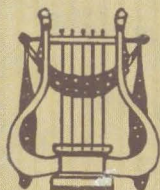

RÉGI MAGYAR KÖLTŐK TÁRA
XVIII. SZÁZAD

KÖZKÖLTÉSZET

1.

MULATTATÓK

BALASSI KIADÓ

Az RMKT XVIII. század sorozaton belül egy olyan új alsorozat indul *Közköltészet* címmel, amely a század jobbára ismeretlen anyagát mutatja be tematikus, illetve funkcionális csoportosításban.

A XVIII. századi közköltészet olyan népszerű, anonim versanyag, amely részint szájhagyomány útján, részint kéziratok énekeskönyvekben, gyakran ponyván is terjedt. Minthogy formavilágát, poétikáját és társadalmi funkcióját tekintve az irodalom és a szóbeli népköltészet között helyezkedett el, a közköltészetrel ez ideig sem a folklorisztika, sem az irodalomtörténet nem foglalkozott érdemben.

Mulattatók című reprezentatív válogatásunk korszerű filológiai apparátussal, műfaj-, szöveg- és dallamtörténeti jegyzetekkel, kottapéldákkal és mutatókkal kiegészítve közli a XVIII. századi csúfolókat, tréfás panaszokat, mendikáns rigmusokat, hazugságverseket, halandzsákat, paródiákat és travesztiákat.

Ezek a versek ma is élvezetes, olykor színvonalas költői szövegek, nélkülük sem a korabeli magyar poézis, sem a XIX. századi irodalmi népiesség, sem pedig a XIX–XX. századi népköltészet nem értelmezhető hitelesen.

Az eleddig ismeretlen XVIII. századi közköltészet ugyanis az európai távlatú összehasonlító irodalom- és művelődéstörténeti, folklorisztikai kutatásokhoz szolgált nyersanyagot.

BALASSI KIADÓ

RÉGI MAGYAR KÖLTŐK TÁRA
XVIII. SZÁZAD
IV.

RÉGI MAGYAR KÖLTŐK TÁRA
XVIII. SZÁZAD

IV.

Sorozatszerkesztő
BÍRÓ FERENC

KÖZKÖLTÉS ZET

1.

MULATTATÓK

Sajtó alá rendezte
KÜLLŐS IMOLA

Munkatárs
CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

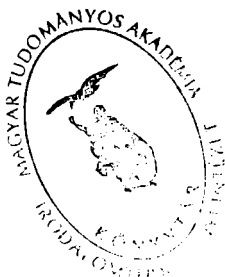
BALASSI KIADÓ
BUDAPEST

KÉSZÜLT A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZETÉBEN

Megjelent
az Oktatási Minisztérium Felsőoktatási Pályázatok Irodájának
„Felsőoktatási Tankönyv- és Szakkönyvtámogatási Program”-ja
és a Nemzeti Kulturális Alapprogram
támogatásával

Jeg. köt.

128. 268

© Küllős Imola, 2000

HU ISSN 0866-6776
ISBN 963 506 326 1

Tartalomjegyzék

BEVEZETÉS

ELŐSZÓ	17
A közköltészet fogalmának jelentésváltozatai a magyar irodalomtudományban és folklorisztikában	17
A közköltészet fogalmának meghatározása, jellemzése, viszonya az irodalomhoz és a népköltészethez	20
A XVIII. századi magyar közköltészet forrásai	31
A közköltészet feltárásának és vizsgálatának eredményei	33
Irodalomtörténeti tanulságok és összefüggések	35
A SZÖVEGEK KIADÁSÁRÓL	37
Átírási elvek	38
A jegyzetokről	39
A dallamok	41
A mutatók	41
BIBLIOGRÁFIA	43
RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK	50

VERSEK

	I.	
1. a) LÁNYCSÚFOLÓK		55
1. III. <i>A ROSSZ FONYÓKRÚL MULATOZÓ ÉNEK</i> Ha másképp nem hisztek, majd példát mondanék		55
V. <i>A DICSERETES ÉS JELES, MOSTANI IDŐBEN ÉLŐ</i> <i>SERÉNY ÉS HŰSÉGESEN ÉJJEL-NAPPAL</i> <i>TISZTEKET VÉGBEN VIVŐ FONYÓKRÓL</i> Mostan hevertemben egy dolgot mondanék		56
2. I. Házasodnom kellene		59
III. Házasodnom kellene		62

3.	<i>CANTIO ELEGANS</i> Nagy bánatban vagyok, édes kenyeres társ.	66
4.	I. Megholt atyám már anyámmal.	69
	II. Ugyan, pajtás, mit csináljak	72
	IV. <i>A SÁRDI KOMMENDÁNS MÁRSA 1800-BAN</i>	
	A patikárius leánya	73
	VII. A csizmadia leánya	75
5.	I. Őszvegyültek, őszvegyültek a szentesi lányok	76
	III. Egybengyültek, egybengyültek a miskolci dámák	77
6.	A szentmiklósi leányoknak	78
1. b)	VÉNLÁNYCSÚFOLÓK	79
7.	I. Eladnám az leányomat	79
	IV. Eladnám a leányomat	80
	X. Férjhez adnám a lyányomat	81
8.	I. Olyan vagy, mint a béka.	82
9.	Őszvegyültek Döbröcönben az öreg leányok	83
1. c)	KURVACSÚFOLÓK	84
10.	<i>NOTA ELEGANS</i> Odavagy te, Csatáriné, galambom	84
11.	I. <i>NOTA ELEGANS</i> Kukorica hajtás, hajtás	84
	II. <i>KÖZEL VAN, CSAK EGY HAJTÁS</i> Kukorica hajtás, hajtás	86
12.	<i>NOTA ELEGANS</i> Uccu, ringyó Szabó Sári	86
13.	<i>ÚJLAKI MÁRISÉ</i> Hallottál-é oly esetet	87
14.	I. Hol vótál te, Kató lyányom, hopp?	88
	II. Hol voltál te, Hancsus lyányom, kedves lyányom, hol, hol, hol?	89
	V. <i>KATÓ LYÁNYOM!</i> Mid fáj néked, Kató lyányom? hopp!	89
15.	Gálos Kati megbabázott	90
16.	Sok cifra lány van Patakon	90
17.	I. Kovács Éva szomorú	90
	II. Ha kérdik az utakon	90
	III. Ha kérdik az utakon	91
	V. Ha kérdik az utakon	91
18.	I. Ári, ári, Szabó Sári nagy ringyó	92
19.	Mély a Hernádnak a széli	93
1. d)	ASSZONYCSÚFOLÓK	93
20.	I. Nékem egy gondolat ütközött elmímben	93
	IV. Egyszer egy szép gondolatom ütközött eszemben	95
	XIII. Nékem egy friss gondolat ütődék eszembe	98
21.	I. Meg nem innám én, elhidd, már az paraszt vizet	99
	IV. Mely nagy öröm, vigasság engem általjára	99

	V. Örömemben a szívem éppen megmozdula	101
22.	I. <i>RÉSZEGES ASSZONYOKRÓL</i> A részeges asszonyok	102
23.	Letettem már gondolatom az házasság dolgáról	105
24.	A dió is jó törve	106
25.	I. Hol lakik kend, húgomasszon? – Keresztúrott	107
	IV. Tanuld, asszony, az uradat megbecsülni	108
	VIII. <i>HEGYALJAI ÉNEK</i> Hol lakik kend, húgomasszony?	
	– Keresztúrba	111
26.	Voltál-é Kassán a patikába?	112
27.	I. Édes vérem, komámasszony	112
	III. Vérem, vérem, komámasszony	113
	VII. Vérem, vérem, komámasszony	114
28.	I. Vérem, komámasszony	115
	V. <i>KONTYOS KOMÁMASSZONY</i> Vérem, komámasszony	116
	VI. <i>NÉMELY ASSZONYOK ÉNEKE</i>	
	Kincsem, komámasszony	117
29.	I. A leányok jók, nem rosszak	118
30.	II. Ez az asszony be szájahúlt	120
31.	I. Mészárosné igen csinos	121
	II. De szép asszony a szabóné	122
32.	I. Egyszer egy embernek nem vala egyebe	123
	II–III. Egyszer egy embernek volt két tehénkéje	124
33.	I. A báránynak négy a lába	124
34.	I. Gyere haza, édesanyám	126
	II. <i>EGY ASSZONY HOGY SZERETTE AZ URÁT,</i>	
	<i>E' MUTATJA</i> Anyám, anyám, édesanyám	126
35.	Hát már a kontyomat hordoznom kell mindég?	127
36.	I. Léva táján, oda fel	128
37.	I. <i>RÉSZEGES ASSZONY ÉNEKE</i>	
	Elmegyek én a szomszédba tanácsot kérdeni	129
1. e)	<i>HÁZASTÁRSI VESZEKEDÉSEK</i>	131
38.	I. <i>A FÉRFI ÉS AZ ASSZONY VERSENGENEK</i>	
	Ó, gonosz szerencse, de megjátsszódtattál!	131
	IV. <i>LAKADALMAKAT MULATÓ KÖSZÖNTÉSEK</i>	
	Ó, gonosz szerencse, be megátkoztata	138
39.	I. Mért nem akarsz, édes uram, korcsmábúl hazajönni?	143
	II. Mért nem akarsz, édes uram, korcsmárúl hazajönni?	145
40.	I. <i>EGY ASSZONYI ÁLLATRÓL, MIKÉPPEN</i>	
	<i>AZ URA UTÁN KORCSMÁRA MENVÉN</i>	
	<i>VELE PÖRÖL, ÉS AZ URA MIKÉPPEN FELEL NÉKI</i>	
	Kedves társam, vajjon hol vagy?	147
41.	<i>VERSENGŐ ÉNEK, A PARASZT A FELESÉGÉVEL</i>	
	Készéts, asszon, sós pogácsát	151

1. f)	VÉNASSZONYCSÚFOLÓK	154
42.	I. Két vénasszony szeretőm volt.	154
	II. <i>KÉT SZERETŐ, KÉT KERÍTŐ</i> Két menyecske szeretőm volt	154
43.	I. Tavalyi kórót kaszálék, úgy megége, hogy!	155
	III–V. <i>VÉNASSZONYRÚL</i> Száraz berket kaszáltam, úgy megégett, hogy!	155
	VII. <i>TUS</i> Tavalyi réten bürköt kaszáltunk, szintúgy füstölgött!	155
	VIII. <i>FING ÉS FÜTTY</i> Tavalyi bürköt kaszálék, úgy megégett, hogy!	156
	IX. <i>TUS</i> Én kimentem a mezőre bokrot kaszálni.	156
	X. Tavaly nyáron bürköt vágtam, úgy megégett, hogy!	156
44.	I. Csak így élünk, amíg élünk	156
45.	I. Mondd meg nékem, cserebogár.	157
46.	I. Azt akarnám, a vénasszony.	158
	II. Azt akarnám, a vénasszony.	158
1. g)	LEGÉNYCSÚFOLÓK.	159
47.	I. Van egy fiam, neve Pál	159
48.	I. A szárazon ne úszkálj	162
	II. <i>FENYŐFA LEGÉNY</i> A szárazon ne úszkálj	163
1. h)	FÉRJCSÚFOLÓK.	164
49.	I. Micsoda mesterember a kend ura, kincsem, komámasszony?	164
	III. Micsoda mester a kend ura, kincsem, galambom?	165
2. a)	VÉNLÁNYPANASZOK.	166
50.	II. Ó, átkozott s megdühödött párta	166
51.	I. <i>CANTIO ELEGANS</i> Látom, azok világokat élik	166
	II. Egy éneket hallék Új-Tordában.	167
	III. <i>CANTIO OPTIMA</i> Egy éneket hallék Ó-Tordában	168
52.	VI. <i>A FÁRSÁGBAN SZERENCSET ÉS ÖRÖMET</i> <i>TALÁLT BÚS ÉS IDŐS LEÁNYZÓRÓL</i> Sirathatom, amik rajtam estek, lettek	170
53.	<i>A VÉN LEÁNY ÉNEKE</i> Ifjú legény menyői vagy	172
54.	I. Bágyszor énem szívem, nincsen erőm	172
55.	I. <i>A VÉN LEÁNY ÉNEKE</i> Ez máj világban minden férhez mégyen.	174
	XII. Be kár, be kár nékem a pártát viselnem.	174
56.	I. Mely nagy öröm telé el szívemet	176
	III. <i>A VÉN LEÁNY ÖRÖMÉRŐL</i> Jaj, nagy öröm fogta bé szívemet	178

57.	I. Szép a rongy, szép a rongy, de cigánynak	180
58.	II. A győri leányok.	181
2. b)	FÉRFIPANASZOK	182
59.	I. Én elvettem egy vén lyánt, mit csináljak véle?	182
	II. Elvettem én egy vén lányt, mit csináljak véle?	182
	VI. Elvettem én egy vénasszont, mit csináljak véle?	182
60.	I. Bánom, hogy megházasodtam	182
	II. <i>ARIA DE DUCTA UXORE</i> Bánom, hogy megházasodtam	185
	IX. Bánom, hogy megházasodtam	187
61.	I. Feleséget vettem én	190
	II. Ifjú legín voltam, kevély leányt elvettem	190
62.	I. Kincsem, feleségem	191
63.	I. <i>AZ URA ELHAGYJA RÉSZEGES FELESÉGÉT</i> Élek, élek, amint élek	192
	III. <i>VÉN FELESÉGŰ FIATAL FÉRFI ÉNEKE</i> Élek, élek, amint élek	192
64.	Kincsem, feleségem! Nincs kire keresnem?	193
65.	Egyik bajom, nincsen feleségem	194
66.	I–III. Az én Katóm éjjel-nappal pöröl vélem.	194
67.	I. <i>A ROSSZ FELESÉGŰ EMBERNEK PANASZA</i> Bujdosol, árva legény	196
68.	I. A győri leányok most vannak verbungon	199
	II. A győri leányok indulatba vannak	200
69.	I. Halld meg, pajtás, panaszimat.	200
3. a)	MESTERSÉGCSÚFOLÓK	201
70.	Huszonketten voltak a vargák	201
71.	I. <i>ALIA SIMILIS</i> Kedves rajom, szép leányom, kertem rózsaszála	202
72.	I. Kérnek ugyan, kérnek, kérnek.	204
	II. Jaj énnékem, jaj, jaj, jaj, jaj	206
73.	I. Apám ki volt, nem tudhatom	207
74.	Ne menj férjhez mészároshoz	209
75.	Tu es sutor csizmadia	210
3. b)	BARÁTCSÚFOLÓK	210
76.	I. Sirasd meg azt az időt, melyben baráttá lettél	210
	III. Sirasd meg azt az időt, melyben baráttá lettél	211
	VI. Sirasd meg azt az időt, melyben deákká lettél	211
	VII. Sirasd meg azt az időt, melybe baráttá lettél	212
	VIII. <i>A BARÁTRÚL</i> Sirasd meg az időt, melyben baráttá lettél.	214
77.	<i>QUESTÁS BARÁTOK</i> Ne bánkódjunk, ne aggódjunk	214

78.	I. Mondják a barátoknak: táncoljék!	216
	II. Mondják a barátoknak: táncoljék!	216
3. c)	RANG- ÉS STÁTUSCSÚFOLÓK	217
79.	I. Nem vagyok én parasztember, reám úgy nézzetek	217
80.	I. <i>EGY NÓTA A NYÍRSÉGBEN LAKÓ DÁMÁKRÓL</i> Olyan fürge, mint az ürge, a nyíri dáma	218
	VI. Olyan fürge, mint az ürge, a nyíri dáma	219
81.	I. Köleskása rotyogása	220
82.	I. Jerünk, koma, a korcsmára	221
3. d)	CIGÁNYCSÚFOLÓK	223
83.	I. <i>CIGÁNY TEMETÉS</i> Avende, hol temetni a vén dádé	223
	VII. Gyertek elő, cigány kölkök, ávende	224
84.	I. Jer, temessük el a vén, koszos dádét	225
	II. <i>ARIA DE REQUIEM SINGARORUM</i> Gyertek elő, cigányok, purdék, ovende	226
	V. Temessük el ezt a vén dádét.	227
85.	<i>AVENDER CSURORUM</i> Bárcsak addig meg ne deglettél volna	228
86.	I. <i>CIGÁNY BÚCSÚZTATÁS</i> Búcsúzó szavaim nyújtom tühozzátok	229
	V. <i>BÚCSÚZTATÁS</i> Búcsúzó szavaim nyújtom tihozzátok.	230
87.	I. Megholt, megholt cigányoknak vajdája	231
	II. <i>CIGÁN KÖVETÉS</i> Jertek elő, ti cigán kölkök.	232
88.	<i>CIGÁNY KÖVETÉS</i> Ó, szomorú halál, de megszorítál	233
89.	I. <i>CIGÁNY VAJDA FIÁNAK BÚCSÚZTATÓJA</i> Vidd el, Uram, országodban	235
	III. <i>ÖRÖK ISTEN, NYUGODALMAT</i> Örök Isten, adj irgalmat.	235
	IV. Vidd fel, Uram, országodban	236
90.	Vígy, Uram, a messe földre	237
91.	<i>AZ CIGÁNYRÓL</i> Ebugatta cigányának be jól vagyon dolga.	238
92.	<i>CIGÁNYOK VÉGSŐ ROMLÁSA</i> Hatvannyolcadikban, ezerben, hétszázban	239
93.	I. Edd meg, medve, a halált.	244
94.	I. Árokszállásánál volt az veszedelem	249
	II. Árokszállásánál volt a veszedelem	249
95.	I. Egyszer a cigányok gyűlést hirdetének a városba	250
96.	<i>NOTA ELEGANS</i> Bezzeg felégett Rácz Zsuzska	250
97.	<i>BAPTISMUS ZINGARICUS</i> Ixom-piszom regnavit.	251
98.	Árod a víz, míg elapad	251

99.	I. Fortélyos dolgot hallottam	252
100.	A fehér cigánynak ékes formája	253
3. e)	TÓTCSÚFOLÓK	255
101.	<i>CANTIO ALIA DE SCHLAVIS</i> Tótok bírják az darab országot.	255
102.	I. <i>TÓTOKRÓL VALÓ ÉNEK</i> Magyar vitézek, hogyha tetszenék	257
	III. <i>ARIA DE SLAVO</i> Magyar vitézek, hogyha tetszenék	259
103.	I. Nem tudom én tótul, mert én magyar vagyok	260
	II. <i>ARIA DE SLAVIS</i> Hej, mikor én huszár vótam Rákóczy vojnában	261
3. f)	NÉMETCSÚFOLÓK	262
104.	II. Csaknem elájultam, midőn hallottam	262
105.	I. Ez a világ húmora	263
106.	I. <i>ARIA DE GERMANO</i> Hol vagy te már, tetves német?	264
107.	III. Szekén puntra németi	265
	VI. <i>MIKOR A NÉMET BEJÖTT CSÍKBA</i> Enim pluntrát németi.	266
108.	<i>A NÉMETEKRŐL SZÉP ÁRIA</i> Mindjár enkem megfadi	268
109.	I. Minapon Döbröcönben Bécs felé utaztam	269
	IV. Nyár-tavasszal Debrecenből Bécs felé utazván.	270
3. g)	VEGYES IDEGENCSÚFOLÓK	271
110.	<i>OLÁH</i> Vinyitz moj Unguri, oj szpuna vare tse!	271
111.	Gyere be, rongyos zsidó!	271
4.	VÁROS- ÉS FALUCSÚFOLÓK.	272
112.	II. <i>NOTA FACETA</i> Van egy hitván, tetves, rongyos vá-, vá-, város	272
	VIII-IX. <i>RÁGALMAZÓ NÉP</i> Van egy híres hegyes-völgyes vá-, vá-, város	273
113.	I. Egyszer a nemes Kunság egy ártányt vetete.	274
	V. Egyszer a nemes Kunság egy ártányt vitete	275
114.	A, a, a	275
115.	I. Ó, mely sokat jártam széles e világon.	277
	XII. <i>MINDENFÉLE IZÉ</i> Uraim, kik nem botlotok minden kőbe.	278
116.	Salamvár szaromvár	281
117.	I. <i>TISZÁN TÚL VALÓ CSIKÓSNAK A DUNÁN TÚL VALÓ MAGYAROKKAL VETÉLKEDÉSE</i> <i>PESTEN</i> Rákosnál a pesti vásárrúl.	281

	II. <i>AZ ALFÖLDI CSIKÓS</i> Rákosnál a pesti vásárról	284
	X. Rákosmezőn egykor, pesti vásárkor	287
5.	VEGYES CSÚFOLÓK	288
118.	I. Kecskemétre kéretének, oda nem adának	288
	II. Most izentek Komáromból: köll-e leány vagy nem?	288
119.	I. Állj fére innét, vén boszorkány, majd megbirbitéllek!	289
120.	I. Egyszer egy ember volt	290
	IV. Egyszer egy ember volt	290
121.	I. Vida János a jó csősz	291
122.	II. A báránynak négy a lába	292
	III. A báránynak négy a lába	293

II.

1.	MULATTATÓ ÉNEKEK, HAZUGSÁGVERSEK	295
123.	I. <i>CANTIO SCLAVONICA</i> Jó napot, vitézek, ide hallgassatok	295
	V. Jó napot, vitézek, ide hallgassatok	295
124.	I. <i>TRÉFÁS STRÓFÁK</i> Itt érkezik az úrfi, minden félreálljon	299
	II. Bomboruty, jó pajtás, minden félreálljon	302
	III. <i>JOCOSI</i> Uram s jó asszonyom, hallgass beszédemre	303
	V. <i>NUPTIALIS</i> Nemesi virtussal tündöklő uraim	304
125.	Ez házban kik vagynak, reám hallgassanak	306
126.	Gyémántkőből pattant fris, úri termetem	307
127.	<i>JOCOSI</i> Bune zeo, vitézek, meg ne ijedjete!	308
128.	Jó napot, uraim, meg ne ijedjete!	309
129.	Persiából jöttem, mert medicus vagyok	309
130.	<i>VERSUS JOCOSI</i> Halljátok meg, új hírt mondok	310
131.	Hogy ideérkezém, lám, én is itt vagyok	312
132.	<i>VERSUS NATALIS</i> Hozz Isten jó napot, lám, én is itt vagyok!	313
133.	I. <i>VERSUS NATALIS</i> Bokros Minervának cserebokros fia	314
134.	I. <i>LAKADALMI</i> Ádámot az Isten mikoron teremté	315
135.	<i>TRÉFÁS VERSEK</i> Jó napot kívánok, nagyságos uraim!	317
136.	I. <i>VERSUS NATALIS</i> Én vagyok az híres dativi cum verbo	319
137.	<i>VERSUS NUPTIALIS</i> Én vagyok az híres dativo cum verbo	320

138.	<i>NUPTIALIS</i> Még eddig, hol jártom, voltam becsületben	320
139.	<i>LAKADALMI VERSEK</i> Állj fére, barátom, hadd szóljak vaj egyet.	322
2.	TRÉFÁS DALOK	324
140.	I. Szegény legény a prücsök, készül házasodni	324
	II. Incog-vincog a prücsök, meg akar házasulni	324
	IV. Házasodna a prücsök, nem tud kit elvenni	325
	V. Csereg-bereg a szarka, násznagy akar lenni	326
141.	S elindulék Gyállára	326
142.	Elveszett a pudli kutyám.	326
143.	I. Elesett a lúd a jégen	327
	II. Elesett a tyúk a jégen	327
	III. Elesett a tyúk a jégen	327
3.	QUODLIBETEK, HALANDZSÁK	328
144.	<i>CERNE QUID</i> Egy	328
145.	I. A gúzs legjobb, legerősebb tekerve, tekerve	329
	II. A gúzs legjobb, legerősebb tekerve	331
146.	I. Sárga csizma, veres nadrág	332
147.	Amaz bokor, messze bokor, jaj, de megfémlik.	333
148.	I. Dínom-dánom, kákató, kóró billentyűje	333
	II. Dínom-dánom, kákató, kóró billentyűje	333
149.	I. <i>MAGYAR ZŰRZAVAR – MINUET</i> Farsang, dudaszó	334
III.		
PARÓDIÁK, TRAVESZTIÁK		338
150.	I. Megholt feleségem, satis tarde quidem	338
	XI. Megholt feleségem, satis tarde quidem	339
	XIII. Meghalt feleségem, satis tarde quidem	340
	XXIV. Megholt feleségem, satis tarde quidem	340
	XXVI. Megholt feleségem, debuisset pridem	341
	XXIX. Meghalt feleségem, debuisset pridem	342
151.	Pogány halál, mit csinyáltál? Ily rútul seggben rúgtál	343
152.	I. <i>ARIA DE MORTE MARITI</i> Jaj, uram, jaj, Ködmön Jakab.	344
	II. Jaj, uram, jaj, Ködmön Jakab!	345
153.	Szentmártonyi mákosrétes be jó volna.	347
154.	II. Csuda dolog, mely nem régen történt	348
155.	I. Életemnek, víg kedvemnek tajtékipipája	349

JEGYZETEK

Jegyzetek az egyes versekhez	353
I. 1. a) Lánycsúfolók	353
1. b) Vénlánycsúfolók	365
1. c) Kurvacsőfolók	371
1. d) Asszonycsőfolók	380
1. e) Házastársi veszekedések	408
1. f) Vénasszony csúfolók	416
1. g) Legénycsőfolók	423
1. h) Férjcsúfolók	425
2. a) Vénlány panaszok	425
2. b) Férfi panaszok	438
3. a) Mesterségcsúfolók	451
3. b) Barátságcsúfolók	458
3. c) Rang- és státuscsőfolók	464
Nemzetiségcsúfolók	472
3. d) Cigánycsőfolók	474
3. e) Tótcsőfolók	499
3. f) Németcsúfolók	504
3. g) Vegyes idegencsőfolók	514
4. Város- és falucsőfolók	515
5. Vegyes csúfolók	532
II. 1. Mulattató énekek, hazugságversek	537
2. Tréfás dalok	555
3. Quodlibetek, halandzsák	558
III. Paródiák, travesztiák	566

MUTATÓK

Kezdősormutató	581
Nótajelzések	587
Forrásjegyzék	588
Kéziratok	589
Nyomtatott versgyűjtemények, ponyvák, kalendáriumok	594
Névmutató	596

BEVEZETÉS

Előszó

„...a népdal kutatója nem lehet el a világi és egyházi ponyva, meg régi verses irodalmunk alapos ismerete nélkül. Ezért a folklóre nevében is csatlakoznunk kell azokhoz, akik nehezen hozzáférhető régi költészetünk mennél teljesebb újrakiadását sürgetik.”

(Kodály Zoltán)¹

A közköltészet fogalmának jelentésváltozatai a magyar irodalomtudományban és folklorisztikában

A fenti Kodály-idézet „régí költészet” kifejezése arra a széles társadalmi beágyazottságú és használatú, olcsó nyomtatványokban, kéziratós formában és a szóbeliségben is terjedő kora újkori verses anyagra vonatkozik, amelyet – ha jól értettem – Arany János öntudatlan népiességűnek tartott, s mi a következőkben az angol *popular poetry* műszó magyarításával *közköltészetnek* fogunk nevezni.

Tartalmát tekintve közel áll ehhez a fogalomhoz a magyar népköltési gyűjtésre buzdító Ráth Mátyás körülírása „a köznépnék szájában forogni szokott régi versek” (1782) és Révai felhívása is, aki a Gyöngyösi- és Beniczky-versek mellett a „profán” költészetet tartotta a magyar nyelv kincsesbányájának; és arra kérte a pozsonyi Magyar Hírmondó olvasóit, hogy küldjék meg neki nemcsak a komolyabb, hosszabb nemzeti énekeket, hanem a régi könyvekben, kéziratokban lappangó „apróságokat”, „sőt a közönséges, tréfás, enyelgő, szerelmes énekeket – is, egy szóval: valami csak a verskönyvekben, a hagyományokban” fellelhető.² Hasonló szemléletű és jelentésű volt Sándor István szóhasználata (1801), a „köznépek énekei”-t ő is megörökítésre méltónak tartotta.³

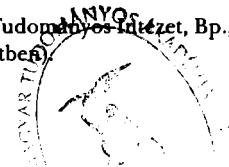
A *közköltészet* fogalma tehát nem teljesen új. A magyar irodalomelmélet kategóriarendszerébe a klasszika-filológus Marót Károly vezette be, és költészet-tanának egyik központi kategóriájává tette,⁴ ám különböző műveiben különböző jelentéstartalommal használta. Történeti jelentésben: irodalom előtti korok költészeteként; normatív: a népköltészet és műköltészet fogalompár helyett, az egyetlen igaz költészetként határozta meg; társadalmi beágyazottságát tekintve

¹ KODÁLY Zoltán, *Három koldusének forrása* (1915), in: *Visszatekintés*, Bp., 1959, II. 59.

² Idézi és magyarázza HORVÁTH János, *A magyar irodalmi népiesség Faludától Petőfiig*, Bp., 1927, 52. és a további oldalakon.

³ HORVÁTH J., 1927, 55.

⁴ MARÓT Károly, *A népköltészet elmélete és magyar problémái*, Kelet-Európai Tudományos Intézet, Bp., 1949 (a kérdés szakirodalmának felsorolásával, különösen a 47. jegyzetben).

sokak költészetének; elsődleges, mindenkire szóló költészetnek tartotta,⁵ mely „az egész társadalom kulturális közkinccse”.⁶

A közköltészet kifejezést az elmúlt 60 esztendőben mind az irodalomtörténészek, mind pedig a folklórkutatók különböző értelemben használták, meghatározását különböző szempontok szerint kísérelték meg. Ortutay Gyula Marót normatív jellegű definícióját fogadta el, és a népköltészet egyik meghatározó karakterjegyének tartotta az ún. „közköltészeti jelleg”-et.

„A közköltészeti jelleg fogalmazásunkban annyit jelent, hogy a népköltészeti alkotás mindig is a közösség legáltalánosabb kifejezési igényeinek tesz eleget, a kifejezésnek nem az egyéni, elkülönítő jegyeit keresi, hanem azokat a – mondhatnók – végérvényes, elemi megfogalmazásokat, amelyek közösek, szinte formulaszerűek, amelyeket a közösség (akár szűkebb, akár tágabb értelmezésű közösség) egyetemlegesen vállalni tud, a maga állapota hiánytalan kifejezésének érez. Ez a közköltészeti jelleg mind a népmesékben, mind a népdalokban s a népköltészet egyéb műfajaiban maradandóan jelentkezik s legmagasabb rendű értéke. ... Ez a vonás közös minden valóban nagy költészetben: Homeros, Dante, Shakespeare, Goethe, Arany éppúgy »köz«- költészetet alkottak a maguk gazdagabb s bonyolultabb módján, mint a népdal és a népmese: az egész nagy emberi közösség végső érzéseinek, gondolatainak kifejezését adták.”⁷

A régi magyar irodalom kutatói egészen más jelentést tulajdonítottak e fogalomnak. Stoll Béla a XVII. századi kéziratos, „irodalom alatti”, népszerű énekköltészetet⁸, Varga Imre ennek folytatását, a XVIII. századi kollégiumi diákköltészetet,⁹ az erdélyi Köllő Károly ugyancsak a kéziratoságban variálódó, anoním verses hagyományt,¹⁰ „Voigt Vilmos”¹¹ és Küllős Imola¹² a magas irodalomtól jól elkülöníthető, de azért a parasztság zártabb népköltészetébe szintén besorolható népszerű irodalmat, félig irodalmat (semi littérature) nevezik hol közköltészetnek, hol pedig közösségi költészetnek. (Közben egyaránt kíséreltek a két kifejezés azonosításával és szétválasztásával.)”, illetőleg e „köz- vagy

⁵ HORVÁTH Iván, *A vers. Három megközelítés*, Bp., 1991, 17–19.

⁶ VOIGT Vilmos, *Közköltészet*, in: VIL 6., Bp., 1979, 642.

⁷ ORTUTAY Gyula, *Népköltészet és műköltészet*, in: ECKHARDT Sándor (szerk.), *Úr és paraszt a magyar élet egységében*, Bp., 1941, 178–179.

⁸ STOLL Béla, *Közösségi költészet – népköltészet. Megjegyzések a XVII. századi kéziratos szerelmi lírához*, ItK, 1958, 176.; és uő, *A reneszánsz ízlés elterjedése és a közösségi költészet*, in: *A magyar irodalom története 2.* Bp., 1964, 91–94.

⁹ VARGA Imre, *A kollégiumi énekköltészet*, in: *A magyar irodalom története 2.* Bp., 1964, 601–608.

¹⁰ KÓCZIÁNY László–KÖLLŐ Károly, *Égő lángban forog szívem. Régi magyar kéziratos énekeskönyvben fennmaradt román világi énekek*, Kolozsvár, 1972, 25.

¹¹ VOIGT a VIL közköltészet címszavában hangsúlyozza, hogy „e fogalom a nem azonos a közösségi költészet kategóriájával”. VIL 6. 642.

¹² KÜLLŐS Imola, *Jankovich Miklós kéziratos énekgyűjteményeinek folklorisztikai vizsgálata*, in: *Jankovich Miklós, a gyűjtő és mecénás (1772–1846)*, BELITSKA-SCHOLTZ Hedvig (szerk.), Bp., 1985, 154–172., és uő, *Opre Tódor nótája. A XVIII. századi kéziratos énekeskönyvek és a néphagyomány*, in: *A megváltozott hagyomány. Folklór, irodalom, művelődés a XVIII. században*, (szerk.) HOPP Lajos, KÜLLŐS Imola, VOIGT Vilmos, Bp. 1988, 235–275. [1988b].

közösségi költészet társadalmi osztályalapjainak” marxista meghatározásával – írta némi rosszállással Horváth Iván.¹³ Maga e „zavaros jelentésű” szakszó helyett „a finnugor fülnek egyébként is kedves *populáris regiszter*” kifejezést ajánlotta főként Paul Zumthor (1963 és 1972) valamint Pierre Bec (1977) nyomdokain haladva, kifejezetten technikai és nem normatív értelemben. „A közköltészeti jelleg vagy – ha úgy tetszik – a populáris vagy arisztokratikus regiszter az irodalmi műnek csak a természetéről, viselkedéséről, az irodalmi élet intézményében való működéséről mond valamit, az értékéről semmit.”¹⁴

Kőszeghy Péter egyik tanulmányában nemcsak azt szögezte le, hogy a XVII. századi kéziratos daloskönyvek költői termése „tipikus közköltészet”, hanem azt is, hogy „képtelenség e korban népdalokról beszélni. Közköltészet – népköltészet: ez nem egyszerűen technikai, terminológiai kérdés”,¹⁵ mivel népköltészet-fogalmunk magán viseli a XIX. századi programos népiesség romantikus ideológiai sallangjait. Némileg sarkítva ez azt jelenti: a népköltészet (népdal) a kizsákmányolt osztályok (a jobbágyparasztság) alkotása, régi/örök, értékes és szép. Ezzel szemben Kőszeghy régi, nem irodalmi, nemzeti nyelvű költészetünk egészére vonatkozóan a Peter Dronke által a középkori költészet egyik fajtája kapcsán kifejtett *popular poetry* meghatározást¹⁶ tartja jónak és használhatónak.

A közköltészet lényege: „...nem a nép alkotása, de a népnek szól. Hamis az a régi, romantikus felfogás, amely nem számolva a szerző személyével, eme alkotásokban a »Volksgeist« egyenes kifejeződését látja. A szerzőnek azonban valóban laza a személyes kötődése művéhez, épp azért, hogy átadhassa a népnek, azaz egy társadalom egészének, osztályok közötti különbségtétel nélkül. Amikor a szerző neve lényegtelen, mások joggal érezhetik, hogy változtathatnak a szövegen, adaptálhatják azt, hozzáadhatnak, vagy elvehetnek belőle. ...nyilvánvaló, hogy ez a definíció ...élesen különbözik a mi XIX. század központú népiesség/népköltészet kategóriánktól.”¹⁷

Mi – a XVIII. század kéziratos és ponyvaköltészetét feltáró és bemutató sorozat szerkesztőiként – a továbbiakban a fenti idézet értelmében és nem Marót Károly felfogása szerint fogjuk a populáris költészetet közköltészetnek nevezni. Azért nem választottuk a Horváth Iván ajánlotta *populáris regiszter* szakszót, mert felfogásunkban (és az ő magyarázata szerint is) az inkább a közköltészet megjelenésének módjára, nem pedig e kulturális jelenségre magára vonatkozik. A folklórkutatás-

¹³ HORVÁTH I. 1991, 21–22.

¹⁴ HORVÁTH I. 1991, 22.

¹⁵ KŐSZEGHY Péter, *A népiesség fogalma az irodalomtudományban*, in: *A magyar nyelv és kultúra a Duna völgyében I.*, Bp.–Bécs 1989, 189.

¹⁶ Peter DRONKE, *Medieval latin and the rise of European love-lyrik*, Oxford, 1965, 1. „Popular poetry ... is composed not by people, but for it. It is not, as the old Romantic view would have it, wholly anonymous, a direct expression of the Volksgeist. ... in the composition of popular poetry the poet looses his personal bonds with his work in order to surrender it to the people, that is, to whole of a society, without distinction of class. ... Then the author’s signature is unimportant – other may feel entitled to make changes or adaptations, to add or retouch.”

¹⁷ KŐSZEGHY 1989, 1984.

ban használt *félnépi költészet, félnépi folklór, városi folklór*¹⁸ terminus technicusoknál – meghatározásuk számos egyező vonása ellenére – pedig jobbnak, mert szélesebb jelentéstartalmú kategóriának tartjuk a közköltészet szakkifejezést.

A közköltészet fogalmának meghatározása, jellemzése, viszonya az irodalomhoz és a népköltészethez

A közköltészet általánosan ismert, tömeges terjesztésű verses művek variánsokban létező halmaza, melyet egy adott közösség használ, függetlenül attól, hogy e műveknek van-e ismert szerzője vagy nincs, s függetlenül attól is, hogy az alkotás mely stílusrétegbe tartozik. A közköltészet legnagyobb része meghatározott alkalomhoz és/vagy funkcióhoz kapcsolódik, és nem tartalmaz egyéni fikciót, vagy legalábbis az alkalom és a funkció sokkal inkább meghatározza, mint az egyéni, költői invenció. Mind a névvel ismert szerzőktől származó, mind az anonim szövegek szájhagyományban és írott formákban is (kéziratot másolatok, illetőleg olcsó nyomtatványok: kalendárium, népkönyv, ponyva útján) terjedtek és variálódtak.

A magyar irodalom története c. kézikönyvben Lukácsy Sándor adta a *populáris költészet* legrészletesebb, felfogásunkhoz legközelebb álló leírását, – igaz, Gvadányi ürügyén, akit „ízlése, írói tárgyai s módszere a magyar versszerzésnek alantvalóbb hagyományához kapcsolják, ahhoz a tudakosan moralizáló vagy rusztikusan dévaj populáris költészethez, mely falusi papok, kántorok, iskolamesterek pennájából folyt, menyegzők, torok, diák-cœtusok boros társaságait szórakoztatta, s ha nyomtatásban, leginkább a vásárok sátorponyvája alatt terjedt. Az ihletnek kevés köze volt e szerzeményekhez, nem költők, csak verselők írták őket. Megverselték a nevezetes elemi csapásokat, a környék humoros históriáit; az iskolai humanista altercatiók mintájára a mesterségek vetélkedését s egyéb dolgozattémákat, ... férfimulatságok örök tárgyát: az asszonyok tulajdonságait; az elhunytak bokros érdemét, kegyes vagy különc hagykozásait; az étkek sorát, az asztalra feladott kakast.”¹⁹

Bár Lukácsy is egyetért az „alantvaló” és „parlagi poézis” ellen „dohogó” Besse nyével, felismeri a közköltészet jelentőségét: irodalom és szájhagyomány között közvetítő jellegét; utal meg-megújuló műformáira is mondván: „...mégis hagyomány volt ez, sokáig az egyetlen eleven és erős, mely még a XIX. század második harmadában is új ágakat hajtott... szélesen beáradt népköltészetünkbe, hírversek formájában eljutott a cséplőgép-balesetek koráig; stilizálta a parasztlakodalmakat; olyan költői tárgyakat görgetett magával a régiségből, mint Toldi mondája vagy Árgirus tündéres története, s mi több, nemcsak tárgyakat, de művészi alakításmódokat is kínált a XIX. század remekíróinak...”²⁰

¹⁸ Mindkettőt VOIGT írta a *Néprajzi Lexikonban*: 2. (Bp., 1979), 134. és 5. (Bp., 1982), 491.

¹⁹ LUKÁCSY Sándor, *Gvadányi József (1725–1807)*, in: *A magyar irodalom története* 3. Bp., 1965, 105–106.

²⁰ LUKÁCSY 1965, 106.

A kora újkori magyar közköltészeti alkotások első, többnyire töredékes változatai a XVI. századból maradtak ránk (pl. az ún. *Soproni virágének*, a *Körmöcbányai táncszó*, a kontaminált szövegű *Pajkos ének* és néhány hegedősének stb.), nagyobb számú és terjedelmű énekszöveg pedig a XVII. századból, a kéziratok énekeskönyveknek köszönhetően.²¹ Ekkor, a XVII. század első felében játszódik le először a magyar irodalom történetében az a folyamat, melynek során számos, eddig csak szóbeli hagyományban létezett mű bekerül az írásbeliségbe és fordítva. Ekkor érhetjük tetten azt a jelenséget, hogy a magas kultúrában hivatásos énekesek által alkotott énekelt vers bekerülve a szájhagyományba (szöveg- és dallam-) változatokban létezik. Tulajdonképpen ezen ellentétes irányú mozgások közege az írásban is rögzített közköltészet, amelynek létrehozásában és terjesztésében kiemelkedő szerepe volt az iskolázott (olvasni és írni tudó) rétegeknek; a XVIII. századi verses anyag esetében elsősorban a protestáns iskolák, kollégiumok anyanyelven is verselő diákságának, majd a belőlük lett egyházi és világi értelmiségieknek.

A XVII–XVIII. századi kéziratok énekeskönyvek anyagáról *A magyar irodalom történetében* Stoll Béla és Varga Imre készített általános jellemzést, mely mutatis mutandis az egész kora újkori közköltészetre is vonatkoztatható.

Stoll szerint „Ez a hosszú ideig továbbélő, folyton variálódó, közösségi jellegű költészet bizonyos tekintetben átmeneti típus a folklór és a műköltészet között: egészen irodalom alatti réteget jelent, a népköltészettől mégis határozottan elkülönül szerzőinek, másolóinak iskolázott, értelmiségi volta következtében. A parasztság csak másodlagosan ismerte, egyes darabjait alkalmilag átvette, de saját spontán énekkincse nem innen került ki. A napi igényeket kielégítő közköltészet határvonalai azonban mind a műköltészet, mind a folklór irányában erősen elmosódnak, egyes termékei hol az egyik, hol a másik réteggel mutatnak közeli rokonságot. A népszerű költészet ezért igen változatos; tudakosabb szerzemények és naivabb alkotások váltakoznak benne; a némi szerzői öntudatot is eláruló versectől a teljesen személytelen, általános tartalmú énekekig terjed skálájuk.”²²

A XVIII. századi népszerű közköltészetről szólván Varga Imre néhány újabb jelenséget említett:²³ a lírai műfajok túlsúlyát és az ezzel együtt járó rövidebb dalformák megjelenését; bizonyos hagyományos énektípusok újraéledését (katona-vers, szerelmi ének); új, népszerű verstípus – a parasztének – születését. De abból, hogy a kéziratok énekköltészet szerzői és fenntartói kollégiumi diákok voltak, e népszerű költészet egyre szűkülő társadalmi bázisára következtetett.

A közköltészet léte és általános jellemzői vonatkozásában többé-kevésbé minden irodalomtörténész egyetértett. Vitatott kérdés volt azonban ennek a verstömegnek nyelvi és költői értéke, a szájhagyományban élő, paraszti népköltéshez való viszonya, irodalom- és folklórtörténeti jelentősége.

²¹ L. a *Régi Magyar Költők Tára XVII. századi* sorozatát. A XVIII. századi mulattató és mulató dalok szempontjából különösen fontos költésztörténeti előzményeket tartalmaz a Stoll Béla által sajtó alá rendezett 3. kötet (Bp., 1961).

²² STOLL 1964, 94.

²³ VARGA 1964.

A magyar pozitivista irodalomtörténészek részint a népköltészet forrását, részint annak korabeli megfelelőjét látták e hatalmas vershalmazban. Különösen nagy viták dúltak a XVIII. századi diák-melodiáriumokból ismert, és később szájhagyományból gyűjtött szövegekről. Ezeket a XX. század eleji tudományosság hajlamos volt „első” népdalfeljegyzésként felfogni, jöllehet Horváth János monografikus áttekintéséből²⁴ is nyilvánvaló, hogy a magyar népies műköltészet megteremtői nem a paraszti, hanem az értelmiségi hagyományként funkcionáló közköltészet téma- és formakincséből merítettek műnépdalaik megalkotásakor. Az elmúlt száz-százötven év alatt gyűjtött népköltési szövegek és a Bartók által C-osztályba sorolt dallamok jelentős hányada a közköltészetből kikapva, épp a XIX. század első harmadában épült be a paraszti műveltségbe.

Bartha Dénes összehasonlító szöveg- és dallamtörténeti kutatásai²⁵ más perspektívát adtak a népköltészet eredetvizsgálatának. Bartha morfológiai és stílus(történeti) elemzéseket sürgetett annak kiderítésére, hogy van-e egyáltalán időtlen jellemzője a magyar népdaloknak. Ha pedig nincsen – mondta –, akkor a folklorisztikai kutatásnak arra a kérdésre kellene pontosabb választ adnia, hogy a népdalokban felsejlő világkép, a népköltészet formái, poétikai és stiláris sajátosságai mely kor szellemiségének és költészeti konvencióinak felelnek meg? A XVII–XVIII. századi kéziratok versgyűjtemények és a ponyvák gazdag anyagot kínálnak ehhez a vizsgálathoz.

Bartha Dénes megállapításait a XVIII. század kollégiumi énekköltészetéről ma is helyesnek tarthatjuk. Ennek értelmében ezek a népiesnek tűnő szövegek többnyire nem az orális, népi hagyományból „felfelé” törekvő, az írásbeliségbe „alulról” érkező alkotások. Ez a költészet tehát nem a folklorizmus folyamatának, hanem sokkal inkább a kollégiumokban együtt élő, eltérő gazdasági és szociális háttérrel rendelkező, különböző kultúrájú diákság együttes alkotása, ízlésének, tudásának közös terméke. E félig írásbeli, félig orális, európai motívum- és formulakincset felhasználó alkalmi versszerzésnek bizonyos alkotásai, egész műfajai divatjuk múltával bekerülhettek a népi (= paraszti) műveltségbe (és megőrződtek ott, mint pl. a vőfélyversek, az ünnepi köszöntők rigmusai és a szokásköltészet egyéb alkotásai),²⁶ mások viszont, mivel a korabeli poézis színvonalán szólaltak meg, az anyanyelvű irodalmat gazdagították.²⁷ A XVIII. század magyar nyelvű verstengeréből – mint a jéghegyek csúcsai – emelkedtek ki az olyan neves költők, mint Amade,

²⁴ HORVÁTH J. 1927.

²⁵ BARTHA Dénes, *A népköltés kutatásának új feladatai*, Budapesti Szemle, 235. kötet, 1934, 226–253., és uő: *A XVIII. század magyar dallamai. Énekelt versek a magyar kollégiumok diák-melodiáriumáiból. (1770–1800)* Bp., 1935.

²⁶ DÉGH Linda, *Egy székely lakodalmi ének eredetének kérdése*, Ethn., 1950, 57–73.; UJVÁRY Zoltán, *Népszokás és népköltészet. Válogatott tanulmányok*, Debrecen, 1980.

²⁷ E kérdésről bővebben ír pl. TURÓCZI-TROSTLER József, *Világirodalom magyar ponyván*, Nyr., 1936, 112–117.; POGÁNY Péter, *Folklor és irodalom kölcsönhatása a régi váci nyomda működése nyomán I. Vásári ponyvairatok*, Bp., 1959; ROBERT MANDROU, *Magas kultúra és népi műveltség a XVII–XVIII. századi Franciaországban. A ponyvairóadalom*, Századok, 1970, 118–125.; KOVÁCS Sándor Iván, *Csenkeshyái Poóts András, a „trágyadombi Baudelaire”*, Holmi VII. évf. 1. sz., 1990, 76–87.

Faludi, Csokonai, Fazekas, hogy alkotásaik a kéziratok és nyomtatott másolatok révén folklorizálódnak, és népénekként vagy népdalként a XIX–XX. századi szájhagyományból bukkanjanak fel újra.

Közismert példaként említhetjük Amade László *A szép fényes katonának arany, gyöngy élete* kezdetű toborzódalát; Csokonai *A csikóbőrös kulacshoz írt helyzetdala* számtalan kéziratok parafrázisát *Galambom, szalmás üvegem* vagy *Drága kincsem, galambocskám, Gulyáshúsos bográcsocskám* kezdettel, (sőt még a kávésfindzásának aposztrofálva is!); de sorolhatjuk a *Szegény Zsuzsi, a táborozáskor* bizonyos motívumainak folklorizálódását, Pálóczi Horváth Ádám néhány dalának hosszú utóéletét, – köztük pl. a *Csípkebokor, kormos agyag* kezdetű halandzsaverset, mely a XVIII. század végi közköltészet egyik legnépszerűbb alkotásának bizonyult.²⁸

Az „emelkedő” és „alászálló kultúrjvak” fölötti viták nyomán bennünk a mindenkori kultúrának egy olyan modellje alakult ki, amely leginkább egy U-alakú közlekedőedényre emlékeztet. E kép megfelel azon nyugat-európai kutatók – elsősorban művelődéstörténészek – modelljének,²⁹ akik szintén vitatják a mereven szétválasztott, kétpólusú (elit ↔ népi) kultúráról szóló elméleteket. A kultúra dichotomikus rendszere ugyanis nem, de ez a séma nyilvánvalóvá teszi a különböző társadalmi és művelődési szinteken létrehozott kulturális termékek szimbiotikus kapcsolatát. A kulturális javak cseréjében „folyamatosan létezik és részt vesz ama közbülső »közeg« (diákok, kisvárosi lakók, mesterlegények, tanítók, alsópapság) amely a »fenti« és »lenti« költészeti anyaghoz egyaránt közel áll” – írta Fried a közép-kelet európai népek XVIII. századi irodalmát áttekintve.³⁰ Tessa Watt is úgy vélte Chartier tanulmányára reflektálva, hogy talán a katolikus Franciaország vonatkozásában helytálló az elit irodalom és a népi (paraszti) szájhagyomány szétváló modellje, de a protestáns Angliában, ahol a lakosság döntő hányada tudott olvasni, más volt a helyzet.³¹

A szociálintropológus Robert Redfield a 30-as években Herderhez hasonlóan kizárásos alapon definiálta a népi kultúrát. Modellje szerint bizonyos társadalmakban kétféle kulturális hagyomány létezik: az elit (vagyis a kevesek tanult, zárt) „nagyhagyománya” és a népi (azaz a falusi, írástudatlan) tömegek „kishagyománya”. „A két hagyomány kölcsönhatásban áll egymással.”³² Peter Burke monográfiája árnyaltabbá és pontosabbá tette ezt a képet, amikor azt fejtegette, hogy a két kul-

²⁸ Az 1840-es évekig 39 szövegváltozata került elő.

²⁹ Rolf Wilhelm BREDNICH, *The Song as a Commodity*, in: *German Volkskunde*, Juliana University Press, Bloomington, 1986, 203–211.; Peter BURKE, *Népi kultúra a kora újkor Európában*, Bp., 1991; Roger CHARTIER, *The Cultural Use of Print in Early Modern France*, Translated by Lydia G. Cochrane, Princeton, Princeton University Press, 1987; Thomas CRAWFORD, *Society and the Lyric. A Study of the Song Culture of eighteenth century Scotland*, Scottish Academic Press, Edinburgh 1979, Margaret SPUFFORD, *The Pedlar, the Historian and the Folklorist: Seventeenth Century Communications*, Folklore, 1994, 13–24.; Tessa WATT, *Cheap Print and Popular Piety, 1550–1640*, Cambridge, Cambridge University Press, 1991

³⁰ FRIED István, *Népköltészet, népiesség, műköltészet Kelet-Közép-Európa irodalmaiban a XVIII. században*, in: *A megváltozott hagyomány* (szerk.) HOPP Lajos–KÜLLÖS Imola–VOIGT Vilmos, Bp., 1988, 65.

³¹ T. WATT 1991.

³² Idézi P. BURKE 1991, 40.

turális hagyomány nem fedi pontosan a két fő társadalmi csoportot. Az elit gyakorlatilag a XVIII. századig kettős kultúrájú volt, mert „részt vett a kishagyományban, de a köznép nem volt részese a nagyhagyománynak”.³³ A kétlaki, kettős kultúrájú és kétnyelvű kisebbség, az „elit számára a két hagyománynak különböző pszichológiai funkciója volt: a nagyhagyományt komolyan vették, míg a kishagyományt szórakozásnak tekintették”.³⁴ A Redfield-modell nem számolt a „népen” belül létező eltérő kultúrájú csoportokkal sem, jöllehet minden gyakorló néprajzos és folklorista tudja, hogy a paraszti hagyományokban „Mélyreható különbségek vannak életkor, társadalmi, vagyoni állapot, vallás, civilizáltság, vidék és nem szerint”.³⁵

A kora újkori európai kultúra összetettségét hitelesebben ábrázolja a történész Burke modellje, amely a két hagyomány között közvetítő társadalmi réteggel is számol. Ennek a „félművelt” rétegnek a kultúráját, mely „a nagy és kishagyomány között kapott helyet, s mindkettőből merített” *ponyvakultúrájának*, „vagy Dwight Macdonald kifejezésével élve, korai »középkultúrájának«”³⁶ nevezi, és közvetítőivel, ill. azokkal a csatornákkal, amelyekeken keresztül megnyilvánult, több helyütt is foglalkozik monográfiájában.

E modellnek megfelelően úgy véljük, a nemzeti nyelvű közköltészet (mint a széles tömegeket szolgáló populáris- vagy közkultúra lényeges alkotórésze) a társadalmi elit által létrehozott hivatásos, (sokáig nem is anyanyelvű) írásban rögzített műköltészet és az ún. alávett és kizsákmányolt osztályok, rétegek saját alkotásának tartott szóbeli, anyanyelvű népköltészet között helyezkedik el, mindkettővel szoros kapcsolatban áll. Feladata kettős: részint önálló alkotások (és műfajok) létrehozása és variálása, pl. valamely korszerű ideológia propagálása, a társadalom széles rétegeinek nevelése és szórakoztatása céljából; részint pedig a „lefelé” és „felfelé” áramló kultúrjavak cseréje, „szűrése”, áthangolása. Ide értve azt is, hogy a nemzeti nyelvű közköltészet népszerűsíti (és ruházza fel etnikus jegyekkel) egyrészt az univerzális folklórtémákat, motívumokat, másrészt pedig az európai, ill. világirodalom műfajait, alkotásait, témáit.³⁷ A szájhagyományozó folklórból rendszerint nem közvetlenül kerülnek át az irodalomba műfajok, kész alkotások,

³³ P. BURKE 1991, 44.

³⁴ P. BURKE 1991, 45.

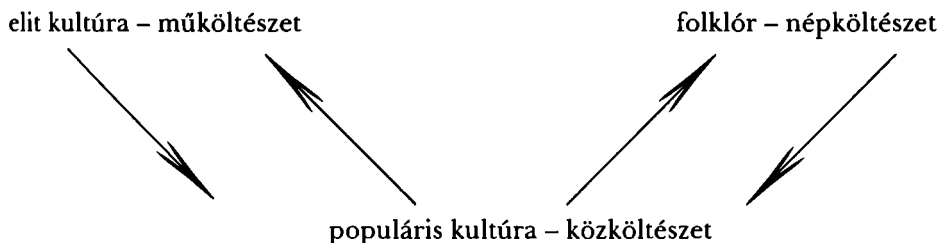
³⁵ KODÁLY Zoltán, *Zene*, in: *A magyarság néprajza* IV., Bp., 1937, 13.

³⁶ P. BURKE 1991, 83.

³⁷ TURÓCZI-TROSTLER 1936; ZLINSZKY Aladár, *A gonosz asszony meséje és Arany Jóna ördöge*, ItK, 1899, 15–40. gazdag filológiai apparátussal mutatja be, hogy a világirodalmi és népmesei párhuzamokon túl Arany Jóna ördöge c. elbeszélő költeményének közvetlen forrása az 1844-es győri kalendárium szövege volt, amelyet Vuk Karadžić gyűjteményének *Zla zena* c. darabja ihletett. Az *Ünnepnóták* c. balladáját pedig egy 1847-ben kiadott *Nóták a helytelen és zabolátlan tánczolókról* c. ponyva után írta. Az debreceni kollégiumban kialakult mondakör, amely az „ördögösnek” tartott Hatvani István (1718–1786) természettudós és teológus professzor körül alakult ki részint a Faustról szóló német népkönyvekből és irodalmi népmonda-feldolgozásokból vették alapjukat, összekeveredve a magyar hiedelemvilág rokon motívumaival. A Hatvani-mondakör közköltészeti és irodalmi feldolgozásairól I. BÀN Imre–JULOW Viktor, *Debreceni diákirodalom a felvilágosodás korában*, Bp., 1964, 231–233.

hanem általában a populáris kultúra valamelyik csatornáján vagy közvetítőjén³⁸ keresztül – és fordítva. Terjesztése során azonban megváltoztat(hat)ják az egyes költői alkotások szereplőit, hangvételt, stílusát, formáját, mentalitását, – következésképp a közköltészetben az eredeti mintától eltérő minőségű és funkciójú alkotás jön létre.

Példaképpen egy olyan hosszú életű mulattató énektípusra hivatkoznék, mint a „házastársi vagy kocsmai veszekedések”, melyről kötetünk 38–41. szövegeinek műfaji ismertetésében és jegyzeteiben részletesen szólunk.³⁹

Ezen a ponton kell röviden utalnunk azokra a máig nem eldöntött vitákra, amelyek az irodalomtörténészek, a zene- és szövegfolkloristák, ill. e tudományterületek különböző felfogást képviselő szakemberei között folynak az alábbi kérdésekről:

- Beszélhetünk-e egyáltalán népköltészeztől a népiesség elméletének születése előtti időkben, az irodalmi romantikát megelőző korokban?
- Mi volt előbb: a népköltészet vagy az elit műköltészet?
- Volt-e kapcsolat a szájhagyományban létező, anyanyelvű költészet és a kivált-ságos rétegeket szolgáló (nem anyanyelvű, írásban is rögzített) hivatásos költészet között? Milyen volt ez a kapcsolat?

A vitában felvetődött az a gondolat is, hogy a (jobbágy)parazstság önálló szellemi produktumaként meghatározott népköltészet a romantikus népiesség szülötte, korábbi századokban ilyen nem volt. Ezzel szemben az elit irodalom mellett – esetenként azzal szoros kapcsolatban – álló közköltészet mindenkor létezett, mióta csak a költészet írásbeli és szóbeli formákra bomlott szét.

Ezt a vitát a XVIII. századi magyar közköltészet forrásainak feltárása, a szövegek kiadása (számos esetben az adott műfajok, a szüzsék és motívumok eredetének nyomon követésével) nem tudja végérvényesen eldönteni. Erre nem is vállalkozhatunk. Csak azt tudjuk dokumentálni, hogy ebből a rendkívül gazdag, változatos műformájú és költőileg igen különböző színvonalú verstermésből mennyit, mit és hogyan őrzött meg a XIX–XX. századi szájhagyomány. Szerencsés esetben azt is,

³⁸ P. BURKE monográfiája (1991) hosszan foglalkozik e kérdéssel a 86–99. oldalakon.

³⁹ UJVÁRY Zoltán, *Játék és maszok* I–II., Debrecen, 1983, II., 141.

milyen költészettörténeti, műfaji előzményei vannak egy-egy témának, szüzsének, énektípusnak.

Fried István már idézett tanulmánya, mely a kelet-közép-európai irodalmak fejlődését tekintette át, egyrészt arra figyelmeztet, hogy a hasonló vagy párhuzamos jelenségek ellenére is népenként különböző az irodalmi népiesség története, jellege, melynek vizsgálatából „A kollégiumi énekköltészetet, gradjanska poeziját (*polgári közköltészetet*) stb. nem lehet kivonnunk”.⁴⁰ Másrészt a XVIII. századi kelet-közép-európai népköltészet fogalmának határait a közköltészet irányába tágítja, mondván: „lényegében jogos azoknak a tétele, akik a XVIII. századi népköltészeti gyűjtésekről szólva megjegyzik, hogy azok nem csupán a mai értelemben vett népdalokat tartalmazzák, hanem nemegyszer a városi lakosság közkedvelt énekeiből is merítenek, ideszámítják a diákok, a falusi »értelmiség« notáit is; sőt, ismert költők művei is – névtelenül – bekerülnek a népek szánt ponyvanyomtatványokba. Nemcsak akkor, ha a nép ajkára jutnak; akkor is, ha mindössze elterjedtek, népszerűek.”⁴¹

A fentebb vázolt, közlekedőedényhez hasonlító ábra tehát nem vonatkoztatható a magyar irodalomtörténet egészére (sem általában az európai költészet történeti fejlődésére), hanem csak a XVIII–XX. századi magyar költészetre. A ránk maradt művelődéstörténeti források, irodalmi és művészeti emlékek egybehangzóan azt igazolják, hogy a magyar kultúra fejlődéstörténetében épp a XVIII. század az egyik lényeges fordulópont. Ekkor kezd elkülönülni, (Benda Kálmán szavaival⁴²) önmagára maradni, önmagába fordulni és „megmerevedni” a paraszti műveltség. A nyelven és etnikumon felül álló középkori művelődési egység XVIII. századi megbomlásának másik tényezője a nemesi (és polgári) elit „kivonulása” volt a hagyományos, populáris kultúrából.⁴³ Magyarországon (és a szomszédos közép-európai országokban is) ekkorra vált mind eredetét, mind használatát – tehát társadalmi beágyazottságát – tekintve három szintűvé a kultúra és a költészet: folklorikus (= népköltészet), populáris (= közköltészet) és elit (= műköltészet).

Erdélyi János is háromféle költészetről írt, igaz, esztétikai szempontból különítve el az irodalmat, a népköltészetet (mint a nemzeti költészetünk legrégiesebb formáját) és az ún. „természeti költészetet”, mely dallal, tánccal együtt létezik, de semmiféle esztétikai értéke nincs, és úgy tartozik a népköltéshez, „mint aranyhoz a salak”.⁴⁴ A XIX. század zenéjében ugyancsak három réteget ismert fel

⁴⁰ FRIED István, 1988, 65.

⁴¹ FRIED István, 1988, 67–68.

⁴² BENDA Kálmán, *A magyar paraszti műveltség a XVIII. században*, in: *A megváltozott hagyomány*, (szerk.) HOPP Lajos–KÜLLŐS Imola–VOIGT Vilmos, Bp., 1988, 103–110.

⁴³ P. BURKE 1991, 323–326.

⁴⁴ ERDÉLYI János, *A népköltészetéről*, in: *Kisebb prózái*, Sárospatak, 1863, 7–8. Nem tudjuk pontosan, Erdélyi mely műfajokat illetett ezzel a gyűjtőnévvel. „Csak feltételezhetjük, hogy... elsősorban a szokás-, rítus-, a mulattató, illetve gyermek(játék)-költészet bizonyos műfajait, alkotásait jelölte – pl. a handzsát, a lakodalmi énekeket és kurjantásokat, a csúfolódó gajdokat és erotikus latorénekeket – amelyek autochton »népi« karakterük lévén teljesen ismeretlenek voltak a hivatásos költészetben.” – írta KÜLLŐS Imola, *A magyar népdalkutatás története*, in: *Magyar Néprajz V. Népköltészet*, Bp., 1988, 416. [1988a].

Kodály Zoltán,⁴⁵ aki ezt a széttagolódást a magyar kultúra és művelődés sajátos történeti fejlődésével magyarázta.

Történetileg meghatározott összetételű és jelentésű kulturális jelenségnek tartván a közköltészetet, a források és adatok ismeretében egyre inkább hajlok arra, amit Kószeghy Péter is állított fentebb már idézett tanulmányában: a paraszt-sághoz mint társadalmi osztályhoz kötött, szűkebb értelemben használt népköltészet-fogalom a XVIII–XIX. századi irodalomtudomány és költészetesztétika kirekesztő és mesterségesen létrehozott terméke. Népköltészet ebben az értelemben nem volt. De bizonyosan létezett olyan szájhagyomány, amely – az időben visszafelé haladva egyre kisebb társadalmi és foglalkozási csoportok (szolgák, pásztorok, katonák stb.), szubkulturák saját költői kifejezési formája lehetett.⁴⁶ Az európai kultúra minél távolabbi múltjára tekintünk vissza, annál egységesebb volt a különböző társadalmi osztályok anyanyelvű közkultúrája, emellé lehetett megszerezni a nem anyanyelvű, intézmények és iskolák által tanított elit (udvari, egyházi) kultúrát. Következésképp a közösségi jellegű, tömegesen ismert és használt, népszerű (ének)versenyanyag is egyre nagyobb helyet foglalt el az imént felvázolt kulturális közlekedőanyag egyik tartályában.

A közköltészet nemcsak a művelődést befolyásoló katalizátor volt, hanem önálló irodalmi létmód is, a kommunikáció egy sajátos formája. Tartalmáról (tematikájáról és kifejezésformáiról) egyre többet,⁴⁷ koronként és nemzetenként változó társadalmi bázisáról (művelőiről és élvezőiről), műfajhierachiájáról, egy-egy korszak legnépszerűbb műfajairól, alkotásairól még keveset tudunk. E sajátos „köztes” költészet törvényszerűségeit pedig jószerivel még nem vette számba sem a magyar folklorisztika, sem a hazai irodalomtudomány, mivel mindkét diszciplína saját érdeklődési területén kívülinek tartotta e témát.

Az a néhány karakterjegye, amelyet a XVII–XVIII. századi magyar kéziratosságról szóló leírásokból idéztünk, a XVIII. századi közköltészet egészét jellemzi. Az irodalomnak ez a szelete valóban széles tömegeket érintő, *közösségi költészet* volt. Az alkotások létrehozása, ismerete és használata ugyanis nem kötődött társadalmi osztályokhoz, rétegekhez, csak egy minimális szintű írni-olvasni tudáshoz. E költészet *névtelensége és nyitottsága* elsősorban használatában érvényesült. A kéziratosságot és nyomtatott másolatok ugyanúgy variálták az alap-szöveget, szüzsét, mint azt a szóbeli folklóralkotásoknál tapasztaljuk. Az ismert dallamokra „ráhúzott” versek alkalomszerű adaptálása sok esetben együtt járt a szerző eredeti szándékának háttérbe szorulásával, műve egyéni stílusjegyeinek (ha volt ilyen egyáltalán, hisz a verselők döntő többsége jól bevált szövegpanellekkel, sémákkal dolgozott) átformálásával, lekopásával. A kéziratosságot terjedő XVIII. századi népszerű versenyagra is vonatkozik mindaz, amit Pogány Péter általánosságban a ponyvákról írt: „A szerzői személytelenség és a

45 KODÁLY Zoltán, *Népzene és műzene*, in: *Úr és paraszt a magyar élet egységében*, ECKHARDT Sándor (szerk.), Bp., 1941, 212-222.

46 vö. P. BURKE 1991, 78.

47 STOLL 1964, VARGA 1964.

művek lassú elszemélytelenedése egyenes következménye volt a szövegek szabad fölhasználásának, gátlátalan átdolgozásának, közpréda voltának. Az irodalomelmélet ebben a személytelenségben véli közös nevezőre hozni a különböző korszakok ponyvát.”⁴⁸ Majd hozzáteszi: a közköltészet különböző megjelenési formáit (a kéziratot és nyomtatott anyagot) éppen ez a vonása rokonítja a folklórral, ugyanis: „Ez megelőlege a népköltészet alkotások változatokat sarjasztó, variációkban sokasodó eruptív erejének.”⁴⁹

Jól érzékelteti a popularizálódás folyamatát a Czenkné mennybemeneteléről szóló XIX. század eleji verses história névtelen diákszerzőjének verses panasza is.⁵⁰

A közköltészet másik fontos jellemzője az egyes alkotások, műfajok *alkalomhoz és/vagy funkcióhoz kötöttsége*. Ennek megfelelően az alábbi nagyobb csoportokba sorolhatjuk a XVIII. századi népszerű verseket:

- *Mulattató költészet*: csúfolók és tréfás panaszok, mendikáns rigmusok és hazugságversek, tréfás dalok, quodlibetek és halandzsák, paródiák és travesztiák.
- *Mulatódalok*: bordalok, ivónóták, tusok, táncdalok, a lakodalom intő és oktató házasegyeségei, ill. mulattató költészete.
- *Történelmi és társadalmi tematikájú költészet*: a kuruc mozgalmakat kísérő hatalmas populáris verstermésen túl a latorénekek, katonaeénekek, bujdosóénekek, panaszdalok (ideértve az ún. női dalokat, feleségpanaszokat is), rabénekek, történelmi eseményekről szóló énekek, társadalmi csoportokhoz, foglalkozásokhoz (jobbágy, pásztor, betyár, vándorló mesterlegény) fűződő dalok és minden, a diákélettel kapcsolatos, nem mulattató jellegű vers.
- *Szerelmi költészet*: a reneszánsz líra nyomait mutató, régies udvarló dalok, szentimentális, epekedő „érzékeny” énekek, szerelmi vallomások, párosítók, szerelmi témájú dalfüzérek és balladás dalok, valamint a trágár szövegű, erotikus latrikánus énekek.
- *Alkalmi költészet*: jelesnapi (névnap, keresztelő) köszöntők, temetési búcsúztatók, a naptári ünnepek (karácsony, újév, húsvét, farsang, pünkösd) rigmus- és szokás-költészete.

Az ún. populáris kultúrában számos kevert műfajú és funkciójú, népszerű alkotással találkozunk. Írott szövegű, képekkel illusztrált vallásos és morális tanításokat, szentenciákat, bibliai példázatokat, mitológikus meséket, helyi és történelmi nagyságok

⁴⁸ POGÁNY Péter, *A magyar ponyva tüköre*, Bp., 1978, 306.

⁴⁹ POGÁNY 1978, 307.

⁵⁰ U. P. 1822 előtti kézírata, 16a. L. a Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciójának Adattárában, Mátraházán. A „feslett életű” bathi asszony és a felvágott nyelvű debreceni Czenkné mennybejutásának verses históriája – a XVII. századi angol istenes ének (godly song) ponyván, míg a szórakoztató-csúfondáros magyar vers XIX. század eleji kéziratot diákgyűjteményekben bukkant fel, – érzéletes illusztrációja a különböző korokban, különböző nyelvi és művelődési szinteken létrehozott kulturális termékek közötti viszonyoknak. A példa modell értékét az sem csökkenti, hogy a szövegek kapcsolattörténetének számos részletét még homály fedi. Bővebben I. KÜLLÖS Imola, *A bathi asszony és a debreceni Czenkné mennybejutásának históriája (Egy XIX. századi kéziratot diákvers és angol párhuzama)*, ItK, 1999 (sajtó alatt) [1999a].

képmásait papírra vagy textilkendőkre nyomtatva nemcsak olvasmányként vagy etikai kódexként funkcionáló „memoriter”-ként, hanem olcsó dekorációként is használtak a kora újkori Európában. A mindenki által jól ismert képek (az uralkodó és családja, szentek) meg az újabb grafikus ábrázolások (pl. egy körözött vagy nyilvánosan kivégzett személy portréja, térképek a használható utakról stb.), a vallásos és profán szövegekkel együtt, többnyire egymás mellett függtek a vendégfogadók, a kocsmák vagy a lakoszoba falán, bizonyos nyelvi és kulturális közösség megte-remtői- és fenntartóiként – amint azt igen érzékletesen írt le Tessa Watt.⁵¹

A mindenkori közköltészetnek is egyik legfontosabb jellemvonása ez a *heterogenitás* – mind eredetét, ideológiáját és mentalitását, mind nyelvi, poétikai, műfaji, funkcionális megvalósulását, mind pedig megjelenési formáit illetően.

Végül, de nem utolsósorban: a közköltészeti alkotások jelentős hányadát a *burleszk jelleg* (ilyenek pl. a hazugságversek, halandzsák és paródiák), ill. a szórakoztató szándék, a csúfondáros hangvétel, de egyúttal intő, oktató attitűd jellemzi. Bizonyos értelemben az irodalmi alkotások komikus elemeinek forrása is a közköltészetből fakadt.⁵²

A korábbi évszázadok hegedős-mulattató hagyományára visszavezethető diák hazugságversek és paródiák például a panaszkodással, önsajnálatással, tréfás átkozódással vagy a halandzsázással egy olyan ellenvilágot idéznek fel, amelyre a rendezetlenség, létbizonytalanság, az összekuszált viszonyok jellemzőek. Ez még önmagában nem lenne szórakoztató, ha ez a „felfordult világ” nem a valóság paródiája, kigúnyolása lenne. D. Sz. Lihacsov orosz irodalomesztéta szerint a XVII. századi demokratikus orosz satírairodalom – azzal, hogy egy értelmetlen, összefüggéstelen és képtelen, „destruktív” világot ábrázolt – valójában a reális világ, az adott társadalmi valóság rendezettségét kérdőjelezte meg. Mivel az egyéni (költői) stílus „nagyon ritka kivételektől eltekintve még nem tudatosult, ... a stílus nem a szerző, hanem a műfaj ismertetője volt” – írta.⁵³

Nagy általánosságban azt mondhatjuk, hogy a közköltészeti mulattatók bizonyos szövegtípusokat, szertartásokat (beleértve azok résztvevőit) és az adott komoly, hivatalos, írásbeli műfaj egész nyelvi, poétikai eszköztárát (a formulákat, hasonlatokat, metaforákat) átteszik egy negatív vagy abszurd ellenvilágba, ahol a műfaji stílusjegyek és maguk a szereplők is nevetségessé válnak (l. az I. kötetben pl. a cigány temetési búcsúénekeket, a *Szentmártonyi mákosrétes be jó volna* kezdetű búcsúénekeparódiát, vagy a kolduló barátokat csúfoló éneket); vagy szándékoltan értelmetlen zagyvasággá, játékos halandzsává torzulnak. Ezek az alkotások nyilvánvalóan csak azok számára voltak szórakoztatóak, akik jól ismerték a parodizált műfajt vagy szokást és szövegeinek eredeti formulakészletét, vallásos szokás esetében a ceremónia liturgiáját.

⁵¹ T. WATT 1991, 331–332., idézi M. SPUFFORD 1994, 22.

⁵² „A felvilágosodott klasszicizmus alkotói nagy többségükben csak bizonyos műfajokba engedték be a népköltészetet, a népköltészeti motívumot, a tájnyelvi szólásokat... éltek vele, de inkább a komikum régióiban tartották fenn a helyet a népköltészet, a folklór és a városi közköltészet számára.” – írja FRIED 1988, 90–91.

⁵³ Dimitrij Szergejevics LIHACSOV, A „*képvilág*” lázadása, in: *Szemiotika és művészet*, Bp., 1979, 181–182.

Az alkalmi versifikálásnál nem a poézis – a szó eredeti értelmében vett „alkotás” –, tehát nem a költői invenció és nem is a kifejezésmód eredetisége, a mű esztétikuma, hanem a szövegek (és az előadás) hatása volt a lényeges és elsődleges. Tulajdonképpen maga a felkelteni kívánt hatás szervezte, hozta létre az aktuális szöveget azáltal, hogy a szerző/előadó egy meglévő, többé-kevésbé ismert téma- és formula-kincsből kiválogatta az alkalomhoz illő, s neki tetsző motívumokat, frázisokat.

Jóllehet a XVIII. századi közköltészeti alkotások nagyobbik része nem igazán költői szöveg, a magyar nyelvnek igazi értékeire bukkanhatunk bennük.⁵⁴ Képes, metaforikus, eufemizmusokkal, proverbiumokkal és formulákkal teli játékos nyelv ez, ha sok helyütt szókimondóan durva vagy szokatlanul trágár is. Egy-egy formailag kifinomult szövegben olykor épp a köznapi tárgyakkal (l. pl. kötetünkben a 8. és 149. szöveget) vagy a nyers kifejezésekkel érnek el sokkhatást az előadók; ill. a harsány, közönséges stílusfordulatokkal, gesztusokkal érik el azt, hogy rájuk figyeljen a hallgatóság.

A *Mulattatók* szövegeinek sajtó alá rendezésekor sok problémát okozott a szövegek szándékos kétértelmősége, ill. a versek kevésbé ismert mentalitás- és művelődéstörténeti háttére, kontextusa. Számos tabutémát érintő formulát, eufemizmust azért nem magyaráztunk, mert azzal épp költőiségétől, játékoságától fosztottuk volna meg a szövegeket. Néhány esetben a ma már ismeretlen, régi kifejezések egyenkénti magyarázata nélkül is jól érthető a szókép, a metafora, feleslegesnek tartottuk ezek „köznyelvre” fordítását.

A XVIII. századi népszerű költészetben gyakran alkalmazott stilisztikai eszköz és humorforrás volt a németesre, latinosra vagy cigányosra torzított nyelvhasználat, a halandzszás, a keveréknyelv vagy makaronizmus. Az alkotások többsége – az érzékeny, szentimentális epikedéseket, panaszokat és rokokó szerelmi dalokat kivéve – az élőbeszédhez közelítő, közvetlen modorban, ún. kollokvialis stílusban⁵⁵ szólal meg.

Mint már említettük, a közköltészet stílusa műfajokhoz kötődött, így érthető, hogy a mulattató énekekben, versekben a századokkal korábbi, vándor hegedős-mulattatás ún. vágáns hangütése, képei, míg a lakodalmi költészet számos műfajában a prédikátori, bibliás, példázatokkal oktató stílus él tovább. A diákénekekben, köszöntő rigmusokban pedig az iskolai penzumversek kötelező szerkezete, elcsépelet retorikus formulái, képei és szóvirágai bukannak fel minduntalan. A XVIII. századi szerelmi dalok stílusa nagyjából háromféle hagyományt követ és éltet: a XVII. század Balassi-utánérzésekkel teli, udvarló, bókoló közköltészetét; a barokkos epedő lírát, majd az Amadét utánzó rokokó dalköltészet szentimen-

⁵⁴ Sola Pinto bevezető tanulmánya Vivian de SOLA PINTO–Allan Edwin RODWAY (eds), *The Common Muse. An Anthology of Popular British Ballad Poetry XVth–XXth Century*, Chatto and Windus, London, 1957 is a koraiújkori ponyvaballadák nyelvi eredetiségét, életteli, „egészséges”, köznapi angolságát dicséri a korabeli (és a modern) irodalmi nyelvvel szemben.

⁵⁵ A „kollokvialis” formulák szemantikájáról az angol „street”-balladákban l. Natasa WÜRZBACH, *The Rise of the English Street Ballad, 1550–1650*. (németül: München, 1981), Translated from the German by Gayna Walls, *European Studies in English Literature*, Cambridge University Press 1990, 74. és a következő oldalak.

tális és játékos megoldásait, – ezek az ún. „érzékeny énekek és víg dalok”; valamint egy kifejezetten vulgáris, erotikus, latrikánus dalhagyományt.

A XVIII. századi magyar közköltészet forrásai

A közköltészet alkotásait kommunikációs formájuk szerint alapvetően három forráscsoportban találjuk meg:

- *Kézírtos* „világi” tartalmú énekeskönyvek, melodiáriumok és egyéb feljegyzések (naplók, levelek, periratok stb.).
- *Olcsó nyomtatványok* (ponyva, kalendárium, népkönyvként kiadott irodalmi művek).
- E két forrástípus mellett meg kell említenünk az iskolai színjátékokat és közjátékokat, amelyek ugyan kéziratban maradtak ránk, de a maguk korában a *commedia dell’arte* törvényei értelmében rögtönzésekkel tarkítva valósultak meg, és előadásonként más-más változatban éltek.

A kézírtos énekeskönyveket általában tartalmuk szerint szokták felosztani egyházi (vallásos), világi és vegyes gyűjteményekre. Bár a közköltészeti hagyománynak a vallásos énekanyag éppúgy része, mint a világi, mi – részint a feltáratlan anyag mennyisége miatt, részint mert nem érezzük magunkat kompetensnek az efféle vizsgálatokra – az egyházi gyűjteményekkel és a vallásos énekanyaggal nem foglalkoztunk.

A vegyes tartalmú ún. „mindenes gyűjtemények” (omniáriumok) rendszerint protestáns diákok vagy hivatásukat gyakorló értelmiségiek (papok, kántortanítók) által összeírt kéziratok, amelyekben jeles napi köszöntőverseket, az emberi élet fordulóíhoz kapcsolódó alkalmi költeményeket, mulattató és oktató funkciójú darabokat találunk. A klasszikus műveltség elemei keverednek bennük a biblikussal, irodalom a közköltéssel és a folklórral, a paraliturgikus hagyomány a profán tartalommal – mi több: olykor egészen közönséges tréfákkal, trágárságokkal. Repertoárjuk alapján elég pontosan lehet lokalizálni és időhöz kötni a sárospataki, debreceni vagy erdélyi kézírtos diák énekeskönyveket, -gyűjteményeket.

A világi énekeskönyveket összeállítóik és másolóik szándéka szerint kisebb tematikus csoportokba is oszthatjuk. Az uralkodó tematikáról (a gyűjtemény funkciójáról) rendszerint már a tulajdonos által adott címek is árulkodnak (*Szíveket újító bokréta; A maga mulatságára öszveszedtetett külömbféle verszetek*). Elkülöníthetünk zömében mulattató énekeket, paródiákat, csúfolókat tartalmazó, kifejezetten a szórakoztatásra koncentráló verses kéziratokat (*Alsókubini kézirat, Furuglyás-ék., Kozma-ék.*); vannak olyan diák gyűjtemények, amelyek csak köszöntőket, adománykérő mendikáns rigmusokat, hazugságverseket tartalmaznak (*Bölöni Kozma-ék.*, vagy a székelyudvarhelyi múzeumban őrzött *Diák versek, mondókák*) – ám a XVIII–XIX. századi debreceni és sárospataki verses kéziratok között a mindegyes vagy „elegyes” gyűjtemények a leggyakoribbak. Vannak műfajilag és stílusban egységes, pl. csak érzékeny énekekből – többnyire fájdalmas, szerelmi panaszokból

vagy szerelmi epekedésekből – álló füzetek (pl. *Szívbeli multság, melyből a maga keserves könnyeit elűzheti akármely kegyes nimfa is*); és vannak tusokat, bordalokat, mulatásra való társasági nótákat dallamukkal együtt rögzítő melodiáriumok (Tóth István: *Áriák és dalok, Almási Sámuel: Magyar Dalnok*). Ez utóbbiakban már a kortárs műköltészet térhódítása is megfigyelhető.

Megkülönböztethetők ezenfelül a XVIII. századi világi tartalmú kéziratos vers- és énekgyűjtemények jellegük (az összeíró szándéka) szerint is. Vannak ún.

- *auktoriális* = saját verseket tartalmazó, szerzői gyűjtemények;
- *receptuális* = befogadói, megörökítői gyűjtemények; lokális, regionális sajátosságokat tükröző repertoárok (pl. Szirmay Antal *Quodlibetje*, Kresznerics Ferenc és Aranka György dalgyűjteményei, a sárospataki *Felvidítő* V–VI. kötete, a *Világi énekek és versek* (B. P. 1800) vagy a Jankovich Miklós által gyűjtött és másoltatott 10 kötetes *Nemzeti Dalok Gyűjteménye*).⁵⁶
- Természetesen akadnak az előbbi két szempontot érvényesítő, *keverék jellegű* verses kéziratok is, ilyen volt pl. Pálóczi Horváth Ádám *Ó és Új mint-egy Ötödfél-száz énekek, ki magam csinálmányja, ki másé* című, 1813-ban lezárt dalgyűjteménye.⁵⁷ Az összeíró és a gyűjtemény viszonyára vonatkozóan létezik egy másik (tulajdonképpen az előbbit kiegészítő) csoportosítás is: megkülönböztethetjük egymástól a *primer* és *szekunder* kéziratosokat.
- *Primer* kéziratosoknak nevezzük azokat, melyek repertoárja saját fejlődésű, évek során áll össze, a mindennapi életbe és a hagyományba ágyazottság együttesen jellemzi őket.
- *Szekunder* kézirataink a XVIII. században a nemzeti nyelv és értékmentés céljából történő a szöveggyűjtés jegyében születtek, elsősorban dokumentatív jellegűek. „Ezek – egy másodlagos, apránként megszilárduló – irodalomfelfogás jegyében megnyitották a műköltészet érdeklődését a közkultúra felé.”⁵⁸ Ezt a folyamatot a Magyar Tudományos Akadémia által meghirdetett népdalgyűjtő pályázat tetőzte be a XIX. század első harmadában, és olyan korpuszokat eredményezett, mint pl. Mindszenty Dániel *Nemzeti Dalgyűjteménye*, Udvardy János népdalgyűjteménye vagy Kelecsényi József gyűjteményei. Az MTA Kézirattárában Erdélyi-hagyatékként nyilvántartott kétszáznál is több, hosszabb-rövidebb kéziratos dalosfüzetet eredetileg hazafias lelkesedésből a Kisfaludy Társaságnak küldték el a magyar nyelv és költészet megújításának, ill. a nemzeti hagyományok mentésének hívei.

⁵⁶ Elemzését l. KÜLLŐS 1985.

⁵⁷ l. BARTHA Dénes–KISS József (s. a. r.), *Ötödfélszáz Énekek. Pálóczi Horváth Ádám dalgyűjteménye az 1813. évből*, Bp., 1953, és *Énekes Poézis, Válogatás Pálóczi Horváth Ádám Ötödfélszáz énekeiből*. KATONA Tamás, KÜLLŐS Imola, DOMOKOS Mária (s. a. r.), Bp., 1979.

⁵⁸ Idézet CSÖRSZ Rumen István 1998-ban elhangzott előadásából. *Könyvek önmagunknak. Magyar kéziratos-útpusok a 18–19. században*, in: *Az olvasó – az olvasás. Irodalmi tanulmányok*, szerk.: L. SIMON László és THIMÁR Attila (FISZ Könyvek 1.), Bp., 1999, 75–89.

A közköltészet feltárásának és vizsgálatának eredményei

A XVIII. századi névtelen, népszerű költészet verstengeréből eddig csak néhány összefoglaló gyűjtemény, versantológia,⁵⁹ illetőleg egy-egy részben vagy egészben publikált kéziratok énekeskönyv⁶⁰ adott kóstolót. A kéziratok forrásokat illetően hasznos kiindulási alapként szolgált a Stoll-bibliográfia,⁶¹ melynek korszakunkra vonatkozó tételszámát az elmúlt évtizedek adat- és kéziratári kutatásai legalább 25%-kal megnövelték. A szomszédos népek (szlovák, lengyel, román, orosz és szerb) kéziratok költészetéről készült leíró áttekintések és antológiák⁶² hozzásegítettek ahhoz, hogy a magyar anyagot szélesebb európai irodalom- és művelődéstörténeti keretben lássuk.

Az RMKT XVIII. századi sorozatán belül kiadásra kerülő közköltészeti antológiá(i)nk nemcsak a közel egy évszázada gyűlő, a kéziratok énekköltészetre vonatkozó adat- és ismeretanyagot, hanem a sokkal kevésbé feltárt olcsó nyomtatványok, ponyvák,⁶³ valamint a korabeli iskolai színjátékok populáris versanyagát is bemutatják. Az elmúlt évtizedekben több tanulmány is készült egy-egy szövegcsaládról, témáról, ill. műfajról,⁶⁴ – ennek eredményeképp többé-kevésbé

⁵⁹ BARTHA 1935; BARTHA-KISS 1953; *Énekes Poézis* 1979; BÁN-JULOW 1964; KÓCZIÁNY-KÖLLŐ 1972; STOLL BÉLA (s. a. r.), *Pajkos énekek*, Bp., 1984.

⁶⁰ A szakfolyóiratokban a múlt század vége óta elsősorban publikált nagyszámú munkán kívül jelentősebb kiadvány volt: THALY Kálmán, *Régi magyar vitézi énekek és elegyes dalok XVI-ik, XVII-ik és XVIII-ik századbéli eredeti kéziratokból I-II.*, Pest, 1864; VERSÉNYI György, *Sziveket újító bokréta. XVIII. évszázabbeli dalgyjűjtemény*, Bp., 1914; KÓCZIÁNY László-KÖLLŐ Károly (bev., jegyz.), *Őszi harmat után... Szemelvények két ismeretlen, XVIII. századbéli énekeskönyvből*, Bukarest 1957; VARGA Imre (s. a. r.), *Szádeczky-Miscellania*, Irodalomtörténeti Füzetek 2. Bp. 1955; uő. (s. a. r.), *Szentsei György daloskönyve*, (hasonmás kiadás) Bp., 1977; uő. (s. a. r.), *A kuruc küzdelmek költészete*, Bp., 1977.

⁶¹ STOLL Béla, *A magyar kéziratok énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1565–1840)*, Bp., 1963.

⁶² L. *A megváltozott hagyomány* (szerk.), HOPP Lajos-KÜLLŐS Imola-VOIGT Vilmos, Bp., 1988 c. kötet több összefoglaló jellegű tanulmányát (a már idézettekén kívül elsősorban Voigt Vilmos, Küllős Imola, A. M. Novikova, Vilko Novak, Kilián István); valamint SZPERANSZKIJ, *Rukopisznüje szbornyiki XVIII veka*, Moszkva 1963; Czeslaw HERNAS, *W kalinowym lesie I-II.*, Warszawa 1965; Borivoje MARINKOVIĆ, *Srpska gradjanska poezija XVIII. i početka XIX. stoleća I-II.*, Beograd, 1966; KÓCZIÁNY-KÖLLŐ 1972; Leslie SHEPARD, *The History of Street Literature*, David and Charles, Newton Abbot 1973; Jozef MINÁRIK, *A Kollár előtti kéziratok énekeskönyvek és versgyűjtemények költészete (A régi szlovák és magyar költészet jellemzéséhez)*, Filológiai Közöny, 1966, 432–446.; uő. *Piesne a verše pre múdrych i bláznov*, Bratislava 1969; uő. *Amor diktoval, lásku spisoval. Výber zo slovenskej rukopisnej ľubostnej poézie 1560–1860*, Bratislava, 1979; uő. *Samopašná viola da gamba, alebo Veselé piesne a verše, čo naši šibalski dedovia, pradedovia a prapradedovia vyludzovali na šiestich figliarskych strunách... Výber zo slovenskej rukopisnej humornej poézie (1457–1870)*, Bratislava, 1984.

⁶³ Vö. POGÁNY Péter, *A régi hazai népies ponyvakutatás problémái*, Ethn. 1958, 578–591., és uő. 1978.

⁶⁴ KÜLLŐS 1988b; uő., *Kivégzés előtti búcsúénekek (Latorköltészet és betyárfolklor I.)*, ItK, 1992; 616–632.; uő., *A cigányok ábrázolása a XVII–XVIII. századi kéziratok közköltészetben*, in: *Cigány néprajzi tanulmányok I.*, (szerk.) BARNÁ Gábor, Salgótarján, 1993, 132–150; uő., „*Hej, mikor én kuruc voltam Rákóczi vojnában*”. *Egy 18. századi kéziratok énekszöveg elemzésének tanulságai*, in: *Népi kultúra – Népi társadalom XVIII.*, Bp., 1995, 167–192; uő., *Adatok egy mulattató verstípusunk, a házastársak veszekedése élettörténetéhez és dramaturgiájához* (sajtó alatt); uő., *Lányok és asszonyok a XVI–XVIII. századi kéziratok közköltészetben*, in: *Hagyományos női szerepek. Nők a populáris kultúrában és a folklórban*, (válogatta, a szöveget gondozta és szerkesztette KÜLLŐS Imola), Bp., 1999, 121–134. [1999a].

rekonstruálható a korszak közköltészetének műfajhierarchiája, – de a jegyzet-apparátusban jól látszanak a filológiai feldolgozottság egyenetlenségei.

Érdeemes számba vennünk, hogy milyen *folklorisztikai feladatok* állnak előttünk, és milyen tanulságok vonhatók le a XVIII. századi közköltészet műfajrepertoárjának feltárásából:

- Az egyes műfajok összehasonlító, történeti-filológiai vizsgálatának eredményeképp újból el kell végeznünk, illetőleg pontosítanunk kell a magyar népköltészet fogalmi körülhatárolását.
- Fel kell mérnünk a különböző felekezetek iskolái (elsősorban a református és unitárius kollégiumok, Sárospatak, Debrecen, Kolozsvár, Nagyenyed, Torda stb.) által terjesztett verselési kultúra hatását a tágan értelmezett népi (tehát a paraszti és mezővárosi polgári) hagyományokra és viszont. Ez a hatás a jeles napi szokásokhoz és az életfordulókhöz kapcsolódó átmeneti rítusok költészetének módszeres történeti feltárásával jól dokumentálható lesz.
- Az eddig megismert dallam-, szöveg-, műfaj- és motívumtörténeti adatok a literátus réteg irányító és közvetítő szerepét igazolják a helyi folklorikus hagyomány alakulásában.⁶⁵
- Tudomásul kell vennünk és további forrásfeltáró munkával, filológiai adatokkal kell bizonyítanunk, hogy az olcsó ponyvanyomtatványok, kalendáriumok nemcsak információhordozó, kultúráközvetítő szerepet játszottak, hanem a téma, a nyelv, a stílus és az attitűd szempontjából egységesítették is a XVIII. század magyar közköltészetét.
- A kéziratos énekeskönyvek egymás közötti kapcsolatai egyre nyilvánvalóbbá teszik a soknemzetiségű, többnyelvű Kárpát-medencei populáris kultúra összefüggéseit, regionális sajátosságait. (Szöveganyagban a magyar–szlovák, magyar–német, magyar–román; zenében a magyar–cseh/morva/szlovák/horvát, magyar–román kölcsönhatásokat kell a továbbiakban szisztematikusan is vizsgálnunk.)
- Egy-egy nagyon népszerű szövegcsalád (*Van egy hitvány, tetves, rongyos vá-, vá-, város; Egy-két tehén nem nagy csorda; Nem tudom én semmit tótul*), ill. énektípus fejlődéstörténetét, folklorizálódásának folyamatát teljes variantúrájuk ismeretében, egyedi és vándor- (közhely)strófaikat feltüntetve grafikus táblázatokon tudjuk bemutatni.

A XVIII. századi közköltészeti anyag azt dokumentálja, hogy bizonyos *témák, műfajok eltűnnek, kihullanak a közkultúrából* (pl. a latorköltészet); *más műfajok a szinkretikus, alkalmi* (vásári, improvizált, dramatikus, oktató, mulattató) *költészetből kiválva önálló alműfajként élnek tovább* a XIX. századi közköltészetben és szájhagyományban. (Pl. a parodisztikus cigány temetési szertartásból: csúfoló dalok, eredetmagyarozó monda, siratóparódiák, zsoldár-, ill. imaparafrázisok [Miatyánk, Hiseskegy]; az iskolai/vásári színjátékokból: vénlánypanasz, házastársi veszekedés, férjpanasz, mese, anekdota stb. váltak ki.) Természetesen a folyamat fordítottja

⁶⁵ L. az ORTUTAY által 1941, 163–164. idézett példákat.

is igaz. Folklorikus betétdalok, proverbiumok, köznyelvi szóképek, formulák, néphit- és népszokáselemek épültek be a XVIII. századi iskolai színjátékokba, ill. a diákok rigmusköltészetébe (köszöntők, mendikálás) és maradtak fenn (legtöbbször töredékesen, átértelmezve) a XIX–XX. század folklórájában. Ezekre a változásokra az egyes énekszövegek jegyzeteiben, ill. az almfajokot bemutató rövid ismertetésben konkrét adatokkal, példákkal utalunk.

A XVIII. század végi, XIX. század eleji közköltészetben és a folklórban fokozatosan tért hódít a „realista”, olykor szürrealista „népdalstílus” a szentimentális „érezkennyel”, a játékos rokokóval, ill. a tudálékos, tréfás, deákos (latin frazeológiát és antik, mitológiai apparátust használó) stílussal szemben. A szövegromlások, félrehallások, ill. félreértelmezések egyértelműen a diákos kultúra hiányának, ill. elkopásának bizonyítékai. (Pl: *Vulcanus kovácsnak vasverő inasa = Hurkárus kovácsnak...; Én, kis múzsa, gyenge rózsza = Én kis morzsa, gyenge rózsza; Okos Minervának ... = Bokros/Borzos Minervának... stb.*)

Irodalomtörténeti tanulságok és összefüggések

Az irodalomtörténészek és folkloristák előtt eddig 70–80%-ában ismeretlen volt ez a XVIII. századi közköltészeti verstermés, bár különböző műfajokhoz és szövegsaládokhoz tartozó változatokat az RMKT XVII. századi sorozata 3., 10., 14. kötetében és jegyzeteiben, egy-egy kéziratos énekgyűjteményt bemutató tanulmányokban,⁶⁶ valamint népszerűsítő kiadványokban⁶⁷ is olvashattunk.

- Ez az antológiaszerű forráskiadás lehetővé teszi majd a következő kutatógenerációnak, hogy árnyaltabban írja le a nemzeti nyelv és irodalom fejlődéstörténetét, kapcsolatait mind az európai, mind a hazai irodalommal és folklórral; mindannyiunkat pedig arra ösztökél, hogy újradefiniáljuk az öntudatlan népiesség és az irodalmi népiesség fogalmát, történeti változásait a közköltészet kontextusába helyezve a legnépszerűbb költők: Amade László, Ányos Pál, Faludi Ferenc, Pálóczi Horváth Ádám, Csokonai Vitéz Mihály, meg a maguk korában sikeres „mesterkedő” szerzők: Bogya József, Csenkeszfai Pócs András, Gvadányi József stb. folklorizálódott, ill. folklorikus verseit.
- A ponyvanyomtatványok és a kéziratos énekeskönyvek tömege jól dokumentálja azt a folyamatot, amelynek során a szerzőkhöz kötődő, elsődlegesen művészi funkciójú műköltészet és az alkalmi, tárgyában és nyelvében is populáris, közösségi, gyakorlati célokat szolgáló versifikálás fokozatosan elkülönül egymástól. A XIX. században születő nemzeti nyelvű irodalom témája, mentalitása, stílusa gyökeresen átalakul, miközben a „divatos” formákat és aktuális

⁶⁶ L. a 60. jegyzetet, valamint SZABÓ T. Attila, *Ismeretlen irodalomtörténeti adatok erdélyi könyv- és kézirattárakból* (1932), és uő., *Az Akadémiai Könyvtár egy XVIII. század végi kéziratos verseskönyve*, (1935/1982), in: *Tallózás a múltban VI.*, Bukarest, 1985, 143–172. és 173–198.

⁶⁷ WEÖRES Sándor, *Három veréb hat szemmel*, Bp., 1977; HARGITTAY Emil, *Hatvanhat csúfos gajd*, Bp., 1983.; STOLL 1984.

témákat kedvelő közköltészet is változik: némelyik nagy múltú műfaja csak a szájhagyományban él tovább, és újabb műformák alakulnak ki benne.

- A XVIII–XIX. századi magyar közköltészet letagadhatatlanul európai, helyi színekkel, sajátosságokkal. A német, angol és skót közköltészetben számos párhuzamot találunk verseinkhez – a témák, a műfajok, a dallamok és versformák, egy-egy szövegcsalád, valamint a folklorikus motívumok, elemek szintjén –, igaz, 50–80, olykor pedig 100–150 évvel korábbról.

Jelentősek az e korszakban bekövetkezett és antológiánkban is tanulmányozható *verstan*i változások: egyrészt a refrén kialakulása, a haladványos polistrofikus verselés felszámolódása, a szövegek lerövidülése, strófákra (= motívumokra) való szétesése. Ez a műköltői verselési gyakorlatnak ellentmondó folyamat a XIX–XX. századi lírai népköltészet egyik jellegzetességét, a monostrofikusságot eredményezi. A XIX. századi polistrofikus népdalok vagy népszerű dalok tulajdonképpen hangulati asszociációs elven alapuló vagy homológ, többé-kevésbé rögzült strófalánccok, ill. az affinitás törvényét érvényesítő kontaminációk.

A lejegyzett, olvasásra szánt versek számának növekedésével fokozatosan megnő a rímek szerepe is. A XVII–XVIII. századi közköltészet még az énekelt előadásra, a hangzásra épített, egyszerű bokorrímeket vagy páros ragrímeket használt, de kedvelte az asszonáncot és az egy versen belüli következtelen rímtelenséget is. A dallam és az előadás elfedte, feledtette a szöveg poétikai gyengeségeit.

A szövegek kiadásáról

A XVIII. századi RMKT-n belül tervezett közköltészeti sorozat első kötete sajátos kiadási elvek szerint készült. A szerzőhöz köthető, autográf forrásokon (is) alapuló edíciókkal szemben e hatalmas versanyag anonimitása, variabilitása és népköltészeti kapcsolatai egyaránt új eljárásokat követelnek; ezért ebben az antológiában egyszerűre kellett érvényesítenünk irodalomtörténeti és folklorisztikai szempontokat.

E forráskiadás kulcselve a XVIII. századi, közszájon forgó dal- és versrepertoár életének bemutatása, az általunk kiválasztott ún. főszövegek és jegyzetben felsorolt változataik szüzsébeli, motivikai és műfaji kapcsolatrendszerének feltárása volt. *Azokat az alkotásokat vettük fel és közöljük főszöveghént, amelyek 1701 és 1801 között kerültek először lejegyzésre vagy kiadásra.* Változataik időhatárát viszont 1840-nél húztuk meg. Ennek egyik praktikus oka a Stoll Béla által szerkesztett bibliográfia időhatára volt, de a későbbi kéziratos és ponyvaanyag feldolgozatlansága, valamint a közköltészet – főként a szabadságharc után – gyorsan átalakuló repertoárja miatt sem láttuk szükségesnek, hogy az ennél későbbi változatokat is számba vegyük, idézzük és feldolgozzuk.

A *Mulattatók* c. kötet anyagának fő szervező elve a szórakoztatás volt. Mivel nem akartuk szem elől téveszteni e versek eredeti funkcióját, a főszövegállományt igyekeztünk áttekinthetővé és olvasmányossá tenni. Ily módon a kötetben 155 szöveg(család) csaknem 800 variánsát adjuk közre, tömörített, de a további filológiai kutatás számára kiindulási alapként használható formában.

A mulattatás funkcióját *különböző műfajú alkalmi versek* szolgálták: csúfolók, hazugságversek, tréfás dalok, halandzsák és paródiák. Mindegyikükhöz számos *tematikus alműfaj* tartozik, ezek alkotják a kiadvány nagy egységeit.

A nagy műfaji csoportokon belül az egymással szövegszinten is közeli kapcsolatban álló ún. *szövegcsaládok* időrendben állnak. Változatokban gazdag és hosszú életű (két-három évszázados) szövegcsaládok esetében *olyan alkotásokat idézünk főszöveghént az antológiában, amelyek képet adnak a legkorábbi, a legteljesebb és a fejlődés során leginkább eltávolodó variánsról.*

Amennyiben a szövegcsaládot egy-két feljegyzés képviseli, vagy a főszövegek variálódása kismértékű, csak egyetlen alkotást közlünk. Az 1700–1840 közé eső variánsok *egyedi versszakait*, ill. a főszövegektől nagyon különböző szerkezetű, szövegű változatokat a jegyzetekben adjuk ki. E módszer nem veszélytelen, mert így az általunk teljesnek érzett, talán szintetikus – több forrás tudatos beolvasztásával

és továbbköltésével létrejött – versek alkotják a kötet gerincét a motivikailag szegényesebb, de tipikus változatok helyett. Előnye viszont az, hogy a legjobban sikerült, nyelvileg leggazdagabb megoldásokat, a kor közköltészetének legjavát mutathatjuk be.

A mintaadó RMKT XVII. századi sorozathoz hasonlóan, főszövegbe került jó néhány XVIII. századi, ám 1801 után feljegyzett kéziratos vers is, melyek e költészetfajta életképességét jelzik, bár a válogatás során törekedtünk arra, hogy a XIX. századi főszövegek számát a minimálisra csökkentsük.

Az egy-egy szövegcsaládon belül létrejött variánsok szerkezetét (versszakainak sorrendjét) – a teljes egészükben publikált főszövegekhez képest – mindig a leg-
hasonlóbb főszöveghez viszonyítva mutatjuk be a jegyzetekben.

Átírási elvek

A verseket szöveghűen, de nem betűhíven, hanem *modern* átíratban: mai helyesírással és központozással adjuk közre a kéziratos források megalkotóinak igen eltérő műveltségi szintje, írásminősége és a kéziratok olvashatósága, valamint a korabeli helyesírás szabályozatlansága miatt. Arra törekedtünk, hogy a versek egykori „hangzása” érzékelhető és hiteles maradjon, de mégis könnyen olvashatóak legyenek a szövegek. Megtartottunk tehát minden nyelvi (grammatikai és lexikai) archaizmust, nyelvjárási ragozási és ejtésbeli sajátosságot. Az egész kötetet természetesen képtelenség egységes nyelvi rendszerben elhelyezni, hiszen ez a közköltészeti hagyomány lényegét tekintve heterogén; a vándorstrófák és közhelysorok miatt még egy szövegben belül is akadnak nyelvjárási és ejtésbeli különbségek.

Következésképpen átírtuk a *zs* fonéma *s*-sel vagy *'s*-sel lejegyzett formáit (*Ersébet, mosár, Susánna, pésma, 'sidó* stb.), valamint a *tz*-t és a *cz*-t *c*-re (*utza, czigány*), a *ts*-et *cs*-re, *ß*-t *sz*-re. A versekben előforduló rövidítéseket (*Szent, -ban, -ben*) hivatkozás nélkül feloldottuk. Az aposztrófos *a'* és *e'* helyett mindenütt *a* és *e* névmásokat használtunk, kivéve, ahol az aposztróf arra utal, hogy *az* vagy *ez* állna. Pl.: *Hogy szerette az asszony az urát, e' mutatja.*

Mivel ez a közköltészeti anyag többnyire iskolázatlan emberek nem egyszeri és kanonizált szövegű alkotása, a nyilvánvaló tollhibákat (betű- vagy szótagkihagyásokat) kijavítottuk. Értelemzavaró elírások, másolási hibák vagy jelentéssel bíró „félrehallások” esetében a főszövegben *kurzivalva* adjuk a javított szót, és a vers végén a megfelelő sor számával idézzük a kéziratban szereplő eredetit, ill. szögletes zárójelben a javítás indokát. (Kivéve az eleve kurzivált verscímeteket, amelyekben viszont az álló betű jelzi a változtatást.) A jegyzetekben idézett verses szövegeknél ugyancsak kurziválással jelöltük javításainkat, de (hely híján) nem adtuk az eredeti írásképet, sem az emendálás magyarázatát. Az idegen szavakat, latin kifejezéseket, földrajzi és mitológiai neveket mindig a lejegyzésnek megfelelően adtuk ki (*Brándenburgia, Vitemberga, Márs, szalus, filozofia* stb.). Nem javítottuk át azokat az idegen nyelvű (cigány, szlovák, román, német) szövegeket sem, melyek

hangalakját nem ismerjük. Részint azért, mert ez esetben az írás az idegen szavak hangképét, a lejegyzőnek vagy másolónak az adott nyelvhez való (sokszor ambivalens) viszonyát is tükrözi; részint pedig azért, hogy ezzel is érzékelhetővé váljék az a színvonalbeli különbség, amely a tudós irodalmat a közszájon forgó, mindennapi költészettől, alkalmi versifikálástól elválasztja. (A cigány szövegek és töredékek egyébként is nyelvemlék-értékűek.) Okulva az *Ötödfélszáz Énekek* 1953-as cenzúrázott kiadásán, a szövegekben szereplő összes trágár kifejezést és utalást megőriztük. Kipontozással csak azokat a szavakat, sorokat jeleztük, amelyeket nem lehetett a kéziratban elolvasni, vagy amelyeket a másoló azért nem írt le, mert közismertnek vélt és erre *sat., etc., ... jelzéssel utalt* – mi azonban nem ismertük helyes feloldását.

Nem vettük át az intervokális helyzetben gyakori geminálódás jelölését (*nálla, illy, falattya, utánna* stb.), de a mai köznyelvben már nem élő szóalakoknál (*gutta, széllyel, behennye*), ha a sor ritmikája vagy rímelése így kívánta, még ezt is megtartottuk (*gyíkinnyírül*). A sorozatszerkesztő kívánságára az uralkodó nyelvjárásnak megfelelően próbáltuk egységesíteni a következtelen lejegyzésű szövegeket, különösen, ha a hangzásbeli eltérések rímhelyzetben voltak, de az eredeti alakokat a lapalji jegyzetekben feltüntettük.

A népköltési szövegeket forrásaik szerint idéztük, ám fonémahasználatunk (technikai okokból) többnyire a köznyelvit követi.

A kéziratok igen változatos lejegyzésformáit nem vettük át; a verseket 2–4–6 soros szakaszokra bontva, többnyire a nagysorok szerint közöljük, a gondolati egységeknek, rímeknek, az esetleges dallamnak megfelelően.

Az énekek szakaszait – az egystrófásokétól és néhány, strófákra nem tördelt alkotástól eltekintve – a jobb áttekinthetőség kedvéért *megszámoltuk*. Továbbá – az RMKT és az RMDE sorozatok gyakorlatának megfelelően – öntöknént *megszámoltuk* a verssorokat is, mert így könnyebb volt elkészíteni a textológiai utalásokat, szómagyarázatokat a jegyzetekben. A versek végén előforduló adománykérő vagy egyéb szokáscelekvésre utaló formulákat (pl. *Amen, Dixi, Finis hujus operis* stb.) a főszövegek részeként megtartottuk, de a lejegyzésre vonatkozó *Vége* és *Finis* kifejezéseket nem. Ezekre csak a forrásleírásban hivatkozunk, szintén a jegyzetekben.

A jegyzetekről

Az egyes fejezetek élén rövid, általános összefoglalást adtunk a műfaj korabeli ismertségéről, költészettörténeti előzményéről, jelentőségéről és fejlődéséről. Ezt a tájékoztatást követik a szövegcsaládokra vonatkozó jegyzetek, az alábbi nagy tematikus adatcsoportokban.

A *források*at a feltételezhető időrendbe állítva római számokkal láttuk el. Sajátosságaira és a köztük fennálló asszociatív összefüggésekre részint itt, részint másutt utaltunk – a teljesség igénye nélkül.

A kéziratokra a Stoll-bibliográfia (1963) címleírásai szerint hivatkozunk, a könyvebb tájékozódás kedvéért mindenütt feltüntetve a megfelelő Stoll-számot. Azokra

a kéziratokra, amelyek nem szerepelnek a Stoll-bibliográfiában, a lelőhely megfelelő könyvtári, levéltári adataival hivatkozunk. A versek forrásokon belüli helyét a könyvtári föliószámokkal (a = recto, b = verso), ennek híján oldalszámokkal adtuk meg (pl. STOLL 384. 7a–8a, vagy STOLL 250. 14–15.), kivéve azokat a megszerkesztett kéziratokat (pl. *Felvidítő*, Pálóczi Horváth Ádám: *Ötödfélszáz Énekek*, Almási Sámuel: *Magyar Dalnok*), amelyekben az énekek sorszámozása következetes. Ez esetben a Stoll-bibliográfia száma után az ének arab sorszáma következik (pl. STOLL 720. 93. sz.).

A kéziratok lejegyzésekben általános álcímeket (*Ének*, *Nóta*, *Más*, *Alia*, *Világi ének*, *Világi nóta*) elhagytuk, ill. leválasztottuk a tényleges információt hordozó címről: *Más ének a leányokról*, *egyszersmind az házasságról* helyett *A leányokról*, *egyszersmind a házasságról* cím jelenik meg az adott főszöveg előtt. A minősítő utalásokat tartalmazó címeket (*Szép világi ének*, *Cantio elegans*) természetesen megőriztük; mivel ennek irodalomszociológiai jelentősége lehet. A források nevét *kurzívval*, a versek címét *DÓLT VERZÁLLAL*, kezdősorát (jelölése: Ks.) pedig szintén *dólt betűvel* szedtük. A [Ks.] jelölés arra utal, hogy a szöveg töredékes, valódi kezdősora hiányzik, ilyenkor a fennmaradt első sort adjuk meg. (A kezdősormutatóban ezeket *kurzíváltuk*.) A nótajelzésre az *Nj.* rövidítéssel utalunk.

A források leírásában kereszttel (+) jelöltük a főszöveggént kiadottakat, a többinél csak azt említjük, hány szakaszból áll, melyek az egyedi sorai, és az alkotás a szövegcsaládon belül melyik főszöveghez áll a legközelebb. (Pl. a 7. szöveg VI. változatának leírása: 6 vsz., melyből az első három e szövegcsaládhoz tartozik, sorrendjük a X.-hez képest: 1., 3., 7. + E1, E2, E3., három más alműfajú egyedi strófa.) A főszöveghez képest új motívumot magában foglaló versszakokat neveztük *egyedi strófáknak* és jelöltük E-vel. Ezeket a lehetőség szerint idézzük is a jegyzetekben. Amennyiben a hasonlítotthoz képest két szőrendi vagy lexikális változásnál több fordult elő a dalvariáns egy-egy szakaszában, akkor a megfelelő versszakszám után ^v-t is írtunk (pl. 2^v). Az ejtésbeli eltéréseket (ponyvák esetében a sajtóhibákat) ez esetben nem tekintettük releváns különbségnek (*tőlem ~ tüllem*). A leírásokban szereplő *rokon szöveg*, *közeli változat* és *apróbb eltérések* kifejezések azt jelentik, hogy mindössze egy-egy szó vagy ragozási forma tér el egymástól a két szövegben, de a vers szerkezete, a szakaszok sorrendje és formulakészlete azonos.

A szövegcsaládok többsége besorolható a nagy műfajcsoportokon belüli alműfajok valamelyikébe. Ezek irodalmi mintáiról, európai (főként angol és skót) és hazai előzményeiről, későbbi átalakulásáról ebben a rovatban gyűjtöttünk össze adatokat és a szomszédos népek (szlovák, román) egykorú közköltészetéből meg a korabeli magyar irodalomból vett idézeteket. A szerzőhöz köthető vagy invariánsnak tűnő versek bemutatásával az volt a célunk, hogy érzékeltesük: az adott alműfaj, énektípus (ill. annak költői képei, motívikája, szóhasználata) mennyire tükrözi a korabeli mentalitást, közízlést.

A variánsok (esetenként a források) kapcsolataira, a műfaj közköltészetben elfoglalt helyére, ill. a szövegfejlődés tendenciájára vonatkozó adatokat külön tömbben tüntettük fel. Olykor a szövegcsaládok idő- és térbeli mozgására is utalhattunk.

A XVIII. századi közköltészeti szöveganyag folklorizálódásának eredményeképp számos XIX–XX. századi, többé-kevésbé hiteles népköltési feljegyzést, vál-

tozatot ismerünk. Antológiánk e tekintetben nem törekszik teljességre, de különös figyelemmel fordultunk a jelenleg csak néhány kiadványban hozzáférhető múlt századi változatok, főként a Kisfaludy Társasághoz az 1830–40-es években beküldött, eleddig alig feldolgozott gyűjtemények (az ún. Erdélyi-hagyaték) felé. Ezekből számos ritka adattal gazdagíthattuk a közköltészeti alkotások „életrajzát”, és megpróbáltuk kitölteni a XVIII. századi és mai szövegváltozatok közti űrt. Recens variásokat – néhány regionális antológia (Krizsa János: *Vadrózsák*, Domokos–Rajeczky: *Csángó népzene I–III.*, Berze Nagy János: *Baranyai magyar néphagyományok I–III.*, Seres–Szabó: *Csángómagyar daloskönyv* stb.) mellett – elsősorban a magyar népköltészet alap-korpuszaiból (MNT, Bartók-rend, MNGY, MNK) kerestünk. Mivel célunk a XVIII. századi közköltészet formai, tartalmi és funkcionális változásának érzékeltetése volt, nem vállalkozhattunk arra, hogy egy-egy szövegcsalád, ill. motívum teljes szájhagyománybeli utóéletét dokumentáljuk.

A jegyzetek végén található a *nyelvi és tárgyi magyarázatok*, amelyekben a főszövegeként közölt változatok római és arab sorszámait követve néhány régi vagy tájnyelvi kifejezés jelentését, valamint az idegen szavak fordítását adjuk. Kétnyelvű (makaronikus) szövegeknél (*Megholt feleségem*, *Nem tudom én tótul*) az idegen nyelvű szövegrészeket (formulákat) külön listában ábécérendben soroljuk fel, vagy csak a nyersfordítást közöljük (110. sz.). A jegyzetben közölt versekhez fűzött magyarázatok sorszám nélkül, de a forrás megjelölésével állnak.

A dallamok

A dallamkiadás időkerete a szövegekével csaknem azonos; tartalmazza azonban az 1844-es Kiss Dénes-féle kézirat dallamait is. Recens variánsok dallamait nem adjuk ki. A nótajelzések feloldva, kottával szerepelnek (ahol megtalálható az eredeti), a kötetben szereplő szöveghez alkalmazva.

A dallamokat G-finalisra transzponálva, modern átíratban adjuk közre, és mindig jelezzük, hogy kinek az olvasatában. A melodiáriumok kottáiból a tenort, a Tóth István- és Almási Sámuel-félékből a felső szólamot közöljük; a többszólamú letétek, a gitár- és zongorakíséret nélkül. A XIX. századi lejegyzésekben gyakori erőltetett pontozásokat éppúgy kiegyenlítettük, mint Pálóczi Horváth Ádám vagy a melodiárium-összeírók bizonytalan ritmikájú notációját, ill. ezek Bartha Dénes-féle átíratait.

A mutatók

A *kezdősormutató* az összes főszöveg és variáns kezdősorait tartalmazza. (A jegyzetben idézett folklórvariánsokét azonban – terjedelmi okokból – nem.)

A *forrásjegyzék* ugyancsak a főszövegek és variánsaik forrásait tartalmazza, a jegyzetekben idézett szövegeket nem. A címleírás után a szöveg sorszáma és a variáns római száma szerepel. A főszövegeként kiadott változatok sorszámát *kurzívtáltuk*.

A *névmutató* (mely a földrajzi és a személyneveket tartalmazza) oldalszámokra utal. A szakirodalomban szereplő neveket kurzívval jelöltük.

*

A kötet szerkesztését 1999. június 30-án zártuk le, annak tudatában, hogy bár-mikor előkerülhetnek még újabb és motívumokban gazdagabb szövegváltozatok. Újabb mulattató, csúfoló alműfajok, énektípusok viszont aligha. Meggyőződésünk, hogy e forrásantológia viszonylag teljes áttekintését nyújtja a XVIII. századi mulattató közköltészetnek.

Köszönettel tartozunk a *Pro Renovanda Cultura Hungariæ Alapítványnak* a köz-költészeti sorozat első kötetének támogatásáért. Csörsz Rumen István kutatásait az OTKA is támogatta. Hálásak vagyunk azért, hogy személyes segítségével, ötleteivel és bírálataival megkönnyítette számunkra a hatalmas szöveganyag sajtó alá rendezését *Bíró Ferenc*, *Joze Minárik* (Pozsony), *Köszeghy Péter*, *Benedek Katalin*, *Jankovics József* és *Debreczeni Attila*. Bár már nem érhetette meg e kiadvány létrejöttét, sok jegyzetével és reprográfia-hagyatékával segítette munkánkat *Pogány Péter*. A dallamok lektorálásáért *Domokos Máriának* mondunk köszönetet. Az idegennyelvű szövegek fordításában és értelmezésében nyújtott önzetlen segítségéért az alábbiaknak tartozunk köszönettel: *Berta Péter*, *Tálos Endre* (cigány), *Pókos Edit* (latin), Demény István Pál, *Szilágyi N. Sándor* (román), *Gyivicsán Anna*, *Zsilák Mária* (szlovák).

Bibliográfia

- ABAFI Lajos, *Göcseji népdalok Kőváry Béla gyűjteményéből*, kiadta: ~, Bp., é. n. [1876].
- ÁG Tibor, *Édesanyám rózsafája. Palóc népdalok*, Bratislava–Bp., 1974.
- ÁG Tibor–SÍMA Ferenc, *Vételessék ki szóló szívem. Szlovákiai magyar népballadák*, közléteszi: ~, Bp., 1979.
- ALMÁSI István, *Szilágysági magyar népzene*, közléteszi ~, Bukarest, 1979.
- APOR Péter, *Metamorphosis Transylvaniae*, Bukarest, 1978.
- ARANY János, *Összes prózai művei*, Bp., é. n.
- B. KOVÁCS István, *Baracai népköltészet Tóth Balázsné Csák Margit előadásában*, Gyűjtötte, a kísérő tanulmányt és a jegyzeteket írta ~ (*Új Magyar Népköltési Gyűjtemény XXV.*), Bratislava–Bp., 1994.
- BAKÓ Ferenc, *Palócföldi lakodalom*, Bp., 1987.
- BALASSA József, *Magyar népdalok a XIX. század elejéről*, Ethn. XIII. (1902), 38–39.
- BÁLINT Sándor, *Ünnepi kalendárium I–II.*, Bp., 1977.
- BÁN Imre–JULOW Viktor, *Debreceni diákirodalom a felvilágosodás korában*, Bp., 1964.
- BAROS Gyula, *V. Szolga Mihály Diáriuma*, ErdMúz, 1905, 31–48., 93–102., 150–160.
- BARNA Gábor, *Szólások a búcsújárásról, búcsúparódiák*, Ethn. CIV. (1993), 591–596.
- BARSI Ernő, *A zene egy sályi pásztor életében*, Bp., 1984.
- BARSI Ernő, „*Bodrog partján nevededett tulipán...*” *Sárospataki diákdalok a XVIII. századból*, Sárospatak, 1988.
- BARSI Ernő–SZABÓ Ernő, *A pataki kollégium zenei krónikája*, Bp., 1984.
- BARTALUS István, *Magyar Népdalok Egyetemes Gyűjteménye I–VII.*, Pest, 1873–96.
- BARTHA Dénes, *A magyar énekelt vers forrásai Faluditól Horváth Ádámgig*, ItK, 1932, 274–287.
- BARTHA Dénes, *A XVIII. század magyar dallamai. Énekelt versek a magyar kollégiumok diák-melodiáriumuaiból (1770–1800)*, Bp., 1935.
- BARTHA Dénes–KISS József, *Ötödfélszáz Énekek. Pálóczi Horváth Ádám dalgyűjteménye az 1813. évből*, s. a. r.: ~, Bp., 1953.
- BARTÓK Béla, *A magyar népdal*, Bp., 1924.
- BARTÓK Béla, *Magyar népdalok. Egyetemes gyűjtemény. I/A osztály 1–116. sz.*, s. a. r.: KOVÁCS Sándor és SEBŐ Ferenc, Bp., 1991.
- BARTÓK Béla–KODÁLY Zoltán, *Erdélyi Magyarság. Népdalok*, Bp., [1923].
- BERECZ Ágnes, *Zonda Tamás székhely falucsúfolója Benkő György Diáriumában*, ItK, 1991, 445–457.
- BERNÁTH Béla, *A szerelem titkos nyelvén*, Bp., 1986.
- BERZE NAGY János, *Baranyai magyar néphagyományok I–III.*, gyűjtötte, szerkesztette és jegyzetekkel ellátta ~, Pécs, 1940.
- BOD Péter, *Magyar Athenas*, s. a. r.: TORDA István, Bp., 1982.
- BOROS Zoltán, *Éneken hallottam... Régi magyar világi énekek*, válogatta, az előszót írta és jegyzetekkel ellátta ~, Bukarest, 1981.
- BORÚS Rózsa, *Bácskai lakodalmak*, Topolya, 1998.
- BOWRING, John, *Poetry of the Magyars. Preceded by a Sketch of the Language and Literature of Hungary and Transylvania by ~*, London, 1830.
- BUDA János, *Szentesi-dalokönyv*, (Régi Magyar Verseskönyvek I.), s. a. r.: ~, Bp.: 1943.
- BURA László, *Szatmári népballadák*, szerk.: ~, Bukarest, 1978.
- BURKE, Peter, *Népi kultúra a kora újkor Euróópában*, Bp., 1990.

- CRAWFORD, Thomas, *Love, Labour and Liberty: the eighteenth-century Scottish lyric*, Ed. by ~, A Carcanet Press Publication, Cheadle Cheshire, 1976.
- CRAWFORD, Thomas, *Society and the Lyric. A Study of the Song Culture of eighteenth century Scotland*, Edinburgh, 1979.
- CSANÁDI Imre, *A magyar valóság versei I. 1475–1820*, szerk., vál. ~, Bp., 1966.
- CSOKONAI VITÉZ Mihály, *Minden munkája. Versek*, s. a. r.: VARGHA Balázs, Bp., 1966.
- CSOMASZ TÓTH Kálmán, *Maróthli György és a kollégiumi zene*, Bp., 1978.
- CSÖRSZ Rumen István, *Könyvek önmagunknak. Magyar kézirat-típusok a 18–19. században*, in: *Az olvasó – az olvasás. Irodalmi tanulmányok*, szerk.: L. SIMON László és THIMÁR Attila (FISZ Könyvek I.), Bp., 1999, 75–89.
- DÉGH Linda, *Egy székely lakodalmi ének eredetének kérdése*, Ethn. LXI. (1950), 57–73.
- DÉKÁNI Kálmán, *Kuruczkori énekek*, ItK, 1918, 390–396.
- DOBSZAY László, *A magyar dal könyve*, Bp., 1984.
- DOMOKOS Pál Péter–RAJECZKY Benjámin, *Csángó népzene I.*, Bp., 1956.
- DOMOKOS Pál Péter–RAJECZKY Benjámin, *Csángó népzene II.*, Bp., 1961.
- DOMOKOS Pál Péter–RAJECZKY Benjámin, *Csángó népzene III.*, Bp., 1991.
- DÖMÖTÖR Sándor, *Magyar adomaváltozatok V. 13. A fogadósnak tetsző nótá és falucsúfolóink*, Népünk és nyelvünk, 1932, 185–190. [1932a].
- DÖMÖTÖR Sándor, *A cigányok temploma*, Erdélyi Tudományos Füzetek 3. [1932b].
- DÖMÖTÖR Sándor, *Mióta muzsikusok Magyarországon a cigányok?* Ethn. XLV. (1934), 156–178.
- DÖMÖTÖR Sándor, *A felfalt templom*, Ethn. XLVI. (1935), 88–89.
- DUKA János, *Üti Páké Barátost. Csúfolódó székely népköltészet*, Csíkszereda, 1995.
- DUKKON Ágnes, *A kalendáriumok művelődéstörténeti jelentőségéről a XVII–XVIII. század fordulójáig*, in: *A megváltozott hagyomány. Folklor, irodalom, művelődés a XVIII. században*, szerk.: HOPP Lajos, KÜLLÖS Imola, VOIGT Vilmos, Bp., 1988, 295–312.
- Énekes poézis. *Válogatás Pálóczi Horváth Ádám Ötödfejszáz énekeiből*, s. a. r.: KATONA Tamás, KÜLLÖS Imola, DOMOKOS Mária, Bp., 1979.
- ERDÉLYI János, *Magyar népdalok és mondák I–III.*, Pest, 1846–48.
- ERDÉLYI János, *Válogatott magyar népdalok*, Pest, 1857.
- FARAGÓ József–FÁBIÁN Imre, *Bihari gyermekmondókák*, közléteszi ~, Bukarest, 1982.
- FARAGÓ József–JAGAMAS János, *Moldvai csángó népdalok és népballadák*, Bukarest, 1954.
- FARAGÓ József–JAGAMAS János, *Romániai magyar népdalok*, közléteszi ~, Bukarest, 1974.
- FERENCZI Imre–MOLNÁR Mátyás, *Fordulj, kedves lovam. Rákóczi és kuruc néphagyományok Szabolcs-Szatmárban*, Vaja, 1972.
- FERENCZI Zoltán, *Vásárhelyi-dalokkönyv. XVI–XVII. századi szerelmi és tréfás énekek*, (Régi Magyar Könyvtár 15.), kiadta: ~, Bp., 1899.
- FRÄNKEL Bertalan, *Magyar dalcsírák (Válasz Seprődy Jánosnak „Marosszéki dalgyűjtemény” című cikkére)*, Ethn. XIV. (1903), 39–51.
- GÁBOR Csilla, *Pöngését koboznak gyakran ha te hallod. Versszerzés Bocskaitól Rákócziig*, Vál., bev.: ~, Kolozsvár, 1998.
- GÁGYOR József, *Kislábaim, gyertek haza! Népi mondókák és gyermekjátékok*, összegyűjtötte és feldolgozta ~, Pozsony/Bratislava, 1999.
- GÁLOS Rezső, *Pannonhalmi énekeskönyv (1796)*, A Győri Szemle Könyvtára 5., kiadja: ~, Győr, 1930.
- GÉCZI Lajos, *Ondava menti népköltészet*, gyűjtötte és a bevezetést írta ~, Pozsony/Bratislava, 1998.
- GÖNCZI Ferenc, *Göcsej népköltésze*, (Zalai Tudományos Gyűjtemény I. Néprajz), Zalaegerszeg, 1948.
- GÖRÖG Veronika, *A megvetés természetrajza. A cigány alakja az európai népi gondolkodásban*, in: *Cigány néprajzi tanulmányok I.*, szerk.: BARNA Gábor, Salgótarján, 1993, 98–117.
- GYALUI Farkas, *Egy székely katonaköltő a múlt századból*, ErdMúz, 1895, 77–83.
- HÁHN Adolf, *Egy múlt századbeli énekes gyűjtemény*, Figyelő, 1877, 359–368.
- HARGITTAY Emil, *Hatvanhat csúfos gjád. XVI–XVIII. századi magyar csúfolók és gúnyversek*, s. a. r.: ~, Bp., 1983.
- HARSÁNYI István, *Két XVIII. századi dalgyűjtemény sárospataki kézírata*, Ethn. XXIV. (1913), 295–302., 361–369.

- HARSÁNYI István, *Új adatok a Cserebogár-nóta korához és változataihoz*, Ethn. XXXVIII. (1927), 236–240.
- HARSÁNYI István–HODOSSY Béla, *Két XVIII. századi dalgyűjtemény sárospataki kézírata*, Ethn. XXV. (1914), 38–47., 101–107.
- HERMÁNYI DIENES József, *Széphrózai munkái (RMPE 9.)*, s. a. r.: S. SÁRDI Margit, Bp., 1992.
- HODOSSY Béla, *A magyar nemzeti ritmus. A magyar vers és a magyar zene ritmusa*, Sárospatak, 1940.
- HOLLOWAY, John, *The Euing Collection of English Broadside Ballads*, University of Glasgow Publications, Glasgow, 1971.
- HORVÁTH István, *Magyarózdí toronyaljja. Írói salurajz*, Kolozsvár, 1971.
- HORVÁTH János, *A magyar irodalmi népiesség Faludítól Petőfiig* (2. kiadás), Bp., 1978.
- HUDEC, Konštantín, *Hudba v Banskej Bystrici do 19. storočia*, Liptovský Svätej Mikuláš, 1941.
- IPOLYI Arnold, *Magyar Mythologia*, Pest, 1854 (reprint, Bp., 1987).
- ISTVÁNFY Gyula, *Palóc népköltési gyűjtemény*, Miskolc, 1963.
- JAGAMAS János, *Magyaró énekes népzeneje. Egy Felső-Maros menti falu magyar néphagyományaiából*, közléteszi: ~, Bukarest, 1984.
- KALLÓS Zoltán, *Új guzsalyam mellett, énekeltem én, özvegyasszon Miklós Gyurkáné Szályka Rózsa hetvenhat esztendő koromban Klézsén Moldvában*, lejegyezte, bev.: ~, Bukarest, 1973.
- KALLÓS Zoltán–MARTIN György, *Tegnap a Gyimesben jártam... Gyimes-völgyi lírai dalok*, ~ gyűjtése, DOMOKOS Mária szerkesztésében, Bp., 1989.
- KÁLMÁNY Lajos, *Koszorúk az Alföld vadvirágaiból I–II.*, Arad, 1877–78.
- KÁLMÁNY Lajos, *Szeged népe I–III.*, Arad, 1881–82, 1892.
- KÁLMÁNY Lajos, *Szeged vidéke népköltése*, Szeged, 1891.
- KÁLMÁNY Lajos, *Történeti énekek és katonadalok*, Bp., 1952.
- KÁNYADI Sándor, *Es saß ein klein Waldvögelein. Siebenbürgisch-sächsische Volkslieder übertragen von ~, Egy kis madárka ül vala. Erdélyi szász népköltészet ~ fordításában*, Bukarest, 1977.
- KANYARÓ Ferenc, *Virágénekek a XVII. és XVIII. századból*, ErdMúz, 1892, 546–557.
- KANYARÓ Ferenc, *Régi magyar virágénekek*, ErdMúz 1893, 69–101.
- KANYARÓ Ferenc, *Tréfás versek és gúnyénekek a régi magyar népies költészetből*, ErdMúz, 1903, 494–516.
- KATONA Imre–LÁBADI Károly, *Szedem szép rózsámat. Népi mondókák, versek, dalok a Drávaszögből és Szlavóniából*, válogatta, szerkesztette és jegyzetekkel ellátta: ~, Újvidék, 1986.
- KATONA Imre–LÁBADI Károly, *„Egy szép dologról én emlékezem”. Csöbrös István kopácsi énekeskönyve*, közléteszi: ~, s. a. r.: JUNG Károly, Újvidék, 1993.
- KATONA Imre–ORTUTAY Gyula, *Magyar népdalok I–II.*, Bp., 1970.
- KERÉNYI György, *Népies dalok*, Népzenei könyvtár 3., szerk.: ~, Bp., 1961.
- KERÉNYI György, *Magyar énekes népszokások*, Bp., 1982.
- KIRÁLY Erzsébet–KOVÁCS Sándor Iván, *Szakácsmesterségnek könyvecskéje. A csáktornyai Zrínyi-udvar XVII. századi szakácskönyve és a Tótfalusi Kis Miklós által kiadott kolozsvári szakácskönyve*, Bp., 1981.
- KISS Áron, *Magyar gyermekjáték-gyűjtemény*, Bp., 1891.
- KÓCZIÁNY László, *Ószi harmat után... Szemelvények két ismeretlen, XVIII. századbeli énekeskönyvből*, bev., jegyz.: ~, Bukarest, 1957.
- KODÁLY Zoltán–GYULAI Ágost, *Arany János népdalgyűjteménye*, közléteszi: ~, Bp., 1952.
- KODÁLY Zoltán–VARGYAS Lajos, *A magyar népzene*, a példatárat szerk.: VARGYAS Lajos, Bp., 1952.
- KOLLÁR, Ján, *Národné Spievanky I–II.*, s. a. r. Eugen PAULINY, Bratislava, 1953.
- KOMÁROMY Sándor, *A XVIII. századi sárospataki kézíratos énekeskönyvek és versgyűjtemények*, Folklor és etnográfia 61., Debrecen, 1992.
- KOMLOVSZKI Tibor, *Magyar költők XVII. század. A kuruc kor költésze I–II.*, szerk.: ~, Bp., 1990.
- KÓNYI János, *A mindenkor nevelő Demokritos*, s. a. r.: BIRÓ Ferenc, Bp., 1981.
- KOROMPAY Bertalan, *Betűrendes mutatók és kiegészítések Jankovich Miklós énekgyűjteményeihez*, in: *Jankovich Miklós, a gyűjtő és mecénás. Tanulmányok, Művészettörténeti Füzetek 17.*, szerk.: BELITSKA-SCHOLTZ Hedvig, Bp., 1985, 173–196.
- KOSÁRY Domokos, *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon* (3. kiadás), Bp., 1996.
- KÖGL, J. Szeverin, *Mosonmegyei német kézíratos énekeskönyvek*, Bp., 1941.
- KÖNIG György, *Népdalok és egyéb versek gyűjteménye (1812)*, ItK, 1902, 65–77., 206–216.
- KRIZA János, *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény*, szerk.: ~, Kolozsvár, 1863.

- KÜLLÖS Imola, *Világi énekek és versek (B. P. 1800)*, s. a. r.: –, (kézirat) Bp., 1976.
- KÜLLÖS Imola, *Csillag Boris. Egy gyermekjátékdal szövegelemzése*, in: *Nógrádsípek. Tanulmányok egy észak-magyarországi falu mai folklórájából*, szerk., bev.: SZEMERKÉNYI Ágnes, Bp., 1980, 151–182.
- KÜLLÖS Imola, *Folklór – kéziratok énekköltészet – irodalom*, in: *A magyar vers. Az I. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus előadásai (1981. augusztus 10–14.)*, szerk.: BÉLÁDI Miklós, JANKOVICS József, NYERGES Judit, Bp., 1985, 28–31.
- KÜLLÖS Imola, *Opre Tódor nótája. A XVIII. századi kéziratok énekeskönyvek és a néphagyomány*, in: *A megváltozott hagyomány. Folklór, irodalom, művelődés a XVIII. században*, szerk.: HOPP Lajos, KÜLLÖS Imola, VOIGT Vilmos, Bp., 1988, 235–275.
- KÜLLÖS Imola, *Kivégzés előtti búcsúénekek (Latorköltészet és betyárfolklór I.)*, ItK, 1992, 616–632.
- KÜLLÖS Imola, *A cigányok ábrázolása a XVII–XVIII. századi kéziratok közhöltészetben*, in: *Cigány néprajzi tanulmányok I.*, szerk.: BARNA Gábor, Salgótarján, 1993, 132–150.
- KÜLLÖS Imola, *A magyar költészet kincsestára. Népköltészet*, s. a. r.: –, Bp., 1994.
- KÜLLÖS Imola, „*Hej, mikor én kuruc voltam Rákóczi vojnában*”. *Egy 18. századi kéziratok énekeszöveg elemzésének tanulságai*, in: *Népi kultúra – népi társadalom XVIII.*, Bp., 1995, 167–192.
- KÜLLÖS Imola, *Lányok és asszonyok a XVI–XVIII. századi magyar közhöltészetben*, in: *Hagyományos női szerepek. Nők a populáris kultúrában és a folklórban*, válogatta, a szöveget gondozta és szerkesztette –, Bp., 1999, 121–134. [1999a].
- KÜLLÖS Imola, *Adatok egy mulataltól verstípusunk, a házastársak veszekedése élettörténetéhez és dramaturgiájához*, 1999 (in print) [1999b].
- LÁBADI Károly, *Kopács, a víz melletti falu*, Bp., 1994.
- LAJTHA László, *Széki gyűjtés*, Bp., 1954.
- LAJTHA László, *Dunántúli táncok és dallamok I.*, Bp., 1962.
- LAMI, Štefan, *Keď si ja zaspeivam. Zbierka slovenských ľudových piesní v Maďarsku*, Bp., 1988.
- LAMMEL Annamária–NAGY Ilona, *Parasztbiblia*, Bp., 1985.
- LIMBAY Elemér, *Magyar dallár. A magyar nép dalainak egyetemes gyűjteménye, dallam szerinti rendben*, I–VI., Győr, 1880–88.
- LÓKÓS István, *Külömb-külömb féle jó és rossz szagú virágokkal telles kert. Pasquillusok a XVII–XVIII. századból*, s. a. r.: –, Bp., 1989.
- M. KOVÁCS Géza, *Énekes könyv a XVIII. évszázadból*, Erdély XVII. (1908), 20–26., 58.
- Magyar Erato*, s. a. r.: RÉZ Pál, Bp., 1986.
- MARGALITS Ede, *Magyar közmondások és közmondásszerű szólások*, Bp., 1896 (repr. Bp., 1995).
- MÉSZÁROS György, *Kéziratok verses-énekeskönyv Egerből. Kelt: 1806.*, Hevesi Szemle III. (1975) 2. sz., 39–42.
- MEZEI Márta, *Magyar költők 18. század*, válogatta, gondozta és jegyzetekkel ellátta: –, Bp., 1983.
- MINÁRIK, Jozef, *A Kollár előtti kéziratok énekeskönyvek és versgyűjtemények költészet (A régi szlovák és magyar költészet jellemzéséhez)*, Filológiai Közöny, 1966, 432–446.
- MINÁRIK, Jozef, *Piesne a verše pre múdrych i bláznov*, Bratislava, 1969.
- MINÁRIK, Jozef, *Amor diktoval, lásku spisoval. Vjber zo slovenskej rukopisnej ľubostnej poézie 1560–1860*, Bratislava, 1979.
- MINÁRIK, Jozef, *Samopašná viola da gamba, alebo Veselé piesne a verše, čo naši šibalski dedovia, pradedovia a prapradedovia vyludzovali na šiestich figliarskych strunách... Vjber zo slovenskej rukopisnej humornej poézie (1457–1870)*, Bratislava, 1984.
- MÍŠIANIK, Ján, *Antológia starskej slovenskej literatúry*, red.: –, Bratislava, 1964.
- MNr = *Magyar néprajz nyolc kötetben*, V. *Magyar népköltészet*, főszerk.: VARGYAS Lajos, Bp., 1988.
- MNGy = *Magyar Népköltési Gyűjtemény*
- III. *Székhelyföldi gyűjtés*, gyűjtötték KRIZA János, ORBÁN Balázs, BENEDEK Elek és SEBESI Jób, Bp., 1882.
- VI. *Somogy megye népköltése*, gyűjtötte, rendezte és világosító jegyzetekkel kísérte VIKÁR Béla, Bp., 1905.
- VIII. *Dunántúli gyűjtés*, gyűjtötte és szerk.: SEBESTYÉN Gyula, Bp., 1906.
- XIV. *Nagyszalontai gyűjtés*, KODÁLY Zoltán közreműködésével szerk. SZENDREY Zsigmond, Bp., 1924.
- XVII. *Szatmári gyűjtés I–II.*, gyűjtötte: MÓRICZ Zsigmond, szerk.: KATONA Imre, Bp., 1991.
- XX. *Adatok téli néphagyományaink ismeretéhez*, összeállította: MAKKAI Endre–NAGY Ödön, szerk.: BARNA Gábor, Bp., 1993.

MNT = *A Magyar Népzene Tára*

- I. *Gyermekjátékok*, s. a. r.: KERÉNYI György, Bp., 1951.
II. *Jeles napok*, s. a. r.: KERÉNYI György, Bp., 1953.
III/A–B *Lakodalom*, s. a. r.: KISS Lajos, Bp., 1955.
IV. *Párosítók*, s. a. r.: KERÉNYI György, Bp., 1959.
VI. *Népdaltípusok* 1., szerk. JÁRDÁNYI Pál–OLSAVI Imre, Bp., 1973.
VII. *Népdaltípusok* 2., JÁRDÁNYI Pál rendszerében szerk.: OLSVAI Imre, Bp., 1987.
VIII/A–B *Népdaltípusok* 3., s. a. r. VARGYAS Lajos, Bp., 1992.
IX. *Népdaltípusok* 4., szerk.: DOMOKOS Mária, Bp., 1995.
X. *Népdaltípusok* 5., szerk.: PAKSA Katalin, Bp., 1997.
MONA Ilona, *Adatok a középkori magyar irodalom és a magyar népdalszövegek kölcsönhatásához*, Ethn. LXXIV. (1963), 181–201.
MURÁNYI Róbert Árpád, *A miskolci melodiárium*, in: *Magyar zenetörténeti tanulmányok* 1., Bp., 1968, 151–169.
NAGY Péter, *Magyar drámaírók (XVI–XVIII. század)*, s. a. r.: ~, Bp., 1981.
NEMCSIK Pál, *Zenei köztudat és nemzetiségi politika*, Bp., 1979.
O. NAGY Gábor, *Református kollégiumi diákirodalom a felvilágosodás korában*, Debrecen, 1942.
O. NAGY Gábor, *Magyar szólások és közmondások*, (3. kiadás) Bp., 1982.
PAKSA Katalin, *Magyar népzenekeletés a 19. században*, Bp., 1988.
PÓCS Éva, *Élők és holtak, látók és boszorkányok*, Néprajzi Tanulmányok, Bp., 1997.
POGÁNY Péter, *A régi hazai népies ponyvakutatás problémái*, Ethn. LXIX. (1958), 578–591.
POGÁNY Péter, *Folklór és irodalom kölcsönhatása a régi váci nyomda működése nyomán (1770–1823)*, Irodalomtörténeti Füzetek 24., Bp., 1959.
POGÁNY Péter, *A magyar ponyva tüköre*, Bp., 1978.
POZSONY Ferenc, *Álomvíz martján. Fekete-ügy vidéki magyar népballadák*, gyűjtötte, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta ~, Bukarest, 1984.
POZSONY Ferenc, *Szeret vize martján. Moldvai csángómagyar népköltészet*, s. a. r.: ~, Kolozsvár, 1994.
RÁDULY János, *Kibédi népballadák*, gyűjtötte, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta: ~, Bukarest, 1975.
RANKE, Friedrich-MÜLLER-BLATTAU, J. M., *Das Rostocker Liederbuch nach den Fragmenten der Handschrift*, Herausgegeben von ~, Halle, 1927 (reprint Berlin, 1987).
REEVES, James, *The Everlasting Circle. English Traditional Verse*, London–Melbourne–Toronto, 1960.
RÉTHEY PIRIKEL Miklós, *Rákóczi kis úrfi. Élő népköltészet Akasztón (Balladák és balladás dalok)*, Akasztó, 1992.
REXA Dezső, *Két újabb változat a „Volt tót kurucz dalá”-hoz*, ItK, 1910, 118–120.
RMDE = *Régi magyar drámai emlékek I–II.*, s. a. r.: KARDOS Tibor–DÖMÖTÖR Tekla, Bp., 1960.
RMDE XVIII. = *Régi magyar drámai emlékek. XVIII. század*
1. *Protestáns iskoladrámák 1–2.*, s. a. r.: VARGA Imre, Bp., 1989.
2. *Minorita iskoladrámák*, s. a. r.: KILIÁN István, Bp., 1989.
3. *Pálos iskoladrámák, hírályi tanítézmények, katolikus papneveldeh színjátékai*, s. a. r. VARGA Imre, Bp., 1990.
RMDDT = *Régi magyar dallamok tára*
I. *A XVI. század magyar dallamai*, s. a. r.: CSOMASZ TÓTH Kálmán, Bp., 1958.
II. *A XVII. század énekelt dallamai*, s. a. r.: PAPP Géza, Bp., 1970.
RMKT XVI. = *Régi magyar költők tára. XVI. század*
11. *Kozárvári Mátyás, Decsi Gáspár, Decsi Mihály, Tolnai Fabricius Bálint, Pécsi János, Murád dragomán (Somlyai Balázs), Szepesi György, Vajdahamarási Lőrinc, Scharicza Máté, Zombori Antal, Tardi György, Tasnádi Péter, Hegedűs Márton, Moldovai Mihály és ismeretlen szerzők énekei 1579–1588*, s. a. r. ÁCS Pál, Bp., 1999.
RMKT XVII. = *Régi magyar költők tára. XVII. század*
3. *Szerelmi és lakodalmi versek*, s. a. r.: STOLL Béla, Bp., 1961.
10. *Az 1660-as évek költészete*, s. a. r.: VARGA Imre, Bp., 1981.
14. *Énekek és versek (1686–1700)*, s. a. r.: JANKOVICS József, Bp., 1991.
RMKT XVIII. = *Régi magyar költők tára. XVIII. század*
2. *Kazinczy Ferenc összes költeményei*, s. a. r.: GERGYE László, Bp., 1998.
SCHRAM Ferenc, *Összefüggések az úri és népi konyha között*, Ethn. LXXII. (1961), 266–277.
SEBESTYÉN Ádám, *A bukovinai andrásfalvi székelyek élete és története Madéfalvától napjainkig*, Szekszárd, 1972.
SEBESTYÉN Gyula, *A váci Énekes Gyűjtemény*, Ethn. XXIV. (1913), 104–114.

- SEPRÓDI János, *Válogatott zenei írásai és népzenei gyűjtése*, Bukarest, 1974.
- SERES András, *Barcasági magyar népköltészet és népszokások*, s. a. r. KESZEG Vilmos, Bukarest, 1984.
- SERES András–SZABÓ Csaba, *Csángómagyar daloskönyv. Moldva 1972–1988*, Bp., [1991].
- SOLA PINTO, Vivian de–RODWAY, Allan Edwin (eds.), *The Common Muse. An Anthology of Popular British Ballad Poetry XVII–XXth Century*, Chatto and Windus, London, 1957.
- STOLL Béla, *Virágénekek és mulatónóták XVII–XVIII. század*, Bp., 1956.
- STOLL Béla, *Közösségi költészet – népköltészet. Megjegyzések a XVII. századi kéziratos szerelmi lírához*, ItK, 1958, 170–176.
- STOLL Béla, *A magyar kéziratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1565–1840)*, Bp., 1963.
- STOLL Béla, *Pajkos énekek*, s. a. r.: –, Bp., 1984.
- SZABOLCSI Bence, *A magyar zenetörténeti kézikönyve* (2. kiadás), Bp., 1955.
- SZABOLCSI Bence, *A XVII. század magyar világi dallamai*, in: *A magyar zene évszázadai I.*, Bp., 1959, 281–372.
- SZABOLCSI Bence, *A XVIII. század magyar kollégiumi zenéje*, in: *A magyar zene évszázadai II.*, Bp., 1961, 5–120.
- SZABOLCSI Bence, *Magyar vágánsdalok* [1953], in: *Vers és dallam. Tanulmányok a magyar irodalom köréből*, Bp., 1972, 51–66.
- SZABÓ T. Attila, *Kéziratos énekeskönyveink és verses kézirataink a XVI–XIX. században*, Zilah, 1934.
- SZABÓ T. Attila, *Haja, haja virágom. Virágénekek ~ gondozásában és bevezetőjével*, Gy. Szabó Béla eredeti dúcokról nyomtatott fametszeteivel, Bukarest, 1969.
- SZABÓ T. Attila, *A diák dicsérete* [1944], in: *Nyelv és irodalom. Válogatott tanulmányok, cikkek V.*, Bukarest, 1981, 174–175. [1981a].
- SZABÓ T. Attila, *Két népdalunk szövegének forrásvidékén* [1941], in: *Nyelv és irodalom. Válogatott tanulmányok, cikkek V.*, Bukarest, 1981, 176–182. [1981b].
- SZABÓ T. Attila, *Ismeretlen irodalomtörténeti adatok erdélyi könyv- és kéziratokról*, in: *Tallózás a múltban. Válogatott tanulmányok, cikkek VI.*, Bukarest, 1985, 143–172. [1985a].
- SZABÓ T. Attila, *Az Akadémiai Könyvtár egy XVIII. századi kéziratos verseskönyve*, in: *Tallózás a múltban. Válogatott tanulmányok, cikkek VI.*, Bukarest, 1985, 173–198. [1985b].
- SZEBERÉNYI Lajos, *A hazai nem-magyarajkú népköltészet tára I. Tót népdalok*, Bev.: –, Pest, 1866.
- SZELESTEI NAGY László, *Kalendáriumok a XVIII. századi Magyarországon*, in: *A megváltozott hagyomány. Folklor, irodalom, művelődés a XVIII. században*, szerk.: HOPP Lajos, KÜLLÖS Imola, VOIGT Vilmos, Bp., 1988, 313–362.
- SZEMERKÉNYI Ágnes, *Nógrádsípek. Tanulmányok egy észak-magyarországi falu mai folklórjáról*, szerk. és a bevezetőt írta: –, Bp., 1980.
- SZILÁGYI Ferenc, *Elmét vidító elegy-belegy dolgok, rövidebb és hosszabb cstpós históriák, melyeket a győri magyar kalendárium 1749–1849 éveiből ki-szedegtetett, öszve-rendezett s mostan az olvasóknak okulására közrebocsát* –, Bp., 1983.
- SZILÁGYI Márton, *Arany Jánoson innen, Nagyidán túl. (Zsidók, cigányok, Perényiek)*, Szépliteratúrai ajándék 1995/3.–1996/1., 1–10.
- SZILÁGYI Márton, *Kármán József és Pajor Gáspár Urániája*, Debrecen, 1998.
- SZÍNI Károly, *A magyar nép dalai és dallamai* (2. kiadás), Pest, 1872.
- SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái I–XIV.*, Bp., 1891–1914.
- SZIRMAY Antonius [Antal], *Hungaria in parabolis sive commentarii in adagia et dicteria hungarorum, per ~ de Szirma*, [1. kiadás], Buda, 1804.
- SZIRMAY Antonius [Antal], *Hungaria in parabolis sive commentarii in adagia et dicteria hungarorum, per ~ de Szirma*, [2. kiadás], Buda, 1807.
- SZPERANSZKIJ, M. N., *Rukopisznjuje szbornyiki XVIII veka*, Moszkva, 1963.
- SZT = *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár I–IX.*, anyagát gyűjtötte SZABÓ T. Attila, Bukarest 1976 – Bp.–Kolozsvár 1997.
- SZTACHOVICS Remig, *Adalékok népünk drámai költészetéhez*, I. A Balázsjárás, Figyelő, 1877, 277–287., 369–379.
- T. NAGY Imre, *Székely népköltési közlemények*, Figyelő, 1877, 154–157.
- TARI Lujza, *Magyarország nagy vitészség. A szabadságharc emlékezete a nép dalaiban*, Bp., 1998.
- THALY Kálmán, *Régi magyar vitézi énekek és elegyes dalok XVI-ik, XVII-ik és XVIII-ik századbeli eredeti kéziratokból...* I–II., Pest, 1864.

- TOLNAI Vilmos, *Makaróni nyelv és irodalom*, MNy, 1930, 241–242.
- TURÓCZI-TROSTLER József, *Világirodalom magyar ponyván*, Nyr LXV. (1936), 112–117.
- TURÓCZI-TROSTLER József, *Fenekkel felfordult világ*, Bp., 1942 (= EPhK 1943, 353–363.).
- TURÓCZI-TROSTLER József, *János pászorországa*, Magyarságismeret, 1943.
- UJVÁRY Zoltán, *A temetés paródiája. Temetés és halál a népi játékokban*, Studia Folcloristica et Ethnographica, Debrecen, 1978.
- UJVÁRY Zoltán, *Népszokás és népköltészet. Válogatott tanulmányok*, Debrecen, 1980.
- UJVÁRY Zoltán, *Játék és maszk. Dramatikus népszokások I–III.*, Debrecen, 1983.
- UJVÁRY Zoltán, *Népi színjátékok és maszkos szokások*, Debrecen, 1997.
- VARGA Imre, *Szádeczky-Miscellanea*, s. a. r.: ~, Irodalomtörténeti Füzetek 2., Bp., 1955.
- VARGA Imre, *Szentsei György daloskönyve*, (hasonmás kiadás), s. a. r.: ~, Bp., 1977 [1977a].
- VARGA Imre, *A kuruc küzdelmek költészete*, s. a. r.: ~, Bp., 1977 [1977b].
- VARGA Imre, *Egy hitelesnek bizonyult kuruc vers*, MKSzle, 1987, 221–224.
- VARGYAS Lajos, *A magyar népballada és Európa I–II.*, Bp., 1976.
- VARGYAS Lajos, *Szerelmi-erotikus szimbólumok a népköltészetben*, in: VARGYAS Lajos, *Keleti hagyomány – nyugati kultúra. Tanulmányok*, Bp., 1984, 308–330.
- VÁRI FÁBIÁN László, *Vannak ringó bölcsők. Kárpátaljai magyar népballadák*, Ungvár – Bp., 1992.
- VARJAS Béla, *Balassi Bálint és a 16. század költői I–II.*, szerk., válogatás, jegyzetek: ~, Bp., 1979.
- VEKERDI József, *Gypsy Fragments from the Early 18th Century*, Acta Orientalia Hungarica XIV. (1962), 123–129.
- VERSÉNYI György, *Sziveket ujtó bokréta. XVIII. évszázbeli dalgyűjtemény*, kiadta ~, Bp., 1914.
- VIGH Károly, *Asszonyok és férfiak tüköre. Tanúvallomások a XVII. századból*, Bp., 1980.
- WATT, Tessa, *Cheap Print and Popular Piety, 1550–1640*, Cambridge, Cambridge University Press, 1991.
- WEŐRES Sándor, *Három veréb hat szemmel. Antológia a magyar költészet rejtett értékeiből és furcsaságaiból*, összeállította, s. a. r.: ~, Bp., 1977.
- ZSÓK Béla, *Elment a madárka. Bukovinai székely népzenei emlékek*, gyűjtötte, s. a. r.: ~, Bukarest, 1995.

Rövidítésjegyzék

AaTh	Aarne–Thompson (AARNE, Antti – THOMPSON, Stith, <i>The Types of the Folktale</i> . Second revision, Helsinki, 1961)
Acta Ethn	Acta Ethnographica
dk.	daloskönyv
EA	A Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára
é. n.	évszám nélkül
E1, E2...	egyedi versszakok
EK	Egyetemi Könyvtár (városnévvel)
ék.	énekeskönyv
ÉP	Énekes Poézis
EPhK	Egyetemes Philológiai Közlöny
ErdMúz	Erdélyi Múzeum
Ethn.	Ethnographia
FSZEK	Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
gyűjt.	gyűjtemény(e)
ill.	illetve
It	Irodalomtörténet
ItK	Irodalomtörténeti Közlemények
k.	körül
kiad.	kiadása
k. j. n.	külön jelzet nélkül
Ks.	kezdősor
kvtár	könyvtár
lat.	latin
l.	lásd!
Lk	Lukács evangéliuma
m.	megye
ME	Magyar Erato
Mf.	mikrofilm
MKszle	Magyar Könyvszemle
MNGY	Magyar Népköltési Gyűjtemény
MNK	Magyar Népmesekatalógus
MNT	A Magyar Népzene Tára
MNy	Magyar Nyelv
MTA I. Oszt. Közl.	A Magyar Tudományos Akadémia I. Osztályának Közleményei
MTAK	A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára
MTSZ	SZINNYEI József, <i>Magyar Tájszótár</i> I–II., Bp., 1893–1901
ném.	német
Népr. Ért.	Néprajzi Értesítő
Nj.	nótajelzés
Nyr	Magyar Nyelvőr

ÖÉ	Pálóczi Horváth Ádám: Ötödfélszáz Énekek
OL	Országos Levéltár
OSZK	Országos Széchényi Könyvtár
PHÁ	Pálóczi Horváth Ádám
Pt.	Példatár
R. j.	régi jelzet
RMDE	Régi Magyar Drámai Emlékek
RMDT	Régi Magyar Dallamok Tára
RMKT	Régi Magyar Költők Tára
RMPE	Régi Magyar Prózai Emlékek
rom.	román
s. a. r.	sajtó alá rendezte
sh.	sajtóhiba
Stoll	STOLL Béla 1963
str.	strófa
StudMus	Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae
sz.	szám, sorszám
szerk.	szerkesztette
szl.	szlovák
SZT	Erdélyi Magyar Szótörténeti Társaság
szül.	született
TESZ	<i>A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára</i> I–IV., főszerk.: BENKÓ Loránd, Bp. 1967–1984
tkp.	tulajdonképpen
ÚMTSZ	<i>Új Magyar Tájszótár</i> 1–3., Bp., 1979–1992
VIL	Világirodalmi Lexikon
vk.	verseskönyv
vm.	vármegye
vö.	vesd össze
vsz.	versszak

VERSEK

I. 1. a) Lánycsúfolók

1.

III.

A rossz fonyókról mulatozó ének

1. Ha másképp nem hisztek, majd példát mondanék,
Az asszonyság reám ha nem haragudnék,
Ha valamelyikre reá célozhatnak,
Ki ilyen rossz légyen, reá mutathatnék.
- 5 2. Erzsók mátkám szöszit azért nem fonhatja,
Hogy rakásban egér mind öszvehugyozta,
Három holnapja már guzsalyát nem látta,
Az korcsmárosnének maga megvallotta.
- 10 3. „Szerelmes egy mátkám, biz én is úgy jártam,
Borivók bėjöttek, az guzsalyom kaptam,
Tetszésbűl én is vagy hármacskát nyújtottam,
Egy kis jó hírt s nevet akkor én is kaptam.”
- 15 4. Közpéldában szokták asszonyok mondanyi,
Hogy némely napokon soha nem jó fonnyi,
Sem szőnyi, csévélnyi, sem pedig szapulnyi,
Mert fonalunk nem fog soha szépen kelyni.
- 20 5. Ha hétfőre kelve kendermunkát tészel,
Azon esztendőben mind csak beteg lészel,
Aprólék marhádban igen káros lészel,
De ami legnagyobb, szemed fénye vész el.
6. Még csak nézni sem jó kenderedre keddre,
Mert nyilámlás esik balfelől szívedre,
Vagy pedig ragadnak Szent Gellér' hegyire,
Csá szőke, haj fakó, szaporán késért el.
- 25 7. Szerdán ki nem tudja guzsalyát eldugni,
Keze-lába föl fog néki guzsorodni,
Szemére zöld hálog ha fog ereszkedni,
Megfogadja, soha nem fog többet fonyni.

- 30 8. Csötörtökön ilyen magyarázot vagyon:
Hogyha akkor fonyok, ördög megy el azon,
Úres orsót hány bé sokat az ablakon,
Rettenetes dörgés támad a padláson.
- 35 9. Reátok amikor következik péntek,
Orsótok, guzsalytok csolyánban vessétek!
Bocsánandó vétek, ha nem keresitek,
Sőt, ha minden héten megcselekezitek.
- 40 10. Légyen hát ünnepül fonyóké a szombat!
Az asszonyosság, látom, fonyástúl elfonnyadt,
Vászonkán, fonyácskán ki mit vásárolyhat,
Két-három icce bort, nem bánom, fölhajthat!
11. Zsuzska szaporicska, Erzsók hamaricska,
Katrinka puhácska, Dorkó borisszácska,
Panna patvaricska, Ilkó pálinkácska,
De bezzeg közülük egy sincs jó fonyócska!

⁷ gusallát [hangzás] ¹³ mondani [rím] ¹⁵ csépölnyi [értelem]; szapulni [rím] ²⁸ fonnyi [rím]

V.

*A dicséretes és jeles mostani időben élő serény
és hűségesen éjjel-nappal tiszteket végben vivő fonyókról*

1. Mostan hevertemben egy dolgot mondanék,
Dolgom eránt arra mert igen ráérnék,
Ha a fejrésereg meg nem haragudnék,
Rólok egy éneket majdan énekelnék.
- 5 2. Közpéldában szokta fejérnép mondani:
Kedden, szerdán, két nap soha nem jó fonni,
Sőt azon napokon nem jó motollálni,
Mert az olyan fonál nem fog jól megkelni.
- 10 3. Ha hétfőre kelvén kendermunkát tészesz,
Egész esztendeig mind csak beteg lészesz,
Aprólék marhádban igen sok kárt vészesz,
Elveszik tehened, hasznot azon vesztesz.

- 15 4. Csötörtökön ilyen magyarázat vagyon,
Hogy ha estve fonnak, ördög örül azon,
Ott sok üres orsót hány bé az ablakon,
Rettenetes zörgést támaszt a palláson.
- 20 5. Szombaton szokták jól a rokkát eldugni,
Hétfőn, kedden, szerdán ráérnek keresni,
Pénteken kenderre nem jó igen nézni;
Keze-lába, ki fony, meg fog zsugorodni.
6. Tehát, jó fejérnép, így vagyon dolgoatok,
Hogy egy héten hat nap innepet tarthattok,
A kendermunkának ellene mondotok,
Dicséreteteket földre tapodjátok.
- 25 7. Sátoros innepre szösz ha marad rokkán,
Szörnyű csuda léssen embernek a házán,
Korpa-hurka léssen innepre ő rúdján;
Ne szánd hát, jó tüzet rakj belőle konyhán!
- 30 8. Rossz ember volt, elsőben ki csinált orsót,
Megérdemlett volna, metélve teste, sót,
Nem érdömlett volna, meghidd, egy szem borsót,
Áldott ember volt, ki csinált boros korsót.
- 35 9. Tökkel harangoztak minapában Budán,
Ha megmagyarázom, kifogok a Jutkán,
Addig dúdolgatott fonyván az orsócskán,
Béitta a kontyát végtére a korcsmán.
- 40 10. Klára mátkám szöszét azért nem fonyhatta,
Rakáson az egér mert öszvehugyozta,
Öt hónaptól fogva rokkáját nem látta,
Mint a csaplárnének maga kivallotta.
11. Örzse szaporicska, Kata hamaricska,
Ruzsinka puhácska, Éva borisszácska,
Anna patvaricska, Ilkó pálinkácska,
De bezzeg közöttök ritka jó fonyócska.
- 45 12. Kilenc kita kendert téssen az hátára,
Zsuzska sietséggel viszi a vásárra,
Nincsen pendelkéje, eladja, magára
Gyolcsot vészen, s toldja ingének aljára.

- 50 13. Te álmos Rebeka, mit szunnyadsz *a padkán?*
Jobb volna, farodat riszálnád a rokkán,
De anyád sem kapott, mint te, a fonyócskán,
Alvásában holt meg a száraz padocskán.
- 55 14. Seregestől *noha* a fonyóba mennek,
Kendermunka felől keveset végeznek,
Hanem poltúránként inkább filléreznek,
Mi dolog utcánként, arról beszélgetnek.
- 60 15. Ifjú legényekkel ottan kacéroznak,
Látván gerjendeznek, rájuk ásítognak,
Tréfát ütvén majd meghalnak, tombéroznak,
Patvar tudja, hol nem sokszor kalandoznak.
16. Ritka személy, kit nem rágnak avagy szólnak,
Nincsen becsülete köztök a jámbornak,
Sokakra csúfságul mese-nevet adnak,
Fonyók seregében ezzel mulatoznak.
- 65 17. Rúdra hányja fonyó fonalát házánál,
Dicsekedik vele, de nincsen több annál,
Rokkáját nem látta több két hónapjánál,
Nincs is unalmasabb munka a fonyásnál.
- 70 18. „Ha így csúfoltatom, orsóm megátkozom,
Rokkám és mindenem az korcsmára hordom,
Az motollámat is áruba bocsátom,
Borból szótt istrángra magam felakasztom.
- 75 19. Így osztán mentem meg magam a fonyástól,
Éjjeli s nappali sok virrasztgatástól,
Búcsút vészek gyalog és pergő rokkámtól,
Kik sokszor elvontak párnás nyoszolyámtól.”
- 80 20. Akik nem ilyenek, itt megbocsássanak,
Ennekutána is dolghoz lássanak,
Fonyjanak, mással is gyakran fonyassanak,
Kívánom, a jóban megmaradhassanak!

c^{fm} Fonókról [hangzás] ²⁴ Dicséreteket [szótagszám, vö. VIII–X. szerint] ³⁵ fonván [hangzás] ⁴⁸ és [szótagszám, vö. VIII.] ⁴⁹ mint patkány [sh., vö. X.] ⁵³ néha [sh., vö. IV.] ⁶⁸ Nincsen is [szótagszám] ⁷⁹ Fonjanak [hangzás]

2.

I.

1. Házasodnom kellene,
Ha nem állnál ellene,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
- 5 2. De nem tudom, mit tegyek,
Mondd meg, kérlek, kit vegyek,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
- 10 3. Mert sokak a leányok,
De azokból kihányok,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
- 15 4. Sokan vagynak férgesek,
Rosszak, igen mérgesek,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
- 20 5. Vágyna szívem Évához,
De sokat tesz szavához,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
6. Amit nem kell, azt mondja,
Melyért nagy ura gondja,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
- 25 7. Jó volna talám Sára,
De csak várna kására,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
- 30 8. Főz magának jó étket,
Vet urának egy *retket*,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!

- 35 9. Azzal küldi kapálni,
Nem merem hát próbálni,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
- 40 10. Tetszenék az Erzsébet,
De ejt rajtam nagy sebet,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
11. Sok gyermekei léznek,
Kik sok kenyeret észnek,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
- 45 12. Minden holnap kellene
Bölcsőt venni nékie,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
- 50 13. Szívem vágya Klárára,
De nem szeret sokára,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
- 55 14. Ha kinn hálnék, így szólna:
„Bár odavesztél volna!”
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
- 60 15. Jó volna a Zsuzsánna,
Hogyha magához hívna,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
16. De félek, hogy mással hál,
Hogyha Pál jól nem kapál,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
- 65 17. Szeretném a Máriát,
De nem győzném sok fiát,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!

- 70 18. Mert kevés az kenyérem,
Búzám sem igen terem,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
19. Szívem vágya Judithoz,
De fejemre sok bút hoz,
75 Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
20. Sokat beszél, nincs kedve,
Nem állhat meg a nyelve,
Gyenge violám,
80 Szívem, Ilonám!
21. Lídiát is kedvelem,
De nem egyez meg velem,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
- 85 22. Mert irigy, igen nyakas,
Mint szemeten a kakas,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
- 90 23. Szívem vágya Julishoz,
De van kedve kocsishoz,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
24. Szereti a szolgát is,
Végzi véle dolgát is,
95 Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
25. Kedvem van Franciskához,
De nem férek farához,
Gyenge violám,
100 Szívem, Ilonám!

26. Mert igen nagy a fara,
Fingik a beste kura.
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!

³⁰ Vét ... egy vét ket [értelem] ¹⁰² kara [értelem]

III.

1. Házasodnom kellene,
Ha nem állnál ellene,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
- 5 2. Mert sokak a leányok,
De ezekből kihányok,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
- 10 3. Sokan vagynak mérgesek,
Haragosok, férgesek,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
- 15 4. Elvennem a Zsófiát,
De nem győzöm sok fiát,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
- 20 5. Máriát is szeretném,
Ha most alám vehetném,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
6. Elvennem én a Pannát,
De nem bírja a kannát,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
- 25 7. Jó volna talán Sára,
De vágyna a kására,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!

- 30 8. Jó volna Juliánna,
Nálam többet kívánna,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
- 35 9. Elvennem az Erzsókot,
De nem tud adni csókot,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
- 40 10. Szívem vágy Dorottyához,
De nem férek farához,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
- 45 11. Felpuffasztja a farát,
Hogy szeresse a barát,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
- 50 12. Szép leány a Katalin,
De gyenge benne az ín,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
- 55 13. Helyes másként Lídia,
De füstös az aldija,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
- 60 14. Az Éva is szép volna,
Ha hozzám szépen szólna,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
- 60 15. De biz e' gyakran finnyás,
Ezért tetszik nékem más,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
16. A Judit szép, mint rubint,
De fél szemmel másnak irt,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!

- 65 17. Jó leány másként Eszter,
De szereti a mester,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
- 70 18. Szép ajakú Rebeka,
De puffadt, mint a béka,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
- 75 19. Dicsérik Juliannát,
De feltartja a nyakát,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
- 80 20. Helyes másként Mária,
De egyik szeme híja,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
21. Van kedvem Vitellián,
De kap a butílián,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
- 85 22. Nem kell nékem a loncsos,
Mert a fara abroncsos,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
- 90 23. Itt van még a szép Ágnis,
Csókja olyan, mint a míz,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
- 95 24. Derék farú Debóra,
De felcsúszott az orra,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
- 100 25. Szép orrú a Borbála,
De nincs egy haja szála,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!

26. Szeretném a Kristinát,
Ha tartana friss pinát,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
- 105 / 27. Lukréciaát is nézem,
De már forgott sok kézen,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
- 110 28. Megkéretném a Mártát,
De régen visel pártát,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
- 115 29. Nem nagy még a Beátrix,
Máris híres meretrix,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
- 120 30. Majd elmarada Klára,
A csúnya, ocsmán pára,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
31. Ez már ugyan szeretné,
Ha valaki kéretné,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
- 125 32. Nem hálok a Rákhellel,
Mert harcol a kellerrel,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
- 130 33. Gyakran el .....i más hízás,
.....fia hozás,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
- 135 34. Elélnék a Viktorral,
De bőven él a borral,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!

35. Csak te maradsz, Ilonám,
Szép Ilonám, Helénám!
140 Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
36. Lábad olyan minores,
Csókod olyan, mint a méz,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
- 145 37. Vesd az ágyat csendesen,
Feküdj mellém te szépen,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
- 150 38. Ha teveled fekhetem,
Minden bajom leteszem,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
- 155 39. Ha te nem szeretsz, szívem,
Nem lesz gyógyító hívem,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!
- 160 40. Inkább baráttá lések,
Feleséget sem vészek,
Gyenge violám,
Szívem, Ilonám!

¹⁰ haragusok [értelem] ⁸⁹ meg [értelem] ¹²⁹⁻¹³⁰ [elmosódott, olvashatatlan szavak] ¹³⁸ Halénám
[értelem] ¹⁴¹ minorez [értelem]

3.

Cantio elegans

1. Nagy bánatban vagyok, édes kenyeres társ,
Mert *ha* kardra hína amaz harcoló Márs,
Semminek tartanám, azt mondanám, hogy: párs;
De az min búsulok, nem hámlík, mint a hárs.

- 5   2.   Mert ím, az leányok réám haragudtak,
Mérgekben mindaddig futtak és fáradtak,
Ország eleiben törvényben citáltak,
Egyéb bosszút tenni még eddig nem tudtak.
- 10   3.   Oka ez, mert férhez igen mehetnének,
„Jó volna”, azt mondják, „hogyha elvennének!”
Ha vinnék, örömet oly igen mennének,
Talám örömkben aznap nem ennének.
- 15   4.   Én nem tudom, máron soha is, mit tegyek,
Mert utánam járnak, mint orcátlan ebek.
Elbujdosnám, s igen havasok a hegyek,
Ily nagy búsulásban immár hova legyek?
- 20   5.   Az faluban pedig mindjárt rám találnak,
Újabb-újabb dolgot ellenem próbálnak,
Rendiben előttem oly kevélyen járnak,
Attól félek, egyszer éppen csak megcsalnak.
6.   Ha szabadulhatnék, elvinném egyiket;
De fel nem találom soha is, melyiket,
Inkább választanám talám a szebbiket,
De félek, nyakamban hogy vet szennyes inget.
- 25   7.   Kristina ő magát igen mutogatja,
Hogy ő hozzám jönne, maga is akarja,
Őmagát de azért hejában fárasztja,
Mert el nem nyerheti aztat bizonyára.
- 30   8.   Vígon sétál, látom, énelőttem Klára,
Jól főzet számomra ő ebédre mára,
De meg nem mozduljon soha is számára,
Hogy elvegyem, nem kell nékem azért soha.
- 35   9.   Csendes, szép beszédű, úgy látom, Mária,
Ékes, szép termete *ép, nincs semmi* híja,
Hogy hozzám jöhessen, maga is azt járja,
Sem apám, sem anyám de azt nem akarja.
- 40   10.   Mosolyog énreám, amint látom, Ruzsint,
Az egyik szemével magához gyakran int,
De az más szemével ottan másra tekint:
Az, ki őt elveszi, még az is láthat kint.

11. Kevély, embereken igen paraszt Jutka,
Magaviselése, beszéde is buta,
Hogy hozzám jöhessen, még tavaly is futa,
De énnékem nem kell, üsse meg a guta!
- 45 12. Ágnis, nemes módra termettél szép gyengén,
Szemem is megakad rajtad erősképpen,
De tefelőled is hallottam, hogy délben
Még alszod az álmot, melyért honn légy frissen.
- 50 13. Kata ugyan mégis nem oly hibásocska,
Dolgaiban serény, sokkal is jobbacska,
Alattomban ő is akaratosocska,
Titkon lappang, mint az alánéző macska.
- 55 14. Ugyan nyalkán jár-kél énelőttem Éva,
Azt mondja, mind övé Debrecen és Déva,
Igen nagyon vagyon, hogy elviszik még ma,
De templom-sepreni honn marad holnapra.
- 60 15. Igen kívántatja magát velem Panna,
Víg, mikor keziben az ejteles kanna,
Ha elvinném, réám sok szitkokat hánna,
Azután mellettem gyakran mást kívánna.
16. Mérgecs, morgolódo és durcás is Borka,
Mikor megharagszik, megdagad az torka,
Haragjában pattog a csizmája sorka,
Ha elvinném, véle élnék én csak torba.
- 65 17. Zsuzsit, amíg élek, soha *nem veszem el*,
Mert rosszsága felől az rossz bizonyos jel,
Hogy eltátja száját, az mikor mendegél,
Hogysem én elvegyem, inkább csaptassák fel!
- 70 18. Rébéka is tudja a falut jól róni,
Nyelvétől magadot alig tudod *óni*,
Szája mást rág, mikor másutt leül fonni,
Az apja házánál honn hagyom nyugonni.
- 75 19. Ilonát szeretem mosolygó szájáért,
De meguntam őtöt tétovázásáért,
Csélcsap módra más után hazudásáért,
Nem szorultam réá, hogy elvegyem azért.

20. Igen vígon vala csak nemrégén Sára,
De szép cifrán esék csakhamar vására,
Mert karpolyt, jó nagyot vettete hasára,
80 Így immár nem mégyek látni szállására.
21. Erzsók is, mint látom, szememben hunyorog,
Talám tegnap nem ett, mert hasa úgy korog,
Ha engem lát, úgy víg, de otthon csak morog,
Kinek társa leszen, még az is nyomorog.
- 85 22. Az férhezmenésben szorgalmatos Márta,
De hogy mártójában másnak gyertyát márta,
Azzal árestumban magát otthon zárta,
Én hozzám jó voltát csak hiában fűtta.
- 90 23. *Immáron kifogytak mind az jó leányok,*
Az törvény napjára ismét eléállok,
Egy jó prókátort magam mellé várok,
Vagy nyerek, vagy vesztek, de megpróbálok.

² Mert kardra [szótagszám; KANYARÓ 1903 kiegészítése] ³ pars [rím] ¹³ tégyek [rím] ¹⁵ igen havasok és hegyek [értelem] ²⁴ Det [értelem] ³³ [A *beszédű* szó a másolási hibaként felfogható *termetű* szó fölé utólag van beírva] ³⁴ eb nem hozzá [értelem] ⁴⁸ Meg aluzod [szótagszám, értelem] ⁵² mind [értelem] ⁶¹ Durtzalis [értelem] ⁶⁵ el nem veszem [rím] ⁷⁰ olni [értelem] ⁷⁹ vettete [értelem] ⁸⁹ Az jó leányokból immáron kifogytam [rím, KANYARÓ 1903 javítása]

4.

I.

1. Megholt atyám már anyámmal,
Egy pár ökör egy tézslával
Maradt rám, már mit csináljak,
Árva vagyok, kivel háljak?
- 5 2. A gazdagság néz haszonra,
Minden férfi vágy asszonyra,
De én vajon hol találjak,
Kivel csendességbe háljak?

- 10 3. A kisasszony mind nagyra vágy,
Ha nincs néki, nyugtod nem hágy,
Szegény legény kicsinnyel bír,
Szúk ott a háj, ahol nincs zsír.
- 15 4. Minthogy otthon is úgy látja,
A pap lánya megkívánja,
Hogy néki minden innepre
Deák menjen segítségre.
- 20 5. A prókátor lánya, Klára
Szüntelen azt allégálja,
Bocsánatod el nem kapod,
Ha nincs jó instrumentumod.
- 25 6. A patikárius lánya
Alku szerint megkívánja,
Hogy néki mindég folytában
Törő légyen *mozsárjában*.
- 30 7. A doktor lánya férjének
Tartja legjobb recipének,
Hogyha tőlök nem fog telni,
Prinpinellával kell élni.
- 35 8. Hozzászokott, megkívánja
Minden kalmárnak a lánya,
Légyen néki minden napra
Szoknya alá matéria.
9. Megátkozod azt az órát,
Melyben vészed sütő lányát,
Mert ugyanis ki győz néki
Minden éjjel bé kell fűtni.
- 40 10. A varrólyánt ha elkapom,
Lészen véghetetlen bajom,
Cérna kell a tő fokába,
Bé kell dugni a lyukába.
11. A vargalyánt ha elvészem,
Odaveszti minden bérem,
Mert a hátbúrt drágán tartja,
A hasalját ócsón adja.

- 45 12. A szűcs lányát hogyha kérem,
Feltett céloom el nem érem,
Mert a nyers bűrt, mely van nála,
Adni viszi a vásárra.
- 50 13. Szabó Sári ha vásárra
Kiszül, nem vágy más munkára,
Csak a nadrágot sürgeti,
Mert legtöbb hasznát veheti.
- 55 14. A csapláros lyánya, Máris
Megesküszik, rajta máris,
Hogy másképpen nem fog mérni,
Néki bizony ki kell fúrni.
- 60 15. A mészáros lyánya, Kati
Ha hurkát tót, csak azt hiszi,
Akár hol vedd, kurvanyádba,
Pecek kell az hurkájába.
16. A szakácslyány a konyhába
A nyársra dül-fül magába,
Mert midőn rá nyúlhúst fűzött,
Elhajlott a lába között.
- 65 17. Majorosné békételen,
Mert hogy a tehén fejetlen,
Ki-kimegyen virradóra,
Számot tart a kakasszóra.
- 70 18. A muzsikus leánykája
Világosan kikiáltja,
Hogy tamburát nem fogsz verni,
Ha nincs mivel feltekerni.
- 75 19. Egy valaki azt mondotta,
Hogy ő mindég úgy hallotta,
Répát ásni gúzzsal nem jó,
Kár a vén kecskének a só.
- 80 20. Estem nagy gondolkodóban,
Mit csináljak már valóban,
Ez mindenik nagy gonddal jár,
Nőtelen maradni is kár.

21. Magamban csak azt tettem fel,
Le nem kötöm magam hittell,
Hanem mind rendre próbálom,
Csak napszámra házasodom.

²⁴ morzsájában [értelem] ³⁶ be [hangzás] ³⁹ fogába [értelem] ⁶⁰ hurkájában [rím] ⁷² fel tegerni [értelem]

II.

1. Ugyan, pajtás, mit csináljak,
Jövő éjjel kivel háljak?
Ne félj, pajtás, éjszakára
Szívesen lát Éva, Sára.
- 5 2. A prókátor leánya, Klára
Szüntelen azt allégálja,
Cérna kell a tő fokába,
Be kell dugni a lyukába.
- 10 3. A frajcímer Apollonka,
Ő a legényt apolgatja,
Tömi a farát korpával,
Úgy árulgatja magával.
- 15 4. A gyertyamártó leánya
Csak ezt az egyet sajnálja,
Hogy vagyon mártóedénye,
Nincs mártogató legénye.
- 20 5. A patikáros leánya
Alku szerént megkívánja,
Hogy néki mindig folytába
Törő legyen a mozsárba.
6. Ivány Maris száraz maga,
Elég sovány a valaga,
Ne félj, pajtás, éjszakára
Szívesen lát ő hálásra.

- 25   7.   *Lutár Maris kövér maga,
Elég kövér a valaga,
Ne félj, pajtás, hozzá mehetsz,
Mikor tetszik, véle lehetsz.*
- 30   8.   *Doktor leánya férjének
Tartja legjobb recipének,
Hogyha nem fog tőle félni,
Pinponellával kell élni.*
- 35   9.   *A mézáros lyánya kövér,
Frissen pozsgog benne a vér,
Válogat a hús javába,
Csak a fartú a szájába.*
- 40   10.   *Az özvegy pap lyánya, Mária
Csak azt allégálja máris,
Hogy néki minden innepre
Deák menjen segítségre.*
11.   *Zsuzsi, a kompaktor lyánya
A tapogatást elállja,
Nem jó a könyv közt dolgozni,
Jobb a gatyákat oldozni.*

²⁵ [az elmosódott személynevet a III. változat alapján egészítettük ki] ²⁶ [a *valaga* szó áthúzva] ²⁷ hozzá [hangzás] ²⁹ [a sor elején elmosódott betűk] ³⁷ Maris [rím]

IV.

A sárdi kommandáns mársa 1800-ban

6.   *A patikárius leánya
Átaljában megkívánja,
Hogy ónéki minduntába
Törő járjon mozsárjába.*
- 25   7.   *Náni, a doktor leánya
A patientst nagyon szánja,
Mond: „ha meg akar gyógyulni,
Pin-pilullával kell élni.”*

- 30 8. Csizmadia leánya, Máris
Hitelben ad s kölcsönt vár is.
Tudja, ki tud jól sámfázni,
Papucs nem fog hibázni.
- 35 9. A mészáros leánya kövér,
Mert a húsnak javával él.
Válogat a hús javába,
Vastag fartó a markába.
- 40 10. A borbély leánya, Sára,
Köppelyt vetett a hasára,
Még a kristélyt is jól állja
Az ebszülette culája!
11. Mikor leesik nádrája,
Mindennek azt kommandálja,
Hogy aki hozzája mégyen,
Jó kristélyos legény légyen.
- 45 12. A szőcs leánya prémje berke,
Ha belé költhet a serke,
Takarhatja, vakarhatja,
S a csávában áztathatja.
- 50 13. Kéményseprő leánya, Lizi
Kürtőjét magával viszi,
Mond: ki kellene sepreni,
Mert különben ki fog gyúlni!
- 55 14. A perecsütő leánya
Rudasától azt kívánja,
Sípja hogy oly vastag légyen,
Eleget hogy néki tégyen.
- 60 15. Kerékgyártó leánya fúrót,
Kedveli az lyukban szúrót.
Nagy bokázó beléje fér,
Mégis fenekére nem ér.
16. Kertész leánya az árnyéket,
Szereti a zöld hajléket.
Ott a lábát ketté veti,
Szopja Lacit, míg béveti.

- 65 17. Korcsomáros leánya, Rózi
Gyakran kiáltja, hogy: „Józi,
Jer, menjünk pince torkában,
Vessünk reteszt a horgában!”
- 70 18. Két leányi a kovácsnak
Üllői a kalapácsnak.
Mikor rajtak vasat vernek,
Akkor bizony nem hevernek.
- 75 19. A csuturás leánya, Kriska
Gyakran mondja azt, hogy: „Miska,
Purgáljál prémes pipámban,
Jó szárat tégy a lyukában!”
- 80 20. A gyertyamártó leánya
Szüntelen azt kiabálja:
Van gyertyamártó edénye,
Nincs gyertyamártó legénye.
21. Asztalos leánya, Trézi
Ha a srófot megesméri,
Mond, hogy ő is paddá leszen,
Sok nagy srófot még bévészen.
- 85 22. Harangöntő leánya, Máris,
Az harangja tágos bár is,
Ütőit nem válogatja,
Kissel-naggyal kongontatja.
- 90 23. A kereskedő leánya
Keservesen panaszojja:
Más országban réffel mérik,
De néki csak singgel verik.

¹⁻²⁰ [a kontaminált szerelmi strófákat elhagytuk] ⁷⁵ Porgai [értelem; szótagszám]

VII.

1. A csizmadia leánya
Szüntelen azt allegálja,
Hogy az ő piros csizmája, -ja, -ja,
Sámfára jár éjszakára, -ra, -ra.

- 5   2.   A patikárius leánya
 Szüntelen azt allégálja,
 Hogy az ő rézmoszarába, -ba, -ba,
 Vékony cső jár a lyukába, -ba, -ba.
- 10   3.   A harangozó leánya
 Szüntelen azt allégálja,
 Hogy az ő nagy harangjába, -ba, -ba,
 Tág az ütő a lyukába, -ba, -ba.
- 15   4.   A Leich lakatos leánya
 Szüntelen azt allégálja,
 Hogy az ő kis lakatjába, -ba, -ba,
 Vastag kulcs jár éjszakába, -ba, -ba.
- 20   5.   A korcsmárosné leánya
 Szüntelen azt allégálja,
 Hogy az ő nagy palackjába, -ba, -ba,
 Tág a dugasz a lyukába, -ba, -ba.
- 25   6.   A hordócsináló lánya
 Szüntelen azt allégálja,
 Hogy az ő kis hordájába, -ba, -ba,
 Lopótök jár éjszakába, -ba, -ba.
- 25   7.   A Kitsovitsné leánya
 Szüntelen azt allégálja,
 Hogy az anyja papucsába, -ba, -ba,
 Könnyen táncolhat a bálba, -ba, -ba.
- 30   8.   A kefekötősné asszony maga,
 Szüntelen azt allégálja,
 .....
 .....

5.

I.

1.   Öszvegyültek, öszvegyültek a szentesi lányok,
 Uccu, éh háj, a szentesi lányok.

2. Meggyúranak, meggyúranak egy marok lisztecskét,
Uccu, éh háj, egy marok lisztecskét.
- 5 3. Ráhívának, *ráhívának* egy furcsa legénykét,
Uccu, éh háj, egy furcsa legénykét.
4. Odaméne, odaméne a filkó kutyája,
Uccu, éh háj, a filkó kutyája.
- 10 5. Megüték azt, megüték azt laskanyútó fával,
Uccu, éh háj, laskanyútó fával.

⁵[hiányzó szó]

III.

1. Egybengyültek, egybengyültek a miskolci dámák, a miskolci dámák,
Um, um, haj, haj, s a miskolci dámák.
2. Meggyúranak, meggyúranak egy marék lisztecskét, egy marék lisztecskét,
Um, um, haj, haj, egy marék lisztecskét.
- 5 3. Megcsinálák, megcsinálák egy kis gombódának, egy kis gombódának,
Um, um, haj, haj, egy kis gombódának.
4. Kicsinálák, kicsinálák a pitvar földére, a pitvar földére,
Um, um, haj, haj, s a pitvar földére.
- 10 5. Odaméne, s odamene a filkó kutyája, s a filkó kutyája,
Um, um, haj, haj, a filkó kutyája.
6. Úgy megnyújták, úgy megnyújták a laskanyújtóval, a laskanyújtóval,
Um, um, haj, haj, a laskanyújtóval.
7. Hogy ott mindjárt, hogy ott mindjárt lerezelé magát, lerezelé magát,
Um, um, haj, haj, lerezelé magát.
- 15 8. Odaméne, s odaméne másfél arasz ember, másfél arasz ember,
Um, um, haj, haj, másfél arasz ember.
9. Szabtak neki inget, gatyát ina hajlásáig, ina hajlásáig,
Um, um, haj, haj, ina hajlásáig.

- 20 10. Megtótének, megtótének egy nagy szalmazsákot, egy nagy szalmazsákot,
Um, um, haj, haj, egy nagy szalmazsákot.
11. Ottmarada, ottmarada másfél arasz ember, másfél arasz ember,
Um, um, haj, haj, másfél arasz ember.
12. Ott is hála, ott is hála az a magos ember, az a magos ember,
Um, um, haj, haj, az a magos ember.
- 25 13. Felpattana, felpattana a leány hasára, a dáma hasára,
Um, um, haj, haj, a leány hasára.
14. Kilenc holnap reá telve megnöve a hasa, megnöve a hasa,
Um, um, haj, haj, megnöve a hasa.
- 30 15. Lackó fia, formájára a magos embernek, a magos embernek,
Um, um, haj, haj, a magos embernek.
16. Megszületett, s meg is növe kevés esztendőkre, kevés esztendőkre,
Um, um, haj, haj, kevés esztendőkre.
17. Hogy már ő is nem sokára az atyját követé, s az atyját követé,
Um, um, haj, haj, az atyját követé.
- 35 18. Ismét ő is kicsiny lévén, egy Bandit csinála, egy Bandit csinála,
Um, um, haj, haj, egy Bandit csinála.
19. A tömlöcben beléveték, hogy ott elrothadna, hogy ott elrothadna,
Um, um, haj, haj, hogy ott elrothadna.
- 40 20. Ott rothadjon, ott maradjon, meg se szabaduljon, meg se szabaduljon,
Um, um, haj, haj, meg se szabaduljon!

6.

1. A *szentmiklósi* leányoknak
Párját fél bocskoron adják,
Hajja ricskum, sta...
- 5 2. Sidárum begyedárum,
Törökországi babellárum,
Hajja ricskum, sta...

¹ Szemiclosi [értelem] ^{3, 6} [befejezetlen refrének]

I. 1. b) Vénlánycsúfolók

7.

I.

1. Eladnám az leányomat,
.....
De kicsin még, hadd nőjön,
De kicsin még, hadd nőjön!
- 5 2. Két orcája, mint két rózsza,
Az ajaka, mint viola,
De kicsin még, hadd nőjön,
De kicsin még, hadd nőjön!
- 10 3. Olyan kövér, mint az faggyú,
Olyan fehér, mint az hattyú,
De kicsin még, hadd nőjön,
De kicsin még, hadd nőjön!
- 15 4. Domború két mellyecskéje,
Jól kidagadt a két csecse,
De kicsin még, hadd nőjön,
De kicsin még, hadd nőjön!
- 20 5. Karcsú, szép, friss dereka van,
Könnyen hajol, mint az káva,
De kicsin még, hadd nőjön,
De kicsin még, hadd nőjön!
6. Friss tekintető termete,
Testét hozzám eresztette,
De kicsin még, hadd nőjön,
De kicsin még, hadd nőjön!
- 25 7. Oly járása, mint farkasnak,
Sétálása, mint pávának,
De kicsin még, hadd nőjön,
De kicsin még, hadd nőjön!

- 30 8. Két szép szeme, mint az kláris,
Az mely téged hazavár is,
De kicsin még, hadd nőjön még,
De kicsin még, hadd nőjön!

² [hiányzó sor] ⁵ mind [értelem]

IV.

1. Eladnám a leányomat,
Csillagomat, galambomat,
Kicsinke...
- 5 2. Tíz esztendő, hatvankettő,
Foga sincs több, csak vagy kettő,
Kicsinke...
3. Eredete igaz fattyú,
Olyan fejr, mint a hattyú,
Kicsinke...
- 10 4. Nincsen ruha ládájába,
Nincsen pih a dunyhájában,
Kicsinke...
- 15 5. Nagy fara van, igen táncos,
Az orcája szép, de ráncos,
Kicsinke...
6. Csak tövis közt nőtt virágszál,
Szája kicsiny, mint egy nagy tál,
Kicsinke...
- 20 7. Mindég fon a motollája,
Mégsem telik egy pászmára,
Kicsinke...
8. Ha varr, üti a szemében
Tűjét, vagy szúrja kezében,
Kicsinke...
- 25 9. Tudja a kenyeret enni,
De nem tud még kovászt tenni,
Kicsinke...

10. Gondos, sokszor fél csizmába
 Sétál város piacába,
 30 Kicsinke...
11. Serény, felkél tíz óraker,
 Haja olyan, mint egy bokor,
 Kicsinke...
12. Friss, háromszor is egy nyomba
 Szokott lépni egyhuzomba,
 35 Kicsinke...
13. Csinos, szemén a nagy csipa,
 Mosdott már, mosta a bába,
 Kicsinke...
- 40 14. De mi nagyobb: olyan okos,
 Mintha csinálta volna kos,
 Kicsinke...

3 és további refrénsorok [hiányoznak] ³⁸ mosta bába [szótagszám]

X.

1. Férjhez adnám a lányomat,
 Csillagomat, galambomat!
 Kicsinke még, hadd nőjjön még,
 Kicsinke még, hadd nőjjön még!
- 5 2. Belésett a gödörbe,
 Csak az egyik lába görbe.
 Kicsinke még, hadd nőjjön még
 Kicsinke még, hadd nőjjön még!
- 10 3. Általugrotta az L-et,
 Már háromszor is megellett.
 Kicsinke még, hadd nőjjön még,
 Kicsinke még, hadd nőjjön még!
- 15 4. Nem járhat már mankó nélkül,
 Nem láthat pápaszem nélkül.
 Kicsinke még, hadd nőjjön még,
 Kicsinke még, hadd nőjjön még!

5. A szüzek közt legszebb virág,
Feje tetején holdvilág.
20 Kicsinke még, hadd nőjjön még,
Kicsinke még, hadd nőjjön még!
6. Egy nagy seb van a bokáján,
Egy csepp szór sincs a pináján.
Kicsinke még, hadd nőjjön még,
Kicsinke még, hadd nőjjön még!
- 25 7. Esztendeje ötvenkettő,
Foga sincs több, csak vagy kettő.
Kicsinke még, hadd nőjjön még,
Kicsinke még, hadd nőjjön még!
- 30 8. Beesett, ráncos pofája,
Leheverődött már hája.
Kicsinke még, hadd nőjjön még,
Kicsinke még, hadd nőjjön még!
- 35 9. Térdig érő a mentéje,
Három arasz az izéje.
Kicsinke még, hadd nőjjön még,
Kicsinke még, hadd nőjjön még!
- 40 10. Kenyeret is jól tud sütni,
Kétszer teszen kovászt neki.
Kicsinke még, hadd nőjjön még,
Kicsinke még, hadd nőjjön még!
11. Estve-reggel béfűt neki,
Mégis sületlen szedi ki.
Kicsinke még, hadd nőjjön még
Kicsinke még, hadd nőjjön még!

8.

I.

1. Olyan vagy, mint a béka,
Segged, mint véka.
Kövér vagy, mint a téglá,
Piros, mint cékla.

- 5 Szájad büdös,
Segged füstös,
Pofád rühös,
Fejed ternyős.
10 Ó, szép szűz,
Megégjen a tűz!
2. Orrod olyan, mint pipa,
Szemed, mint csipa.
Ifjú vagy, mint a szipa,
Kanca paripa.
15 Lapos farod,
Csont-bőr karod
Mevakarod
S bétakarod.
20 Ó, szép szűz,
Megégjen a tűz!
3. Mint medvének illik tánc,
Nyakadba vaslánc.
A két pofád csupa ránc,
Fejér, mint zománc.
25 Mint a pokol,
Ha jól lakol,
Segged aztán
Csak dorombol.
30 Ó, szép szűz,
Megégjen a tűz!

9.

Őszvegyültek Döbröcönben az öreg leányok,
Vélek vala íródeák nótárius Pannájok,
Írjad, írjad, szegény Panna, tóled vesznek számot,
Ötven varga, hatvan Panna tesz egy emberszámot.

I. 1. d) Kurvacsúfolók

10.

Nota elegans

1. Odavagy te, Csatáriné, galambom,
Mert megcsaptak a szikszai piacon,
Haj, ringyó, kotyogó,
Salavári bugyogó.
- ⁵ 2. A passzusod suscribálták keményen,
Rajtad marad, amíg maradsz, a szégyen,
Haj, ringyó, kotyogó,
Salavári bugyogó.
- ¹⁰ 3. Elmehetsz már, szép híred van mindenütt,
Mert a hajdú és kerülő téged üt,
Haj, ringyó, kotyogó,
Salavári bugyogó.

11.

I.

Nota elegans

1. Kukurica hajtás, hajtás,
Kell-é pina, pajtás, pajtás?
Ha kell pina, *Szabó Sára*
Szívesen lát éjszakára.
- ⁵ 2. Könnyen állja, ha taszítják,
Nem csiklondik, ha vakarják,
Könnyen enged a szép szónak,
Mint a kanca a mén lónak.
- ¹⁰ 3. Singuláríter lefeküdni,
Pluralíter belétenni,
Lefektették Szabó Sárát,
Megtekerték szőrös várát.

- 15 4. Berzétei lefektette,
Legényesen megtekerte,
Béfűjtötte kandallóját,
Jól tartotta vak Matyiját.
- 20 5. Addig mérték a vakvágást,
Hogy megdöfték ketten egymást,
Ketten bújtak egy pendelyben,
Úgy mulattak a setétben.
- 25 6. A kandallót befűtötték,
Szabó Sárát feldűtötték,
Pulsusát megtapogatták,
A lapszátívát beadták.
- 30 7. De bezzeg forr is torkára,
Mér vágyott májas hurkára,
Úgy ráesett a hasára,
Hogy fattyat vet nemsokára.
- 35 8. Még az haja nem konkorul,
Addig hasa nem domborul,
De hogy feltette a kontyát,
Hordozza már a porontyát.
- 40 9. Azért, szüzek, vigyázzatok,
Hogy ti is így ne járjatok!
Így jár, aki bujaságra,
Magát adja kurvaságra.
10. Ez verseket azért írtam,
Mivel őtet én is bírtam,
Azért gondja a bőcsőre
Légyen a keresztelőre!

³⁴ Ha kell pina, pajtás, pajtás, / Szabó Sára [szótagszám] ⁹ [szótagszámtöbbletes sor]

II.

Közel van, csak egy hajtás

Kukorica hajtás, hajtás!
Kell-e pina, pajtás, pajtás?
Van itt közel, pajtás, pajtás,
Pedig csak egy hajtás, hajtás!

12.

Nota elegans

1. Uccu, ringyó Szabó Sári,
Be jó volna veled hálni,
Az előtöt férretenni,
A kandallót békűjteni.
- 5 2. Tudom, hogy te is nem bánád,
Ha szükséged pótolnák,
A valagadat hizlalnák,
A pecsétet odanyomnák.
- 10 3. Azt a várat sokan vítták,
Turka fiak ostromlották,
Jól fel is domborították,
Amint minden utcán fűjják.
- 15 4. A gavallérok koptatnak,
Ott eleget is szúrhatnak,
Az elein markolhatnak,
Éjjel-nappal dobolhatnak.
- 20 5. A tök bimbója már látszik,
Nemsokára kivirágzik,
A bikapénzt már készítik,
Mivel a zsák nagyon telik.
6. A dörgölést nagyon állta,
Ha derék legény vájhatta,
De jót soha nem kiálta,
Mert jól megtágul a szája.

- 25 7. Magamról tudom, próbáltam,
Midőn jól megvalagáltam,
Az ülőre hogy felmásztam,
Jó legényesen találtam.
- 30 8. A hurkát nagyon szerette,
Csaknem midőn éjjelette
Egy a közepiben *tette*,
Haszon nélkül ki sem vette.
- 35 9. A házos ezen bankódjon,
De gavallér jól vigyázzon,
Mindenütt jól gatyát oldjon,
Hogy ugyan csak talpra álljon.

³¹ *tette* [szótagszám]

13.

Újlaki Márisé

1. Hallottál-é oly esetet,
Egy vénasszony fattyat vetett.
Az előtőt féretették,
A vityillót befűjtötték.
- 5 2. Tenta, penna, kalamáris,
Viselős Újlaki Máris.
Teli van az hasa máris,
Rövid napon szopót vár is.
- 10 3. Köszönje ezt a farának,
Lucskos farú szomszédjának!
Úgy fújdogál az ő híre,
Beste kurva az ő neve.
- 15 4. Nem csak egyen-ketten bírták,
A cédulát sokan írták.
Sokan megkorámizálták,
De bezzeg meg is karmolták!

- 20 5. Ott maradt a köröm helye,
Dereka fáj, telik mellye,
Domborodik az eleje,
Abba fő szegénynek feje.
6. A lopótök megvirágzott,
Még pedig nem is csírázott,
A vénasszony megbogárzott,
Hogy a legény gatyát rázott.
- 25 7. Kurta pince, ha szólhatnál,
Te is valamit mondanál,
Benned az ótvány megragadt,
Amely fabimbó kifakadt.
- 30 8. Az ugarat már feltörték,
A magot is elhintették,
Majd kikél nem sok időre,
Meglásd, mi léssen belőle!
- 35 9. Rólam, lányok, tanuljatok,
Hogy ti is így ne járjatok!
Ha viszket, dörgölgessétek,
Csutkával üszkölgessétek!

14.

I.

1. – Hol vótál te, Kató lányom, hopp?
– A szomszédban, szülém, anyám, hipit hapot hopp!
2. – Mit ettél ott, Kató lányom, hopp?
– Véres hurkát, szülém, anyám, hipit hapot hopp!
- 5 3. – Mid fáj tőle, Kató lányom, hopp?
– Hasam végig, szülém, anyám, hipit hapot hopp!
4. – Hol gyógyítsuk, Kató lányom, hopp?
– A borbélynál, szülém, anyám, hipit hapot hopp!
- 10 5. – Min gyógyítsuk, Kató lányom, hopp?
– A nyóc ökrön, szülém, anyám, hipit hapot hopp!

6. – Hát min szántsunk, Kató lányom, hopp?
– Kutyán, macskán, szülém, anyám, hipit hapot hopp!
7. – Vigyen ördög, Kató lányom, hopp!
– Magadat is, szülém, anyám, hipit hapot hopp!

II.

1. – Hol voltál te, Hancsus lányom, kedves lányom, hol, hol, hol?
– A szomszédba, édesanyám, kedves anyám, klipit klotty, lótyon fitty.
2. – Mit adtak, Hancsus lányom, kedves lányom, hol, hol, hol?
– Májas hurkát, kedves anyám, édesanyám, klipit klotty, lótyon fitty.
- ³ 3. – Mid fáj tőle, Hancsus lányom, kedves lányom, hol, hol, hol?
– Hasam végig, kedves anyám, édesanyám, klipit klotty, lótyon fitty.
4. – Min gyógyítsuk, Hancsus lányom, kedves lányom, hol, hol, hol?
– Katonafarkkal, fokhagymával, édesanyám, kedves anyám,
klipit klotty, lótyon fitty.

V.

Kató lányom!

1. – Mid fáj néked, Kató lányom? hopp!
– Hasam vége, hátom vége, édesanyám, hopp!
2. – Mivel kenjük, Kató lányom? hopp!
– Paprikával, fokhagymával, édesanyám, hopp!
- ⁵ 3. – Mit adjunk érte, Kató lányom? hopp!
– A négy ökröt, a két lovat, édesanyám, hopp!
4. – Hát min szántsunk, Kató lányom? hopp!
– A négy macskán, a két kutyán, édesanyám, hopp!
- ¹⁰ 5. – Kurvanyád neked, Kató lányom! hopp!
– Te volnál az, s neked is az, édesanyám, hopp!

^{5,9} [szótagszámtöbblet]

15.

Gálos Kati megbabázott,
Mihelyt Jóska gatyát rázott.
Hajja-hajja, lakadalom, meg se volt a kézfogás,
Mit csinál, ha hozzáfog a lassú tűzláng-ropogás?

16.

Sok cifra lyány van Patakon,
Hallottam az utakon,
Mindenik utcában állni
5 Ötöt-hatot találni,
Nézd, hol is egy dombra hágó,
Az az, de mercat imago.

17.

I.

Kovács Éva szomorú,
Nem kell néki koszorú,
Mert már megejtették,
5 Fejét bekötötték,
Asszonnyá tették.

II.

Ha kérdik az utakon,
Mi hír vagyon Patakon?
Egy valaki szomorú,
5 Nem kell néki koszorú,
Kontyát elejtette,
Magát felüttette
Az ebszülette.

III.

1. Ha kérdik az utakon,
Mi hír vagyon Patakon?
Ej, haj, haj,
Mi hír vagyon Patakon?
- 5 2. Csillag Nánit vizsgálták,
Viselősnek találták,
Ej, haj, haj,
Viselősnek találták.
- 10 3. Csillag Náni, galambom,
Ki fekszik az ágyadon?
Ej, haj, haj,
Ki fekszik az ágyadon?
- 15 4. Barna legény ott fekszik,
Fázik szegény, melegszik,
Ej, haj, haj,
Fázik szegény, melegszik.

3 és a további refrénsorokban eg [értelem]

V.

1. Ha kérdik az utakon,
Mi hír vagyon Patakon,
2. .... leány beteges,
Nem kell néki friss leves.
- 5 3. .... leány szomorú,
Mert a hasa domború,
4. .... piacon
Rózsát árul egy asszony.
- 10 5. A gyarmati piacon
Megszaladt a menyasszony,

6. Megjedd a násznéptől,
Fertelmes vőlegénytől.

^{3, 5, 7} [szabadon behelyettesíthető nevek számára kihagyott hely]

18.

I.

1. Ári, ári, Szabó Sári nagy ringyó,
Megtett téged Pogánykúton a kunyhó,
Mert mikor szüreteltetek,
Őszi hagymát ültettetek.
- ⁵ 2. Ültetéstek kevés korig virágzott,
Mert a lapsativa miá elázott,
Ugyan mit csinálsz már véle,
Hogy éretlen ki nem kele?
- ¹⁰ 3. A templomhoz nem messze van egy kis ház,
Ha megnézed, csupa, bizony, merő váz,
De belől van a kincse,
Bár akárki megtekintse.
- ¹⁵ 4. A deákkal szeretél társalkodni,
Az úrfiakkal egy ágyban alunni,
De a regulán túlszaladt,
Mert az ágy vélek leszakadt.
- ²⁰ 5. Arra intlek már titeket, leányok,
Hogy ha kaptok, a fojtást megrágjátok,
Mert ha el nem sül a puska,
Gyalázatban maradt Zsuzska.
6. Látjátok, hogy már engemet csúffá tett,
Hogy a lábam közé valamit vetett,
Elestem, összedagadtam,
Gyámoltalanul maradtam.
- ²⁵ 7. A mézárszéket nyitva ne tartsátok,
Mert ha valami éhező eb üt rátok,
A pecsenyében kárt téssen,
Ha belőle sok részt véssen.

19.

1. Mély a Hernádnak a széli,
Még is mélyebb a közepi,
Ama leány nem kerüli,
Által meri azt gázolni.
- 5 2. A Dora nem híres dáma,
Fejér Ignác kapitánya.
Mikor ő azt abrakolja,
Száz tó hosszát átugorja.
- 10 3. Ez az utca olyan utca,
Márvánkőből van kirakva.
Fejér Ignác körüljárja,
Aki bánja, kurva anyja!
- 15 4. Ki ezt a nótát fundálta,
Kurvaságát kitanulta,
Azért bizony méltó volna
Keresztúri fakó lóra.
- 20 5. Jaj, miskolci cifra lyányok,
Majd elhagynak a deákok!
Mi a követ is csináltok,
Hogy oly késő vocsoráltok?

I. 1. c) Asszonycsúfolók

20.

I.

1. Nékem egy gondolat ütközött elmímben,
Föl is tettem magamban: teljes élyetemben,
Holtig az bort nyalni,
Az korcsmán meghalni,
5 Dínom, dánom,
Tölts, bizony nem bánom!

2. Meg is hagyom én uramnak az testamentomban,
Hogy engemet holtom után temessen hordóban,
Ez úri koporsó,
10 Teli pintes korsó,
Dínom, dánom,
Tölts, bizony nem bánom!
3. Midún fonyok, ujjaimat föltöri az orsó,
Azért vélyem, hogy énnékem jobb az pintes korsó,
15 Ó, te kedves vendég,
Úgy szeretlek, hogy még,
Dínom, dánom,
Tölts, bizony nem bánom!
4. Nem vagyok én parasztasszony, úgy nízzetek reám,
20 Kimutatja s megpróbálja nemes familyiám,
Sógorom az lurkó,
Az nagy vörös Gyurkó,
Dínom, dánom,
Tölts, bizony nem bánom!
- 25 5. Az mit egyszer megszeretek, meg van az szeretve,
Ha bort látok, hogy csak el nem fakadok nevetve,
Újulok, megvallom,
Midón hírit hallom,
30 Dínom, dánom,
Tölts, bizony nem bánom!
6. Szálla kendnek, komámasszony, jerünk az pincére,
Megjöhetünk, ha akarjuk, onnan holnap délre!
Ha megverik hátom,
35 Hasznáért elállom,
Dínom, dánom,
Tölts, bizony nem bánom!
7. Gyugd el, asszony, az csotorát, ihon jön az gazda,
Úgy áll bajsza haragjában, mint az piszkos rozsdá!
40 Jerünk az malomban,
Ott igyunk azonban,
Dínom, dánom,
Jere csak utánam!
Amen.

³¹ kjendnek [értelem] ³³ háto [értelem, rím] ³⁷ Gyugd [értelem]

IV.

1. Egyszer egy szép gondolatom ütközött eszemben,
Fel is tettem én magamban: teljes életemben,
Holtig a bort nyalni,
A korcsmán meghalni,
5 Haj, dínom, dánom,
Tölts, bizony nem bánom!
2. Akit egyszer megszeretek, meg van a' szeretve,
Ha bort látok, csak hogy el nem fakadok nevetve,
10 Újulok, megvallom,
Ha csak hírét hallom,
Dínom, dánom,
Tölts, bizony nem bánom!
3. Salus kennek, komámasszony, gyerünk a pincébe,
15 Megjöhethünk, ha akarunk, holnapután délre!
Ne gondolj uraddal,
Súlyos nyavalyáddal,
Dínom, dánom,
Tölts, bizony nem bánom!
4. Gyugd el, koma, a kulacsot, ihon jön a gazda,
20 Amint látom, a bajusza olyan, mint a rozsdá!
Ha megveri hátunk,
Hasznáért csak állunk,
Dínom, dánom,
Tölts, bizony nem bánom!
- 25 5. Azért tehát ne higgy mindent az urad szavának,
Mert ő bizony csak azon jár, hogy lábkapcájának
Ebkaprával főzne,
Debrecenbe küldne,
Dínom, dánom,
30 Tölts, bizony nem bánom!
6. Még halálos ágyombúl is bort inni felkelnék,
Az uram egészségéért két pint bort meginnék!
Haláltúl sem félnék,
Ha mennybe mehetnék,
35 Dínom, dánom,
Tölts, bizony nem bánom!

7. Ó, jaj nekem, édes uram, hogyha meg kell hálnom,
Koporsómba fejem felett legyen boros korsóm!
Pétert is kínálom,
40 Ha eléltálalom,
Dínom, dánom,
Tölts, bizony nem bánom!
8. *Midőn fonyok*, ujjaimot feltöri az orsó,
Azért mondom: jobb énnékem teli pintes korsó,
45 *Sógorom a lurkó*,
Teli veres Gyurkó,
Dínom, dánom,
Tölts, bizony nem bánom!
9. Meghagyom én az uramnak a testamentomban,
50 Holtom után hogy temessen a boros hordóban,
Ez úri koporsó,
Teli pintes korsó,
Dínom, dánom,
Tölts, bizony nem bánom!
10. Nem tudom én, honnét vagyon csúfos természetem,
55 Hogy én azt a sovány vizet csak nem szerettem,
Hogyha számba veszem,
Csak meg nem betegszem,
Dínom, dánom,
60 Tölts, bizony nem bánom!
11. Nem félnék én mennyországtúl, ha ott jól élhetnék,
Az mennyország piarcában kocsmaházat lennék!
A szentekért innám,
65 Őket is kínálnám,
Dínom, dánom,
Tölts, bizony nem bánom!
12. Édes asszony barátjaim, ki-ki legyen *céh*ben,
70 Soha bizony meg nem romlik borod a pincében!
Torkom sűrű rosta,
Nyelvem a borostya,
Dínom, dánom,
Tölts, bizony nem bánom!

13. Ó, jó asszony barátjaim, csak azt mondom néktek:
75 Bűdös lennek és kendernek porát ne nyeljétek,
Megromlik gyomrotok,
Bereked torkotok,
Dínom, dánom,
Tölts, bizony nem bánom!
14. Hanem inkább az tanácsos mindenben tinektek,
80 Hogy korcsmáknak tiszteletét jól megszenteljétek!
Ott telhet kedvetek,
Bizony, elhiggyétek,
Dínom dánom,
Tölts, bizony nem bánom!
- 85 15. Ó, jó asszony barátjaim, példám kövessétek,
A pálinkás üvegecskét zsebben veseljétek!
Szoknyám is eladnám,
Az árát kortyantnám,
Dínom, dánom,
90 Tölts, bizony nem bánom!
16. Azért mikor már énnekem bortúl kedvem vagyok,
Csak azt mondom, mindenkiben telik kedvem nagyon,
Ó, te kedves vendég,
95 Úgy szeretlek, hogy még,
Dínom, dánom,
Tölts, bizony nem bánom!
17. Hozz bort, édes korcsmárosném, mert bizony megiszom!
Talán ugyan azt gondolod, *nincs egy-két krajcárom?*
Pénzem sem sajnálom,
100 Faromat sem bánom,
Dínom, dánom,
Tölts, bizony nem bánom!
18. Végtére már búcsút *veszek* világ pompájátúl,
105 Hanem az boros korsónak ő kedves torkátúl,
Felteszem szándékul,
El nem válok attúl,
Dínom, dánom,
Tölts, bizony nem bánom!

¹⁹ Gyujd [értelem] ³¹ inna [értelem, hangzás] ³² pin [értelem] ⁴³ Nem szeretem mer [először az első két szó helyett] ⁴⁵⁻⁴⁶ Ó, te úri vendég, / Úgy szeretlek, hogy még! [Jankovich alternatív javaslata] ⁵⁸ majd meg nem [Jankovich javította] ⁶⁷ cében [értelem] ⁹⁸ hogy nincsen krajczárom [Jankovich javította] ¹⁰³ [hiányzó szó]

XIII.

1. Nékem egy friss gondolat ütődék eszembe,
Amelytől el sem állok teljes életembe,
Holtig a bort nyalni,
Korcsomán meghalni,
5 Haj, dínom, dánom,
Töltsd teli, nem bánom!
2. Meghagyom az uramnak azt testámentumban,
Holtom után temessen egy boros hordóban!
Az a jó koporsó,
10 Asszonyoknak való,
Haj, dínom, dánom,
Töltsd teli, nem bánom!
3. – Jerünk hát, komámasszony, menjünk korcsomára!
– Nem bánom én is, koma, csapjunk a jó borra!
15 Hol kaphatunk legjobbra,
Vegyük bár azt mind sorra,
Haj, dínom, dánom,
Töltsd teli, nem bánom!
4. Az uram is eladta tegnap egyik házát
20 Kétszázhárom forinton, ígyuk meg most százát!
Míg abban tart, ihatunk,
Kedvünkre mulathatunk,
Haj, dínom, dánom,
Töltsd teli, nem bánom!
- 25 5. – Gondolod-e, komámasszony, mit főzsz vacsorára?
A szegény vén uradnak mérget a torkába,
Hadd haljon meg már szegény,
Mert régen volt ő legény,
30 Haj, dínom, dánom,
Töltsd teli, nem bánom!
6. – Ó, mely igen óhajtnám, hogyha meghalhatna,
Harmadnapra szeretőm lakadalmazhatna,
Ó, mely boldog lehetnék,
35 Víg táncolást tehetnék,
Haj, dínom, dánom,
Töltsd teli, nem bánom!

21.

I.

1. Meg nem innám én, elhidd, már az paraszt vizet,
Tíz kupáért sem lépném, elhidd, már én egyet!
Rútítaná béletem,
Be is fogná gégémet,
5 Nem szenvedném, nem engedném, hogy töltsön engemet!
2. Csak teneked, ó, jó bor, tartom én magamot,
Te mosogasd énnekem belől az torkomot!
Veled élni akarok,
Veled halni kívánok,
10 Akár élek, akár halok, veled vigadozok.
3. Az szüzek is vigadoznak, mikor bort ihatnak,
Asszonyok is az bortól vígon dúdolhatnak.
Katonának vitézség,
Deákoknak bölcsesség,
15 Asszonyoknak nyelvesség,
Mindenekről tisztesség adassék az bornak!
- [4.] Ifjú legénynek nem szégyen, ha az bort szereti,
Mert őtöt az búbánat gyakran hányja-veti,
De ha szerét teheti,
20 Kancsót kézben veheti,
Búját, baját, aggodalmát azzal elfelejti.
- [5.] Boritalú menyecskét nem sokat hallottam,
Ki egy kupát felhajtott, szemeimmel láttam.
Ugrik osztán, mint az őz,
25 Bár az haja legyen ősz,
Ha ihatik, vigadhatik, mindjárt jobban szapul s főz.

IV.

1. Mely nagy öröm, vigasság engem általjára,
Mert itt vagyon, kit torkom oly nehezen vára,
Ez oka, hogy örvendek,
Mert majd sokat hörpentek,
5 Szomjúságnak, hallgatásnak osztán véget vetek,
Osztán véget vetek.

2. Meg sem innám, azt mondom, már ama rút vizet,
Tíz kupáért se lépném, elhiggyétek, négyet!
Iszap fogná gégémét,
10 Rútítaná béletem,
Nem kell nékem, nem szenvedem, hogy töltsön engemet,
Hogy töltsön engemet!
3. Csak tenéked, ó, jó bor, tartom én magamat,
Egyedül te mosogasd belől én torkomat!
15 Véled élni akarok,
Tőled el sem maradok,
Akár élek, akár halok, utánad vigyázok,
Utánad vigyázok.
4. A szüzek is vígabbak, ha jó bort ihatnak,
20 A táncra is gyorsabbak, ha jó bort kaphatnak,
Mert színek ékesíti,
Véreket melegíti,
Orcájokat, ajakokat rózsaszínnel festi,
Rózsaszínnel festi.
- 25 5. Komámasszony jól tudja, merre van a csapszék,
Ott van hordó mellett egy négylábú kisszék.
„Hocca, csaplár, egy pint bort,
Hadd mossam a kenderport!
30 Szövés, fonás, kenderhúzás nem kell, csak lássak bort,
Nem kell, csak lássak bort!”
6. Szegény legény nem szégyen, ha a bort szereti,
Mert ötet sok búbánat gyakran hányja-veti,
De ha szerit teheti,
Kancsót kézhez veheti,
35 Búját, baját, akadályát a kancsóban veti,
A kancsóban veti.
7. Boritalhoz oly asszonyt én sohase láttam,
Két kancsóval felcsapott, szemeimmel láttam,
40 Ugrik osztán, mint az őz,
Ámbár haja legyen ősz,
Ha ihatik, vigadhatik, mindjárt jobban süt, főz,
Mindjárt jobban süt, főz.

8. Igyunk azért mi bátran, torkunkon lemehet!
Drága kenet a jó bor, sok hasznót is tehet.
45 Katonáknak vitézség,
Deákoknak mérészség,
Mindenekben a jó bornak mondassék tisztesség,
Mondassék tisztesség!

²⁷ pinbort [értelem] ³¹ legén [hangzás] ³⁹ mindt [értelem]

V.

1. Örömemben a szívem éppen megmozdula,
Mert régen szomjúhozott torkom megmosula,
Ez oka, hogy örvendek,
Mert ma jókat köppenték,
5 Szövést, varrást, guzsalyat még számba se vévék.
2. Meg nem innám, azt mondhatom, a Marusnak vizét,
Tíz vederért sem lépnék, higgyétek, egy igét!
Iszap mosná gégémet,
Rútítaná béletem,
10 Nem engedem, nem szenvedem, hogy rontson engemet!
3. Öregasszony nem *szégyen*, ha a bort szereti,
Mert őtet sok búbánat gyakran vesztegeti,
De ha szerét teheti,
S kancsót kezébe veheti,
15 Minden baját, akadályát csak könnyen felejtí.
4. Ám mindenek vígabbak, hogyha jól ihatnak,
Mindenre bátrabbak, ha jól kortyanthatnak,
Véreket melegíti,
Szíveket erősíti,
20 Orcájokat s ajakokat rózsaszínnel festi.
5. A szomszédasszony, látom, a jó bort megissza,
Attúl épül, bátrodik, ha otthon nincs ura,
Osztán ugrik, mind az őz,
Noha egész haja ősz,
25 Ha ihatik, jól lakhatik, mindjárt jobban süt, főz.

6. A jó komámasszony is tudja, hol a csapszék,
Ott van a hordó mellett egy négylábú kisszék,
Onnan kiált, hogy „hozz bort,
Hadd mossa le kenderport!
30 Szövés, fonás, guzsaly, varrás nem kell, csak kapjak bort!
7. Kilenc hete majd szinte, hogy kenderem ázik,
Van hetedfél holnapja, az osztovátám nyugszik,
Oldalam úgy nyilallik,
Hogy torkom nem ihatik,
35 Osztovátám hadd nyugodjék, s kenderem is hadd ázzék!
8. Mikor leány voltam is, a jó bort szerettem,
Gyakron, mikor a pincébe egyedül mehettem,
Amég mások beszélgettek,
S hogy szép vagyok, dicsértek,
40 A borszívó négy ejtelest kiüresítettem.
9. Most nagyobb szégyen volna, ha a bort nem innám,
Innen minden gondolhatná, tám paraszt volt atyám.
Ezt kerülni akarom,
Jó híremet fenntartom,
45 Kegyelmednek, komámasszony, szolgálók, azt mondom!
10. Vagyon még az uramnak egy hitván gatyája,
Kendere, szalonnája s fél véka búzája.
Míg ebbe tart, ihatunk,
Kedvünkre mulathatunk,
50 Hadd dolgozzék az eblelkű, mi arra nem hajtunk!

⁵ szövészt [hangzás] ¹¹ szegény [értelem] ²³ ősz [értelem] ²⁶ csak szék [értelem]

22.

I.

Részeges asszonyokról

1. A részeges asszonyok
Gyenelógiája
Kezdődik, iszákosok,
Kik ritkán kótyagosok
5 Életek formája.

2. Midőn a korcsmaháznál
Magokat öszeverik,
Egymást látván vígsággal,
Nagy teli kulacsokkal,
10 Ilyformán köszöntik:
3. – Borum buty, komámasszony,
Fogjad a pintes korsót:
Míg te iszod, én hajtom,
15 Számról el sem mozdítom
Teli veres Gyurkót.
4. – Nosza sógorom-asszony,
Fogjad a lopótököm,
Míg a csapat tíz akós,
Muskalattal illatos
20 Hordóban béütöm.
5. – Szép drága öcsém-asszony,
„Igyunk” szép szó s „vigadjunk”,
Ím most *köztünk* van itten,
25 Szívességgel régenten
Amit óhajtottunk!
6. Amidőn hús pincében
Vagyon, újul szép rejtekben,
Testem ily szép rejtekben
30 S lelkem tapsol örömben,
S telik minden kedvem.
7. Hol a teli korsika,
Borral szívem újítja,
Ennek karcsú dereka,
35 Ami nálam nem ritka,
Markomat tágítja.
8. – Ó, te boros korsika,
Szívek vidámítója,
Mely kedves vagy, borocska,
40 Lelkemnek vigassága,
Üdvösség aranya!

- 45 9. Ennek jóságát szívem
Meg nem magyarázhatja,
Elég, hogy szép énekem,
Ékes tiszta beszédem,
S kontyom bizonyítja.
- 50 10. Kurva legyen az anyja,
Szajha a gaz orsója!
Szüntelen azt pergetni,
Meg is magát veretni
Bolond, ki megállja!
- 55 11. Jobb nékem mulatozni
A pintes korsónál,
Mintsem otthon koplalni,
Mellette fáradozni,
S ülni guzsalyomnál.
- 60 12. – Ugye, bizony, pajtás, jobb
A teli hordónál
Ülni s innya, míg láthatsz,
Szemeiddel pisloghatsz,
Mint otthon dolgoznál?
- 65 13. Az urad hadd koplaljon,
Te meg itt egyél s igyál!
Ha elvett, hadd dolgozzon,
Izzadozzon, ruházzon,
Te velünk vigadjál!
- 70 14. Már a kontyom féreáll,
De senki ne hányja,
Hogy főkötőm hátraáll,
S a szoknyám is majd leszáll,
Kurvanyja, ki bánja!
- 75 15. Teli pintes korsókat
A korcsmán forgatni,
Azt feltettem magamban,
S maradok e szándékban,
Ott meghalározni.

16. Mivel gazdám haragja,
Rettent engem palcája,
Disznó görcsös botokkal,
Hátam menkő korbáccsal
80 Gyakran tapogatja.

17. – Azért is, szomszédasszony,
Bátran iddogáljunk,
Porseggbe ha meghalunk,
Hip, hop, hop, kiáltozzunk,
85 Míg borocskát látunk!

²³ közöttünk [szótagszám] ²⁸ [hiányzó sor, vö. II.] ⁴³ énnékem [sh., értelem] ⁸² bátrán [sh.]

23.

1. Letettem már gondolatom az házasság dolgáról,
Többé nem is emlékezem a Venus játékaról,
Mert bizony ritka feleség,
Ki urához nem ellenség.
5 Ilyenek az asszonyok.
2. Hízkelnek, mosolyognak, mint tündöklő jáspisok,
Titkon pedig kegyetlenek s merő mérges áspisok,
Azért hát ők nem emberek,
Hanem fortélyos tengerek.
10 Ilyenek az asszonyok.
3. Szegény férfit megnyergelik, ráülnek s úgy terhelik,
Ha kedvek ebben nem telik, ily csúfoson nyelvelik:
„Oktalan fejű goromba,
Olyan vagy, mint bolond gomba!”
15 Ilyenek az asszonyok.
4. Némelyek simogatással apolgatják urokat,
S így nagy simforizálással hintegetik csókjokat,
Titkon pedig a farokat,
Másnak tartják tanarokat.
20 Ilyenek az asszonyok.

5. Ha eltudhatják házoktól másuvá az urokat,
Nem távoztatják ágyoktól a friss kavallérokat,
Sütnek-főznek, jó borokat
Hoznak a pincéből sokat.
25 Ilyenek az asszonyok.
6. Esznek-isznak, ha jól laknak, gyertyákat eloltanak,
Szép paplanyos nyoszolyában nyereséget hajtanak,
Urokon nem ohajtanak,
Ha szinte is megholtanak.
30 Ilyenek az asszonyok.
7. A subscriba s kancalista nagy óhajtva óhajtják,
Hogy az asszony eltudhassa urát, igen sóhajtják,
Majd bécsapnak a házához,
Nyúlnak Venus játékához.
35 Ilyenek az asszonyok.
8. Némely beteg, szinte meghal, míg az ura otthon van,
De ha elmegyén házától, nagy öröme s kedve van.
József mester forgolódik,
De István sem morgolódik.
40 Ilyenek az asszonyok.
9. Jobb hát ellenségre menni, mint feleséget venni,
Éltét vitézül letenni, Márs prédájává lenni.
Mert ki ilyen asszonyt véssen,
A keblében tüzet téssen,
45 S megemészti egészen.

¹¹ megnyergetik [értelem]

24.

1. A dió is jó törve,
Az asszony is jó verve.
Elhidd, bizony, elhidd, bizony,
Elhidd, bizony, elhidd, bizony,
5 Ritkán van jó asszony!

2. Mert az asszony gyarló,
Másokhoz hajlandó.
Elhidd, bizony, elhidd, bizony,
Elhidd, bizony, elhidd, bizony,
10 Ritkán van jó asszony!
3. Azonkívül csacska,
Hamis, mint a macska.
Elhidd, bizony, elhidd, bizony,
Elhidd, bizony, elhidd, bizony,
15 Ritkán van jó asszony!
4. Hárman-négyen özvegyülnek, csak úgy tanácskoznak:
20 „Sógorasszony, komámasszony, bábaasszony, gyerünk a korcsmára!
Meggyühetünk, ha sietünk, holnapután délre!”
5. 10. 15 ritka [értelem]

25.

I.

1. – Hol lakik kend, húgomasszon? – Keresztúrott.
– Kinek híják a kend urát Keresztúrott?
– Bíróleány vagyok én,
Híres dáma vagyok én
5 Keresztúrott, ujj, Keresztúrott!
2. – Hogy a cipő, húgomasszon? – Kilenc garas.
– Engedjen el, húgomasszon, csak egy garast!
– Nem adom én nyolcér,
Inkább adom csolkér,
10 Tizennyolcér, ujj, tizennyolcér!
3. – Az asszon egy szükséges rossz, de a férje
Jóvá teszi, csak lábszóját ne kímélle!
Útögesse meg kétszer
Lábszójával, meg hétszer,
15 Minden héten, ujj, minden héten!

4. Bánom én a házosságom, amíg élek!
Szaporodik a sok poronty, attúl félek.
Máris teli a kuckó,
Majd megbódul a fickó,
20 Bosszújában, ujjú, bosszújában!
5. Föl sem veszem a világot, eb búsuljon!
Csak hogy túlem a komorság eloszoljon,
Elölveszem a pintest,
Megújul ettúl a test
25 Egyszeriben, ujjú, egyszeriben!

⁷ hűgomasszony [hangzás] ¹⁰ tizennyolcért [hangzás] ¹¹ fírje [rím] ¹⁷ filek [rím]

IV.

1. Tanuld, asszony, az uradat megbecsülni,
És óvéle mindenekben egyesülni,
Ha korcsmába megy, hallgass,
Ha megnyúz is, se jajgass,
5 Ha urad ver, ijú,
Ha urad ver, ijú,
Ha urad ver!
2. Ülj tűzhelyre, guzsalodra forgass orsót,
Midőn urad fog forgatni pintes korsót,
10 Szomjúhozzál, ha iszik,
Éhen haljál, ha eszik
Vagy lakozik, ijú,
Vagy lakozik, ijú,
Vagy lakozik!
- 15 3. A sült tököt, kukuricát tarts magadnak,
Tiszta lisztből fánkot süssél az párodnak,
Cukrocskával cukrozd meg,
Apró szőlővel hintsd meg
Te uradnak, ijú,
20 Te uradnak, ijú,
Te uradnak!

4.   Hogyha, jó férj! nyelven léssen feleséged,
Hogy ne légyen mindenekben ellenséged,
Üssed-verjed oldalát,
25   Törd ki néki a fogát,
Ne morogjon, ijú,
Ne morogjon, ijú,
Ne morogjon!
5.   Ha pedig ez kemény lecke mostanában,
30   Zárd bé, ha vétt, hidegvérrel a szobába,
Ott koplaltasd, s végtére
Majd rátér az eszére,
S jobbá léssen, ijú,
S jobbá léssen, ijú,
35   S jobbá léssen!
6.   Nékem nincsen feleségem, de ha léssen,
Megkívánom, minden szómra álljon készen,
Másként nyakára ülök,
Vagy hátán hegedülök,
40   Mint rossz társnak, ijú,
Mint rossz társnak, ijú,
Mint rossz társnak.
7.   Mert a rossz társ nem is méltó más jószágra,
Csak pof-lére s irgalmatlan nyírfaágra,
45   E' legjobb orvosság a
Rossz társnak, s rosszasága
Ezzel vész el, ijú,
Ezzel vész el, ijú,
Ezzel vész el.
- 50   8.   A jó asszonyt híven szeresd, ne utáljad,
De pattogót s engedetlent ne sajnáljad,
Mert az asszony verve jó,
Mint a dió törve jó,
Bár próbáljad, ijú,
55   Bár próbáljad, ijú,
Bár próbáljad!

9. A jó társat eképp nevezd: édes kincsem!
De a rosszat inkább üssed mindég, mintsem
Nyakadra engedd ülni,
60 Ne hadd feljülkerülni,
Mert nem jó lesz, ijú,
Mert nem jó lesz, ijú,
Mert nem jó lesz!
10. A kalapot a fejedről le ne tégyed,
65 A főkötőt, ha férfi vagy, fel ne végyed,
Mert ha erre foghatnak,
Ágy alá is bújthatnak,
S már e' szégyen, ijú,
S már e' szégyen, ijú,
70 S már e' szégyen!
11. Szeresd a jót és azt, aki szeret téged,
De ha a rossz úton jár feleséged,
A mondott orvosságot
75 Használd, s a rosszaságot
Tán elhadja, ijú,
Tán elhadja, ijú,
Tán elhadja!
12. Rossz asszony! itt van a lecke, légy hát készen
80 Jobbulni, s így férjed hozzád majd jobb leszen,
Ha pedig a szád morog,
Kezében majd bot forog,
S sokat téssen, ijú,
S sokat téssen, ijú,
S sokat téssen.
- 85 13. Az asszony egy szükséges rossz, de a férje
Jóvá teszi, csak lábszóját ne kémélje,
Ütögesse meg kétszer,
Lábszójazza meg hétszer
Minden léptén, ijú,
90 Minden léptén, ijú,
Minden léptén!

14. Bánom én az házasságom, amég élek,
Mert nem győzöm a sok fattyút, attúl félek!
Máris tele a kuszgó,
95 Majd megbódúl a fickó
Bosszújában, ijú,
Bosszújában, ijú,
Bosszújában.
15. Fel sem veszem a világot, eb búsuljon,
100 Csak hogy tólem a komorság eloszoljon!
Majd felhajtom a pintest,
Meggyógyul ettúl a test,
Egyszeriben, ijú,
Egyszeriben ijú,
105 Egyszeriben.
16. – Hol lakik kend, húgomasszony? – Keresztúrban.
– Ki lánya kend, húgomasszony, Keresztúrban?
– A bíróé vagyok én,
Híres dáma vagyok én
110 Keresztúrban, ijú,
Keresztúrban, ijú,
Keresztúrban.

⁷vér [hangzás] ¹⁷cokrozd [sh.] ¹⁸hints [értelem] ⁵⁷társát [értelem] ⁶⁴tegyed [rím]

VIII.

Hegyaljai ének

1. – Hol lakik kend, húgomasszony? – Keresztúrba.
– Ki lyánya kend, húgomasszony, Keresztúrba?
– A bíróé vagyok én,
Sárga csizmát hordok én
5 Keresztúrba.
2. – Hol lakik kend, húgomasszony? – Keresztúrba.
– Ki lyánya kend, húgomasszony, Keresztúrba?
– Talán nem esmér kend,
Hiszen velem hált kend
10 Keresztúrba.

³[Asor fölél idegen kézírással a következő változatot jegyezték be:] *Bíró lánya vagyok én, kevély dáma vagyok én*

26.

Voltál-é Kassán a patikába?
Láttál-é kecskét tarka ruhába?
Német asszony nyoszolyába,
Keze-lába kalodába,
5 Bújj a picsájába!

27.

I.

1. Édes vérem, komámasszony,
Vérem, vérem, komámasszony,
Majd egy kancsó bort én adok.
5 Józú ez, komámasszony,
A konty alá tölteni,
Fel lehet hörpenti,
A konty alá tölteni,
Fel lehet hörpenti!
- 10 2. Édes vérem, komámasszony,
Vérem, vérem, komámasszony,
Majd egy kis lencsét is adok.
Jó fővő ez, komámasszony,
Mihelyt icce, mindjárt rotya,
Mihelyt icce, mindjárt rotya.
- 15 3. Édes vérem, komámasszony,
Vérem, vérem, komámasszony,
Majd egy kis lisztecskét adok.
Tiszta liszt ez, komámasszony,
20 Sűrű szitán szitált ez,
Sűrű szitán szitált ez.
- 25 4. Édes vérem, komámasszony,
Vérem, vérem, komámasszony,
Majd egy kis vaját is adok.
Jó írós ez, komámasszony,
Csak a minap köpültem,
Csak a minap köpültem.

5.   Édes vérem, komámasszony,
Vérem, vérem, komámasszony,
Majd egy pogácsát is adok.
30   Jó vajas ez, komámasszony,
Három icce vaj van benne,
Vaj van, vaj van, vaj van benne.

6.   Édes vérem, komámasszony,
Vérem, vérem, komámasszony,
35   Majd egy paripát is adok.
Jó ugrós ez, komámasszony,
Mihelyt ugrik, mindjárt fingik,
Mihelyt ugrik, mindjárt iszik.

III.

1.   – Vérem, vérem, komámasszony,
Majd egy marok lisztet adok.
              – Jó tészta-e, komámasszony?
              – Héj, jó tészta, komámasszony,
5   Szitán, szitán szitálták,
Ugyan meg is szitálták,
Sűrű szitán szitálták,
Ugyan meg is szitálták,
Vérem, vérem, komámasszony!
- 10   2.   – Vérem, vérem, komámasszony!
Majd egy marok lencsét adok.
              – Vajon jó fővő-é, vérem, komámasszony?
              – Héj, igen jó fővő,
              Mihent szottyán,
15   Mindjárt rotytán,
Mihent rotytán,
Mindjárt szottyán,
Vérem, vérem, komámasszony!
- 20   3.   – Vérem, vérem, komámasszony,
Majd egy csupor vaját adok.
              – Jó írós-é, komámasszony?
              – Héj, jó írós, komámasszony,
Vajás köpün köpülték,

25 Ugyan meg is köpülték,
Köpün, köpün köpülték,
Ugyan meg is köpülték,
Vérem, vérem, komámasszony!

4. – Vérem, vérem, komámasszony,
Majd egy csupor bort is adok.
30 – Jó csípős-é komámasszony?
– A *konty* alá tölteni,
Fel lehet hörpenteni,
A *konty* alá tölteni,
Fel lehet hörpenteni.
35 Vérem, vérem komámasszony!

⁴ Háj [értelem] ⁵ szi án [sh.] ²⁶ Ugyen [sh.] ^{31, 33} konyt [értelem]

VII.

1. – Vérem, vérem, komámasszony,
Majd egy tál lisztecskét adok.
– Vajon, vajon szép fejr-é?
– Bizony, bizony szép fejr az,
5 Sűrű szitán szitálták,
Szitán, szitán szitálták,
Sűrű szitán szitálták.
2. – Vérem, vérem, komámasszony,
Majd egy tál lencsét is adok.
10 – Vajon, vajon jó fővő-é?
– Bizony, bizony jó fővő az,
Mihént rotyyan, mindjárt megfő,
Rotyyan, rotyyan, mindjárt megfő,
Mihént rotyyan, mindjárt megfő.
- 15 3. – Vérem, vérem, komámasszony,
Majd egy pogácsát is adok.
– Vajon, vajon jó vajas-é?
– Bizony, bizony jó vajas az,
Három icce vaj van benne,
20 Vaj, vaj, vaj, vaj, vaj van benne,
Három icce vaj van benne.

4. – Vérem, vérem, komámasszony,
Majd egy tojáskát is adok.
– Vajon, vajon nem záp-é az?
25 – Bizony, bizony friss, nem záp az,
Hármas seggen tojták, tojták,
Seggen, seggen tojták, tojták,
Hármas seggen tojták, tojták.
5. – Vérem, vérem, komámasszony,
30 Majd egy tyúkocskát is adok.
– Vajon, vajon jó tojó-é?
– Bizony, bizony jó tojó az,
Mihént krákog, mindjárt tojik,
Krákog, krákog, mindjárt tojik,
35 Mihént krákog, mindjárt tojik.
6. – Vérem, vérem, komámasszony,
Majd egy paripát is adok.
– Vajon, vajon jó ugró-é?
– Bizony, bizony jó ugró az,
40 Mennyit ugrik, annyit fingik,
Ugrik, ugrik, fingik, fingik,
Mihént ugrik, mindjárt fingik.

28.

I.

1. Vérem, komámasszony,
Csak olyan az asszony,
Ha megissza magát,
Féreteszi kontyát.
5 Vérem, komámasszony,
Csak olyan az asszony!
2. Estve lefektében
Kancsót vesz kezében,
Mert úgy könnyen nyugszik,
10 Ha egy kicsint iszik.
Vérem, komámasszony,
Csak olyan az asszony!

3. Nádra, *hurut*, jaj, baj,
E gonosz fattyúraj,
15 Addig süti-főzi,
Még borral nem győzi.
Vérem, komámasszony,
Csak olyan az asszony!
4. Csaplárosok mondják
20 S ugyan bizonyítják:
Ha asszony nem lenne,
A bor úgy nem kelne.
Vérem, komámasszony,
Csak olyan az asszony!
5. Gyászos özvegyiségben
25 S megaggott vénségben
Az ám a jó remény,
Teli boros edény!
Vérem, komámasszony,
30 Csak olyan az asszony!

¹³ húszot [vö. II.: hurut, nádra]

V.

Kontyos komámasszony

Vérem, komámasszony,
Csak olyan az asszony,
Ha beissza rongyát,
Félreteszi kontyát,
5 Elpeseli magát.

VI.

Némely asszonyok éneke

1. Kincsem, komámasszony,
Csak olyan az asszony,
Ujjai az orsón,
Szemei az korsón,
5 Ha megitta magát,
Félreüti kontyát,
Kincsem, komámasszony,
Csak olyan az asszony!
- 10 2. Dudúlja nótáját,
Hajtja bugyogáját,
Mereszti a száját,
Nyeli borocskáját,
Kincsem, komámasszony,
Csak olyan az asszony!
- 15 3. Ha azt mind kiitta,
„Vesztett ilyen adta”
Pörög síkos nyelvén,
Urától sem félvén,
20 Kincsem, komámasszony,
Csak olyan az asszony!
4. Medve pofozzon meg,
A bagoly rúgjon meg,
Vágjon le a sárkány,
Röfögi az ártány,
25 Kincsem, komámasszony,
Csak olyan az asszony!
5. Ha magát megúnja,
Pajtását kínálja:
30 „Igyál, most van módunk,
Még fenn áll a kontyunk!”
Kincsem, komámasszony,
Csak olyan az asszony!

- 35 6. „Ha az majd lecsuklik,
S nekünk is úgy tetszik,
Fekszünk nyoszolyánkra,
A puha párnánkra.”
Kincsem, *Klári* komámasszony,
Csak olyan az asszony!

³⁷ [a *Klári* név a kéziratban aláhúzva]

29.

I.

1. A leányok jók, nem rosszak,
Még fejekre kontyot nyomnak.
De azután megrosszulnak,
Ha fejekre kontyot kapnak.
- 5 2. Az pálinkát ők nem isszák,
Még leányok, azt állítják:
Még az szagát sem állhatják,
Mert ők soha azt nem itták.
- 10 3. De bezzeg ha férhez mennek,
Seregestül egybegyűlnek,
Tízen-húszan összeülnek,
De szüntelen köszöngetnek:
- 15 4. „Szalus kennek, komámasszony,
Ezt megiszom, itt a haszon!
Nincsen fonal az rudamon,
Három pászma motollámon.
- 20 5. Azt is hat holnapig fontam,
Mégis eleget aludtam.
Sokszor magam úgy megittam,
Világ ügyét de nem tudtam.
6. Ha a csordát kihajtottam,
S komámasszonyt ott találtam,
Panaszimat addig mondtam,
Még az csordát visszavártam.

- 25 7. Vagy korcsmára ötet híttam,
S estig vele mind ott ittam.
Ha kérdezték, hogy hol voltam,
Borjúk után, azt hazudtam.
- 30 8. Ha tele vagyon a korsóm,
Bezzeg felejtem az orsóm!
Bár vesszen oda az borsóm,
Csak így folyjon mindég sorsom!
- 35 9. A korsó int, hogy igyam még,
Mert látja, hogy a torkom ég.
Igyam, igyam, mert nem elég,
Nékem azt kiáltja mindég.
- 40 10. A korsó szavát fogadom,
S míg benne tart, mindég iszom.
Aztat addig hajtogatom,
Amíg a fenekét látom.
11. Hétfőn szapulóm felrakom,
Azt szombatig mindég lúgzom.
Komámasszonyt odahívom,
Aztat estig véle mosom.
- 45 12. Mert az fertályost ott tartjuk,
Aztat néha jól felhajtjuk,
Ha az elfogy, másért küldünk,
S mindjára két iccét hozunk.”
- 50 13. Ha urakat *honn* nem érzik,
A búzát vékával mérik,
A csép alól is felszedik,
Azt a korcsmárosnak viszik.
- 55 14. A szegény férjfi gondolja,
Hogy az egér elhordotta.
De hát az asszony megitta,
Az korcsmárosnak hordotta.
- 60 15. Még beteggé teszi magát,
Fejét s fájlalja derekát,
Küldi szomszédba az urát,
Hogy kenőt hozzon, vagy bábát!

16. Az ura fut a szomszédba,
De nem tudja, mi az oka.
Az fekete kancsó tudja,
Mert azt gyakran hajtogatja.

⁴⁹ otthon [szótagszám, vö. III.]

30.

II.

1. Ez az asszony be szájahűlt,
Míg a kancsó mellé nem ült,
Gyenge, mint a tenkely lepény,
Míg nincs nála borosedény.
- ⁵ 2. A víztől szüntelen dül-fül,
Keheg, piheg felül-alul,
De a bortúl úgy megvidul,
Hogy napestig egyre dudul.
- ¹⁰ 3. Ki csak imént vénasszony volt,
S a hurutban csaknem megholt,
De mostan oly friss táncat jár,
Mint ki holnap menyegzőt vár.
- ¹⁵ 4. Pöki markát, öszvecsapja,
Kontyát a pad alá hajtja,
Vesztett akkor minden bújja,
Csak azt fújja: heje-huja!
- ²⁰ 5. Csaplárosok koldulnának,
Ha asszonyok nem volnának,
Csapszékek elpusztulnának,
Ha ők ottan nem innának.
6. Ha nem hiszed, kérdd anyádat,
Hányszor itta bé gatyádat?
Mindaddig égett gyóhája,
Míg locskos nem volt szoknyája.

³ Gyáva [értelem, vö. I.]

31.

I.

1. Mészárosné igen csinos,
A két combja igen zsíros,
Titoktartó, de fartélos,
Néha-néha barátságos,
5 De csak este.
2. Vasárosné lassú járó,
A két szeme, mint a ráró,
Ireg-forog az utcábon,
Srófot keres a konyhábon,
10 De csak este.
3. Lakatosné igen gondos,
A két fara igen dombos,
Asso russa *noha számos*,
De ha hazamegy, heányos,
15 De csak este.
4. Gombkötőné sinyórt veret,
Mert nadrágos legént szeret.
Vitézkötést is megköti,
Probállo meg, ki nem hiszi,
20 De csak este!
5. Derék asszony a bognárné,
Többet is ér két legénnél.
Kerékagyát maga tartja,
Kinek tetszik, könnyen fúrja,
25 De csak este.
6. A molnárnének járása,
Igen friss a fordulása.
Némelkor, ha nem restellné,
Vízeresztőt beeresztné,
30 De csak este.

7. A mesterné de jó író,
Nem kér a' pénzt, mint más író!
Kalamárist maga tartja,
A tollat mássol mártotja,
De csak este.

7 mind [értelem] ¹³ nosa samos [értelem, vö. II/18.; romlott sor] ¹⁸ vitéz kötés [értelem] ²³
[értelem]

II.

1. De szép asszony a szabóné,
Szívem-lölköm a mesterné,
Frissen járó a kovácsné,
Nem utál meg a bognárné,
De csak estve.
2. Lakatosné lassú járó,
De a szeme, mint a ráró,
Ireg-forog az utcában,
Szeretőt int ő magánok,
De csak estve.
3. A szűcsnének pölhös teste,
Szemöldöke meg van föstve,
Maga izenget ő estve,
Menjek hozzá ne restelve,
De csak estve.
4. A takácsné igen gondos,
De a fara nagyon dombos,
Noha vászno igen számos,
De a réfje csak hejányos,
De csak estve.
5. Parasztasszony igen *gondos*,
Gondja vagyon a szántásra,
Urát feddi, hogy dolgozzék,
Az árnyékon maga nyugszik,
De csak estve.

- 30 6. Mészárosné igen csinyos,
A két combja nagyon zsíros,
Titoktartó, de fartélos,
Noha olkor barátságos,
De csak estve.
- 35 7. Ó, te leány, ily kegyesen,
Véled voltam szerelmesen,
Ülj te mellém, jaj, ne siess,
Mert személléd nálom kedves,
De csak estve.
- 40 8. Kis kertemben kinyílt rózsza,
Te vagy annak az illatja,
Lássod, rózsám, ha elhagysz is,
Útravaló csókot adsz is,
De csak estve.
- 45 9. Hátul ráncos a pentöle,
Ott van katonák címere.
Végy tút, cérnát, akaszd öszve,
Ahol feslett, ott varrd öszve,
De csak estve!
- 50 10. Fáj a kutyának a lábo,
Megütötték a konyhábon.
Ördög bújjék a lábábo,
Mért megy bé a kamarábo
Minden estve!

²¹ [a rímhelyzetben levő szó valószínűleg másolási hibából került ide, ugyanis nem rímel] ³³ jaj, te ne siess [szótagszám; vö. IV.] ⁴⁴ aholy [hangzás]

32.

I.

1. Egyszer egy embernek nem vala egyebe,
Vala két tehene, volt szép felesége.
2. Őtet arra kérte, adná el egyiket,
Ruházná meg őtet, úgy élné világát!

- 5 3. – Kincsem, komámasszony, add el a farodat,
Ne szánd az uradat, ruházd meg magadat!
4. Az ám derék asszony, ki eladja farát,
Megruházzo magát, úgy éli világát!

⁵ komámasszony [hangzás]

II.

1. Egyszer egy embernek volt két tehénkéje,
Egyébe sem vala, volt szép felesége.
2. Ő szép felesége arra kéré őtet,
Adná el a kéket, ruházná meg őtet!
- 5 3. Elhajtá a kéket, eladá nagy olcsón:
„Vérem, komámasszony, sem prémem, sem posztóm!”
4. A kék így siratja régi barna társát,
Gazda is siratja asszony cifraságát.
- 10 5. Csókoljon az asszony, mondja: „hejje-hujja,
Menjünk a jó borra, igyunk az urunkra!
6. Vérem, komámasszony, ne szánd az uradat,
Add bérbe farodat, ruházd meg magadat!”

33.

I.

1. A báránynak négy a lába,
Többnyire mind vén a bába.
Fázik, aki hál magába,
Nem üthet ki a nyers fába.
- 5 2. Amely leány sokat szeret,
Jámbor asszony ritkán lehet,
Mert mihe^{ly}t annyira mehet,
Hogy fejére kontyot tehet,

- 10 3. Az urát nevezi lónak,
Hol deresnek, hol fakónak,
Magát pedig tartja jónak,
Nem barátja a jó szónak.
- 15 4. Szokása nézni ablakra,
Mint kancának az abrakra,
Ha kérdi az ura, mit néz,
Már arra a felelet kész:
- 20 5. „Mi bajod, engem mit kérdesz?
Egy kedves bátyám ma itt lesz,
Adj pénzt hamar a kocsmára,
Serre, borra, pálinkára!”
- 25 6. Ha ura mégy az erdőre,
Más fekszik a lepedőre,
Még hazajön nagy későre,
Addig még folyat a sőre.
- 30 7. Vagy fejér lesz, vagy fekete,
Vagy más tehene ellette.
Vagy szőke lesz, ebszülette,
Mivel sok bika cséplette.
- 35 8. Így nyerget tész az urára,
Mint a cigány a lovára.
Igazítja ganéjára,
Hogy tegye a pipájára.
9. Jaj, szegény legény, mi lettél?
Magadnak csak jármot vettél.
Mikor ilyenre szert tettél,
Talán nadragulyát ettél?

⁷ mihelt [hangzás]

34.

I.

– Gyere haza, édesanyám,
Nagyon beteg édesapám!
– Mindjárt megyek, édes lányom, csak egy táncot járok,
Megiszom még egy icce bort, egy szép legényt várok!

II.

Egy asszony hogy szerette az urát, e' mutatja

1. – Anyám, anyám, édesanyám,
Nincsen otthon édesapám!
– Ej, hallgass, nem szánom,
Ha meghal is, nem bánom,
5 Mindjárt férjhez megyek!
2. – Gyere haza, édesanyám,
Otthon vagyon édesapám!
– Várj, fiam, egy kicsit,
Hadd táncoljak egy picit,
10 Mindjárt ha menjünk most!
3. – Jöszi haza, édesanyám,
Nagyon beteg édesapám!
– Várj, fiam, egy kicsit,
Hadd táncoljak egy picit,
15 Mindjárt ha menjünk most!
4. – Gyere haza, édesanyám,
Mindjárt meghal édesapám!
– Várj, fiam, egy kicsit,
Hadd táncoljak egy picit,
20 Mindjárt ha menjünk most!
5. – Gyere haza, édesanyám,
Halva fekszik édesapám!
– Várj, fiam, egy kicsit,
Hadd táncoljak egy picit,
25 Mindjárt ha menjünk most!

6. – Jöszti haza, édesanyám,
Mindjárt temetik édesapám!
– Várj, fiam, egy kicsit,
Hadd táncoljak egy picit,
30 Mindjárt ha menjünk most!
7. – Gyere haza, édesanyám,
Éneklük már édesapám!
– Várj, fiam, egy kicsit,
Hadd táncoljak egy picit,
35 Mindjárt ha menjünk most!
8. – Jöszti haza, édesanyám,
Papolják már édesapám!
– Várj, fiam, egy kicsit,
Hadd táncoljak egy picit,
40 Mindjárt ha menjünk most!
9. – Gyere haza, édesanyám,
Eltemették édesapám!
– Már, fiam, szaladok,
Tovább itt nem maradok,
45 Mindjárt otthon leszünk most!

35.

AD NOTAM: *Hol lakik [kend, húgomasszony...]*

1. Hát már a kontyomat hordoznom kell mindég?
Akárki legyen a háznál gazda, vendég,
Jobb szeretnék kalapot
5 Viselni, mint egy kontyot,
Szomszédasszony!
2. Szösz, párnahaj, dunyha, rokka, gyűszű, orsó,
Forog emellett kezembe boros korsó,
Csak a gazdát, kedvesem,
10 Onnan hazul ellesem,
Vígán élek.

3. De még a bölcső is egyszer majd megszólal,
Bezzeg akkor lesz nagy bajom a pólával,
Egyik karomon egyik,
A másikon a másik,
15 Szopni kérnek.
4. Ha hogy a gazdám meg találna is verni,
Egy-két hét alatt ki lehet azt heverni,
Majd csak hadd vénüljön meg,
A nagy sutba üljön meg,
20 Nem parancsol!
- Ezért:
5. Ha csak lehet, a gazdámat megnyergelem,
Nem csinál ám, amit akar, mindent velem!
Én is parancsolgatok,
Néha rá is szaggatok
25 Asszonymódra.
6. Ha haragszik, egy-két csókkal megvakítom,
Akármit mond, én nem bánom, még tódítom,
Tudom, hogy hajlik szíve,
Vitéz az asszony íve,
30 Csak vigyázzon!
7. Hozzátok hamar a kontyot a fejemre,
Ez a párta van nékem igen terhemre!
Majd mindjárt megújulok,
Az új túztól indulok,
35 Szomszédasszony!

36.

I.

1. Léva táján, oda fel
Beteg asszony fel nem kel,
Hej, hej, beteg asszony fel nem kel.
- 5 2. Szomjúhozik, vize nincs,
Kútra küldne, senki sincs,
Hej, hej, kútra küldne, senki sincs.

3. Vagyon néki vén ura,
Aztot küldi a kútra,
Hej, hej, aztot küldi a kútra.
- 10 4. Mikor az úr kútra ment,
A szép legény ágyra ment,
Hej, hej, a szép legény ágyra ment.
5. Mikor az úr kútról jött,
A szép legény padra ült,
15 Hej, hej, a szép legény padra ült.
6. Tekintetes kisasszony,
Ki hevert az ágyodon?
Hej, hej, ki hevert az ágyodon?
- 20 7. „Macska fogott egeret,
Az ágyomon az hevert,
Hej, hej, az ágyomon az hevert.”

37.

I.

Részeges asszony éneke

1. Elmegyek én a szomszédba tanácsot kérdeni,
Ha szabad-é az asszonynak az urát megverni?
Diluj, szívem, diluj, lelkem, diluj da de dánom,
Uccu, diluj, diluj, diluj, diluj da de dánom!
- 5 2. „Fejkötőmet, fátyolomat a korcsmára vittem,
Nem tudod-é, az uramtól borra valót kértem,
Diluj, szívem, diluj, lelkem, diluj da de dánom,
Uccu, diluj, diluj, diluj, diluj da de dánom!
- 10 3. Nosza, te is, Dorkó néne, hág' fel a padlásra,
Szejjél egy darab oldalast, ne vigyázz te másra,
Diluj, szívem, diluj, lelkem, diluj da de dánom,
Uccu, diluj, diluj, diluj, diluj da de dánom!

4. Nosza, te is, Erzsók néne, mint a béka, mozgasz,
15 Olyat rúgok a farodra, hogy hármat is fingasz,
Diluj, szívem, diluj, lelkem, diluj da de dánom,
Uccu, diluj, diluj, diluj, diluj da de dánom!”
5. A tenyerem az éneklés nagyon elrontotta,
Pókháló is a torkomat szintúgy általfogta,
20 Diluj, szívem, diluj, lelkem, diluj da de dánom,
Uccu, diluj, diluj, diluj, diluj da de dánom!
6. Az ujjaim megtompultak sok nótahúzásban,
Az nyelvem is megszáradt már az orgonálásban,
Diluj, szívem, diluj, lelkem, diluj da de dánom,
Uccu, diluj, diluj, diluj, diluj da de dánom!
- 25 7. A szakállom is megőszült a tobákszívásban,
Az hajam is megfeketült a nagy búsulásban,
Diluj, szívem, diluj, lelkem, diluj da de dánom,
Uccu, diluj, diluj, diluj, diluj da de dánom!
- 30 8. Vége van már verseimnek éhen-szomjan nyögve,
Adjatok már ennem-innom, hadd dicsérjem végre,
Diluj, szívem, diluj, lelkem, diluj da de dánom,
Uccu, diluj, diluj, diluj, diluj da de dánom!

¹⁰ szedjél [értelem] ¹³ mozogsz [rím; vö. II.] ¹⁸ Bor-háló [értelem]

I. 1. e) Házastársi veszekedések

38.

I.

A férfi és az asszony versengenek

FÉRJFI

1. Ó, gonosz szerencse, de megjátszódtattál!
Friss állapotomtúl rútul megfosztottál,
Midőn ily vén kofát a nyakamba csaptál,
Ifjú örömtől éppen elválasztál.
- 5 2. Emiatt pénzemet mind eltékozlottam,
Drága ruháimat csapszéken béittam,
Azért feleséget vészek, úgy gondoltam,
De szegény fejemet ezzel csak megcsaltam.
- 10 3. Jaj, én szerencsétlen, be rosszra találék!
Egy ágyúba való durcos kofát vénék,
De ha asszonyvásár valaholott esnék,
E piszkos, vén kofán mindjárt előbbadnék.
- 15 4. Nem tudom, mit tégyek, – jó lesz salétromnak,
Puskásoknak adnám, jó volna ágyúnak,
A cigányoknak is jó volna surgyénak,
Egy pénzért eladnám, csak érte adnának!

ASSZONY

5. Mit beszélsz, rossz ember, te most a pincében?
Jobb volna, hogy rokkám most vennéd kezedbe,
20 Avagy a kontyomat tennéd a fejedbe,
A nyeret hátadra vennéd fel mindenben!

FÉRJFI

6. Tolnát és Baronyát, úgy tetszik, bójártam,
Horvát, rác nyelveket Pécsen megtanultam,
Dunán innen, Tiszán túl gyakran megfordultam,
Ilyen mord vén kofát sohol sem találtam.

ASSZONY

- 25 7. Hazudsz, beste kura, ebellelte fia,
Bolhafingon *hízott*, tetűette kura!
Hórihorgas padláb, pohánkán nőtt nyalka,
Lám, oly mosdott a szád, mint a szarka farka!

FÉRJFI

- 30 8. Nem hiszem, született volna oly magyar fi,
Úrfi, Márfi, Nyálfi, akármely kurafi,
Úgy nézzen szememben bár nékem a Győrfi,
Nem parancsol nékem, sem Csáky, sem Pálfi!

ASSZONY

- 35 9. Coki, szedte-vette, eb hátán *ült* szikra!
Egy fáról essél le, akadj a másakra,
Feketék tábora ragadjon sarkadra,
Én meg nem siratlak, mondom bizonyomra!

FÉRJFI

- 40 10. Pokol fenekéről származott bestia,
Megdühödt szeléndek, vérszopó hárpia,
Ó, te kegyetlen, vad, átkozott fúria,
Ki nem szánsz engemet így megpiszkolnia!

ASSZONY

11. Eddig csak hallgattam, rossz ember, beszéded,
Nem tűrhetem tovább fenyegetőzésed,
Még ma kezeimmel megtépem fejedet,
Mint disznópásztornak, kimérem helyedet.
- 45 12. Hallgass, te gazember, hiszem egy vadalmát,
Minden emberséged nem ér egy poltúrát!
Nem érdemled te meg a zabkenyér héját,
Nem vehetem néki soha semmi hasznát.
- 50 13. Ha szántani küldöm, árnyékon bordódzik,
Kapálni ha mégyen, ott csak ásítózik,
Estve ha hazajön, csak részegeskedik,
Mint egy fűzfa Jankó, mellettem úgy fekszik.

- 55 14. Elrúgom magamtól, az ágy alá vetem,
Avagy kotló tyúkok között megrekesztem,
Szélvész hozta fiát majd megkisebbítem,
Süvegét fejéről még ma letétetem.

FÉRJFI

- 60 15. Édes feleségem, ne pironmass engem,
Csak emberek előtt add meg becsületedem:
Ne mondják, hogy kontyért cseréltem süvegem,
Talám bíróságom inkább elnyerhetem!

ASSZONY

16. Kutya tojta rossz embere, hogy mersz te beszélni?
Nem tudod-é, hogy majd meg foglak nyergelni?
Kontyom süvegédért el fogom cserélni,
Amit én akarok, azt fogod mívelni!

FÉRJFI

- 65 17. Egy asszony nem nyergel soha meg engemet,
Nem is adom kontyért könnyen süvegemet!
Hidd el, a pofádra vetem tenyeremet,
Azután nem tartasz kutyádnak engemet!

ASSZONY

- 70 18. Ó, te ence-bencen beste kurafia,
Te mernél megütni? akarnám látnia!
A kopasz üstököd kezemben maradna,
Majd meg is tanítlak eb harmincadjára!

FÉRJFI

- 75 19. Édes feleségem, ne piszkolj így engem!
Bár soha ne légyen semmi becsületedem,
Ha többször ellened véték, feleségem,
Soha ne szenvedd el, csillagom, énnékem!

- 80 20. A fejedben tégyed bödrös süvegemet,
A te főkötőddel kötözzed fejemet,
Nem bánom, hátamra ha tészed nyergedet,
Csak mostan az egyszer ne gyalázz engemet!

ASSZONY

21. Tedd el a süveget, nesze, fogd a kontyom!
Azt sem érdemled meg, amiképpen mondom,
Hogy a kutyafiktát uramnak nem hívom,
Mert a múlt éjszaka volt arról mély álmom.
- 85 22. Semmi haszon nincsen a sok hallgatásban,
Ha ki akar élni a szép szabadságban,
A rossz gazdán előbbadjon hamarjában,
Nyergelje meg urát, úgy élhet bátrabban!
- 90 23. Az ilyen kacsukán csak előbb kell adni,
Pad alá s ágy alá csak bé kell bújtatni!
Hogy asszonyt megbecsül, meg kell fogadtatni,
Látjátok, hogy immár nem is mér szállani!

FÉRJFI

24. Átkozom az órát, hogy megházasodtam,
Átkozom az éjjelt, hogy asszonnal háltam!
95 Ó, hogy én ezelőtt régen meg nem holtam,
Ilyen tűzre valót én eddig nem láttam!
25. Urát megnyergeli egy részeges asszony,
De majd megtanítom, minden rávigyázzon!
100 Hiszem nagy gyalázat ez a férfiakon,
Túladok én e megaggott vén fatulkon!
26. Farkas a bárányhúst miképpen szereti,
Úgy e rút vén kanca az ifjat kedveli.
De ezt a vén kofát a lelkem gyűlöli,
Mindjárt a malomban viszem megőrölni.

ASSZONY

- 105 27. Lám, mennyi pogácsát tenéked sütöttem,
Sok veres pénzemet tereád költöttem,
Mennyi inget, gatyát én tenéked szőttem,
Ne örölj meg azért, édes uram, engem!

- 110 28. Ne, fogd a süveged, add ide a kontyom!
Csak hogy meg ne őrölj, kedves szép galambom!
Ha többször ellened vétek már, csillagom,
Megörölni mindjárt vígy, édes alakom!

FÉRJFI

- 115 29. De megöröllek én, kurasszony kofája,
Légy több asszonyoknak világos példája!
Minden, aki meglát, mondja meg a szája,
Hogy nyerged hátamat már többé nem nyomja.

ASSZONY

- 120 30. Békéljél meg, kérlek, édes uram, velem,
Ne vígy a malomban, szívem uram, engem!
Soha is grácia ne légyen énnékem,
Ha hátodra tenni akarom a nyergem!

31. Már én mindenekben tenéked engedek,
Mint édes uramat ezután becsüllek,
Soha is rólad semmi szót nem tészek,
Csak szegény fejemnek gráciát nyerhessek.

FÉRJFI

- 125 32. Ne szólj többet, mert csak bosszúmat neveled,
A malomban mostan ha őrölnek, nézzed!
A malomkő súlyát lássad, mint emeled,
Ma megpróbáltatom annak terhét veled!

ASSZONY

- 130 33. Már tenéked többé soha nem instállok,
Az hajam megfogád, azért protestálok,
Eb ura légy többé! már tóled elválok,
Jerünk, komámasszony, bosszút rajta állok!

FÉRJFI

- 135 34. Hidd el, még semmi ez, hát ha majd elviszlek,
Malomban tégedet apróra őröllek,
Tudd meg, hogy tégedet a kő alá tészlek,
Soha feleségül magamhoz nem vészlek!

ASSZONY

- 140 35. A kő alá tészesz? Ládd e görcsös botot,
Ha kapom, megverem majdan az hátodat!
Ha ugyan fántom-fánt, nem hagyom magamat,
Amíg emelhetem én gyenge karomat!

FÉRJFI

36. Kurasszony kofája, hogy mernél megütni,
Ennyi ember előtt reám botot vetni?
Ilyen vén bocskornak hogy kell elszenvedni?
Hanem, mint egy dögöt, földre le kell verni!
- 145 37. Kedves, jó uraim, kérlek, halljátok meg,
A tüskére való miként mocskola meg!
Minden dolgaimat hadd magyarázzam meg,
Sok csalárdságival urának hogy vett meg!
- 150 38. Mert nagyúri nemből való volt az atyám,
Amint beszéllenek, Oláh Geci bátyám,
Sok csatán, sok harcon forgott öregapám,
Sok küszöbön ki- s bélépett a nagyanyám.
- 155 39. Úri természetemet mutatja nagy fejem,
Sok régi füst fogta nagy nemes levelem,
Pennára és kardra termett hosszú kezem,
Bagoly mód vigyázó két fekete szemem.
40. Minap is Belgrádot a török megásta,
Azt a jó kommandáns mihelyt meghallotta,
Úri természetemet magához hívatta,
160 A sok ellenséget kezem alá adta.
41. Jó vitézségemet én is megmutattam,
A sok ellenséget kötözve hajtottam,
Csakhamar testekről fejeket csapdoztam,
Ímé, a kofát is mint a földbe vágtam!

ASSZONY

- 165 42. Tudom, édes uram, milyen vitéz voltál,
Minap is féltedben gatyádba ikráztál!
Éjjel a mezőben egy baglyot hogy láttál,
Kecskemétről szinte Szegedig szaladtál!

FÉRJFI

- 170 43. Ne szólj többet, mert majd találsz oly kedvemben,
Részed léssen még ma a botnak végében!
Mit piszkolsz te engem nemes személyemben?
Jobb tenéked velem lenned békességben!

ASSZONY

- 175 44. Nohát, édes uram, békéljél meg velem,
Ne vígy a malomban megőrölni engem!
Engedd meg, mit eddig ellened vétettem,
Kedves társodnak tarts már ezután engem!

FÉRJFI

- 180 45. No most megengedek, de többször ellenem
Ne véts, mert testedet malomba tétetem!
A fejedbe ne tedd soha is süvegem,
Hanem mint uradnak, add meg becsületem!
46. Asszonyok, ez illet titeket, tudjátok,
Uraitok szavát hogy megfogadjátok,
Süveget a kontynál nagyobbnak tartjátok,
Mindenekben amint illik, uraljátok!

²⁶ fingom bízott [értelem] ³³ ülj [értelem] ⁴¹ ember [hangzás] ⁶⁶ süvegem [szótagszám] ¹⁰⁰ Feladok [sh., értelem] ¹⁰⁴ Mindjárt malomban [szótagszám] ¹⁰⁶ véres [értelem] ¹⁰⁹ kotyom [sh.] ¹¹¹ többször [sh.] ¹¹³ kura asszony [szótagszám] ¹¹⁶ nyerge [értelem] ¹²⁷ mind [értelem] ¹⁴¹ kura asszony [szótagszám] ¹⁵⁶ bagoly módra [szótagszám]

IV.

Lakadalmakat mulató köszöntések

[VIR]

1. Ó, gonosz szerencse, be megátkoztata,
Friss állapotomtól engemet megfoszta,
Ifiúi öröm tőlem már elvála,
Szörnyű gond fejemre nagy hirtelen szálla!
- 5 2. Mert a sok pénzemet mind eltékozlottam,
Drága köntösömet a csapra béítottam,
Azért feleséget vészek, így gondoltam,
Mert gondviselőm lesz, elmémbe találtam.
- 10 3. De jaj, szegény fejem, be rosszra találék!
Egy szatyorban ülő durcás asszont vevék,
Asszonyvásár bezzeg ha valaha esnék,
E durcás asszonyon bizony elébb adnék!
- 15 4. De tudom, mit tégyek, jó lesz sálétromnak,
E vénasszony bizony jó lesz még mozsárnak,
Vagy ha megtöltetik, jó lennék ágyúnak,
Mert fingana hetvent ez a pattantyúsnak.

FŒEMINA

5. Mit keressz, rossz ember, te itt most ez helyben?
Jobb volna, az rokkát vennéd az kezedben,
20 Avagy az én kontyom kötnéd a fejedben,
Hogy soha ne jutnál énnékem eszemben!

VIR

6. Hallgass, te vénasszony, *ne kotyogj nyelvvelled,*
Ne perelj már annyit megesküdt férjeddel!
Hiszem más asszonnal engem nem ültettél,
Semmi étket pedig énnékem nem főztél!

FŒEMINA

- 25 7. Hazudsz, beste kura, kandallotta fia,
Darufingon hízott tetűette kura!
Hórihorgas, kényen neveltetett nyalka,
Lám, olyan a te szád, mint a szarka farka!

VIR

- 30 8. Sátány körme közül szabadult vén kofa,
Híremben-nevemben piszkáló satrafa,
Sok szegény legénynek vízi fapuskája,
Ki nékem is vagy most ily nagy ártásomra.

FŒEMINA

- 35 9. Coki, lusta kutya, eb hátán nőtt szikra!
Egyik fárúl leess, akadj a másikra,
Ördögök vigyenek tégedet pokolba,
Soha nem siratlak tégedet magamba!

VIR

- 40 10. Hallgass, te vénasszony, mert még ma megverlek!
Az uram kútjában, feleségem, tészlek,
Meg nem köszönöd, ha hordóban rekesztlek,
A Dunán tégedet bizony eleresztlek!

FŒEMINA

11. Hú, ne, reves tőke, majd fogom hajadat,
Megkapom meghízott fekete nyakadat,
Meg ma lepiszkolom híredet-nevedet,
Ki is mérem még ma néked az házhelyet!

VIR

- 45 12. Te satra, te mérnéd ki nékem az házhelyet,
Megfognád, megvernéd hátamat, fejemet,
Lepiszkolni mernéd szép serénységemet,
Gyalázni s utálni híremet-nevemet?

FŒEMINA

- 50 13. Hallgass, te rossz ember, hiszem egy vadalmát,
Minden emberséged nem érne egy batkát!
Nem érdemlenéd meg a kenyérnek héját,
Nem veszem én ennek soha semmi hasznát!
14. Ha kaszálni küldöm, ott csak szunnyadozik,
Ha kapálni küldöm, árnyékon aluszik,
55 Hogyha sert, bort talál, éjjel-nappal iszik,
Mint egy reves tőke, mellettem úgy fekszik.

VIR

15. Édes feleségem, ne pirongass engem,
Bár csak ember előtt add meg becseltem!
Ha többé ellened vétek, édes kincsem,
60 Mindjárt malomkövel őrléssel meg engem,
Soha ne szenvedd el azokat énnekem!

FŒEMINA

16. Kurasszon vén fia, hogy mersz egyet szólni?
Nem véled-é, hogy majd meg foglak nyergelni?
Kontyom süvegedért el fogom cserélni,
65 Amint én akarom, úgy fogsz cselekedni!

VIR

17. Egy asszony sem nyergel soha meg engemet,
Nem is adom kontyért soha süvegemet,
Mert rusnya pofádra vetem tenyeremet,
Higgyed, hogy nem tartasz csúfodnak engemet!

FŒEMINA

- 70 18. Te pállott szakállú kurasszon vén fia,
Ha meg mernél ütni, akarnám látnia,
Mert minden üstököd kezemben maradna,
Majd meg is tanítlak emberek láttára!

75 19. Hocce a süveged, nesze az én kontyom,
Azt sem érdemlenéd, amiképpen mondom!
Látjátok e dolgot, asszonyi barátom?
Mindjárt erőt vészek mostan az uramon.

80 20. Édes komámasszony, én édes barátim,
Meggyőztem uramat, a süveg is enyim,
Így cselekedjete ti is, szérelmesim,
Ez ily rossz gazdárúl vannak én intésim:

85 21. Ez ilyen rossz gazdán csak elébb kell adni,
Pad alá s ágy alá kell ötet bújtatni!
Hogy asszonyt becsüljön, fel kell fogadtatni,
Látjátok, immáron egyet sem mér szólni!

VIR

22. Átkozom az órát, hogy megházasodtam,
Átkozom az éjjelt, hogy asszonynál háltam,
Hogy én még ezelőtt régen meg nem hóltam,
Ily átkozott kurvát én soha nem láttam!

90 23. Nem tudom, mit tégyek, felmégyek az úrhoz,
Reverenciáért Bécsben a császárhoz,
Én onnét indulok a király bátyámhoz,
Hogy bátran nyúlhassak a vénasszonyokhoz.

95 24. Farkas a bárányhúst mely igen szereti,
Én lelkem a kofát szintén úgy gyűlöli,
Én nyakamat karja soha nem öleli,
Bizony a malomban viszem megőrölni!

FÆMINA

100 25. Lám, mennyi pogácsát én neked sütöttem,
Mennyi tyúkhúst, lúdhúst én tenéked főztem,
Mennyi inget, gatyát én tenéked szűttem,
Azért meg ne örölj, édes uram, éngem!

VIR

- 105 26. Bizony megőröllek, mert én azt akarnám,
Hogy e rút vén kofát én soha ne látnám,
Ha látnám is, közel soha ne találнам,
Hogy valami módon belé ne botlanám!

FŒEMINA

27. A te süvegedet inkább visszaadom,
Csak hogy meg ne őrölj engemet, csillagom!
Ne vígy a malomban, én rózsám, galambom,
A kő alá ne tégy, én szívem, virágom!

VIR

- 110 28. Én bizony elviszlek, majd hajadat fogom,
Amint én akarom, farodat úgy vágom,
Hajadat kezemben sokáig eltartom,
Végre a fejedről mind le is szaggatom!

FŒEMINA

- 115 29. Már többé tégedet soha nem instállak,
Mefogád az hajam, ezen protestálok!
Eb ura légy többé, már túled elvállok,
Jertek, komámasszony, verjük, mint a zsákot!

VIR

- 120 30. Hallod-e, te bátya, mit nézel a számba?
Nézzed, ha őrölnek mostan a malomban?
Hadd vessem e kofát hirtelen a zsákban,
A malomban viszem, vetem a garatban!

FŒEMINA

- 125 31. Te őrölnél engem? Ládd görcsös botomat,
Ha kapom, megverem véle az hátadat!
Ha ugyan fantum-fánt, eb hagyja magamat,
Míg ez vékony erő táplálja karomat!

VIR

32. Kurasszony vén szatyra, hogy merél megütni,
Ennyi ember előtt reám botot fogni?
Ezt ily vén kurvának nem kell elszenedni,
Hanem, mint egy kurvát, földre le kell ütni!
- 130 33. Látjátok s halljátok, mely jó vitéz voltam,
Mikor az országnak fél részét én bírtam,
Rákóczi hadjának felét én tartottam,
Apró szardalékkal azokat hizlaltam!
- 135 34. Serény paripámat mindjárt megpatkoltam,
A sok ellenséget, mint répát, úgy vágtam!
Én vagyok az vitéz, igen kiáltottam,
Ládd, e vén kurvát is mint a földhöz vágtam!

^{dím} Lakadal mágát [értelem] ¹⁴ Vagy # E vén [sic, szótagszám] ¹⁵ lesznek [értelem] ²¹ mert én aszt aka...
[a sor végén áthúzza és fölébe írva a fenti változat] ²⁶ kora [értelem] ⁴⁵ [szótagszámtöbblet] ⁶⁰ óressél
[értelem] ⁶¹ énnékem [rím] ⁸⁴ aszszony [értelem] ¹²² göröcsön [értelem]

39.

I.

1. – Mért nem akarsz, édes uram, korcsmábúl hazajönni?
– Ebben nékem kedvem telik, a nagy pohárt emelni.
– Én szüntelen búsulok.
– Én pediglen víg vagyok.
- 5 2. – Gyermekeid otthon sírnak, mert nagyon ehetnének!
– Csókold meg az alsó pofám, utánam ne jöjjenek!
– Nékem is meg kell halnom!
– Azt én keveset bánom!
- 10 3. – Mivel fizetsz a korcsmában? Majd minden nap részeg vagy!
– De mi gondod néked arra? Te igen nagy bolond vagy!
– Ó, nagy korhely, te lássad!
– Kurva mind apád, anyád!

- 15 4. – Talán, torkos, nem is tudod, micsoda nap vagyon ma!
– Megkérdezem a korcsmárost, ő énnékem megmondja.
– Ma nagyon nagy ünnepnap.
– Azt beszéli csak a pap!
- 20 5. – Tehát, korhely, nem is hiszed, mit mond a pap templomba?
– Minek hinnék én őnéki többet tudván őnála?
– Talán korcsmán tanultad?
– Bizony mondasz igazat!
- 25 6. – Jaj énnékem, szomorúnak, nem tudok helyet lelni!
– Hosszú hajad, rövid eszed, lehet seggünkbe bújni.
– Bár ne láttalak vólna!
– Téged ördög vitt vólna!
- 30 7. – Hiszed-e, hogy Isten vagyon, aki téged teremtett?
– Hiszen voltam ma templomba, néked bizony nincs eszed!
– De ott nem imádkoztál!
– Eszembe volt az ital.
- 35 8. – Igyál annyit, hogy megigya a poklot és ördögöt!
– Te nem voltál ma templomba, jobban szeret tégedet.
– Imádkoztam házamban
– Mézes pályinka után.
- 40 9. – Mit tudok már veled tenni, midőn Istentől nem félsz?
– Hidd el bizony, ma vagy holnap beiszom szoknyádöt is!
– Ó, te átkozott lélek!
– Eredj haza, megverlek!
- 45 10. – Ó, akasztófárávaló, én nem tudom, mit akarsz!
– Miként kis kicsapott kurva, az ifiak után jársz.
– Hazugság ez, igen nagy!
– Hiszen tűzre való vagy!
11. – Szándékat állaltam, hogy jobb ember nem lészel.
– Mégis téged és nem engem a feketék visznek el.
– Jóságomat béitted.
– Vettem hasznát, többet adj!
12. – De ha meghalsz, Isten előtt te miképpen adsz számöt?
– Nincs sok marhám, se jószágom, amint magad jól tudod.
– Nem arról, ha éltedrül!
– Ettem-ittam emberül.

- 50 13. – Gyere haza, édes szívem, majd otthon innod adok!
– Hogy elmennék egy szavadra, olyan bolond nem vagyok!
– Hiszen otthon elég van.
– Nékem is van korcsmában.
- 55 14. – Én elmegyek, de te nékem soha házamhoz ne jő’!
– Azt nem bánom, mert itt nékem jobban a hasam megnyő.
– Büntessen meg az Isten!
– Hóhér téged égessen!
- 60 15. – Bár meghalnék, hogy éltednek rossz hírért ne hallanám!
– Bárcsak hamar megdőglenél, magam is azt kívánám!
– Felakasztom magamot.
– Magam kötelet adok.
16. – Már te a sok ital miatt világ bolondja lettél!
– Ki az ördög hozott ide, miért utánam jöttél?
– Most is bolondul beszélsz.
– Te vén kofa, mit perelsz?
- 65 17. – Azt hallottam, hogy kutyábúl soha nem lesz szalonna!
– Én nem hallok egy asszonyt is, hogy úgy, mint te, ugatna.
– Nem uram, ha hóhér vagy!
– Mert a nyelved igen nagy.
- 70 18. – Immár látom, hogy nem használ, azért többet nem szólok.
– Mindegy nékem, szólj *avagy* nem, én avval nem gondolok!
– Már kedved szerint légyen!
– Úgy lesz mindenkor! Amen.

¹ hozza jönni [értelem] ⁷⁰ azzal [értelem; vö. III.]

II.

1. – Mért nem akarsz, édes uram, korcsmárúl hazajönni?
– Ebben nekem kedvem telik, a nagy pohárt emelni.
– Én szüntelen búsulok.
5 – Én pedig vígan vagyok.
– Én búsulok.
– Én vigadok.
– Én szüntelen búsulok.
– Én pedig vígan vagyok.

- 10 2. – Gyere haza, édes *uram*, majd otthon innod adok!
 – Bolond volnék, ha elmennék, mert jobb dolgom itt vagyok!
 – Ínnekem is elég van.
 – Nekem is az kocsmán van.
 – Nekem is van.
 – Nekem is van.
 15 – Ínnekem is elég van.
 – Nekem is az kocsmán van.
3. – Gyermekeid otthon sírnak, mert nagyon ehethének.
 – Csókold meg az alpo⁹fámat, utánam ne jöjjenek!
 20 – Nekem is meg köll halnom.
 – Azt én keveset bánom!
 – Meg köll halnom.
 – Én nem bánom!
 – Nekem is meg köll halnom.
 – Biz én keveset bánom!
- 25 4. – Mivel füzetsz az kocsmára? Majd minden nap részeg vagy!
 – De mi gondod neked avval? Te igen nagy bolond vagy!
 – Korhel, rongyos az gatyád!
 – Kurva mind apád, anyád!
 30 – Rongy a gatyád!
 – Kurva 'z anyád!
 – Korhel, rongyos az gatyád!
 – Kurva mind apád, anyád!
5. – Talán, torkos, azt sem tudod, micsoda nap vagyok ma?
 35 – Majd megkérdem a kocsmárost, ő énnékem megmondja.
 – Ma vagyok nagy ünnepnap.
 – Azt beszéli csak a pap!
 – Ma vagyok nagy
 – Mondja a pap
 – Ma vagyok nagy ünnepnap.
 40 – Azt beszéli csak a pap!

⁹ ur [szótagszám] ²⁷ Kolher [értelem] ³¹ a [vö. 27.]

I.

*Egy asszonyi állatról, miképpen az ura után korcsmára menvén
vele pöröl, és az ura miképpen felel néki*

AD NOTAM: *Isten hozzád, Magyarország, etc.*

ASSZONY

1. Kedves társam, vajjon hol vagy?
Talám most is még korcsmán vagy?
Nem tudod, hogy a várason
Házunk, gyermekünk is vagyon?
- 5 2. Inkább látsz te a korsóhoz,
Mintsem hazafelé úthoz.
Én koplalok gyermekekkel,
Te vagy vígan korhelekkel.

FÉRFI

- 10 3. Ah, kedves, aranyas társam,
Be szívesen színed vártam!
Téged hozott az Úristen!
Fizetés itt borért nincsen.
- 15 4. Magad látod, édes szívem,
Hogy a korsó illik nékem,
Jobb, azt mondom, szántóvasnál,
Vagy akármi más munkámnál.

ASSZONY

- 20 5. Azt elhiszem jól igen is,
Azt gondolod te még most is,
Azért jöttem a korcsmára,
Hogy vigyázz teli pohárra?

FÉRFI

6. Ne haragudj, én galambom,
Hiszem otthon nincsen dolgom!
Te egészségedért iszom,
Korcsmárossal bizonyítom.
- 25 7. Vajon mi dolgom otthon van?
Egész házam üressen van,
A szegénység nem árt nékem,
Ha borért adom is pénzem!

ASSZONY

8. Jól van ha a torkod tele,
Ha jó szádon a bor szele,
30 Nem gondolod, hogy jó a tél,
Gyermekidnek nem kerestél!
9. Jól tudod, hogy üres az ház,
Konyhán ládába nincsen száz,
35 Mégis torkodba a bor-máz,
Lészesz végtére te még váz!

FÉRFI

10. *Mért* mersz engem pirongatni,
Énrám, mint az eb, ugatni,
40 Te rossz asszony, zörgölődni,
Nem átallod itt kocódni?
11. Látod, hogy csendesen ülök,
Korsó mellett meg nem hülök,
Nem félek nyomorúságtól,
Csak bor legyen sok hordóstól!

ASSZONY

- 45 12. Higgyed, még torkod megszárad,
Midőn egy pénzed sem marad,
Másként fogsz te hegedülni,
Megtanulsz velem búsulni!

50 13. Máris majd éhhez meghalunk,
Rongyos ruhákban is járunk,
Bizony végtére kuldulunk,
Korhelséged miatt sírunk.

FÉRFI

55 14. Nem vagy, te asszony, próféta,
Nem mutatja azt plánéta!
Az Úristen megtart minket,
Adja borunk-, kenyereinket.

ASSZONY

60 15. Be szent vagy a korsó mellett!
Találtál magadnak helyet,
Az Írást itt feszegeted,
Holott tudom, tők a fejed!

16. Hagyd az Írást a papoknak,
Inkább adj szénát barmoknak!
Jere haza, szólok szépen,
Lész a dolog mert másképpen!

FÉRFI

65 17. Lassan, lassan, ne fújj nagyon!
Látod, pálcám nálam vagyok,
Malmod ne ereszd hirtelen,
Nem maradsz bizony büntetlen!

ASSZONY

70 18. Ihon az úr, hallgassátok,
Haragra ne indítsátok!
Miképpen tud parancsolni,
Vajon ki fog tőle félni?

FÉRFI

75 19. Ördög hozott, kurva, téged!
Átkozott légyen a nyelved,
Hóhérnak való a bőred,
Bár megnyúzna, csúnya, téged!

ASSZONY

- 80 20. Ha téged az ördög korcsmán
Nem tartana mindig, ocsmány,
Én is kár nélkül lehetnék,
Gyermekekkel otthon ülnék.

FÉRFI

21. Ezt a zsoltárt énekelni
Fogtad pokolban tanulni.
Nem szenvedek többet tőled,
Lusta disznó, pokol helyed!
- 85 22. Még egyszer próbálj ugatni,
Cserepekkel jól fogsz lakni,
Tálakat és fazakakat,
Fejedhez hányom azokat!

ASSZONY

- 90 23. Hiszem sokat tudtál venni,
Jó vagy a fejemhez vágni,
Bizony meg fogod fizetni,
Én sem fogom magam hanni!
24. Hidd el, nékem is van kezem,
Én is, hogyha rútul kezdem,
95 Minden hajadat kitépem,
Szemeid szőrit kiszedem!

FÉRFI

25. Nem kell immár tovább várni,
Meg kell az asszonyt rongálni,
Mint a vasat, kovácsolni,
100 Féljen ura után járni!
26. Ha otthon seggeden ülnél,
Az uraddal nem versengnél,
Ilyeneket te nem nyernél,
Megverett testtel nem lennél!

ASSZONY

- 105 27. Barátim, asszonyállatok,
Korcsmán ha vagyon uratok,
Utána ne járkaljátok,
Úgy lesz ép minden tagotok!
- 110 28. A süveget becsüljétek,
Kontynál elsőbb esmérjétek!
Uratokat hát féljétek,
Ez legyen, kérlek, tisztetek!
- 115 29. Így leszen ép ti testetek,
Nem vert, mint enyim, bőretek!
Gondot erre viseljétek,
Tanácsul adom, értsétek!

²⁴ kortsmá ossal [sh.] ³⁷ Miért [szótagszám] ⁶⁸ büntelen [értelem] ¹⁰⁵ asszonyi állatok [szótags

41.

Versengő ének, a paraszt a feleségével

FÉRFI

1. Készéts, asszon, sós pogácsát,
Süssed meg a véres hurkát,
Olvass nékem három márvást,
5 Úgy emelem a csutorát!
Csakazértis Marcaliban
Elmegyek én pinceházban
Pap borára!

ASSZON

2. Látod magad? Nincsen gatyád,
10 Nékem sincsen sárgo csizmám,
Elszakadt már alsóruhám,
Azért nékem pirul pofám.
Ne menj tehát Marcaliban,
Pinceházban, pap borára,
Kurványádba!

FÉRFI

- 15 3. Dere-dura, fatarisznya,
Mit pirongatsz, te vén Dora?
Ha ma leszen pénzem borra,
Holnap leszen pénzem sóra.
Csakazértis Marcaliban
20 Elmegyek én pinceházban
Pap borára!

ASSZON

4. Mire iszol Marcaliba?
Egy pénzed sincs a ládába!
Emlékezz koldusságodra,
25 Légyen gondod árváidra!
Ne menj tehát Marcaliban,
Pinceházban, pap borára,
Kurvanyádba!

FÉRFI

5. Kilenc fiam, kilenc leányom,
30 Vajon ki jobb gazda nálom?
Szaporodik gazdaságom,
Pinceházban a rovásom.
Csakazértis Marcaliban,
Elmegyek én pinceházban
35 Pap borára!

ASSZON

6. Gyermekeid itthon sírnak,
Harmadnapja, hogy koplalnak,
Ruha nélkül majd megfagynak,
40 A te torkod oka annak!
Ne menj tehát Marcaliban,
Pinceházban, pap borára,
Kurvanyádba!

FÉRFI

- 45 7. Üsse mennykő, koplaljanak!
Keress magad paranyidnak,
Ha kitojtad, adj azoknak!
Adok én az én torkomnak.
Csakazértis Marcaliban,
Elmegyek én pinceházban
Pap borára!

ASSZON

- 50 8. De bolond vagy, kutya fajta!
Vigyen ördög, ebugatta!
Mert már látom, nem vagy rajta,
Hogy jó lennél, tüzes adta!
55 Ne menj tehát Marcaliban,
Pinceházban, pap borára,
Kurvanyádba!

FÉRFI

- 60 9. De mit dörmögsz, vén boszorkán?
Velem ily parasztul ne bán'!
Vagy ne pattogj, mint a sárkán,
Mert megtudod, a pálcám hán!
Csakazértis Marcaliban
Elmegyek én pinceházban
Pap borára!

² süsd [szótagszám]

I. 1. f) Vénasszonycsúfolók

42.

I.

1. Két vénasszony szeretőm volt,
Mind a kettő boszorkány volt.
Az egyiket megégették,
A másikat megperzseltek.
- 5 2. Már nem szerzek több szeretőt,
Üsse guta a búszerzót!
Ezektől is elig vártam,
Hogy valaha megválhassam!
- 10 3. A kettő volt száz esztendő,
Egyik se volt mégis üdős.
Be jól tették, hogy elvitték,
A fejemről megégették!
- 15 4. Sokat kellett értek járnom,
S óutánok fáradoznom,
Háromszor megcsömöröltem,
Mikor őket jól megnéztem.
- 20 5. Még talán meg nem állom,
Ifiabbal csak felváltom,
De hogy megint vént szerezzek –
Akármire készebb leszek!

II.

Két szerető, két kerítő

1. Két menyecske szeretőm volt,
Mind a kettő szabóné volt.
Két vénasszony kerítőm volt,
Mind a kettő boszorkány volt.

- 5 2. Az egyiket megégették,
A másikat présbe tették.
Azt bizony jól cselekedték,
Mert ők azt megérdemlették!

43.

I.

1. Tavalyi kórót kaszálék, úgy megége, hogy!
Az idén is kaszálék, de nem ége úgy!
Hánd fel, rázd fel, hadd száradjon meg!
- 5 2. Túron vénék egy bundát, de nincsen galléra,
Bocskoromban egy peták, azt megiszom ma!
Hánd fel, rázd fel, hadd száradjon meg!
3. Itten megyen egy vénasszony, de úgy rotyog, hogy!
Az N. N. de úgy issza, hogy!
Hánd fel, rázd fel, hadd száradjon meg!

⁸ isszák [értelem]

III–V.

Vénasszonyrúl

Száraz berket kaszáltam, úgy megégett, hogy!
Tejet tettem melléje, úgy megforrott, hogy!
Égy vénasszony forralta, úgy megfingott: roty, roty, roty,
Aki nekünk rosszakarónk, úgy megigya: korty, korty, korty!

VII.

Tus

Tavalyi réten bürköt kaszáltunk, szintúgy füstölgött!
Arra mene el két vénasszony, úgy megfingott, szintúgy rotyogott!
Ittad, ittad, ittad, ittad, ittad, ittad,
Ittad, ittad, ittad, ittad, ittad, ittad,
Szintúgy kortyogott!

VIII.

Fing és fütty

1. Tavali bürköt kaszálék, úgy megégett, hogy!
Egy vénasszonyt felgyújték, úgy megégett, hogy!
Aki nekem rosszakaróm, úgy megigya, hogy, hogy, hogy!
Aki nekem rosszakaróm, úgy megigya, hogy, hogy, hogy!
- 5 2. Két tikom tavali, három harmadévi,
Ha tudtátok, hogy enyim, mért adtatok enni?
Tyityó tarka, tyityó barna, tyityó mind a három!
Tyityó tarka, tyityó barna, tyityó mind a három!

IX.

Tus

Én kimentem a mezőre bokrot kaszálni,
Odajöve egy vénasszony, úgy megfingott, hogy!
Iszod, iszod, iszod, iszod, iszod, iszod!
Ittad, ittad, ittad, ittad, ittad, ittad!

X.

Tavaly nyáron bürköt vágtam, úgy megégett, hogy!
A csaplárnét megpatkolták, szintúgy fingott, hogy!
Ittad, ittad, ittad, ittad,
Ittad, ittad, ittad, ittad,
Szintúgy kortyogott!

44.

I.

1. Csak így élünk, amíg élünk,
Tritty, trotty, litty, lotty,
Ha meghalunk, üdvözülünk,
Hip, hop, hip, hop.

- 5 Vigasztaljuk öreg testünk,
Klitty, klotty, klitty, klotty,
Guzsaltúl elszokott kezünk
Hip, hop, hip, hop.
- 10 2. Sok vénasszony fatarisnya,
Tritty, trotty, litty, lotty,
Ez világon semmi haszna,
Hip, hop, hip, hop.
A kenderbe nem tesz nagy kárt,
Klitty, klotty, klitty, klotty,
15 De a borért már sok meghalt,
Hip, hop, hip, hop.
- 20 3. Pöszög, ptrüszköl a szucskóba,
Tritty, trotty, litty, lotty,
Mint az ördög a varsába,
Klitty, klotty, klitty, klotty.
A vén lábát nem bírhatja,
Tritty, trotty, litty, lotty,
Mégis a pohárt forgatja,
Hip, hop, hip, hop.
- 25 4. Megtöpörödött a bőre,
Tritty, trotty, litty, lotty,
Zacskóba van minden esze,
Hip, hop, hip, hop.
Lába szárába elméje,
30 Klity, kloty, klity, kloty,
Kiszáradt feje veleje,
Hip, hop, hip, hop.

[szótagszám]

45.

I.

Mondd meg nékem, cserebogár,
Mikor lesz a nyár?
Majd ha a tök virágozik,
A vénasszon bogározik,
5 Akkor lészen nyár.

46.

I.

1. Azt akarnám, a vénasszony
Mind pokolba ülne láncon,
Tüzet enne, vasat szarna,
Patkószöveget okádana,
5 Úgy kínlódna!
2. Azt akarnám, a menyecske
Nyoszolyámhoz volna kötve,
Karjaival ölelgetne,
Csókjaival hintegetne,
10 Melengetne!
3. Hajtson el a cserebogár,
Télen-nyáron ki gazon jár!
Sokat intelek a jóra:
Ne menj a csapszék-ajtóra!
15 Nem fogadtad.
4. Hajja, hujja, te vénasszony,
Hogy a hóhér felakasszon!
Kezed, lábod meg ne álljon,
Éjjel, nappal motolláljon!

⁴ okádana [hangzás]

II.

Azt akarnám, a vénasszony
Mind pokolba ülne láncon!
Keze-lába meg ne állna,
Örökkéig motollálna!

I. 1. g) Legénycsúfolók

47.

I.

AD NOTAM: *Húgomasszony, ha kend úgy etc.*

1. Van egy fiam, neve Pál,
Búsul, hogy ő maga hál.
Jaj, senkibe ő nem bízik,
Mert hogy nagyon elhízik.
- 5 2. Andri-Bandri fiamnak
Leesett az gatyája,
Jaj, bizony nagyon szégyenli,
Mert meglátta mátkája.
- 10 3. Józsi fiam szép, helyes,
Bizony nagyon ő feszes,
Jaj, de még az is szép benne,
Hogy ő szörnyű nagy eszes.
- 15 4. Azért is őutánna,
Sok szűzleány akarna;
Jaj, de ő egyet sem nézhet,
Mert gyomrába nem férhet.
- 20 5. Az egyik fiam Jankó,
De ő ugyan nagy lurkó,
Jaj, de az a kár őbenne,
Hogy ő olyan, mint furkó.
6. Dani fiamnak feje,
Igen szép az ő neve,
Azért is nagyon elhízott,
Szép feleséget hozott.
- 25 7. Vince fiamnak kincse,
Borral tele a pince,
Elég a többi feleség,
Csakhogy nincsen feleség.

- 30 8. Utolsó fiam Péter,
Az a hiba, hogy hever,
Jaj, ő szép leányt meglátván
Bezzeg ember a talpán.
- 35 9. Menyhárt, Gáspár, Boldizsár,
Három fickó, másfél pár,
Jaj, mind a három nagy figlár,
Megmondja azt sok leány.
- 40 10. Egyik fiam Salamon,
Iparkodik ő azon,
Hej, hajót magának szerez,
Hogy mindéig ő evedz.
11. Sándor nagyon friss ember,
Sokszor ingyen is hever,
Jaj, csak azt látja az ember,
Hogy mindent öszekever.
- 45 12. Gábor fiamnak lába
Mindenkoron csak fájós,
Jaj, attúl vagyon a bizony,
Hogy ő igen nagy táncos.
- 50 13. A György mindég azon van,
Gondolkodik azonban,
Jaj, hogy ő szép leányt kapjon,
Kinek sok pénze vagyon.
- 55 14. Az egyik fiam Fülöp,
Annak mindég az üllöp
Jaj, csak imígy-amúgy vagyon,
Haragszik is ő nagyon.
- 60 15. János fiam friss kezű,
Ha akarja, nagy eszű.
Jaj, mindég az rá hallatik,
Hogy ő mindég hazudik.
16. De az István szép legény,
Mert ő mindéig fősvény.
Jaj, nadrágját ha főköti,
Minden őtet követi.

- 65 17. Kedves fiam a Mihál,
Búsul az, hogy maga hál.
Csak a vizet nézd, hogy árad,
Néked is úgy megverrad!
- 70 18. Bandri fiamot Budán
Megverték az vad ráccok,
Jaj, hogy rác leányt szeretett,
Rájok hagyta az átkot.
- 75 19. Az első azt lármázta:
„Nyisd ki neki ablákot!
Mikor Marissal együtt volt,
Láttam, hogy törött mákot.”
- 80 20. A másik mindég mondta,
Hogy „csak üsd őtet ágyon!
Jaj, mert mikor jégen szalad,
Elesik ő a fágyon.”
21. Én az csirke, te vagy ló,
Ő, te csúnya káromló,
Jaj, olyan vagy te, mint a hó,
Mint a kéménytisztító!
- 85 22. Leányomnak az ura
Mesterember, mészáros,
Hej, csak az a kár őbenne,
Hogy ő mindétig szaros.
- 90 23. Ángyomasszony leánya
Mindétig aztat mondja:
Hej, bizony hogy férjhez megyen,
Akár micsodás legyen!
- 95 24. Akár csikós vagy bojtár,
Vagy pediglen lócsiszár;
Hej, bizony ő azt nem nézi,
Csak hogy őtet elveszi.

25. Szomszédasszony leánya
Az meg megint azt mondja:
Jaj, bizony hogy maga nem hál,
Különben halálnak vál.

⁸ meglá ta matkája [sh.] ¹⁴ akarná [értelem, rím] ⁴² ingen [értelem] ⁴⁸ hogy igen [szótagszám] ⁶⁵ Mihály [rím] ⁸⁷ benne [szótagszám] ⁹¹ férjéhez [értelem, szótagszám] ⁹² Ákár [sh.]; légyen [rím]

48.

I.

1. A szárazon ne úszkálj,
Hanem ott megállj!
A tóttal szembe ne szállj,
Benne ne piszkálj,
Mert pillogó szeme, haja,
Orra a tajtékot túrja,
Ó, szegény
Fenyőfa legény!
2. Mint medvének illik tánc,
Nyakadba vaslánc,
Egész orcád csupa ránc,
Tarka, mint orbánc.
Nem illet az arany perec,
Jobb, ha vaskarikát veretsz,
Ó, szegény
Fenyőfa legény!
3. Olyan vagy, mint a béka,
Segged, mint véka,
Orrod oly, mint a téglá,
Veres, mint cékla.
Mint a pokol, ha jól lakol,
Segged osztán csak dorombol,
Ó, szegény
Fenyőfa legény!
4. Elmehetsz, jó híred van,
Mint a bódult kan,
Durkálj másutt, pokolba,
A disznóólba!

30 Ha borjú vagy, istállóra,
Eredj a kaszált tallóra,
Ó, szegény
Fenyőfa legény!

II.

Fenyőfa legény

1. A szárazon ne úszkálj,
Jó legény, megállj!
Leánnyal szembe ne szállj,
Benne ne piszkálj,
5 Mert pislogó szemed szúrja,
Orrod a tajtékot túrja;
Ó, szegény
Fenyőfa legény!
- 10 2. A szárazon ne úszkálj,
Jó leány, megállj!
Legénnyel szembe ne szállj,
Benne ne piszkálj!
15 Mert pislogó szemed szúrja,
Orrod a tajtékot túrja;
Ó, szép szűz,
Égessen a tűz!

I. 1. h) Férjcsúfolók

49.

I.

1. – Micsoda mesterember a kend ura, kincsem, komámasszony?
– Pipás biz ókeme,
Pipás biz ókeme,
Ha kiüt is, ha rágyújt is,
5 Ha kapál is, ha kaszál is,
Pipás biz ókeme,
Pipás biz ókeme,
Pipás biz ókeme,
Pipás biz ókeme.
- 10 2. – Tud-é még más mesterséget a kend ura, kincsem, komámasszony?
– Dudás biz ókeme,
Dudás biz ókeme.
Ha kimén is, tilili,
Ha bójön is, tilili,
15 Dudás biz ókeme,
Dudás biz ókeme.
3. – Tud-é még más mesterséget a kend ura, kincsem, komámasszony?
– Törő biz ókeme,
Törő biz ókeme.
20 Megtöri pénzért a kását,
Nem várja senki hívását,
Törő biz ókeme,
Törő biz ókeme.
Éjjel bakter, nappal sakter,
25 Éjjel bakter, nappal sakter,
Tetút öl ókeme,
Tetút öl ókeme.

III.

1. – Micsoda mester a kend ura, kincsem, galambom?
– Fazokas őkelme.
Ha kimegy is, faz-, faz-, faz-,
Ha bejön is, faz-, faz-, faz-,
5 Fazokas őkelme.
2. – Micsoda mester a kend ura, kincsem, galambom?
– Kanász biz őkelme.
Ha kimegy is, kan-, kan-, kan-,
Ha bejön is, kan-, kan-, kan-,
10 Kanász biz őkelme.
3. – Micsoda mester a kend ura, kincsem, galambom?
– Bakter biz őkelme.
Ha kimegy is, bak-, bak-, bak-,
Ha bejön is, bak-, bak-, bak-,
15 Bakter biz őkelme.
4. – Micsoda mester a kend ura, kincsem, galambom?
– Szabó biz őkelme.
Ha kimegy is, szab-, szab-, szab-,
Ha bejön is, szab-, szab-, szab-,
20 Szabó biz őkelme.
5. – Micsoda mester a kend ura, kincsem, galambom?
– Varga biz őkelme.
Ha kimegy is, var-, var-, var-,
Ha bejön is, var-, var-, var-,
25 Varga biz őkelme.

7, 10, 12, 15, 17, 25 őkelme [hangzás]

I. 2. a) Vénlánypanaszok

50.

II.

1. Ó, átkozott s megdühödött párta,
Ládd, olyan *vagy*, mint egy vaskarika,
Nehéz volta szívemet szorítja,
Adja Isten, egye meg az rozsdá!
- ⁵ 2. Hamis lelkű ifiú legényi,
Annyin vattok, mint tenger füvenyi!
Látom, jöttök csak szememben nézni,
Hogy nem tudtok engemet kéretni?
- ¹⁰ 3. Hozzám bizon bárcsak ne járjatok,
Égett borom hogy mindig igyátok!
Magatoknak ha nem választotok,
Inkább bizon otthon maradjatok!

² olyan, mint [szótagszám] ⁴ egyen [értelem] ⁷ látnom [értelem] ¹⁰ mindéig [szótagszám]

51.

I

Cantio elegans

1. Látom, azok világokat élik,
Kiknek kedvek mátkájokban telik,
Előttök is ragyogó nap fénylik,
Kik társokkal egymást is segítik.
- ⁵ 2. Ím mindenek, látom, férjhez mennek,
Koszorúkat, pártákat elvetnek.
Énmellőlem sokakat elvisznek,
De engemet itthon felejtének.

- 10 3. Eluntam már az kéretést várni,
Magam fogok szerencsét próbálni!
De nem tudom elmémmel eljárni,
Kit kellessék, kivel kelljen szólni?
- 15 4. Elszaggattam harminchárom pártát,
Mégsem vettem *egy pénz ára hasznát!*
Az gatyának jó ízű falatját
Soha nem kóstoltam ő mivoltát.
- 20 5. Mészárosnak ne csodáljad dolgát,
Mert gatyában gyakran kapja monyát,
Szeretőjének jó ízű falatját,
Mert ő azzal tarthatja mátkáját.
6. Azki engem feleségül venne,
Gyöngyös türe bár gondja ne lenne!
A csapszeggel engemet .....
Csak éccaka énelem jót tenne!
- 25 7. Szabó nem kell, mert gyűszűt *cserélne,*
Szurtos kovács ..... felülne,
Lakat-jártó mindennap reszelne,
Csiszár, ötves szenet égettetne!

^{dm} cancio ³ Még előttök [szótagszám] ¹¹ tudok elmémnek [értelem, vö. III.] ¹² kellessék [értelem, vö. III.] ¹⁴ Mégsem vettem az gatyának egy pénz ára hasznát [szótagszám] ¹⁶ Mert ő azzal tarthatja mátkáját [THURY hibás kiegészítése, jav. az RMKT XVII/3. 46/I. alapján] ¹⁸ m.....át ¹⁹ [szótag-számtöbblet] ²³ [hiányzó szó] ²⁵ [hiányzó szó, vö. III.] ²⁶ [hiányzó szó]

II.

1. Egy éneket hallék Új-Tordában
A vár mellett, egy kis házacskában
A vénleány sírdogál magában,
Hogy férjhez nem vitték a fársángban:
- 5 2. „Ha még egyszer a fársáng eljőne,
Újból anyám e világra szülne,
Talán a szer rám is elkerülne,
Mikor a násznép utánam jőne.

- 10 3. Meguntam már a kéretést várni,
Magam fogok szerencsét próbálni.
De elmémmel el nem tudom járni,
Kit kellessek, – kivel kénék hálni?
- 15 4. Elsőbben is deákot kéretnék,
Mert a deák mindenkor tetszenék,
De a deák csak guzsalyoskodnék,
A friss dámák tőlem elszeretnék.
- 20 5. Papot kérnék, mert nagyasszony lennék,
Kamoka szoknyába járdogálnék.
De hogy a pap csak otthon kuttogna,
Nem kell nékem karimás kalapja!
- 25 6. Nem vágyhatok nyalka katonára,
Mert ő rólam valami hírt hallna,
Kardlapjával jól eltapogatna,
S a piacon csak cicét futtatna.
7. Ó, átkozott, búra termett párta,
Hogy meg nem éget a tűznek lángja,
Mert ha kaplak, oly messze hajítlak,
S a Dunában kővel elnyomtatlak!
- 30 8. Veszett pártám bárcsak odalenne,
Szerzője is mindegyik elveszne!
Csak a jó konty a fejemre jőne,
Bár főköttöm tiszta lapu lenne!”

⁶ Újonnan [szótagszám] ⁷ reám [szótagszám] ¹⁷ Papok [értelem] ¹⁸ járdogálhatnék [szótagszám]

III.

Cantio optima

1. Egy éneket hallék Ó-Tordában
A templomon alól, egy kis házban
A nagy léány sírdogál magában,
Hogy férhez nem vitték a fársángban:

- 5 2. „Meguntam már a kéretést várni,
Magam fogok szerencsét próbálni!
De elmémmel el nem tudom járni,
Kit keressek, s kivel kelljen hálni?
- 10 3. Elsőbben is déákat szeretnék,
Mert a déák mindenkor tetszenék;
De a déák csak guzsalyaskodnék,
S a menyecskék tőlem elszeretnék.
- 15 4. Papot kérnék, mert nagy asszonyágban
Járdogálnék kamuka ruhában;
De hogy a pap csak otthon kuttogna,
Nem kell nékem karimás kalapja!
- 20 5. Szabót kérnék, de gyűszút cserélne,
Szurkos kovács csak szenet égetne,
Az ötvös is csak kentefitélne;
A lakatos mind holtig reszelne.
6. Asztalos is tudom, hogy megkérne,
De bánnám, ha cirkalomra tenne.
A mészáros hurkával éltetne,
Bánnám, ha gyomrom megímelyedne.
- 25 7. Szőcsöt kérnék, mert tud jól bétleni,
A két szőr közt jól el tud öltetni,
A marót is ki tudja keresni,
De hogy szőrös, nem fogja szeretni.
- 30 8. Vargát kérnék, de szurkos a körme,
Fazakamból ő mindent kiszedne,
Ha énhozzám vagy egy vendég jönne,
Tudom, hogy nagy gyalázatomból lenne.
- 35 9. Elviseltem harminchárom pártát,
Hatvanhat pár sarunak a talpát;
Mégsem vettem *soha* semmi hasznát,
A gagyának jóízű falatját.
- 40 10. Ó, átkozott, búra termett párta,
Hogy nem éget meg a tűznek lángja!
Mert ha foglak, *igen* elhajítlak,
A tengerben kővel elnyomatlak.”

11. Elég légyen ez néhány versecske;
Néked írom, te dali őzecske!
Majd eléjő tavasszal a fecske,
Megcsókolgat téged egy vén kecske.

² égy [hangzás] ⁹ Elsőben [értelem] ²⁴ meg ijedne [értelem, szótagszám] ³¹ égy [hangzás] ³⁵ vettem semmi [szótagszám, értelem] ³⁸ tűz [szótagszám, értelem] ³⁹ oly igen [szótagszám] ⁴³ eléjő [hangzás]

52.

VI.

A fársángban szerencsét és örömet talált bús és idős leányzóról

1. Sirathatom, amik rajtam estek, lettek,
Minap engem kéretének ennek, egynek,
De nem menék, bűt szerzék fejemnek,
Nagy bánatot, gyötrelmet szívemnek.
- ⁵ 2. Csak egy úttal kilenc legény kére, mére,
De egynél több nem mehete erre helyre,
Nem volt többnek jó singe mérésre,
Azért hozzám csak ez az egy fére.
- ¹⁰ 3. Megfőtt bennem a fársángi lencse-bencse,
Mégkötözött szerelem bilincse, kincse.
Szoknyám alja alfelem kerítse,
Minden ránca szeretőmet intse!
- ¹⁵ 4. Elszaggattam harminchárom pártát, kártát,
Noha búval fizettem az árát, kárát,
Mégis mostan vetem el a pártát,
Majd megiszom áldomás poharát.
- ²⁰ 5. Jó fársáng volt, mert énnékem szolgált, használt,
A szerencse jobb kezemnél sétált, talált,
Éljen soká, ki nyolc hétre csinált,
Elkerülje, ne lássa az halált!
6. A jó fársáng szüzeket ragadja, hordja,
A páratlant párossá csinálja, adja.
A rossz fársáng leányt szomorítja,
Mert a pártát árva fején hagyja.

- 25 7. Fársáng után van szájában átok, szitok:
Legényeknek házat nem tisztítok, nyitok!
Csak bal szemmel nézek már, kit látok,
Mondja: fára méltók mind volnátok!
- 30 8. A vénleány várja a fársángot, táncot,
Mert megunta *a* nyomorúságot, lángot,
Mely őnéki okozott aggságot,
Sír, kesereg, óhajt boldogságot.
- 35 9. Én is sírtam, de immár nem sírok-rívok,
Mert immáron friss *legénnyel* hálók, bírok,
Kedvem szerént vele kelek, járok,
Éjjel-nappal mindent tőle várok.
- 40 10. Tudom, nappal sokszor mondják: „kelj fel, ülj fel!
Dühödjél meg, nyugodtál az éjjel, kelj fel!”
De ezeket hallgatom bal füllel,
Mert a méztől a méh nem szalad el.
- 45 11. Én ezután csak azt mondom: hajja-hujja!
Szép a mátkám, nincsen semmi híja, búja,
Csókra termett szép orcája, szája,
Vagyon néki kedvem szerint hája.
- 50 12. Megvan, amit régen óhajtottam, vártam,
Víg órákat máris megkóstoltam, láttam.
Minden búmat szélre bocsátottam,
Régi módtól ím el is búcsúztam.
- 55 13. Mind virradtig ezután aluszom, nyugszom,
Szerelemnek tengerébe úszom, iszom,
Gyöngy urammal magam mulatgatom,
Szép orcáját gyakran csókolgatom.
14. Csókok után elmém nem is bántom, hányom,
Gyenge testem tőle nem sajnálom, szánom,
Hanem ötet párnám alá hajtom,
Mikor tetszik, néha előrántom.

cím édes [értelem] ¹⁶ adomás [értelem] ¹⁸ kezemmel [értelem] ³⁰ unta nyomorúságot [szótagszám]
³⁴ legényekkel [értelem, szótagszám] ³⁸ nyugodjál [értelem] ⁴⁸ módról [értelem] ⁵⁰ szeretőmnek
[értelem] ⁵³ bántam [rím, értelem]

53.

A vén leány éneke

1. Ifjú legény mennyi vagyon,
Mind csalárd és ravasz nagyon.
Szavának nem megállója,
Csak leányok megcsalója.
- 5 2. Engem tartnak csak beszéddel,
Elhadnak nagy serényseggel,
Mert nincs őbennek igazság,
De vagyon csalárd álnokság.
- 10 3. Mely sokára *házasodnak*,
Engem .....

⁹ megházasodnak [szótagszám] ¹⁰ [a szöveg megszakad]

54.

I.

1. Bágyadoz én szívem, nincsen erőm,
Tél és nyár elmúltak, nem volt kérőm.
Ha jőne akkora, mind egy köröm,
Meglenne az lagzi, minden öröm!
- 5 2. De bárcsak egy legény könyörülne,
Ha bátor hűtösül el sem venne,
Csak attúl az kintül megmentene,
Hogy codli fejemen ne fűgyögne!
- 10 3. Régóta mind várom szerencsémét,
És váttig tetszetem termetemet,
De nincsen, ki szánná bús fejemet,
Könyvemmel áztatom bús helemet.
- 15 4. Sok leánybarátim, kik valának,
Azok már mind férhez adattanak,
Vigadnak, dolgoznak ó magoknak,
Én húzom az igát, de mind másnak.

5. Olyas jó reménység már nem táplál,
Mert hírem utánom mind jelen áll,
Az férfi leányzót bárhol tanál,
20 Én otthon ülhetek az kálhánál.

6. Sőt ezer és hétszázhatvanötben,
Szívemet epezstő esztendőben,
Jaj nékem, maradtam meddű ebben,
De rosszabb még leszen jövőendőben!

*Anyja leányának siralmas panaszolkodásán megijedvén,
eképpen szomorú leányát vigasztalja:*

ANYA

25 7. Jaj, mi lölt, leányom, *tán* elájulsz?
Te gyermek, barbélyért csakhamar fuss!
Mondd néki: jöjj hamar, hogy oda juss,
Mert nénéden vagyon nagy catarus!

LEÁNY

30 8. Az, az köll *énnékem*, hogyha volna,
Ki amaz köpűkkel jó megrakna,
Akkor csak én testem megújulna,
És minden betegség így elhanna!

ANYA

35 9. No csak menj, tudod, hol Barbély Ferenc,
Aki ő dolgában nem encen-benc,
Mind ebben, mind másban igen fürgenc,
Többet ír, hogysem más huszonkilenc.

LEÁNY

40 10. Szándékom, értsd, vagyon férhez mennyi,
De nem tom magamat kire kötnyi!
Csak az eb sem ugat, jaj, mit tennyi?
Cigánnyol kész volnék éltem kötnyi!

¹³ valánok [rím] ¹⁶ másnok [rím] ²⁵ talán [szótagszám] ²⁶ Barbélélt [hangzás, értelem] ²⁹ nékem [szótag-
szám] ³³ tudd [szótagszám]

I.

A vén leány éneke

1. Ez máj világban minden férhez mégyen;
Csak én nem mehetek: a' nekem nagy szégyen.
Hiszem mindent elkövettem,
A legényt is megbecsültem;
5 Mégis el nem vettek;
Engem megvetettek.
2. A három ixtet is régen meghaladtam;
Mégis az átkozott pártában maradtam.
Nincs szívemnek reménysége,
10 Hogy valaha felesége
Légyek valakinek,
Nem tudom, mit tégyek!
3. Legényeket immár eleget próbáltam;
Utcán, piacokon eleget sétáltam:
15 De senkinek én kedvében,
Nem eshettem szerelmében.
Jaj, jaj, hová légyek?
Nem tudom, mit tégyek!

XII.

1. Be kár, be kár nekem a pártát viselnem,
Egyedül magamnak fekünnöm s felkelnem,
Jaj, jaj, immár megvénülök,
Senkitől nem melegülök,
5 Jaj, kínaim nagyok,
Hogy még leány vagyok!
2. A két ixtet tudom, hogy már meghaladtam,
Mégis az átkozott pártába maradtam,
Nincs szívemnek reménysége,
10 Hogy valaha felesége
Valakinek legyek,
Jaj, jaj, már mit tegyek?

- 15 3. Sokan comendálják, hogy legyek apáca,
De én inkább lenni szeretnék anyáca!
Bizony inkább férjhez mennék,
Mintsem apácává lennék!
Nem szoktam kordához,
De szoktam pártához.
- 20 4. Tudom, öt-hat gyermekkor már bennem vagyok,
Melyért is én szívem, lám, bánkódik nagyon.
De én arról nem tehetek,
Hogy menyasszony nem lehetek.
Most is azt siratom,
Hogy csak így hagyatom.
- 25 5. Valamit csak tudtam, mindent megpróbáltam,
Vásárba, piacon eleget sétáltam,
De senkinek kegyelmébe,
Nem eshettem szerelmébe.
Maradtam pártába,
30 Az ebugattába!
- 35 6. Legény e világon boldogabb nem lenne,
Mint ki párta helyett főkötőt rám tenne,
A tenyeremen hordoznám,
Mint a szamár, úgy dolgoznám,
Csak kedvét lelhetném,
És hasznát vehetném!
- 40 7. Az uram számára pulykát, ludat, kácsát,
Mindennap készítnék vajba jó pogácsát.
Mint parancsolná, úgy járnék,
Mindent is szavától várnék,
Éjjel tapogatnám,
Nappal csokolgatnám.
- 45 8. Ő csak innék otthon, magam a mezőre
Eljárnék szénáért, fáért az erdőre,
Árpáját lekaszáltatnám,
Csépeletetném, nyomtattatnám,
Csak férjhez mehetnék,
Férjre szert tehetnék!

- 50 9. Hogy pedig ezeket én mind véghez vinném,
Arról hitelemet papirosra tenném,
Kezem kereszt-vonásával,
Erősítném rántásával,
Csak asszony lehetnék,
És kontyot vehetnék!
- 55 10. Akár zsíros gulyás, akár csikós lenne,
Akár pedig deák feleségül venne,
A hátamat hasogatná,
Aprókra elszabogatná,
Csak leány ne lennék,
60 Pártát letehetnék!
11. Ó, sok búra termett, ebszinálta párta,
Szívemet, fejemet terhed általjárta!
Hogy a szélvész ragadna el,
Vagy a tatár hajtana el,
65 Ne látnám színedet,
Ne hallnám híredet!

³⁷ kacsát [rím] ⁵¹ + vonásával

56.

I.

1. Mely nagy öröm telé el szívemet,
Mert ímé, konty befédé fejemet!
Kit régen hurcoltam,
S mely miatt búsultam,
5 A pártámot immár elárultam.
2. Kontyot kaptam, tudom, sokan bánják,
Szerencsémét irigylik s kívánják.
Odavan a párta,
Én szívem ezt várta,
10 Mert konty a bút szívemből kizárta.

3. Akárki mit mondjon a pártáról,
Kiabáljon az ebugattáról,
Nékem bizon nem kell,
Fődről sem veszem fel,
15 A neve is világból vesszen el!
4. Arany pártát kapnék is az utcán,
Megtapodnám a város piacán,
Mert csömör a párta,
Nékem sokat árta,
20 Alig testem a földbe nem zárta.
5. Csaknem estem gyakorta kétségben,
Ha mászt férjhez vittek a helységben,
Akkor elbámultam,
S oly nagyon búsultam,
25 Csak hogy alig meg nem bolondultam.
6. Szegény Borka, mennyit nyomorgottál,
A pártába mennyit szomorkodtál!
Sokszor könyvem csordult,
De már a' mind elmúlt,
30 A gyötrelmem már örömmre fordult.
7. Vénebb leány nem volt ez helységben,
S nem volt nékem részem a szépségben,
De már megépültem,
És nékiszépültem,
35 A konty alatt már újra frissültem.
8. Most szép vagyok, hogy fejemen a konty,
Játszozodom én, mint vízben a ponty,
Repülök, mint fecske,
Ugrom, mint vadkecske,
40 Ki-ki mondja: „Borka szép menyecske!”
9. Most ám bánják, kik nem kérttenek,
Sírnak, tudom, kik el nem vettének,
Látván szépségemet,
Frissült termetemet,
45 Már becsülnek s kedvelnek engemet.

10. Van már uram, gazdag, ifjú, szép s jó,
Ábrázatja oly fejér, mint a hó.
Ezt ám szívem várta,
Ami eddig árta,
50 A fejemről odavan a párta!

2 és mindenütt konyt [értelem] 10 kony [értelem] 37 játszodozom, mint [szótagszám]; ponyt [értelem]

III.

A vén leány öröméről

1. Jaj, nagy öröm fogta bé szívemet,
Mert fejér gyors lepte bé fejemet!
Régtől fogva kit hordoztam, oda van a párta,
Ússe meg a gutta!
- 5 2. Színem, mely rútul vesztettelek,
Ó, miképpen téged felejtselek?
Hogy nem vesztél meg ezelőtt, ó, gyönyörű párta,
Bárcsak negyven esztendeje ütött volna *gutta!*
- 10 3. Vénebb leány nem volt a városba s faluba,
Nem is mértem már járni az utcába,
Mert mindenek búsítottak, – de oda a párta,
Ússe meg a gutta!
- 15 4. Csaknem estem gyakorta kétségbe,
Ha mást láttam menyasszony-köntösbe,
De én is már vígan vagyok, mert oda a párta,
Ússe meg a gutta!
- 20 5. Uram nagyon gazdag, ifiú és szép, jó,
Sok jószága, szántófölde s a *faluba bíró*.
Asszony vagyok, mint akárki, mert oda a párta,
Truccra, büszke lányok, én szívem azt várta!
6. Ha mentem is férjhez én későbben,
Ifiabb asszony *nincsen* az helységben.
Frissebb lépő menyecske sincs, mert oda a párta,
Csak csúfolja más, akárki, ússe meg a gutta!

- 25 7. Mert ha vénnek tartottak is mások,
Az is voltam, nem tagadom, tudják azt a szidók,
De ám mind ifjodtam, hogy oda a párta,
Uram szeret, mint a lelkit, én szívem azt várta.
- 30 8. Akárhoh elő merek én most állani,
Merészelek most mindennel bátran beszélgetni,
Oly friss vagyok, mint az páva, mert oda az párta,
Bizonyítja gyenge orcám, szívem azt kívánta.
- 35 9. Most már bánják, kik el nem vettek,
Nagy bánatba miattam estenek,
Mert nem jöttek, s el nem vettek, annyit restelkedtek,
Ők gyötrődnek, s én víg vagyok, mert oda a párta,
Üsse meg a gutta!
- 40 10. No, vén szüzek s vén szotyorok, nemde nem szép vagyok?
Ím, szép kontyom és fátyolom mostan láthatjátok,
Jegybe adott piros csidmám, tudom, kívánjátok.
De szerzette ezt a jó konty, nem a veszett párta,
Üsse meg a gutta!
- 45 11. Ím a jó konty, nézzétek, mit csinál,
A vénből is mely ifiat formál!
Ki bánná még most akárki, hogy oda a párta?
Élj, jó konty, vessz el, párta, üssön meg a gutta!
- 50 12. Ó, áldott konty, téged ki dicsérhet,
Ki tud rólad mondani eleget?
Hogy nem estél a fejemre,
Bárcsak negyven esztendeje veszett volna a párta,
Tengeren túl, gyermek kézbe ütve volna a gutta!
- 55 13. Ha gyöngypártát találnék az utcán,
Megtapodnám a falu piacán,
Fel nem venném, sárba nyomnám, csak rossz a párta!
Száz aranyért nem hordoznám, szívem úgy megunta!

- 60 14. Mert ötvenhét esztendeje szinte,
Hogy a párta felhágott fejemre,
Ítélték is talán aztot, hogy a fejemhez forrott.
De már oda a párta, üsse meg a gutta!
Ámen.

⁷ még [értelem] ⁸ esztendővel [értelem]; ütött volna ... [hiányzó szó] ¹⁸⁻¹⁹ s a városba jó, / Faluba bíró... [rím, értelem] ²² sincsen [értelem] ³² színem [értelem] ³⁹ most látjátok [szótagszám] ⁵⁰ esztendővel [értelem]

57.

I.

- 5 1. Szép a rongy, szép a rongy, de cigánynak,
Szép a konty, szép a konty, de szép lyánnak,
Holmi balustyának,
Holmi krivustyának
Jó a párta!
- 10 2. Volt részem ez hitván csemegében,
Csak sínlett fejem a kerekében.
Gyöngye ugyan kedves,
De maga a redves
Vesztett volna!
- 15 3. Bámultam, bámulok az apácán,
Vígabban él nála a kis fácán,
Válogat a társban,
Míg csak a nyársban
Nem húztatják.
- 20 4. Lássá hát, ki mit fog most ítélni,
Beszéljen, ki amit tud beszélni!
Más maradjon mással,
Én édes társammal
Fogok élni!

⁹ kedves [értelem, vö. II–III.] ¹⁴ [szótagszámhiány]

II.

1. A győri leányok
 Mostan verbuválnak,
 Verbung-táncot járnak,
 Szomorún kiálnak,
 Cudra fudrom, hop, hop, hop!
- 5 2. Két tél és annyi nyár
 Elmúltanak immár,
 Szívünk mindég vár és vár,
 De szerencsénk távul jár,
 Fedra fudrum, hop, hop, hop!
- 10 3. Ilyen regentáknak,
 Mint egy *aszú* ágnak,
 Melyre sokan hágnak,
 Nem böcsös az ára,
 Fudra fudrom, hop, hop, hop!
- 15 4. Szidhatnám azokat,
 Ama rossz gazokat,
 Fenn tartják a fejeket,
 És nem szánnak meg minket,
 Fudra fudrom, hop, hop, hop!

¹¹ Mind... asszony ágnak [értelem] ¹⁸ szánják [értelem]

I. 2. b) Férfipanaszok

59.

I.

Én elvettem egy vén lyánt, mit csináljak véle?
Életemnek világát megkötöttem véle.
Jézus, Mária, Szent József, szabadíts meg tőle,
Mert elláttam előre, kurva lesz belőle!

⁴ belüle [rím]

II.

Elvettem én egy vén lányt, mit csináljak véle?
Életemnek világát megkötöttem véle.
Szűz Mária, Szent József, szabadíts meg tőle,
Isten, Krisztus úgy segéljen, megszököm mellőle!

² Életem [szótagszám, vö. I., IV.]

VI.

Elvettem én egy vénasszont, mit csináljak véle?
Olyan bűdös a picsája, majd meghalok tőle!
Ó, én édes szerelmes Jézus Krisztusom, szabadíts meg tőle,
Mert különben kutyaképpen meg kell vesznem tőle!

60.

I.

1. Bánom, hogy megházasodtam,
Nyűgöt nyakamra vállaltam!
Haj, dínom, dánom,
Míg élek is, bánom
Házasságom ez világon!

⁵

2. Ördög vigye az vendéget,
Másnak vettem feleséget!
Haj, dínom, dánom,
Míg élek is, bánom
10 Házasságom ez világon!
3. Felkél jókor, tíz órakor,
Haja úgy áll, mint egy bokor.
Haj, dínom, dánom,
Míg élek is, bánom
15 Házasságom ez világon!
4. Három hete, hogy elvettem,
Sír az gyermek már mellettem.
Haj, dínom, dánom,
Míg élek is, bánom
20 Házasságom ez világon!
5. Ha törik csupra, fazaka,
Annak is én vagyok oka.
Haj, dínom, dánom,
Míg élek is, bánom
25 Házasságom ez világon!
6. Másokat tart pogácsával,
Engem pedig fokhagymával.
Haj, dínom, dánom,
Míg élek is, bánom
30 Házasságom ez világon!
7. Főköttöt köt homlokára,
Párnát ragaszt a farára.
Haj, dínom, dánom,
Míg élek is, bánom
35 Házasságom ez világon!
8. Ha kimégyek az mezőre,
Más fekszik az lepedőre.
Haj, dínom, dánom,
Míg élek is, bánom
40 Házasságom ez világon!

9. Ami kicsin kamarámban,
Másnak rothad a gyomrában.
Haj, dínom, dánom,
Míg élek is, bánom
45 Házasságom ez világon!
10. A korcsomát gyakran járja,
Amim vagyon, oda hordja.
Haj, dínom, dánom,
Míg élek is, bánom
50 Házasságom ez világon!
11. Dörrög-morog a pucikban,
Hogy nem mehet a lagziban.
Haj, dínom, dánom,
Míg élek is, bánom
55 Házasságom ez világon!
12. Ha mondom néki, hogy „hallgass!”,
Ő azt mondja, hogy: „ne ugass!”
Haj, dínom, dánom,
Míg élek is, bánom
60 Házasságom ez világon!
13. Hímet is jól tud varrani,
Csak az tőt nem tudja fogni.
Haj, dínom, dánom,
Míg élek is, bánom
65 Házasságom ez világon!
14. Mások mondták felőle,
Hogy szép asszony lész belőle.
Haj, dínom, dánom,
Míg élek is, bánom
70 Házasságom ez világon!
15. Most már azt mondják felőle:
Híres kurva vált belőle.
Haj, dínom, dánom,
Míg élek is, bánom
75 Házasságom ez világon!

II.

Aria de ducta uxore

1. Bánom, hogy megházasodtam,
Nyögöt nyakamra fogattam!
Ej, dínom-dánom,
Még élek is, bánom
5 Házasságom!
2. Már is azt mondják felőle:
Héres kurva lesz belőle.
Ej, dínom-dánom,
Még élek is, bánom
10 Házasságom!
3. Jobb lett volna jószágomból,
Kibujdosnom a világból, –
Ej, dínom-dánom,
Még élek is, bánom
15 Házasságom!
4. Mintsem holtig való gyászban
Lakni ringyóval egy házban!
Ej, dínom-dánom,
Még élek is, bánom
20 Házasságom!
5. Ha kimegyek az mezőre,
Pista ül fel az ülőre.
Ej, dínom-dánom,
Még élek is, bánom
25 Házasságom!
6. Ha kihúzom az lábomot,
Másnak veti az ágyomot.
Ej, dínom-dánom,
Még élek is, bánom
30 Házasságom!

7.   Hogy ha felkél téz órakor,
      Haja úgy áll, mind a bokor.
      Ej, dínom-dánom,
      Még élek is, bánom
35   Házasságom!
8.   Ha kimegyen az konyhára,
      Csak gondja vagyon magára.
      Ej, dínom-dánom,
      Még élek is, bánom
40   Házasságom!
9.   Három hete, hogy elvettem,
      Morog, sér gyermek mellettem.
      Ej, dínom-dánom,
      Még élek is, bánom
45   Házasságom!
10.   Szereti más hússal főzni,
      Az enyémet hátra vetni.
      Ej, dínom-dánom,
      Még élek is, bánom
50   Házasságom!
11.   Alá sétál az házomban,
      Medve-zsoltárt mond magában.
      Ej, dínom-dánom,
      Még élek is, bánom
55   Házasságom!
12.   Soha ne láttalak volna,
      Mostan szívem nem kénlódna!
      Ej, dínom-dánom,
      Még élek is, bánom
60   Házasságom!
13.   Égy van dolga az legénynek,
      Rossz felesége szegénynek.
      Ej, dínom-dánom,
      Még élek is, bánom
65   Házasságom!

14. Adjon Isten rossz helyet jót,
Rinygó helyet egy állandót!
Ej, dínom-dánom,
Még élek is, bánom
70 Házasságom!
15. Imégy-amúgy áll az kontya,
Végigfosta a porontya.
Ej, dínom-dánom,
Még élek is, bánom
70 Házasságom!

⁵ Házadságom [értelem] ¹¹ jószágomnak [értelem, rím] ¹⁶ Mindsem [értelem]

IX.

1. Bánom, hogy megházasodtam,
Nyűgöt magamra vállaltam!
Hej, dínom-dánom,
Még élek is, bánom
5 Házasságom!
2. Mások azt mondják felőle:
Híres kurva lesz belőle.
Hej, dínom-dánom,
Még élek is, bánom
10 Házasságom!
3. Ha kimék is a mezőre,
Más fekszik a lepedőre.
Hej, dínom-dánom,
Még élek is, bánom
15 Házasságom!
4. Jobb lett volna országomból
Kibujdosni világomból.
Hej, dínom-dánom,
Még élek is, bánom
20 Házasságom!

- 25 5. Reggel felkél tíz óraker,
Haja úgy áll, mint a bokor.
Hej, dínom-dánom,
Még élek is, bánom
Házasságom!
- 30 6. Imígy-amúgy áll a kontya,
Végigfosta a porontya.
Hej, dínom-dánom,
Még élek is, bánom
Házasságom!
- 35 7. Ha kivonom a lábomat,
Másnak vetik az ágyamat.
Hej, dínom-dánom,
Még élek is, bánom
Házasságom!
- 40 8. Ördög győzi a vendéget,
Másnak vettem feleséget!
Hej, dínom-dánom,
Még élek is, bánom
Házasságom!
- 45 9. Ha elmén a mézárszékbe,
Onnan mén a Cserepesbe.
Hej, dínom-dánom,
Még élek is, bánom
Házasságom!
- 50 10. Ha török csupra, fazéka,
Annak is én vagyok oka.
Hej, dínom-dánom,
Még élek is, bánom
Házasságom!
- 55 11. Vagyon gondja az éhségre,
De nincs gondja a főzésre.
Hej, dínom-dánom,
Még élek is, bánom
Házasságom!

12. Ördög az anyja szajhája,
Amim van is, elprédálja!
Hej, dínom-dánom,
Még élek is, bánom
60 Házasságom!
13. Gyermeke lesz esztendőre,
Megcsináltatta előre.
Hej, dínom-dánom,
Még élek is, bánom
65 Házasságom!
14. Zörög-morog a kuckóba,
Hogy nem mehet a lagziba.
Hej, dínom-dánom,
Még élek is, bánom
70 Házasságom!
15. Szépet vettem személyére,
De huncfutot erkölcsére.
Hej, dínom-dánom,
Még élek is, bánom
75 Házasságom!
16. Bár sohase láttam volna,
Már most szívem nem búsulna!
Hej, dínom-dánom,
Még élek is, bánom
80 Házasságom!
17. Kilenc forint volt az ára,
Jó lesz holnap pántlikára.
Hej, dínom-dánom,
Még élek is, bánom
85 Házasságom!

⁴⁶ csupora [szótagszám] ⁴⁷ vagyok az oka [szótagszám]

61.

I.

1. Feleséget vettem én,
Mind néki nem lettem én,
Kedvét nem találtam én.

- 5 2. A városban mentem én,
Prémes szoknyát vettem én,
Abban öltöztettem én,
Kedvét nem találtam én.

- 10 3. A zsidókhöz mentem én,
Pántlikákot vettem én,
A fejére raktam én,
Kedvét nem találtam én.

- 15 4. A göröghöz mentem én,
Kávét, cukrot vettem én,
Avval megittattam én,
Kedvét nem találtam én.

- 5 5. A bótokba mentem én,
Portékákat vettem én,
Néki aztat adtam én,
Kedvét nem találtam én.

- 20 6. Az erdőbe mentem én,
Somfabotot vágtam én,
Az hátára raktam én,
S kedvét úgy találtam én.

⁹ patikákat [értelem] ¹⁵ kedvit [hangzás]

II.

1. Ifjú legín voltam, kevély leányt elvettem,
Az vásárra elmentem, magommal elvittem,
Duna, Duna, Duna, dum.
5 Vettem ottan néki szép piros pántlikát,
A' sem tetszett néki, mégis szebb kellett néki,
Duna, Duna, Duna, dum.

2. Másodszor elmentem, magommal elvittem,
 Vettem akkor néki szép, piros pántoflit,
 Duna, Duna, Duna, dum.
 10 A' sem tetszett néki, mégis szebb kellett néki,
 Duna, Duna, Duna, dum.
3. Harmodszor elmentem, magommal elvittem,
 Vettem otton néki üst-aranyos láncot,
 Duna, Duna, Duna, dum.
 15 A' sem tetszett néki, mégis szebb kellett néki,
 Duna, Duna, Duna, dum.
4. Negyedszer elmentem, magommal elvittem,
 Vettem akkor néki kétágó korbácsot,
 Duna, Duna, Duna, dum.
 20 Először megvágám, nyakomba borula,
 Másodszor megvágám, magam is megbánám,
 Duna, Duna, Duna, dum.
5. Hogyha Győrrí mehetnék,
 Kolmárlegín lehetnék,
 25 De szép leányokat árulnék,
 Három pénzen hatot adnék,
 Duna, Duna, Duna, dum.
6. Fogd meg te is a tédet, én is az enyimet,
 Vessük öszve őket, hadd veszekedjenek!
 30 Duna, Duna, Duna, dum.

⁴ ottan [hangzás] ²¹ megbányám [hangzás] ²³ Györi [értelem] ²⁶ hatod [értelem]

62.

I.

Kincsem, feleségem,
 Mért nem szeretsz engem?
 Lám, akkor szeretted,
 Mikor hozzám jöttél,
 5 Jaj, kincsem, feleségem!

I.

Az ura elhagyja részeges feleségét

1. Élek, élek, amint élek,
Bizony katonának megyek!
Itt hagyom a vén fejedet,
Nem gondolok többet veled!
- 5 2. Megittad már hat ökrömet,
Kilenc borjas tehenemet,
Három vasas szekeremet,
Újjonnan csinált ekémet.
- 10 3. Ki az ördög szerethetne?
Bár egyszer kórság elvinne,
Hogy vén fejedet nem látnám,
Avagy tőled megválhatnám!
- 15 4. Ha másképp *el* nem hagyhatlak,
Hidd el, bizony felakasztlak,
Kéményből kifitogtatlak,
Minden embernek mutatlak!

¹³ másképp nem [szótagszám, vö. II.]

III.

Vén feleségű fiatal férfi éneke

1. Élek, élek, amint élek,
Bizon katonává leszek!
Elhagyom a vén lelkedet,
Eb vesződjön veled többet!
- 5 2. Megittad már hat ökrömet,
Három vasas szekeremet,
Kilenc borjas tehenemet,
Újjonnan csinált ekémet.

- 10 3. Beittad a fejkötődöt,
Fejkötőddel keszkenődöt,
Eladtad a kenderődöt,
Megloptad az erszényemet.
- 15 4. Bárcsak én azt egyszer látnám,
Hidd el, bizon nem is bánám,
Hogy a nyakad kitekernék,
Vagy a tüskén megégetnék!
- 20 5. Jöjj el hamar, boldog óra,
Hogy váljék egyszer valóra,
Hogy ez a vén megdöhhödjék,
Akkor bizon vígan lennék!
6. Ne közelgess immár hozzám,
Ne is nézzél immár reám,
Mért én bizon nem szeretlek,
Reád immár nem nézhetek!
- 25 7. Valahányszor látlak téged,
A te csúnya, csipás szemed,
Bizony, magam elokádom,
Majd minden bélem kihányom.
- 30 8. De jaj nékem, az én éltem
Holtig kell már véled élnem!
Ha másképp el nem hagyhatlak,
Bizony magam majd megfujtlak!

cím feleségi [értelem] ¹ amind [értelem] ⁷ tehemet [értelem, szótagszám]

64.

Kincsem, feleségem! Nincs kire keresnem?
Él a kocsmárosné, van kire keresnem!

65.

1. Egyik bajom, nincsen feleségem,
Kinél nincsen nagyobb ellenségem,
Ha megnézem fele-segítségem,
Jól sem esik az én eleségem.
- 5 2. Bárcsak engem egy szép lány kéretne,
Bátor annak csak fél szeme lenne,
A fél pedig akárhova lenne,
Csak hogy engem szívesen szeretne!
- 10 3. Nem vesznek el a farsangba engem,
Majd itthon ér a sovány böjt engem.
Majd hazajön tavasszal a fecske,
Akkor szeret engem a menyecske.

66.

I–III.

AD NOTAM: *Hol lakik kend, hűgomasszony*

1. Az én Katóm éjjel-nappal pöröl vélem,
Púpos hátát de hisz én is megkefélem,
Ordít, mint az oroszlány,
Mint egy vén, oláh leány,
5 Ágyúz hátul, ijú,
Ágyúz hátul, ijú,
Ágyúz hátul, ijú!
- 10 2. Az én Katóm télen-nyáron mind csak sert hord,
De hisz azért mégis iszom mindennap bort.
Ujjú, kincsem, lelkecském,
Korcsmárosném, menyecském,
Igyunk most is, ijú,
Igyunk most is, ijú,
Igyunk most is ijú!

- 15 3. Az én Katóm húsvétkor is lencsét főz még,
Kalács alá a kemencém csak ritkán ég;
Mégis falok pecsenyét,
Ha olykor a bírónét
Cirolgatom, ijú,
20 Cirolgatom , ijú,
Cirolgatom, ijú!
4. Katóm engem nem szerethet már hasztalan,
De csókot ad a bíróné minduntalan,
Vessz el, kedves Katóm, vessz,
25 Nékem ugyan nem kellesz,
Vén furuglya, ijú,
Vén furuglya, ijú,
Vén furuglya, ijú!
5. A korcsmáros felesége jó asszony ám,
30 Gyakran köszönt úgy estéknént egy pint bort rám.
Héj, Katóm, ha tudnád azt,
Oly későre ki maraszt
Kinn magánál, ijú,
Kinn magánál, ijú,
35 Kinn magánál, ijú!
6. Ha vásár lesz Komáromban, majd eladlak,
Egy pentelben az úrfiknál majd elhagylak,
S vígan élem világom,
Míg virít ifjúságom,
40 A korcsmában, ijú,
A korcsmában, ijú,
A korcsmában ijú!

29 Korcsmáros [szótagszám]

I.

*A rossz feleségű embernek panasza**Vigan élem világom NÓTÁJÁRA*

1. Bujdosol, árva legény,
Házasodhatnál, szegény,
Nem teszek semmi gáncsot,
De adok egy tanácsot:
5 Még mindeddig szabad voltál a bilincstől,
Jól gondold meg, miért válsz el e nagy kincstől!
2. Én is voltam ily virág,
Zöld levelű, kényes ág;
Szerettem a szépeket,
10 Válogatott szüzeket,
De bezzeg reátaláltam a jobbikra,
Kivel nem is merek ülni egy zsombíkra.
3. Míg leány volt, kedvezett,
Reám vidámon nézett;
15 Helyemet is törölte,
Hogyha szerét tehetta.
De ímé, most kimutatja áspis mérgét,
És röjtökben eddig titkolt gonosz férgét.
4. Éltem véle keserű,
20 Könnyhullatásom sűrű,
Éjjelem és nappalom
Bánat és aggodalom.
Szomorkodom, nem találok vidámságot,
Beteg szívem, de nem lelek orvosságot.
- 25 5. Ha ötet megszólítom,
Nyelvét reám huszítom.
Ha intem, mérget okád,
Egy szavamra tízet ad.
Könnyebb volna a rák hátán Bécsbe menni,
30 Mintsem ötet egy szép szóra reávenni.

6. Ha elfogy a zsír és vaj,
Fülemet éri nagy zaj.
Hogyha fél nap nincs kenyér,
A házból is majd kivér.
35 A tojós tyúk nem csatáz úgy a palláson,
Mint ez vélem csöröl-pöröl egyen-máson.
7. Nem is mondja, mi hibáz,
Csak azt látom, ég a ház.
Szükségéről nem beszél,
40 Csak futkos, mint a veszély.
Ha semmi bűnt nem teszek is, mégis véték,
Addig pattog, míg a bottal nem segítek.
8. Alig várja, menjek el,
Akár alá, akár fel,
45 Akkor éli világát,
Mikor nem látja párját.
Pedig lám, a galambok is mint örülnek,
Ha párjokkal a fészekbe öszeülnek!
9. Máshoz édes, mint a méz,
50 Ha én jövök, rám sem néz.
Ha lehetne, mikor lát,
Belém szúrná a villát.
Még azért is bosszonkodik a kutyára,
Hogy a farkát csóváltgatja az urára.
10. Maga eszik csömögét,
55 Hol töpörtyút, hol csörgét.
Amit akar, azt iszik,
Mert szavára megviszik.
Nékem pedig fél keletlent vet ölembe,
60 És egy korsó állott vizet ad kezembe.
11. Ha egy meszely bort iszom,
Majd kitépi bajuszom,
Átkokat hány bélemre
65 S szegény szomjas gégémre.
Száz mennykövet kér fejemre gonosz nyelve,
Valahányszor nem tud telni bennem kedve.

12. Ha megrezzentem, kihág
Az utcára, s ott kotág.
Harsog, mint a hadmozsár,
70 Nincs szájának semmi zár.
Könnyebb volna az oroszlányt leültetni,
Mintsem ennek vad nyelvére závárt vetni.
13. Ha lefekszem, elfordul,
Álmában is reám dül.
75 Hogyha kérek födelet,
Kiméri a házhelyet.
Ha rávetem karjaimat feledtemben,
Úgy elüti, majd kiesem ijedtemben.
14. Valahányszor ágyomban
80 Mozdul hasam álmomban,
Mindannyiszor felindul,
Mint aki megbolondul.
Csak egy ördög sem maradna a pokolba,
Mind kihíjja, hogy szálljanak a gyomromba.
- 85 15. Én Istenem, mit adtál,
Hogy megházasítottál?
Adtál egy nagy keresztet,
Hogy az erdőn nem veszett!
De nem okozhatok senkit: én kerestem,
90 Felemeltem vállaimra, mert szerettem.
16. Vigyázz, aki szabad vagy,
Hogy ily bajra ne akadj!
Több is van ám olyan fajt',
Aki szerez ilyes jajt.
95 Jobb a pokolba leszállni becsülettel,
Mintsem öszveházasodni ily kenettel.
17. A szerencsés házasság
Valóban nagy boldogság.
Aki talál igaz párt,
100 Kikerüli e nagy sárt.
De jaj, ritka szerencse ez a világon,
Mert nem röpdös ilyen madár minden ágon!

⁴² ném [értelem] ⁶⁹ horsog [hangzás]

I.

1. A győri leányok most vannak verbungon,
Katonának mennek, indulóban vannak,
Tralla-trillom, hap, hap, hap!
- 5 2. Párta az kalpagjok, veres a nadrágjok,
Fejér az mondérjok, sárga a csizmájok.
Tralla-trillom, hap, hap, hap!
3. Ne indulj, jó legény most megházosodni,
Mert nehéz szert tenni, jó leányra kapni.
Tralla-trillom, hap, hap, hap!
- 10 4. Én megházosodtam, jó leányra kaptam,
Talán örömben felakasztom magam.
Tralla-trillom, hap, hap, hap!
- 15 5. Feleségem jóságát régen kitanultam,
Pálinkás üvegét utána találtam.
Tralla-trillom, hap, hap, hap!
6. Nem kell néki rokka, semmiféle munka,
Nem illik kezébe sem szita, sem rosta.
Tralla-trillom, hap, hap, hap!
- 20 7. Reggel ásítózik a boros kancsóra,
Későn-korán bor-pálinka,
Béveszi a pokol gyomra.
Tralla-trillom, hap, hap, hap!
- 25 8. Nem ám az a rózsza, ki kis kertben nyílik,
Hanem az a rózsza, kik egymást szeretik.
Tralla-trillom, hap, hap, hap!
9. Mink vagyunk a rózsák, mink szeretjük egymást,
Mink vagyunk a rózsák, mink szeretjük egymást.
Tralla-trillom, hap, hap, hap!

II.

1. A győri leányok indulatba vannak,
Indulnak, ballagnak, verbuválni akarnak,
Haj, dénom, hap, hap, hap, indulatba vannak.
- 5 2. Sárga a papucsok, kék a harisnyájok,
Vörös a szoknyájok, kalpag az pártájok,
Haj, dénom, hap, hap, hap, kalpag az pártájok.
3. Ne indulj, jó legény, most megházasodni,
Mert igen keserves jó leányra kapni,
Haj, dénom, hap, hap, hap, jó leányra kapni!
- 10 4. Én megházosodtam, jó leányra kaptam,
Talán örömben fölakasztom magam,
Haj, dénom, hap, hap, hap, fölakasztom magam.
- 5 5. Feleségem jóságát régen kitanultam,
Fele palack pálinkát utána találtam,
15 Haj, dénom, hap, hap, hap, utána találtam.
6. Jaj az én vajamnak, jaj a szalonnámnak!
Süti, főzi, pörköli, legényekkel megeszi,
Haj, dénom, hap, hap, hap, legényekkel megeszi.
- 20 7. De már elvégeztem, korbácsot szereztem,
Ha ő azt el nem hagyja, bizony megkóstolja,
Haj, dénom, hap, hap, hap, bizony megkóstolja!

⁷ legén [hangzás] ²¹ dínom [hangzás]

69.

I.

1. Halld meg, pajtás, panaszimat,
Hadd panaszlom bajaimat:
A feleségem nem szeret,
Egy gaz huncfutért így megvet,
5 Jaj, de bánom!

2. Szeretője egy mészáros,
Tudja azt az egész város.
Ajtó *megébe* nem záros,
Feleségem véle páros,
10 Jaj, de káros!
3. Intettem már sok szép szómmal,
Édesgető szavaimmal,
De ez neki semmit nem ér,
Míg támad benne a rossz vér,
15 De sajnálom!
4. Jaj, de bánom, be sajnálom,
Hogy mászt szeret az asszonyom!
De én arról nem tehetek,
Tudom, holtig veled leszek.

⁸ mege bennem [értelem]

I. 3. a) Mesterségcsúfolók

70.

Huszonketten voltak a vargák,
Húsz kenyeret megettek a lusták,
A mészárost úgy elfárasztották,
A pecsenyét vele forgattatták,
5 De hogy megsült, hazapirongatják:
– Haza, haza, lílek kurva az anyád,
Otthon járjad a kurvanyád táncát!

⁷ jarjak [értelem]

I.

Alia similis

1. – Kedves rajom, szép leányom, kertem rózsaszála!
Férjhez mégy-é te nemeshez, kényesen nevelthez?
– Nem kell ő nemessége,
Mert teste igen gyenge,
5 Ott hamar az köszvény
Elválaszt, mint törvény
Nemestől.
2. – Kedves rajom, szép leányom, kertem rózsaszála!
Férjhez mégy-é te kámzsáshoz, pellises barátához?
10 – Uram, őrizz csudától,
Rút, éktelen majomtól!
Holtig inkább pártát
Viselek, harminc párt,
Nem megyek!
- 15 3. – Kedves rajom, szép leányom, kertem rózsaszála!
Férjhez mégy-é palástoshoz, nagy kalapú paphoz?
– Paphoz mennék én férhez,
Többet tudnak az könyvhez,
Mint az feleséghez,
20 Dali menyecskékhez
Az papok.
4. – Kedves rajom, szép leányom, kertem rózsaszála!
Férjhez mégy-é hát árushoz, nagy kéncsű boltoshoz?
– Boltos ember kényesen,
25 Aranyason, selymesen
Járatna házában,
De ritkán ágyában
Kaphatna.
- 30 5. – Kedves rajom, szép leányom, kertem rózsaszála!
Férjhez mégy-é katonához, az ebugattához?
– Katona is jó volna,
Ha meg nem sarkantyúzna!
De ő sokat harcol,
Az kurvákkal táncol
35 Katona.

6. – Kedves rajom, szép leányom, kertem rózsaszála!
Férjhez mégy-é hát déákhhoz, frissen sétálóhoz?
– Jaj, elmégyek déákhhoz,
Az édes galambamhoz!
40 Soha szemem szebbet,
Nem látott frissebbet
Déáknál.
7. Van becsületi rakás,
Mert van tógája rókás,
45 Abban, mint egy páva,
Lépdegél sétálva
Az déák.
8. Karcsún áll az dolmánya,
Módos az csinálmánya,
50 Mintha az testébül,
Nőtt volna bőréből
Déáknak.
9. Öve meggomboztatott,
Egymás után rakatott,
55 Hozzája szabatott,
Mondvacsináltatott
Déáknak.
10. Csizmáján magos patkó,
Egy máriásért Palkó
60 Egy nap pallérozta,
Ugyan rá is vágta
Déáknak.
11. Inge, lábravalója,
Mínem az is az alja,
65 Hanem Slésyában
Szótték az bordában
Déáknak.
12. Az haját sem pünkösdben
70 Vagy egyéb innepekben
Fésüli nem egyszer,
Hanem egy nap hétszer
Az déák.

13. Fésűje sem gereben,
De szép elefánt-tetem.
75 Posonból hozatta,
Az árát megadta
Az déák.
14. Az bajusza sem borzos,
Sodrott, sima, nem gazos.
80 Orcája tündöklük,
Szája csókra nyílik
Déáknak.
15. Addig magam sem nyugszom,
Még éjjel sem aluszom,
85 Míg magamot társul,
Nem adom pajtásul
Déáknak.

⁴⁶ sítálva [hangzás] ⁵⁹ márjásért [szótagszám]

72.

I.

1. Kérnek ugyan, kérnek, kérnek,
De hogy kihez menjek, menjek?
Hajja, hujja, hajj!
5 Gyászos szívek a papnéknak, nem leszek én az,
Gyászos szívek a papnéknak, nem leszek én az!
2. A mesternek képit, képit,
Szeretném a szépit, szépit,
Hajja, hujja, hajj!
15 A mesterné csak mesterné, nem leszek én az,
A mesterné csak mesterné, nem leszek én az!
3. A nótárius pennája,
Hogyha sokat iszik szája,
Hajja, hujja, hajj!
20 A számvetést elfelejti, nem leszek én az,
A számvetést elfelejti, nem leszek én az!

4. A csizmadiának ujjja
Ha bötykös nem volna, volna,
Hajja, hujja, hajj!
Erős a fordítófája, nem leszek én az,
25 Erős a fordító fája, nem leszek én az!
5. A szűcsöknél pöszlés, pöszlés,
Elég vagyon esés, esés,
Hajja, hujja, hajj!
30 Sok seprő kell a szűcsöknek, nem leszek én az,
Sok seprő kell a szűcsöknek, nem leszek én az!
6. A vargának körme, körme,
Sokat vág a cserbe, cserbe,
Hajja, hujja, hajj!
35 Bűdös nagyon az ő keze, nem leszek én az!
Bűdös nagyon az ő keze, nem leszek én az!
7. Mészárosnál hurkát, hurkát,
Ehetsz elég dutkát, dutkát,
Hajja, hujja, hajj!
40 Mészárosné zsíros táska, nem leszek én az,
Mészárosné zsíros táska, nem leszek én az!
8. A kovácsnak dolga, dolga,
Csak olyan, mint cigány munka,
Hajja, hujja, hajj!
45 Szennyes, szurtos a kovácsné, nem leszek én az,
Szennyes, szurtos a kovácsné, nem leszek én az!
9. A sóvágó pedig, pedig
Még éjjel sem nyugszik, nyugszik,
Hajja, hujja, hajj!
50 Csákánnyal jár az aknában, a' kell nékem, az,
Csákánnyal jár az aknában, a' kell nékem, az!
10. Násznagy uram, násznagy, násznagy,
A számunkra bort adj, bort adj!
Hajja, hujja, hajj!
55 Két vénasszony a konyhában, rop a fara, rop,
Két vénasszony a konyhában, rop a fara, rop, rop,
rop, rop, rop, rop, rop!

II.

1. Jaj énnékem, jaj, jaj, jaj, jaj,
Mert igen nagy baj, baj, baj, baj,
Hajja, huja, haj!
Hajja, huja, haj!
5 A lopot tuppot komámasszon a szűr ujja .....haj!
2. Ó, mely sokan kérnek, kérnek,
Vajon kihez menjek, menjek?
Hajja, huja, haj!
Hajja, huja, haj!
10 Gyászos szívek a papnéknek, nem leszek én az!
3. Az mesternek szépit, képit,
Szeretném a képit, képit,
Hajja, huja, haj!
Hajja, huja, haj!
15 Az mesterné csak mesterné, nem leszek én az!
4. Az deák csak kedves, kedves,
Szava, mint méz, édes, édes,
Hajja, huja, haj!
Hajja, huja, haj!
20 De az deák frisset szeret, elhagy engem az.
5. A szabónék frissek, frissek,
Vagyon is sok selymek, selymek,
Hajja, huja, haj!
Hajja, huja, haj!
25 De félek az meleg vastól, nem leszek én az!
6. Mészárosnál hurkát, hurkát,
Kaphatnál sok dutkát, dutkát,
Hajja, huja, haj!
Hajja, huja, haj!
30 Zsíros táska mézárosné, nem leszek én az!
7. Az fazakas kurta, kurta,
A lába is kurta, kurta,
Hajja, huja, haj!
Hajja, huja, haj!
35 Csak rúgja hát a korongját, nem leszek én az!

8. A szócsöknél pöszlők, pöszlők,
Lehet, hogy sok esik, esik,
Hajja, huja, haj!
Hajja, huja, haj!
40 Olyan helyre sok seprű kell, nem lészek én az!
9. Az vargáknak körme, körme
Gyakron ér az cserbe, cserbe,
Hajja, huja, haj!
Hajja, huja, haj!
45 Bűdös nekik az ő körmök, nem kell nekem az!
10. A kovácsok dolga, dolga,
Merő cigány munka, munka,
Hajja, huja, haj!
Hajja, huja, haj!
50 Kormos füsttől az kovácsné, nem leszek én az!
11. Az sóvágó pedig, pedig
Éjszaka sem nyugszik, nyugszik,
Hajja, huja, haj!
Hajja, huja, haj!
55 Csákányok jár az aknába, az kell nékem, az!
12. Násznagy uram, násznagy, násznagy,
Bort eleget most adj, most adj!
Hajja, huja, haj!
Hajja, huja, haj!

⁵ [romlott sor] ¹¹ mester [szótagszám] ³⁵ csak [értelem] ³⁶ pöszlék [rím] ³⁷ ha [értelem] ⁴¹ körmök [rím]

73.

I.

1. Apám ki volt, nem tudhatom,
Mert senkire sem foghatom.
Hogy hol s miképp születtem,
Mindeddig ki nem vehettem.
- 5 2. Elég, hogy minap mondották,
Titkon tudtomra úgy adták,
Hogy uram atyám nagy neve
Írásban légyen bétéve

- 10 3. Az tituláris nagy tárban,
És hogy nyugszik cifra házban.
Apámot így nem ismérem,
Senkire fogni nem merem.
- 15 4. Az anyám volt Regl Fló,
Augsburgban taligatoló.
Hetvenkilenc gyermeke volt,
Nyolcvanadikával megholt.
- 20 5. Talán még meg nem holt volna,
Még most is taligát tolna,
De sok krajcer virslit evett,
És attúl mindjárt rosszul lett.
6. Egy vén parókást megcsudált,
És attúl mindjárt holtá vált.
Kiadta végső szándékát,
Reám hagyta az taligát.
- 25 7. Biz én a tolást meguntam,
Augsburgból Bécsbe ballagtam.
Ott voltam egy kis ideig,
Vagy tizenkét esztendeig.
- 30 8. Tüstént én vargává lettem,
Kezembe árt s csirizt vettem,
Meister Stiknek kezét adtam,
Mint más, nála megmaradtam.
- 35 9. Osztán hogy felszabadultam,
Messze vándorlani indultam,
A bölcs ember semmit nem ér,
Ha experienciával nem bír.
- 40 10. Az apám mesterember volt,
Mindörökké taligát tolt,
Én eztet akkor megtudtam,
Mikor már fölszabadultam.
11. Neve volt ugyan Gaz Péter,
Azért is volt nagy gazember.
Ha igaz ember lett volna,
Már most taligát nem tolna.

- 45 12. Mindenikkel összevesze,
Egy pénz ára sem volt esze,
Sok oskolát kitanulta,
Tolni az taligát tudta.
- 50 13. Principista, grammatista,
Syntaxista, conjugista –
Már eztet mind kitanulta,
Csak egy volt benne a hiba:
- 55 14. A poesist kikavarta,
Retorikát megzavarta,
Tanítók mikor ezt látták,
Az oskolából kicsapták.
- 60 15. Ó, te *elhagyatott* Bandri,
De lóg nagyon jemu prundri!
Jaj most néked, szegény fejem,
Averu vám teráz zmrznyem!

¹³ [szótagszámhiány] ³⁴ [szótagszámötöbbllet] ⁵³ Poesist [szótagszám] ⁵⁷ elhagyattatot [szótagszám]

74.

1. Ne menj férjhez mészárosához,
Mert fejedre ez sok bajt hoz,
Kínzó, nyúzó, fejbeverő,
Bikacsekkkel kereskedő.
- 5 2. Ne menj férjhez lakatoshoz,
Sem pediglen csúf kovácshoz,
Képek nekik mindég kormos,
Minden ízek füstös, szutykos.
- 10 3. Ne menj férjhez te bognárhoz,
Ne iparkodjál vargához,
Egyik korhely, másik iszós,
Bognár fúró, varga szurkos.
- 15 4. Menj te férjhez köszörűshez,
Vagy ha tetszik, gombkötőhez,
Hintója van köszörűsnek,
Aranyt vernek gombkötőnek.

- 20 5. Zsibvásárost is szerethetsz,
Borbélylegénnyel nem veszthetsz,
Lészen változtatva ruhád,
Minden szakáll poltúrát ad.
6. A kávé is meglehetősen,
Felesége cifra kendős,
Ha nincs vendég, pénze kevés,
De mégis úr, mert ő kávé.
- 25 7. Legtöbb pénze van szabónak,
Tehát én csak adlak annak,
Szabad lopó, nem büntetik,
Olló- s túvel gazdálkodik.

75.

Tu es sutor csizmadia,
Nem tanultál, az a híja!
Magad pius, *párod* pia,
Címered most a bicskia.

³ parum [értelem]

I. 3. b) Barátcsúfolók

76.

I.

5 Sirasd meg azt az időt, melyben barátta lettél,
Kötéllal kötött zubbont nyakadba kerítettél!
Fán járó csuda vagy,
Gatyád nincsen, inged nagy,
Ezer bajod meg kettő, meg kettő,
Gyászos az esztendő,
Gyászos az esztendő.

210

III.

1. Sirasd meg azt az időt, melyben barátá lettél,
Istráanggal kötött zubbont nyakadba kerítettél,
Fán járó csuda vagy,
Gatyád nincsen, inged nagy,
5 Ezer bajod meg kettő,
Gyászos az esztendő.
2. Nincs e világon semmi jobb, mint a jó békesség,
S azzal egybekötött virágzó, szép egészség,
Hogyha ki házában,
10 Kedves hazájában
Kedvére él; az ilyen
Boldog, akármilyen.
3. Bár véres verítékkal keresi is kenyerét,
Ha eke szarva s kapa feltöri is tenyerét,
15 De dolga rendesen
Foly, eszik csendesen,
Akinek hát ily dolga,
Jól van; *ámbár* szolgálja.
4. De bezzeg nem így van ám sorsa annak, ki barát,
20 Aki kemény darócból visel fekete harát!
Mert a' csak nyomorog,
Sokszor a hasa morog.
Ó, te hát ne légy olyan,
Attól Isten ójjon!

¹⁸ akár [IV.]

VI.

1. Sirasd meg azt az időt, melyben deákká lettél,
Sárral prémezett dókát nyakadba kerítettél!
Jaj, szegény, odavagy,
Rémítő csuda vagy,
5 Ezer bajod meg kettő, meg kettő, meg-meg kettő, meg kettő,
Jászos az esztendő!

2. Sirasd meg azt az időt, melyben barátta lettél,
Istráanggal kötött zubbont nyakadba kerítettél!
Fán-járó csuda vagy,
10 Gatyád nincsen, inged nagy,
Ezer bajod, meg kettő, meg kettő, meg-meg kettő, meg kettő,
Jászos az esztendő!
3. Sirasd meg azt az időt, melyben asszonnyá lettél,
Gonddal rakott főköttöt fejedbe terítettél!
15 Jaj, szegény, odavagy,
Rémítő csuda vagy,
Ezer bajod, meg kettő, meg kettő, meg-meg kettő, meg kettő,
Jászos az esztendő!

VII.

1. Sirasd meg azt az időt, melybe barátta lettél,
Istráanggal kötött zubbont nyakadba kerítettél!
Már, szegény, odavagy,
Szükséged sok, bajod nagy!
5 Vígsgódtól megváltál, megváltál,
Hogy barátnak álltál,
Hogy barátnak álltál.
2. Változtasd meg, ha lehet, ezt az állapotodat!
10 Minek adtad rabságra régi szabadságodat?
Már, szegény, odavagy,
Gatyád nincsen, inged nagy!
Vígsgódtól megváltál, megváltál,
Hogy barátnak álltál,
Hogy barátnak álltál.
- 15 3. Mely jó volt addig dolgod, míg szabad madár voltál,
Mert most eggyel, majd mással, akivel tetszett, szóltál.
Már szegény odavagy,
Gatyád nincsen, inged nagy!
20 Vígsgódtól megváltál, megváltál,
Hogy barátnak álltál,
Hogy barátnak álltál.

4. Már meg kell változtatni régi természetedet,
A klastrom törvényei kötelezik éltedet.
25 Már, szegény, odavagy,
Gatyád nincsen, inged nagy!
Vígsgódtól megváltál, megváltál,
Hogy barátnak álltál,
Hogy barátnak álltál.
5. Már nem szabad senkire szemedet is csak vetni,
30 Sokkal inkább tilalmas a barátunk szeretni.
Már, szegény, odavagy,
Gatyád nincsen, inged nagy!
Vígsgódtól megváltál, megváltál,
35 Hogy barátunk álltál,
Hogy barátunk álltál.
6. Már kötelességed éjjel-nappal preecelni,
Az élőkért-holtakért gyakran visificalni.
Már, szegény, odavagy,
40 Gatyád nincsen, inged nagy!
Vígsgódtól megváltál, megváltál,
Hogy barátunk álltál,
Hogy barátunk álltál.
7. Úgy viseld hát magad ezután, mint clericus,
45 Hogy edesi Asticus jobb légy, mint politicus!
Már, szegény, odavagy,
Gatyád nincsen, inged nagy!
Vígsgódtól megváltál, megváltál,
Hogy barátunk álltál,
Hogy barátunk álltál.

⁸ alapododat [értelem] ⁴⁴ [romlott, értelmezhetetlen sor]

VIII.

A barátról

1. Sirasd meg azt az időt, melyben barátta lettél,
Szürke mákos gubában midőn felöltözködtél.
Jaj, szegény, odavagy,
Rémisztó csuda vagy,
5 Ezer bajod meg kettő, meg kettő, meg-meg kettő, meg kettő,
Meg-meg tizenkettő.

2. Sarkantyús csizmád helyett fabotosod felvetted,
Minden szabadságodat egy kötélben kötötted.
Jaj, szegény, odavagy,
10 Rémisztó csuda vagy,
Ezer bajod meg kettő, meg kettő, meg-meg kettő, meg kettő,
Meg-meg huszonkettő.

3. Távozz el hát már tőlünk, ha immár búcsút vettél!
Fizesse meg az Isten, kinek bolondja lettél!
Mert, szegény, odavagy,
10 Rémisztó csuda vagy,
Ezer bajod meg kettő, meg kettő, meg-meg kettő, meg kettő,
Meg-meg harminckettő.

77.

Questás barátok

1. Ne bánkódjunk, ne aggódjunk,
Ne bánkódjunk, ne aggódjunk,
Inkább azon hálálkodjunk,
Hogy e jó helyre jutottunk,
5 Ahol ennünk és innunk
És vígan vagyon dolgunk!

2. Odahaza a klastromban,
Odahaza a klastromban
Vizet mérnek a korsónkban,
10 Betegséget a torkunkban,
Kész nyavalyát hasunkba,
De kurvanyjok azonba!

3. Ha koldulni ki kell menni,
Ha koldulni ki kell menni,
15 Muszáj hamar takarodni,
Egy óráig felkészülni,
S szemek elől elmenni,
Kvesztát nyakunkba venni.
4. Ajándékért, olvasóért,
20 Ajándékért, olvasóért,
Ha könyörgünk szentségekért,
Vagy képekért, vagy gyűrűkért,
Nota bene ezekért,
Fáj nekünk ilyen szókért.
- 25 5. Vagy ha adnak, dúlnak-fúlnak,
Vagy ha adnak, dúlnak-fúlnak,
Két szalmagyűrűt taszítnak:
„Huszonegy kép egy questának
30 Untig elég” – úgy mondnak.
Ló seggibe bújjanak!
6. Amit adnak, úgy feltartnak,
Amit adnak, úgy feltartnak,
Mintha kincsejét Cresusnak
35 Kiadnák a koldusoknak.
Velünk ennyit gondolnak,
Mert magok nem koldulnak.
7. Ha bémegyünk, bármit vigyünk,
Ha bémegyünk, bármit vigyünk,
40 De kicsin a böcsületünk,
Kóruskerülő a nevünk,
S azt kérdik: honnan jövünk,
S eddig hol tekeregtünk?
8. Nemhogy szépen, kegyelmesen,
Nemhogy szépen, kegyelmesen,
45 Fognának minket kedvesen,
Ragadnának korsót frissen,
Köszöntenek szívesen,
Bíznák kezünkre éppen!

I.

1. Mondják a barátoknak: táncoljék!
Ígérnek neki egy bakkecskét.
„Nem járom, nem illik, nem szabad
Barátoknak *táncolni!*”
- 5 2. Mondják a barátoknak: táncoljék!
Ígérnek nekie menyecskét.
„Most járom, most illik, most szabad
Barátoknak *táncolni!*”

⁴ Barátoknak ... [vö. 2. vsz.]

II.

1. Mondják a barátoknak: táncoljék!
Ígérnek nékie egy kecskét.
„Nem tudok, nem lehet, nem szabad
A barátoknak *táncolni!*”
- 5 2. Mondják a barátoknak: táncoljék!
Ígérnek néki egy menyecskét.
„Nem tudok, nem lehet, nem szabad
A barátoknak *táncolni!*”
- 10 3. Mondják a barátoknak: táncoljék!
Ígérnek néki egy szüzeckét.
„Most tudok, most lehet, most szabad
A barátoknak *táncolni!*”

I. 3. c) Rang- és státuscsőfolók

79.

I.

1. Nem vagyok én parasztember, reám úgy nézzetek,
Família-, nemzetemre bár figyelmezzetek!
Bizonyos apám volt,
Kirúl anyám így szólt,
5 Hogy a fagyban, aratáskor megholt.
2. Ezem-iszom törzsökéből származtak eleim,
Ezt mutatják a korcsmákon adósleveleim.
Apám akárhol járt,
A vízben nem tett kárt,
10 Evett, ivott, sok kénálást nem várt.
3. E törzsöknek hogy én vagyok egyik igaz ága,
Bizonyítja száraz torkom gyakor szomjúsága.
Ihatnám mindenkor,
Regvel és éjfélkor,
15 Csak kaphassam, mindenkor jó a bor!
4. Egyik része címeremnek a jó káposztás hús,
Melyre ha nincs kolbász rakva, a szívem is már bús.
Ó, áldott káposzta,
Paradicsom hozta,
20 Áldott, aki kolbással foldozta!
5. Másodika címeremnek ama jó bosporos,
Ha a sült hús borsos léssen, legalább csak boros.
Mert bor nélkül méreg,
Egye meg a féreg,
25 Annyit használ, mint ebnek fakéreg!
6. Harmadikát címeremnek híjják kaszás lének,
Eztet mondják a magyarok legjobb ételének.
Valaki ezt falja,
Ajakát megnyalja,
30 Kálvinista mennyországnak vallja.

7. Nemes levél pecsétjének ha kívánod tudni
A viaszát, nem akarok én ebben hazudni:
Ez fordított kása,
Melynek nincsen mása,
35 Scythiából vagy származása.
8. Ezt csak jeles és sátoros ünnepen készítik,
De az asztalt szépen ezzel s nagyon ékesítik.
Hasunk jó barátja,
Egy forint a latja,
40 Szalonnátúl vagy szép illatja.
9. A tékája e levélnek két katona béles,
Réteggel van kibéllelve, jó vastag és széles.
Ó, drága ármális,
Böcsös uraknál is,
45 Könnyen lehetsz ezzel generális!
10. Addig valál virágodban, fonnyadt Magyarország,
Még e házi jó étkektől magad meg nem fosztád!
Mihelt a tortáta
Országod meglátta,
50 Elfonnyadtál, már mikor állsz lábra?

80.

I.

Egy nóta a Nyírségben lakó dámákról

1. Olyan fűrge, mint az ürge, a nyíri dáma,
Öltözete, viselete feszes, mint ráma,
Kantusba, cipőbe jár,
Akár tél van, akár nyár,
5 Kartony alatt réz a pendely, csak az a nagy kár!
2. A jószágban, majorságban, mely tesz tíz araszt,
Kisasszonként nézi, miként izzad a paraszt.
Kézét teszi kedvére
Mind a két csípejére,
10 Hazakullog, majd megdöglik éhvel estvére.

3. *Egész nyárban sövényvárban él heveréssel,
A rozskenyért, ha kölcsön kért, eszi két késsel.
Belől korog a gyomra,
Szorul kökényre, somra,
15 Mert málét is nem ad néki senki potomra.*

⁴ akar [hangzás] ¹¹ A jószágban, majorságban [értelem; vö. II., III., VII.]

VI.

1. *Olyan fürge, mint az ürge, a nyíri dáma,
Öltözete, viselete feszes, mint ráma,
Kantusba, bundába jár,
Akar tél van, akar nyár,
5 Kantus alatt réz a pendely, csak az a nagy kár!*
2. *Sövényvárba, meleg nyárba él heveréssel,
A rozskenyért, ha kölcsön kért, eszi két kézzel.
Mindent bevesz a gyomra,
Szorul kökényre, somra,
10 Mert málét is nem ad néki senki potomra.*
3. *A jószágba, majorságba, mely tesz tíz araszt,
Kisasszonyként nézi, miként izzad a paraszt.
Teszi kezét kedvére
Mind a két csípejére,
15 Hazakullog, majd megdöglik éhhel estvére.*
4. *Kávé helyett dinnyelevet iszik, ha nyár van,
Télre kelvén, paszulyt törvén eszi markával.
Ha kérdik az ebédet,
Mi volt? ez a felelet:
20 „Tyúkhús, fácán”, pedig lencse fénylik a száján.*

¹² ki asszonyként [értelem] ¹⁶ A kávé [szótagszám]

81.

I.

1. Köleskása rotyogása,
Fülesbagoly uhogása
Nem hallik mennyégben,
Csak széllyel mezőben.
- 5 2. Nékem adózik az ország,
Porciót ad egész világ,
Úr vagyok mindenkor,
Ha jövök ebédkor.
- 10 3. A dologhoz én nem szoktam,
A boritalt megtanultam,
Megmondja csaplárné,
Hogy ki s mi vagyok én.
- 15 4. A templomot nem gyakorlom,
De az korcsmát udvarolom,
Mert ott van az áldás,
Szép muzsikaszólás.
- 20 5. A borocskát megihatom,
Nem is igen válogatom.
Nem akad torkomban,
Könnyen megy gyomromban.
6. Vendégházba mulatozni,
A máséra támaszkodni,
Mi lehet szebb ennél,
Ily úri életnél?
- 25 7. Túlem azért tanuljatok,
Hozzám hasonló betyárok,
Kik akarnak élni,
Becsületre lépni!

³ menyékben [értelem]

I.

1. „Jerünk, koma, a korcsmára,
Igyunk falu rovására!
Ne hajtsunk senki szavára,
Vigyázzunk magunk dolgára!
- 5 2. Én vagyok az öreg bíró,
Te kegyelmed a kisbíró,
Komámuram törvénybíró,
Őkegyelme tanácsbíró.
- 10 3. Ha mi négyen együtt ülünk,
Ki áll akkor mi ellenünk?
Igazság van mi közöttünk,
Ki áll ellenünk, büntessük!”
- 15 4. Öreg bíró parancsolja:
„Bort, korcsmáros!” mondogálja,
„Ródd fel falu rovására,
Vess nagy pecsenyét rostélyra!”
- 20 5. Mondogálják ezt mind egyig:
„Legyünk itten mind hajnalig,
Bátor világos virradtig,
Holnapután vacsoráig!”
6. Törvénybírónak bajuszán,
Lefoly bor áll a kapcáján,
Csorog kétfelől a száján,
Kijő velő orra likán.
- 25 7. Tanácsbírónak az állán,
Lefoly bor rozsdás szakállán,
Elvásott foga, – azt mondja,
Sovány a bor, nem ihatja.
- 30 8. Közönségesen azt mondják,
Teli torokkal kiáltják:
„Jó bor, jó bor, ingyen adják!”
Bírság, koma, másra róják.

- 35 9. „A rovásokat olvassuk,
A jegyzéseket lemoszuk,
Korcsmárosnak bémutassuk,
A nagy hordót kifúrassuk!
- 40 10. Ha az elfogy, mást gondoljunk,
Holnap is mind öszvetartsunk,
A községre törvényt lássunk,
Valakit megbírságozzunk!”
11. Öreg bíró gyűlést hirdet,
Törvénybíróval fenyeget,
Tanácsbíró is izenget,
Kisbíró korsót ebleget.
- 45 12. Seregesen azt kiáltják:
„Igazság, koma, a bírság!”
Falubírák így találták,
Ezeket megbírságolták.
- 50 13. Öreg bíró azt kiáltja:
„Lassan-lassan oda hátra,
Nem kell annyi pintes korsó,
Csak kell kilenc iccés fickó!”
- 55 14. Bortól mindnyájan dúdolnak,
Seregestül rikongatnak,
Teli torokkal kiáltnak,
Mint a bakok, úgy ugrálnak.
- 60 15. Némelyek ott benn okádnak,
Asztal felett rókát nyúznak,
Szájokból asztalra loccsan,
Bíró mondja: „Coki onnan!”
- 65 16. Kiáltnak: „Nincsen porció,
Elment az egzekúció,
Faluban már nincsen berdó,
Korcsmán légyen tele korsó!”
17. Ki ez éneket szerzette,
Nevét versekbe nem tette,
Irgy nyelvektől féltette,
Jobb, hogy inkább elrejtette.

- 70 18. Ezek pedig mind igazak,
Amik itten írva vannak,
Én ezt köztök megpróbáltam,
Köztök dőzsölni meguntam.
- 75 19. Aki nem hiszi, próbálja,
Menjen csak közükben innya!
Ezeket igaznak mondja,
Nem hazudtam, azt megvallja.

³⁴ Jegyzéseket [szótagszám]

I. 3. d) Cigánycsúfolók

83.

I.

Cigány temetés

1. Avende, hol temetni a vén dádé,
Szerelmes gyermekeim, kérlek a lelketekre,
Per oppricsán esetek térdetekre!
Szurkunde Dabule,
5 Bingender meg szardikhén is csororum
Szurkunde Dabule.
2. Jertek elé, cigány kölykek, avende,
Mert megholt a kondorozott bothole,
Odavan a kondor hajú vén dádé!
10 Sane dichesz bingesz kove kohole.
„S ne bolondozz, édes uram, gajdulé!
Bort hozatok, szomjú vajda, iszol-é?
Ha nem szólasz, bújj hát ide, zágulé,
Talám ugyan megdőglöttél, Kurule?

- 15 3. Pillants egyet két fekete szemeddel,
Mutass reám, ne csalogass kezeddél!
Bulteszt káro, mit használok dögöddel?
Ha megholtál, csengesz pangesz Guluda,
Teli hagyod sátorodot gyermekkel,
20 No, kúk hágyesz, miét hajsz itten ezekkel?
Dikhe, nem is tudnak élni eszekkel,
Kokhesz magam ezer fótú, ribancos pendelyemmel,
Csororum szardikhe.
- 25 4. Jobb lett volna még azelőtt elveszned,
Mérgecs bénga hordja el a dög tested,
Még mandróm sincs, végbúcsúdot hogy veszed?
Aspengesz pane dike ve beng csere karo
Szurkunde Dabule.”

¹² szomja [értelem] ²⁵ el dög tested [szótagszám]

VII.

NOTA *Venite exultemus Domino etc.*

1. Gyertek elő, cigány kölkök, ávende,
Mert meghalt az kondor hajú csabalhole,
Odavan az kondor hajú vén dádé!
Csané bilinga bengeszkhore *csórhole*,
5 Csororum szardikhe szurkunde debule.
2. „Ne bolondozz, édes uram, gajdule!
Bort hozatok, sune vajda, iszol-é?
Ha nem iszol, bújj hát ide, dobule!
Talán ugyan megdöglöttél, csórhole?
10 Csororum szardikhe, szurkunde debule.
3. Jobb lett volna még ezelőtt elveszned,
Menga binga ragadjon el, nincs eszed!
Kinyered sincs, végbúcsúdat hogy veszed?
Kukherdát is másvilágon megeszed,
15 Csororum szardikhe szurkunde debule.

- 20
4. Tele *hagyad* sátorodat gyerekekkel,
Nosza, kegyes mért nem maradsz ezekkel?
Hogy vesződjem ennyi hitván kölkökkel?
Ugorj elő, áll' előbbre még evvel!
Szurkonde debule, bingender most is,
Csororum szardikhe szurkonde debule.
  6. Pillants egyet két fekete szemeddel,
Mutass reám, ne csalogass kezeddél!
Csororum szardikhe szurkonde debule.”

⁴ csólhole [értelem, vö. 9.] ¹⁶ hagyatt [értelem]

84.

I.

1. Jer, temessük el a vén, koszos dádét,
Aki megette éltében sok köles málét!
2. Nem kívánta éltében másét,
Nem is hatta veszni a magáét.
- 5 3. Eleget nyert, de ő soha nem lopott,
Meg sem vert valakit, hanem előtte futott.
4. Ha éhes volt, végságát mutatta,
Az verőfényre hasát kifordította.
- 10 5. A tajtékpépáját dohánnyal keményen megtöltötte,
Imádságát el is felejtette.
6. Imádsággal Istenit soha nem búsította,
A gyermekit lopásra jól megtanította.
7. A leves ételre sem kívánt kanált,
De ő a pogácsával igen szépen bánt.
- 15 8. Az halálra igen szépen magát elkészítette,
Hogy könnyebben menjen, mindenit elköltötte.

9. Ezt a nótát igen szépen megtanulta,
Éhomra csak gyakorta dalolta:
Csa csa more, megdőglött a vén dádé.

⁴ magáit [rím] ¹⁵ elkészítette [hangzás]

II.

Aria de requiem singarorum.

1. Gyertek elő, cigányok, purdék, ovende,
Mert meghót régi borzos hajú vén dádé!
Bingander bule csurorum sardiches,
Sarmande dabule.
- ⁵ 2. Kikerekedett az ő lelke, mind egy hárskötél,
Már ő szegény, vén feje fejr lovát nem cserél.
Bingander bule csurorum sardiches,
Sarmande dabule.
- ¹⁰ 3. Szerette ő az veres nadrágot,
De nem kereste az mennyországot.
Bingander bule csurorum sardiches,
Sarmande dabule.
4. Szerette ő az Isten bogarát,
Még meg nem harapta az ő szép, fejr pofáját.
¹⁵ Bingander bule csurorum sardiches,
Sarmande dabule.
5. Fényes ajakai már megmosolóztak,
És fejr fogai megrozsdásodtak.
²⁰ Bingander bule csurorum sardiches,
Sarmande dabule.
6. Olyan fejr volt az ókigyelme orcája,
Mind ama szép, fekete holló.
Bingander bule csurorum sardiches,
Sarmande dabule.
- ²⁵ 7. Úgy tündöklött az ókigyelme foga,
Mind ama szép, fejr túró.
Bingander bule csurorum sardiches,
Sarmande dabule.

- 30 8. Az Istent imádsággal nem búsította,
De az ő purdját kapiskálásra megtanította.
Bingander bule csurorum sardiches,
Sarmande dabule.

V.

AD NOTAM *Benedictus qui venit*

1. Temessük el ezt a vén dádét,
Aki megette a sok köles málét!
Nem kívánta ő élteben másét,
De nem hatta elveszni ő magáét.
- 5 2. Eleget nyert, de ő soha nem lopott,
Senkit nem vert, ha előlle elfutott.
Kárt nem tett, hanem amit kaphatott,
Ha hozzáfért, azzal hazaszaladott.
- 10 3. Ha tikocska jutott az nyereségében,
Kenyér nélkül ette ő azt kéntelenségében.
Kenyér nélkül ette ő azt kéntelenségében.
- 15 4. Ha cipót kaphatott, kenyeret nem kívánt,
Lepént és pogácsát soha ő ki nem hánt.
Ő az kaláccsal is igen szépen bánt,
De leves ételhez kanalat sem kívánt.
5. Imádsággal Istent soha nem *bosszontotta*,
Kedves gyermekeit lopni megtanította.
Az csalásért őket soha sem szomorította,
Hanem hogy nyerjenek, inkább bátorította.
- 20 6. Az Istenrül is ő gyakorta emlékezett,
Leginkább, mikor cserélni igyekezett.
Esküvéssel bátran mindent meggyőzött,
Szitkokrül is ő el nem felejtekezett.
- 25 7. Az halálra magát jól elkészítette,
Szebbik szurkos ingit magára vette.
Az pipáját dohánnyal erősen megtöltette,
De az imádságát ő elfelejtette.

- 30 8. Ha éhes volt, vigasságát mutatta,
Verőfényre hasát kifordította.
Ezt az nótát igen megtanulta,
Éhomra is sokszor csak azt danulta.
Amen.

¹⁶ bosszontotta vagy búsította [sic]

85.

Avender Csurorom

AD NOTAM *Laudate*

1. Bárcsak addig meg ne deglettél volna,
Míg egy szírke lovat lophattál volna,
2. Hogy a kelkeid is szerencsét próbálhattak volna,
És a kereskedésben élémehettek volna!
- 5 3. Ez életben igaz mesterséggel élt,
Eszteideig száz lovat is megcserélt.
4. Ez ha megkívánta a másét,
Csak oly bátran elvitte, mint magáét.
- 10 5. Az ires ládából semmit ki nem vett,
De a teliben is semmit bé nem tett,
6. Dicsekedett, hogy ínégi elíg van,
Ha mit kapott kereskedéssel valahonnan.
7. Az ires behénnét ha megtölthette,
Akkor a sivegét is félreitette.
- 15 8. Ha valami deg jutott néki nyereségből,
Kenyér nélkül is falta azt a nagy éhségből.

Cigány búcsúztatás

1. Búcsúzó szavaim nyújtom tühozzátok,
Megőszült fejemet már ne búsítsátok!
Inkább hova menyek, azt tudakozzátok,
Ha költségték lészen, utánam hozzátok!
- 5 2. Mennyországba menyek, túl az angyalokon,
Örök dücsőségben az Istennel lakom.
Kedvemre sétálok az szép palotákon,
De reátok is nézek a nagy ablakokon.
- 10 3. A lelkemet immár az Istennek adtam,
Testemet pediglen az rossz földnek hattam.
És az sátoromot nektek ajállottam,
Bírjátok békével, mert én nem bírhatom!
- 15 4. Látom, lülküm, Kükám, hogy megszomorodtál,
Megbocsáss, Szúrkundem, hogy árván maradtál!
Miért búsulsz, hiszem még meg nem nyomorodtál,
Most ne haragudjál, ha eddég morgottál!
- 20 5. Neked hagyom mind az kilenc gyermekemet,
Osszátok fel együtt fakó szekeremet!
Válaszd el magadnak egyik kerekemet,
Küsebbik rajkómnak a csigás fékemet!
- 25 6. Szerelmes rajkóim, szépen alkudjatok,
Tü magatok között szépen osztozzatok,
A cigány seregtül el ne távozzatok!
Erős paraszt munkát ne is dolgozzatok,
Csalástül, lopástül tü ne irtózzatok!

V.

Búcsúztatás

NOTA *Cur mundus militat* etc.

1. Búcsúzó szavaim nyújtom tihozzátok,
Megőszült fejemet már ne búsítsátok!
Inkább hová megyek, azt tudakozzátok,
Ha költségtek léssen, utánam hozzátok!
- 5 2. Mennyországba megyek, túl az angyalokon,
Vásárokat járok a szent városokon.
Ha utánam jöttek a rihes lovakon,
Jó cserét szerzek ott néktek is azokon.
- 10 3. Látom, lelkem Kukám, hogy megszorodtál,
Megbocsáss, édes társ, hogy most elmaradtál!
Mit búsulsz, hiszen még meg sem nyomorodtál,
Most ne haragudjál, ha eddig morogtál!
- 15 4. Szerelmes gyermekeim, szépen osztozzatok,
Az cigány seregtől el ne távozzatok!
Soha paraszt munkát ne is dolgozzatok,
Nyeréstül, *csalástúl* ti ne irtózzatok!
- 20 5. Lelkemet a Dévla mivelhogy szerette,
Azt jó feladással magának elvitte.
Sátorom füstös volt, azért nem engedte,
Hogy magammal vigyem, de mást ad helette.
6. A fújómat *hagyom* nagyobbik fiamnak,
Az én legkedvesebb Micsók rajzatomnak,
Ki jól megtanulta módját lopásomnak,
Éjjeli-nappali sok vérrasztásomnak.
- 25 7. Ne verjétek földhöz, kérlek, fejeteket,
Sőt idehozzátok hegedűitöket!
Nagy keserűségben látom szíveteket,
Azért már járjatok szép cigány lejtöket!
- 30 8. Testemet dugjátok a földben, lelkeim,
Én gyönyörű kilenc meghagyott kölkeim!
Már béhunyva vannak ragyogó szemeim,
Mert oda kell mennem, hol vannak eleim.

35 Amen Finis Operis,
Ma nem ettem semmit is,
Csak jól laktam kétszer is,
Bort is ittam hatszor is.

Phi, guta megüsse! Majd el is felejtettem,
Gatyám ülepiben egy nagyot pörüsszentettem.

¹⁶ Nyeréstül ti [szótagszám; vö. VI.] ²¹ fűjomat nagyobbik [szótagszám]

87.

I.

1. Megholt, megholt cigányoknak vajdája,
Elmúlt, elmúlt az egész ondriája.
Dále dicte bengaszkáre gaidure,
Akadinum taborinum suskére, suskere.
- 5 2. Cigányasszony úgy siratta az urát:
„Kurva legyen, édes uram, az anyád!”
Dále dicte bengaszkáre gaidure,
Akadinum taborinum suskére, suskere.
- 10 3. Cigányasszony nagy keserúsígyben
Kapja kontyát, típi haját mírgyben.
Dále dicte bengaszkáre gaidure,
Akadinum taborinum suskére, suskere.
- 15 4. Cigányasszony sátorfáját számlálja,
Hogy elveszett fehér lova kantárja.
Dále dicte bengaszkáre gaidure,
Akadinum taborinum suskére, suskere.
- 20 5. „Bárcsak addig meg nem döglöttél volna,
Még egy fehér lovat lophattál volna!”
Dále dicte bengaszkáre gaidure,
Akadinum taborinum suskére, suskere.

II.

Cigán követés

1. Jertek elő, ti cigán kölkök,
Mert megdöglött az obra vajdátok!
Surorem sardiches maradsz éhes,
Csireum gye gyabole.
- 5 2. Hogy ókor ő éhezett volna, jó kedvét mutatta,
Az nagy bolond hasát az napnak fordította.
Surorem sardiches maradsz éhes,
Csireum gye gyabole.
- 10 3. Az fiát a lopásra jól megtanította,
De az imádságra el is feleltette.
Surorem sardiches maradsz éhes,
Csireum gye gyabole.
- 15 4. Cigányasszon úgy siratja az urát:
„Édes uram, kurva lígyen a te anyád!”
Surorem sardiches maradsz éhes,
Csireum gye gyabole.
- 20 5. „Édes uram, be szányakodom rajtad,
Szintúgy seggem, fanom típem rajtad!”
Surorem sardiches maradsz éhes,
Csireum gye gyabole.
6. „Ti rajtam semmit ne szányakozzatok,
Mert az angyalokon túl nagy dühességben vagyok!”
Surorem sardiches maradsz éhes,
Csireum gye gyabole.
- 25 7. „Minden nap a Lucsiferrel kocsonyával jóllakok,
Vásárrúl vásárra lovakon ugratok.”
Surorem sardiches maradsz éhes,
Csireum gye gyabole.
- 30 8. „Tiszenhét esztendeig a csigány seregnek ober vajdája voltam,
Amely tisztségből ez világból kimúltam.”
Surorem sardiches maradsz éhes,
Csireum gye gyabole.

- 35 9. „Harminc esztendeig az földön laktam,
Senkitül igazán semmit el *nem* loptam.”
Surorem sardiches maradsz éhes,
Csireum gye gyabole.
- 40 10. „Egy sepe lovam vagyon, kinek hagyjam?
Annak az hátuljait az felesígemnek hagyom.”
Surorem sardiches maradsz éhes,
Csireum gye gyabole.
11. „Bárcsak még egy sepe lovat lophattál volna,
Azután az ördög vitt volna pokolba!”
Surorem sardiches maradsz éhes,
Csireum gye gyabole.
- 45 12. „Lószarbúl ípített kóváromat,
Kinek hagyjam gallérban sétáló marháimat?”
Surorem sardiches maradsz éhes,
Csireum gye gyabole.

50 A sátorban cigán lígy,
Az pokolban ördög lígy,
Vigyenek el a hét szárnyú angyalok!
Dem la tute! Már a hálákat adjuk,
Hogy a fúrót és kalapácsot teremtetted,
Amellett a köles málét megetted,
55 Akitül a mi vajdánk kölest málét egye,
Cifra szája is bevötte harmadnapig.

²¹ Ki [utólag átvitva] ³⁴ semmit el loptam [értelem] ³⁷ hagyam [értelem] ⁴⁶ hagyam [értelem] ⁴⁹ légy
[rím] ⁵⁵⁻⁵⁶ [romlott sorok] ⁵⁶ har napig [értelem]

88.

Cigány követés

1. Ó, szomorú halál, de megszomorítál,
Apám gunyhójánál nyúgodni sem hagyál!
Szellős sátorja alúl de hamar kikapál,
Füves gyíkinnyírúl de hamar lerántál!

- 5   2.   Tőled is búcsózom, Guncza, édesanyám,
És édes-kedves, gondor hajú bátyám,
Édes öcsém, Pikó, hozzád is fordúlok,
Tudom, hogy nagy búdra esett kimúlásom!
- 10   3.   Már ím tehozzád is fordítom beszídem,
Szerelmes, édes-kedves Mancza neném,
És édes, velem nyájaskodó hugám,
Mert már, ím, tőletek elválaszt az halál.
- 15   4.   Tudom, mások tőlem régen aztat várják,
Akit nemzetségem *már* régen szertehánt,
Úgy mint az atyámnak pázsitos asztalát,
Sátor körű hízott, ösztövéér malacát.
- 20   5.   Megvártam atyámtúl sátorát s üllőit,
Ama farkas macskabőrűl varrt fűjóját,
Ama sárgarézzeel csinált kalapácsát,
Szemeteken teelt, kényes paripáját.
- 25   6.   De ezektől immár *ma* mind elmaradtam,
Nyagy lábú halálnak fogára akadtam.
Már *mennyországon* túl már három nap mind mék,
Mégis jó helyre csak mégsem meheték.
- 25   7.   Hegyeken s völgyeken már sokát járkáltam,
Mégis háromfűlű szamarat nem láttam.
De ez volt az oka annak az utamnak,
Hogy az mennyországnak útját elhibáztam.
- 30   8.   Pedig életemben oly ájtatos voltam,
Az cigán purdíkot *mind* felülhaladtam.
Pikó, édes öcsém bizonságom abban,
Hogy soha életemben nem is imádkoztam.

⁵ Búcsózóm [értelem] ¹⁴ márt [értelem] ²¹ ezektől ...imar mar [értelem] ²³ mey orszagon [é
²⁴ mégis [hangzás, vö. 26.] ³⁰ mint [értelem]

I.

Cigány vajda fiának búcsúztatója
NOTA Seregeknek szent Istene

1. Vidd el, Uram, országodban,
Fogadd bé szent sátorodban,
Szárnyos szent angyalid közé,
Tedd a szent cigányok mellé!
- 5 2. Veled, Uram, vásárookra
Járjon a szent városokra,
Ott is mennyei lovakon,
Jót cseréljen hitványokon!
- 10 3. Jártosd szép cifra ruhában,
Sarkantyús sárga csizmában,
Magad saját paripádon
Úgy nyargaljon mennyországban!
- 15 4. Ültesd szent fűjtatód mellé,
Kovácsló szerszámod közé,
Tedd őtet ott is vajdává,
Cigányok kapitányává!
- 20 5. Dohányozzék szent pipádból,
Igyék teli csutorádból,
Háljon párnás, szent ágyodban,
Csénylő-fénylő sátorodban!

⁸ cserélhessen [szótagszám] ¹⁸ igyík [hangzás]

III.

Örök Isten, nyugodalmat

1. Örök Isten, adj irgalmat,
Vén solgádnok nyugodalmat!
Ott is legyen hív kulcsárod,
Foldozzam a vasfazokat!

- 5   2.   Nyugostallad szép solgádot,
Aki hozzád mindég hív volt!
Vasfazokat csinálgotott,
Serpényőket foltóztatott.
- 10   3.   Vígy, Uram, szent országodban,
Hállok én párnás ágyodban!
Igyam cifra csutorádbúl,
Dohányozzam szent pipádbúl!

⁴ Hordozzam [értelem] ⁸ foltóztatot [értelem]

IV.

LOCO: *Seregeknek szent Istene*

1.   Vidd fel, Uram, országodban,
Vezesd bé szent városodban,
Szárnyos szent angyalid közé,
Tedd a szent cigányok közé!
- 5   2.   Ott is tedd őtet vajdává,
Cigányok kapitányává,
Dohányozzék szent pipádbúl,
Igyék cifra csutorádbúl!
- 10   3.   Veled, Uram, városokra,
Járjon a szent vásárookra!
Ott is cseréljen lovakat,
Hitványokért nyerjen jókat!
- 15   4.   Áldd meg hangos hegedűvel,
Pántlikás, csákós süveggel,
Kolompozó eszközökkel,
Egy jó fújtató purdérrel!
- 20   5.   Extro szép cifra ruhában,
Sarkantyús sárga csizmában
Dohányozzék mennyországban,
Húzzon nótát csaplárházban!

6. Rendeld ötet faluvégre,
Egyenes, pázsétos gyepre,
Hol a lova járjon-keljen,
Széllyel legelhessen, Amen!

¹⁵ Czeközökkel [értelem]

90.

NOTA *Kiáltok én nagy mélységből*

1. Vígy, Uram, a messe földre,
Faluvégre, a *sík* gyöpre,
Ott is tégy engem vajdává,
Cigányok kapitányává!
- ⁵ 2. Tudi, fiam, Jankó, én öregségemet,
Ne szomorítsátok megőszült fejemet!
Középső fiamnak csákó sövegemet,
Bássátok meg ketten fakó kerekemet!
- ¹⁰ 3. Mind a három fiam egymást jól értsétek,
A vörös mentére ti mind szert tegyetek!
Ne gondolatok vele, ha rongyos lésen is,
Csak selempostó legyen!
- ¹⁵ 4. Áldjon meg az Isten sok jó szerencsével,
Cséngő-péngő húros, rozzant hegedűkkel,
És sok apró-csöprő cigánygyerekekkel
És kilencvenkilenc fűjtató kölökkel!
- ²⁰ 5. Sátorom füstös volt, ő azt cselekedte,
Hogy vélem elvigyem, azt meg nem engedte.
Níkem azt ígérte, hogy újat ad érte,
Maradjon az helén, az ördög ott vigye!

² sig [értelem] ¹¹ lesen [hangzás] ¹⁵ sok cigánygyerekekkel [értelem]

Az cigányról

1. Ebugatta cigányának be jól vagyon dolga,
Délíig nyugszik, s délután is hever az sátorba,
Vígon vagyon minden napon, semmire sincs gondja.
- 5 2. Nem gondol ő semmit azzal, ha korog is hasa,
Mindegy neki, akár sódor, akár pedig kása,
Nem csemerlik, sőt úgy hízik, ha бүdös az húsa.
3. Nem bajlódik, nem aggódik ő az porcióval,
Sem az nehéz executor- avagy kvártélyossal,
Amit kaphat, azzal hallgat, felosztja purdékkal.
- 10 4. Nem féjti ő akár mezőn, akár vad erdőben,
Hogy az tolvaj teszen prédát elrejtett kéncsében,
Megelégzik s bátron nyugszik minden szegeletben.
- 5 5. Mikor fázik, akkor vigad, s táncol az hidegben,
Ha kemény szél ostromolja, sátort vet ellenben,
15 Mind az lova, mind több jova elfér mind egy rendben.
6. Ha tavaszt ér, akkor vagyon minden jóban része,
Mind rossz lova, mind disznója jut új élesztésre,
Magának is, purdéknak is tetszik az nap fénye.
- 20 7. Szent György hava, Húsvét napja fordult várt jóvára,
Ha sánta is, ha vén dög is, felül a lovára,
Nyargodózik, hánkolódik katona módjára.
8. Az szántóknál s kaszálóknál vagyon becsületi,
Szerdék, sós tej, édes sajt is fazekát megteli,
Az kerteknek, gyümölcsöknek vagyon jó keleti.
- 25 9. Ha vásár van s sokadalom, neki ott kell lenni,
Az portéka ha jó helyt nincs, haza tudja vinni,
Pénz nélkül is, hír nélkül is jól tud vásárolni.
- 30 10. Ha pediglen az lócsere kedve szerint esett,
Esküvéssel s mesterséggel ha kit megejthetett,
A korcsomán, város borán minden bút felejtett.

11. Mint az urak s az katonák, ő nem ül egy helyben,
Minden falu határán bír, s megszáll kikeletben,
Az nemes vér hozza is fér, s kitetszik mindenben.
- 35 12. Az urakkal egy ruhában vagyon s szövetségben,
Komám, sógor, bátya, atyafi nevekben
Dicsekedik, s becsültetik méltó tekintetben.

92.

Cigányok végső romlása

1. Hatvannyolcadikban, ezerben, hétszázban,
Romlott, pusztult cigány nemzet borult gyászban.
Rongyos sátorokból szállott paraszt házban,
Vándorló rút népet szedték jó pórásban.
- 5 2. Végső napja vala Böjtelő havának,
Eb harmincadjára midőn ők jutának,
Helységenként hamar egybehívatának,
Világból az urak rajtok kiadának.
- 10 3. Parasztok legyenek, megparancsoltatott,
Jobbágyak számába ki-ki íratatott,
Házépítés, szántás-vetés meghagyatott,
Szent János napjáig terminus adatott.
- 15 4. Lóval kereskedés, cserélés-berélés,
Kóborlás falunként, szabad járás-keles,
Sátorbéli lakás, ingyen, könnyen élés,
Nagyon megtiltatott ringy-rongy folt-viselés.
- 20 5. Prémezett szoknyában, szurkos lepedőben
Nem lesz szabad járni házanként kérőben,
Nem hajadonfővel, hanem főkötőben,
Ködmönök, kankójok légyen jövendőben!
6. Mezítelen rajkó hátulját-elejit,
Fedezze ruhával test minden részeit!
Paraszi munkától ne ójja kezeit,
Mesterségben töltse gyenge esztendeit!

- 25 7. Cigány név, nyelv és szó erősen tiltatik,
Új lakóknak neve nékiek adatik.
Más nyelven szóljon, ha tud, parancsoltatik,
Ha nem tud, nám elmés, tanulni hagyatik.
- 30 8. Cigány sereg hallván ezeket, egymásra
Könyves szemmel néztek; fakadtak sírásra,
Férjfiak, asszonyok szörnyű jajgatásra,
Fejre kulcsolt kézzel vének zokogásra.
- 35 9. A napot, esztendőt némelyek átkozták,
Őket ily véletlen romlásban mért hozták,
Némelyek urokat, tiszteket okozták,
Szabados élettől hogy őket megfoszták.
- 40 10. „Nagy hatalmú Isten! ugyan mit vétettünk,
Hogy szegény cigányok veszendővé lettünk?
Nám lovat cseréltünk, pénzen adtunk-vettünk,
Senkinek, úgy vélem, ezzel kárt nem tettünk.
11. Kovácsolásunkkal világnak hasznára,
Kalmárkodásunkkal voltunk nagy javára,
Muzsikálásunkkal vidámítására,
Ha vétettünk, vittek az akasztófára.
- 45 12. Egek, földi urak mind ellenünk vagynak,
Békét, megmaradást világban nem adnak,
A föld színén lakni sátorban nem hagynak.
Vajjon, nagy Isten, mi oka lehet annak?
- 50 13. Nem tartánk senkivel semmi ellenkezést,
Tőlünk távoztattuk a felfegyverkezést,
Honnét érdemlettük tehát ez üldözést?
Nemzetünk gratiát nem lel, s védelmezést.
- 55 14. Üres, éhes hassal hol otthon hevertünk,
Hol muzsikát tettünk, hol vasacskát vertünk,
Hol cserélt lovokon valamicskét nyertünk,
Ártatlan cigányok mégis veszni tértünk.
- 60 15. Hajdant Égyiptomból származott nemzetünk,
Faraóktól vettük nemes eredetünk.
Dicsőséges ugyan volt akkor kezdetünk,
De vaj gyalázatos mostan végezetünk!

16. Sok nemzetek vesztek, országok múltak el,
Városok pusztultak, csak a hírek van fel,
Úgy nekünk, veszteknek, látom, romlani kell,
Hírünkkel-nevünkkel széles világ megtel.
- 65 17. Itt a világ vége, mert cigányok vesznek,
Emberi nemzetre több rosszak érkeznek,
Csorbát veszélyekkel e világban tesznek,
Ha sült parasztokká és szántókká lesznek.
- 70 18. Nagy főudvarokban vígan hegedültünk,
Úri asztaloknál urak mellett ültünk,
Finom boritaltól, jólakástól fültünk,
Most becsületünkéből s mindenből kihültünk.
- 75 19. Nagyidai harcnak keserves nótáját,
Faraó siralmas veszélyét és baját
Ki vonja ezután, ha cigányok nyáját
Veszteni kívánják, tiltják muzsikáját?
- 80 20. Mi bírtuk világot, laktunk, hol akartunk,
Falukról falukra mentünk, keltünk, jártunk.
Sok lopott jószágot ládáinkban zártunk,
Ily mostoha időt nyakunkra nem vártunk.
21. Jaj nekünk! Szűrt, kankót, bocskort kell viselnünk,
Paszamántos, veres ruhát le kell tennünk,
Rókás mente helyett juhászbundát vennünk,
Világ uraiból parasztokká lennünk!
- 85 22. A dögtől fojtottat tiltatunk megenni,
Késünket lóhúsra nem szabad már fenni.
Pénz nincsen, húst, halat min lehetne venni,
Isten úgy segéljen, nem tudunk mit tenni!
- 90 23. Szellős sátoroktól végső búcsút vegyünk,
Marhákra, ekékre, házakra szert tegyünk!
Mint Ádám cselédje, szántók-vetők legyünk,
Veréjtékkel szerzett kenyeret, jaj, együnk!
- 95 24. Dologtalanságtól, szokjunk el lopástól,
Szemtelen kéréstől, csalfa koldulástól,
Kezeket vizsgáló hamis varázslástól,
Csere-bere között emberi csalástól.

16. Sok nemzetek vesztek, országok múltak el,
Városok pusztultak, csak a hírek van fel,
Úgy nekünk, veszteknek, látom, romlani kell,
Hírünkkel-nevünkkel széles világ megtel.
- 65 17. Itt a világ vége, mert cigányok vesznek,
Emberi nemzetre több rosszak érkeznek,
Csorbát veszélyekkel e világban tesznek,
Ha sült parasztokká és szántókká lesznek.
- 70 18. Nagy főudvarokban vígan hegedültünk,
Úri asztaloknál urak mellett ültünk,
Finom boritaltól, jólakástól fültünk,
Most becsületünkéből s mindenből kihültünk.
- 75 19. Nagyidai harcnak keserves nótáját,
Faraó siralmas veszélyét és baját
Ki vonja ezután, ha cigányok nyáját
Veszteni kívánják, tiltják muzsikáját?
- 80 20. Mi bírtuk világot, laktunk, hol akartunk,
Falukról falukra mentünk, keltünk, jártunk.
Sok lopott jószágot ládáinkban zártunk,
Ily mostoha időt nyakunkra nem vártunk.
21. Jaj nekünk! Szúrt, kankót, bocskort kell viselnünk,
Paszamántos, veres ruhát le kell tennünk,
Rókás mente helyett juhászbundát vennünk,
Világ uraiból parasztokká lennünk!
- 85 22. A dögtől fojtottat tiltatunk megenni,
Késünket lóhúsra nem szabad már fenni.
Pénz nincsen, húst, halat min lehetne venni,
Isten úgy segéljen, nem tudunk mit tenni!
- 90 23. Szellős sátoroktól végső búcsút vegyünk,
Marhákra, ekékre, házakra szert tegyünk!
Mint Ádám cselédje, szántók-vetők legyünk,
Veréjtékkel szerzett kenyeret, jaj, együnk!
- 95 24. Dologtalanságtól, szokjunk el lopástól,
Szemtelen kéréstől, csalfa koldulástól,
Kezeket vizsgáló hamis varázslástól,
Csere-bere között emberi csalástól.

34. Nem vezeti dádé többé a sereget
Csapházba, hol ivott és perlett eleget,
135 Hazug szájból szórott hideget-meleget,
Nem böcsült esmérőst, idegent, vendéget.
35. Versengő alkunak, zajos áldomásnak,
Vége lőn esküvő ló-zsibvásárlásnak.
140 Tették cigányokat szántónak, kapásnak,
Mert voltak lopással ártalmára másnak.
36. Nem annyira szánjuk siralmas ügyünket,
Nem bánjuk oly nagyon utolsó vesztlünket,
Mint mi mézzel folyó angyali nyelvünket,
Bár együtt vesztenénk vele életünket!
- 145 37. Ó, áldott cigány szó, estél sírba, vesztlél,
Ki minket valaha lopásra ébresztél,
Sok hazugságokat szép színnel hímeztél,
Most mint füst, köd és hó, nyelvünk, elenyésztlél!
- 150 38. Már most titkainkat ki-ki megértheti,
Fortélyos dolgunkat, jaj, észreveheti!
Velünk, ki mit akar, könnyen megteheti,
Hamis fondorkodást torkunkba verheti.
39. Paraszt dolog, munka ijesztget bennünket,
Aratás, kaszálás furdalja eszlünket,
155 Nem szoktuk keresni imígy kenyerünket,
Keserves táplálni léssen életünket.
40. Kezeink szoktanak hegedúvonóra,
Dorombpengetésre, pörölyre, fogóra,
160 Könnyű munka vala ülni lopott lóra,
Henyélve esztendő elmúlt, mint egy óra.
41. Vaj, ki nagy keserves kín parasztnak lenni,
Jobbágyság igáját szabad nyakra venni,
Egy helyt lakni, tovább bujdosni nem menni,
Cipón hízottaknak rozskenyeret enni!
- 165 42. Nagybíró, kisbíró, tizedes, – ezekre
Elhalok féltemben hatalmas nevekre,
Hátha jutok – bűnös (új-magyar) – kezekre,
Ugyan kalodában megraknak kedvekre.

- 170 43. Jobb volt hason zöldes pázsiton heverni,
Táncos bokáinkat szökve öszveverni,
Dolog nélkül élni, bátran lopni merni,
Mintsem nemzetünket paraszttal keverni.
- 175 44. Mikor ingyen éltem, bezzeg boldog voltam!
Legnagyobb úrnak is bátran odaszóltam,
Magam szemetén, mint kakas, parancsoltam,
Hogy mi erre jussunk, sohasem gondoltam.
- 180 45. A cigányok nevét nohát temessük el!
Ringy-rongy ruházatot nyakunkból vessünk el!
Kankóba öltözzünk, mivel lenni meg kell!
Isten jobban tudja ügyünket oda fel!"

⁵ Böjt-első [értelem, vö. VI.] ³⁴ márt ho ták [sh.] ³⁸ eszendővé [sh.] ⁹¹ számók [sh.] ⁹³ Dolgo
ságtól [sh.] ⁹⁵ [hiányzó sor, vö. II., VI.] ⁹⁷ ! [értelem] ⁹⁸ ? [értelem]

93.

I.

1. „Edd meg, medve, a halált,
Mért ölte meg a királyt!
Legalább csak a böjtig,
Fársáng három napjáig.
- 5 2. Jaj nekünk, cigányoknak,
Íkes új magyaroknak,
Íltünket irigylették,
Kenyerünket elvették!
- 10 3. Vajon mi rosszt vétettünk,
Hogy eképp büntettettünk?
Hiszen a szent cigányság
Merő csak ártatlanság.
- 15 4. Talán azt gondolhatjuk,
Méltán el is mondhatjuk,
Hogy csak a mi truccunkra
Holt meg bosszúságunkra.

- 20 5. Oda lesz már életünk,
Ha csak, ki van felettünk,
Mi velünk jól nem téssen,
A tót fene megeszen.
6. Jobb is volna meghalni:
Mivelhogy muzsikálni
Nem szabad; – ó, rút halál,
Oly kegyetlen mért valál?
- 25 7. Felséges királynénkat
És szíp szabadságunkat
Jaj, a porba ejtetted
A purdét ráncba szedted!”
- 30 8. Ó, szegény cigány nemzet,
Jaj, be rosszul evezett!
Elsillyed a csónakja,
Mellyén sír a porontya.
- 35 9. Az éhség szorongatja,
Bélit rútul szaggatja,
A friss cipót bevenné
A ganéjt is megenné.
- 40 10. Mikoron meghallották,
Hogy megszabadították
Az urak a muzsikát,
Öszveverték a bokát.
11. Hogy pedig azt hirdették,
A muzsikát letegyék,
Mindjárt földhöz csapdosták,
S magokat összefosták.
- 45 12. Már a dádé miként él?
Előtte van a nagy tél,
Hogy tud már pínzt keresni?
Nem szabad muzsikálni.
- 50 13. Semmi dolgot nem szeret,
Hol veszen hát kenyeret?
Ha csak koldulásával
Nem él, vagy lopásával.

14. Ha lop, hóhér keziben
Akad igen hirtelen,
55 Így is csakugyan elvész,
Veszedelme készen lész.
15. Koldulás keveset ér,
A lelkihez nem is fér,
60 Hogyha adnak is egyszer,
Pirongatnak hetvenszer.
16. A szíp rajkó mit egyen,
Tudja ménkő hirtelen,
Még a szar is jól esne,
Csak hogy a gyomra telne!
- 65 17. De azt is ritkán kapja,
Mert ha kap is, az apja
A keziből kiveszi,
S jóízűen megeszi.
18. Bizony méltán kesereg
70 A cigányi szent sereg,
Jaj, de ugyan mit tehet,
Lám, érsekké nem lehet!
19. Most járjon már kotyogóst,
Ha ehetnék, egyék fost,
75 Míg más jobb confecteket
Magának ő szerezhhet.
20. Ha be nem veszi gyomra,
Török csigát éhomra
Egyék, – jó appetitust,
80 Majd a' csinál jó gustust!
21. „Hallod, dádé? Kurvanyád!
Mire szorult az apád?
Jobb, inkább a nagy medve
Tégedet is megenne!”
- 85 22. „Suntamorok rút halál!
Neved ha szívemre száll,
Jót bizony nem mondhatok:
Szálljon reád az átok!

23. Ó, szerencsítlen óra,
90 Amelyben ily gonoszra
Mi szent seregünk jutott,
Ámbár ő ettől futott.
24. Tudom, hogy közel vagyok
95 Az ítélet; mert nagyon
A szent sereg rontatik,
Jaj, ím elpusztítatik!"
25. „No, jó dádé, Sokheresz,
Vajon miért keseregsz?
100 Jobb volna a pincében
Ülni a jó hívesen.”
26. „Tudod, moré, hogy íltünk,
Mikor hegedülgettünk?
Pengettük a húrokat,
Ittuk a jó borokat.
- 105 27. Mint telhetett, úgy jártunk,
Máskor hegyesbet szartunk.
Nem volt, akitől féltünk,
Mint az urak, úgy íltünk.
28. Paszomántos ruhában,
110 Jártunk veres nadrágban,
Sárga csizmát varrattunk,
Azzal paradíroztunk.
29. Ringy-rongy ruha nem kellett,
115 Mert a' tőlünk kitellett!
Nadrág ezüst zsinórra
Volt mindennapi ruha.
30. A kenyérnek javára,
Vágytunk mindég puhára,
120 Bornak éltünk javával,
Gyenge malac húsával.”
31. „Ah, dádé, mit hallottam,
Hogy koplalóba voltam,
Hogy ha tőlem meghalod,
Magad biz összeszarod.

- 125 32. Hogy nem hegedülhetünk,
Arról már nem tehetünk.
Semmi ez, de majd bezzeg
Ezután lesz a meleg!
- 130 33. Ásót-kapát kezünkben
Adnak jövő hetekben,
Úr rétjire hajtanak,
Ott velünk dolgoztatnak.
- 135 34. Fene zsombíkot háyni,
Muszáj, dádé, kapálni!
Kemény pallér utánunk
Nézi, mint megyen dolgunk.
- 140 35. Hogyha nem jól dolgozunk,
Azt tudom, hogy okozunk
Magunknak nagy büntetést,
Valagunknak nagy ütést.
36. A porcióink ezekkel
Le nem telik többekkel,
Bennünket sanyargatnak,
Talám fel is akasztanak.
- 145 37. Khúre philá melekúr,
Bárcsak valami jó úr
Khura strada bennünket,
Mecsajnálná igyünket!
- 150 38. Khúra már meleg hóra,
Jobb is akasztófára
Hogy csak függeszténének,
Mint ekképp gyötörjenek.”
- 155 39. „Nane szlobode roma,
Csak heverni jó, koma!
Pakhuléma vén Duda,
Bor helett jobb lesz voda.”

⁶¹ mint [értelem] ¹⁴¹ porcióink ezzel [rím, értelem, szótagszám] ¹⁵¹ függeszténének [szótagszám, telem] ¹⁵⁶ Ma bor [szótagszám]

I.

Árokszállásánál volt az veszedelem,
 Annak oka vala kopasz fejedelem.
 Hajtott, hajtott, úgy ráhajtott,
 Mint a sárkány, úgy ordított,
 5 Nem volt engedelem.
 Farahónak minden népe,
 Mind a kanja, mind nyóšténye,
 Mind elszaladának.

II.

1. Árokszállásánál volt a veszedelem,
 Ennek oka vala kopasz fejedelem.
 Hajtott, hajtott, majd ráhajtott,
 Mint oroszlán, úgy ordított,
 5 Nem volt engedelem.
 Faraónak minden népe,
 Mind a kanja, mind nősténye,
 Mind szaladának.
2. Futva rugaszkodik amaz kormos fajta,
 10 Utánok egy szürkét fingatott a vajda.
 „Hordd el, fiam, hordd a riszát,
 Ugord által Dunát, Tiszát!
 Rúgd a formatringot,
 Hányd el, hányd a kereket,
 15 A veres nadrág feneket,
 Meg ne fojtsd a fingot,
 A jó rozsmaringot!”
3. Árokszállásánál volt egy varasbéka,
 20 Amely olyan vala, mint egy vasas véka.
 „Hányd el fádat, tamburádat,
 Cigánylegény, turbuládat,
 Láttam az anyádat!”

²² anyádot [rím]

95.

I.

Egyszer a cigányok gyűlést hirdetének a városba,
Éppen akkor történt halála vajdának a sátorba.
Nosza, Julis,
Kincsem, Maris,
5 Rakd meg most,
Járd meg most!
Ugyan rakd meg, cigánylegény,
Nem ér veled magyar legény,
Rakd meg most,
10 Járd meg most!
Padra, cucám, az anyjával,
Járd meg, lányom, a deákkal,
Beszéltem én az anyjával,
Tudom, hogy nem bánja,
15 Tudom, hogy nem bánja!

¹⁰ mos [értelem] ¹¹ Pagra [értelem, vö. III.]

96.

Nota elegans

Bezzeg felégett RácZ Zsuzska,
Morét elhordta a puska,
Rongyos dolmány a nyakába,
Hányi-veti haragjába,
5 Nyert is, vesztett is,
Meginná a jó bort is,
Ha kaphatna is,
Ha kaphatna is.

Baptismus zingaricus

Ixom-piszom regnavit,
 Van anyádnál egy nagy rét,
 Tud orrod felüle mondani hírt,
 Mert tegnap is benne keverted a zsírt.
 5 Mit csinál a Varga Pál a bölcsek rendiben?
 Gágog, mint a lúd csókák seregében.
 Vala egy tehénnek négy lába,
 De nem lába, hanem járókája,
 10 Én mondom premondom Sánta Salamon:
 Ótörvénybe vala egy vén bába,
 Kinek odó vala a fogába,
 Háromszáz szarándok szarnyi járt abba,
 Ha nem hiszed, bújj a valagába!
 Ve tibi, cariasim, ve tibi, Becsajda,
 15 Jaj néked, Szácsuka!

– Mit hoztatok előmbe? Tyúkocskát-e, malacocskát-e, vagy csak csupán a korpás lelkedet?

– Körösztületlen gyermeket hoztunk.

– Fordullatok tehát egyet előttem, hadd láthossam, melyitek szarta el magát közületek!

Én téged keresztelylek Atyának, gatyának, bécsi bestelélek kurvanyád valagának, s e mai naptól fogva neved léssen turdum pecsmeg, akót fosó pëndely. Ezt a nevet pedig úgy megböcsüld, mint a szűzleány a koszorúját, melynek is a hasa már földomborodott!

⁸ lábo; járókájó [hangzás, rím] ¹⁰ Ó törvénybe [értelem]

1. Árod a víz, míg elapad,
 Szarik a nyúl, míg elszalad.
 Szaladj, cigán, a beregbe,
 Ördög bújjon a seggedbe!
 Ördög bújjon a seggedbe!

- 5 2. Egy krajcár sincs a zsebembe,
Részed légyen a seggembe!
Usszú, cigán, ugorj egyet,
Ha te nem, majd adok egyet!
Ha te nem, majd adok egyet!

99.

I.

1. Fortélyos dolgot hallottam,
Hogy a pusztán bolyongottam,
Szent cigányság történetét,
Új templomnak eredetét.
5 Hogy ha nem tudsz újságot,
Halld a szent cigányságot,
Mire vetemedett
A nagy éhséggel!
2. Egyszer a szent cigányságok
Egyiptomi rokonságok
Egy templomot építettek,
10 Szalonnából készítették.
Kolbászból az oldalát,
Zsírral meszelték falát.
Orja volt az ajtóféla,
Melyet nem járt szél.
- 15 3. Disznólábból tornyot raktak,
Hol a harangozók laktak.
Oszlopokat disznófőből,
Enyvet csináltak velőből.
20 Két gömböc volt a harang,
Jött belőle csuda hang.
A cigányság, ha szólott,
Nem lehetett ott.
4. Az öreg dádé papola,
Peti fia kántor vala.
25 A füstös község hallgatta,
Hogy az Írást olvasgatta.

30 Volt Biblia sódorból,
Énekeskönyv oldalból,
Könyörögtek egy koncból,
A keresztcsontból.

5. Mindez mikor így felállott,
A pap, mester belézállott,
A cigánység megéhezett,
35 Hogy más semmit nem ehetett,
Először is a papot
Láttam, beléharapott.
Ki-ki amit kaphatott,
Azzal maradott.

40 6. A templomnak így lett vége,
Dádénak hasa Istene.
Hogy szalonnával jóllaktak,
Merre láttak, eloszlottak.
Az öreg pap lopni ment,
45 Két s három lovat elcsent,
Kit nyársra húzogattak,
Kit felaggattak.

³ történetet [rím, értelem] ¹⁰ készítették [rím] ²⁸ Enékes [értelem]

100.

1. A fehér cigánynak ékes formája,
Az igaz galambnak díszes példája,
Mert a színe kordoványra,
Mutat murok répára.
- 5 2. Orcád olyan, mint a menta, fekete tenta.
A minap is a dádé csak lovát hívta,
De nem soká megmeszelnek,
Mert akasztófára tésznek,
10 Ó, szegény,
Szép cigánylegény!
3. Hát mit berzeszkedel, mit is veszekedel?
Jobb ojjad az istrángra,
Veted a nyakad hurokra!
Ó, szegény,
Szép cigánylegény!

- 15 4. Az apád cigány volt, de te nagyobb vagy,
Csak csikorogsz a fagyon, mint a kerékagy.
Ha borjú vagy, istállóra,
Eredj a kaszált tallóra!
Ó, szegény,
20 Szép cigánylegény!
5. Mit hánkódsz, morgolódsz, mint a veszett kan?
Halálodról gondolkozzál,
Az Istennek imádkozzál,
Bűneidről gondolkozzál!
25 Ó, szegény,
Szép cigánylegény!
6. Rút Szerecsenországba nem soká laktál,
Úri nemzedet közül szökve szaladtál.
Nem illik *rád* arany perec,
30 Jobb léssen, ha bográcsot versz!
Ó, szegény,
Szép cigánylegény!
7. Magyarok közt már most te uralkodol,
Amit kaphatsz, mindenütt csak nyalakodol,
35 Szokás szerént cigánykodol,
Hegyen heversz, hivalkodol.
Ó, szegény,
Szép cigánylegény!
8. Mért nézel oly mérgesen, szép, szőke legény?
40 Szárássa meg a büröd a meleg napfény!
Puffadjál fel, mint a duda,
Emésszen meg a Tisza!
Ó, szegény,
Szép cigánylegény!

²¹ mit [értelem] ²⁹ hát [értelem] ³⁸ cigán [hangzás]

I. 3. e) Tótcsúfolók

101.

Cantio alia de schlavis

AD NOTAM: *Ó, mely nehéz az szerelem*

1. Tótok bírják az darab országot,
Mert őnékik vagyon jó hajtmánjok,
Semmiben ők szükségét nem látnok,
Mindenkoron jól vagyon ő dolgok.
- 5 2. Elsőben így kezdetik ő dolgok,
Hogy az hanya *kőztők igen forog*,
Hasok penig éhség miát korog,
Morva vize ő finom jó borok.
- 10 3. Tót okosabb sokkal az magyarnál,
Mert mindenben ő új szokást talál:
Az kását főzi vöröshajmával,
Meri marokkal kalán nélkül az torkában.
- 15 4. Az komló is jobb néki szőlőnél,
Az gyűrűmag kedvesebb az meggyénél,
Jobbnak tartja köként az fűgénél,
Őnéki jobb csipke az egresnél.
- 20 5. Szabad urat ők nem válogatnak,
Ceremóniával nem gondolnak,
Csak leülnek, ha asztalra hoznak,
Mézes lére nemigen szagatnak.
6. Tót nem finnyás, mindenben belékap,
Szőrös máléban nagyokat harap,
Hajdinára hogyha ő akadhat,
Addig eszik, míg egyet nem rúghat.
- 25 7. Pogácsában ők nem válogatnak,
Kenyérből is magyarra szorulnak,
Az saváért igen vonyakosznak,
Két dióért kertet ugrándoznak.

- 30 8. Kiterjeszted híredet-nevedet,
Mert megverték sokszor az fejedet,
Üstökben is kaptál az szerdekért,
Sokszor verték orrodát téjfölyért.
- 35 9. Az nyúlhúsra nemigen szagatnak,
Igen örülnek az pohánkának,
Mellyel azok hogyha jóllakhatnak,
Olyan hasok, mint az ebihalnak.
- 40 10. Szép kövér húst az tót nem szereti,
Mert fél, hogyha gatyáját megfösti,
Melyet, hogyha az orra megérzi,
Napestig is elunja bűzölnyi.
11. Innendtova majd lesz uraságban,
Mert bőven van az vöröshajmában,
Válogathat mastan az kásában,
Mely után kap az kőtés-cipóban.
- 45 12. Néki mindenkor helén van dolga,
Ha szert tehet egy rossz pár kecskére,
Ha bűzája terem egy kepécske,
Félen úgy áll az hajlott süvege.
- 50 13. Ha van néki egy rossz, koszos lova,
Ő nemesnek mindjár magát tartja,
Bátor túros légyen annak háta,
De azt tudja, nincsen annak mása.
- 55 14. Ez tótoknak minden gazdagságok:
Ha van néki két riskó marhájok,
Hajdinának ha egy holdot szántnak,
Úgy örülnek, mint egy hold bűzának.
- 60 15. Az tót rátart az nagy uraságra,
Ha van néki egy rossz kobillája,
Noha rossz légyen az ő gatyája,
Mégis szert tesz karmazsin csizmára.
16. Még akkor is úri ember az tót,
Ha van az nadrágján nyócszáz folt,
Azon sem szokott hordoznyi zsinórt,
Ott is megtetszik, hogy csak egy rossz tót.

- 65 17. Vége légyen már az uraságnak,
Magunkat adjuk az kaszálásnak,
Ha nem tetszik, vagy az aratásnak,
Ha bor tetszik, kapjunk kapálásnak!
- 70 18. Az ezerhétszázban ezt szerzettem,
Az tótok közt én igen éheztem,
Zabkenyérre keservesen néztem,
Az savót is jóúzüven ettem.

⁵ kezdetik dolgok [szótagszám] ⁶ igen forog köztök [rím] ¹² [szótagszámtöbblet] ⁵⁴ néki [értelem]
⁵⁵ holtot szánnak [értelem] ⁶⁴ eg [értelem] ⁶⁹ ezerhatszázban [értelem, vö. VARGA 1977a]

102.

I.

Tótokról való ének

1. Magyar vitézek, hogyha tetszenék,
Egy énekecskét nektek mondanék,
Én elhiszem, hogy énnékem, ha hozzáfognék,
Örülnétek, eldőlnétek, úgy nevetnétek.
- 5 2. Vajon nincsen-e tót közöttetek?
Hogyha pedig van, megjelentsétek!
Mert ha volna, nem tartanám jó szerencsének,
Félreülnék, nem is szólnék, inkább hallgatnék.
- 10 3. Hogyha pediglen tót nincsen itten,
Az magyar sereg jól figyelmezzon,
Mert beszédem az tótokról majd elég léssen,
Én elhiszem, rövid versem eleget téssen.
- 15 4. Honnan vettenek ők szármozatot?
Az régiektől végy bizonságot!
Mindazáltal őfelőlök mondok egy dolgot,
Hogy bizatnám s vigasztalnám az magyarságot.
- 20 5. Mikor Szent Péter ez földön jára,
Egy hitván lószart elöltalála,
Úgy megrúgá, hogy előtte hármat fordula:
„Aha, csúnya, veszett pára, co fel, légy tóttá!”

6. Hamar felugrék, talpára álla,
Magát az porbúl még meg sem rázza,
Éhhel-szonnyan Szent Péternek szalad utána,
Úgy kiáltja: „Daj mi kleba, daj, pánye Petra!”
- 25 7. Ezen Szent Péter elcsudálkozék,
Hogy lószarbúl is már tót származnék,
Hátrafordul, úgy kiáltja, hogy: várakozzék,
„Majd keresek, s mannát küldök, ha szerezhetek!”
- 30 8. A szegény tótnak nincsen mit enni,
Azért Szent Pétert úgy fenyegeti:
„Pocskaj” úgymond, „pocskaj, sztari, bugesz ti mudri!
Mindenfelől hogyha jóne, szüntelen nézi.
- 35 9. Egy helyt szerencse mutatá magát,
Holott adának pohánka-kását,
Meg nem győzi avval rakni éhezett hasát,
Soha mannát annál jobbat nem találhatott.
- 40 10. Ettül igen sok tót szaporodék,
Pannóniában bekövetkezék,
Mivel ez hely neki tetszék, letelepedék,
Gyarapodék, szaporodék, úgy nevelkedék.
11. Mivel még nem volt semmi királyak,
Azért tanácsot ottan tartának,
Hogy majd ők is magok közül választanának,
Kit akarnak országoknak fő királyának.
- 45 12. Az tanács kezdi folytatni dolgát,
Az első mindjárt tapasztá hasát,
A királyi méltóságra ajánlá magát,
Rút kiáltást kezdnek, hogy: „mást tegyenek, nem azt!”
- 50 13. Valamelyikre került a szólás,
Mindeniktül csak a' volt *vaxolás*,
Hogy: őnéki adattassék az uralkodás,
Mert a hasa *a királyságra alkalmatos*.
- 55 14. A többi közül egyik sem tetszék,
Azért egy vén tót elészólalék:
„Érdemesebb az Szvatopluk, mint akármelyik,
Mert ő nyakas, nemcsak hasas, amint kitetszik.”

15. Azt a többi is mind javallották,
Azért királynak elválasztották,
Úgy akarták, hogy mind ők is örömit lássák,
Azt királynak boszinálták, áldást kívántak.

²⁴ pánge [értelem] ⁴¹ királyuk [rím] ⁴⁵ Az Tanaiß [értelem] ⁵⁰ a vaxolás [szótagszám] ⁵² alkotmos
a királyságra [rím] ⁶⁰ állást [olvashatatlan, romlott sor]

III.

Aria de slavo

1. Magyar vitézek, hogyha tetszenék,
Egy énekecskét néktek kezdenék,
Én elhiszem, hogy énnékem, ha hozzáfognék,
Örülnétek, eldűlnétek, úgy nevetnétek.
- ⁵ 2. Vajon nincsen-e tót közöttetek?
Hogyha pedig van, megjelentsétek!
Mert ha volna, nem tartanám jó szerencsémnek,
Félreülnek, nem is szólnék, inkább hallgatnék.
- ¹⁰ 3. Hogyha pediglen tót nincsen itten,
A magyar sereg jól figyelmezzen,
Mert ma nékem a tótokról beszédem léssen,
Én elhiszem, rövid versem eleget téssen.
- ¹⁵ 4. Midőn Szent Péter e földön jára,
Egy hitván lószart előtalála,
Úgy felrúgá, hogy előtte hármat fordula:
„Aha, csúnya, veszett pára, állj *fel*, s légy tóttá!”
- ²⁰ 5. Mindjár felugrik, s talpára álla,
Még a porbúl is magát nem rázza,
Éhen-szomjan Szent Péternek szalad utána,
Úgy kiáltja: „Daj mi hleba, daj mi, páne Petro!”
6. Itt a szegény tót nem tud mit tenni,
Keservesen sér, nincsen mit enni,
„Jobb vót” úgymond, „lóodóban és csontmalomban,
Setét bótban, zabszuszikban, mint Árva- s Liptóban.”

- 25 7. Egy kenyéren van tót az lovával,
Mert zabot eszik tyúk-, lúd-, disznával,
Tótnak vadalma fügéje, és a gégéje
Estrángra termett, arra született, kit is megillett.
- 30 8. Hallottad immár, hogy mi vót az tót,
És most mi légyen? Tégy két T-t, egy ó-t!
Két nagy T-bűl már állítasz kettős akasztót,
Tedd közé az ó-t,
Mindjárt függ az TÓT!

³ én én elhiszem énnékem [értelem] ¹⁶ s fel [értelem] ¹⁷ s talpra [szótagszám] ²³ lóodó malomban [szótagszám] ²⁴ [szótagszámtöbblet] ²⁵ kenyeren [hangzás] ²⁷ és gégéje [szóta V/23., THALY] ²⁸ [szótagszámtöbblet] ³⁰ ót [értelem] ³² tett [értelem]; őtt [értelem]

103.

I.

1. Nem tudom én tótul, mert én magyar vagyok,
Ha tudni akarod, Turócában lakom.
2. Ti, szegény németek nem tudjátok semmi,
Csak kapunál ülni, zöld békákkal élni.
- 5 3. De mi, túróciak sok országban járunk,
Drága gyermekátot és keszőcét eszünk.
4. Ha mit egész héten robotánkban nyerünk,
Vasárnap pivára az korcsmára megyünk.
- 10 5. Huszlával s gajdával ulicákat járunk,
Örömet táncolván „hop, hop, hop!” – kiáltunk.
6. Hogy katonák voltam Rákóczi vojnában,
Lepedő zászlóval jártam Oravában.
7. Ott, hogy katonásan magamat viseltem,
Ihol arany forgót gólyatollból nyertem.
- 15 8. Azután Trencsénbe kvártélomban mentem,
Minden napon bővön pálinkával éltem.

9. Ha jól nem tartotta hajdinakásával,
Gazdámat megvertem ezen valaskámmal.
- 20 10. Ha ilyen vén koldust találtam utamban,
Mindjárt dutkát adtam, ha volt tarisznyámban.
11. De az másoktól is sok penyázát vontam,
Ha nem adtak, „gyabli v matyeri!” – mondtam.
12. Azért sok pénzem volt zsiros tarisznyámban,
Jártam szűrös selemposztóból ruhában.
- 25 13. Mégis olyan kevély nem voltam, mint te vagy,
Eblelkű németje, kezembe ne akadj!
14. Mert ha valaskámat egyszer elővészem,
Bizony a plundrád is mindjárt teli lesz!

II.

Aria de Slavis

1. Hej, mikor én huszár vótam Rákóczy vojnában,
Cifra plahta zasztavával jártam a Morvában.
2. Morovában, Orovában villás legény vótam,
Otcát, kozát, konyát, kravát gyakran meghajtottam.
- 5 3. Ha jól nem tartott az gazdám jó kiszelicával,
Kaptam hitil szem valasku, vertem palicával.
4. Nagy ünnepen a pohánkát főzettem mlyikával,
Ha jóllaktam, kifeküdtem na szlonce hasával.
- 10 5. Kõhutoknak a farkábúl varrtam klobukomra,
Cifra forgó úgy hosszú vót, hogy ért a remenyámra.
6. Cserzett bocskort remenyekkel fűztem a nohámra,
Úgy csikorgott, mind a fogod, mikor jártam a táncra.
7. A gajdával és huszlával ulicákon jártam,
Táncolva pivát ittam, „hop, hop!” – kiabáltam.

- 15 8. Jaj, tik zsebrák, nyomorúlt morvák, nem tudjátok semmit,
Csak pivával és brecskával a káposztát enni!
9. De mi, lyptai huszárok sok krajnákon jártunk,
Orovában, Morovában sokszor is mink vóttunk.

⁸ hajával [értelem] 9 kóhutoknak [értelem]

I. 3. f) Németcsúfolók

104.

II.

1. Csaknem elájultam, midőn hallottam,
Hogy németet szeretsz, eliszonyodtam.
Magyartúl lett pártolásod, hidd el, megbánod,
5 Hogy bugyogót megszeretted, még megutálad,
Midőn foldozgatod, akkor meglátod!
2. De rossz szív az ilyen, ki ezt beveszi,
Hogy némethez menjen, cselekedheti,
Hasogatott mundérjáért magyart megveti!
10 Lábravalót hosszú ingért mért gyűlölhethi,
Talám azt gondolja, maga viseli?
3. Nem csudálkozhatom én már eleget,
Hogy némethez vagyon minden hívséged.
Talán szellőző lyukáért szereted őtet,
15 Melyet hátul, bugyogóján gyakran szemléled,
Gyönyörűségedet csak abban töltöd?
4. Kérdjük már mindnyáján: mért szerethethi,
20 Talán, hogy lábárúl legyet leveri?
Büdösségét a huncfutnak mért szenvedhethi?
Kopasz száját a kujonnak mért kedvelhethi?
Méltóságos szíve hogy bevehethi?

- 25 5. Élj tehát már véle, ha úgy szereted
A hacukás, rühes, tetves németet!
Teljék kedved táclijában, manzsitájában,
Melyet kezén-meltyén hordoz a kurvanyjában!
Pfuj minden németnek magyar hazánkban!

105.

I.

1. Ez a világ hómora,
Felemel, kit akarja,
Légyen bár csonka, béna,
Vagy görbedezett ina.
- 5 2. Ímhon jön egy gavallér,
Máznál lakik, mint zsellér,
Az ingén nincsen gallér,
Szegény, rongyos muskatér.
- 10 3. Mégis magát úgy tartja,
Vólna ezer forintja,
De meg nem mutathatja,
Más házát lóttja-futja.
- 15 4. Hol hasának éhségét,
Gyomrának ürességét,
Helyrehozza jó kedvét,
Szájának nem várt ízét.
- 20 5. Haja fel van porozva,
Ruhája hasogatva,
Szőrös mellye is nyitva,
Szája módira tátva.
6. Van haja, azt állítja,
Agyát szőrrel borítja,
Melytől kecskét megfosztja,
Ősz fejét ifjítja.

- 25 7. Nyárban van néki dolga,
Szárán legyeket sújtja,
Télbe fázik, mint kutya,
Fogait vacogtatja.
- 30 8. Ne kívánd ő ruháját,
Férgekkel rakott ráncát!
Üsse patvar plundráját,
Vigye utána magát!

²¹ ágyát [értelem]

106.

I.

Aria de germano

1. Hol vagy te már, tetves német?
Kimúltál már, mint rút féreg.
Utat vettél másvilágra,
Pecseltezzél az pokolra,
5 Tetves, rühes, rongyos német!
2. Már megintem felébredtél,
Mert ördögnek sem kellettél.
Kibocsáták parolára,
Mint a kutyát az utcára,
10 Tetves, rühes, rongyos német!
3. Hová tetted hacukádat,
Ezer rongyos, rút plundrádat,
Azon sétáló marhádot,
Ráncban lakó barmaidat?
15 Tetves, rühes, rongyos német!
4. Bizonyétja kopasz fejed,
Kóválgós, rút, meredt szemed,
Mert hajadot kiszaggatták,
Azért viselsz *te* parókát,
20 Tetves, rühes, rongyos német!

5. Ha tekéntem termetedet,
Rühes, tetves testecskédet,
Elokádom én magamot,
Végigfosom az orcádot,
25 Tetves, rühes, rongyos német!
6. Ha sok pénzed nem lett volna,
Ló seggiben bújtál volna,
Ott sem maradhattál volna
Magyarok közt az országba.
30 Tetves, rühes, rongyos német!

⁹ mind [értelem] ¹⁴ barancsidat [értelem] ¹⁹ te más [szótagszám]

107.

III.

1. Szekén puntra németi,
Mátyár emper nefeti.
Nincs fan nékem eny tál kását,
Ekész nap csak üres hasát,
5 Nem eszniek, csak púsulik,
Nem lesz mek elaluszik.
2. Enyim matyar kasztasszon
Csak sétálik piacon.
Matyar katona moklátik,
10 Komplementir megcsinálkik,
Szekén német púsulik,
Kasztasszon nem szeretik.
3. Folt nékem eny szép támát,
Bécsben három noty kurfát.
15 Mikor megisz enim pénszit,
Seggibe majd nekem rúkik.
Örtök fizs, Matyarország,
Mondik nékem: „kurfanádl!”

- 20 4. Tútom Isten, hofá lész,
Már csak ma is én mit ész?
Káposztás hús nem szeretik,
Túrós táska hoppan esik,
Már nékem nincs eny lepény,
Én már fán szekén legén.
- 25 5. Én kafallir nimethnek
Csinálik eny szíp ének.
Ó, Herr Jézusz, én majd meghólt,
Három hétig is nem folt prót!
Enim hasát üres fólt,
30 Pizsom Isten lapos fólt!
6. Mikor én katina fólt,
Pizsom Isten naty úr fólt!
Kofártilyban mert mikor fólt,
Túkhús, lúdhús megparancsólt,
35 Kasztának sekkbe rúg fólt,
Kasztasszonnyal fekszik fólt.
7. Enyim lápnak nincs strimflit,
Kinn fan nékem a sekkit.
Kaputrák is rontos megfan,
40 Pockskornak is nincs fan lábán.
Isten úgysik, már lopik
Eny rossz rontyos kalapik.

VI.

Mikor a német bejött Csíkba

1. Enim pluntrát németi
Matár emper nefeti.
Nincs fon neki et tál kását,
Pizon Isten üres hasát.
5 Nem lehet elaluszik,
S nincsenkor csak púsulik.

2. Enim matár kasztaasszony
Csak sétálík piacon,
Matár katinát meklátík,
10 Complimentot mekcsinálík.
Szekén német púsulík,
Kasztaasszony nem szeretík.
3. Mikor én katina folt,
Pizon Isten nagy ur folt!
15 Káposztás hús *nem* szeretník,
Túrós kaluskát megtetszník:
Most nincs nékem et lepén,
Én van most szekén lekén.
4. Én nem tutni, hova lesz,
20 Ma is szekén én mit esz?
Kofártélyben én mikor folt,
Túkhús, lúthús sok eszni folt.
Enim kaszta nem szóltá,
Kasztaasszony hallkatta.
- 25 5. Most a lábom nincs strimflit,
Fázík pizon a kezít.
Kaputrokk is csak rontyos fon,
Stipli, papucs elromlott fon.
Isten üccse, már lopík,
30 Mit szemefel meklátík.
6. Ite Csíkpe mikor jött,
Azután én sok meknótt;
Nagyságos úr nekem hínak,
35 Székely emper complimentolnak.
Peszek most élem vilák,
Enim földön mennyorszák!
7. Szekén székely katona,
Enim apa nem tudja.
40 Petig pizon szekén emper,
Pestben lakík, hitván tróger.
Most én úr fon, nagyságos,
Ha nincsen is jószágos.

¹⁵ nekem [értelem, szótagszám, vö. III/21.] ³⁰ szemfel [szótagszám] ³⁴ [szótagszámtöbblet]

A németekről szép ária

1. Mindjár enkem megfadi,
Ó, én szegén némedi!
Mert én megfan szegén legény,
Piz Isten nix ed lepén!
5 Németország elmedi,
Ott lesz enkem szeredi.
2. Madjár hozzám nem menni,
Níki én nem szeredi!
Soha nem lesz madjar emper,
10 Níki jobb fan némed ember!
Nem jó emper találík,
Nem jó madgyar csinálík.
3. Csak mintenkor montani,
Hod az német megszarni.
15 Nem tudi, hogy pecsiletés,
Minden német fan nemzetes.
Níki én azt mondani:
Nem jó madjár csinálni.
4. Mindjár magyar nevetni,
20 Mikor plunter meklátni.
Hot az plunter sok szart megfan,
Minden némed búzi megfan.
Mindenkor út beszélík,
Út némed nem szerédík.
- 25 5. Azért petik némed emper,
Mindenkor volt jó gavallér.
Csak az plunter jól meghúzni,
Nincs fan madjar ki én félni!
Mikor én jól meklenni,
30 Mindjárt magyar megenni.
6. Már én fálé mekmondom,
Az Matyarország kontom.
Soha nem lesz matyar emper,
Níki jobb fan némed emper.
35 Az enyim hausz elmedi,
Ott lesz enkem szeredi.

7. Nem csinálják szép ének,
Mert senki nincs, kit kellek.
Merthod ez is kit enek fan,
40 Enkem matyar kicsin megfan,
Jopp lesz, hod eltávoszom,
Enim hausz spatirozom.

8. Aki emper mektudik,
Ezt az enek meghallik,
45 Három kerajcer mekadik.
Aki nincs fan, nem is adik,
Magyar nad jó megszarik,
Azt az némed fölkapik.

²¹ [elmosódott, olvashatatlan írás] ⁴¹ Távoszom [szótagszám, értelem]

109.

I.

1. Minapon Döbröcönben Bécs felé utaztam,
Egy pajtással paripámon kedvemre sétáltam,
Annyi német jött előmben,
Elbámultam seregében.
- 5 2. Kérdem: „Pajtás, mi lehet ez, vagy hova sietne?”
„Mondom, pajtás, hogy német ez, jaj, ki ne félhetne?
Békanyúzó kés kezében,
Nincsen kenyér a zsebjeében.”
- 10 3. „Látod, pajtás, a hátokon a bugortariszna,
Két pipaszár láboikon már ringy-rongy a kapca.
Merő csuda az ebadta,
Mégis félre az kalpagja!”
- 15 4. „Te is, pajtás, már ezután bugyogóban sétálj,
Annak rühes ráncoiban tetűk után piszkálj!
Nem lesz kalpag a fejedben,
Sem *kolcsagtoll* sövegedben!”

² kedves pajtasoparipamon [értelem, szótagszám, vö. V.]; sétáltom [rím] ¹⁶ koltgak [értelem]

IV.

1. Nyár-tavasszal Debrecenből Bécs felé utazván,
Még egy társsal a kocsiban kényemre pipázván,
Annyi német jött előmbe,
Hogy bámulnék seregében!
- 5 2. Kérdi társam: „Mi nemzet ez, vagy hová sietnek?”
Mondám neki: „Mind német ez, jaj, ki ne félhetne!
Békanyúzós és kezekben,
Nincsen kenyér a zsebekben.
- 10 3. Látom, pajtás, a hátokon a butyortarisznyát,
Két pipaszár lábaikon a ringy-rongy harisnyát.
Merő canda bugyogója,
Mégis félreáll kalapja!
- 15 4. Nézd el, kérlek, mely kényesen hányja-veti lábát!
Sietteti Buda felé a két rühes inát.
Urad lesz ez Isten után,
Ez szab törvényt már ezután!
- 20 5. Te is, pajtás, nemsokára bugyogóban sétálsz,
Annak büdös ráncaiban tetvek után piszkálsz!
Nem lesz kalpag a fejedem,
Sem kócsagtoll süvegedem!
6. Gatya helyett a pentelben, hacukában ugrálsz,
Nem lesz dolmány, se nem mente, csak cipőben járkálsz,
Ruhád német, nyelved német,
Lyányod német, fiad német!”
- 25 7. Isten hozzád már ezután, szép tányéros nadrág!
Karmazsinból varrott csizma, többé nem lát ország!
Gyűlöl téged a németiség,
Mire jutál, szép nemzetség!

I. 3. g) Vegyes idegencsúfolók

110.

Oláh

1. Vinyitz moj Unguri oj szpuna vare tse!
Dupe kapre majmult soha numaj du tse,
Maj bune la kunyha ku vágókés fatse,
Bukatye gyin kárne, sze mie bun fitse.

- ⁵ 2. Nézzetek, mert vagyok kirpit harisnyába,
Erősen izzadva rongyos opintskába,
A minap fektembe la vetse konyhába
Elégett de napoj, s vakarom hejába.

- ¹⁰ 3. Roga mi, domnuli, nyomorúságimot,
Si domna la minye, styopu lábaimot,
Asutorac amu szarakuj torkomot,
Szeme poc lyécuri bágyatt inaimot!

¹¹ [nem látszik a lapszélien]

111.

Gyere be, rongyos zsidó!
Ej, van-é nálad pirosító?
Ha nincs nálad pirosító,
Elmehetsz, te rongyos zsidó!

I. 4. Város- és falucsúfolók

112.

II.

Nota faceta

1. Van egy hitván, tetves, rongyos vá-, vá-, város,
De hogy rosszak a lakosi, ká-, ká-,
Kákát, nádat aratni,
Abbúl tüzet rakhatni.
- 5 2. Mezejében terem kívül bur-, bur-, burja,
De benne sok találtatik kur-, kur-,
Kurjongatni, kergetni,
A farkast ijesztgetni.
- 10 3. Ott az embert csakhamar megszól-, szól-, szólják,
A nyelveket hátok megé tol-, tol-,
Tollat sokat fosztani,
A párnákra osztani.
- 15 4. Amit hallnak, egymásnak megsúg-, súg-, súgják,
Az orrokat minden lyukba dug-, dug-,
Dugacs kell a hordónak,
Széna, abrak a lónak.
- 20 5. Becsületit az embernek mar-, mar-, marják,
Szép illatját nevének elsza-, sza-,
Szakáll szép a kecskének,
Szemérem menyecskének.
6. Ki nem hiszi, viselje ezt ujj-, ujj-, ujjon,
Vagy azhová én gondolom, bújj-, bújj-,
Bujdosásra eredni
Jobb, mint otthon epedni.
- 25 7. E verseket írta egy rossz ba-, ba-, barát,
Ki nem hiszi, csapja fel a sza-, sza-,
Szarvastag az uraknak,
Lencse, borsó barátnek.
Szarvastag az uraknak,
30 Lencse, borsó barátnek.

VIII–IX.

Rágalmazó nép

1. Van egy híres hegyes-völgyes vá-, vá-, város,
De hogy rosszak a lakosi, ká-, ká-,
Kákát, nádat aratni,
Abbúl tüzet rakatni.
- 5 2. Terem kívül mezeiben murva,
De belől sok találkozik kur-,
Kurjongatni, kergetni,
Farkasokat 'jesztgetni.
- 10 3. Környös-körül mezeiben hattyú,
Menyecskéknek karjaikon faty-,
Fátyolszítán szítálni,
Ritka rostán rostálni.
- 15 4. Ott az embert csakhamar megszólják,
Az orrokat hátok megé tol-,
Tollyat sokat fosztani,
Vánkosokra osztani.
- 20 5. Amit hallnak, egymásnak megsúgják,
A nyelveket minden lyukba dug-,
Dugacs kell a hordónak,
Széna, abrak a lónak.
6. Böcsületét az embernek marják,
Szép illatját jó nevének sza-,
Szakáll szép a kecskének,
Főkető menyecskének.
- 25 7. Csak egy kevés tekintet is ingás,
Az orrokba akad, mint a fin-,
Finom arany, drágakő
A gyűrókbe illendő.
- 30 8. Ki az ilyet viseli az ujján,
Az, ahová én gondolom, búj-,
Bujdosásra eredni
Jobb, mint otthon epedni.

- 35 9. Mások téteményit szűrik, túrják,
Rossz nyelvekkel hátul őket szúr-,
Szurok kell a vargának,
Csiriz csizmadiának.
- 40 10. Másoknak szép hírit, nevét vágják,
Hátul pedig fogaikkal rág-,
Rágást okoz gyomornak
Avassága a bornak.
11. Vagy kell, vagy nem, az ő nyelvek kotyog,
Mint amely tag keszőcétül ro-,
Rovást végy a hitelnek,
Kanált, kést az ételnek!
- 45 12. Tiszteletét az embernek lopják,
Hátról faggyát, háját, zsírját szop-,
Szoptatóra ne tekints,
Hogyha annak teje nincs!
- 50 13. Bár oly mohón a rossz hírt ne falnák,
Jobb volna, ha azt is, ezt is nyal-,
Nyalka leány, apáca,
Rongyos nadrág, nád-pálca.
- 55 14. E verseket írta meg egy barát,
Ki nem hiszi, kapja fel a szar-,
Szarvastag az uraknak,
Lencse, borsó barátoknak.

²⁶ mind [értelem] ³³ fűrják [Verseghy javítása]

113.

I.

1. Egyszer a nemes Kunság egy ártányt vetete,
Hodosi kapitánynak a mádi szüretre.
„Jaj, szegény, megdöglött, oda van az ártány,
Amott fekszik nyútózva a *szekér hátulján!*”

- 5 2. Kapá Istók a késit, a torkába szúrá,
A vérit kibocsátá, világbú kimúla.
„Haj, huj, mit tegyünk? Oda van az ártány,
Amott fekszik *nyútózva a szekér hátulján!*”
- 10 3. Borsi Péter azonban nagy haraggal mondja:
„Ah, *teremtóm, segéljél, megdöglött az ártány!*”
„Ha, huj, mit tegyünk? Oda van az ártány,
Talám meg is haragszik Hodosi kapitány!
Ha haragszik, haragszik,
Ha nem haragszik ...”

3, 10, 11 Artány [értelem] ^{4, 8} [a csonka refrént az V–VI. alapján pótoltuk] ¹⁰ teren segélylé [értelem, szótagszám] ¹⁴ [a szöveg megszakad]

V.

1. Egyszer a nemes Kunság egy ártánt vitete
Hodosy kapitánynak a mádi szüretre.
Hat márvásokon vették ajándék-vitelre,
A' célra nem vihették, az útba megdögle.
- 5 2. Tiszaháton akada egy kedves komjára,
Szarka Péter a neve, fakad ily panaszra:
„Jaj, jaj, édes komámuram, megdöglött az ártán!
Ahol fekszik döngölve a szekér hátulján.”
- 10 3. „Nézzed, komám, az ártánt, szuszog-é az orra?”
Hát már akkor az orra tajtékot is túra.
„Jaj, jaj, édes komámuram, megdöglött az ártán!
Ahol fekszik döngölve a szekér hátulján.”

114.

1. A, a, a,
Nemes, nemes Darasma,
Annak az ó útjái,
Nádbúl rakott kőfalái,
5 A, a, a,
Nemes, nemes Darasma.

2. E, e, e,
Menjünk mi el víle,
Nízzük meg a templomát,
10 Annak fundamentomát!
E, e, e,
Menjünk mi el víle!
3. I, i, i,
Annak sok szép nípei
15 Játszodoznak utcákon,
Futkondoznak paripán.
I, i, i,
Annak sok szép nípei.
4. Ó, ó, ó,
20 Középin az halastó,
Abba minden elíg van,
Csak azt mind is kívánván.
Ó, ó, ó,
Közepin az halastó.
5. Ú, ú, ú,
25 Templomon az varjú
Azt kiáltja nagy szóval:
„Csináltátok munkával!”
30 Ú, ú, ú,
Templomon az varjú.
6. Ő, ő, ő,
Mellyette az erdő,
Abba minden állatok
Futkároznak, mint bakok.
35 Ő, ő, ő,
Mellyette az erdő.

⁴ rakod [értelem] ⁹ templomot [rím] ²⁸ munkátok [értelem, rím]

I.

1. Ó, mely sokat jártam széles e világon,
Túl az Tiszán innét, Cigléden is jártam.
Jártam oly országon, hol rákon szántonak,
Csudamagot vetnek, az vízén aratnak.
- 5 2. Szűzleány tejéből pogácsát gyúrkálnak,
Dinnyehéjből fűzött bocskorokban járnak,
Ököríkrából, rákfaggyúból kemencét csinálnak,
Nyúlnyelvvel és csukatollal házokat cifráznak.
- 10 3. Jászság-Kunság mentemben szarkák kodácsoltak,
Jászberényi malomban verebet patkoltak,
Szeged mellett, Dorozsmán baglo~~k~~ furugláltak,
Kürtössáron a gyíkok bojnék-táncot jártak.
- 15 4. Jákóhalmán a vargák ködment köszörülnek,
Pusztá Szikszón, Pest mellett mentét fűrészelnek,
Esztergomban, Halason csontokat őrölnek,
Az takácsok Szilakon nadrágot fejelnek.
- 20 5. Döbröcönben a kurvákat bikacsékkal vágják,
Vásárhelyen a rántottát vasvellával hányják,
Szentesiék a gombócot gereblével tolják,
Félegyházán a szerdéket karóra aggatják.
6. Ótestamentomban volt egy öreg bába,
Kinek a szőrféreg esett az advába,
Hatszáz szarándok járt szarni az orrába,
Aki eztet el nem hiszi, bújjon a likába!
- 25 7. A vénasszony jó regvel az ágyából fölkél,
Ha elfingja ő magát, azt mondja: „ó holla!”
Szolmacsutak, puska~~p~~or légyen a dugója,
Ütköt néki jó adni, ne járjon dudulva!
- 30 8. Aki ez verseket hallá füleivel,
Garast és petákat nem ád kezeivel,
Szerecsenországban hollók temessék el,
Hogy soha se lászon csipás szemével!

- 35 9. Aki ez versemért nékem meg nem fizet,
Minap a mezőben láttam egy nagy őzet,
Attúl elhányotott sok szép sárga rezet
Szedje föl, egye meg, mint a lépesmézét!

³ holy [hangzás] ¹¹ Dorozmán; baglog [értelem] ¹² járnak [idő] ¹³ Jákobhalmán [értelem] ²⁷ Szo
csutag [értelem]

XII.

Mindenféle ízé

1. Uraim, kik nem botlotok minden kőbe,
Mátra hegyén mit láttam írva az felhőbe,
Halljátok, elmondom a következőkbe,
Hogy hol, mikor, mi történt a múlt esztendőkbe:
- 5 2. Kecskeméten a lisztes hordót csapra verték,
Körösön a csirkehúst mézzel, mákkal főzték.
Kókán pedig kétszer a lencsét megették,
Debrecenben az ürgét reptében meglőtték.
- 10 3. Beregen a halcsíkot gerebéllyel fogták,
Alpáron a mennykővet hordóba taposták,
Cegléd táján a lepényt kendő helyett mosták,
Lócon pedig a bikát a templomba húzták.
- 15 4. Sári bírák a retket töpörtyűvel ették,
Kerepesi templomot borsón lejjebb tették,
Rákoscsabán a rákot vízbe süllyesztették,
Alsó-Dabason a kötényt cégérnek kítették.
- 20 5. Áporkán marhahússal mennykővet esznek,
Aszódiak aszalni nyúlhúst is feltesznek.
Pesten, Budán a jóból jó porciót metsznek,
Abonyban csak vérbélű fejjérnépek lesznek.
6. Jászapátin katonák parasztot mustrálnak,
Berényben szappan nélkül beretválnak.
A gyöngyösi leányok mindég ketten hálnak,
Vácon a sült galambok készen tálba szállnak.

- 25 7. Bicskén a lompost doronggal farkas helyett verték,
Szendén a taplót káposztába keverték.
Nóténcsen a Naszált kaszálni megmérték,
Váchoz közel a rádiak a ternót megnyerték.
- 30 8. Kosdiak a sült malacot jól megabroncsolták,
Csongrádiak a Tisza vizét meggyalolták.
Szegeden, ahol megsült, elvagdalták,
Szentesiek az asszonyt piacon árulták.
- 35 9. Vásárhelyiek a hurkát végével elnyelték,
Terényiek a nap fényét zsákokban cipelték.
A lelkiismeretet Sápon eltemették,
Bercelen tehén helyett a bikát megfejték.
- 40 10. Püspökhatvanban most mindent visszajáról tesznek,
Szilágyon a sok bor miatt jóízűn nem esznek.
Mácsán esőt az alföldiektől kölcsön vesznek,
Hatvaniak mindenkor későn érkeznek.
11. Vecsésen a favágást is harangszónak hívják,
Harasztiban *kanca* helyett a koldust lovagolják.
Soroksáron a krumplit torta gyanánt falják,
És a szerdát egy héten kétszer tartják.
- 45 12. Némedin szántóföldet szalonnával trágyálnak,
Bugyin a lótolvajok repceként csíráznak,
Úriban a barackfárul úritököt ráznak,
Gödöllőn, hol nem kell, ott is kaparásznak.
- 50 13. Nagykunságban a legényt a leányok kérték,
A szöllősiek az új bort verembe szűrték.
Taksonyiak az eszöket Mátra megé vitték,
A bolondot okosnak ugyanott tehették.
- 55 14. Ecseren a bolondok sok okosat meggyőztek,
Berkenyén egy nagy pákosztos macskát megpörzsöltek,
Tápén a hering helyett disznólabát ettek,
A bujágiak nótáriusnak bikát tettek.
- 60 15. Dömsödön a vasszeget is bombordának mondták,
Üllőiek a lopótököt hosszú nyársra húzták.
Sződön a fehér ló farkát kender gyanánt fonták,
Majsaikai bűneiket gyolcsos tótnak gyónták.

16. Pilisiek a kopót nyúlra bottal kergették,
Lacháziak a szegényt is könnyen kinevették.
Szecsőn a harangot hajdúval öntették,
Alföldön más asszonyát könnyen megszerették.
- 65 17. Kakucsiak az észbűl fontszám szerint mérték,
Tőlük némely férfiak minap kölcsön kértek.
Dabasiak az idén már Istenhez tértek,
Igaz, mert a templomjokban minap alig fértek.
- 70 18. Szolnokiak a sós rántást kávéba habarják,
Csécsén, ahol nem viszket, ott is vakarják.
Tolmácsiak a baglyot Istennek imádják,
Monoron a Szent Dávid táncát ugyan járják.
- 75 19. Szadán az erős borral a sok rókát nyúzzák,
Az idén sok helyütt a csepűt is sarkantyúzzák.
Zsámbokiak a vecsernyét egymásra halmozzák,
Félegyházán a savót karóra aggatják.
- 80 20. Irsán a citrom helyett mást valamit szedtek,
Dunakeszin a felhők paprikát esőztek.
Ikladon a bírónál egy nyulat vesszőztek,
Nagykátán a vásárba koldusfingot vettek.
21. Jákóhalmán a vargák ködmönt köszörülnek,
Pusztaszikszón, Egerben mentét fűrészelnek,
Esztergomban, Halason csontokat őrlnek,
Apátin a takácsok nadrágot fejelnek.
- 85 22. Tószegen a vén kofák a káposztát hámozzák,
Váradon menyecskék száz tű hosszát ugrálják,
Luca napján a tyúkot hogyha megtojtatják,
A tojást akkor zsákkal Szolnok felé hordják.
- 90 23. Mindszenten már nincs helye a szokott mátkaságnak,
Pest tájékán sok dobot hiába csinálnak,
Sok helyen becsületet adnak a cudarnak,
Itt is, ott is teli kankót ingyen könnyen varrnak.

¹¹ legínyt [hangzás, értelem] ²⁹ Kozsokiak [értelem, szótagszám] ⁴² a kanca [szótagszám] ⁷³ Szai [értelem]

116.

Salamvár szaromvár,
Kávás Keményfával,
Háshagyiak gazok,
Csébiek is azok,
5 Szentgyörgyi tolvajok.

117.

I.

*Tiszán túl való csikósnak a Dunán túl való
magyarokkal vetélkedése Pesten*

1. Rákosnál a pesti vásárrúl
Egy Tiszán túl való csikós bundástúl,
Vásárrúl,
Tiszán túl,
5 Bundástúl,
Három icce borra bэфordul.
Bundástúl
Bэфordul.

- 10 2. Kérdik ott a csikóstól trэфábúl:
„Tudnak-e a Tiszán túl magyarul?”
Tiszán túl,
Trэфábúl
Magyarul,
Feleli, hogy jól tudnak magyarul.
15 Tiszán túl
Magyarul.

- 20 3. „Némelyek azt mondják, hogy Tiszán túl,
Aki nem tud magyarul, megtanul,
Tiszán túl
Magyarul
Megtanul.
Mondom emberségemre, megtanul,
Tiszán túl
Magyarul.

- 25 4. Mások pedig mondják, hogy Dunán túl,
Aki nem tud magyarul, nem tanul.
Dunán túl
Magyarul
Nem tanul.
- 30 Eb legyenek, ha hazudok, Dunán túl
Nem tanul
Magyarul.
5. Dunán túl a magyar iszik klázlíbúl,
Megeszi a rosztpárdlit cintálbúl,
35 Dunán túl
Klázlíbúl,
Cintálbúl,
Ugyan eb a lelke módra magyarul.
Klázlíbúl,
40 Cintálbúl.
6. Tiszán túl a magyar iszik kancsóbúl,
Eszik fa-, cserép- avagy óntálbúl,
Tiszán túl
Kancsóbúl,
45 Óntálbúl.
Bezzeg ugyan lelkesen van magyarul.
Tiszán túl
Kancsóbúl.
7. Dorogon a csaplár Dunán túl,
50 Mikor beszél magyarul, majd megfúl.
Dunán túl
Magyarul
Majd megfúl,
Alig fér ki a magyar szó torkábúl.
55 Magyarul
Majd megfúl.
8. Dorog hajdúvárosában Tiszán túl
Prédikál az orosz pap is magyarul.
Tiszán túl
60 Magyarul
Nem rosszul.
Magam láttam azt a papot Tiszán túl.
Magyarul
Nem rosszul.

- 65   9.   Láttam én sok koldust Dunán túl,
            Kenyeret sem tudott kírni magyarul.
            Dunán túl
            Magyarul
            De rosszul.
- 70   Nem is adtam soha néki Dunán túl.
            Magyarul,
            De rosszul.
10.   Koldulgat egy kopasz ember Tiszán túl,
            Tököli se tudott jobban magyarul.
- 75   Tiszán túl
            Magyarul
            Ott koldul.
            Bezzeg ugyan lelkesen van magyarul,
            Tiszán túl
- 80   Ott koldul.
11.   Oda fel nagy asszonyoknak Dunán túl
            Szép nyelvüinktől az ő foguk megritkul.
- Dunán túl,
            Nyelvüinktől
- 85   Megritkul.
            Alig fér ki a magyar szó torkukból
            Dunán túl,
            Torkukból.
12.   Mézesen az asszonyoknak szájukból,
            És emberől az uraknak torkokból
- 90   *Tiszán* túl
            Magyarul
            A szó hull.
            Valamintha mennydörögne szájukból
- 95   Tiszán túl
            Úgy kihull.

13. Én azért a pesti vásárrúl
Hazatérek magyarul Tiszán túl.
Vásárrúl
100 Magyarul
Tiszán túl.
És mind hóttig csikós leszek Tiszán túl.
Vásárrúl
Magyarul.”

¹ vásárról [rím] ¹¹ [hiányzó sor, vö. VI.] ¹³ Tréfából [értelem] ³³ klázliból [rím] ³⁶ Mag.
⁸² szép szép [értelem, szótagszám] ⁹¹ a tiszán-túl [szótagszám, vö. VII.]

II.

Az alföldi csikós

1. Rákosnál a pesti vásárrúl
Egy Tiszán túl való csikós bundástúl,
Tiszán túl
Bundástúl
5 Vásárrúl
2. Egy pár icce jó borra béfordul.
S ott mulat egy Duna-földi magyar úr.
Tiszán túl
Béfordul
10 Bundástúl.
3. Kérdi ez a csikóstúl tréfából:
„Tudnak-e a Tiszán túl magyarul?”
Tiszán túl
Magyarul,
15 Tréfából.
4. A csikós azt feleli a bundából:
„Ezt talán az úr kérdi nyájosságból?”
Tiszán túl,
Bundából,
20 Nyájosságból.

5. „És ha az úr azt kérdezi tréfából,
Megmondom én, mit ítélek, hallja az úr!
Dunán túl,
Tréfából,
25 Hallja az úr!
6. Némelyek azt mondják, hogy Tiszán túl
Aki nem tud magyarul, megtanul.
Tiszán túl
Magyarul
30 Megtanul.
7. Mások pedig mondják, hogy Dunán túl
Aki nem tud magyarul, nem tanul.
Dunán túl
Magyarul
35 Nem tanul.
8. Dunán túl a magyar iszik klászlíbúl,
Megeszi a roszprádlit cintálbúl,
Dunán túl
Klászlíbúl,
40 Cintálbúl.
9. Tiszán túl a magyar iszik kancsóbúl,
Eszik fa, cserép avagy bográcsbúl.
Tiszán túl
Kancsóbúl,
45 Bográcsbúl.
10. Láttam én egy koldust Dunán túl,
Kenyeret sem tudott kérni magyarul.
Dunán túl
Magyarul
50 Mely rosszul!
11. Koldult ellenben egy kapás Tiszán túl,
Tököli sem tudott jobban magyarul.
Tiszán túl
Magyarul
55 Hatalmasul.

12. A dorogi csapláros Dunán túl
Mikor beszél magyarul, majd megfúl.
Dunán túl
Magyarul
Majd megfúl.
60
13. Dorog hajdúvárosában, Tiszán túl
Predikál az orosz pap is magyarul.
Tiszán túl
Magyarul
Nem oroszul.
65
14. Tiszán túl szép nemzetünknek szájából
Gyenge, kegyes hangzásában a szó hull.
Tiszán túl
Szájából
A szó hull.
70
15. Oda fel pedig, többnyire Dunán túl
Nyelvünkön sokaknak foga megritkul.
Dunán túl
Magyar szón
Megritkul.
75
16. Többet mondanék az úrnak tréfából,
De sietném hazafelé Tiszán túl,
Tréfából
Így tanul,
Megindul.
80
17. Bocsánat pedig, uram, a tréfáról,
Éljen a sok Duna-földi magyar úr!
Tiszán túl,
Dunán túl,
Éljen a sok drága vérű magyar úr!"
85

Jó egészséget az uraknak!

⁶¹ Dorok [értelem] ⁷⁷ sietnem [értelem] ⁸¹ Bocsánatot [szótagszám] ⁸² Éllen [hangzás]

X.

1. Rákosmezőn egykor, pesti vásárkor,
Túl a Tiszán lévő csikós bundástúl,
Dudástúl,
Bundástul,
5 Három icce finom borra békfordul.

2. Azt kérdezik az ottvalók tréfából:
„Ha tudnak-é túl a Tiszán magyarul?”
Tiszántúl
Magyarul?
10 Felel nekik ezen csikós tréfából:

3. „Túl a Tiszán iszik magyar korsóból,
Jó paprikás húst is eszik bográcsból,
Tiszántúl
Bográcsból,
15 Ugyan bizony helyesen van magyarul!

4. Túl a Dunán iszik magyar glászliból,
A roszprádlit is megeszi cintáliból.
Dunántúl
Glászliból,
20 Ebugatta módon van ez magyarul!

5. Korcsmárosné nálunk beszél magyarul,
Itten pedig, amint hallom, németül.
Tiszántúl
Magyarul,
25 Nem is fér ki a német szó torkából.

6. Plébános és prédikátor Tiszán túl,
Orosz pap is prédikál csak magyarul.
Dunántúl
Németül
30 Vagy rácul
Majd megfúl.”

I. 5. Vegyes csúfolók

118.

I.

1.   Kecskemétre kéretének, oda nem adának,
      A gyöngyösi vén vargának odataszítának.
2.   De hadd legyen, mert elmegyen ő is a vásárra,
      Én is akkor a deákkal nyútózom az ágyba.
- 5   3.   Deákleány aranyalma, tedd a kebeledbe,
      Vargaleány hangyatúrás, szarj a tetejire!
4.   A vargának veres körme, bikkfa az elméje,
      Húgyos lévén, zsíros lévén ki fekszik melléje?
- 10   5.   Meházosult a kemence, beledült a kürtő,
      Fára mászott a hat ökör, megholt a fejrő ló.

¹⁰ Farra [értelem]

II.

1.   Most izentek Komáromból: köll-e leány vagy nem?
      Most is azon gondolkodom, elvégyem-é vagy nem?
2.   Komáromi leányt veszek, olyan, mint a szamár,
      De ha győri leányt veszek, olyan, mint a madár.
- 5   3.   Kecskemétre kéretének, oda nem adának,
      A gyöngyösi vén vargának nekitaszítának.
4.   De hadd legyen, majd elmegyen ő a vásárra,
      Én is akkor nyújtózom kováccsal az ágyba.
- 10   5.   Ne, szép szívem, két pogácsa, de jaj, hol eszed meg?
      Vidd el férre, a kert mellé, mintha szarnál, edd meg!
6.   Az barátok az utcában kaputumban járnak,
      Azok élnek az világot, akik ketten hálnak.

7. Lám, én szegény árva fejem, csak egyedül hálok,
Kívül-belől tapogatok, csak falat találok.

119.

I.

1. – Állj fére innét, vén boszorkány, majd megbirbitéllek!
– Ne birbitélj, édes fiam, babot adok enned!
– Edd meg babodat,
Szeretem a jányodat!
- 5 2. – Ha az ördög megfoghatna, egy kosárba tenne,
Mennél jobban vickándoznál, annál jobban vinne.
Edd meg babodat,
Szeretem a jányodat!
- 10 3. – Amott megyen egy kisleány, lyukas a pendelye,
Tilinkó a tyepertője, kóró billentyője.
Edd meg babodat,
Szeretem a jányodat!
- 15 4. – Aranszájú kenderemnek füstös pozdorjája,
Tűzre teszem a vénasszonyt, megfűttözöm nála.
Edd meg babodat,
Szeretem a jányodat!
- 20 5. – Rengesd, uram, a gyermeket, hadd menjek a táncba!
Tarka kötő van előttem, kiszakadt a ránca.
– Edd meg babodat,
Szeretem a jányodat!
6. – Azt izenték most Pozsonyból, kell-é üüm vagy nem?
Tudja ménykű, mit csináljak, elmenjek-e vagy nem?
Edd meg babodat,
Szeretem a jányodat!

⁹ [a lapszél miatt nem látható] ¹³ Arany szájú [értelem] ¹⁷ [a sor utolsó szótagja nem olvasható]

I.

1. Egyszer egy ember volt,
Aki nagyot fingott.
Úgy, úgy, úgy,
Egyszer egy ember volt, hüm, hüm.
- 5 2. Meghallják azt a banyák,
Azontúl kidobolták.
Úgy, úgy, úgy,
Azontúl kidobolták, hüm, hüm.
- 10 3. Házrúl-házra hordozták,
Kinek-kinek árulták.
Úgy, úgy, úgy,
Kinek-kinek árulták, hüm, hüm.
- 15 4. Ki hallgat e nótára,
Bakfing annak orrára!
Úgy, úgy, úgy,
Bakfing annak orrára, hüm, hüm!

IV.

1. Egyszer egy ember volt,
Aki nagyot fingott.
Mit? Fingott.
Egyszer egy ember volt,
Ü, ü, ü, daj, daj, dam,
5 Aki nagyot fingott,
Ü, ü, ü, daj, daj, dam!
- 10 2. Megszaglák azt a banyák,
Azonnal kidobolták.
Mit? Kidobolták.
Megszaglák azt a banyák,
Ü, ü, ü, daj, daj, dam,
Azonnal kidobolták.
Ü, ü, ü, daj, daj, dam!

- 15 3. Házrúl-házra hordozták,
Kinek-kinek árulták.
Mit? Árulták.
Házrúl-házra hordozták,
Ü, ü, ü, daj, daj, dam,
Kinek-kinek árulták,
20 Ü, ü, ü, daj, daj, dam!
4. Jó áron el is adták,
Több finggal szaporíták.
Mit? Szaporíták.
Jó áron el is adták,
25 Ü, ü, ü, daj, daj, dam,
Több finggal szaporíták,
Ü, ü, ü, daj, daj, dam!
5. Ki hallgat e nótára,
Bakfing annak orrára!
30 Micsoda? Bakfing!
S igaz az! Úgy kell nékik!
Ü, ü, ü, daj, daj, dam,
Bakfing annak orrára!
Ü, ü, ü, daj, daj, dam!

121.

I.

1. Vida János a jó csósz,
Fut a mezőn, mint az óz.
Három dülőt békerül,
5 Negyediken leterül,
Tarisznyát veszen elől.
2. Alig nyeli falatját,
Potyogtatja pipáját:
„Ki ad egy pipa dohánt,
Vagy egy sütet szalonnát?
10 Nem hajtom bé a lovát!”

II.

1. A báránynak négy a lába,
Többnyire mind vén a bába.
Nem üthetsz ki a nyers fába,
Fázik, aki hál magába.
5 A paszuly deákul fába,
Vidd ki, öntsd a pap tavába!
2. Meguntam már a hajkötőt,
A pántlika-lebegtetőt!
Szeretném már a főkötőt,
10 Lenne bár korpával töltött!
Pártát nyúttem hetvenötöt,
Az anyám rá sokat költött.
3. Tarka kötő, bagazia,
A szoknyát elfedezi a',
15 Tarka kötő, bagazia,
A szoknyát elfedezi a'!
Nem kell nékem egyéb ruha,
Vadgalamszín koncét szoknya.
4. Ama halom sárga halom,
20 Ott kaszál az én galambom.
Selyem kalap a fejébe,
Nem süt a nap a szemébe.
Errefelé igyekezik,
Szerelmemről emlékezik.
- 25 5. A pap lyánya szeret engem,
Paplan alá takar engem.
A pap lyánya szeret engem,
Paplan alá takar engem.
Jaj, ne takarj olyan nagyon be,
30 Mert megfúlok a melegbe!

- 35 6. Héj, ha leány kérethetne,
Mihelyt valakit szeretne,
Sűrűn látnád a vőlegényt,
Ritkábban az özvegy legényt!
Szaporodnának a kontyok,
Sírnának több-több porontyok.

³⁴ legént [rím]

III.

1. A báránynak négy a lába,
Többnyire mind vén a bába.
Fázik, aki hál magába,
Nem üthetsz ki a nyers fába.
- 5 2. Vas a patkóm, réz a szege,
Szeretómnek kék a szeme.
Majd elviszem Döbröcönbe,
Megfestetem feketére.
- 10 3. Áló, áló, neki való
A fekete nyakravaló.
A tafota nyakravaló
Nem szegény legénynek való.
- 15 4. Tót asszonynak tót a lánya,
Kacsaringós a szoknyája.
Alább ereszd a szoknyádat,
Por ne lepje a csizmádat!
- 20 5. Csáli, Csákó, barázdába,
Mert nincs kenyér tarisznyába!
Ha jó szántóvető volnál,
Mindennap bundában hálnál.
6. Nincsen kutya a faluban,
Mind megették a lagziban.
Kettő maradt szerencsédre,
Jó lesz holnap az ebédre.

- 25 7. Újfalu ez, nem Derecske,
Itt lakik egy szép menyecske.
Ez a legény, nem a kecske,
Ezért holt meg a menyecske.
- 30 8. Álom esett a szemedre,
Hajnal veti ki belőle.
Ha a hajnal ki nem veti,
Harminc holló kaparja ki!
- 35 9. Álom, álom, édes álom,
Édes a hajnali álom.
Ma mindég azt kiabálom,
Aludjunk, mert elő álom.

II. 1. Mulattató énekek, hazugságversek

123.

I.

Cantio Slavonica

Jó napot, vitézek, ide hallgassatok,
Jó tormás csukával engemet tartsatok,
Avagy sárga dutkát énnekem adjatok,
Szűröm gallérábúl majd néktek papolok!

V.

1. Jó napot, vitézek, ide hallgassatok,
Jó tormás csukával engemet tartsatok,
Avagy sárgarépát énnekem hozzatok,
Szűröm gallérjábúl majd néktek papolok!
- 5 2. Az vad erdők között mikor én bujdosom,
Juhok, disznók után eleget koplaltam,
Sokszor himlőhelyes baltámat megnyúztam,
Ráncos bocskoromat sokszor nyársra húztam.
- 10 3. Az disznó-ugatást majd tíz napig űztem,
Nyúl fekvését pedig úgy agyonütöttem,
Az veréb árnyékát halálra üldöztem,
Vén fa csikorgását tarisznyában szedtem.
- 15 4. Mikor én az hadban főkapitány voltam,
Az temetőkertben sok bocfát levágtam.
Mikor Várad mellett bolhán nyargalóztam,
Fűzfaparipámon magamat hántattam.
- 20 5. Erőmben magamat igen megrontottam,
Árva gyermekemet koldulásra hattam,
Minden jószágomat az hadban elhattam,
Ottan én magam is rongyosan maradtam.

6. Mikor Szentlászlónak hírit sem hallottam,
Hogy odamehetnék, azon gondolkodtam,
Jóllehet még akkor világon sem voltam,
Mégis tarisznyámat hátamon hordoztam.
- 25 7. Azt mindjárt megtöltém fényes holdvilággal,
Téli cseresnyének szagos virágjával,
Tarka kakaskának görbe tojásával,
Úgy útra indultam egy tarisznya mákkal.
- 30 8. Bujdosásom között voltam egy városban,
Olyan csudát láttam, hogy egy ökör ólban
Bé nem tudott bújni, bújt egy egérlukban,
Csaknem seggre esék csudálkozásomban.
- 35 9. Két hordó aranyat egy zacskóban raktam,
Az lovam hátára hogy tenni akartam,
Soha úgy nem jártam, mert gatyámba szartam.
De ne csudáljátok, tegnap kicotrottam!
- 40 10. Szakállomra mondom, hogy katona vagyok,
Ládd, farkasbőrömmön az lukak mely nagyok,
Tegnap vágtak rajtam sokat az hadnagyok,
Mégsem vághattak le ama kemény kunok.
11. Sokat bujdosam már én az tenger mellett,
Látjátok, a szűröm hogy csak széllal béllal.
Láttam, hogy egy cigány hetven özöt ellett,
Kitépém az hajam, úgy nevetnem kellett.
- 45 12. Mikor a császárnál én ebédet ettem,
Híres-nevezetes jó étkekkel éltem:
Az fekete levet kucsmával hörpöltem,
Pajtásaimnak is singekkel úgy mértem.
- 50 13. Az első tál étel volt bagolynyerítés,
Után következett az kemencenyögés,
Csirkeordítással az borjúköhögés,
Azután bejöve üres szekérszögés.
- 55 14. A sült helyett pedig volt a fejsze fokja,
Harminckét esztendő keréknek az agya,
Kerékszeggel együtt kerék karikája,
Bejött a mézellelt beteg ökör szarva.

15. Császár az ebéd után amidőn feláll,
Egy nagy bolond tallért a markomba nyoma,
60 Kítűl az erszényem megkórságosoda,
Úgy megugrándoza, mint egy kemény bika.
16. Lucrétia neve az én szeretőmnek,
Bársony a gallérja belől az ingemnek
Arannyal írjátok nevét nemzetemnek,
Mivel sok irigye van árva fejemnek!
- 65 17. Ne nézz rám, ha nem adsz, lepjen meg a tetű,
Tizenkettő egy nap, olyan, mint egy kesztyű!
Egyet sem ölhess meg, te gonosz életű!
De miért vagy hozzám te olyan szűkkezű?
- 70 18. Látjátok, a szükség hogy mire jutasztott,
Csipkés bársony ingem hogy megszakadozott?
Az öcsém az lukon szemléli a várat,
Az gatyám feneké mind kihulladozott.
- 75 19. Orbáncos a szűröm, mert a hideg leli,
Pókhálós ingemet a takács most szövö,
Süvegemet pedig az ötvös reszeli,
Lészen ruházatom Bécsből hozott semmi.
20. Ezüst tollat fogok, látjátok, hogy félik?
Látjátok, az bársony mint hátamra illik?
A sarkantyúm pedig hatvan tallért ellik,
80 Hallom, hogy mindenütt szépségem hirdetik.
21. Mint jártam, asszonyom, talán megmondhatom:
Egy zsidót találtam tegnap én az úton,
Azt kérdem, hol lakik? Azt mondja, hogy: Kúpon,
Egy tetű rámugrék belőle az úton.
- 85 22. Nem volt énbennem több soha egy tetűnél,
De az is megdöglött tegnap az tökőmnél,
Az temetésére több jött százezernél,
Azkik megmaradtak az gatyám préminél.
- 90 23. De nem igen nagyok, csak mint egy nagy bocskor,
De megölök benne hatszázat is olykor.
Tiszta az én fejem, itt van a tetűtor,
Hajpor sem kell itten, elég van fehér por.

24. Bátyám a szakállát félvállra vetette,
 Az mi kis esze volt, erszénybe kötötte.
 95 Az erszény zsíros volt, a kutya megette,
 Már szegény bátyámnak elfogyott az esze.
25. Az nagy lánynak párját csak két pénzen mérik,
 De ha csöcses-faros, azt is úgy szeretik,
 100 De az ösztövérest meddőre kiverik,
 Csipkével, sóskával ottan hizlaltatik.
26. Ottan az nagy lányok szépen mulatoznak,
 Farral öszveülnek, rosszakat bocsájtnak,
 Szikrák az seggekből az tűzben pattognak,
 Azokból is osztán kis lángok származnak.
- 105 27. Állj fére előlem, te borzas üstökű,
 Lám, olyan az orrod, mint egy lapos tetű!
 Hordd el magad innét, te gonosz életű,
 Lám, most is taknyos vagy, füstös lyuk címerű!
- 110 28. Szőrös bocskorban járt, öszmértem apádot,
 Kecskeszarral hizlalt, *téged megfogadott,*
 Mégis oly kényes vagy, nem látod magadat,
 .....töröld meg az orrodát!
- 115 29. Elég légyen eddig való hazugságom,
 Csak megfűzessetek, többet is hazudok!
 Akkor is tenéktek többet hazudozok,
 Ha semmit sem adtok, majd ide húgyuzok.

² Vagy az bagolyborsót tőlem ne szánjátok [Jankovich alternatív megoldása, vö. VI.] ⁵ Az nagy között [Jankovich alternatív megoldása] ¹⁵ Várad alatt [Jankovich alternatív megoldása] ²⁰ én [Jankovich alternatív megoldása] ²² arról gondolkodtam [Jankovich alternatív megoldása] töltöm [idő] ³³ zacskóban varrtam [Jankovich alternatív megoldása] ³⁸ bőrömom [értelem] ⁴⁶ nevezetes eledellel éltem [Jankovich alternatív megoldása] ⁵² Bejött még azután [Jankovich alternatív megoldása] ⁶⁰ mind [értelem] ⁶² ingének [értelem, vö. VI.] ⁶³ nemzetének [értelem, vö. VI.] ⁶⁴ [szótagszám] ⁷⁷ Ezüstös a fogam, látjátok, hogy fénylik? [Jankovich alternatív megoldása, vö. VI.] ⁸⁰ Nyelvem közepe is igen nagyon botlik [Jankovich alternatív megoldása] ⁹⁶ Bolond angyal lév elemészette [Jankovich alternatív megoldása] ⁹⁷ lánnak [hangzás] ⁹⁸ is szeretik [szótagszám, vö. VI.] ⁹⁹ de ösztövérest [szótagszám, vö. VI.] ¹⁰⁸ Mert vagyon énnékem szűrömben hat tetű [Jankovich alternatív megoldása] ¹¹⁰ megfogadott téged [rím, vö. VI.] ¹¹² ... [hiányzó szövegrész] ¹¹⁵ hazudozor

I.

Tréfás strófák

1. Itt érkezik az úrfi, minden félreálljon,
Elsőbbben is hadd lássam, mit főz a gazdasszony!
Be régen nem láttalak, édes komámasszony!
Míg dolgom végezem, minden erszént nyisson!
- 5 2. Sok országot bejártam, Ázsiát, Afrikát,
Burgundiát s kőrösi főakadémiát,
Trójában én vágtam le híres császár hadját,
Asszonyamnál nem láttam soha szébb Dianát.
- 10 3. Szemem fényét elfogta aranyas szoknyája,
Úgy fénlék az házába ezüstös *pántikája*,
Uramnak is, jól tudom, nincs vászan gagyája,
Hanem szép, vári gyócs a galambtartaja.
- 15 4. Én a Jupiternek vagyok onokája,
Farahó bátyámnak kedves atyafia,
Kecske Demeternek az ágról barátja,
A kéményseprőknek örökös hadnagya.
- 20 5. Hallgassatok, kérlek, hadd mondjak egy csudát!
Láttam csak nemrégem szememmel oly szarkát,
Melynek *negyven* ember soha a tojását
Meg nem mozdíthatta egyik szára csontját.
6. Egy szúnyogot láttam Böszörmény várába,
Melynek kilenc falu feküdt árnyékába,
Hatszázhetvenkilenc embert a szárnyára
Felemelt, s elvetett messze a Dunába.
- 25 7. Kétszáz esztendeig a Kunságon laktam,
Csak hét nyáron tetvek kövérivel híztam,
Bőrökből lovamnak kingyelszíjat szabtam,
Csontokból puskámnak agyát *kicifráztam*.
- 30 8. Apám a szakállát félvállra vetette,
Ami kis esze volt, az erszénybe tötte,
Zsíros volt az erszény, a kutya megötötte,
Így minden jószágát a porba keverte.

- 35 9. Az én nevem Lanclus, másképpen lágy László,
A nadrágom korca hetven singből álló,
Az én húgom, Erzsók olyan furulyáló,
Hogy valaki hallja, mindjárt kész táncoló.
- 40 10. Hogy felcsöpörödtem, oskolába mentem,
Míg az úton mentem, a fogamot fentem.
Azt tudták, hogy ottan mindjárt úrrá löttem,
De ott is másoknak csizmájokat kentem.
11. E széles világnak minden szegeletét
Bejártam, s megmértem hosszát és a szélét.
Ahol feltekerik a napnak kerekét,
Két szememmel láttam a földnek tengelyét.
- 45 12. De mikor sétálnék egykor a pusztában,
Nagy kietlen helyett, Pest megett a gazban
Egy csepűcsákánnyal egy rossz vitéz hátba
Úgy vága, hogy hét nap fekvém a hagymázba.
- 50 13. Éltemben bujdostam, sok országot láttam,
De még lakásomat jó helyt nem találtam.
Hanem egy bujdosó legényre akadtam,
Tőle ez országról ilyen szót hallottam:
- 55 14. Disznó, tyúk, lúd sülve járnak az utcában,
A kés is velek van, ütve az hátokban.
Azhol vár a szolga, felszelhet azokban,
Szeljen nagy darabot, vesse szűrűjába!
- 60 15. Hogy én azt meghallám, otthagytam atyámat,
Kapék a dónáton, s jól *nyomozó* kucsámat,
Az üres erszényem, pipám s a zacskómat,
Megnyergelém s útra verém paripámat.
16. Állj tovább, asszonyom, talám megszerettél?
Ímhol néz az urad, majdon reám szemlél!
Itt nem ke' mondanom, hogy most megölelél,
Mert látom, az urad botot, fejszét szemlél.
- 65 17. Minden embernek van prærogatívája,
Még a cigánynak is nagy fenn áll az orra,
Azzal, hogy Ábrahám lakozott sátorba,
Ábrahám fiának ki-ki magát mondja.

- 70 18. Még a *pelhes szócs* is azzal bizonyítja,
Hogy szócsmesterségnél nemesebb nem volna,
Azzal, hogy az Isten az Paradicsomba
Elsőbbben is *bőrből* ködmönt csinált vala.
- 75 19. No azért mendikáns^t, aki tudománnyal
Mindent fellyülmúló úri koldulással,
Még fellyülhaladom, -múlom dónátommal,
Ha megugrathatom magam paripámmal!
- 80 20. Immár hazugságnak talán békét hagyok,
Mindnyájan látjátok, szegény legyeny vagyok!
Tán el sem élhetek, ha sokat hazudok,
Hallgassatok azért, mindjárt áldást mondok!
21. Adjon az Úristen lelki s testi áldást,
Tejet, vaját, mézet, lencsét, borsót, kását!
Adjon erszénytekben nagy sok márvásokot,
Mellyel segéljétek szegény tanulókat!
- 85 22. A gazda házához sok disznó szaladjon,
Melyet kakasülő meg is alig tartson!
Bőrös pecsenyével kamura rakódjon,
Apró deákoknak így lesz kedves haszon!
- 90 23. Aki ez verseket hallá füleivel,
Dutkát, poltrát mindjárt nem ad kezeivel,
Hogy soha ne lásson kancsal szemével,
Szerecsenországban hollók temessék el!
- 95 24. Véget vetek immár csekély verseimnek,
Csak száját készítem beteg erszényemnek!
Örvendetes légyen vigasság mindennek,
Aki dutkát, poltrát ad bőven e legyénnek!
Amen.

⁸ szépb [hangzás] ¹⁰ pantokája [értelem] ¹⁹ nyegyven [hangzás] ²⁸ cifraztam [szótagszám] ³² porbe [hangzás] ⁵⁷ atyámat [rím] ⁵⁸ jól szalado [nehezen olvasható, utólag átjavított szó; szótagszámtöbblet] ⁶⁹ pelis szót [értelem] ⁷² birlől [értelem] ⁷³ mendikáns [értelem] ⁷⁹ Ha sokat hazudok, tán el sem élhetek [rím] ⁹⁶ dutkak [értelem; szótagszámtöbbletes sor]

II.

1. Bomboruty, jó pajtás, minden félreálljon,
Elsőben hadd lássam, mit főz a gazdasszony!
Régen nem láttalak, édes komámasszony!
Amíg dolgom végzem, minden erszényt rántson!
- 5 2. ..rdoni kotsáni pirparáto mántso,
Hidd meg, hogy megkeni fejedet márekko!
Ebnek poroncsoljon sem Peti, sem Palkó,
Nem ládd-é, kezembe egy nagy dühös hurkó!
- 10 3. Minden embernek van prærogatívája,
Még a cigánnak is úgy feláll az orra,
Mivelhogy Abrahám lakozott sátorba,
Abrahám fiának ő is magát mondja.
- 15 4. Ha kérded éntőlem, hol lettem világra?
Egy szóval megmondom: Trója városába,
A paplanos ágyba lettem a pucokba,
Még kicsin koromba vitettem a harcba.
- 20 5. A hadbamenéskor én legelöl jártam,
Bürgöt ha találtam, azt mindjárt levágtam.
Akit nem vághattam, amint futott, láttam,
Ily nagy állapotra azolta jutottam.
6. Hallom, hogy egy vitéz egykor reámüte,
Felkelénk mindnyájan, szembeugránk vele,
Egyik egy csukával a földig levere,
Kirantám pallosom s tőlem megijede.
- 25 7. Immár hazugságnak talám békét hagyok,
Tám el sem élhetek, ha sokat hazudok,
Mert a hazugsággal én nem sokat kapok,
Hacsak sok igazat hozzá nem ragasztok.
- 30 8. Adjon az Úristen lelki s testi jókat,
Lencsét, borsót, kását és sok ugorkákat!
Adjon erszéntekbe ezüst tallérokat,
Kikkel segítetek sok mendicansokat!

9. Adjatok, ha adtok, nyújtom kezeimet,
35 Hogy mozdítsam innét elébb szekeremet!
Mert a szomszédban is most várnak engemet,
Hogy hazudjak ott is ilyen beszédek.
10. Aki ez verseket többé nem hallotta,
S ennek a mondóját üresen bocsátja,
40 Kívánom, hogy legyen ilyen állapotja,
Soha a mendicans ne legyen barátja!

⁵ [folt a kéziraton] ³⁷ hallott [rím, értelem]

III.

Jocosi

1. Uram s jó asszonyom, hallgass beszédemre,
Hajtsad füleidet mondandó versemre,
Majd olyakot szólok én szegény fejemre,
Melyet nem hallottál, így kezdem el végre!
- 5 2. Én vagyok Tidides maradt darabonytja,
Én vagyok Vulcanus vasverő inasa,
Vén Dardanidesnek gargoncás deákja,
Ki sok országoknak voltam vándor fia.
- 10 3. Eljártam Ásiát, nagy Brándenburgiát,
Hétszer absolváltam a filozofiát,
De olyan jól tudtam a napoknak számát,
Hogy más mondotta meg a Karácson napját.
4. Egy szúnyogot láttam Böszörmény várában,
Kinek kilenc falu lakott árnyékában,
15 És kilencven embert ..... szarvában
Felemelte s vette messze a Dunában.
5. Ugyanottan láttam egy nagyorrú gólyát,
Mely egy vesszőszálra csinálta volt házat,
20 Harminc erős ember az egyik tojását
Meg nem mozdíthatná s egyik szára csontját.

6. Elég legyen eddig, többet nem hazudok,
Mert ábécémből is szinte kikoppanok!
Ma karácsonn van, tudom, hogy tudjátok,
Azért én is áldást reátok kívánok!
- 25 7. Semmit nem kívánok, csak mindent adjatok,
Fariment cum májós csak bővön hozzatok!
Molduvai borral jól megitassatok,
Két kopott petákkal osztán kitudhattok!
- 30 8. Aki ez verseket hallá füleivel,
Poltrát, dutkát, márjást nem ad kezeivel,
Szerencsenországba baglyok temessék el,
Hogy soha ne lássan kancsal szemével!

¹⁵ embert szarvában [kihagyott hely, szótagszámhiány] ¹⁸ tolyását [hangzás]

V.

Nuptialis

1. Nemesi virtussal tündöklő uraim,
Tiszta kegyességgel ragyogó asszonyim!
Arannyal s rézpénzzel, amint úgy hallattam,
Deákat terheltek, sokszor magom láttam!
- 5 2. Én is azért mostan megudvarlására
Kedves személyetek látogatására
Felkészülvén jöttem hív szolgálotjára,
Kész vagyok örömost parancsalatjára!
- 10 3. Ki hallotta hírit a jó vándorlásnak?
Ki tudja híreit a szép hazugságnak?
Hallgass rá, megmondom mivoltát azoknak,
Azután pediglen katanaságomnak!
- 15 4. A minap egy kisség iskolában jártam,
Egyetlenegy ökröt szememmel sem láttam,
De mikoron bolhán szántottak, ott voltam,
Az égben repülni kecskéket is láttam.

- 20 5. Két szememmel láttom a földnek tengelyét,
Ahol feltekerték a napnak kerekét,
Jártom ott is, ahol a tengernek vizét
Fúrták és faragták legkisebbik cseppét.
6. Lovamot, mely nem volt, a széllel hizlaltam,
Mérgecs fegyveremet cipóból faragtam,
Az aérrel gyakran meg is vagdalkoztam,
Kinek semmi nem volt, azt anélkül hattam.
- 25 7. Mikoron harcalnék egykor a táborban,
Nagy kietlen helyen, *pest* megett az ágyban
Egy csepűcsákánnyal egy rossz vitéz hátban
Úgy csapa, hogy hét nap fekvém a hagymázban.
- 30 8. De hogy meggyógyultom, láttom mindjárt csudát:
A sós tenger mellett egy fiatal fűzfát,
Melyben száz katana beköté a lovát,
Mégsem tölthette meg ezen fának udvát.
- 35 9. Ennek egyik ága oly árnyékat tartott,
Hogy hét sereg német alája megszállott,
Hét nap és hét éjjel szüntelen futtatott,
Mégis az árnyéknak szélire nem jutott.
- 40 10. Ennek a más ágán feküdt olyan tojás,
Hogy héjában elért harminchárom kapás,
Szikjából jóllakott hat nap hatvan kaszás,
Meg sem mozdíthatta harminchárom dárdás.
11. A minap szabattom bársonból egy gagyát,
De még nem végezte el hátul az alját.
Üsse meg hét *ménkő* hitván gagyám karcát,
Megoldazom néki a nyitamadzagát.
- 45 12. Vacsarán szeretném leülni ebédre,
A sáfrányos étket hadd adnák kezemre!
Jó váloz nem is lesz másként beszédemre,
Ha száz tallért s sok bort nem hánnak vesémre!

Adde plura si volueris! Amen.

² rogyogó [hangzás] ¹⁶ láttom [rím] ²¹ aszeller hizlalta [értelem] ²⁶ pesmeget [értelem] ⁴³ fénkő [értelem]

1. – Ez házban kik vagynak, reám hallgassanak,
Talám nem török be fejét a szőlónak!
Úgy fémlik az tested, mint feje hollónak,
Szemed is tündöklök, mint az holt macskáknek.
- 5 2. Én sok országokat életemben jártam,
Pucik, sut vármegyét öszvegalázoltam,
De soha életemben oly harcot nem láttam,
Mint mikor a tálban pulykacombot rágtam.
- 10 3. János pap országban mikoron bémentem,
A kövér disznókat csak amúgy nyergeltem,
Mikor sarkantyúmat oldalában vágtam,
Csak alig tudhattam, hátára hogy ültem.
- 15 4. De mikor házamban fordulni akartam,
Egy vénasszony, kit én soha is nem láttam,
Úgy megüté hátam, majd letörök vállam,
Bár veszett volna el, már alig tart lábam!
- 20 5. Simándi pusztáján termett bogáncs-kóró,
Soha tebelőled nem válik gálickó!
Hiszem ez, asszonyom, oskolakerülő,
Apja házánál is kolbász-vesztegető!
6. Nem szólok már többet, hanem csak pihegek,
Látod szemeiddel, hogy alig billegek!
Jó bort ha torkomba ti sokat töltettek,
Meg nem köszönitek, ha innét elmégyek!
- 25 7. – Én is most azt mondom, amit a barátom,
Vólegény üstökét hogyha megragadom,
Kirántom én innet, magam is jól lakom,
Mert a menyasszonyon én is csak bánkódom.
- 30 8. Borzas Minervának cserebokros fia,
Dámétás pásztornak kedves unokája,
Ama bölcs Motzénak kedves tanítványa
Te vagy, úgy látjátok, az ő szép rajkója.

35 9. Két fejér szép kezéd, mint a disznó lába,
Amelyben is vagyon oly természet oltva,
Hogy amit két szemed meglát a ládába,
Két kezéd azt soha könnyen ott nem hagyja.

40 10. Aki ez verseket hallá füleivel,
Petákat s négy garast nem ád kezeivel,
Szerecsenországon ballyak temessék el,
Ha meghal, ne lásson *hárm*at se szemévell

Dixi.

⁴⁰ harmad [értelem]

126.

1. Gyémántkőből pattant fris, úri termetem,
Szép ártotlansággal folydogál életem.
Gyakron vereshagyma nékem az ebédem,
Tám üstökös csillag volt, mikor születtem.
- 5 2. Mikor az aërben egy szúnyogon jártam,
Két marok havacskán egész nap szánkóztam,
Őn golyóbist fúttak a nyulak, hallottam,
Szántottak a bolhák, füleimmel láttam.
- 10 3. Majd el is felejtém, mely vitézül jártam,
Mikor Vidombaknál bajnokra tanáltam.
Gyapait, Venpait úgy a földhöz vágtam,
Hogy nagy örömemben gágyámbe béraktam.
- 15 4. Hogy ezek meglettek, menék egy városba,
Bészállék egy szegény vénasszony házába.
Nem jó szívvel láta, dülék a pucokba,
Aztán megharagván kapék az hajába.
- 20 5. Az hajába ennek a verebek tojnak,
Egyiptomi csirkék rendre csiripolnak,
Gyöngyházás egerek benne szónek, fonnak, –
Néked is, jó legény, otton gatyát varrnak.

³ nekem [hangzás] ⁵ jártom [rím] ⁹ jártom [rím]

Jocosi

1. – Bune zeo, vitézek, meg ne ijedjete!
Ilyen mendikánstól semmit ne féljete,
Csakhogy ad edendum bővön készítsetek,
Hogy tőlem azután megmenekedjete!
- 5 2. – Állj férre már, frater, hadd én is beszéljek,
Hetven szipától, mert tudjátok, nem félek!
A tenger partjáról most mindjárt beszélek,
Csakhogy most attenti légyen füleitek!
- 10 3. Dudálva jártam én a nagy tenger mellett,
Látjátok, a szűröm immár széllal béllal!
Láttam ott egy cigányt: bornyút, bárányt ellett,
Majd kitört üstököm, úgy kacagnom kellett.
- 15 4. Mer eleget főztünk, tormás csuka vagyon,
Egy megdöglött tyúkot haton vertünk agyon.
Ki borhoz nem szokott, vizünk is jó vagyon,
Igyék jól, ha tetszik, s osztán elszaladjon!
- 20 5. Igen cifra vagyok, – követem ke'teket,
De még cifrább leszek, adtok ha pénzeket!
Ezüst gondolatból csinálom szegeket,
Mesés itallal én tisztelek innepet.
6. Rongyoska a szűröm, mert a hideg leli,
Pókháló az anyám, most az ingem szövö,
Nestes kalpagomat a kovács reszeli,
Minden öltözetem Bécsből hozott semmi.
- 25 7. Ne rettegjen senki a tokaji bortól,
Nem beszél jóllakván senki tótul attól!
Udvaral a görcsös az uramnak hátul,
Nem korrog a hasunk a mézes mácsiktól.
- 30 8. – Az uramat pedig igen kérem arra,
Légyen gondja mostan a rigmusmondóra!
Egy görbe márjását nyújtsa a markomba,
Ha tallér lészen is, nem vetem azt vissza!

128.

1. Jó napot, uraim, meg ne ijedjete!
Hogy ez házban jöttem, semmit ne féljete,
Mert majd oly dologra fakadok, higgyéte,
Melyet énfelőlem soha nem véltete.
- 5 2. Nem rossz ember lehet apám, jól tudjátok,
Mert fiait neki ha megvizsgáljátok,
Úrfi módra termett, magatok tudjátok,
Mert nincsen költsége most sem, ti tudjátok!
- 10 3. Híres Komáromba hogy kapitány voltam,
Sok gyönyörűségben éjjel-nappal laktam.
Mert megirigylették, sokáig nem bírtam,
Látjátok, immáron hogy mire jutottam!
- 15 4. Páris Hélenaért mikor harcol vala,
Akkoron engemet zászlótartóságra
Emeltek, s e szolgát ott fogadtam vala,
Onnét legközelebb jöttem ez országra.

Alter respondet

¹⁷ [a szöveg megszakad]

129.

1. Persiából jöttem, mert medicus vagyok,
Boldizsárnak hívnak, tudományim nagyok,
Minthogy matheticát forgatni jól tudok,
Azért csillagokat szüntelen vizsgállok.
- 5 2. Egy fényes csillagban jelenséget láttam,
A hajnalban fénllett, mindjárt elindultam,
Három pár mértföldet serényen eljártam,
Addig iparkodtam, míg ide jutottam.
- 10 3. Hodie natalis, ma Karácson napja,
Mert a jó hajnalba megláttam álmamba,
Hogy egy nagy kalácsot fogtam a fogamba,
Tapasztám, hát semmi nincsen a hasamba!

- 15 4. Még egy példabeszéd most jutott eszembe,
Melyet tanultam volt híres Debrecenbe,
Mikor sok bolhákkal voltam volna szembe,
Én ezt előtökbe terjesztem így végre:
- 20 5. Aki igazat mond, bétörök a feje,
Aki hazudni tud, az ül asztalfőre,
Nagy kevélyen kántál a veres süvegben,
Könyökig jár keze a fekete lévben.
6. Üstökömre mondom, hogy katona vagyok,
Lásd, farkasbőrömön a lyukak mely nagyok!
A minap vágták ezt rajtam az hadnagyok,
Mégse vághaték le egyet, vak az anyjok!
- 25 7. Kácc, farkas, az anyád, el ne kapd a hurkát!
Eredj, te szolgáló, üssed ama macskát!
Ímé, majd megmetszi szegény fejem torkát,
Csillagom, asszonyom, adj vagy *kilenc* dutkát!
- 30 8. Nohát, jó uraim, sitis hac attenti,
Ne csak a pohárban legyetek intenti!
Aki pénzt nyújtja, legyen bár Priváki,
Bizony higgye, mindjárt nálam helyét leli!
- 35 9. Aki ez verseket hallá füleivel,
Poltrát, dutkát, márjást nem ad kezeivel,
Szerecsenországba baglyok temessék el,
Hogy soha ne lássan kancsal szemével!

¹¹ kálácsot [értelem] ¹⁹ süvegbe [rím] ²⁸ 9entz

130.

Versus jocosí

1. Halljátok meg, új hírt mondok,
Az ajtót meg ne álljátok!
Noha még nem sokat tudok,
Egy igazat majdon mondok.

- 5   2.   Voltam én olyan országban,
Hol sült ökröt az utcában
Látnál, kést is oldalában,
Amikor kell, szelhetsz abban.
- 10   3.   Ott mikor van lakadalom,
Tyúk, lúd sülve jár a puckon,
Csak felveszi gazdaasszony,
Felteszi asztalra gyorson.
- 15   4.   Kolbász-kertet ott láthatnál,
Disznóláb-támaszt találnál,
Bezzeg ha odajuthatnál,
Mint a deszka, úgy meghíznál!
- 20   5.   Mert mikor én is ott voltam,
Sült ártányon nyargalóztam,
Oly igen ugrott alattam,
Az hátán alig maradtam.
- 25   6.   Holdakat vetnek bővséggel,
Csíkot, csukát seregivel,
Disznót, dinnyét derelyével,
Kaszával kuszálnak széllyel.
- 30   7.   Elég ez, még más hírt mondok!
Ma karácson, ha tudjátok,
Kalács, tudom, van nálatok,
Poltrákkal azt is adjatok!
- 35   8.   Mert én ingyen nem tanultam,
Ezeket csapással kaptam.
Néktek is ingyen nem mondom,
Azért fizess meg, jó uram!
9.   Hogy én is osztán jót mondjak,
Sok karácson is kívánjak,
Mind holtomig csak áldjalak,
Ámen, megbocsáss tréfámnak!

1. Hogy ideérkezem, lám, én is itt vagyok,
Híres újságokat közötökben hozok,
Üres tarisnyámból majd eleget hányok,
Ha ott nem tanálok, alfelől is adok!
- 5 2. Én bekalandoztam az egész Európát,
Láttam nagy Athenast, Vittembergát, Rómát,
Kitanultam amaz híres Cuttembergát,
Fottig kitanoltam az asztrológiát.
- 10 3. Kalendáriumot ti tőlem válthattok,
Tallért, sok pénzt érte ne is *sajnáljatok*,
Mert szép újságokat ebből tanolhattok,
Pénz nélkül, hejában egyet sem hazudok.
- 15 4. Az új esztendőben hideglelés lesz
Boldogasszony hava s Böjtelő kezdetén.
Húsvét is Pünkösdnél most hamarébb lesz,
Az nyáron mind szúnyog, mind légy bővön lesz.
- 20 5. Az idén az arany drágább az ezüsthél,
Gyomorfájás lesz az éhezett népnél,
Főfájás pediglen megrészegedteknél,
Sok bú s fogyatkozás az szegény embernél.
6. Az idén az, kinek bor, búzája lesz,
Abból az piacon könnyen jó pénzt vészen.
Mely oláh felakad, nem sok lopást téssen,
Az mely német megfagy, országot nem vészen.
- 25 7. Elsőbben az idén az fa megvirágzik,
És ha hóharmattól meg nem rontattatik,
Gyümölcs is azután rajta bővön termik,
Szent György napja után nap is többet fénlík.
- 30 8. Ha sok eső lesz, vizek megáradnak,
Az forrásvizek is nyárban meg nem *lagynak*.
Paraszt rendből többen, mint urak közt halnak,
Másként becsületi több lesz az uraknak.

9. Kinek szolgálja nincs, szavát nem fogadják,
 Kinek lova nincsen, azt el nem ragadják.
 35 Setét éccakák is lesznek, mint planéták
 Eztet jövendőlik, s asszonyok közt kurvák.
10. Az mely leányokat egyfelé sem kérnek,
 Azok rendes móddal férjhez nem mehetnek.
 40 Mely lovat az idén ebek eltemetnek,
 Jövendőben azon prusszust nem kergetnek.
11. Az, ki egészséges, szüntelen megmarad,
 Az, ki meghal, abban minden vér elapad.
 Az, mely nyúl megdöglik, az tovább nem szalad,
 Mely utazó nyugszik, sokat az nem halad.
- 45 12. Tovább előttetek jövendőt nem mondok,
 Nehogy becsületlen legyen az nagy titok!
 Asztrológiámból mas' jutalmat várok,
 Nem ér az eszemmel az ti doctrinátok!

⁷ Cullembérgat [értelem] ¹⁰ sannyatok [értelem, szótagszám] ¹² Pendznélkül [nehezen olvasható, javított szó] ²⁶ rontatik [szótagszám, értelem] ³⁰ fogynak [értelem]

132.

Versus natalis

1. Hozz Isten jó napot, lám, én is itt vagyok!
 Tudom, hogy engemet jó szívvel fogadtok,
 Hogy ide érkeztem, jó kedvvel *tartsatok*,
 Mert az asztal meg van terítve, látjátok!
- 5 2. Ne nézz, jó asszonyam, oly igen szememben!
 Szép vagyok, látjátok, igen természetemben,
 De míg három márvást nem nyomsz tenyeremben,
 Addig most nem lehets velem szerelemben!
- 10 3. Kácc, farkas, az anyád, ne vidd el az hurkát!
 Eredj, te szolgáló, űzd el ama macskát,
 Mert ímé megmenti a tanuló torkát,
 Ne félj, én kezemben adj vagy három dutkát!

- 15 4. Nem tudom, hol vagyon most az édesanyám,
Nem tudom, hol ballag erdő hátán *atyám*,
Azért ilyen szurkos az én ingem s gagyám,
Nem érne kilenc pénzt az nadrágom s csizmám.
- 20 5. Véget vetek immár csekély verseimnek,
Csak száját koptatom hitvány erszényemnek.
Legyen békességes nyugodalma ennek,
Valaki pénzeket nyújt rossz erszényemnek!

Amen.

³ kedvé tartásatok [értelem] ¹⁴ Anyám [értelem]

133.

I.

Versus natalis

1. Bokros Minervának cserebokros fia,
Domokos pásztornak kedves unokája,
Ama bölcs mágusnak egyik tanítványa,
Én vagyok, elhiggyed, az ő szép rajkója.
- 5 2. Két szép, fejr kezem, mint a disznók lába,
Amelyben is vagyon oly természet oltva,
Hogy amit két szemem meglát az ládába,
Két kezem soha is aztat ott nem hagyja.
- 10 3. Ha meghallgatnátok, mondanék egy csudát!
A sós tenger partján láttam egy kűs fűzfát,
Melyben száz katona bekötötte lovát,
Mégsem tölthette meg ezen fának odvát.
- 15 4. Ennek egyik ága oly árnyékot tarta,
Hogy hétezer német alája megszálla,
Hét nap és hét éjjel mind szüntelen futa,
Mégis árnyékának végére nem juta.
- 20 5. Ennek az más ágán feküdt olyas tojás,
Hogy hajában elfért hatvanhárom kapás,
Székiből jóllakott hat nap hatvan kaszás,
Meg sem mozdíthatta hatvanhárom dárdás.

6. Láttam itt nem messze egy kis fő káposztát,
Melynek ha kifúrták volna a torzsáját,
Huszonhat kovácsnak a kalapálását,
Nem hallották volna semmi csattogását.
- 25 7. Ennek árnyékában Rákóczi megszállta,
Tetejin peniglen strázsák állnak vala,
Egyik az másiknak mikoron jelt ada,
Bedugta a száját s erősen kiálta.

Amen.

134.

I.

Lakadalmi

1. Ádámot az Isten mikoron teremté,
Páratlan életét ingyen sem emlité.
Egyik oldalcsontját nékie kivevé,
Házastársul neki oldalcsontját tevé.
- 5 2. Így már minden ember a szent házassággal
Tartozik, hogy éljen szent ártatlansággal,
Ha nem akar lenni lelkének kárával,
Akarja, hogy áldja Isten áldásával.
- 10 3. A jó házastárssal szélyes ez világon,
Nem váltanám fel bár ezüstöm, aranyom!
Ezt az ki megnyeri, él nyugodalmasan,
Mert nincsen drágább kincs a földkerekségen.
- 15 4. A jó feleségnek nehéz szerit tenni,
Hogysem penig rosszal kegyetlenül élni,
Caucasus hegyénél jobb túl sokkal menni,
S az tigrisekkel barlangban lakozni.
- 20 5. Ha kérded, ugyancsak micsodást kell venni,
Én quecumque tibi merem commendálni,
Ez ilyenre tüzen-vízen szert kell tenni,
Lehet az ilyennel szájad ízini enni!

6. Eddig vadnak immár példás beszédeim,
Ezután meglássuk, nemes embereim,
Melyet most így kezdek: kedves hallgatóim,
Nyissátok fületek, s halljátok verseim!
- 25 7. Jó uraim, én most egy mesét mondanék,
Egy erszényem volna, hogyha megtöltenék,
Látom, az pénz után jár mind az kezetek,
Tallérakat hánni el ne felejtsetek!
8. Kinn szemem csak ott jár, asszonyam mit ada?
30 Egyik kezem tőle örömet elfogna,
Lábam egyet s kettőt érte toppantana,
Ékes szavú múzsám ily jó hírt mondana:
9. Mikoran kullognék egykor a borvíznél,
Láték egy szúnyogot, nagyobbát egy őznél,
35 Nyargalván egy tehént viszen az fülénél,
Viszi az fogában, megakad az víznél.
10. Tekéntem ugyan, hát kegyelmed vaccája!
Megszánám, mert sokszor kaptam a zsírjában.
40 Fogván a késemet ütém az torkában,
Ha nem hiszed, hoztam a fejér hájában.
11. Egy éjjel nyugtomban olyan álmat láttam,
Egy darab kalácsat a fogamban fogtam,
Az mellé két singes kolbászt ragasztottam,
Felkelek jó reggel, hát üres az hasam!
- 45 12. Az éjjel pediglen más álmat is láttam,
Hogy megszáradt vala álmamban az torkam,
Úgyhogy az verseket csak alig mondhattam,
Búmban a versemet röviden mondtam.
- 50 13. Pompára nem vágyok, hanem kéztől várok,
A menyasszonytól is egy-két márjást várok,
Mert olyan éh hasú erszényemmel bírok,
Hogy már csak taszigál, míg neki nem adok.

- 55 14. Isten már hozzátok, búcsúszom tőletek,
Erszényemtől Isten nem mentse pénzetek!
Valakik szánjátok nyitni erszényetek,
Az üszög farkára felírom nevetek!

Dixi.

⁸ Ha akar [értelem] ¹⁰ Ne váltana fel bar aranyam, ezüstöm [rím, értelem] ¹¹ nyugolalmasan [értelem] ¹⁹ kelt [értelem] ²³ kezdet [értelem] ³² Éket [értelem] ⁵¹ erszényemnél [értelem]

135.

Tréfás versek

1. Jó napot kívánok, nagyságos uraim!
Noha tartóztattak otthon sok dolgaim,
Ezer ide s tova való járásaim,
Kapálás, aratás, egyéb sok bajaim,
- 5 2. Mégis elbicegtem e szent diétára,
Ilyen sok szép népnek friss multságára.
De mivel elzsibbadt már a lábom szára,
Míg szólnék, leülök e keskeny lócára!
- 10 3. Csak tavaly ellopták hat szép ökreimet,
Kesely, Bige, Csákó, Daru tehenimet,
Azután elvitte az víz vetésimet,
Zabkenyérrel tartom már most gyermekimet.
- 15 4. Majd harangozáskor léssen esztendeje,
Midőn egy nagy jánynak kidúlt az eleje,
Mendikás koromban felülék mellyére,
Úgy megbirbitéltem, hogy lógott veleje.
- 20 5. Majd el is felejtem, a minap hogy jártam,
Mikor a tengeren szúnyogháton jártam,
A tenger közepin oly nagy halat láttam,
Melynek a gyomrában harmadnapig laktam.
6. Szólnom is kellene immár bátyáimról,
Disznószaron hízott kedves pajtásimról,
Kikhez messze földről jöttem, sógorimról,
Oldjátok az erszényt .....

- 25   7.   Vajon nem szánnál-é ennyi ínségemben?
           Nem könyörölnél-é ennyi szükségemben?
           Halljad szómat azért igyekezetemben!
           Hozz bort, te szolgáló, bújnál a seggemben!
- 30   8.   Jó napot, gazdasszony, mit főzsz vacsorára?
           Viselj hamar gondot mendikás hasára,
           Önts ki tokaji bort megszáradt torkára!
           De ..... ne várj ..... házában!
- 35   9.   Jól van, gazdauram, ne szánd petákodot!
           Asszonyom, tedd mellé pengő garasodot!
           ..... *add alám karodat,*
           Ha pénzülnem fizetsz, ...
- 40   10.   Bátyám a szakállát félvállra vetette,
           Örömeiben esztét az erszényben tette.
           Az erszény zsíros volt, a kutya megette,
           Már bátyám uramnak elveszett az esze.
- 45   11.   Felugrottam egyszer egy nagy fára én is,
           Ettem a cseresznyét, rágtam a tuját is,
           Elcsapá a hasam, széltfosám a fán is,
           Hol a szép barack is, szopod a magvát is!
- 45   12.   Aki ez verseket hallá füleivel,
           Dutkát, pénzt, petákat nem ad kezemben,
           Szerecsenországban hollók temessék el,
           Hogy soha ne lásson kancsal szemével!

¹¹ arviz [utólag átváltva] ²⁴ [elmosódott, olvashatatlan szavak] ³⁰ hasára [utólag átváltva] ³² [elmosódott, olvashatatlan szavak] ³³ gazduram [szótagszám] ³⁵ [elmosódott, olvashatatlan sor] ³⁶ [elmosódott, olvashatatlan szavak] ⁴⁷ órára [utólag átváltva]

I.

Versus natalis

1. Én vagyok az híres dativi cum verbo,
Ha kezemben volna egy nagy darab caro,
Vagy takaji borral teli mázas kancsó,
Úgy folya torkaman, mint egy constructio!
- 5 2. Ha az tenyeremet pénzzel megraknátok,
Avagy az torkamat borral megmosnátok,
Ha egy mázas kancsót kezemben adnátok,
Csuda dolgot tőlem, tudom, hallanátok!
- 10 3. Tegnap estvefelé sétálék az ker'ben,
Hát valami fut és mozog az ingemben.
Csakhamar bényülék ide kebelemben,
Hát egy fejr bolha akada kezemben.
- 15 4. Megfogám a lábát, kivetém az hóra,
Hát egy szarka szalad, mint az juh a sóra.
Nosza, peticule, forgódjál az táncban,
Kitégy most magadért, mert nem vagy a ráncban!
- 20 5. Megfogá a szarkát, úgy megcsapá pofon,
Hogy mindjárt túlgrék a legnagyobbik tón,
Maga visszamászván kovártélyára jutván,
Hogyha nem hiszitek, nézzétek, ímhol van!
6. Most harminc tetűbőrt tettem a csávában,
Hát mennyit törtem meg ilyen csontmozsárban!
Eléadni bizony nem tudnám egy számban,
Talám el nem férne hatvan vékás zsákban.
- 25 7. Torkam megszáradott, unom az orálást,
Az asztalhoz ülnék, nem várnék kénálást!
Helyemben orálni állítom a pajtást,
Mert ő is megunta a tetűvadászást.

Amen.

Versus nuptialis

1. Én vagyok az híres dativo cum verbo,
Ha kezemben volna most a darab tőrő,
Vagy takaji borral teli mázos kancsó,
Úgy menne torkomon, mint egy constructio!
- 5 2. Mint látom, beszédim tréfára veszitek,
Amaz pohárt reám mert nem köszönitek,
Éhhelholt tarisnyám hiában nézitek!
Jól láttam: pénzt adtok, – majd erszént készítek.
- 10 3. Megviszkete orram, ma jó üdő léssen.
Viszket a fejem is, bizony nem jót téssen!
Viszket a hátom is, a bolha merészen
Csíp, csak a' kár benne, hogy fejér egészen!
- 15 4. Talám ő fúrta ki itt a condorámot,
Ő lyukasztotta meg hitván nadrágomot.
Tudja meg: bőrrivel megfoldom csizmámot,
Hogyha megkopasztam, megadja az vámot!
- 20 5. Torkam megszáradatt, unam az orálást,
Az asztalhoz ülök, nem várok kínálást!
Helyemben orálni állítom a pajtást,
Mert ő is megunta a tetűvadászást.

Amen.

⁷ tarisnyám [értelem] ¹⁴ lyukasztotta [értelem] ¹⁹ Helyybenben [értelem]*Nuptialis*

1. Még eddig, hol jártom, voltam becsületben,
Noha kevést raktom be az agy-perselyben,
Most kaptom deáki kevés veteményben,
Nem akarnék mégis maradni szégyenben!

- 5   2.   Apámnak kedvesebb gyermeke én voltam,
Maga is akarja, hogy még meg nem holtam,
Mert hat ökre után ekéit jól tolytam,
De most legközelebb egy mesét tanultom.
- 10   3.   Ezt a mesét szintén tegnap estvefelé
A tankófolvi pap úgy megkelepelé,
Ugyan harangozott Városholva belé,
De tám csak elhagyom, nem beszélem elé!
- 15   4.   Mely keleplésében lehorgodt kalapja,
Ugyan ráintette lakadalom napja;
De mégsem gondoltom a karsai papja
Szájomból mesémet ily hamar kikapja!
- 20   5.   Az étszaka pengig egy szép álmot láttom:
Hogy én valakinek hét máriást adtom.
Kegyelmed megadja, akkor azt gondoltom,
Hogy ma idejőjtek, magomot rászántom.
- 25   6.   Minap ittjártomban egy nagy kolbászt láték,
Fejem felett függvén a nyakamban esék.
Azt tudám, hogy kígyó, igen megijedék,
Ijedvén féltemben igen messze futék.
- 30   7.   Azután mind futok, csak most jöttem ide,
Gondolván, hogy kolbász most is itt függene,
Vitézségem benne *megmutatnám*, higgye,
Mert tarisnyám foga meg van köszörülve!
- 35   8.   De ami legnagyobb: az erszényem béle;
Úgy korog, nem mérek jární éjjel tőle.
Félek, hogy marodok valahol szégyenbe,
Régen, hogy azon kér, hogy vezessem ide!
9.   A tetúk is pénzen az erszényem kérik,
Vagy pengig zálogban adjam oda nékik!
Hogy egyedül bírjam, nemigen engedik,
Egyik fészket rakott belé, s már ott lakik.

10. Küldöm ki belőle, de nem akar menni.
Egy garast adott volt kölcsenben, azt kéri.
Másként is jussa van az erszénhez néki,
Azért jöttem ide: kegyelmed váltsa ki!

¹¹ harangozott [hangzás] ¹⁵ gondaltom [hangzás] ¹⁸ márvást [szótagszám] ²⁰ rászántam [rím] ²¹ látam [rím, értelem] ²⁷ négy mutat nam [értelem]

139.

Lakadalmi versek

1. Állj fére, barátom, hadd szóljak vaj egyet,
Helyén van az eszem, nem ettem vadmeggyet,
Bort sem ittam még ma, kupát hármat-négyet,
Torkam megszáradott, innám kupát egyet!
- 5 2. Helyesen mondották magyarok régenten:
„Krisztus koporsóját sem őrizték ingyen.”
Tudom, hogy nékem is heában nem léssen
Ezen orációm, melyet mondok menten.
- 10 3. Jártam oly országban, hol tetűn szántottak,
Kicsin egereken ágyúkat vontattak,
Bolhákön sebesen katanák ugrattak,
Énvélem magyarok azon csudálkoztak.
- 15 4. Nékem is paripám volt egy nagy sült ártány,
Puskám kalács, hurka, *puskatokom* morvány,
Páncélom laskafánk, tarsolyom sült bárány,
A pulykacubák is kövér volt, nem sovány.
- 20 5. Ó, mely boldog ország, nincsen annak mása,
Bár most is ott volna fejemnek szállása!
De mikor Trójának lőn pusztítására,
Én szegény fejemnek lőn rabolására.
6. Ím, látjátok immár, hogy mire jutottam?
Csak condra köntösben az porban szaladtam.
E sovány országban úgy megnyomorodtam,
Azt tudjátok, talám sátorból szaladtam!

- 25 7. Egy álmat aludtam az elmúlt éjtszaka,
Álmamban az torkam megszáradott vala,
Még most is a nyelvem ínyemhez *ragadva*,
Adjatok egy kis bort, hadd töltssem reája!
- 30 8. Vólegény uram is ne nézzen .....
Hanem inkább nyúljon a pénzes .....!
Adjon kettőt-hármat ama sok *tallérban*,
Hogy legyen jókedvem most ebben *a házban!*
- 35 9. Menyasszony is, látom, hogy reám hunyorgat,
Talám márjást vetnek, engem azzal biztat.
A násznagy is mindjárt erszényében nyúlhat,
Ama sok poltrákból ide most kihányhat!
- 40 10. Mostan ne szánjátok ajándékokot,
Hogy kiáltsak jobban, adjatok kalácsot!
Jól látom, szakácsné nyújt egy *nagy* cubókot,
Jó szándékban látom a szűz léányokot.
11. Már tovább nem nyújtom a versifikálást,
Minden félre tégye lakadalmi sírást!
Olvasson és mondjon vigasztaló írást,
Ugorgyék a táncban ifiúság bízvást!
- 45 12. Valaki e verset hallá füleivel,
Ezt a solenitást látá szemeivel,
Dutkát, pénzt, kalácsot adand kezeivel,
Örvendjen meg végre szentek ezerivel!

Amen.

¹⁴ a puskatokom is [szótagszám] ²⁷ van ragadva [szótagszám] ²⁹⁻³² [elmosódott, bizonytalan olvasatú vagy olvashatatlan sorvégek] ³⁹ gyagy [elmosódott sorvég]

II. 2. Tréfás dalok

140.

I.

1. Szegény legény a prücsök, *készül házasodni*,
Ölelgeti a legyet, el akarja venni.
Cinege, balha száját tartja, dudás akar lenni,
Szarka farkát billegteti, szakács akar lenni.
- 5 2. Elölugrik az szúnyog, igazgatja lábát,
Hogy lagziba menjenek, fújja trombitáját.
Igazgatja a rák is frissen járó lábát,
Hogy fogával vendégelje a nászoknak nagyját.
- 10 3. Nagyt horkant az egér, vőfény akar lenni,
De az patkán nem engedi, ászlót akar kötni.
Elölrántja a darázs a körmös kullancsot,
Hogy kedvére megjárja a szép nemes táncot.
- 15 4. Körüljárja a tyúkot a cifra kakas is,
Sarkantyúját nézegeti, pengeti, mint más is.
Nem nézheti a bolha, szólítja a tetűt,
Őszveüti a bokáját, úgy járja a lejtőt.
- 20 5. Megrészegszik a dongó, *szólítja bongocsot*,
Hogy már régen nem járták az alföldi táncot.
Készül erre a pinyőke, csak azt mondja: „fing, fing”,
Aki eztet el nem hiszi, németül csak „trink, trink”!

¹ házasodni készül [rím] ⁷ Igazgatja rák [szótagszám, vö. III.] ¹⁷ bongocsot szólítja [rím]

II.

1. Incog-vincog a prücsök, meg akar házasulni,
Ölegíti a legyet, el akarja venni.
2. Hangyát küldi vendég *hívni*, ki serény lábával,
Parancsolja, hogy bégyúljon nagy szaporasággal.

- 5 3. Vőfélységre önnönmagát az bolha ajánlja,
Serény paripáján magát erősen hántatja.
4. A tekenős béka vicegazda lesz a háznál,
Ide s tova ballagdogál az boros hordóknál.
- 10 5. Kánya legyet tíszi gazda nyuszolyóasszonynak,
A moszlicát hivatgatja *kicsi* nyuszolyónak.
6. Veres hangyáknak királya lészen itten a pap,
Készületlen találtatván ide s tova ő kap.
7. Begyül máron a násznépi, lovok ugyan ugrik,
Úgy puskáznak, ugyan morog s egy csepp még sem hullik.
- 15 8. Bolhát előlköszönőnek egy legénnyel küldik,
Kapunyitást sem vár, hanem lovával beugrik.
9. Nekiek jó válosz igen szaporán adatik,
Azonban *pedig* az egész násznépe érkezik.
- 20 10. Tisztességgel násznagy uram az *leányt* kikéri,
Megeskötik és szaporán szekérre ültetik.
12. Faluhelyről, Mezővárról már elérkeznek,
Elérkezvén az asztalhoz, letelepedének.
13. Étél után vígan vagynak, a port ugyan rúgják,
A menyasszonyt azonban csakhamar elkapják.
- 25 14. Lakodalmi pompa után vígan éldegélnek,
Mint Vak László fél szeminek, egymásnak örülnek.

³ vendeg ki serely lábáivil [értelem, szótagszám] ¹⁰ küsz [átírt szó] ¹³ ugya [értelem] ¹⁴ hollik [értelem] ¹⁸ az pedig [szótagszám] ¹⁹ asszont [értelem] ²¹ érkezik [értelem, rím] ²¹⁻²² [a sorok fordított sorrendben; értelem]

IV.

Házasodna a prücsök, nem tud kit elvenni,
Ölelgeti a legyet, el akarja venni.
Róka farkát billegteti, dudás akar lenni,
Macska magát egyengeti, szakács akar lenni.

V.

Csereg-bereg a szarka, násznagy akar lenni,
Macska konyhán forgolódik, szakács akar lenni.
Farkas farkát billegeti, dudás akar lenni,
Róka lábát egyengeti, táncba akar menni.
5 Száraz tőrő, reszelő,
Férjhez ment a meszelő.
Házasodik a lapát,
Elvette a piszkafát.
Paszomántos nadrágba
10 Táncba ugrik a táska,
Kifordított bundába
Dudálgat a gombóca.
Kínálkozik a lencse,
Rókatorkos mentébe.
15 – Elvinnélek, jó legyecske, én is, ha ép volnál!
– Nem mék hozzád, jó prücsköcske, mert meglazsnaolnál!

141.

S elindulék Gyállára,
A szeretóm anyjához.
A csizmámat most varrják,
Sarkantyúját patkolják,
5 S ott a fazékasoknál,
S ott a fazékasoknál.

142.

Elveszett a pudli kutyám,
– Nem láttod-e, édes komám?
Füle-farka tarka-barka,
Vörös tarka volt a farka.

143.

I.

Elesett a lúd a jégen,
Majd felkel a jövő héten,
Őszveüti a bokáját,
Úgy járja el a nótáját.

II.

1.   Elesett a tyúk a jégen,
      Majd felkél a jövő héten,
      Ecetes bableves,
      Ha elesem, ne nevedd!
5   Ecetes bableves,
      Ha elesem, ne nevedd!

2.   Nem voltál legény, s nem is vagy,
      Bárha olyan jóforma vagy!
10   Mit reszketsz?
      Nem félhetsz!
      Mit reszketsz?
      Nem félhetsz!

III.

Elesett a tyúk a jégen,
Majd felkél a jövő héten,
Pityolat, patyolat,
Mi van a kötő alatt?

II. 3. Quodlibetek, halandzsák

144.

Cerne quid

1. Egy,
Barát, Bécsben eredj,
Mert most érik ott a meggy!
Kámzsádban eleget szedj,
5 Facipókben szőlőt szedj,
Hideget szenvedj!
2. Kettő,
Azt mondja a Pető:
Sok Erdélyben a lejtő,
10 Népe nem szó-felejtő,
Magyarul jó kifejtő,
Titkokat sejtő.
3. Három,
Vaj, ki régen várom!
15 Budán van prókátorom,
Jövetelét kívánom,
Oda három kővárom,
Már nem várom.
4. Négy,
20 Semmit is el ne végy!
Magyarhoz ne légy irégy,
Mert némettel nincsen frigy,
Amely keléses mirégy,
Kutya fia légy!
- 25 5. Öt,
Vesszővel szőlőt köt,
Jónásnak ültet tökököt.
Barátjával üstököt
Nem vont, sőt inkább gyöngyöt
30 Nyakában fűzött.

- 35 6. Hat,
Híntóban hat lovat,
Ki látott mind tarkákat,
Egy szőrű paripákat,
Indiából valókat,
Harcon futókat?
- 40 7. Hét,
Görbe hátó tevét
Vagy bodor szőrű medvét
Ki látott, hogy cinegét
Fajzott volna vagy ürgét?
Állj elébb innét!
- 45 8. Nyolc,
Az hamis martalóc,
Miattad üres a polc,
Tótországban van Bajnóc,
Tudod, hol Miskóc.
- 50 9. Kilenc,
Ferenc, ne fillents!
Mert minden szód encsenbencs,
Azt sem tudod, hol van Genc!
Kosztanczi szekermenc,
Senkit se rettents!
- 55 10. Tíz,
Elhiszem, hogy friss íz
Nyelvednek a teper méz,
Vargánál vagyon csiréz,
Szorgalmason reánéz,
Ne fogja penész.

⁸ mondja Pető [szótagszám] ¹⁴ vâ [értelem] ⁴¹ ingét [értelem]

145.

I.

1. A gúzs legj**o**bb, legerősebb tekerve, tekerve,
A pénz számlálva jó, a borda verve,
Az életrevalót nem ládd heverve.

- 5   2.   *Az ungia szekérkenő, -nő, -nő, -nő, -nő, -nő, -nő,*
           Tubus catapulteris puskacső,
           A gazdasszony, ha nincs takács, maga sző.
3.   *A galambok így örülnek: bú, bú, bú, bú, bú, bú,*
           Buvalgatják a gyermeket, hogyha sír,
           Szegény legény, ha nincs penna, mivel ír?
- 10   4.   *Sexták mondják, hogy atrium pitvartyú, -tyú, -tyú,*
           A papucs nem csizma, ha nem csak lábtű,
           Télre való, nem is nyárra a kesztyű.
5.   *Mondjuk már rá áldásunkat, ci-, ci-, ci-, ci-, ci-, ci-,*
           Cigány gyermek legvirgoncabb, ha fát vág,
 15   *A kutya is, ha nincs egyéb, csontot rág.*
6.   *Kies nyáron dorombolnak a méhek, -hek, -hek, -hek,*
           Hæcen kezdik declinalni a mensát,
           Mikor meleg, meg kell fújni a kását.
7.   *Az egérért nagyot ugrik a macska, -ka, -ka, -ka, -ka,*
 20   *Kanász hajtja a mezőre a disznót,*
           Vén kecske is szokta nyalni a szép sót.
8.   *Vénembernek a vánkus is kemény kő, kő, kő, kő,*
           Közönséges kaszásoknál a fenkő,
           Nyáron zöldes és szép kies a mező.
9.   *Minden botnak a fején van bun-, bun-, bun-, bun-,*
           Bunda illik a juhásznak nyakába,
           Sok bolha van az asszonyok ráncába.
10.   *A katona megugratja a lovát, -vát, -vát, -vát,*
           Vátogatja, akinek van, jószágát,
 30   *A nyúlnak még nem láttál nadrágát.*
11.   *Csalárdoknak az ő szívek mindig les, les, les,*
           Legyen a mészárosoké a nagy kés,
           A rossz asszony hétszer rosszabb, mint a prés.

- 35 12. A hazugság jó emberhez nem illik, -lik, -lik, -lik,
Likomat a jó szagárúl dicsírik,
Nem mind arany, elhidd bizony, mi fénylik.

⁴ A .ungia [értelem] ¹¹ lábtú [rím, értelem] ²³ kanászoknál [értelem] ³⁰ meg [értelem] ³⁵ a szagárúl [szótagszám]

II.

1. A gúzs legjobb, legerősebb tekerve,
A pénz számlálva, az asszony jó verve,
Az életrevalót nem ládd kiverve.
- 5 2. Az ungia szekérkenő, -nő, -nő, -nő,
Tubus katapultarius puskacső,
A gazdasszony, ha nincs takács, maga szó.
3. Ki-ki modnas, ki-ki kompu Mirias,
Jesinbéli kaffanoki menibnak,
Bocskor orrától a vízen bocskorták.
- 10 4. Boldog, kinek van egy *ba-*, *ba-*, *babája*,
Baszárlája és pácája, nem félhet,
Karó hegyin láthat varjút eleget!
- 15 5. Nagy ajtónak nagy is ám a kilincse,
Van még más is, akiknek van bilincse,
Egy vég nyüstért másnak mond meg a kincse.
6. Mindétig jobb fa kéménynél kú kémény,
Csak ott gyakik, ahol kaphat a legény.
.....
- 20 7. A csákvári kolomp ám nem csengettyű!
Nyárba kalap, télre való a kesztyű,
A papucs nem csizma, hanem csak lábtyű.
8. A káposztán estve is jó a tejfel,
Nesze, Jutka, májas hurka, koppantsd fel!
.....

- 25 9. A galambok így örülnek: bú, bú, bú,
Buválgatják a gyermeket, hogyha sír,
Szegény legény, ha nincs papír, mire ír?

7-9 [romlott, értelmetlen vagy idegen nyelvű sorok] ¹⁰ bá-, bá-, bá-, bája [értelem, rím] ¹⁶ képe [értelem, rím] ¹⁸ [hiányzó sor] ²¹ lábsú [értelem, rím] ²² káposzta [értelem] ²³ koppants [értelem] ²⁴ [hiányzó sor] ²⁶ búval tartják [értelem]

146.

I.

1. Sárga csizma, veres nadrág,
Ha tortyos is, nemigen tág.
Kurta dolmány, lapos sujtás,
Vetett ágyban végig nyújtás.
5 Egy lábról másra dőcögni,
S a házfölden hömpölyögni,
Mint a bolond kerülni,
Mégis el nem szédülni.
2. Magas patkó, kurta dáma,
10 Tizenhat esztendős máma.
Pézsmá pikszis, szuszogós váll,
Másként mint a peták, úgy áll.
Tarka szoknya, két-háram ing,
Egy szügyellő s egy farmatring,
15 Sok rühes kézen forgás,
Kutyamódi vigyorgás.
3. Szabó gyerek, csizma legény,
Kapcát is mástól kér szegény.
20 Asztal-inas, lovász, pecér
A komornyik mellé befér.
Mind jó neki szorulástól,
Jól tudam, nem kérdem mástól.
Azt hallottam felőle,
Lesz valami belőle!

⁷ mind [értelem]

147.

1. Amaz bokor, messze bokor, jaj, de megfémlik,
Rózsájától, bimbájától már el is válik.
Egyik ágán a pelikán verset fújdogál,
A másikon álommadár gyengén prédikál.
- 5 2. Száraz túró, lágy vakorca, gyenge pesmete,
Százestendős kanverébnek a száraz körme,
Szépen szóló szúnyogomnak az agya veleje
Az itt való deákoknak légyen az ebédje.

148.

I.

- Dínom-dánom, kákató, kóró billentyűje,
Dínom-dánom, kákató, kóró billentyűje,
Húgomasszony, elveszett kendtúl a gyűszűje!
Elejtette, bevetette minap a dunnába,
5 De ráakadt, mert megszakadt, csakhamar a bába.
Nyif-nyaf, cif-caf, érte kendet ezen nyavalyába.

II.

- Dínom-dánom, kákató, kóró billentyűje,
Az orrodnak Kis Katinál vagyon a kesztyűje!
Esurio mendikás
Ha megszorul, tormát ás.
5 Ampulla csecs, amulétum kulacs, hopp, hopp!

I.

Magyar zűrzavar – Minuet

1. Farsang, dudaszó,
Szánút, vén, santa ló,
Jókedv, koplalás, tót multság.
Hajdina, bab, borsó,
5 Seres pintes korsó,
Kövér bál,
Üres tál,
Vastag szalonna, nagy hasú pap.
2. Csörgés, káposzta,
10 Síp, dob, ritka rosta,
Régi, aggott leány, vén kotlóstyúk.
Kása, csokoládé,
Sok purgyé, vén dádé,
Kín, aggság.
15 A vakság,
Nyalka vőlegény, rongyos úrfi.
3. Kecske, furuglya,
Serház és korcsolya,
Kénkő, pozdorja, mandolatéj.
20 Kánya, liba, róka,
Pecsenye, sült póka,
Dunyhacsúcs,
Vén papucs,
Pipa, rossz dohány, aggodalom.
- 25 4. Tyúkszem, kozák tánc,
Vén banya, zörgő lánc,
Szélvész, erős fagy, rongyos sátor.
Üveges, kolompár,
Bibula, szép madár.
30 Sok egér,
Denevér,
Jó ser, fagyos hús, hideglelés.

5. Kávé, cserebók,
Koldusfing, édes csók,
35 Mókus, gatyafolt, mennydörgő fű.
Tolvaj, zsvány, erdő,
Bába, pólya, földő,
Foltos zsák,
Fehér mák,
40 Kolbász, ürmös bor, magyar gyomor.
6. Lencse, gvárdián,
Keszőce, indián,
Új hír, parókás borbélylegény.
Kapucinus marka,
45 Karmelita sarka,
Büdös lyuk,
Tarka tyúk,
Öreg menyecske, ördögös ház.
7. Konyha, szolgáló,
50 Kocsis, ló, istálló,
Répa, reszelő, zabtarisznya.
Pecsénye, hegyes nyárs,
Kellemetes két társ,
Lusta far,
55 Vastag kar,
Híg lé, lógombóc, gaz vendégség.
8. Konkoly, kék virág,
Rózsa és tüskés ág,
Bába, szülőszék, nagy jajgatás.
60 Lakatos, képiró,
Esküdt, öreg bíró,
Sok ivás,
Nagy rovás,
Két úr, egy jobbágy, földindulás.
9. Magyar, kopasz száj,
65 Titus-fej, heves mág,
Szőrös, rút orca, anglus nadrág.
Horgas orrú cipő,
És két vendég-csípő,
70 Puszta melly.
Szúcsméhely,
Nagy has, bő kendő, kész zsvivásár.

10. Vadász, rossz agár,
75 Porkoláb, ledúlt vár,
Dákó, bál, flinta, patvarista.
Penna, kalamáris,
Corpus juris patris,
Gyermek, kés,
Erdölés,
80 Ifjú, szép asszony, veszedelem.
11. Nagy úr, kínos csép,
Podagra, lépesméz,
Vámos, pénz, persely, hátráltatás.
Lakat és sorompó,
85 Jámbor, tolvaj, lopó,
Sok kopó
Lólopó,
Csikós, két bojtár, új, szellős vár.
12. Hóhér, bikacsek,
90 Csoroszlya, két far-ék,
Cséplő, zabasztag, akasztófa.
Patika, kemence,
Árnyékszék, medence,
Dolmány, szűr,
95 Lencse, fürj,
Hering, disznóláb, nagy különbség.
13. Víg segg, bombárda,
Gyalogság, szép gárda,
Ékes párdubőr, rövid csizma.
100 Katona, vén koldus,
Nagy ház, csekély fundus,
Jó vitéz,
Csonka kéz,
Mankó, toldott láb, szép jutalom.
- 105 14. Pézsma, csigavér,
Füstös fing, nem jó bér,
Ősz fej, házasság, nagy bolondság.
Jó lélekisméret,
Jámbor, igaz élet,
110 Nagypéntek,
Rút vétek,
Korcsma, borcégér, szép menyecske.

15. Acél, rossz tapló,
Taliga, vén, vak ló,
115 Cigány, faluvég, libapásztor.
Cisztercita, szarka,
Mind a kettő tarka.
Nagy kurva,
Sok murva,
120 Fördő, fizikus, beteges ház.
16. Kalmár, árnyékszék,
Fűszerszám, lisztes pék,
Kristély, lopótök, borsos zsacskó.
Karalábé-torzsa,
125 Retek, kenyérmorzsa,
Nagy öröm,
Lóköröm,
Bó has, tátott száj, nagy fazék tej.
17. Nyúlszar, mogyoró,
130 Fúzfá, dohány kóró,
Molnár, száraz nyár, üres hombár.
Katona, ispita,
Lisztláng, sűrű szita,
Nagy háló
135 Lest álló,
Birka, havas tél, lapos erszény.
18. Árvíz, halastó,
Sok föld, két arató,
Métely, birkabőr, fejkavarás.
140 Repce, pipacs, vadóc,
Bó konyha, üres polc,
Perpatvar,
Nagy udvar,
Törvény, prókátor, hosszú póráz.

⁷⁵ Tákó [értelem] ⁷⁷ Páris [értelem, vö. IV.] ⁸⁹ bikacseg [értelem] ¹³³ lisztlang [hangzás]

III. Paródiák, travesztiák

150.

I.

1. Megholt feleségem, satis tarde quidem,
Oda remétségem, debuisset pridem!
2. Jó gazdasszony vala, cuncta dissipavit,
Be kár, hogy meghalá, meg saepe vastavit.
- 5 3. Hát már mit csináljak? Ducam juniorem,
Gyászban felöltözöm, queram pulchriorem.
4. Szomszédok, sírjátok, omnes collemur,
Velem zokogjatok, cuncti gratulemur!
- 10 5. Erősen szerettem, tanquam canis fustem,
Vérem kiontanám, sed non pro eadem.
6. Az ő mosolgása tanquam scena prima,
Szép szeme forgása semper truculenta.
7. Az ő szép személye sicuti bastonis,
Az ő szép járása veluti buffonis.
- 15 8. Az ő szép lábai sunt omnino curvi,
Az ő szép kezei sicuti porcelli.
9. Az ő szép termete sicut statens mare,
Egészlen denique szép monstrum inane.
- 20 10. Csendes szép erkölcsse veluti draconis,
Magakelletése sicut umbra noctis.
11. Méltó hát siratni, funde vinum frater,
Megaped az lelkem *sic utinam* semper!
12. Érte fejemet bú, sum liber a fletu,
Szomorú szellő fú, non finem a saltu.

¹³ [nehezen olvasható, átírt szó] ²² [nehezen olvasható, átírt szó]

XI.

1. Megholt feleségem, satis tarde quidem,
Oda reménységem, debuisset pridem!
2. Jó gazdaasszony volt, cuncta dissipavit,
De kár, hogy meghala, plura perpotasset!
- 5 3. Ó, szomorú halál, cur tarde venisti?
Hogy vetted el tőlem? Hoc optassem pridem.
4. Jaj, szomorú óra, nunc mihi illuxit,
Szívemnek bús napja hodie efluxit!
- 10 5. Én őtet szerettem, ut agneles necem,
Soha meg nem vertem, ter-quater per diem.
6. Szépen laktam vele, ut canis cum fele,
Ételem-italom mixta erat felle.
7. Jó torka volt néki ad anforam plenam,
Sosem érezhette, si sensit vacuum.
- 15 8. Szépen ő éneklett, ut in sylvis aper,
Bort soha nem ivott, ut flumina anser.
9. Ha visszajöhetne, quod avertat Deus!
Böjtölnék frette, si deesset cibus!
- 20 10. Megböcsülném őtet criminum fustibus,
Megcsókolnám őtet criminum fustibus.
11. Elmegyek templomban, abibo popinam,
Imádkozok érte, ebibam mediam.
12. Jaj, mit cselekedjem? Queram juniorem,
S magam felakasztom ducam pulchriorem.

³ gazdaszony [szótagszám] ¹⁴ soha nem [szótagszám] ²⁴ magamat [szótagszám]

XIII.

1. Meghalt feleségem, satis tarde quidem,
Oda reménységem, potuisset pridem!
2. Jó gazdaasszony volt, sed semper potavit,
A bort nem szeret*te*, cuncta dissipavit.
- 5 3. Elment az templomban, sed nunquam oravit.
Nem járt az korcsmában, sed vinum amavit.
4. Az konyhát szeret*te*, coquere non scivit,
Egész nap is ott volt, sed statim abivit.
- 10 5. Az kertben dolgozott, arbores frangebatur,
Senkit sem átkozott, sed maledicebat.
6. Mivel irégy nem volt, nullum honoravit,
De bánom, hogy megholt, mors me liberavit!
7. Szép egy asszony volt ő, sed turpior felle,
Okossággal bírt ő, duriori pelle.
- 15 8. Ó, szerencsétlenség, demon rape eam,
Oda az ékesség, ad infernos ducam!

⁴ szeretett [értelem] ⁷ szerétel [értelem]

XXIV.

1. Megholt feleségem, satis tarde quidem,
Oda reménységem, debuisset pridem,
2. De jó gazdasszony volt, cuncta dissipavit,
A bort sem szeret*te*, csak semper potavit.
- 5 3. Ó, keserves halál, cur sero venisti?
Mért vitted el tőlem? Debuisset pridem!
4. Ó, keserves óra nunc mihi illuxit,
Szívemnek bús tárgya hodie refluxit!

- 10 5. Elmék a templomban, ibo ad popinam
Imádkozom érte, ebibo mediam.
6. Ha visszajöhetne, ut Deus avertat,
Bőtölnék érette, ut ibi maneat!
7. Bezzeg megbecsülném crimum tractibus,
Csókokkal illetném, tractarem fustibus.
- 15 8. Annak szép beszédje merum murmur erat,
Örömmel hallgatnám, azért non redeat.
9. Kincsem, feleségem, unum opto tibi,
Támadj fel, támadj fel! Jobb maneat ibi!
- 20 10. Vigasztalj engemet, ut non appareas,
Nyomorúságomba, tu ibi pereas!
11. De megadta Isten, quod pridem optavi,
Hogy már neked egyszer requiem cantavi.
12. Azért, feleségem, ut tibi similem,
Imádd az Úristent, ne det mihi talem!
- 25 13. Hadd nyugodjék lelkem te non cogitando,
Az árnyékvilágon aliam quærendo!
14. Hadd mondhassa szívem, tu crux sine face,
Hálóját Istennek, quiescens in pace!
- 30 15. Már mit cselekedjek? Queram meliorem!
Felakasztom magam, ducam pulchriorem!

XXVI.

1. Megholt feleségem, debuisset pridem,
Odavan reményem, satis tarde quidem!
2. Be jó gazdasszony volt, tantum dissipavit!
A bort nem szerette, csak semper potavit.

- 5 3. Ó, keserű halál, cur sero venisti?
Miért véd el tőlem? Sat bene fecisti!
4. Jaj már én életem, gloriosissime,
Búban töltöm életem et jucundissime!
- 10 5. Jaj, be jámbor vala! Sæpe concertavit,
Kocódást gyűlölte, sæpe usurpavit.
6. Szorgalmatoskodott, omnia neglexit,
Ő mindent véghezvitt, continuo hesit.
7. Vajha feltámadna, quod Deus avertat,
Bőjtölnék érette, ut ibi maneat!
- 15 8. Bezzeg megbecsülném, criminum *tractibus*,
Csókokkal illetném per dorsum *fustibus*.
9. Soha én olyan jót, hanem meliorem,
Tudom, hogy nem kapok, sed præstantiorem.
- 20 10. A templomba mégyek, queram pulchriorem,
Érette könyörgök, ducam meliorem.

¹⁵ *tarctibus* [értelem]

XXIX.

1. Meghalt feleségem, debuisset pridem,
Oda reménységem, satis tarde quidem!
- 5 2. Elmegyek templomba, ibo ad popinam,
Imádkozok érte, tota die bibam.
3. Jó gazdasszony volt ő, cuncta dissipavit,
A bort sem szerette, sed semper potavit.
- 15 4. Mire kellett, jó volt, inhabilis fuit,
Guzsalyt és az orsót nunquam attrectavit.
5. Szája volt jó szagú, fatebat ut capra,
Teste szép termetű, Æsopi figura.

6. Volt mosolygó szeme prouti bubonis,
Fejér-piros képe sicuti buffonis.
- 25 7. Volt fő nemzetségű, soror furiarum,
Szemérmes erkölcsű, meretrix cunctorum.
8. Volt mély tudományú, uti est passerum,
És kevés beszédű similis anserum.
- 35 9. Nagy volt a birtoka, tres molas habebat,
Sok capitalisa, super quo sedebat.
10. Csendes természete, semper rixabatur,
Tartozást fizette, ubi vinum datur.
11. Nyugodj sírban, teste, domi autem ego!
Örvendj mennyben, lelke, in optimo lecto!
- 45 12. Egek nyugosztalják, Djabolus rapiat!
Öröké aludjál, æternum affligat!

151.

1. Pogány halál, mit csinyáltál? Ily rútul seggben rúgtál,
Kórót, csallánt, csipkebokrot talán már nem találtál,
Hogy ily gyöngye szép virágszálét kegyetlen lekaszáltál,
Ily harmatos piros rózsát magadnak fölálodoztál?
- 5 2. Ó, nagy egek, magas hegyek, zokogjátok sorsomat,
Sirassátok, erdők, völgyek, boldogtalan voltomat!
Alig hordám négy holnapig nehezen nyert kontyomat,
Bárcsak immár láttam volna egy vagy két porontyomat!
- 10 3. Isten hozzád, édes uram, tudod, hogy szerettelek,
Szánom-bánom és sajnálom, hogy meg nem verhettelek!
Kopasz fejed bizonságom, hogy szívből kedveltelek,
Sodrófával s vasvillával gyakran ölelgettelek.
- 15 4. Jóságodat nem prédáltam, sőt azt szaporítottam,
Rongyos szoknyám ráncaiban sok ezeréket hattam.
Az házadból semmit messzi soha nem bocsátottam,
Legközelebb korcsomában a csaplárosnak adtam.

5. Kincsem, lelkem, gyöngyvirágom, ne epezzed szívedet,
Az egekre kérlek, értem falba ne verd fejedet!
Támogassák az istenek szerencsésen éltedet,
20 Legyek, kolláncsok s darázsok rágják ki fenekedet!
6. Megbocsáss, édes galambom, ha ellened vétettem,
Ha egy-két pint borral többet rovásodra vitettem!
Pokoly királ udvarában kulcsárnévá tétettem,
Jöjj utánam, hidd meg, szívem, duplán visszafizetem!

⁹ serettelek [értelem] ¹⁴ ezreket [szótagszám]

152.

I.

Aria de morte mariti

1. – Jaj, uram, jaj, Ködmön Jakab,
Senki már terajta nem kap!
Te megholtál, megdöglöttél,
Pokol felé utat vettél,
5 Ködmön Jakab!
2. – Erzsók asszony, mit siratod,
Ilyen s ilyen rossz uradot?
Meggebedett fösvény kutya,
Pokol felé légyen útja,
10 Erzsók asszony!
3. – Jaj, uram, jaj, Ködmön Jakab,
Te voltál *a* fekete bak,
Kit éjjel láttam álmomban,
Ördögökkel járt az táncban.

¹² voltál fekete [szótagszám]

II.

1. Jaj, uram, jaj, Ködmön Jakab!
Már énrajtam kicsoda kap?
Te megholtál, megdöglöttél,
Másvilágra utat vettél,
5 Ködmön Jakab!
2. – Erzsók asszony, ne sirassad
Ilyen gonosz, rossz uradat,
Fösvény, csúnya, meggebedett,
Pokol felé már utat vett,
10 Erzsók asszony!
3. – Jaj, uram, jaj, Ködmön Jakab!
Te valál a fekete bak,
Melyet láttam én álmomban
Az ördögökkel pokolban,
15 Ködmön Jakab!
4. – Anyám, ne sirasd Jakabot,
Hanem inkább járj egy táncot!
Inkább küldj valakit borért,
Igyunk a Jakab lelkéért,
20 Anyámasszony!
5. – Jaj, uram, jaj, Ködmön Jakab,
Már énrajtam senki sem kap!
Sokat ütöttél és vertél,
Ugyan meg is dögönyöztél,
25 Ködmön Jakab!
6. – Szomszédasszony, ne sirassad,
Kedvedet inkább mutassad,
Tudod, *hogy* a korcsmaháztúl
Hazahajtott a jó bortúl,
30 Szomszédasszony!
7. – Úgy van, szívem, szomszédass
Magad tudod bizonyoson,
Örökké lesett utánam,
Kedvemre ritkán ihattam,
35 Szomszédasszony!

8. Nohát, fiam, járj egy táncot,
Forgasd meg a szomszédasszonyt!
Kiálts három hippet-hoppot,
Ne sirassad hát Jakabot,
Édes fiam!
- 40
9. Nem siratom én Jakabot,
Meggebedett vén apádot,
Olybá tartom, mint egy babot,
A bolondok között sokkot,
Édes fiam!
- 45
10. Sokszor véle egybevesztem,
Ugyan meg is verekedtem,
Mindjárt disznónak mondtam,
Vén kutyának kiáltottam,
Édes fiam!
- 50
11. Ha megütött, megütöttem,
Botját kezéből kivettem,
Ha pofon vert, pofon vertem,
A szakállát is kiteptem,
Édes fiam!
- 55
12. – Anyám, tudom az eb dolgát,
Hogy megverted a vén dádát,
De büntetlen nem maradtál,
Mert bot alatt forgolódtál,
Édesanyám!
- 60
13. Tudod, reád botot fogott,
Megvert, mint német a dobot.
Bezzeg megadtad magadot,
Mikor hátad megdagadott,
Édesanyám!
- 65
14. Olyan vagy, mint ólommadár,
Lábod vékony, mint a mozsár,
Ki nem hiszi, próbálja már,
Hogy oly vagy, mint ólommadár,
Édesanyám!
- 70

15. – A táncnak már békét hagyjunk,
Terítve vagyon asztalunk,
A Jakabért imádkozzunk,
De elsőbbben poharazzunk,
Édes fiam!
- 75
16. Üljünk tehát az asztalhoz,
Ki-ki nyúljon a butykoshoz!
Pálinkát bőven magához
Vegyen, még fogunk a tánchoz,
Komámasszony!
- 80
17. Együnk, igyunk, vígan legyünk,
Mostan semmit ne búsuljunk,
Ebéd után máshoz fogjunk,
A Jakabot is sirassuk,
Szomszédasszony!
- 85
18. Jaj, uram, jaj, Ködmön Jakab,
Már énrajtam senki sem kap!
Nyugodjál már az mélységben,
A pokolnak fenekében
Ködmön Jakab!
- 90

²⁶ sirasd [szótagszám, vö. 6] ²⁸ tudod a [szótagszám] ⁵⁶ tudod eb [értelem, szótagszám] ⁵⁷ megverted
vén [szótagszám] ⁶³ magadat [rím]

153.

1. Szentmártonyi mákosrétes be jó volna,
Kit Szent Istvány örökségben reánk hagyta,
Kövér, barna,
Mecukrozva,
Kár, hogy most nincs Isten adta, alleluja!
Bárcsak mindég ölég volna, alleluja!
- 5
2. Jó termő a barátoknak nagy konyhájok,
Ha hozzá lát mind szakácsok, mind kuktájok.
Télben-nyárbon
Jó a tálbon,
De jobb ízű a gyomorban, alleluja,
Ha ázhatik somlaiban, alleluja!
- 10

- 15 3. A szentmártonyi rétesnek nincsen mása,
Mert azt a szakács a hegyoldalból ássa.
Olyan derék,
Mint egy kerék,
Boldog, aki hozzá férhet, alleluja!
Aznap teljes búcsút nyerhet, alleluja!
- 20 4. Azért rétest köszönteni oda menjünk,
Mert hisszük, hogy léssen reá engedelmünk!
A szent hegyre,
Jó rétesre
Uram, igazgasd lépésünk, alleluja!
Oda s vissza vezess bennünk, alleluja!

154.

II.

1. Csuda dolog, mely nem régen történt,
Hogy a pipa terjesztett nagy örvényt,
Kin az ég, föld rendes módjok szerint,
Sirankoznak rajta mind fejéknént.
- 5 2. Vajon ugyan ki hallott oly csudát,
Hogy a pipa megunta az urát,
Pipa szára az ő csutoráját,
Csutorája pedig a zacskóját?
- 10 3. A pipa ment Németország felé,
A szára ment Lengyelország felé,
Csutorája fehér hegyek mellé,
A zacskója Mátra hegye mellé.
- 15 4. Jaj, sírjatok velem, vidám vadak,
Zokogjatok, ti égi madarak,
Én pipámat, csutorám szánjátok,
Hollófiak, velem gyászoljátok!
- 20 5. Gyászt viselnék, ha ruhát kaphatnék,
Feketéből ha csináltathatnék!
Meg is halnék, ha feltámadhatnék,
Csak pipámra valahol akadnék!

6. Jaj, hol kapjak utána postákat,
Avagy mellém olyan jámborokat,
Kik énvélem siratnák pipámat?
Elvesztettem drága jószágomat!
- 25 7. Jaj, siratlak, kedves, édes pipám!
Meggyászollak, gyönyörű csutorám,
Hogyha hamar nem látlak, zacskócskám!
Jaj, meghalok érted, pipszáracskám!
- 30 8. Négy pénteken bizony húst nem enném,
Szombat napot bizony megbűtölném,
Azon napon, ha meg nem éhezném,
Csak pipámat szájamba vehetném!
- 35 9. Magam pedig csak itthon maradok,
De mindaddig szüntelenül sírok,
Valameddig én jó hírt nem hallok,
De ha hallok, azután vigadok.

³⁰ bűtölnöm [rím, értelem]

155.

I.

1. Életemnek, víg kedvemnek tajtékpipája,
E világi dicsőségnek dohányzacskója,
Hova készülsz oly nagy útra,
Én szívemnek tűzkő-taplója?
- 5 2. Aki voltál szemeimnek tüzes acélja,
Ama vitéz Herculesnek ménkő dorongja,
Ej, ne készülj bujdosásra,
Szerencsémnek vas buzogánya.
- 10 3. Légy mellettem, kaszakőnek mérges tokmánya!
Itt ne hagyjál, paripámnak szórtarisnyája!
Jaj, mit tegyek, ha te elhágysz,
Szalonnámnak zsíros táskája?

4. Ne bujdossál, verseimnek hájas bordájál
Itt ne hadjál, víg éltednek szőrös dudájál
Majd meghalok szépségedért,
Nagy botomnak bolond bunkója!

JEGYZETEK

Jegyzetek az egyes versekhez

I. 1. a) Lánycsúfolók

A közköltészeti lánycsúfolók a lányok lusta, részeges voltát, mértéken felüli divatos, cicomás öltözködését, kihívó viselkedését és csapodár természetét pellengérezik ki. Ilyen lányok jelennek meg a korabeli iskoladrámákban is:

ELSŐ LEÁNY

Én ugyan ám a bort nemigen ihatom,
Elég nékem, kétszer ha megkóstolhatom.

Úgy, hogy a számban is nehezen tarthatom,
De mégis, a víznél sokkal jobb, mondhatom.

Mert én a víz nélkül könnyen ellehetek,
Borban mosdom, ételt borban főzetgetek.

A bortól frissülök csakis, – nem kellett
Nékem, vizek, engem kedvetlenítették.

Kinek van szüksége szív-vidámítóra
Inkább, mint a szűznek, aki kézfogóra

Vágyna? Tehát lészek Bacchus követője,
A pintes csuproknak hív ölelgetője.

MÁSODIK LEÁNY

Hogy a gyenge szüzek jó bort nem innának,
Tudom, hogy egy hétre nyárfákká válnának,
Ha nem válnának is, férjet nem kapnának,
A dühödt pártában holtig maradnának.

Lennének sápadtak, rútak, halaványok,
Kik most pirosak, mint párusi márványok,
Nem kapnának rajtok senkik, csak cigányok,
Azért én a borért pénzt örömet hányok.

Nem kell úgy magamat festeni, kendőzni,
Nem kell pirosítót rózsavízben főzni,
Szép vagyok, szép leszek, mert jó borocskával
Élek; elég egy nap nyolc palackocskával.

Akarki szeresse tehát a vizecskét,
Nékem nem kell, iszom én szőlőlevecskét,
Példának okáért, kulcsár, egy pintecskét
Adj a pincetokból tisztát, édesecskét!

Neptunus és Bacchus vetélkedése (1792 k.) 173–200. sor; RMDE XVIII. 1/2. 1381.

1.

- I. *Két új világi énekek* (é. n.) FSZEK Sz. 4815. *A DICSÉRETES ÉS JELES, MOSTANI IDŐBEN ÉLŐ, SERÉNYEN ÉS HŰSÉGESEN ÉJJEL-NAPPAL TISZTEKET VÉGBEN VIVÓ FONÓKRÓL*. Ks.: *Mostan hevertemben egy dolgot mondanék*
20 vsz. POGÁNY megállapítása szerint a X.-et mindenképp erről a ponyváról másolhatták. Talán azonos a Baros által említett ponyvával (BAROS 1905, 97–98.).
- II. *Szolga Mihály Diáriuma* (1745–63) STOLL 249. 95a–99b. Ks.: *Mostan hevertemben egy dolgot mondanék*
19 vsz. Kiadása (1., 9., 19. vsz.): BAROS 1905, 97.
A jelenleg lappangó ék. szövegváltozata minden bizonnyal ponyváról származik, ugyanis „belső címlapként” az alábbi szöveg áll előtte: *Két Uj Világi Enekek. Az Első: Az dicséretes és jeles mostani időben élő, serényen és hűségesen éjjel-nappal tisztelet [!] végben vivő Fonókról. A Második: A' Fársángban szerentsét és örömet talált és üdős Leánzóról. Iratott az 1754. esztendőben.*
- + III. *Herschman István-ék.* (1773–90) STOLL 310. 31–32. *A ROSSZ FONYÓKRÚL MULATOZÓ ÉNEK*. Ks.: *Ha másképp nem hisztek, majd példát mondanék*
A ponyvaktól némileg eltérő szöveg. A végén: „Finis”.
- IV. *A régi és a mai fonyók históriája* (é. n.) OSZK PNY 729, valamint FSZEK Sz 4849, OSZK 820.784. Ks.: *Mostan hevertemben egy dolgot mondanék*
Kiadása: HARGITTAY 1983, 15. sz.
- + V. *A régi és a mai fonyók históriája* (é. n.) OSZK 803.114, valamint OSZK 190.547/8. Ks.: *Mostan hevertemben egy dolgot mondanék*
A címét az I. nyomán adtuk.
- VI. *A mostani időben élő fonók históriája* (é. n.) OSZK 819.063. Ks.: *Mostan hevertemben egy dolgot mondanék*
- VII. *A mostani időbeli fonyók históriája* (é. n.) Kolozsvár, R. K. Misc. LVII 475. (128943) Ks.: *Mostan hevertemben egy dolgot mondanék*
Majdnem pontosan megegyezik a VI. változattal.
- VIII. *Három szép világi énekek* (é. n., [1792 k.]) OSZK PNY 2.947, valamint: OSZK Fol. Hung. 1390. 163b–164b. *A DICSÉRETES ÉS JELES, MOSTANI IDŐBEN ÉLŐ, SERÉNYEN ÉS HŰSÉGESEN ÉJJEL-NAPPAL TISZTEKET VÉGBEN VIVÓ FONÓKRÓL*. Ks.: *Mostan hevertemben egy dolgot mondanék*
Kiadása: STOLL 1984, 192–196.
- IX. *Jankovich Miklós: Magyar világi énekek* (1789–93) STOLL 383. 46a–b. Ks.: *Mostan hevertemben oly dolgot mondanék*
12 vsz. Jankovich ponyváról másolhatta; több helyen szótagszám-pontatlansággal, szövegromlással. A vsz.-ok sorrendje (az V.-hez képest) 1–4., 5^v, 6., 8., 9–12., 20^v. Az V/7. és 13–19. vsz.-a hiányzik a kéziratból. A 20. vsz. sorai 1, 3, 4, 2 sorrendben követik egymást. Az V/52. sor a kéziratot változtatban a 36. sornak megfelelő helyen található, a ponyva 36. sorának nincs megfelelője.
- X. *Jankovich Miklós: Magyar világi énekek* (1789–93) STOLL 383. 49b–50a. *A DICSÉRETES FONÓKRÓL*. Ks.: *Mostan hevertemben egy dolgot mondanék*
20 vsz. A forrásban ismét megtaláljuk a szöveget, egy másik ponyváról másolva. Az V.-től csak a címében és a 42–43. sorában tér el.
- XI. *Pál István-ék.* (1796–1800) STOLL 429. 16a–17b., 18b. Ks.: *Mostan hevertemben egy dolgot mondanék*
16 vsz. Minden bizonnyal ponyváról másolták, címe: *Két szép világi énekek. Első.* A vsz.-ok sorrendje azonos az V.-kel, de a 17–20. vsz. már nincs lemásolva.

- XII. *Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye* (XIX. század eleje) STOLL 531. VIII. 92a–b. Ks.: *Mos-
tan hevertemben oly dolgot mondanék*
12 vsz. A IX. másolata, a hibákkal együtt.
- XIII. *Magyarországi vagy pesti kalendárium* (1830) OSZK 1510/1830. A *FONYÓK*. Ks.: *Közpéldában szokta
fejérnép mondani*
Csak a ponyvaszöveg 2–5., 7. és 9. vsz.-a szerepel a kalendáriumban.

A szóni-fonni nem tudó és nem is akaró asszony kicsúfolása, megszegyenyítése régi témája a magyar közköltészetnek: mulattató-oktató céllal ezt teszi *Az deákné vásznáról* költött 1580 előtti, anonim históriás ének (RMKT XVI/11. 24. sz.). *A deákné vászna* szólást már Baranyai Decsi János *Adagiuma* (Bártfa, 1598) is ismeri.

Ipolyi Arnold *Magyar Mythológiájában* a Gyurián és Bagó által kiadott „régii fonyók históriáját” (V.) idézi mint olyan munkát, amely már gúnnnyal emlegeti a női dologtiltó napokat, de felsorolá-
sukkal éppen hogy köztudottá teszi ezeket a babonákat (IPOLYI 1854, 540.). A női munkákra (kenyé-
sütés, kendermunkák, varrás) vonatkozó tiltások háttérében egy archaikus, egész Európában ismert
„khthonikus, fonással kapcsolatos, termékenység-istennői vonásokat viselő démonikus lényt”
feltételez Pócs Éva (PÓCS 1997, 66.).

Közelebbről meg nem jelölt ponyvaváltozatának kiadása: ERDÉLYI 1846–48, I. 247–248. (292. sz.).
A 7 vsz.-nyi szövegre BAROS (1905) is hivatkozik. Ugyancsak ponyvaszöveg változata az MNGY III. 228–229.
oldalain közölt dal. A ponyvavers 12–13. vsz.-a (a rossz fonyók kipellengérezése) lakodalmi csúfolóként
folklorizálódott, pl.: MNT III/A 59–60. sz. (Menyhe, Nyitra m.). A csúfoló tömörített népköltési változata:

Dicsirgyük a juó fonyu asszonyokat,
Akik elvesztették hetfin rokkáikat;
Keddén eméntek keresnyi,
Szérdán mégtaláták,
Csütörtökön haza vüttik,
Piéntékén a zádomást itták,
– Szombaton a Zistennek sē fonnak!

Nagylengyel (GÖNCZI 1948, 240.)

III. változatának 11. vsz.-a (különböző női nevekkkel) a lánysoroló-csúfoló népdalok kedvelt motí-
vumává, vándorversszakává vált.

III.

- 11 *hármacsát nyújtottam* – háromszor kötött szöszet a guzsalyára, azt sodorta meg fonálnak
19 *Aprólék marhádban* – baromfiakban
24 *Csá szőke, haj, fakó* – az állatterelő szavak arra a közkeletű hiedelemre utalnak, hogy a boszorkányok
valakit állattá változtatnak, s rajta lovagolnak a Szent Gellért hegyére (PÓCS 1997, 94–95.; ugyan-
itt a 106–108. oldalakon még a boszorkányok kendermegmunkáló szerszámokkal, pl. guzsallyal,
tilóval való hadakozásáról is említés történik.)
26 *guzsorodni* – zsugorodni (vö. MTSZ *guzsorodik, guzsorít* – a görcs összehúzza)
34 *csolyánban* – csalánban
41 *szaporicska* – szőszaporító (STOLL 1984, 255.)

V.

- 33 *Tökkel harangoztak* – szólásmondás: álhír (MARGALITS 1995, 88.)
36 *Béitta a kontyát* – elitta a főkötőjét
45 *kita* – köteg, általános kendermérték (12 fő, kb. 4 kg)
47 *pendelkéje* – pendele, szoknya alatt viselt, vászon női inge (a gyári termékek megjelenése előtt szegény
volt, ha egy nő nem házilag készítette el, hanem mástól vásárolta meg az ingnek, fehérneműnek
való anyagot)

- 55 *poltúránként* – a poltúra másfél krajcár értékű (lengyel) ezüstpénz; *filléreznek* – itt arról van szó, hogy inkább fillérenként összekunyerálják a pénzt, ahelyett, hogy kendermunkával keresnék meg
- 58 *ásítóznak* – sóvárognak (STOLL 1984, 255.)
- 59 *tombéroznak* – dombéroznak; dorbézolnak, tivornyáznak, dőzsölnek, mulatnak (MTSZ)
- 63 *mese-nevet* – gúnynevet
- 71 *motollámat* – a motolla a házilag megfont fonal lemérésére és motringba rendezésére szolgáló eszköz, két fajtája van: a kézi és a kerekes
- 75 *gyalog és pergő rokkámtól* – talpas guzsaly, ill. lábbal hajtott kerekes fonalsodró és gombolyító eszköz
- 77 *itt* – most

2.

- + I. *Ekeli gyűjtemény* (1767–90) 353b–354a. Ks.: *Házasodnom kellene*
A refrént csak az I. vsz.-ban írta le, a többinél csak jelzi. Az ének végén: „et sic porro” (‘és így tovább’)
- II. *Ekeli gyűjtemény* (1767–90) 109a. Ks.: *Házasodni kellene*
6 vsz. Kezdő strófája rokon, folytatása azonban lánydicséror és latrikánus.
- + III. *Makói kézirat* (XVIII. század vége–1826) 41b–43a. Ks.: *Házasodnom kellene*
Lánycsúfoló strófái csak egy-két helyen egyeznek meg az I.-vel; az ének vége pedig szerelmi valamóssá válik.
- IV. *Holmik és nóták* (1823–24) 32. sz. Ks.: *Házasodnom kellene*
30 vsz. Csak 1–2. vsz.-a tartozik főszövegünkhöz, folytatása kontaminált latrikánus dalfűzér (csakúgy, mint az V–VI.). Refrénjéből csak annyi van jelezve: Tral: Tral.
- V. *Felvidtő VI. Nóták II.* (1824) STOLL 720. 93. sz. Ks.: *Házasodnom kellene*
Kiadása: STOLL 1984, 103–106. (a 12. vsz. kivételével); ME 114–118.
23 vsz. A IV.-hez hasonló latrikánus szöveg, refrénje:

Tillóhaja, tillóhaja,
Tillóhaja pozdorja.

- VI. *Felvidtő VI. Nóták II.* (1824) STOLL 720. 139. sz. Ks.: *Házasodnom kellene*
27 vsz., igen közeli variánsa az I.-nek., két egyedi vsz.-kal. Sorrendjük: 1., 3–9., E1, 10–12., E2, 13–26.

E1 = 9. Mind ilyen hát a Sára,
Ördög vigye vásárra.

E2 = 13. Jó volna tám Zsófia,
De nem lesz neki fia.

Erotikus, gyakran trágár lánysoroló, névre csúfoló „lányszemle”. A XVIII. században a ponyvanyomtatványok révén igen elterjedt műfaj. Tematikus XVII–XVIII. századi változatait l. RMKT XVII/3. 18. és 119. sz. és jegyzetei. Pálóczi Horváth Ádám rokon hangvételű, trágár *Leány-ABC*-je (BARTHA–KISS 1953, 367. sz.; cenzúrázatlanul: *ÉP* 176. sz. és jegyzetei) is folklorizálódott: *Angyal Angyó egy szülöttem; Gyere, pajtás, katonának; ill. Olyanok már minden lányok kezdettel* (MNGY II. 217–218.).

Az azonos műfajú, *Nem szólok én senkiről, csak az asszonynépekről* kezdetű XVII. századi énekszöveg kései, 12 vsz.-os folklorizálódott változatát, 4 egyéni vsz.-kal l. a kopácsi Csöbörös István 1822–25 között Ferrarában összeírt katonakönyvében *Az asszonynépekről való nóta* címmel (kiadta KATONA–LÁBADI 1993, 133–135. 39. sz.).

Hasonló szemléletű egy 1770-es évekből származó félig-meddig verses szöveg (feltételezhető, hogy közeli rokonához, egy legénysorolóhoz hasonlóan ez is egy tréfás, prózai conventio nyitó- vagy záróverse lehetett):

Az asszonyi rendek közül pedig ezek valának

Rossz fonyó Filonila,
Urát gyűlölő Rozália,
Nagy nyelvű Viktória,
Hobsári Katica,
Szomszédban ülő Rebeka,
Seggem az ujjod szorítja.
Nagy haragú Julianna,
Szívzsomorító Magdolna,
Szépen szóló Agáta,
Jó imádkozó Kláris,
Barna képű Éva,
Szóke szemű Katalin,
Emberszóló Zsuzsanna,
Jó-főző Amerentia.

Szárnyai Márton-ék. (1772–76) 32a

A III. változat 41–42. sorainak korabeli változata:

Abroncsoltatja a farát,
Hogy szeresse deák s barát...

Veress Márton-ék. (1793) STOLL 419. 57b–58a. (Más a poltra, más a tallér 7. vsz.)

A szövegcsaládot lánydicsérfő, szerelmi (II.), valamint udvarló (*Mindszenty Dániel: Nemzeti Dalgyűjtemény* 66b–68b., 17 vsz. *Szép az Ágnes, mert egyenes* kezdettel) és latrikánus (IV–V.) folytatással is ismerjük.

Refrén nélküli, 1840-es évekbeli változata egy Erdélyi Jánosnak 1848-ban beküldött népdalgyűjteményben szerepel:

Házasodnom kellene,
Ha nem állnak ellene.
Elvennem én az Esztert,
De szereti a mestert.
Elvennem az Erzsókot,
De nem tud adni csókot.
Jól volna tán a Klára,
De keskeny az ő vára.
Tudom, jó volna Náni,
Mert jó övele hálni.

*Pest vármegyei népdalok gyűjtve Szeberényi Andor által (1848 k.)
MTA Irodalom 8^f 206/174. 2b.*

A refrén más lánynevekkel szerelmi dalokban is előfordul, pl.: egy sárospataki gyűjteményben a női név szakaszonként cserélődik (Ilonám, Erzsókám, Zsuzsánám, Borbálám, Katóka, Ilonám):

Jaj, de fázom, reszketek,
Rám esett a meredek,
Gyenge violám,
Kedves Ilonám!

Szikszai András-ék. (STOLL 239.) 23b–24a

Ugyanennek a dalszövegnek 5. vsz.-a a III/36. vsz.-ának szövegváltozata.
A strófátípus (2 soros szöveg, 2 soros, vocativusi refrén) népszerű a XVIII. század második felében, pl.:

Teli kertem zsályával,
Szerelemnek lángjával,
Gyöngyöm, rózsám, violám,
Szép aranyom, húgocskám!

Dávidné Soltári (1790–91) STOLL 393. 140–141.; kiadása: STOLL 1984, 125.

A, 7, 7, 5, 5 szótagszámú strófátípus hasonló refrénű népi változatait l. pl.: MNT I. 466. sz.; MNT IV. 467–469. sz. és *Játékrend* 2/16. sz.

I.

⁴⁵ *holnap* – hónap
¹⁰² *kura* – szajha, ringyó (általában szóösszetételben szerepel: *kurafi*, *kurabarátság*)

III.

^{38, 41, 86} *Mert a fara abroncsos* – utalások a csípőt kiemelő krinolin szoknyára
⁵⁰ *aldija* – alfele, feneke
⁸² *butilián* – hosszú nyakú borospalackon (üvegből vagy cserépből)
¹¹⁴ *meretrix* – szajha (lat.)
¹²¹ *ugyan* – fölöttébb, ugyancsak
¹²⁶ *Mert harcol a kellerrel* – viszonya van a pincérrel (ném. Kellner)
¹³⁹ *Viktorral* – itt: női név (a Viktória rövidített alakja)
¹⁴¹ *minores* – picinyke (lat.)

3.

Balás József-ék. (1784–87) STOLL 357. 1a–4b. *CANTIO ELEGANS*. Ks.: *Nagy bánatban vagyok, édes kenyeres társ*

Kiadása: KANYARÓ 1903, 501–504. (a 17. és 21. vsz. kivételével, több javítással; *Nőilen ifjú éneke* címmel)

A szöveg után tréfás záradék: „Finis vége, gula gége”.

Erotikus lánysoroló, összekapcsolva a házasuló legény panaszával (1–6. vsz.). Az efféle tréfás és kevésbé tréfás panaszkodás a női nemre a korabeli közköltészet más műfajaiban is szerepel, pl.: a *Pandora* c. iskoladráma magyar változatában, Morio monológjában:

Fel akarnék házasodni,
De nem tudok kit elvenni,
Eb a talpa, nagy leányi,
Nem akarnak hozzám jönni.

Szathmári Paksi Sámuel: *Pandora* (1773) 1189–92. sor; RMDE XVIII. 1/2. 964.

Egészen hasonló daltörödéket ismerünk a Dunántúlról:

Ebugatta leányai,
Egy sem akar férhez menni!

Akit el akarnék venni,
A' nem akar hozzám jönni.

Kresznerics Ferenc gyűjt. (1790–1809) STOLL 399. II. 127a.

Hasonló névrecsúfoló lánysorolókat találunk a farsangi szokáskörben a Dunántúlon gyakorolt balázsjárás (farsangi vénlánycsúfolás) szokásához kapcsolódva. Az alábbi szokásdal-részlet Kisbajcsról (Szigetköz) való:

Nohá, lányok, vigyázzatok ennyihá versünkre,
Válik néktek íneklísünk böcsületekrekre.
Sarkonn ugró Juliska szeretne anyáco
Lennyi, hogyha e'venni útet a zAndriska.

Illegeti a fejibe fejkötőt a Rozi,
Ha jevenni má valaki, szeretni főtennyi.
Trézi, Ruzsi, Kláro, szerencsétek hátrol
Meggalázott benneteket a mecséri bábo!

Vadász Polikárp gyűjtése és közlése nyomán, Nyr 1877, 189–190.

- 3 *párs* – kötelesség, hivatal (lat. pars)
4 *nem hámlik, mint a hárs* – nem oly könnyű dolog (KANYARÓ 1903 jegyzete). Utalás a közismert szólásra: *Feslik ~ hámlik, mint a hárs*. A legényeknek szóló XVII. századi verses házassági tanácsokban is gyakran idézik: *Addig hántsát a hársat, míg hámlik!*
8 *bosszút tenni* – bosszúságot okozni
13 *máron* – már (NYTSZ II. 681.)
19 *Rendiben* – sorjában (KANYARÓ 1903 jegyzete)
24 *nyakamban hogy vet szennyet inget* – szégyent akaszt a nyakába (KANYARÓ 1903 jegyzete)
48 *Még alszod az álmat* – romlott félsor, jelentése: maradj otthon (pártában), ha ilyen friss vagy
52 *alánézó macska* – ravasz, alattomos. Vö. a szóval: *Alánézó macskának nem kell hinni*. (MARGALITS 1995, 517.)
55–56 *templom-sepreni* – utalás arra, hogy a dicsekvő lányt mégsem veszik el; a református gyülekezetekben ugyanis az eladó lányok takarították a templomot. „Úgy látszik vén leányok is separték a templomot.” (KANYARÓ 1903 jegyzete)
58 *ejteles kanna* – boros kanna; az *ejtel* Erdélyben használatos bormérték, kb. 1,5 liter
68 *csaptassák fel* – eufemisztikus kifejezés: ejtse más teherbe!
69 *falut ... róni* – sokat járni, sétálni a faluban
71 *Szája mást rág* – nem a szöszet (nyálazza), amiből a fonalat sodorja, hanem „csepül” valakit
79 *karpolyt ... vettete hasára* – terhes lett (eufemisztikus kifejezés)
85 *Márta* – utalás a betániai Mártára és történetére vö. Lk 10,38–42. („Mártha, Mártha, szorgalmas vagy és sokra igyekezel...” Lk 10, 42) – de negatív előjellel
86 *De hogy mártójában másnak gyertyát mártá* – eufemisztikus utalás a nemi aktusra (vö. a 4. II/4. vsz.-ával)
87 *árestumban* – áristom, börtön, őrizet (főleg katonaságnál használt kifejezés) vö. arrestum (lat.)

4.

- + I. *Dávidné Soltári* (1790–91) STOLL 393. 130. sz. Ks.: *Megholt atyám már anyámmal*
Nj.: *Három nagy*
Kiadása: STOLL 1984, 200–203.
+ II. *Miskolci melodiárium* (1792) STOLL 414. 1a–b. Ks.: *Ugyan, pajtás, mi csináljak*

III. *Miskolci melodiórium* (1792) STOLL 414. 16b–17a. Ks.: *Megholt atyám már anyámmal*
10 vsz., sorrendjük (az I.-höz képest): 1., 3., 4., 5^v, 18., E1, II/11^v, II/7., II/9., II/4.

E1 = 6.   A felcser uram leánya
Nagy szoroson megkívánja,
Hogy csak deák ölelgesse,
És findzsáját öblögesse.

+ IV. *Miksa László gyűjt.* (XVIII–XIX. század fordulója) STOLL 501. I. 41a–43b. *A SÁRDI KOMMEN-
DÁNS MÁRSA. 1800-BAN.* Ks.: *Hajnal nincsen csillag nélkült*
23 vsz. 1–5. vsz.-a kontaminált szerelmi strófák füzére. A 6. vsz.-tól kezdődik *A patikárius lánya*
típusú, 17 strófányi lánycsúfoló. Számos egyedi strófája miatt főszövegben közöljük.

V. *Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye* (XIX. század eleje) STOLL 531. III. 132a–133b.
Ks.: *Megholt atyám már anyámmal*
21 vsz. Az I. másolata egészen apró, hangzásbeli eltérésekkel.

VI. *Resetha János-ék.* (1801) STOLL 560. 37a–38b. *AZ LEÁNYOKRÚL ÉS EGYSZERSMIND A HÁZOS-
SÁGRÚL.* Ks.: *Megholt apám már anyámmal*
20 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1–5., 7., 6., 8., 9., 11–13., 15., 14., 16., 18., 17., 19–21. A 9–10. vsz.
összevonva (mindkettőből az 1–2. sor marad meg, hiányzik a 35–36. és a 39–40. sor), ezáltal az ének
1 vsz.-kal rövidebb, mint a mintaadó I. Az 55–56. sorok a 14. vsz.-ban fordított sorrendben állnak.

+ VII. *Kovács Ferenc-ék.* (1777–1801) STOLL 326. 42b–43a., 44a. Ks.: *A csizmadia leánya*
Visszatérő strófaszerkezete csak az 1843-as *Nagy Ferenc-ék.* alább idézett változatában bukkan fel.
(Talán későbbi kéz írta a kéziratba.) Utolsó 2 sora számunkra feloldhatatlan rövidítésekkel leírt
szöveg.

VIII. *Négy újdonnán új világi énekek* (é. n.) OSZK PNY 2.950, valamint OSZK 821.152. Első. Ks.: *Pati-
káros Juliánna*

1–2. vsz.-ának kiadása: RMKT XVII/3. 563.

5 vsz., sorrendjük: I/6^v, E1, II/9^v, E2–3. Néhány obszcén sorát finomabbra fogalmazták át.
Egyedi vsz.-ai:

E1 = 2.   Korcsmárosnak lánya, Náni,
Hogy ő bizony nem fog adni,
Ha csak hordólyukát néki
Nagyobbra nem fogják fürni.

E2 = 4.   Csizmazia lánya, Maris,
Hogy ő néki kell az ár is,
Mert hogy sokszor az csizmáját,
Öszvevarrja annak lyukát.

E3 = 5.   Barbélynak leánya, Klára,
Esküvéssel azt állítja,
Hogy ott legjobb eret vágni,
Ahol sebet lehet kapni.

IX. *Wén József-ék.* (1809–10) STOLL 610. 76–78. Ks.: *Náni, a doktor leánya*

14 vsz. Utolsó vsz.-ai az írás halványasága és kuszasága miatt szinte olvashatatlanok; talán kivakarták.

X. *Szirmay Antal: Quodlibet* (1812) STOLL 633. 119b–120a. Ks.: *A kassai szabó lánya*

Kiadása: KÖNIG 1902, 74.

4 vsz., melyben a szabó, a gyertyamártó, a patikáros és a mészáros lányát gúnyolják.

XI. *Holmik és nóták* (1823–24) 152. sz. Ks.: *A kisasszony mind nagyra vágy*

10 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 3., 4., 6., 18., 14., 13., 9–10. (a két vsz. kombinálódik), E1,
16., E2. Egyedi vsz.-ai:

- E1 = 8. Az asztalos lánya, Sára
Mikor mégyen a vásárra,
Szüntelen azt kiabálja:
Jó szeg van a nyoszolyába.
- E2 = 10. A fazekas lánya, Sára
Haragszik az inására,
Hogy nincs gondja korongjára,
Fazekába lett nagy kára.

XII. *Karácsony Lázár: Magyar népdalok, első száz* (1830-as évek) 95. sz. Ks.: *A csizmadia leánya*
6 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1., 3., 4., E1, 2., 6. Egyedi vsz.-át 1843-ból ismerjük:

- E1 = 4. A zsemlyesütő leánya
Szüntelen azt kiabálja,
Hogy az ördög győzne neki
Estve-reggel befűjteni.

Férfi szájába adott, foglalkozásokkal összekapcsolt erotikus lánysoroló, amelyben minden strófa más és más mesterség eszközeivel és gesztusrendszerével metaforizálja a nemi kapcsolatot. Csúfoló jellegét a leányok szexuális szolgáltatásokra kinyilvánított „igénye” adja. A közönség és a genitáliák metaforikus, eufemisztikus megnevezéseinek gazdag példatárát állította össze BERNÁTH Béla 1986-os munkájában, melyből az tűnik ki, hogy a magyar erotikus jelentésű szóképek és formulák igen sok esetben univerzálisak.

A szövegcsalád első megjelenései Északkelet-Magyarországról, a sárospataki kollégium vonzaskörzetéből valók.

A I., III., V., továbbá a IV. és IX. igen közeli variánsai egymásnak.

A VII. forrásban az idézett változat után még egyszer leírták a 3. vsz. és a 8. vsz. összevont első két sorát. Ilyenformán:

A kefekötősné leánya
Szüntelen azt allégálja.

Metrikai szempontból a IV. változatban a legfeltűnőbb, hogy a *leánya* szó hol két, hol három szótag értékű.

Érdekes (bár nem magában álló) jelenség, hogy a ponyván kiadott, erősen eufemizált változat nem nyerte meg a vaszkosabb ízlésű kézirat-összeírók tetszését, s egyetlen másolatot sem készítettek róla. (Hasonló a helyzet a *Sirathatom, amik rajtam estek, lettek* kezdetű, vénlánypanaszból dicsekvéssé travesztált ponyvaszöveg esetében is, kötetünkben 52. sz.)

Megesik, hogy egyes strófák 1–2. és 3–4. sora függetlenedik egymástól. Ilyen pl.: a I/10. (*A varró-lyányt ha elkapom*), a II/2. (*A prókátor leánya, Klára*) és a X/1 (*A hassai szabó lánya*) közti viszony: csak 3–4. soruk közös (*Cérna kell a tű fokába*).

A szövegcsalád XIX. század közepén leírt változatában a strófák szerkezete egységessé válik:

1. A patikárius lánya
Szüntelen azt allégálja,
Hogy az ő rézmozsárjába
Vékony csó jár a lyukába.
2. A zsemlyesütő leánya
Szüntelen azt allégálja,
Az ördög is győzné, ki, ki, ki,
Estve-reggel befűjteni neki.

3. A csizmadia leánya
Szüntelen azt allégálja,
Hogy az ő piros csizmája
Sámfára jár éjtszakára.
4. A harangozó leánya
Szüntelen azt allégálja,
Hogy az ő nagy kolompjába
Fáj az ütő a lyukába.

NAGY Ferenc (1843) 266. Dal.

Hasonló szöveg lehetett az is, melynek 2 sornyi töredéke Karcag város levéltárában került elő:

A karcagi bíró lánya,
Répát kíván a pinája.

GYÓRFFY 1938, 241.

A szegény ósöktől örökölt adósságok, az elhanyagolt birtok vagy egyéb kétes értékű tárgyak miatti tréfás panaszkodás számos más szövegcsaládban is megtalálható (kötetünkben pl.: az *Apám ki volt, nem tudhatom* kezdetű, 73. számú mesterségcsúfolóban, továbbá a *Nagy gazda volt az apám* kezdetű, XIX. század eleji tréfás dicsekvésben).

Erotikus célzásaitól megfosztott változatot adott közre LIMBAY 1880–88, III. 402/1. sz. Másként finomított folklórváltozata pl.: LIMBAY 1880–88, I. 129/1. sz. (*Kocsmárosné lánya, Trézi*) – mulatódal-travesztia a XIX. század második feléből, mely a I. 1. vsz.-ából folklorizálódott. Kiadása jegyzetekkel: KERÉNYI 1961, 86. Ennek népi változatai pl.: BARTALUS 1873–96, I. 50. sz.; GÁGYOR 1999, 216. sz. (2. vsz.).

I.

- ² *Egy pár ökör egy tézslával* – csekély vagyon (tézslára, azaz a szekérrúdhoz akasztott toldalékrúdra 5-6 ökörből álló fogatnál van szükség)
- ¹⁸ *allégálja* – hajtogatja, emlegeti
- ²⁰ *instrumentumod* – eszközöd, szerszámod (lat.); itt eufemisztikus értelemben
- ²⁶ *recipének* – receptnek (lat.)
- ²⁸ *prinpinellával* – csabafrével (Sanguisorba minor), vérfolyást elállító gyógynövény (TESZ 3.)
- ⁷⁵ *Répát ásni güzzsal nem jó* – lágy, hajlékony eszközzel nem lehet ásni. Itt valószínűleg a vén ember tehetetlenségére céloz az ének
- ⁷⁶ *Kár a vén hecskének a só* – közismert proverbium: *Vén hecske is megnyalja a sót*

II.

- ^{3-4, 23-24} *Ne félj pajtás...* – a sorpár változata másutt is előfordul, pl. kötetünk 11. szövegében
- ⁹ *frajtmer* – szobalány (ném. Frau-Zimmer, Zimmerfrau)
- ¹⁰ *apolgatja* – csókolgatja
- ¹¹⁻¹² *lömi a farát korpával* – utalás a csípőpárna (farpárna, farkolbász, pofándli) használatára. A csípőfenekeket erősítő, kihangsúlyozó viselet a XVIII. század elején még úri divat volt Magyarországon, ezért csúfolják ezzel a szobalányt
- ³² *pinponellával* – l. I/28.
- ³⁶ *fartú* – fartó; kétértelmű szójáték (l. IV/36.)
- ⁴¹ *kompaktor* – könyvkötő (lat.)

IV.

- cím *kommendáns* – katonatiszt (ném.)
- ²⁸ *pin-pilullával* – l. I/28.

- 38 *köppelyt vetett a hasára* – köpölyözteti magát (forró üvegedények vákuumhatására épülő gyógymód), eufemisztikus célzás
 39 *kristélyt* – kristély: beöntés, ill. az arra szolgáló eszköz
 40 *culája* – ringyó, szajha, cafra (MTSZ I. 248.)
 41 *nádrája* – mádra, mátra 1. anyaméh; 2. görcsös hasi fájdalommal járó (főként női) betegség (MTSZ II. 1414.). A *leesik nádrája* kifejezés jelentése: menstruál (de itt: kívánós)
 42 *kommendálja* – ajánlja (lat.)
 48 *csávában* – bőrcserző lében
 59 *bokázó* – bakázdó, vastag fűró (MTSZ I. 153.) itt eufemisztikus értelemben
 64 *Laci* – a fallosz eufemisztikus megnevezése, vö.: vak Matyi, Gazsi, Jankó (BERNÁTH 1986, 25–32.)
 73 *csuturás* – pipaszár-készítő
 75 *purgáljál* – tisztogass (eufemizmus)
 91 *singgel, réffel* – régi hossz mértékek

•

Az I. változat nótautalását nem tudjuk feloldani. Közvetett megoldást jelent azonban a *Hol lakik kelmed? Vágáson* kezdetű vers, mely ugyanebben a kéziratban a *Megholt* nótajelzéssel szerepel, ami talán szövegünkre vonatkozik. Ezt a *Zemplényi-kéziratban* (1775–85, STOLL 320. 50. sz., BARTHA 1935, 17. sz.) dallammal együtt jegyezték föl, így most ezt alkalmazhatjuk a *Megholt atyám...* szövegéhez. A dallamot Barsi Ernő átiratában közöljük, az 1–2. sor ismétlése nélkül (BARI 1988, 62. sz.):

Megholt a-tyám már a-nyám-mal, Egy pár ö-kör egy tézs-lá - val

Maradt rám, már mit csi-nál - jak, Ár - va va-gyok, ki-vel hál - jak?

5.

- + I. *Veress Márton-ék.* (1793) STOLL 419. 81b. Ks.: *Öszvegyültek, öszvegyültek a szentesi lányok*
 A refrént csak az 1. vsz. után írta le.
 II. *Pápai ék.* (1800–1806) STOLL 555. 7a. Ks.: *Öszvegyültek, öszvegyültek a pápai lányok*
 Az I. szöveg kismértékben átalakított változata. A felsor ismétlését a kézirat szaggatott vonallal jelzi. Itt közöljük:

Öszvegyültek, öszvegyültek a pápai lányok,
 Öszvehordtak, öszvehordtak egy marok lisztecskét,
 Meggyúrák azt, meggyúrák azt zsíros gombotának,
 Odamene, odamene a bíró kutyája,
 Mind megevé, mind megevé a zsíros gombotát,
 Úgy megüték, úgy megüték a laskanyújtóval,
 Elrezeli, elrezeli az ajtó küszöbét,
 Odaleve, odaleve a zsíros gombota.

- + III. *Wén József-ék.* (1809–10) STOLL 610. 102–104. Ks.: *Egybengyültek, egybengyültek a miskolci dámák*
 Érdekes kibővítése az alapszövének.

IV. Pálóczi Horváth Ádám: *Ötödfélszáz énekek* (1813) STOLL 639. 258. sz. *MISKOLCI LEÁNYOK*. Ks.: *Egybegyültek, egybegyültek a miskolci lányok*
 Kiadása: BARTHA-KISS 1953, 372–373.; *ÉP* 204–206. (116. sz.)
 6 vsz., dallammal. Ugyanott két politikai travesztiát is találunk (az 1790-es és 1812-es országgyűlésre alkalmazva); ezek Pálóczi Horváth Ádám szerzeményei.

Egy sikertelen lánymulatságot kiéneklő dal, sajátos, hangulatkeltő belső refrénnel. A III. kéziratot változat 8–20. vsz.-a egy másik, a lányok szabados erkölcsseit tükröző szexuális kalandot is elmesél. Ennek a talányos szüzsének eddig nem akadtunk sem közköltészeti, sem népköltési változatára.

A népköltésben különböző helységnevekkel ismert lánycsúfoló rendszerint csak az alapszüzsét, a sikertelen lánymulatságot tartalmazza (ERDÉLYI 1846–48, III. 173. sz.; KRIZA 1863, 481. sz.; BARTALUS 1873–96, V. 198. sz.; KÁLMÁNY 1881–82, I. 59. 1. sz.; MNGY III. 220–221.). A belső refrének vidékenként különbözőek. További variánsai: BARTÓK-KODÁLY 1921, 20. sz.; BERZE NAGY 1940, I. 245.

III.

- ⁵ *gombódának* – gombócnak vagy reszelt, ill. apróra vagdalt kemény tésztának (MTSZ I. 703.)
³⁵ *Bandit csinála* – törvénytelen gyereket, fattyút

*

Dallamát a IV. változatnál találjuk meg (BARTHA-KISS 1953, 637. Bartha Dénes átírata, *ÉP* 204.):

Egy-be-gyül-tek, egy-be-gyül-tek a mis-kol-ci lyá-nyok,
 Ü-hü, ej-ha! A mis-kol-ci lyá-nyok.

6.

Lóskay-kódex (1760–61) STOLL 500. 63b. Ks.: *A szentmiklósi lányoknak*

Feltehetően a legény-leány (X–Y helység) oppozíciójára épülő ún. *páros csúfolók* családjába tartozó szöveg. A refrén mind a közköltészeti, mind a folklór változatokban félrehallott, torzult idegen szövegnek, ill. utánzásának tűnik. Szép példája egy másik kéziratból:

- Hol lakik kelmed? – Vágáson.
- Hogy a leány? – Két garason.
- Hát az egyért nem adja kend?
- Oda biz én, csak vigye kend!

- Hol lakik kend? – Eperjesen.
- Hogy a legény? – Száz rénesen.
- Hát ötvenért nem adja kend?
- De nem bizony, tegye le kend!

Battha Bálint kótátára (1804–1808) STOLL 572. 363.

1. A pécskai jány párját
Száz aranyé' agyák.
Zsdim, zsdum, avanszderom,
Zsa, zsa, zsa, végig járom,
Betatírom, tót országom,
Bambalérom, haja rizsom, rizsom,
Brum, brum, brum!

2. .... jány párját
Zsák korpájé' agyák.
Zsdim, zsdum, avanszderom,
Zsa, zsa, zsa, végig járom,
Betatírom, tót országom,
Bambalérom, haja rizsom, rizsom,
Brum, brum, brum!

Pécska (KÁLMÁNY 1877–78, II. 163. 1. sz.)

*

Pontos dallamát nem ismerjük. Legénycsúfoló változatát dallammal l. *Almás Sámuel: Magyar Dalnok* (1834) STOLL 795. 63. sz. (*S legényeknek párját, párját*).

I. 1. b) Vénlánycsúfolók

A társadalmi tolerancia teljes hiányát tükrözik a vénlány- és vénasszonycsúfolók, melyek a XVI–XVIII. századi magyar mulattató közköltészet egyik igen népszerű alműfaját és mennyiségileg sem lebecsülendő részét alkotják. Abban az időben (és a hagyományos paraszti, falusi közösségekben a legutóbbi évtizedekig) a családja nyakán „élősködőnek” tekintett idős özvegyasszony vagy vénlány sorsa emberileg elviselhetetlen lehetett. Az 1600-as évek elején jegyezték fel a *Fanchali Jób-kódex Pajkos ének* c. versében azt a néhány soros női dalt, amelyben egy leány azzal fenyegetőzik, hogy, ha apja nem adja a *kevély katonához* (aki – mint tudjuk – gyakran lator és útonálló), *felrúgja pártáját és hópénzért* a kitarthatja lesz. Úgy tűnik, még ez is jobb társadalmi helyzet volt egy fiatal nő számára, mint vénlánynak maradni. Ugyanebben a népszerű dalstrófaból összefűzött mulattató énekben kimondottan trágár célzásokat tesznek a vénlányok felfokozott szexuális igényeire:

Nem kell neki túró, csak kell neki fűrő,
Mert az öreg leány gúnárnyakat kíván.

STOLL 1984, 8.

Ez tehát a főtémája, és ilyen – ráadásul megvető – a hangütése a XVII–XVIII. századi kéziratos és nyomtatott közköltészet vénlánycsúfolóinak is. Kevesebb olyan énekszövegre akadunk, amelyben a mindenáron férjhez menni vágyó, idősödő leány – mint senkinek sem kellő, hitvány portéka – a gúnyolódás tárgya (korszakunkban mindössze három ilyen szövegcsaládot ismerünk); sokkal népszerűbb és hatásosabb formája volt a csúfolódásnak a vénlányok monologikus panasza. A XVII. századi kéziratos anyagban három szövegcsalád képviseli ezt az énektípust (vö. RMKT XVII/3. 46., 106. és

244. sz.), korszakunkban megduplázódik a számuk. (Ezeket kötetünkben az 50–58. számon csak az azonos költői szemléletmód és versforma, tehát csak az énektípus rokonsága miatt raktuk a férfipanaszok mellé.)

A vénlánycsúfolás – farsangfarki, megszégyenítő népszokásként (rönkhúzás, bakfazékdobás, zán-gózás, szűzgulyafordítás, tréfás esketés) – a magyar nyelvterület számos pontján a XX. század közepéig divatban volt. E szokások kísérszövegében, rigmusaiban, és pl. a farsang idejére eső balászjárók betétdalaiban is megtaláljuk a XVII–XVIII. századi közköltészeti lány- és vénlánycsúfolók nyomait.

7.

+ I. *Solymosi József-ék.* (1748–51) STOLL 216. 83b–84a. Ks.: *Eladnám az leányomat*

Kiadása (1., 2., 5., 7–8. vsz.): SZABÓ T. 1969, 155. sz.

Az 1–5. és 6–8. strófák nagyvsz.-okat alkotnak. Későbbi variánsai azonban arra figyelmeztetnek: inkább a kétsoros kisvsz.-ok + refrén szerkezetet kövessük. Szinte tökéletesen egyező változata az V.

II. *Balás József-ék.* (1784–87) STOLL 357. 27b–28a. *CANTIO ELEGANS.* Ks.: *Férhez adnám leányomat* 8 vsz., sorrendjük az I.-hez képest: 1., E1, 3., E2, E3, 7., E4, E5. Egyedi vsz.-ai:

E1 = 2. Még a varrást nem tanulta,
Magát immár felcsapatta,
De kicsin még, hadd nőjön még!

E2 = 4. Nincsen tollu párnájában,
Vagyon gyermek a hasában,
De kicsin még, hadd nőjön még!

E3 = 5. Csicse-fara domborodik,
Fóna szőre kondorodik,
De kicsin még, hadd nőjön még!

E4 = 7. Szép termete, mint a struccnak,
Tekéntete, mint bagolynak,
De kicsi még, hadd nőjön még!

E5 = 8. Mikor sétál az utcában,
Gyönyörködik az hasában,
De kicsin még, hadd nőjön még!

III. *Szeel Imre-ék.* (1790–94) STOLL 404. 128. Ks.: *Eladnám a leányomat*

7 vsz., sorrendjük a IV.-hez képest: 1., 11., 9., 10., 3., 2., 14. 7. vsz.-ának utolsó sorában a *csinálta* szó helyett egy héber (?) betűs szó áll.

+ IV. *Veress Márton-ék.* (1793) STOLL 419. 74a. Ks.: *Eladnám a leányomat*

Úgy tekinthetjük, mint a III. egyedi strófákkal kiegészített változatát. A 4–8. és 12–13. vsz. másutt nem szerepel. A refrént egyetlen vsz. végén sem írta le, csak a hívószóval jelezte.

V. *Czombó Mózes-ék.* (1801) STOLL 558. 10–12. Ks.: *Eladnám a leányomat*

Kiadása: KÓCZIÁNY 1957, 139–40.

8 vsz., sorrendjük megegyezik az I.-vel.

VI. *Sípos Péter melodiáriuma* (1818–24) STOLL 675. 100–101. Ks.: *Férjhez kéri a leányomat*

6 vsz., amelyből az első három e szövegcsaládba tartozik, sorrendjük a X.-hez képest: 1., 3., 7., továbbá három kontaminálódott vénasszonycsúfoló és latrikánus vsz. – egy rokon és gyakran érintkező szövegcsaládból –, melyek azonban vénlánycsúfoló kontextusban is megállják a helyüket.

- E1 = 4. A kisasszony tehenet fej,
A cipőbe loccsan a tej.
- E2 = 5. A vénasszony köszörűkő,
Zörög, morog, mint a ménkő.
- E3 = 6. A vénasszony bőrtarisznya,
Húzd az orrodra, Palikal!

VII. *Kardos Antal-ék.* (1823) STOLL 712. 137–38. Ks.: *Férjhez adnám a lányomat*
7 vsz., sorrendjük a X.-hez képest: 1., 3., 7., 10., 5., 6., 2.

VIII. *Nyáry Bálint-ék.* (1823) 10. VI. rész 16. sz. Ks.: *Férjhez adnám a lányomat*
7 vsz., sorrendjük a X.-hez képest: 1., 7., 3., 5., 4., 2., 6. A kézirat daloskönyvet lemásoló Nagy
Czirok László (1896–1949) megjegyzése a dal után: „Nem hallottam.”

IX. *Holmik és nóták* (1823) 7. sz. Ks.: *Férjhez adnám a lányomat*
9 vsz., sorrendjük a X.-hez képest: 1., 7., 3., 2., 5., 4. (az 1. és 2. sora fölcserélve), E1, E2, E3.
Egyedi vsz.-ai:

- E1 = 7. Éjjel-nappal sóhajtozik,
Hogy nincs társa, búslakodik.
- E2 = 8. Jut eszébe víg ideje,
Tíz, húsz, harminc esztendeje.
- E3 = 9. Férjhez kéne már ezt adni,
Nem kén apácának hagyni!

+ X. *Felvidtő VI. Nóták II.* (1824) STOLL 720. 71. sz. Ks.: *Férjhez adnám a lányomat*
11 vsz., a legtipikusabb strófák mellett egy egyedivel (9. vsz.).

XI. *Kiss József-ék.* (1826) STOLL 736. 1b. Ks.: *Férjhez adnám a lányomat*
6 vsz., sorrendjük a X.-hez képest: 1., 3., 2., 4., 10., 11. A refrén itt is a 3. sor ismétléséből áll.

XII. *Szabó József-ék.* (1831) STOLL 779. 61b–62b. Ks.: *Férjhez adnám a lányomat*
15 vsz., sorrendjük a X.-hez képest: 1., 3., 7., 2., E1, E2, 4., 10., 11., E3–8. Egyedi strófái nem
mások, mint Csokonai rokon hangütésű, a gazdag vénlányt gúnyoló versének (*Egy fiatal háza-
sulandónak habozása*) sorai, az eredeti négy soros vsz.-okból sorpárokra bontva. A refrén sehol sincs
befejezve, csak a hívőszóval jelezték néhol.

- E1 = 5. Szeme nem sír, mégis nedves,
Képe ráncos, foga redves.
- E2 = 6. Görbe lába tittyen-tottyán,
Sován fara egyet lottyán.
- E3 = 10. Mégis, noha hideg vette,
Legényes a szedtevette.
- E4 = 11. Óh, Uram, őrizz meg ettől
A vasorrú kísírtettől!
- E5 = 12. Vén ugyan, vén a kurvanyja,
De van ezüstje, aranya.

- E6 = 13. Ha pénzébe markolhatnék,
Hozzá jobb kedvet mutatnék.
- E7 = 14. Csak pénzébe lennék vice,
Megölelném historice.
- E8 = 15. Férje lennék az erszéynek,
E' kén a szegény legénynek!

XIII. Tóth István: *Áriák és dallok* (1832–43) STOLL 786. 60. (108. sz.) *KICSINYKE VÉNLEÁNY*. Ks.: *Férjhez adnám leányomat*

Csak az 1. vsz., dallammal.

XIV. Tóth István: *Áriák és dallok* (1832–43) STOLL 786. 149. (255. sz.) Ks.: *Beleesett a güdörbe*
Csak a X/2. vsz. szövegváltozata, a XIII.-től eltérő dallammal.

XV. *Ercsey Dániel népdalgyűjteménye* (1833) 145a–b. Ks.: *Férjhez adnám a leányomat*
6 vsz., sorrendjük a X.-hez képest: 1., 3., 7., 5., 2., 10.

XVI. *Almási Sámuel: Magyar Dalnok* (1834) STOLL 795. 34. sz. Ks.: *Férjhez adnám a leányomat*
5 vsz., dallammal. Sorrendjük a X.-hez képest: 1., 3., 5., 7., E1. Egyedi vsz.-a:

- E1 = 5. Csak két foga áll istrázsát,
Alig rágja a híg kását.

XVII. *Vári Szabó Sámuel-ék.* (1834) STOLL 803. 155. Ks.: *Férjhez adnám a leányomat*

8 vsz., sorrendjük a X.-hez képest: 1., 7., 3., 2., 4., IV/11., 10., 11. Megváltozott a refrén második sora:

1. Kicsinyke még, hadd nydjön még,
Eszteendőre maradjon még!
- 2–8. Kicsinyke még, hadd nydjön még,
Száz esztendő, nem vén a' még!

XVIII. *Dalok, versek, jegyzetek* (1837–39) 33a–b. Ks.: *Férjhez adnám a leányomat*

9 vsz., sorrendjük a X.-hez képest: 1., 7., 3., 2., 4. (az 1. és 2. sora fölcserélve), IV/11^v, 10., 11^v, 5^v.

Nótajelzéseként szerepel:

Gejzanovius József-ék. (1762–69) STOLL 265. 7b. (*Rózsás Cyprus szigetéről*). A szöveg 8, 8, 4, 4 szótagszámú sorokból áll!

A közköltészeti változatok hangvétele az idő haladtával, a mához közelítve egyre durvul, a vénlányok bűnlajstroma egyre nő. A vénlányokat csúfoló strófák gyakran kontaminálódtak mind a kézíratos változatokban (III/2–3. vsz., X/10–11. vsz., XVI/6–8. vsz.), mind pedig a folklórváriánsokban a *Megházasodtam, te Miska* szövegcsaládhoz tartozó férjpanasz bizonyos motívumaival: a két leggyakoribb panasz, hogy (a rossz asszony, ill.) a vénlány későn kel, és nem tud kenyeret sütni.

Kelecsényi József (STOLL 783. 99b–100a.) *Régi családi népdal* címen egy 16 sornyi szöveget jegyzett le *Éneköltnék a madarkák* kezdettel, melynek 9–16. sora e szövegcsaláddal rokon (X/10. és 11. vsz.) lánycsúfoló. Idézzük:

Ej, Istenem, be szép leány,
Kétszer söpör egymás után!
Kenyeret is úgy tud sütni,
A kovászt is kétszer tenni [!].
A kemencét kétszer fűti,
Mégis sütetlen szedi ki.
Kíszebb volnék kardot kötni,
Mintsem ötlet megkéretni!

További folklórvariánsok pl.: *Márki István gyűjtése* (1862) MTAK Irodalom 8^r 149. I. 27. sz.; KRIZA 1863, 462. sz.; BARTALUS 1873–96, III. 122. sz., IV. 18. sz., VI. 147. sz.; MNT II. 284. sz. (2. vsz.); MNT III/B 19. sz.; MNT VI. 513. sz.; MNT VIII/A 668–69., 671–73., 681., 935., 941–42., 946., 948., 953., 955., 961., 971–72. sz.; KODÁLY–VARGYAS 1952, Pt. 63., 280. sz.; FARAGÓ–JACAMAS 1954, 146. sz.; POZSONY 1994, 112. sz.; KALLÓS 1973, 162. sz.; BARS 1984, 156–57.; LAJTHA 1962, 477–78.; KALLÓS–MARTIN 1989, 130. sz.; MNGY II. 218–219.; MNGY XIV. 101–102.; MNGY XVII. 231. (a 31. sz. 3. vsz.-a és a 32. sz.); 239. (60. sz.); HORVÁTH I. 1971, 372–373.; ÁG 1974, 64. sz.; *Ethn* 1902, 229–230. KÁLMÁNY 1877–78, I. 182–183. (14. sz.);

1. A kisasszony tehenet fej...
2. A háza is olyan tiszta...
3. Ezernyócszáz hatvankettő,
Foga sincsen, csak vagy kettő...
4. Kenyeret is úgy tud sütni...
5. Puha cipó kíván e'nyi...
6. Szalad az asszony befelé...
Szál' a bot a háta felé...
7. Szál' a bot a háta felé,
Esik a konytya lefelé...

A népdal 3 különböző szövegcsalád kontaminációja. A strófákat az 1. vsz. kivételével a közös refrén fogja össze:

Kicsike még, hadd nyő'jön még,
Hatvanhárom esztendős még.

II.

magát immár felcsapatta – elvesztette a szüzességét, teherbe esett (*felút*; MTSZ II. 876.)

IV.

¹¹ *pih* – tollpihe

¹⁹ *motollája* – motolla: a házilag megfont fonal lemérésére és motringba rendezésére szolgáló eszköz, két fajtája van: a kézi és a kerek

²⁰ *pázmára* – pászma: meghatározott nagyságú fonalköteg

²⁶ *kováaszt tenni* – kelesztő anyaggal előkészülni a dagasztáshoz. Itt: nem tud még kenyeret dagasztani, sütni (*ez a munka a hagyományos paraszti háztartásban a felnőttség fokmérője, vö. X/38.*)

X.

⁹ *Általugrotta az L-et* – elmúlt 50 éves. A római számok ismerete épp arra utal, hogy írásos alapú, diákköltéménnyel van dolgunk. A szájhagyományban az efféle (képi) utalások rendszerint értelmetlenné torzulnak, mert nem ismerik igazi jelentésüket

¹⁸ *Feje tetején holdvilág* – kopasz a vénlány feje búbja. (Ugyanezt a képet használja Arany János a *Pázmán lovagban*: *Feje búbján holdvilág van...*)

*

A szövegcsaládhoz többféle dallamjegyzést ismerünk.

A XIII. változat dallamát eredeti hangnemben, saját átíratban közöljük:

Férj-hez ad-nám le - á - nyo-mat, Csil-la - go-mat, ga-lam-bo-mat,
 Ki-csin-ke még, hadd nőjön még, Esz-ten - dő - re maradjon még!

A XIV. változat dallama eredetileg A-dúrban, tévesen 2/4-ben ütemezve jegyezték föl. Saját átíratban adjuk közre:

Be - le - e - sett a gö-dör - be, Mind a két lá - bá - ra gör - be,
 Ki-csin - ke még, hadd nő-jön még, Esz-ten - dő - re ma-rad-jon még!

A XVI. változat hangneme eredetileg a-moll. Saját átíratban közöljük:

Férj - hez ad-nám a lyá - nyo-mat, Csil - la - go-mat, ga-lam-bo-mat,
 Ki - csin - ke még, hadd nő-jön még, Ki - csin - ke még, hadd nő-jön még!

8.

- + I. *Sziveket Újító Bokréta* (1770) STOLL 299. 60. sz. Ks.: *Olyan vagy, mint a béka*
 Kiadásai: VERSÉNYI 1914, 121-22.; HARGITTAY 1983, 11. sz.
 II. *Veress Márton-ék.* (1793) STOLL 419. 54b. Ks.: *A szárazon ne úszkálj*
 A szöveget a 48. szám alatt adjuk ki.

Országosan ismert, több műfajt is érintő szövegcsalád. A *Mint a pokol, ha jól lakol* kezdetű szöveg-rész pl. többféle nyitósor társaságában fordul elő.

Annak ellenére, hogy mind a verselése, mind a stílusa nagyon művi, vannak közköltészeti változatai. A korszakban nem szokatlan a műves versformának ellentmondó durva tartalom és hangnem, l. pl. a Faludi szerzette, ill. neki tulajdonított *Nincsen neve* c. verset.

I.

- ⁸ *ternyős* – törnyős, ótvaros, koszos (MTSZ II. 793.)
¹³ *szípa* – szipirtyó, vénasszony, vén lotyó (MTSZ II. 567.)

*

Valószínűsíthető dallamát I. szövegrokonánál, a 48. sz. alatt!

Horváth András-ék. (1800) STOLL 444. II. 8b. Ks.: *Öszvegyültek Döbröcönben az öreg leányok*

- ⁴ *Ötven varga* – a vargák említése nem véletlen; minden mesterség közül őket csúfolták legszívesebben már a XVII. században is

I. 1. c) Kurvacsfüfölk

Mindössze abban különböznek az ide sorolt gúnydalok a többi lány- és asszonycsúfólótól, hogy név szerint pellengérezik ki bizonyos nőszemélyek szexuális magatartását, erkölcsstelenségét, botlásait. Egyéni és egyedi – jórészt bosszúállás motiválta – szerzemények ezek, bár a közköltészet frázisait és közismert erotikus, eufemisztikus képeit, metaforáit alkalmazzák.

Az itt közreadott 10–13. szövegek egymást követik a *Kozma-ék.*-ben, s voltaképp ugyanazt a témát, a megesezt kurva kipellengérezését variálják, számos eufemisztikus vándorstrófiával.

Hasonló stílusú szatírákat találunk a korszakunknál kicsit későbbi sárospataki *Felvidűtő*ban a XIX. század elejének hírhedt latrairól, helyi „pendelykovácsairól” (kiadásuk: STOLL 1984, 100–102.), a népköltészetben pedig a csúfondáros párosítók között (MNT IV.).

10.

Kozma-ék. (1777–81) STOLL 327. 7a–b. *NOTA ELEGANS*. Ks.: *Odavagy te, Csatáriné, galambom*
Kiadása: STOLL 1984, 159.

cím Finom nóta

- ² *megcsaptak* – a kurvákat, házasságtörőket pellengérré állították, nyilvánosan megvesszőzték, majd szalmakoszorúval a fejükön „kisöprűzték” a városból. SZABÓ T. Attila Kolozsvár város Törvénykezési jegyzőkönyvéből idéz egy 1751-es adatot: „Sárvári Bota Mária Captiva Meretrix ... elsőbben a Plengeren [!]; Mint afféle Szokasos Bestelen Kurva Kemenyen meg vesszőztessék, azon tul fel koszoruztatva, in Exemplum aliorum ... a Piaczot a hoher háromszor kerültesse meg véle, az után ki kísértetvén az Varosrol ... soha többé ezen Hellységben ne láttasson.” (SZT I. 636.)
- ⁴ *Salavári bugyogó* – rövid szárú, szűk, bőrből, posztóból (ritkán vászonból) készült nadrág, amely lovaglásnál a nadrágot védte; paraszti használatáról csak szórványos adataink vannak a XVIII. század elejéről
- ⁵ *A passzusod suscribálták* – aláírták a személyazonosságodat igazoló levelet; itt átvitt értelemben (hasonló metaforikus képpel találkozunk a 13. szöveg 13–14. sorában)

11.

+ I. *Kozma-ék.* (1777–81) STOLL 327. 5a–b. *NOTA ELEGANS*. Ks.: *Kukorica hajtás, hajtás*
Kiadása: STOLL 1984, 163–164.

+ II. *Pálóczi Horváth Ádám: Ötödfélszáz énekek* (1813) STOLL 639. 388. sz. *KÖZEL VAN, CSAK EGY HAJTÁS*. Ks.: *Kukorica hajtás, hajtás*
Kiadása: BARTHA–KISS 1953, 440. és 712.; STOLL 1984, 130.
1 vsz., dallammal.

Ez a jó tanáccsal végződő gúnydal létező sárospataki viszonyt és személyeket gúnyol. Céltáblája egy bizonyos elhíresült nőszemély, Szabó Sári, akihez a pasquillus szerzőjének is volt köze. (Ugyanót csúfolja hasonló stílusban a 12. vers is.) A kezdőstrófa önmagában is megálló latrikánus szöveg, amint ezt a II. változat mutatja.

Kezdősora korabeli szlovák variánsában is magyarul szerepel:

Kukurica, hajtás, hajtás,
Osral bych ťa, pajtás, pajtás.

Dionýz Kubík: *Cantiones Slavonicæ* (1791), kiadása: MINÁRIK 1969, 183.

I.

cím Finom nóta

9 *Singuláríter* – egyszer (lat.)

10 *Pluralíter* – többször (lat.)

12 *szőrös várát* – a várostrom szexuális vonatkozásait emeli ki 12. szövegünk 3. vsz.-a is. Költészeti párhuzamát l. Csokonai *A pendelbergai vár formája s megvétele* c. versében (1795)

16 *vak Matyiját* – a fallosz legénynevei között a vak Matyi is előfordul. Gvadányi *Pöstyéni fürödés* c. művében azt írja, hogy a lecsúszott gatyájú legénynek elótúnt „a vak Matyója” (BERNÁTH 1986, 25–26.).

23–24 *Pulsusát megtapogatták* – a közönség eufemisztikus megnevezései közt a vágáns hagyomány óta gyakori az orvosi vizsgálat, műtét, érvágás képzete; vö. némely fabliau szüzséjével, valamint teljesen egyértelmű szövegkörnyezetben 54. szövegünkben

24 *lapszátívát* – hashajtót, görcsoldót (lat. laxativa), itt eufemisztikus értelemben

26 *májás hurkára* – a hurka fallikus jelképként való használatához l. a 12. szöveg 8. vsz.-át, a 14. szöveg 2. vsz.-ának változatait (és jegyzeteit), továbbá az alábbi, pápai diák által lejegyzett éneket az 1830-as évekből:

1. Pesten-Budán kidobolták,
Hogy a hurkát ne árulják,
Mert a lányok olyan nyalkák,
A vastagát válogatják.
2. Ördög bújjon a lyukába,
Mít válogat a hurkába?
Egyik olyan, mint a másik,
Ha taszítják, bejebb mászik.
3. A budai csárdába
Hurka sül a kályhába,
Három budai leány
Öszveveszett a hurkán.
4. Az egyiknek kicsiny jutott,
Ugyan meg is haragudott,
A másiknak nagyobb jutott,
Ugyan el is takarodott.

5. A harmadik haragjába
Olyat ütött a lyukába,
Íreg-morog a hasába,
Mint az ürge a lyukába.

Vári Szabó Sámuel-ék. (1834) STOLL 803. Nota 170.

Kezdősora – finomabb folytatással – népköltési szövegekben is megjelenik, pl.: ABAFI 1876, 82.

*

Dallamának legkorábbi változatát Bartha Dénes átíratában közöljük (BARTHA–KISS 1953, 712.):

Ku-ko - ri - ca haj - tás, haj - tás, Kell-e pi-na, paj - tás, paj - tás?

Van itt kö-zel, paj - tás, paj - tás, Pe-dig csak egy haj - tás, haj - tás.

Két évtizeddel későbbi változatát Tóth István: *Áriák és dalok* (1832) STOLL 786. kéziratából (II. 149. sz.), szintén Bartha Dénes átíratában adjuk közre (finomabb szöveggel, mulatódallá szelfídítve; kiadása: uo.):

Ku-ko - ri - ca haj - tás, haj - tás, Kell-e má-lé, paj - tás, paj - tás?

Van egy da-rab gör-hön, gör-hön, Majd a ku-tya rád nem bőr-hön.

12.

Kozma-ék. (1777–81) STOLL 327. 5b–6b. *NOTA ELEGANS*. Ks.: Uccu, ringyó Szabó Sári
Kiadása: STOLL 1984, 161–162.

Az 1. vsz. szelídebb népköltési változata:

Náni, Náni, szívem, Nánil
De szeretnék veled járni,
Veled járni, veled hálni,
Mind virradtig mulatozni.

MNGY II. 79.

cím Finom nóta

- 3 *előtőt* – a kemence (tűzhely) száját lezáró, eltakaró lapot. Itt átvitt értelemben szerepel. A tűzhely mint női genitália és a tűzrakás mint coitus magyar, angol és német példáit sorolja BERNÁTH 1986, 19., 52., 210–211. (Kötetünkben l. még a 11/I. 15–16. és 21–22. sorait!)
- 9–12 *Azt a várat sokan vítették...* – a szerelmi aktus mint várostrom régi, közismert toposz, l. a 11/I. 12. sorához írt jegyzetet, továbbá: Kónyit és szólásmondásokat idéz BERNÁTH 1986, 18–19.
- 11 *Turka fiak* – szójáték a *turkál*, *furkál* igéből
- 17 *A tők bimbója már látszik* – a tők virágzása többféle csúfolóban felbukkan (l. kötetünkben a 45. sz. alatt)
- 19 *bikapénzt* – a hágatásért járó pénzt
- 27 *Az üldöre hogy felmásztam* – kakasülő, itt eufemizmus (vö. 60/II. szövegünk 5. vsz.-ával)

13.

Kozma-ék. (1777–81) STOLL 327. 6b–7a. *ÚJLAKI MÁRISÉ*. Ks.: *Hallottál-é oly esetet*
Kiadása: HARGITTAY 1983, 13. sz.

Az 1–2. sor folklórvariánsa:

Ki látott még olyan csudát,
Vénasszonynak kicsi bubát?

HORVÁTH I. 1971, 310. (10. táncszó)

- 3–4 *Az előtőt féretelték...* – l. a 12. szöveg 3. sorához írt jegyzetet
- 5–6 *Tenta, penna, kalamáris...* – a motívumot (a tintatartó és toll szexuális asszociációival) l. pl. 31. szövegünk I/7. vsz -ában, ill. III. változatának jegyzetben közölt vsz.-ában
- 15 *megkorámizálták* – előttemezték: hivatalos iratot aláírással és pecséttel hitelesítettek. Itt átvitt, eufemisztikus értelemben (vö. SZT VII. 234.)
- 21–22 *A lopótök megvirágozott...* – l. még a 12. szöveg 17. sorához írt jegyzetet
- 23 *megbogározott* – a bögölyöktől, legyeketől gyötört szarvasmarha nyugtalan viselkedésére, futkosására mondják: bogároz, bogározik, bogárzik. Itt átvitt értelemben: nyugtalan, mert „szerelemre éhes”, dévaj, fickándozik, szökdécsel, vö. az ÖÉ 272. sz. 1. sorával: *A vénasszony bogározik, / Ide s tova kalandozik*. A MTSZ 148. Udvarhely megyéből szólásként idézi: *Mikor a tők virágozik, a vén asszon bogározik, akkor leszön nyár*
- 24 *Hogy a legény gatyát rázott...* – vö. 15. szövegünk 2. sorával!
- 29–30 *Az ugarat már föltörték...* – a szántás-vetés-boronálás szexuális jelentésével már a XV. századi vágáns hagyományban találkozhatunk (pl.: *Filia, vis rusticum bene laborantem? Rostocker Liederbuch*, 1478 körül. Kiadása: RANKE–MÜLLER-BLATTAU 1927, 51. sz.). E metaforák ősi, univerzális jelentését fejtegetve angol közköltészeti (ponyva) és folklór példákat idéz REEVES 1960, 23–27. A XVIII. századi skót líra antológiájában *A földműves (The Ploughman)* c. dal is egyértelművé teszi, mit jelent két gömbölyű és egy karcsú ökörral felszántani egy menyecske földjét (CRAWFORD 1976, 44–45., 40. sz.)

14.

- + I. Kozma-ék. (1777–81) STOLL 327. 8a.; 8b–9a. Ks.: *Hol voltál te, Kató lányom, hopp?*
- + II. Kozma-ék. (1777–81) STOLL 327. 45b. Ks.: *Hol voltál te, Hancsus lányom, kedves lányom hol, hol, hol?*
Módosult refrénszerkezetű változata az I.-nek.

III. *Kunszentmiklósi ék. (1797–98) STOLL 438. 31. Ks.: Hol voltál te, Kató lányom, hopp?*
Csak az 1–2. és a záróvsz. A táncszószzerű refrén eltér a korábbiaktól:

1. Hol voltál te, Kató lányom, hopp,
A szomszédba, szülém anyám, hopp,
Ipitt lotty, lötyön fitty,
Ipit lipit litty, kitty kotty.

IV. *Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye (XIX. század eleje) STOLL 531. V. 77a. Ks.: Kurva vagy te, Kató lányom, lotty!*

1 vsz. Csak az V. utolsó vsz.-ának változata:

Kurva vagy te, Kató lányom, lotty!
Kenddel együtt, szülőanyám, kotty!
Ipitloty, kotyom fitty,
Ipit, lipit, lipit, lotty,
Kotty kotty.

+ V. *Pálóczi Horváth Ádám: Ötödfélszáz énekek (1813) STOLL 639. 386. sz. KATÓ LYÁNYOM! Ks.: Mid fáj néked, Kató lányom, hopp?*

Kiadása: BARTHA–KISS 1953, 439.; ÉP 294. (191. sz.)

Dallammal.

VI. *Felvidítő VI. Nóták II. (1824) STOLL 720. 118. sz. Ks.: Hol voltál te, Kató lányom, hopp?*

4 vsz., refrénje bővebb, mint az I–II. változatoké.

Itt és a VIII.-ban szereplő egyedi vsz.:

4. Megégetnek, Kató lányom, hopp!
Kendet előbb, szülőanyám, édesanyám,
Lipitlotty kótyonfitty,
Kotty, kotty, kotty, mégis kotty, hopp!

VII. *Felvidítő VI. Nóták II. (1824) STOLL 720. 222. Ks.: Mid fáj néked, Kató lányom, hopp?*

A kézirat a VI. toldalékkaként említi, a szöveg azonban teljes, önálló változat. A 9. sor kivételével szó szerint megegyezik az V.-kel.

VIII. *Almásai Sámuel: Magyar Dalnok (1834) STOLL 795. 77. sz. Ks.: Hol jártál te, Kató lányom, hopp?*

4 vsz., dallammal. Sorrendjük az I.-höz képest: 1., 2., E1, E2:

E1 = 3. Kurva vagy te, Kató lányom, hopp!
Kend is a' vót, szülőanyám,
Lipitlotty, lötyönfitty, koty, koty, koty!

E2 = 4. Megperzselnek, Kató lányom, hopp!
Kendet is meg, szülőanyám,
Lipitlotty, lötyönfitty, koty, koty, koty!

A formája szerint páros-felelgetős dal, funkcionálisan kurvacsúfoló. Tragikus végű balladaként Európa-szerte ismert a hasonló párbeszédből kirajzolódó „megétetett fiú” története (Child Nr. 12. *Lord Randal*; erről összefoglalóan I. VARGYAS 1976, II. 425–430.).

I.

- ⁴ *Véres hurkát* – a hurka, kolbász egyértelmű fallikus jelképként szerepel a 11/7. vsz.-ban is (l. az erre vonatkozó jegyzetet)

Az 1840-es évekből olyan felvidéki változatot is ismerünk, melyben az erotikus célozgatást a naiv, megesett lány élménybeszámolója váltja fel:

Csikósok éneke

1. – Hol voltál te, Kati lányom?
– A szomszédban, anyámasszony.
2. – Mit ettél ott, Kati lányom?
– Kolbászt, hurkát, anyámasszony.
3. – Jó volt-e az, Kati lányom?
– Jó volt biz az, anyámasszony.
4. – Azt mondja kend, meg kell sütni,
De jobb olyan, nem kell főzni.
5. – Hogy esett az, Kati lányom?
– Elbeszélem, anyámasszony:
6. Odamentem, leültetett,
A fejiben kerestetett.
7. »Hocce pinát, te kisleány,
Ne, nessesze gáras egynéhány!
8. Nem kívánom ingyen hasznát,
Íme, leteszem az árát.«
9. Mit kellett cselekednem,
Pendelemet felemelnem.
10. A lábomat széllyelveti,
Szőrös faszát felmereszti.
11. Úgy meggyakott elől velem,
A derekam most fáj bele.

Kelecsényi Pál Antal küldeménye (1840-es évek, Nyitra vm.)
MTAK Irodalom 8^F 206/92. 13b–14a.

További folklórvariánsok pl. BARTALUS 1873–96, IV. 22. sz.; KÁLMÁNY 1877–78, I. 192. 31. sz.; MNT III/B 102. sz. (2–3. vsz.).

*

Az V. variánsnál följegyzett dallamot Bartha Dénes és Domokos Mária olvasatában közöljük (BARTHA–KISS 1953, 711., *ÉP* 443.):

- Mid fáj né - ked, Ka-tó lányom, hopp?
- Ha-sam vé - ge, há - tom vé - ge, é - des - a - nyám, hopp!

A VIII. változat dallamát saját átíratban adjuk közre (eredetileg a-moll):

- Hol jár - tál te, Ka-tó lyá-nyom, hopp?
- A szom - széd - ba, szü-lő - a - nyám, li-pit-lotty,
lö-työn-fitty, kotty, kotty, kotty, még-is kotty!

15.

Szkárosi-Járdánházi-melodiárium (1787-92) STOLL 375. 240-241. Ks.: Gálos Kati megbabázott
Kiadása: HARSÁNYI 1913, 300.; BARTHA 1935, 71. sz.; MEZEI 1983, 534.
Dallammal.

*

Eredetileg négy szólamban írt dallamát saját átíratban közöljük:

Gá-los Ka - ti meg-ba - bá-zott, Mi-helyt Jós-ka ga - tyát rá - zott,
Haj - ja, haj - ja, la - ko - da - lom, meg se volt a kéz - fo - gás,
Mit csi - nál, ha hoz - zá - fog a las - sú tűz-láng - ro - po-gás?

377

Szhárosi–Járdánházi-melodiárium (1787–92) STOLL 375. 241. Ks.: *Sok cifra lyány van Patakon*
Kiadása: HARSÁNYI 1913, 300.; BARTHA 1935, 72. sz. (téves dallammal)
Dallammal.

Az *utakon–Patakon* rímpár a 17. szövegcsaládban is felbukkan.

6 *mercat imago* – megvásárolt alak (lat.)

*

Eredetileg négy szólamban írt dallamát saját átíratban közöljük.

Sok cif - ra lyány van Pa - ta - kon, Hal - lot - tam az u - ta - kon,
Min - de - nik ut - cá - ban áll - ni Ö - öt - ha - tot ta - lál - ni.
Nézd, hol is egy domb - ra há - gó, Az az, de mer - cat i - ma - go.

- + I. Szhárosi–Járdánházi-melodiárium (1787–92) STOLL 375. 249. Ks.: *Kovács Éva szomorú*
Kiadása: HARSÁNYI 1913, 363.; BARTHA 1935, 54. sz.
Dallammal.
- + II. *Veress Márton-ék.* (1793) STOLL 419. 77b–78a. Ks.: *Ha kérdik az utakon*
Kiadása: BARTHA 1935, 54. sz.
A kéziratban 3 sorba írva.
- + III. *Cantillena. Énekek. Pesnicki.* (XVIII. század 2. fele) STOLL 452. 20b. Ks.: *Ha kérdik az utakon*
Kiadása: STOLL 1984, 160.
Átalakult versformája: 7, 7, 3, 7 szótagszámú sorokból áll (a 2. és 4. sora mindig azonos). Ez a *Léva táján oda fel* kezdetű szöveg (36. sz.) II. változatával egyezik.
- IV. *Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye* (XIX. század eleje) STOLL 531. V. 68a. Ks.: *Ha kérdik az utakon*
7 sor, a II. szövegváltozata.
- + V. *Dávidné Dudája* (1809) STOLL 602. 17–18. Ks.: *Ha kérdik az utakon*
4×7-es formára redukált, kontaminált sorpárokat is tartalmazó változat. A 3., 5. és 7. sorokban hiányzik a kezdőszó, mert szabadon behelyettesíthető X–Y leány, ill. X helység nevével. A nóta-jelzés a kézirat megelőző (40.) szövegére (*Sárgarépa, köménymag*) utal: *Azon nótára.* (Sajnos, ezt csak dallam nélküli feljegyzésekből ismerjük a XVIII. századból.)
- VI. *Kelecsényi József gyűjt.* (1832–40) STOLL 783. 122a. CSILLAG NÁNI. Ks.: *Ha kérdik az utakon*
4 vsz. Szó szerint megegyezik a III.-kal; minden bizonnyal az eredeti kéziratról másolta Kelecsényi József – több más szöveggel együtt – az 1830-as években (mindkét kézirat felvidéki).

*

Dallamát az I. kézirat őrizte meg. Saját átíratban közöljük:

Ko-vács É - va szo-mo - rú, Nem kell né - ki ko-szo - rú,
Mert már meg-ej-tet - ték, Fe-jét be-kö - töt - ték, Asszonnyá tet-ték.

18.

+ I. *Dávidné Soltári* (1790–91) STOLL 393. 135. sz. Ks.: *Ári, ári, Szabó Sári nagy ringyó*

II. *Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye* (XIX. század eleje) STOLL 531. III. 137a–b. Ks.: *Ári, ári, Szabó Sári nagy ringyó*

Az I. szó szerinti másolata két hang eltéréssel.

⁵ *hevés korig* – kis ideig

⁶ *lapsativa* – laxativa, hashajtó (itt voltaképp magzatelhajtásról van szó)

^{11–12} a *kincs-tekints* rím egy 1548-as házasének óta egyike a magyar költészet legelterjedtebb rímpárjának. A XVIII. századi közköltészetben pl. a *Ritka kertben* kezdetű lakodalmi énekben (melyet az I. forrás-kézirat is tartalmaz) szintén megtaláljuk

19.

Világi nóták (XVIII. század vége) STOLL 516/A. 8a–b. Ks. *Mély a Hernádnak a széli*

Kiadása: STOLL 1984, 167.

A nyitóstrófa korabeli változatai pl. *Fábián Gábor-ék.* (1810) STOLL 612. 12a.; *Karap Sándor kézírata* (1812) STOLL 629. 82a–83b.; *Bándi Péter-ék.* (1837) STOLL 819. 45. sz.

Csúfondáros párosító vagy „kiéneklő” dal. Minden szakasza (= motívuma) a 4. kivételével ún. közhelystrófa, mely különböző műfajú lírai alkotásokban bukkan fel.

Csak a nyitómotívum: BARTALUS 1873–96, III. 153. és 155. sz., VII. 149. sz.; LIMBAY 1880–1888, IV. 743. sz.

A párosítók gyakori motívuma, hogy a kiénekelte pár cselekszik valamit (pl. a legény a lovat itatja/ugratja ~ a leány őt várja), de e dal átvitt értelmű cselekvéseinek (abrakolás ~ ugrás) nem találtam meg párját a MNT IV. kötetében.

A 2. vsz.-hoz: lány–legény mint kapitány és kapitányné MNT I. 867. sz. (ugyanaz az adat szerepel az MNT IV. 563–564. 19. példájában).

⁸ *Száz tő hosszát átugorja* – fiatalosan mozog, jó erőben van. Vö. a szólással: *Átugorja még a száz tő hosszát* (O. NAGY 1982, 685. t784.)

¹³ *fundálta* – csinálta, kitalálta

¹⁶ *Keresztúri fakó lóra* – a *fa ló* jelentése többek között: csép, eufemisztikusan tehát: ütleg (ÚMTSZ)

I. 1. d) Asszonycsúfolók

Az asszonyokat ugyanazokért csúfolják és kárhoztatják a XVII–XVIII. századi közköltészetben, mint a lányokat (lustaság, italozás, kurválkodás, nyelvelés). Az itt közölt szövegekben mégis a leggyakoribb vád a részegeskedés. Erre a mindennapos társadalmi jelenségre utal, hogy a korabeli anekdotáknak is tárgya a jámbor férj küzdelme részeges feleségével (I. KÖNYI 1782, újrakiadva 1981, 27–30., vagy a győri kalendárium feleségeket csúfoló történeteit: SZILÁGYI F. 1983). Az urát megcsaló, kijátszó, részegeskedő asszony zsánerfigurája a XVIII. századi iskoladramáknak is kedvelt szereplője.

MÁSODIK VÉNASSZONY

Mihelyt vizet iszom, gyomrom háborodik,
Lábam a Bodrogtól ing és tántorodik,
Aki vizet iszik, mind elnyomorodik,
Ha lagziba van is, szíve szomorodik.

A vén tarisznyákat az ital táplálja,
Zsuzska komám okos, hogy ő nem sajnálja
Magától, hasznait hiszi és próbálja,
Tudja, miként fekszik a bornyúné tálja.

Neptunus és Bacchus vetélkedése (1792 k.) 475–482. sor ;
RMDE XVIII. 1/2. 1395.

20.

+ I. *Perecz József-ék.* (1755) STOLL 250. 14–15. Ks.: *Nékem egy gondolat ütökzött elmémben*

II. *Lócsei ék.* (1768) 169–70. *ARIA DE RUSTICA FÆMINA.* Ks.: *Nem vagyok én parasztlaszony, hogy néztek tik énrám*

3 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 4., 2., 6^v. Refrénje kontaminálódott a *Vizet, pajtás, te ne igyál* kezdetű bordicséretével. A kurzivált szavak onnan valók, mivel a II. forrás csak a hívfőszóval és etc. jelzéssel utalt rájuk.

6^v = 3. Gyere velem, komám asszony, menjünk a kocsmára,
Majd eljőjjünk, ha akarom, hónap vacsorára!
Az hátom megverik,
Aztat tudnám, hogy mért?
Dínom, dánom,
Tölts tele, nem bánom,
Jó az jó borocska!

III. *Szép új világi mulatságos énekek* (én.). OSZK PNY 2.959, valamint a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei SS 295. (a kolligátum 4. darabja) Ks.: *Nékem egy szép gondolat most jutott eszembe*

Kiadása: THALY 1864, II., 385–387. (az OSZK Oct. Hung. 74-re hivatkozva, „vásári nyomtatványról”) 8 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1., 2., 4., 3., E1, 5., 6., 7.

E1 = 5. Az én uram azt gondolja, hogy őtet szeretem,
De mint eb a somfabotot, őtet úgy kedvelem:

Mert haragos durda, [!]
Igen herde-burda,
Hej, dínom, dánom,
Töltsd tele, nem bánom!

Thalynál: Mert haragos, durva,
Igen hebeburgya,....

A ponyva 15–16. és a 27–28. sora fel van cserélve az I.-höz képest.

+ IV. Jankovich Miklós: *Magyar világi énekek* (1789–91) STOLL 383. 48b–49a. Ks.: *Egyszer egy szép gondolatom ütközött eszemben*

A leghosszabb szövegváltozat. A 45–46. sor alternatívjaként a 16. vsz. 3–4. sorának változatát szúrta be Jankovich (a 8. vsz. refrénsorának rövidítése után):

Ó, te úri vendég,
Úgy szeretlek hogy még

V. Horváth János-ék. (1790) STOLL 395. 24a–b. *MÁS ABBŰLA FABRICABŰL*. Ks.: *Egyszer egy szép gondolatom ütközött elmémben*

8 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1–3., IV/10., 5., 4., 6., 7.

VI. Nagy Iván-kolligátum (1797) STOLL 401. 64a–b. Ks.: *Nem vagyok én parasztember, reám úgy nézettek*
A rokon hangvételű dicsekvő dal (l. 79/XI. sz.) 6–8. vsz.-a szövegcsaládunkból származik:

6. Mostan egy szép gondolatok [!] ütkeznek elmémbe,
Melyet én magamnak tartok teljes életembe:
A korcsmán meghalni,
Holtig jó bort nyalni,
Haj, dínom, dánom,
Tölts, bizony nem bánom!
7. Meghogyom én az uramnak az testamentomban,
Hogy engemet holtom után temessen hordóban,
Az úri koporsó,
Tele pintes korsó,
Haj, dínom, dánom,
Tölts, bizony nem bánom!
8. Sógorom a lurkó,
Ama veres Gyurkó,
Hej, dínom, dánom,
Ha tőtöd, sem bánom!

VII. Horváth András-ék. (1799–1800) STOLL 444. I. 22b. *AZ ISZÁKOS ASSZONY*. Ks.: *Nekem egy szép gondolat most jutott eszembe*

8 vsz., a ponyvaszöveg (III.) másolata.

VIII. *Világi nóták* (XVIII. század vége) STOLL 516/A. 30a–31a. Ks.: *Nekem egy szép gondolat most jutott eszembe*
8 vsz.; a ponyvaszöveg (III.) másolata.

IX. Jankovich Miklós: *Nemzeti Dalok Gyűjteménye* (XIX. század eleje) STOLL 531. VI. 41a–b. Ks.: *Egyszer egy szép gondolatom ütközött elmémben*

7 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1–3., IV/10., 5., 4., 7. Refrénje megegyezik a IV/1. vsz.-ével.

X. *Világi énekek és versek B. P.* (1800) STOLL 557. 157. sz. Ks.: *Nekem most egy szép gondolat ütközött elmémben*
8 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1–3., 5., IV/10., 4., 6., 7.

- XI. *Pater Vitus verseskönyve* (1800 k.–1831) 73–74. *RÉSZEGES ASSZONYOKRÓL*. Ks.: *Nékem egy szép gondolatom most jutott elmémben*
7 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1–3., 5., 4., 6., 7.
- XII. *Dunántúli verseskönyv* (1802) STOLL 563. 24b. Ks.: *Maston egy szép gondolat ütközött elmémben*
Kiadása: STOLL 1984, 71–72.
7 vsz., igen közeli variánsa az I. változatnak, csak sorrendjük más: 1., 3., 4., 2., 7., 6., 5.
- + XIII. *Gazdag Mihály-ék.* (1822) STOLL 700. 108a–b. Ks.: *Nékem egy friss gondolat ütközött eszembe*
Ez a változat is több új, alkalmilag hozzátoldott vsz.-ot tartalmaz. A férjét megmérgező asszony új motívum.
- XIV. *Gyulai Gaál Vince-ék.* (1821–23) 48–49. 29. sz. Ks.: *Ím most nékem szép gondolat ütközött elmémben*
7 vsz., sorrendjük a IV.-hez képest: 1., E1, 3., 10., 8., I/4., 9. A szokásos záróvsz. átalakult:

E1 = 2. Szólok kendnek, komámasszony, *íme* a csutora,
Hörpentsen kend, szomszédasszony, még nem jön az gazdal
Ó, te vörös Gyurkó,
Hozd ide, szolgálól
Dínom, dánom,
Tölts, bizony nem bánom!

A részeges asszony dicsekvése felvidéki eredetű, a Dunántúlon és Erdélyben is ismertté vált szövegcsalád, melynek terjedését ponyvakiadásai is segítették. I/2. vsz.-a középkori szüzsé, melynek feltételezett őse a XII. századi Rajna-vidéki költő, Archipoeta Gyónás c. versének 12. vsz.-a (*Meum est propositum in popina mori*). Ez a strófa és a Gyónás másik négy szakasza (a 25 vsz.-os műből kiszakadva) önálló életet élt. Összekapcsolódott a *Carmina Burana* egyik dalával, és ez az összetoldott deák mulatódal-egyveleg évszázadokon át népszerű volt Európában. A Budán 1478-ban készült Magyikódexbe is bemásolták egyik verzióját. A XVIII. században ketten is lefordították magyarra: Pálóczi Horváth Ádám: *Korcsma-tus* (ÖÉ 355. sz.), Ráday Gedeon, *Orpheus* 1790. július (modern kiadása: TÜRÓCZI-TROSTLER 1953, 103–104.), és ponyván is kiadták. Magyar nyelvű változatain túl az ének eredeti latin szövegével is ismert volt korszakunkban (VIL 1. 436.). L. pl. *Kresznerics dalgyűjteményében* (STOLL 399.) I. 35a. latinul (*Cantilena Potatoria – Gualterus de Mapes*), majd ugyanott (35b.) magyarul *Korcsma-Dall* címmel, 5 négysoros szakaszban, *Feltettem, hogy életemet végzem a korcsmában* kezdettel.

A köteten belüli szövegösszefüggések: az I/1–12. + 21–24. sorok beépültek a 79/XI.-be (6–8. vsz.), a I/31–32. sor a 24. sz. 19–20. sorába, a XIII/21–22. sor a 21/V. 48–49. sorába.

Az I/15–16 vendégszöveggént a bordalokban, ivónótákban is fölbukkan, pl.:

Nosza hát, tölts innom még,
Mert a torkom úgy megég!
Ó, te józú vendég,
Úgy megszeretlek, hogy még!

Énekeskönyv (1810-es évek) STOLL 684. 29b–30a
(a *Hallod-é, te szolgáló* kezdetű bordal 6. vsz.-aként)

A borivók tréfás testamentuma több tréfás népdalunk és mulattató népszokásunk szerves részévé vált. Pl. a Maksus nevű pásztor ezt mondja egy betlehemes játék 2. „bemenet”-ében:

Ha én meghalok, meghagyom, hogy temessenek el mustos hordóba:
Mert a mustos hordó
Nem úri koporsó,
Én kezem sem fogi
Meg többet a korsót.

KÁLMÁNY 1877–78, II. 34.

A részeges asszonyokat csúfoló dal olykor a lusta, rossz fonó asszonyok gúnyolásával kontaminálódik. Lerövidült formában a folklórban is él, pl. Somogy és Zala megyében (I. KÜLLŐS 1994, 327–28. sz.); és egy más ritmikájú tussal összeénekelve (MNGY VIII. 318. – Kiskanizsa, Zala m.).

A II. variáns kezdősora egy 1840-es évekbeli trágár szöveg nyitósoraként is felbukkan (csak 1–3. vsz.-át közöljük):

1. Nem vagyok én parasztleány, úgy nézettek reám,
Megmutatja úri ruhám, úri famlíám.
2. Uramatyám az erdőben disznók után sétál,
Asszonyanyám a városban kenyeret koledál.
3. A Bakonynak közepében vagyok Csesznek vára,
A kurvanyád valagának mi gondja reája?

Pintér Endre népdalgyűjteményének 2. folytatása
(1846 k.) MTAK Irodalom 8^r 206/40. 439. sz.

További folklórvariánsai: *Bárány Ágoston küldeménye Nagybecskerekéről* (1846) MTAK Irodalom 8^r 206/101. 46. sz.; ERDÉLYI 1846–48, I. 193. sz. (a ponyvaszöveg lerövidült változata); *Kiss Lajos kézírata* (1864–79) OSZK Ms. mus. 483. III/b 1134. sz.; LIMBAY 1880–1888, III. 465. sz.; MNGY VI. 195–196.; GÖNCZI 1948, 224., 227.; MNT IX. 167. sz.

Az I/15–16. sor változatát egy XIX. századi tréfás vendégküldő dalban is megtaláljuk:

Uccu, kedves vendég,
Úgy szeretlek, hogy még;
Hej, kinyitom az ajtót, úgy szeretlek, ha mégyl!

BARTALUS 1873–96, III. 162. sz.

Az I/5. vsz. önállóan is folklorizálódott:

Akit én szeretek, meg van az szeretve,
Ha rátekintek is, elfakad nevetve.

LIMBAY 1880–1888, II. 309/2. sz.; vö.: SZÍNI 1872, 184. sz. 3. vsz.

Csak a refrénsorokat variálja az alábbi, XIX. század közepi változat:

Hej, dinom, dánom,
Töltsd tele, nem bánom,
De még azt se bánom:
Te légy az én párom!
Hej, dinom, dánom,
Ez itt az én párom!

Szentgyörgyi Lajos: Dalfizér (1859) SZABÓ T. 1969, 164. sz.
vö.: *Kiss Lajos kézírata* (1864–79) OSZK Ms. mus. 483. II. 483. sz.; IV. 95. sz.

A refrén változata egy 1828-as, kontaminált kalendáriumi hazugságmesében is felbukkan:

Kukurikú, dínom-dánom,
Töltsd, édes komám, nem bánom...

A sohonnai helységbe
(Magyar- és erdélyországi új és ó kalendárium, Rév-Komárom, 1828, 91. vsz.)

I.

- ¹⁴ *pintes korsó* – boros korsó; a pint egy ivóedényről elnevezett régi bormérték, 2 icce; űrtartalma területenként és időnként változó
²² *vörös Gyurkó* – ember alakú boroskorsó (vö. Miska-kancsó)
³¹ *Szálla* – a lat. *salus* (egészség[edre]) magyarítása; *jetünk az pincére* – a borpincék rendszerint a falun kívül fekvő szőlőhegyen vagy pincészeren (pincesoron) voltak
³⁷ *csotorát* – csutorát: kulacsot; fából esztergált vagy faragott bor- vagy pálinkatartó edény; a *csutora* elnevezés inkább a Dunántúlon és a Felföldön, a *kulacs* pedig az Alföldön terjedt el

IV.

- ²⁶⁻²⁷ *lábkapcájának / Eb kaprával főzne...* – valami rontó célzatú mágikus eljárás emlékére utal az ebkaporral való főzés
⁴⁹ *testamentomban* – végrendeletben; testamentum (lat.)
⁶⁷ *ki-ki légyen céhben* – ki-ki álljon csapatba, és közösen igyanak
⁷⁰ *borostya* – borosta, (bortisztító) ecset, kefe (MTSZ I. 168.)
¹⁰⁰ *faromat se bánom* – nem félek a részegeskedésért járó veréstől

21.

- + I. *Szádeczky Miscellania* (1755) STOLL 251. 303., 304. Ks.: *Meg nem innám én, elhidd, már az paraszt vizet*
Kiadása: VARGA 1955, 66. (más sortördéssel)
A szöveg eredetileg két különálló versként van lejegyezve: az 1–3. vsz. előtt: *BALINTIT*, a 4–5. vsz. előtt a *MÁS* alcím olvasható. A szövegcsalád összetartozása miatt azonban a kettőt összefüggő szöveggént kezeljük. Az egykori 1. szöveg záróstrófájának végén a 8+6-os sor felbomlik, s a más változatokban (pl. IV/8.) a sor végén álló rím a felsor végére kerül. A címként fölébe írt név valószínűleg Balintitt János (†1784) tövisi báróra utal, aki sokat foglalkozott költészettel, de csak egy munkáját, a németből magyarított *Kodrus* c. szomorújátékát ismerjük (SZINNYEY 1891/I.). Nevének felbukkanása e forrásban talán azt jelzi, hogy a lejegyző tőle kapta a szöveget, ill. hogy ez a 3 vsz.-os dal az ő kedves nótája (is) lehetett.
- II. *Szíveket Újító Bokréta* (1770) STOLL 299. 69. sz. Ks.: *Mely nagy öröm, vigasság engem általjáró*
Kiadása: VERSÉNYI 1914, 133–134.
7 vsz., sorrendjük a IV.-hez képest: 1., 6., 7., 4., 5., 2., V/10.
- III. *Alsókubini kézirat* (1779–82) STOLL 344. 72a–b. Ks.: *Mely nagy öröm, vigasság, kik egymást szeretik*
3 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: E1, 1., 2. Egyedi vsz.-a (a IV/1. vsz.-hoz hasonló):

E1 = 1.   Mely nagy öröm, vigasság, kik egymást szeretik,
Mely nagy öröm, vigasság, kik egymást kedvelik,
Majd egy nagyot kurjantok,
Majd egy nagyot hörpentek,
Akár élek, akár halok, csak téged óhajtlak.

A strófa 5. sora egészen más kontextusban, a *Csak tenéked, ó, jó bor* kezdetű bordicsérő strófában (I/2.) szokott megjelenni.

- + IV. *Aranka György gyűjteménye* (1782–90) STOLL 345. I. 125b. Ks.: *Mely nagy öröm, vigasság engem általjáró*
8 vsz. Minden vsz. 5. sorának 2. felsorát megismételteti – rep. jelzéssel.

- + V. *Aranka György gyűjteménye* (1782–90) STOLL 345. I. 108b–109a. *RÉSZEGES ASSZONY DALA*. Ks.: *Örömben a szívem éppen megmozdula* 10 vsz. Tovább bővíti a II–IV. szövegeket.
- VI. *Rákosi Sámuel Holmija* (1791) STOLL 409. 137b–138a. *VILÁGI ÉNEK*. Ks.: *Mely nagy öröm, vigasság engem általjára* 4 vsz., sorrendjük a IV.-hez képest: 1., V/10., 6^v, 2.
- VII. *Adorján Imre-ék.* (XVIII. század vége) STOLL 446. *A KORCSOMÁN LEVŐ ASSZONYOK ÉNEKE*. Ks.: *Örömben a szívem éppen megmozdula* Kiadása: T. NAGY 1877/II., 155–156. 9 vsz. A *Meg nem innám* kezdetű 2. vsz. kivételével az V. strófáit tartalmazza. Sorrendjük: 1., 3–10. A vsz.-ok 5. sora gyakran két rímes félsorra esik szét.
- VIII. *Világi Énekek* (XVIII. század vége–XIX. század eleje) 1a–b. *RÉSZEG ASSZONY ÉNEKE*. Ks.: *Mely nagy öröm, vigasság engem általjára* 9 vsz. Szinte szó szerint megegyezik a IV.-kel. Sorrendjük IV.-hez képest: 1–3., 5–7., 4., V/10., 8.
- IX. *Pálóczi Horváth Ádám: Ötödfélszáz énekek* (1813) STOLL 639. 345. sz. *IFJÚ LEGÉNY-TUS*. Ks.: *Szegény legény, nem csuda, ha a bort szereti* Kiadása: BARTHA–KISS 1953, 418. Csak az I/4., ill. IV/6. vsz. szövegváltozata dallammal.
- X. *G. S.-ék* (1828 k.) STOLL 753. 6b. Ks.: *Szegény legény nem csuda, ha a bort szereti* Csak az I/4. vsz. szövegváltozata. A kézirat e részébe csak rövid, egy szakaszból álló pohárköszöntőket, tusokat jegyeztek fel, némelyikük úgyszintén hosszabb énekek töredéke.
- XI. *Almási Sámuel: Magyar Dalnok* (1834) STOLL 795. 124. sz. Ks.: *Boritalba vénasszonyt én sohase láttam* 2 vsz. Dallammal lejegyzett, redukált variáns az I/5., ill. IV/7. vsz.-ából.

A részeges asszony hitvallása, bordicsérete s az énekmondó ironikus kommentárja.

Erdélyi eredetű szövegcsalád, mely azonban néhány felvidéki és dunántúli gyűjteményben is megtalálható. Csaknem azonos évben bukkan fel az előző (20. sz.) énekkel, az ország másik végében. Egyáltalán nem véletlen, hogy sohasem szerepelnek forrásainkban *együtt*; kéziratainkban vagy egyi-
kükkel, vagy másikkal találkozunk. Azonos szüzséjük és rokon versformájuk arra enged következtetni, hogy inkább *egymás megfelelőinek* kell tartanunk őket, s ily módon ezt a dalt 20. szövegünk keleti verziójának tekinthetjük.

A IV. és VIII. szinte szó szerint, az V. és a VII. pedig egyetlen vsz. híján megegyezik. A nem erdélyi változatok mind lerövidült, átalakult szövegek. A III. mindössze két alap- és egy egyedi vsz.-ból áll; a IX–X. pedig csak az I/4. vsz. szövegváltozatából. A viszonylag kései XI. csak az I/5-re épül. Mindhárom tussá, pohárköszöntővé redukálódik, ami a műfajváltás jele.

Az I. változat szótagszámai ingadoznak; hol 7+6-os, hol 8+6-os nagysorokra bomlik. Rendhagyó a 3. vsz. három kissora is.

Az I. 19–21. sora a későbbi variánsokban más helyeken bukkan föl, pl. a IV. (egyébként egyedi) 6. vsz.-ában (33–36. sor).

A *Meg nem innám* kezdetű V/2. strófa 3–4. sorának sorrendje esetleges. A *Vagyon még az uramnak egy hitvány gatyája* kezdetű V/10. szakasz vendégszöveg, mely az 1770-es évekre datálható *Generalis insurrectio* (*Megbolondult a világ*) szövegében is megtalálható.

Az önállóan szereplő I/4. vsz. – férfi szájába adott bordalként – eredeti versformáját elveszítve, izometrikus 4×13-assá alakulva bukkan fel az 1840-es években:

Szegény legény nem csuda, ha a bort szereti,
Mert őtet a búbánat gyakran kerülgeti,
Ilyenkor, ha poharát csordultig töltheti,
Minden bűját, bánatját könnyebben felejtí.

Szathmáry Károly küldeménye Hódmezővásárhelyről (1846)
MTAK Irodalom 8^r 206/102. 23. sz.

Ugyanezt az önállósdott szakaszt I. még ERDÉLYI 1846–48, III. 177. sz.; KRIZA 1863, 468. sz.; BARTALUS 1873–96, IV. 142. sz.; MNGY VIII. 315.

V.

- 2 *megmosula* – megmosódott
7 *sem lépnek ... egy igét* – egyet sem lépnek
32, 35 *osztovátám* – esztovátám, a szövöszék szláv eredetű erdélyi neve
40 *ejtelest* – az ejtel Erdélyben használatos úrmérték, azonos a kupával; 1823-ig 1,36 liter (SZT II. 723.)

*

A korszakból két dallamlejegyzését ismerjük.
IX. kéziratos változatát kiadta BARTHA-KISS 1953, 691. Bartha Dénes átirása nyomán adjuk közre:

Sze-gény le-gény nem csu-da, ha a bort sze-re - ti,
Mert ő - tet sok bú - bá-nat gyak-ran hány-ja - ve - ti.
De ha sze - rit te - he - ti,
A kan-csót fel - ve - he - ti,
Bú-ját - ba-ját, minden gondját az-zal el - te - me - ti.

XI. változatát saját átiratban közöljük (eredetileg A-dúrban):

Bor - i - tal - ba vén-asz-szonyt én so - ha - sem lát - tam,
Tíz ku - pa bort fel - hör-pin-tett, sze - me - im - mel lát - tam,
sze - me - im - mel lát - tam.

- + I. *Szép új világi mulatságos énekek* (é. n.) OSZK PNY 2.959., valamint a Sárospataki Tudományos Gyűjtemények SS 295. (kolligátum 4. sz.) *RÉSZEGES ASSZONYOKRÓL*. Ks.: *A részeges asszonyok*
- II. *Két [2] szerecsennek furcsa históriája...* (é. n.) OSZK 803.112. Ks.: *A részeges asszonyok*
- III. *[meg nem határozható ponyva, kolligátum része]* Ks.: *A részeges asszonyok*
Kiadása: HÁHN 1877, 366–367.
A szöveg csaknem szó szerint megegyezik a II.-kal.

Az éneket – bár metrikai alapképlete 13~14, 7, 7, 6 alapú, ungaroesca jellegű strofa – az első „félsorok” és a 3–4. sorok gyakori rímeltetése miatt kissorokra tördelve közöljük.

A dolgozni nem akaró, részegeskedő, férjük távollétében asszonybarátaikkal mulatozó, vendégeskedő nők szájába adott bordicsérő örömeinek. Bár nem közvetlenül ehhez a szövegcsaládhoz tartozik (mert nem belülről, hanem kívülről, a férfiak szemével látja és nevükben szólja meg a „rossz asszonyokat”), témájában rokon ezzel és 23. énekünkkel is a *Csőbrös István-ék*-ben (1822–25) feljegyzett *Az asszonynépekről való gúnydal* (l. KATONA-LÁBADI 1993, 150–152., 45. sz.). A kopácsi parasztleány valószínűleg ponyváról másolta be katonakönyvébe ezt a régies stílusú, helyenként már romlott szövegű verset. A paraszti kéziratosságban fennmaradt ének mind a nőbecsmérlők műfajának, mind pedig ennek a szüzsének változatlan népszerűségét bizonyítja.

I.

- ² *gyenelógyiája* – genealógia, származástan (lat.)
- ¹⁵ *veres Gyurkót* – bortartásra alkalmas, vörös agyagból készült, mázatlan cserépkorsót (vö. Miska-kancsó)
- ¹⁹ *mushalattal* – muskatály, muskotály (MTSZ I. 1494.)
- ⁵² *pintes korsónál* – a pint: ivóedényről elnevezett régi bormérték, 2 icce, kb. 1,67 liter

Szíveket Újító Bokréta (1770) STOLL 299. 67. sz. Ks: *Lettem már gondolatom az házasság dolgáról*
Kiadása: VERSÉNYI 1914, 129–130.; HARGITTAY 1983, 26. sz.

- ⁶ *jáspisok* – féldrágakövek
- ⁷ *áspisok* – viperák
- ⁹⁻¹⁰ *fortélyos tengerek* – Vö. az ismert szólásokkal: *Tűznél, tengernél, asszonyi állatnál gonoszabb nem lehet* (Baranyai Decsi János, 1583); *Tűz, asszony és tenger miatt vesz el sok ember* (Kis-Viczay János, 1713; idézi: MARGALITS 1995, 712.)
- ¹⁶ *apolgatják* – csókolgatják
- ¹⁷ *simforizálással* – hízelkedéssel, nyájaskodással (MTSZ)
- ¹⁹ *tanarokat* – tanórok: bekerített liget, berek, füves legeltetőhely (MTSZ); itt a női szeméremtest eufemisztikus megnevezése
- ²⁸ *nem ohajtnak* – nem sajnálkoznak, siránkoznak
- ³¹ *subscriba* – írnok, jegyző; *kancalista* – írnok, kancelláriai hivatalnok
- ⁴² *Márs prédájává lenni* – a háború istenének zsákmányává (ti. halott katonává) lenni

24.

Herschman István-ék. (1773–90) STOLL 310. 17. Ks.: *A dió is jó törve*

Kiadása: KOMÁROMY 1992, 83.

A dal végén: „Finis”

Kissé magyartalannak tűnő lejegyzés. A 4. vsz. a 20. szövegcsalád I/6., ill. IV/3. vsz.-ának szöveg-variánsa, amely valószínűleg alkalmilag kapcsolódott ehhez a dalhoz.

Ugyanezt a témát variálja egy 1830-as évekből származó szöveg:

Danolák

A dió törve jó,
Az asszony verve jó,
Gyenge, mint a nádszál, mindenre hajlandó.

Kelecsényi József gyűjt. (1832–40) STOLL 783. 123a

1–2. strófájához l. a latinból magyarított proverbiumot: *Diófának, számárnak, asszonyembernek verve veszik hasznát.* (Kis Viczay János 1713, idézi MARGALITS 1995, 121.). Bod Péter *Szent Hiláriusának* (1762) tizenegyedik részében, az 595. példázatában (*A diófa mit felelt az asszonynak?*) így magyarázza a szólást:

Nux, asinus, mulier, simili sunt lege ligati
Hæc tria nil recte, ni quatiatur, agunt.
Asszony, számár, diófa, ha nem veretnek,
Jó gyümölcsöt másként soha nem teremnek.
Hárman egy törvények vagyon hát ezeknek,
Másszor okát ne kérdd gyümölcsstermesemnek.

BOD 1982, 222.

Folklórváriánsai: ERDÉLYI 1846–48, III. 192. sz. (minden bizonnyal a Kelecsényi-féle, fentebb idézett kézirat nyomán). A téma rokon hangnemű feldolgozását l. *Kiss Lajos kézírata* (1864–79) OSZK Ms. mus. 483. II. 380. sz.; *Weiss József népdalgyűjtése* (1867) MTAK Irodalom 8^t 149. 179. sz.; KRIZA 1863, 313. sz. (3. vsz.)

25.

+ I. *Herschman István-ék.* (1773–90) STOLL 310. 155–156. Ks.: *Hol lakik kend, hógomasszon? Keresztúrott*

II. *Dávidné Soltári* (1790–91) STOLL 393. 138. sz. Ks.: *Hol lakik kend, hógomasszony? Keresztúrban*

Nj.: *Szerelmemnek*

3 vsz. Az ének nyitóvsz.-a az I/1. variánsa, folytatása azonban mulatódal, a 3. vsz.-a pedig adománykérő záróstrófa. Szótagszámai ingadoznak:

2. Három márvás a zsebembe, kednek adom,
Ha megisszuk jövő éjjel, azt sem bánom!
Úgy megszerettelek,
El sem felejtelek,
Amíg élek!

3. Már mi innet ha elmenyünk, csak elmenyünk,
 Hogy itten az úrnak terhére ne légyünk!
 Követjük mindenekről,
 Megengedjen ezekről
 A versekről!

3. vsz.-ának változatát I. a XV. jegyzetében is.

III. *Kresznerics Ferenc dalgyűjteményei* (1790–1809) STOLL 399. I. 50a–b. *A ROSSZ ASSZONYOK LECKÉJE*.

Ks.: *Tanuld, asszony, az uradat megböcsülni*

4 vsz., sorrendjük a IV.-hez képest: 1., 3., 4., E1:

E1 = 4. Gazda gondja, hogy házához részeg másszon,
 Se ágyfejet, se ágylábot ne válasszon,
 Feleségét disznóóiba,
 Hol nem fog heverni tollba,
 Lefektesse.

+ IV. *Legislegújabb négy világi énekek* (é. n.) OSZK PNY 2.926 Negyedik. Ks.: *Tanuld, asszony, az uradat megböcsülni*

Több alműfaj és szöveg kontaminációja.

VI. *Énekes Gyűjtemény I.* (1799) 71. sz. Ks.: *Tanuld, asszony, az uradat megböcsülni*

6 vsz., sorrendjük a IV.-hez képest: 1–4., 6., 8.

VII. *Thaly-kolligátum* (XVIII–XIX. század) STOLL 511. 163a–b. Ks.: *Tanuld, asszony, az uradat megböcsülni*

6 vsz. Az V. másolata, viszont csak öt soros strófák, sorismétlés és kurjantás nélkül.

VII. *Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye* (XIX. század eleje) STOLL 531. III. 140a. Ks.: *Hol lakik kend, húgomasszony? Keresztúrtban*

3 vsz. A II. Jankovich-féle másolata.

+VIII. *Szirmay Antal: Quodlibet* (1812) STOLL 633. 118a–b. *HEGYALJAI ÉNEK*. Ks.: *Hol lakik kend, húgomasszony? Keresztúrtban*

Kiadása: KÖNIG 1902, 71–72.

IX. *Kazinczy Ferenc: Tövisék és virágok – jegyzetek Az avatlan c. vershez* (1810 k.) Ks.: *Hol lakik kend, húgomasszony? Keresztúrtba*

Kiadása: RMKT XVIII/II. 329.

Kazinczy az éneket „egy végre-végre, harminc év után avúlni kezdő hegyaljai Gassenhauer”-nek, azaz utcai dálnak mondja (ez a kifejezés már a XVI. század első felében használatos a német közzenében), „melyet az æsthetica históriájára nézve itten feljegyzünk: [...] Nem rosszabb duetto, mint soka azoknak, melyeket fortepiánóink mellett s az operákban hallunk”. A Kazinczy-féle szöveg a szintén Zemplén megyei, Szirmay Antaltól származó VIII. variáns összevont változata. (Csaknem egykorúak, hiszen Kazinczy a *Tövisék és virágok* szerkesztését 1810 körül zárta le.)

X. *Három világi új énekek* (1813) OSZK 803.103/2. Ks.: *Tanuld, asszony, az uradat megböcsülni*
 Megegyezik a IV. ponyvaszöveggel.

XI. *Révész Pál-ék.* (1813–15) STOLL 640. 16a–b. Ks.: *Tanuld, asszony, az uradat megböcsülni*

6 vsz., sorrendjük a IV.-hez képest: 1–4., 6., 8. Sorismétlés nélküli, 4 soros vsz.-ok.

XII. *Felvidtő V. Nóták I.* (1824) STOLL 720. 163. sz. Ks.: *Hol lakik kend, húgomasszony? Keresztúrtba*

Csak az 1 vsz., mely megegyezik a VIII/1. vsz.-ával.

XIII. *Felvidtő V. Nóták I.* (1824) STOLL 720. 242. sz. Ks.: *Az asszony egy szükséges rossz, de a férje*

3 vsz. Csak a férfitpanaszt tartalmazó strófák (I/3–5. vsz.).

XIV. *G. S.-ék.* (1828 k.) STOLL 753. 86a–b. Ks.: *Hol lakik kend, húgomasszony? Keresztúrtban*

1 vsz. Csak az I/4. vsz. változata.

XV. *Udvardy János népdalgyűjteménye* (1832) 40b. Ks.: *Hol lakik kend, húgomasszony? Keresztúrtban*

3 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1., 4., II/3^v.

3. Már mi innen ha elmegyünk, csak elmegyünk,
 Hogy többé e ház unalmára ne légyünk!
 Kérünk hát mindenekről,
 Engedelmet ezekről
 A versekről!

XVI. *Udvardy János népdalgyűjteménye* (1832) 97b–98a. Ks.: *Tanuld, asszony, az uradat megbecsülni*
 Nj.: *Hol lakik kend, húgomasszony*
 6 vsz., sorrendjük a IV., X. ponyvákhoz képest: 1–4., 6., 8. A nótajelzésnek megfelelő, réjakkal
 nem bővített, de az V–VI., XI.-re jellemző 12, 12, 8, 8, 4 szótagszámú strófák.

XVII. *Tóth István: Áriák és dallok* (1832–43) STOLL 786. 68. (126. sz.) Ks.: *Hol lakik kend, húgomasszony?*
Keresztúrba
 Csak az I/1. vsz. variánsa, dallammal.

XVIII. *Vári Szabó Sámuel-ék.* (1834) STOLL 803. 176. Ks.: *Hol lakik kend, húgomasszony? Keresztúrban*
 3 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1., 4., 3.

XIX. *Dalok, versek, jegyzetek* (1837) 34b. Ks.: Ks.: *Hol lakik kend, húgomasszony? Keresztúrban*
 3 vsz., sorrendjük az I.-höz képest : 1., 4^y, 3.

XX. *Kelecsényi József gyűjt.* (1832–33) STOLL 783. 46a. *CIMBAL[OMJ MELLETT.* Ks.: *Hol lakik kend,*
húgomasszony? Keresztúrban
 2 vsz., sorrendjük az I.-hez képest: 1., 2. Mindkettőben csak egy nyitókérdés szerepel. Idézzük:

1. – Hol lakik ked, húgomasszony? – Keresztúrba!
 Keresztúrba lakom én,
 Bíró lánya vagyok én,
 Keresztúrba. s. a. t.
2. – Id'ádja kend as a' lúdat nyolc garasé'?
 – Nem adom én nyolcé',
 Csak adom én csókf',
 Huszonnyolcé'.

XXI. *Kelecsényi József gyűjt.* (1832–33) STOLL 783. 84a–b. *A NŐSZÜLŐK ALKALMAZÁSÁRA.* Ks.: *Tanulj,*
asszony, az uradat megbecsülni
 8 vsz., sorrendjük a IV.-hez képest: 1–4., 6., 8, 10., 14. Néhol romlott, magyartalan a szöveg, pl.
 az 1. és 6. vsz.-ban. A cím jelentése: A nősülők számára.

XXII. *K. R. gyűjteménye* (1839–43) STOLL 833. 3. csomó 30b. Ks.: *Az asszony egy szükséges rossz, de férje*
 Csak 1 vsz. (az I/3. változata), a sorvégeken *oda* réjával.

XXIII. *Karácsony Lázár: Magyar népdalok, első száz* (1830-as évek) 47. sz. Ks.: *Hol lakik kend, húgom-*
asszony? Keresztúrba
 3 vsz., a kikapós menyecske dalává alakítva. Egyedi 2–3. vsz.-át jegyzetben közöljük:

2. – Hol lakik kend, húgomasszony? – Nagydobronyba.
 – Hova való a kend csöcse? A markombal
 – Talán nem is tudja kend?
 Mikor meg is fogta kend
 A malomba.
3. – Hol lakik kend, húgomasszony? – Devecserbe.
 – Hova való a kend csöcse? A kezembel
 – Talán nem is tudja kend?
 Mikor meg is fogta kend
 A kiskertbe.

Csak az 1. sort idézi: *Rumy Károly György gyűjt.* (1807–29) 70a.

Nótajelzésként szerepel (a fent idézetteken kívül):

Öt újdonton új világi énekek (é. n.) OSZK PNY 2.942 1. sz.; *Öt újdonton új világi énekek* (é. n.) MTAK Irodalom 8^r 206/172/A 66a–69b.; *Veress Márton-ék.* (1791) STOLL 419. 35. sz. *Kívánjuk, hogy János sokáig éljen*; 46. sz. *Egybegyülekezett nemes frequentia*; 61. sz. *Ez volt régen várt öröme szíveteknek*; 64. sz. *Hát már a kontyomat hordoznom kell mindég* (kötetünkben 35. számmal).

Az egyes változatokban más-más az alműfajok aránya.

Az I. kontaminált dal: párbeszédes szerelmi évődés (1–2.), asszonyregula (3.) és férjpanasz (4–5.).

A IV/1–13. vsz. regula, hogyan kell a jó asszonynak viselkedni, ill. a rossz asszonyt móresre tanítani, a 14–15. vsz. a férjpanasz, 16. vsz.-a párbeszédes asszonyi dicsekvés.

Dallamát II. Lipót császár koronázásának ünnepén (1790. június 10.) Bihar vármegyei cigány trombitások (talán töröksípások?) fújták Budán (SZABOLCSI 1961, 94–95.). Szirmay Antal mint a cigányzenészek kedves nótáját említi (SZIRMAY 1804, 63.; 1807, 77.). A dal hagyományos, cimbalomkíséretes mivoltára utal a XX. variáns címe (bár lehet, hogy csak Szirmay könyve nyomán).

Népszerűségét jelzi, hogy Kazinczy Ferenc is beépíti egyik epigrammájába, ahol a cigány ezt éneкли (vö. IX):

S jaj, mint bíg az imillyen! Andri, hallod
Mint meg bíg? Uczu, kezd el; Hol lakik kend!

Kazinczy Ferenc: Az avatlan; RMKT XVIII/II. 112. (154. sz.)

További előfordulásai a XIX. századból:

Kecskeméthy Csapó Dániel: Dalfüzérke (1844–46) IV. 24. sz. *Hol lakik kend*

Kiss Dénes gyűjteménye (1844), 58. sz. (dallammal); 3 vsz.-nyi szövegét I. *Kiss Dénes küldeménye* (1844) MTAK Irodalom 8^r 206/44. 58. sz.

Baki Gábor gyűjteménye (1846 k.) MTAK Irodalom 8^r 206/86. 31. sz. (*Hol lakik kend, húgomasszony?*) *Rábaköz Kelecsényi József népdalgyűjtése* (1846) MTAK Irodalom 8^r 206/63. 11b–12a. (*Tanuld, asszony, az uradat megbecsülni*)

Népdalok névtelen bekiüldőtől (1846) MTAK Irodalom 8^r 206/108. 38. sz. (*Hol lakik kend, húgomasszony?*)

Szóllósy István gyűjtése (1846) MTAK Irodalom 8^r 206/109. 48. sz. (*Tanuld, asszony, az uradat megbecsülni*)

Gödör József népdalgyűjtése (1846) MTAK Irodalom 8^r 206/113. 8. sz. (*Hol lakik kend, húgomasszony?*) Szend, Komárom vm.

Zerpák Antal gyűjtése (1846) MTAK Irodalom 8^r 206/158. 61. sz. (*Tanuld, asszony, az uradat megbecsülni*) Fertőd széplak

ERDÉLYI 1846–48, II. 441. sz., III. 193. sz. KRIZA 1863, 465. sz.; egyértelműen férjpanasz, korábban kontaminálódott strófákkal:

Házasságom mindég bánom, amíg élek,
A sok kölyköt el nem győzőm, attól félek;
Máris teli a puckó,
Úgy megbódult a fickó
Bánatjában.

Legénységem be szerettem, már azt mondhatom,
Ámde hogy azt elvesztettem, holtig siratom,
Mert feleség parancsol,
Nem fogadjuk, s korbácsol
A szájával.

Hogy kényesen magas kontyát feltehető,
S immár magát nagy gangosan rám köthette,
Férreűg és toppot mond,
Nekem mondja, hogy bolond,
Jaj, Istenem!

Gazdagsága, nagy jósağa és szépsége
Addig vala, míg elvettem, de már vége,
Csak enyim lett a verem,
Hova teszem tenyerem,
Mít csináljak?

Az asszony egy szükséges rossz, de a férje
Ókemétől a korbácsot ne kímélje,
Veregesse meg kétszer,
Útögesse meg hétszer
Minden héten.

Továbbá: *Almási Sámuel: Énekes Gyűjtemény* (1850 k.) Máramarosziget, megyei könyvtár V. 22–23. (Mf.: MTAK 2910/I–II.); *Kiss Lajos kézírata* (1864–79) OSZK Ms. mus. 483. I. 107. sz.; Szfni 1872, 138. sz.; BARTALUS 1873–96, III. 100–101. sz.; LIMBAY 1880–88, IV. 709. sz., V. 846/2–3. sz.

Szlovák variánsát a XIX. század közepéről, magyar fordításból is ismerjük:

Hol lakol te, én kedvesem? Keresztúron,
Keresztúron lakom én,
A pap húga vagyok én
Én lelkecském!

SZEBERÉNYI 1866, 78.

Recens folklórvariánsai pl.: BERZE NAGY 1940, I. 628.; MNT VI. 216. sz. A lakodalmi énekhagyományban összefonódva maradt fenn a férőpanasz és az asszonyoknak szóló házassági tanács (a párbeszédes, keresztúri strófák nélkül). MNT III/A 870. sz. (3–5. vsz.), 871. sz. (3–4. vsz.), 872. sz. (2. vsz.), 873–875., 877–879. sz. A 873-ból idézzük (csak a tematikusan rokon strófákat):

2. Csak azt mondják, a disznókat étessem még,
Ami a váluba maradt, én egyem még.
Hogyan egyem én azt még, ~ Hogy a nyila égye még,
Hogyan tégyem én azt még,
Komámasszony,
Komámasszony ~ sógorasszony?
3. Főzz magadnak tököt, répát, kukoricát,
Az uradnak finom lisztből süss pogácsát!
Öreg szőlővel rakd még,
Apró cukorral hintsd még,
Úgy léssz ám jó,
Úgy léssz ám jó!

4. Ha elmegy az urad a kocsmába,
 Akkor tē is gyorsan mēnj utánna!
 Vezesd haza, fektesd lē,
 Feküdj szépēn mellēje,
 Így lēssz ám jó,
 Így lēssz ám jó!

MNT III/A 873. sz. Csehimindszent (Vas m.)

Formailag és hangulatilag is rokon ezzel a szövegcsaláddal a XIX. század eleji Rummy-gyűjtemény egyik dala:

- Hol lakik kend, pajtás? – Patakon.
- Hogy mérik ott a bort? – Petákon.
- Hogy veszik a legényt? – Sok pénzen.
- Hogy adják a leányt? – Csak ingyen.

Rummy Károly György gyűjteménye.
 MTAK Irod. 8^r 206/1729. 15b

23 *pintest* – 2 iccés boroskorsót (kb. 1, 67 l) I.

30 *vétt* – vétett IV.
 44 *pof-lére* – pofonra (vö. nyakleves)

*

Első dallamlejegyzése a XVII. változatból származik. Sajat átíratban közöljük (eredetileg C-dúrban):

- Hol la - kik kend, húgom asszony? – Kereszt-úr - ba.
 - Ki lyá-nya kend, húgom asszony, Kereszt-úr - ba?
 - A bí - ró - é va-gyok én, Pi - ros csiz-mát hor-dok én
 Ke-reszt-úr - ba.

A korszakhatárunknál csak néhány évvel későbbi Kiss Dénes-féle dallamlejegyzést (1844) saját átíratban közöljük (eredetileg D-dúrban). Csaknem hangról hangra azonos Verseghy *Nincs megyénkben szebb leányka Örsikénél* kezdetű dalának folklorizálódott dallamával, melynek 1806-os eredetijét kiadta SZABOLCSI 1955, 74., 4/g dallampélda.

- Hol la - kik kend, húgom asszony? - Kereszt-úr - ban.
 - Ki lyá-nya kend, húgom asszony, Kereszt-úr - ban?
 - Bí - ró lyá-nya va-gyok én, Hí-res dá-ma va-gyok én
 Ke-reszt-úr - ban.

26.

Kozma-ék. (1777–81) STOLL 327. 49a. Ks.: Voltál-é Kassán a patikába?

Ebben a sárospataki provenienciájú énekeskönyvben a női nem elleni gúnydalok több fajtáját is megtaláljuk (I. kötetünkben a 10–15. sz. kurvacsfülfókat). Lehet, hogy a tulajdonos egyéni, alkalmi szerzeményei, melyek konkrét személyek ellen irányulnak, – ez pl. egy kassai német asszonyt, a patikáriusnét gúnyolja. A szövegek azonban – minden egyediségük ellenére – közismert versformákat, stílris sablonokat és motívumokat használnak fel.

27.

- + I. *Tolvaj István-ék. (1788–91) STOLL 381. 21a–21b. Ks.: Édes vérem, komámasszony*
- II. *Veress Márton-ék. (1793) STOLL 419. 58b. Ks.: Vérem, vérem, komámasszony*
 5 vsz., sorrendjük a III.-hoz képest: 2–4., VII/3., 1.; de más a strófák szerkezete, mint a ponyvái, a refrénből elmarad a kezdősor megismétlése.
- + III. *Ne-Ne-Ne-Ne Ne-Ne-Ne azaz dinnom-dánnom (é. n.) OSZK PNY 2.936; valamint: Ne-Ne-Ne, azaz dinnom-dánnom (é. n.) OSZK 820.789 Második. Ks.: Vérem, vérem, komámasszony!*
- IV. *Ne-Ne-Ne-Ne Ne-Ne-Ne azaz dinnom-dánnomok (é. n.) OSZK 819.070. Ks.: Vérem, vérem, komámasszony!*
 4 vsz. Megegyezik III. szövegünkkel.
- V. *A gyenge ifjúság dallos dallai (é. n.) OSZK PNY 3.127. Ks.: Vérem, vérem, komámasszony!*
 4 vsz. Szerkezete megegyezik a III.-kal, de csak a 4. vsz. végén van refrénsor.
- VI. *Szép világi énekek (é. n.) Kolozsvár, Egyetemi Kt. LVII. 475e. (Hetedik ének) Ks.: Vérem, vérem, komámasszony!*
 Kiadása: SZABÓ T. 1985a, 147.
 4 vsz., a III.-kal azonos szöveg.
- + VII. *Szirmay Antal: Quodlibet (1812) STOLL 633. 13a–b. Ks.: Vérem, vérem, komámasszony!*
 Kiadása: KÖNIG 1902, 73.
- VIII. *Pálóczi Horváth Adám: Ötödfélszáz énekek (1813) STOLL 639. 306. sz. ADAKOZÓ KOMÁMASSZONY.*
 Ks.: Vérem, vérem, komámasszony!
 Kiadása: BARTHA–KISS 1953, 401.
 4 vsz., a III. változata, dallammal.

Ajándéksoroló, párbeszédess asszonyi mulató dal.

Folklórváriánsok pl. BARTALUS 1873–96, VII. 161. sz. (az ÖÉ nyomán); LIMBAY 1880–1888, V. 992. sz.; HÁHN 1877, 367. (ismeretlen ponyváról).

394

I.

- 13 romlott, összevont sor (vö. VII. 2. és 3. vsz.); *icce* – ivóedényből kialakult kocsmai bormérték, kb. 0,65 l; *rotya* – rottyan
- 37 *Mihelyt ugrik, mindjárt fingik* – a lépés és szellentés összekapcsolódó motívumát l. a vénasszonycsúfolóknál (44. sz.), ill. *A sohonnai helységbe* (Magyar- és erdélyországi új és ó kalendárium, Rév-Komárom, 1827, 69. vsz.)

*

Dallamát a VIII. forrásban találjuk meg. Dúr és moll olvasata egyaránt elképzelhető. SZABOLCSI (1955, III. 5. dallampélda) a dallamcsalád moll-formáját, BARTHA (BARTHA-KISS 1953, 576–77.) a dúr olvasatot ajánlja. Saját átíratban közöljük:

- Vé-rem, vé-rem, ko-mám-asszony! Majd egy ma-rok lisz-tet a - dok!
- Jó tész -ta - e, ko-mám-asszony? - Héj, jó tész-ta, ko-mám-asszony!

Két-szer szi - tán szi - tál - ták, U-gyan meg is szi - tál - ták,
Sű - rű szi - tán szi - tál - ták, U-gyan meg is szi - tál - ták,

Vé-rem, vé-rem, ko-mám-asszony!

28.

- + I. *Lang Márton-ék.* (1789) STOLL 384. 6b–7a. Ks.: *Vérem, komámasszony*
- II. *Kresznerics Ferenc dalgyűjteményei* (1790–1809) STOLL 399. I. 50b–51b. *AZ ASSZONYOKRÚL.* Ks.: *Vérem, komámasszony*
4 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1., 4., 3., 2. Érdekessége, hogy az utolsó sort az 1 vsz.-ban „tutti”, az utolsóban „mindnyájan” megjegyzéssel ismételteti.
- III. *Horváth András-ék.* (1799–1800) STOLL 444. II. 4a. Ks.: *Vérem, komámasszony*
6 vsz. Utólag beszűrt, számozatlan strófája:

Vérem, komámasszony,
Mind olyan az asszony,
Ha nincs néki kedve,
Morog, mint a medve.
Vérem, komámasszony,
Csak olyan az asszony.

- IV. *Akadémiai verseskönyv* (XVIII. század 2. fele) STOLL 447. 15b–16b. Ks.: *Kincsem, komámasszony, csak olyan az asszony*

Kiadása: SZABÓ T. 1985b, 195. (betűhíven, 4x6-os strófákba tördelve)
10 vsz. Több szövegcsalád kontaminációjával létrejött (ingadozó, néha 6-os kissorokra bomló) 2x12-es strófákból álló dalfűzér. Asszonycsúfoló szakaszai (9–10.) az *Egyszer egy embernek nem vala egyebe* (32. sz.) variánskörébe tartoznak. Vénember- (2.) és vénasszonycsúfoló (5–6.) szakaszai is vannak. Egyedisége miatt az eredeti forrásból itt közöljük:

1. Kincsem, komámasszony, csak olyan az asszony,
Ha megissza magát, elhullatja szarát.
2. Nem én vagyok a vén, az én uram a vén,
Tudja a jó Isten, nem szeretetem én!
3. A püskönti [!] rózsza kihajlott az útra,
Nosza szívem, mátká, köss bokkrétát róla!
4. Minek nekem, rózsám, az az szép bokréta?
Magam is vagyok én egy szál levendula.
5. Sohase volna szép, mint vénasszonyt venni,
Ha sok pénze volna, aztat számlálgatni.
6. Szeretót mellette másat kék tartani,
Mert ráncos orcáját nehéz csókolgatni.
7. Bárcsak estve volna, avagy eső volna,
Avagy minden héten hármás innep volna!
8. Ritka rendet vágtam, vastag baglyát raktam,
Minden baglya alatt egy pár csókot kaptam.
9. Nosza, szívem, mátká, hadd el az uradat,
Add el a farodat, ruházd fel magadat!
10. Lám, a komámasszony eladta a farát,
Megruházta magát, megruházta magát.

+ V. *Pálóczi Horváth Ádám: Ötödfélszáz énekek* (1813) STOLL 639. 278. sz. *KONTYOS KOMÁMASSZONY*.
Ks.: *Vérem, komámasszony*
Kiadása: BARTHA-KISS 1953, 382.; *ÉP* 222. (131. sz.); HARGITTAY 1983, 19. sz.
Dallammal.

+ VI. *Pesti ék.* (1825) STOLL 730. 11b–12a. *NÉMELY ASSZONYOK ÉNEKE*. Ks.: *Kincsem, komámasszony*
A refrén csak az 1. és utolsó szakaszban volt leírva, a többinél csak jelezve.

Változatai lazán kapcsolódnak egymáshoz, versformája és motívumai is variálódnak (IV.). A kezdősorként és refrénként is funkcionáló „Vérem, komámasszony” megszólítás rokonítja az előző, szintén felvidéki (sárospataki) dallal.

A jegyzetben idézett IV/5–6. vsz. XVII. századi szövegelmélete:

Soha nem volna jobb, mint vénasszonyt venni,
Kinek sok pénze van, azt megolvastatni.
De az vén orcáját nem kell megcsókolni,
Mert az megfonnyadt már, nincsen annak bűzi.

RMKT XVII/3. 249. (141. sz. 1. vsz.)

Folklórvariánsok: *Magyar Mihály dalgyűjteménye* (1846) MTAK Irodalom 8^r 206/96., 2. sz. *Némely asszonyok éneke* (megfelel a VI. variánsnak); ERDÉLYI 1846–48, III. 187. sz.; *Széll Farkas: Népdalok* (1863) MTAK Irodalom 8^r 147. 159. sz.; *Kiss Lajos kézírata* (1864–79) OSZK Ms. mus. 483. I. 139. sz. (4. vsz.); KÁLMÁNY 1881–82 (1891), III. 76.; SZEMERKÉNYI 1980, Szgy. 60. sz. (2. vsz.); TARI 1998, 74. sz.

I.

- 4 *kontyát* – itt: a feltekeret hajfonatot összefogó, beborító főkötő; szégyen volt egy asszonynak enélkül mutatkozni
 5 *Elpeseli magát* – bepisil
 13 *nádra* – mádra, 1. anyaméh; 2. görcsös hasi fájdalom, elsősorban női betegség

VI.

- 10 *Hajtja bugyogóját* – fel-felhajtja a boros korsót
 24 *ártány* – herélt kandisznó
 37 *Klári, komámasszony* – nyilvánvalóan az ének aktuális címzettje

*

Dallamát az V. változat őrizte meg. Bartha Dénes alternatív előjegyzései közül itt a dúr olvasatot adjuk közre (BARTHA-KISS 1953, 650.):

Vé - rem, komám-asz - szony! Csak o - lyan az asz - szony,
 Ha be-isz-sza ron-gyát, Fél-re-te-szi kon-tyát, El - pe-se-li ma - gát.

29.

+ I. *Jankovich Miklós: Magyar világi énekek (1789–93)* STOLL 383. 47b–48a. Ks.: *A leányok jók, nem rosszak*
 II. *Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye (XIX. század eleje)* STOLL 531. VIII. 96a–b. Ks.: *A leányok nem rosszak*

Kiadása: STOLL 1984, 197–199.

16 vsz. Az I. másolata, apróbb eltérésekkel.

III. *Bándi Péter-ék. (1837)* STOLL 819. 25. [26. sz.]. *TULAJDON*. Ks.: *A leányok jók, nem rosszak*
 18 vsz. A vsz.-ok sorrendje: 1–2., 3^v, E1, 4–7., 11–12., E2, 8–10., 13–16.

Az I. szöveg 3. vsz.-a itt kettőre bővült:

3 ^v =	3.	De bezzeg ha férjhez mennek, S a korsó mellé ülhetnek, Sergesen egybegyűlhetnek, Egy-két kupát csak elvernek.
E1 =	4.	Azzal meg nem elégesznek, Hanem a szomszédba mennek, Tízen-húszan egybegyűlnek, S ott szüntelen köszöngetnek.
E2 =	11.	Noha a fonóba mennek, De guzsalyra nem nézhetnek, Az orsót adják ördögnek, Csak a zöld korsóra néznek.

Érdekes, hogy ezt a csúfolót egymástól viszonylag távol eső helyeken, a Felvidéken (Pozsonyban) és a Székelyföldön jegyezték föl. Folklórváriánsait azonban csak Erdélyből ismerjük: pl. KRIZA 1863, 99., 389. és 424. sz.; KODÁLY-VARGYAS 1952, Pt. 277. sz. (1. vsz.); DOBSZAY 1984, 175. sz. II. szövegcsoport; MNT VI. 512. sz.

A *Nincsen fonal a rudamon* sorok változata: MNT IV. Szövegrend 212. sz. X/f.

A *Hétfőn szapulóm fölrakom* vsz. folklórváltozatai (a *Komámasszony, meg ne mondja az uramnak* kezdetű asszonycsúfoló belső vsz.-aként): POZSONY 1994, 111. sz.; SERES-SZABÓ 1991, 236–237. sz.; önállóan: KALLÓS-MARTIN 1989, 148. és 149–150. sz.

- 12 *köszöngenek* – egymásra köszöntik a bort, azaz isznak
13 *Salus kennek* – salus kendnek – egészségére!
16 *pászma* – meghatározott nagyságú fonalköteg; *motollámon* – a motolla házilag megfont fonal lemérésére és motringba rendezésére szolgáló eszköz, két fajtája van: a kézi és a kerek
41 *szapulóm* – a szapuló hamulúgos áztatóvíz (nagy fadézsában)
45 *fertályost* – 1/2 iccés borosedényt (= meszely, 0,35–0,45 l)
50 *vékával* – véka: dongás faedény és 13,4–62 literig terjedő száraz űrmérték, melyet Erdélyben, a Partiumban, a Tiszaháton és a Felvidéken használtak
60 *kenőt* – kenőasszonyt, olyan gyógyítót, aki zsírral masszírozott

30.

I. *Lang Márton-ék.* (1789) STOLL 384. 7a–8a. Ks.: *Ez az asszony bő szájjal szült*

6 vsz. A lejegyző valószínűleg nem tudott jól magyarul; a szövegben több félrehallott szó és kifejezés van. A vsz.-ok sorrendje azonos a II.-ével.

+ II. *Horváth András-ék.* (1799–1800) STOLL 444. II. koll. 4b. Ks.: *Ez az asszony be szájahült*

III. *Pálóczi Horváth Ádám: Ötödfélszáz énekek* (1813) STOLL 639. 327. sz. *SZÁJAHÜLT LEGÉNY*. Ks.:

Az a legény csak szájahült

Kiadása: BARTHA-KISS 1953, 410.

Más versformájú, talán legénycsúfoló szöveg töredéke, dallammal. Pálóczi csak 1–2. sorát jegyezte fel:

Az a legény csak szájahült,
Ki még leány mellett nem ült.

Az 5. vsz.-nak (*Csaplárosok koldulnának*) a betyárfolklorban vannak szövegpárhuzamai.

II.

- 1 *szájahült* – mafla, ügyefogyott (MTSZ II. 472.)
3 *tenkely-lepény* – a tenkely, tönköly régi gabonaféle (*Triticum spelta*), melyet hitványsága miatt már nem termesztenek
14 *kontyát ...hajtja* – fejkötőjét ... (el)hajtja
23 *gyóhája* – hasa, gyomra (az elavult *jonh* szó tájnyelvi alakja, l. MTSZ)

*

Dallam csak a III. romlott szövegéhez s átalakult strófaeképletéhez maradt fenn. Bartha Dénes átirata alapján közöljük (BARTHA-KISS 1953, 680.):

31.

- + I. *Világi énekek* (1780-as évek) STOLL 390. 6b–7a. Ks.: *Mészárosné igen csinos*
 Kiadása: HARGITTAY 1983, 23. sz.
 Következetlen és igen rossz helyesírású kézirat.
- + II. *Horváth János-ék.* (1790) STOLL 395. 39b–40b. Ks.: *De szép asszony a szabóné*
 Kiadása: STOLL 1984, 209–210.
 A dal végén: „Finis”.
- III. *Pannonhalmi ék.* (1796) STOLL 430. 14–15. Ks.: *De szép asszony a szabóné*
 Kiadása: GÁLOS 1930, 6–7. (15. sz.); HARGITTAY 1983, 24. sz.
 9 vsz., sorrendjük a II.-hoz képest: 1^v, 2., 6., 4., 3., E1, 5^v, 9., 10. Egyedi vsz.-a:

E1 = 6. Ténta, penna, kalamáris,
 Lesz-e szállás, szívem, Maris?
 Ezt kérdezi a deák is,
 Igaz szívű vagy, nem hamis, –
 De csak estve.

- IV. *Jankovich Miklós: Magyar énekek új gyűjteménye* (1800) STOLL 553. 21a. Ks.: *De szép asszony a szabóné*
 10 vsz. A II. másolata apróbb ejtésbeli és szóeltérésekkel.

Mesterségszűfóval kombinált erotikus asszonysoroló, a hasonló lánysoroló párja (I. kötetünkben a 4. szöveget). Ebben is a különböző foglalkozások speciális munkafolyamata, eszközei a szexuális aktus vagy képesség metaforái. A II/10. vándorstrófa (a kamrába lopakodó és megvert kutyáról) úgy-szintén ezoterikus, erotikus jelentéssel bír, ezért kapcsolódhatott énekünkhöz.

A III. változat kapcsán jegyzi meg GÁLOS (1930, 33.), hogy az *Ötödélszáz Énekek* 379. számú két soros dala rokona ennek a szövegcsaládnak. Idézzük:

Szép asszony a papné, szurtos a kovácsné,
 Bűdös a pacaltúl Mészáros Andrásné.

A III. változat fentebb idézett egyedi vsz.-ának első sora egyébként közhelysor, megtaláljuk pl. a kurvaszűfólok között, a *Hallottál-é oly esetet* (13. sz.) 2. vsz.-ában. Ugyanezt a formulát variálja továbbá egy megesett lányt kiéneklő, 4 vsz.-os búcsúdál, melynek az ismert kezdősorokon túl még csiszolatlan a szövege:

Ténta, penna, kalamáris,
Ténta, penna, kalamáris,
Jaj, oda vagyon szívem, Máris!
Jártál, szívem, az Pápa,
Esztergomnak piacában.

Alsókubini kézirat (1779–82) STOLL 344. 72a (1. vsz.)

A II/10. (eredetileg 4×8-as, itt megtoldott) vsz. többnyire *A báránynak négy a lába* kezdetű kontaminált mulatódal szövegcsaládjában fordul elő, pl. *Felvidtő V. Nóták I.* (1824) STOLL 720. 162. (vö. MNT I. 53. sz.). A vándorstrófát tovább variálva lejegyezte *Jankovich Miklós a Nemzeti Dalok Gyűjteményébe* (XIX. század eleje) egy 17 sorpárból álló, kontaminált dalszöveg 14–15. szakaszaként. Idézzük:

14. Fáj a kutyának a lába,
Megütötte a szalmába.
15. Fáj a disznónak az orra,
Mert megütötte a makkba.

STOLL 531. III. 101b.

Folklórvariánsa pl. BARTALUS 1873–96, IV. 109. sz.

I.

- ⁷ *mint a ráró* – gyors, éles, mint a sólyomé
¹³ romlott, általunk nem értelmezhető sor

II.

- ⁴² *katonák címere* – jobb megértéséhez hadd idézzünk egy másik, korabeli – lánycsúfoló – szöveget, amelyet a sárospataki *Felvidtő*sban találtunk:

Csehországba és Morvába
Jó természet van a lyánba.
Ne szólj neki, csak ints neki,
Mindjárt tudja, mi kell neki.

Beszéltem már az anyjával,
Vele háltam a lyányával,
Felhajtottam a pendelyét,
Láttam Csehország címerét.

STOLL 720. VI. 243. kiadása: STOLL 1984, 165.

32.

+ I. *Világi énekek* (1780-as évek) STOLL 390. 10a. Ks.: *Egyszer egy embernek nem vala egyebe*

+ II. *Dávidné Soltári* (1790–91) STOLL 393. 8. sz. Ks.: *Egyszer egy embernek volt két tehénkéje*

Kiadása: HARSÁNYI–HODOSSY 1914, 44.; STOLL 1984, 214.

Bizonytalan olvasatú dallammal.

III. *Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye* (XIX. század eleje) STOLL 531. III. 14a. Ks.: *Egyszer egy embernek volt két tehénkéje*

A II. hű másolata.

Az Akadémiai verseskönyvben feljegyzett *Kincsem, komámasszony* kezdetű szöveg 9–10. vsz.-a az I/3–4. strófa szövegváltozata. Teljes egészében l. a 28/IV. sz. jegyzetében.

Folklorvariánsa pl.: ERDÉLYI 1846–48, III. 210. sz.

I.

- 4 *ruházná meg* – ruházná fel, öltöztetné fel

II.

- 4 *adná el a héket* – ti. a kékes (szürke) vagy kékes (fehér) szőrű tehenet (vö. SZT VI, 323.)

*

Dallamjegyzés csak a II.-hoz maradt fenn, igen sok hibával. Mivel a kézirat következő szövegeinek (a *Megholt feleségem*nek, mely nótajelzése alapján szintén erre énekelendő) más forrásokból ismerjük pontosabb dallamait, indirekt módon arra következtethetünk, hogy a 32. számú dalt szintén a *Megholt feleségem* valamelyik dallamára énekelték, ugyanis a II. dallamváltozata minden hibája ellenére rokon vonásokat mutat vele (l. a 150. szöveg jegyzeteiben).

33.

+ I. *Jankovich Miklós: Magyar világi énekek* (1789–93) STOLL 383. 59a. Ks.: *A báránynak négy a lába*

II. *Dávidné Soltári* (1790–91) STOLL 393. 137. Ks.: *A báránynak négy a lába*

9 vsz.-a és azok sorrendje megegyezik az I.-vel.

III. *Novák Lajos melodiórium* (1791–92) STOLL 408. 133–134. Ks.: *A báránynak négy a lába*

9 vsz.-a és azok sorrendje megegyezik az I.-vel.

IV. *Makói kézirat* (XVIII. század vége–1826) 4b–5a. Ks.: *Amely leány sokat szeret*

5 vsz. Sorpárokra bomló és elkeveredő vsz.-ai (az I.-höz képest): 2., 9–10. + 13–14. sor; 15–16.

+ 33. + 36. sor, 6., E1.

E1 = 5.   Vagy szőke lesz, vagy barna lesz.
Ha szőke lesz, a tiéd lesz,
Ha barna lesz, az enyim lesz.
Ha barna lesz, az enyim lesz.

V. *Nihelszki Dávid-ék.* (1806–24) STOLL 584. 225–226. Ks.: *A báránynak négy a lába*

9 vsz.-a és azok sorrendje megegyezik az I.-vel. 1820 körüli kézírás.

VI. *Nagy Lajos-ék.* (1815) STOLL 654. 12a–b. Ks.: *Amely leány sokat szeret*

4 vsz. Az I.-höz képest csak a 2–4. és 6. vsz.-ot tartalmazza.

VII. *Felvidtű V. Nóták I.* (1824) STOLL 720. 176. sz. Ks.: *Amely leány sokat szeret*

7 vsz., vsz.-ainak sorrendje az I.-höz képest: 2., 3., 4., 6., E1, E2, E3. (a két utóbbi kontaminálódott szerelmi strófa). Az 5. (felelet-strófa) hiányzik. Egyedi vsz.-át, mely a szövegcsalád egyik alapstrófájának (I/6.) parafrázisa, jegyzetben közöljük:

5.   Ha az ura megy vásárra,
Más fekszik fel az ágyára,
Míg hazajön vacsorára,
Addig megfolyat a lyánya.

Az ének közeli változata a VI.

VIII. *József István-ék.* (1827) STOLL 743. 4b–5b. Ks.: *Amely leány sokat szeret*

10 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 2., 3., E1, 4 + 5 + 8., E2, E3, 9., E4, 6^v. Az I. valamennyi vsz.-át tartalmazza, a sorpárok elrendezése azonban más: a 13–14. sort két egyedi követi (így új

strófa, E1 jön létre); a következő strófát a 15–18. sor, az azt követőt pedig a 19–20. és 29–30. sorpárok alkotják. Ezek után ismét két egyedi vsz. következik. Idézzük:

- E1 = 3. Gyakron figyel az ablakon,
Mint a kanca az abrakon.
Kapdos a gavallérokön,
Mint megannyi mén lovakon.
- E2 = 6. Dolog nem kell, csak a kártya,
Mindön legény a barátja,
Ha ölében ülnek, tartja,
Mint a csukát a víz partja.
- E3 = 7. Akkor úgy néz az urára,
Mint egy nagy akasztófára,
Igazítja a szárára,
Hogy legyen a pipájára.

Ezt követi a 8. (I/9.) vsz. (*Jaj, szegény legény...*), majd ismét két egyedi megoldás:

- E4 = 9. Kit csak vendégel hagymával,
Mint a csitkót a szalmával,
Ha nem eszel, üt a fával,
Egyaránt tart a kutyával.

Záróvsz.-a a 10. = I/6^v strófa: Mikor mégy te a mezőre,
Más fekszik a lepődőre.
Míg eléjössz nagy későre,
Elkopik a csergéd szőre.

Az ének végig tegező formákat használ, valószínűleg az intő és oktató énekek mintájára.

IX. *Kelemen László: Világi Énekes Könyv* (1828) 42b–43b. Ks.: *Amely leány sokat szeret*
9 vsz., sorrendjük az I.-hez képest: 2., 3., 4., 5^v, E1. (szerelmi) E2 (asszonypanasz), E3 (szerelmi),
6^v, E4 (szerelmi búcsú). Egyedi vsz.-ai kontaminált, vendégstrófák. A 8. (I/6^v) szakasznak csak
az első két sorát írták le, a többi ki van pontozva.

X. *Mindszenty Dániel: Nemzeti Dalgyűjtemény* (1832) 50a–b. Ks.: *Amely kislyány sokat szeret*
Átalakult, humorosan moralizáló változat.

1. Amely kislyány sokat szeret,
Jámbor asszony ritkán lehet,
Nevezi az urát lónak,
Hol deresnek, hol fakónak.
2. Ha főkötőre szert tehet,
Az urára rá sem nézhet,
Ráunt ugyan a pártára,
De még jobban az urára.
3. Ne higgy a fejérszemélynek,
Mézzei vegyes beszédének!
Mikor legszentebbnek látszik,
Csak szembekötősdit játszik.

4. Ha olyan csak egy is volna,
Ki férfit sohasem csalna,
Azt üveg alá kén tenni,
S mint ritkaságot, úgy nézni!
5. S ha valaki már lelt egyet,
Kiben bízni méltán lehet,
Az nem asszony, megtudhatja,
Hanem angyalok fajzatja.

Mindszenty megjegyzése: *Az utolsó vers így is van:*

6. S ha valaki oly asszonyt lelt,
Kinek lehet adni hitelt:
Az nem asszony valójába,
Csak férfi, asszony-ruhába.

XI. *Udvardy János népdalgyűjteménye* (1832) 46b. Ks.: *Nem jöttem volna én ide*

2 (6 és 8 soros) nagyvsz.-ből álló kontaminált változat. A 2. vsz. megfelel az I. változat 5–6., 9–10. és 13–16. sorának. Közeli szövegvariánsa a VII. és XI.

XII. *Rapos József gyűjteménye* (1837) 86a–b. *A ROSSZ NŐ*. Ks.: *Egy-két pár csók nem a világ*

8 vsz. Nyitóstrófája egy mulató szövegcsaládból került át. Vsz.-ai az I.-höz képest: E1, 2–6., E2, E3. A 2–3. vsz. sorpárjai helyet cseréltek. Egyedi vsz.-ai:

E1 = 1.	Egy-két pár csók nem a világ, Bomoljon meg, aki nem ádl Adjál, rózsám, evilágon, Úgysem kell a másvilágon!
E2 = 7.	Ritka: szép lány, jó feleség, Egy férj annak ritkán elég! Gyakran teként az ablakra: Ha jön-e már a gavarja?
E3 = 8.	Nem jó a szépet szeretni, Sem szép feleséget venni! A szép feleség a másé, A jó gyümölcs a darázsé.

XIII. *K. R. gyűjteménye* (1839–43) STOLL 833. I. 12a. Ks.: *Amely leány sokat szeret*

4 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 2., 3., 4^v, 6.

XIV. *Rumy-féle versgyűjtemény* (1830-as évek) 34a. Ks.: *Amely leány sokat szeret*

2 vsz., az I/1. strófa és annak legényekre travesztált változata. Itt közöljük:

1. Amely leány sokat szeret,
Jámbor asszony az nem lehet,
Maga urát mondja lónak,
Most fehérnek, most fakónak.
2. Amely legény sokat szeret,
Jámbor férj abból nem lehet,
Feleségét nem szereti,
A másét meg kerülgeti.

Kedvelt és igen sokféle kontaminációban feljegyzett, variábilis szövegű asszonycsúfoló, mely korunkban országosan ismert volt, főként a Dunától keletre. Három évtizeddel korábbi szövegcsaládját I. a férjpanaszoknál (60. sz.). A *Budai Zsuzsanna-ék.* (STOLL 520. 15b.) egyik 9 vsz.-os kontaminált dalszövege mintegy összeköti a férjpanaszokat az (erotikus) lány-, ill. asszonycsúfolókkal. Bővebben I. a 60. sz. jegyzeteiben.

A szövegcsalád egyik kezdőstrófája (*A báránynak négy a lába*) gyakran előfordul a vegyes csúfolók között (I. a 122. szám alatt).

Szövegünknek – és népköltési változatainak – a *Bárcsak esne, bárcsak fújna* kezdetű korabeli, népszerű mulatódallal vannak a legszorosabb és folyamatos kapcsolatai.

A szövegcsalád további előfordulásai a XIX. században: *Szigligeti Ede: A zsidó* (1844) III. sz. 9. jelenet; *Kecskeméthy Csapó Dániel: Dalfüzérke* (1844–46) IV. 37.

Az Erdélyi János kiadványának forrásál szolgáló népdalfüzetekben gyakran előfordul, pl.: *Népdalok egy Tudós társasági névtelenétől* (1846?) MTAK Irodalom 8^f 206/60. 2. sz.; *Népdalok névtelen beküldőtől* (1846) MTAK Irodalom 8^f 206/108. 28. sz. (moralizáló átdolgozás); *Kiss Dénes küldeménye* (1844) MTAK Irodalom 8^f 206/44. 98. sz. (*Nem bánom én, ha csikós is*); *Gödör József népdalgyűjtése* (1846) MTAK Irodalom 8^f 206/113. 6. sz. (Szend, Komárom vm.); *Bunyitay László küldeménye* (1846) MTAK Irodalom 8^f 206/130. hátlap (Hegyalja); *Ráth Károly gyűjteménye* (1846) MTAK Irodalom 8^f 206/138. 44. sz. (Győr); *Népdalok tisztázatai* (1840-es évek) MTAK Irodalom 8^f 206/219. 2. sz. Szintén korabeli adatok: ERDÉLYI 1846–48, III. 171–172. és 207. sz.; *Arany János népdalgyűjteménye* (1874; kiadása: KODÁLY–GYULAI 1952, 85. sz.); KÁLMÁNY 1877–78, I. 199–200.; LIMBAY 1880–1888, IV. 618. sz.

Recens folklórvariánsai pl.: MNGY XVII. 238.; DOBSZAY 1984, 175. sz. I. szövegcsoport. Csak az *Az urát nevezi lónak* kezdetű vsz.: KODÁLY–VARGYAS 1952, Pt. 277. sz.

I.

- ⁴ *Nem üthet ki* – nem tud tüzet csiholni. Itt átvitt, eufemisztikus értelemben
²⁴ *még folyat a sőre* – még üzekedik, párosodik a hízott tehén (itt: a feleség). Azonos, becsmérlő kontextusban, hasonlatként idézi Szabó T. Attila Désről, 1799-ből a következő adatot: „A leány egyikhez is, másikhoz is oly feslettséggel viselte magát, hogy csak a' volt már a híja, hogy réa hágjon, mint a folytató tehén a bikára.” (SZT IV. 242.)

XII.

gavarja – gavallérja

34.

+ I. *Szeel Imre-ék.* (1790–94) STOLL 404. 151. Ks.: *Gyere haza, édesanyám*
1 vsz.-nyi töredék.

+ II. *Holmik és nóták* (1823–24) 186. sz. *EGY ASSZONY HOGY SZERETTE AZ URÁT, E' MUTATJA.*
Ks.: *Anyám, anyám, édesanyám*
Teljes balladaváltozat. A refrén a 3–8. vsz.-ban rövidítve.

A szöveg 1840-es évekbeli, Erdélyi számára beküldött lejegyzése:

1. Gyere haza, édesanyám,
Betegen fekszik édesapám!
Mindjár, mindjár, édes lányom, csak egy táncot járok,
Egy pohár bort felhörpentek, egy szép legént látok.
2. Gyere haza, édesanyám,
Mehalt már az édesapám!
Mindjár, mindjár, édes lányom, csak egy táncot járok,
Egy pohár bort felhörpentek, lesz már más apátok!

3. Gyere haza, édesanyám,
Temetik már édesapám!
Mindjár, mindjár, édes lányom, csak egy táncot járok,
Egy pohár bort felhörpentek, van már más apátok!

Sztorényi I. dalküldeménye Fehérvárról
MTAK Irodalom 8^F 206/167. 1. füzet, 18b

Továbbá: 2 vsz.-kal: *Kelecsényi Pál gyűjtése* III. (1846) MTAK Irodalom 8^F 206/134. 15. sz.

A *Rossz feleség* balladatípus korai lejegyzése. A típusról bővebben l. VARGYAS 1976, II. 436–443. Teljes népköltési változatát l. ERDÉLYI 1846–48, III, 281., *Kiss Lajos kézírata* (1864–79) OSZK Ms. mus. 483. II. 583. sz.; BARTALUS 1873–96, I. 15. sz.; LIMBAY 1880–1888, III. 478. sz.; KÁLMÁNY 1881–82, I. 3–4. (3. sz.); II. 15–16. (13. sz.); a *Vén ember* balladájába olvasztva MNGY VIII. 193–194. (6–10. vsz.). A szüzsének férfi változata is van a szájhagyományban.

Recens variánsai pl.: KODÁLY–VARGYAS 1952, Pt. 312–315. sz.; KALLÓS 1973, 19a–c; SEPRÓDI 1974, 344. (46. sz.); FARAGÓ–JAGAMAS 1974, 81. sz.; RÁDULY 1975, 30–33. sz.; KÁNYADI 1977, 26–27. sz. (az erdélyi szász néphagyományból); BURA 1978, 37–39. sz.; ÁG–SIMA 1979, 12. sz.; POZSONY 1984, 45. sz.; DOMOKOS–RAJECZKY 1991, 66. sz.; POZSONY 1994, 21. sz.

35.

Veress Márton-ék. (1793) STOLL 419. 39b–40a. Ks.: *Hát már a kontyomat hordoznom kell mindég?*
Nj.: *Hol lakik kend, húgomasszony*

Szerepdal, egyelőre társtalán, egyedi alkotásnak tűnő, kevert műfajú szöveg, bár a korabeli köz-költészetben minden strófájának (motívumának) van tartalmi megfelelője az asszonycsúfolók és a férjhez kívánczók vénlányok dalai között. (Bővebbet l. a vénlánypanaszok jegyzeteiben.)

⁹ *ellosem* – eltudom, eltávolítom (vö. 23. szövegünk 21. sorával)

²¹ előtt *Ezért* – felütés; olyan töltelékszó, amely nem tartozik a metrikai keretbe

³¹ *Hozzátok ... a kontyot* – hozzátok a főköttöt (ti. az asszonyiség jelképét)

*

Dallamát l. fentebb, a 25 sz. jegyzetében!

36.

+ I. Horváth András-ék. (1800) STOLL 444. II. 8b. Ks.: *Léva táján, oda fel*

II. Pálóczi Horváth Ádám: *Ölődfélszáz énekek* (1813) STOLL 639. 324. sz. *Ej! HAJ! BETEG ASSZONY*. Ks.:

Léva táján, oda föl

Kiadása: BARTHA–KISS 1953, 409.

Redukált szövegváltozat, csak az I/1. vsz., dallammal.

Variálódó sorokat is tartalmazó, azonos szüzséjű későbbi változata:

1. Kunhegyesi menyecske,
Akinek neve Erzsike,
A' szereti ám az urát,
Kírúgta már kilenc fogát.

2. Erzsók asszony szomjúhozik,
Kúltra küldne, de nincsen kit.
Van neki egy öreg ura,
Aztat küldi ő a kútra.
3. Öreg ember vizet merít,
Barna legény subát terít.
Öreg ember a kútra tér,
Barna legény az ágyra fér.
4. Erzsók asszony, én galambom,
Jaj, ki fekszik az ágyadon?
De várj, mert megvér az Isten,
Mert nem gondolsz az öreggell
5. Ne kérdje kend, hogy ki fekszik,
Aki nekem jobban tetszik.
Mert már én kenddel nem hállok,
Mert keményre nem találok.
6. Már én kenddel nem is fekszem,
Mert én kendtől nem melegszen.
Ifjú legény megmelegít,
Ötször-hatször hanyatt fordít.

Felvidtő VI. Nóták II. (1824 után) STOLL 720. 102–103.

Az ének szlovák variánsát kiadta MINÁRIK 1969, 357–358. *Ej, v Levoči, v Levoči (Ján Tomčány-ék. 1810–12).*

Folklórvariánsok: ERDÉLYI 1846–48, III. 368. sz.; KRIZA 1863, 458. sz. (3–5. vsz.); BARTALUS 1873–96, IV. 67. sz.; MNGY II. 45., 49.; MNGY III., 224.:

A szép asszony messze lát, csillárom, haj!
Vízre küldi az urát, csillárom, haj!
Míg az ura vízre jár,
Barna galambja bejár,
Csillárom, csillárom, csillárom haj!

További magyar népi változatairól: VARGYAS 1976, II. 784–785. Ő ugyan balladaként tárgyalja, de – mint a csúfolók többsége – tánccal egybekötött gyermekjátékdalként folklorizálódott.

A szüzsé változatát – közös sorokkal – l. *Borbély Babi nagybeteg*, pl. *Szell Farkas: Népdalok* (1863) MTAK Irodalom 8ⁿ 147. 53. sz.; LIMBAY 1880–88, IV. 686/4. sz.; BARTÓK 1924, 184. (Nagymegyer, Komárom m.); BERZE NAGY 1940, I. 235., 646.; MNT VI. 454. sz.; MNT VIII/A 1047–55., 1057., 1059. sz.; FARAGÓ-JAGAMAS 1954, 114. sz.; HORVÁTH I. 1971, 373.; ÁG-SIMA 1979, 46. sz.; BARTÓK 1991, 365a–b; MNGY XVII. 40.; POZSONY 1994, 176–179. sz., KÜLLŐS 1994, 341. sz.; ZSÓK 1995, 1. sz.; GÉCZI 1998, 209. (3. vsz.)

*

Dallam a II. változathoz maradt fenn. Bartha Dénes átírata alapján közöljük (BARTHA-KISS 1953, 678.):

Lé-va tá-ján o - da föl Beteg asszony nem kel föl,
Ej, haj! Be-teg asz-szony nem kel föl.

37.

+ I. *Pater Vitus verseskönyve* (1800 k.–1831) 50–51. *RÉSZEGES ASSZONY ÉNEKE*. Ks.: *Elmegyek én a szomszédba tanácsot kérdeni*

II. *Egri ék.* (1806) ? Ks.: *Elmentem én a szomszédban tanácsot kérdezni*

Kiadása: MÉSZÁROS 1975, 40.

8 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1., 2., 6., 7., 4., 3., E1, 8.

E1 = 7. Asszonyomnak, csillagomnak peták a patkója,
Pádimentom a járása, arany dobogása,
Diluj, szívem, diluj, lelkem, diluj da du dajnáml!
Uccu diluj, diluj, diluj, diluj da du dajnáml!

Kevert műfajú, de mulattató funkciójú, csúfondáros dal, amelyet a mulatás hangulatát felidéző, réjából álló refrén tart egyben. Címével ellentétben nem csupán a részeges asszonyt csúfolja (1–2 vsz.), hanem egy „hivatásos” mulattató adománykérő és tréfásan panaszkodó éneke is hozzákapcsolódik (3–8.). A 3–4. vsz. a téli és farsangi ünnepkör népi szokásainak jellegzetes szövegmotívumait tartalmazza.

A nyitósor mintajaként ismert legkorábbi szöveg egy szerelmi daltörredék a XVIII. század közepéről:

Elmegyek én a pápához tanácsot kérdeni,
Hogyha vajon szabad lesz-e szeretőt tartani?
Szabad kettőt, szabad hármat, szabad tizenhármat,
Szabad kettőt, szabad hármat, szabad huszónhármat,
Szabad kettőt, szabad hármat, szabad *harminchármat*...

Kökényessy Mihály-ék. (1747 után) STOLL 214. 2b *FRAGMENTUM*

Az I/5. vsz. vándorstrófa, a *Halljátok meg panaszimot, bizon nem kicsin van* kezdetű lakodalmi mulattató ének 11. vsz.-a (*Bocskor-kódex*, STOLL 180. 141a–144a.), és ennek a hegedős hagyományt idéző strófának a parafrázisai (6–8. vsz.), amelyek alkalmilag kapcsolódhattak ehhez az asszonycsúfolóhoz. A rokon tartalmú strófákat I. még kötetünk II. fejezetében, a 123–139. szövegekben.

A mulatozásban tönkrement testrészek motívuma is folklorizálódott:

Mind elfeslett a nadrágjok a sok kuporgásbo,
Mind kimeredt a két szemök a sok kakucslásbo.

FARAGÓ–JAGAMAS 1974, 20. sz. (3. vsz.)

18 *Pókháló is a torkomat szintúgy általfogta* – vö. egy korabeli lakodalmi énekkel:

Az torkamat az pókháló szintén általfogta,
Teneremet az éneklés szintén felrontotta

Bocskor-kódex (1716–39) STOLL 180. 144a (11. vsz.)

22 *orgonálásban* – nem hangszerjátékról, hanem hangos éneklésről, gajdolásról van szó (MTSZ)

I. 1. e) Házastársi veszekedések

Az egyelőre öt magyar szövegcsaláddal képviseltetett alműfaj eredetileg valószínűleg a vásári komédiázás része volt. (Angol, szlovák és latin nyelvű párhuzamait ismerjük.) Leslie SHEPARD szerint (1962, 55.) az angol nyelvterületen a XVI. század végén jelent meg az a *jígnék* vagy *drollnak* nevezett keverék műfaj, amelyet a színjátékok végén adtak elő, énekes, táncos, gyakran trágár szövegű, párbeszédess balladaként. A balladaszövegeket – humoros metszetekkel illusztrálva – ponyván is árusították. Talán ez volt a férj és feleség verses (kocsmai) veszekedésének egyik ősfarmája. A XVII. századi angol ponyvaanyagban két ilyen műfajú szöveget találtam: *A merry Dialogue betwixt a married man and his wife, concerning the affaires of his carefull life*, 1619–29 között, (kiadva: *Roxburghe Ballads* II. 158–163.) és *A dainty new Dialogue between Henry and Elizabeth*, XVII. századi, ún. feketetetésű ponyvaballada a Euing-gyűjteményből (kiadva: HOLLOWAY 1971, 78. sz.). Mindkettő kifejezetten tanító jellegű, a magyarnál szelídebb szövegű: arra tanítja az asszonyokat, hogyan változtassák meg életüket, hogyan bírják jobb belátásra korhely, rossz férjüket. Az angol ponyvák azzal végződnek, hogy a férj megbánja vétkeit, méltatja felesége hűségét, jóságát, és jobbulást ígér. Az asszony szájából elhangzó vádak és a férj első reakciói, válaszaiban azonban tartalmilag azonosak az itt közreadott magyar dialógusokkal.

Részint satirikus, részint intő és oktató célzatú közjátékok, a házaseletről merített jelenetek élénkítették a kora újkori iskolai színjátékokat magyar nyelvterületen is. Nem tarthatjuk tehát kizártnak, hogy a házastársi veszekedések valami komplexebb műfajú népszórakoztatás maradványai, közös európai gyökerekkel és művelődéstörténeti múlttal.

A magyar házastársi veszekedések tematikája változatos: 1. az asszony uralkodni akar részeges, hősködő, dologkerülő, impotens férjén, de a férj legyőzi; 2. a feleség a kocsmából próbálja hazacsalogtatni és könyörgéssel, szidalmakkal jobb belátásra bírni részeges, nemtörődöm férjét, – de minden igyekezete hasztalan; 3. a férj szidja, fenyegeti részeges feleségét. Az első két témát feldolgozó versek általában azzal a közérdekű intéssel záródnak: Asszonyok, ha nem akartok pórul járni, ne ártsátok magatokat az uratok dolgába!

A veszekedések egyik jellegzetes, archaikus motívuma, a *vénasszonyalmom* (Altweibermühle) – amikor a férj azzal fenyegetőzik, hogy a malomba viszi megőrleni házastársi feleségét – ugyancsak közös európai hiedelemháttérrel bír. Erről és az egész alműfajról l. bővebben: KÜLLÖS 1999b (sajtó alatt).

A házastársi disputák egykori népszerűségét, kedveltségét mutatja, hogy egy XVIII. század végi – XIX. század eleji székelyudvarhelyi kéziratból két olyan kottás énekváltozat is előkerült, melyek szerzője Szigethi Mihály helybéli költő, műfordító, iskolarektor volt. *Az énekbe egy új házos elpanaszol rendre mindent a feleségin, a felesége is felel mindenre, de amint az ének kívánja, pattogósabban. Ugyancsak elébb csak csendesen foly mind a kettő panasz, utoljára sebesebben megy, s dörgősebben, ahol oszlán a panasz is haraggal foly* – kommentálta a szerző első, 92 soros versét, a másodikhoz pedig ezt írta: *Más ének, melyben egy keményen bánó férfi beszélget igen engedelmes feleségével. A nóta ugyanazon, mely a feljebbvaló, csak hogy itt az előbbi négy rendek mind kettőbe szakaszlatnak, s azoknak egyik felét a férfiu, másik felét annak felesége énekelgeti.* (Vegyes gyűjtemény, XVIII. század vége – XIX. század eleje; Székelyudvarhely, Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára 5319; 167b. és 170b.)

Az 1830–40-es években ez az alműfaj is páros-felelgetős dallá szelídül, bár a korabeli szerzők sem fukarkodtak a kemény szavakkal:

FÉRJ

Feleségem, hallgass,
Nem vagyok én ittas!
Most jöttem én a kocsmából,
Feleségem, ki a házból!

Húzd le a csizmámat,
Vesd meg az ágyamat!
Ez az asszony kötelessége,
Megmondtam már, mi a vége.

Mert ha többet beszélsz,
Elöttem el nem mégysz,
Majd megverem a hátadat,
Mind kitépem a hajadat!

NŐ

Mit beszélsz, te boros hordó, én előttem oly könnyen?
Talán bizony azt gondolod, megjívedek egykönnyen!
Abból bizony semmi nincs,
A szemembe úgy tekints,
Légyen ámbár a kezedbe korbács, kötél, vasbilincs.

Most is úgy állsz itt előttem, mint sárban a beteg ló,
Az inaid most nem bírnak, te részeges vén disznó!
A szemeid úgy állnak,
Mint a döglött birkának,
A hajad szét, szád eltátva, mint valamely bolondnak.

Ha te magadat látnád,
Csúnya sorsodat tudnád,
Tudom, aztat megfogadnád, soha a bort nem innád.

Tóth János gyűjtése (1846) MTAK Irodalom 8^F 206/125. 90. sz.
1. vsz.-át I. KÁLMÁNY 1877–78. II. 158. (19. sz. 1. vsz.)

A verses házastársi veszekedések folklorizációjával kapcsolatban UJVÁRY Zoltán *A részeg ember és felesége jelenete* c. tanulmányában a következőket írta: „A részeges ember nótájának, versének, dialógusának a párhuzamaira a magyar és világirodalom egyaránt nyújt példákat. Egyes részei szöveg szerint kimutathatók az Archipoeta híres *Gyónásai*ban, töredékben felbukkan Pálóczi Horváth Ádámnál is. [...] nem kétséges, hogy a műköltői alkotás különböző utakon – ebben bizonyára jelentős szerepe volt a ponyvának – eljutott a néphez, s részint versként, nótaként, részint dramatizálva folklorizálódott, s amelynek az emlékeit a magyar népi színjátszó hagyomány a legutóbbi időkig megőrizte.” (UJVÁRY 1983, II. 141.)

„A részeges ember és felesége dialógusa rendkívül népszerű volt a magyar nyelvterületen, különösen az alföldi falvakban. Nagyszámú példa mutatja azonban azt is, hogy a Dunántúlon, a Felvidéken, Erdélyben és másutt úgyszintén kedvelt volt, s a szöveg dallá alakult változatai is ismeretesek. Sajnos a források nem mindig jelzik, hogy a jelenet milyen alkalommal került bemutatásra. Más játékok előfordulási alkalmából arra következtethetünk, hogy a peremterületeken farsangkor, a fonóban, s különböző közös mulatságok alkalmával, a nagyalföldi falvakban pedig elsősorban a lakodalomban játszották [...] Népszerűségét az is mutatja, hogy írásos változatai kéziratos könyvekben, füzetekben is előfordulnak. A kéziratos változatok nyilvánvalóan a szöveg megtanulásához nyújtottak segítséget.” (UJVÁRY 1983, II. 118.)

- + I. *Két história, egy dal. Vén kofát, Nánásié ...* (é. n.) OSZK 820.779. *A FÉRFI ÉS AZ ASSZONY VERSENGENEK.* Ks.: *Ó, gonosz szerencse, de megjászódtattál!*
- II. *Két história, egy dall. Vén kofát, Nánásié ...* (é. n.) OSZK Fol. Hung. 1390. 175a–177b., valamint OSZK PNY 2.247. *A FÉRFI ÉS AZ ASSZONY VERSENGENEK.* Ks.: *Ó, gonosz szerencse, de megjászódtattál!* Kiadása: THALY 1864, II. 255–264.
- III. *Egy szép história, melyben letrattatik, miként egy asszonyállat az ő urával veszekedik* (é. n.) FSZEK Sz 4779. *A FÉRFI ÉS AZ ASSZONY VERSENGENEK.* Ks.: *Ó, gonosz szerencse, de megjászódtattál!* POGÁNY 1959, 13/C (a II–III. közös forrásának tartja).
- + IV. *Sziksai András-ék.* (1746–52) STOLL 239. 26a–29a. *LAKADALMAKAT MULATÓ KÖSZÖNTÉSEK.* Ks.: *Ó, gonosz szerencse, be megátkozta*
- V. *Binetz József versfüzete* (1780) [számozatlan leveleken] *LAKADALOMRA AVAGY MULATSÁGRA VALÓ VERSEK.* Ks.: *Állj féré, barátom, mit prédikálsz annyit*
25 vsz.-nyi töredékes szöveg; a haránt állású oldalak nyolcadrét kötése miatt több sor nem olvasható. Talán egy-két levél hiányzik is a kéziratból. Az azonosítást a mikrofilm-felvételek hibás sorrendje is nehezíti. A házassági veszekedés itt egy lakodalmi mulattató férfi és nő(nek öltözött) társa közt zajlik. Nyitóvsz.-a vezet rá a tulajdonképpeni szüzsére:

1. Állj féré, barátom, mit prédikálsz annyit?
Egész oratiód nem érne ma semmit,
Hadd beszéljek én is ez helyben valamit,
Mivel minden dolgod érne csak egy semmit!
2. Hadd panaszkodjam, minémű én sorsom,
Ennyi ember előtt, az én állapotom!
Nyomorúságomat én moston megmondom,
Csak meghallgassátok, minémű én sorsom!
3. Mert erszény pénzemet mind eltékozoltam,
Drága köntösimet a csapra béítottam,
Azért feleséget vészek, azt mondtam,
Mert megtakarítja, *mim* lesz, azt gondolám.

Ezt követi az I. ponyvaszöveg változata. A vsz.-ok sorrendje: 2–5., E1, 12–13., 15–18., 21., IV/20., 23–26., 35–37., E2, E3. (= 41^v), 42. Egyedi vsz.-ait itt közöljük:

- E1 = 6. ....
Ennyi ember előtt miért veszekedel?
Mert nem érkezik el a konty a süveggel,
Nem gondolok semmit fenyegetéssel.
- E2 = 22. Király volt a bátyám; mihelyen meghatta,
Úri személyemet magához hívatta,
Túrós puliszkával éngemet jól tarta,
Azután borzakkal harcolni indíta.
- E3 = 23. Én is megmaradtam nagy jó vitézségben,
Mert sok ellenséget meggyőztem s kergettem,
A nyakánál fogva a földre levertem,
Ládd-é, a vén kofát én is megnyergeltem!

A záróstrófák az asszony szájából hangzanak el:

24. Tudom, édes uram, mely jó vitéz voltál,
A minap féltedben a gagyádban raktál,
Ha egy bokrot éjjel valahol megláttál,
Harminc mélyföldnyire attól elfutottál.

25. Valaki ez verset többé nem hallotta,
Avagy a versmondót üresen bocsátja,
Bár az országomba ne jöjjön a bátyja,
Úgy megberetválom, holtig megsiratjal

Ixit-pixit, be jól járék,
Hogy belé nem sülék!

A 25. vsz. jellegzetes adománykérő formula, melynek változataival a II. fejezet énekeiben (123–139. sz.) találkozunk. A záróformula nyíltszfni előadásra utal.

A szövegcsalád forrásainak sorrendbe állításakor kivételesen nem a keletkezés időrendje volt az uralkodó szempont, mivel a IV–V. változatok talán korábbiak, mint a datálatlan ponyvák (I–III.), amelyek viszont épebbek. A szövegek nem egyszerűen egymás variánsai: a magában álló IV. változatot önálló dramaturgiai megoldások is jellemzik.

A *Kincsem, feleségem, mondj uradnak engem* kezdetű férj-könyörgést *Kresznerics Ferenc dalgyűjteményében* (1790–1809) a töredékes szövegek között találjuk meg:

Kincsem feleségem, mondj uradnak engem,
Más emberek előtt add meg böcsületem!

STOLL 399. 127a

Az asszony viselte süveg motívumát egy iskoladráma is említi:

Vége lesz csakhamar uralkodásunknak,
Ha süveg van fején a mű asszonyunknak.

Mely háznál az asszonyfő visel süveget,
Ott ritkán köszönget a férfi üveget,
Csak amikor adnak, akkor kap meleget,
S ne vélje, mindenkor hogy kapjon eleget.

És az hol rendelést asszony szokott tenni,
Ott a gazda ritkán fog jófízut enni,
Experientiára hasznos odamenni,
Mert ott ifiaknak lehet példát venni.

Kertso Czirják: *Az Erdélyországban való borszükéről* (1773) 545–554. sor
kiadása: RMDE XVIII. 2. 407.

Hasonló intés olvasható az *Ó, mely sokat jártam széles e világon* kezdetű szövegcsalád jegyzetben idézett változatában (115/VI.) a magukat megnyergeltető férfiakról.

Az ének latin változatát l. *Fehérgyarmati ék.* (1810–11) STOLL 613. 30b–31a.

A jegyzetben közölt VII/E2 tematikusan rokon 123/V. 4. vsz.-ával, idézett első két versszaka is rokon szemléletű és hangvételű a mulattató mendikáns rigmusokkal.

Az V. deákos műveltséget fitogtató *ixit-pixit* formulájának grammatikai variánsa az *Alsóklubini kézirat* cigány keresztelőd-paródiájának (l. a 97. számon) elején is felbukkan.

Az I/42. vsz.-ának, ill. bizonyos sorainak népköltési változata:

Jól tudom ién, íédes uram, bezzeg vitéz vótál,
Egy bagoly hüppentésére Barassóig futtál.

Ha erdőbe elküldtelek, mezőbe nyugudtál,
Ha mezőbe elküldtelek, erdőn bogároztál.

Klézse (Moldva) KALLÓS 1973, 149. sz. (3–4. vsz.).

A strófa további variánsai: SERES 1984, 400.; BARTÓK 1991, 193/b; SERES–SZABÓ 1991, 91. sz.

I.

- 11 *asszonyvásár* – a leányvásár intézménye több európai népnél is néprajzi tény, s az asszonyvásár sem pusztán vágyálom. Angliában (állítólag) a múlt század végéig élt az a szokás, hogy a férjnek jogában állt eladni a vásárban a feleségét egy tehén árért. Leslie SHEPARD közölt (1962, 158.) egy prózának látszó XIX. századi ponyvaverset, amelyben egy férj 13 shilling és 1 pennyért elárverezte a feleségét, akit végül egy öreg varga vett meg. De „alkalmi vételként” már egy vacsora + 1 penny vagy egy pofa sör is elég fizetség volt a férjeknek megunt, házsártos párjukért (SHEPARD 1973, 208–209.)
- 15 *surgyénak* – szalmazsáknak (a Tiszántúlon és Erdélyben)
- 19 *kontyomat* – összetekert hajfonatot beborító főkötőmet (vagy kendőmet), az asszonyiség jelképét
- 26 *kura* – kurafi, azaz kurva fia, gazember
- 27 *pohánkán* – hajdinakásán
- 33 *eb hátán ütt szikra* – értsd: ördög hátán ütött szikra, ördögfajzat
- 35 *Feketék tábora* – tulajdonképpen szitok: a tetű egyen meg!
- 38 *hárpia* – bajt, szerencsétlenséget hozó szárnyas, karmos asszonyi szörnyeteg a görög mitológiában; a veszekedős, házsártos asszony szinonímája
- 39 *Fúria* – a Fúriák a bosszúállás istennői a görög mitológiában, itt: a házsártos, mindig civakodó asszony szinonímája
- 45 *hiszem* – hiszen
- 46 *polhúrát* – másfél krajcár értékű (lengyel) ezüstpénzt
- 44 *Mint disznópásztornak...* – értsd: kiverlek a házból (vö. O. NAGY 1982, h474.); vagy: ellátom a bajodat, elagyabugyállak (O. NAGY 1982, h547.)
- 49 *bordódzik* – hever, szunyál (MTSZ I. 163.)
- 69 *encen-bencen* – encsen-bencs; semmiség, haszontalan lim-lom (MTSZ)
- 72 *eb harmincadjára* – vö. a szólással: *Átesett* (rég.: *átalment*) *az ebek harmincadján*, azaz sok bántalom érte, alaposan ellátták a baját (vö. O. NAGY 1982, e2., e3. és e29.)
- 77 *bödros* – bidres-bodros, fodros
- 83 *kutyafiktát* – ebfajzatot. A *fikni*, *fékni* ige jelentése (vö. ném. ficken): közöszülni (MTSZ)
- 89 *kacsukán* – kacskán, nyomorékon (ÚMTSZ)
- 104 *Mindjárt a malomban viszem megörölni* – e fenyegetés európai hiedelemhátteréhez l. az *Altweiber-mühle* szócikket az *Enzyklopädie des Märchens* 1, 441–443; valamint a *Motif Index of Folk Literature* Q 469. 3 és S. 116. l.
- 119 *grácia* – kegyelem
- 129 *instállok* – esedezve kérek, könyörgök
- 130 *protestálok* – tiltakozom
- 139 *fántom-fánt* – fánton-fánt: semmiképpen, semmi áron (MTSZ I. 541.)
- 150 *Oláh Geci* – egy XVII. századnak tulajdonított vitézi énekben felbukkanó, talán fiktív hős. (Az *Ó, gyönyörű tavaszidő* kezdetű szövegszaladot l. RMKT XVII/10. 120. sz.; mindhárom változata XVIII–XIX. századi forrásokból való)
- 157 *Belgrádot a török megásta* – utalás a XVIII. során zajló török elleni háborúkra: Belgrádot 1738-ban foglalták el a törökök
- 158 *kommendáns* – tiszt (ném.)

IV.

- ²⁵ *kandallotta* – értsd: ördögfajzat
⁴⁵ *mérméd ki nékem a házhelyet* – l. az I/44-et
⁹¹ *reverenciáért* – reverencia: hódolat, bók, itt: meghallgatás, audiencia értelemben
¹²⁴ *fantum-fánt* – l. I. 139. jegyzet
¹³⁰⁻¹³⁷ *mely jó vitéz voltam...* – a vitézséggel való hengegés a mulattató hazugságverseknek is állandóan visszatérő motívuma (l. kötetünkben a 123–139. szövegeket)

VII.

E2 vsz. *borzákkal* – bodzákkal (MTSZ)

39.

- + I. *Erdélyi-ék.* (1779) STOLL 332. 50b–52a. Ks.: *Méért nem akarsz, édes uram, horcsmábúl hozzajönni?*
 „Ahol jegy vagyok, az asszony szól” – figyelmeztet a kézirat készítője, és *-gal jelöli az 1. és 3. sorokat.
 + II. *Szárnyai Márton-ék.* (1772–76) 56b–58a. Ks.: *Méért nem akarsz, édes uram, horcsmárúl hazajönni?*
 Az I. rövidebb, metrikailag átalakult változata. Pontosan jelöli azonban a szereplőket: F[œmina], M[aritus]. Vsz-ai az I.-höz képest: 1., 13., 2., 3., 4.
 III. *Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye* (XIX. század eleje) STOLL 531. IV. 104a–105a. Ks.: *Méért nem akarsz, édes uram, horcsmából hazajönni?*
 Az I. szó szerinti másolata, apró ejtésbeli különbségekkel. Ez is *-gal jelöli az asszony sorait.

A magyar források felvidékiek; ez megmagyarázza a korabeli szlovák változattal való tematikus, formuláris és metrikai hasonlóságot. Csak ízelítőül idézünk egy jellegzetes részletet a 120 soros szlovák dialógusból (nyersfordításban):

– Tvé dítky jsú otrhané, nemajf kusa chleba.	– A gyermekeid rongyosak, nincs egy darab kenyérük.
– Polib ty mne, kurvo, prdel, sem ti chodit netreba.	– Csókold meg, kurva, a seggem, nem kell idejőnnöd.
– A ty nechceš domu jft.	– Te meg nem akarsz hazajönni.
– Musím dneska dobre pit.	– Jót kell ma innom.
– A ty nechceš.	– Te meg nem akarsz.
– Musím já dnes.	– Ma muszáj nekem.
– Vždy len ločeš.	– Mindig csak vedelni.
– A ty plačeš.	– Te meg sírsz.
– A ty nechceš domu jft.	– Te meg nem akarsz hazajönni.
– Polib ty mne, kurvo, v rit’.	– Csókold meg, kurva, a seggem!

Ach, múj nejmilejšť muži. Dionyz Kubík: Cantiones Slavonicæ (1791)
 Kiadása: MINÁRIK 1984, 120–128.

A Szirmai-gyűjteménnyel rokonságot mutató, valószínűleg felvidéki *Horovicz Fülöp-ék.*-ben (1837) *Dialógus* címmel jegyezték fel ennek a szövegcsaládnak egy 21×4 soros, latin nyelvű variánsát (STOLL 820. I. 34–37.). A XIX. század második feléből való BARTALUS 1873–96, IV. 69. szövege (*Gondoltam, hogy itt kaplak*).

UJVÁRY Zoltán *A részeg ember és felesége jelenete* c. tanulmányában (1983, II. 117–141.) kimondottan ehhez a szövegcsaládhoz tartozó XIX. századi kézirat és XX. századi népi változatokat közöl, fontos utalásokkal a folklorisztikus előadási alkalomra és módra. További adatokkal szolgál GÖNCZI 1948, 228.; ISTVÁNYFI 1963, 42–43.

- + I. *Két szép új világi énekek* (é. n.) OSZK PNY 3.022, valamint OSZK PNY 3.025. *EGY ASSZONYI ÁLLATRÓL, MIKÉPPEN AZ URA UTÁN KORCSMÁRA MENVÉN VELE PÖRÖL, ÉS AZ URA MIKÉPPEN FELEL NÉKI.* Ks.: *Kedves társam, vajjon hol vagy?*
- II. *Fiátfalvi verseskönyv-töredék* (1773) STOLL 308. 40–42. Ks.: *Kedves társam, vajjon hol vagy?*
12 vsz. A kézirat összeírója nyíltan fölvallálja, hogy ponyváról másolta a szöveget. A másolt ponyva címlapját a szöveggel és leegyszerűsített ábrákkal imitálta:
„KÉT SZÉP UJ VILAGI ÉNEKEK Első Egy Asszony állatrol s a t
Masodik A falusi Birakrol 's a t”, a lap alján: „Nyomtatattatt 1773 Uj V.” (alatta ugyanez az évszám)
Sajnos, a kézirat csonkasága miatt csak az 1–12. vsz. maradt fenn.
- III. *Két újdonszerű új világi énekek* (é. n.) OSZK 821.149. *EGY ASSZONYI ÁLLATRÓL, MIKÉPPEN AZ URA UTÁN KORCSMÁRA MENVÉN VELE PÖRÖL, ÉS AZ URA MIKÉPPEN FELEL NÉKI.* Ks.: *Kedves társom, Isten hozzád...*
Némileg eltérő változat. Az 1/17–18. és a 28–29. vsz. megfelelője, továbbá a nótajelzés hiányzik.
- IV. *Két szép világi énekek* (1777) OSZK 187.297 (kolligátum, 6. sz.) *EGY ASSZONYI ÁLLATRÓL, MIKÉPPEN AZ URA UTÁN KORCSMÁRA MENVÉN VELE PÖRÖL, ÉS AZ URA MIKÉPPEN FELEL NÉKI.* Ks.: *Kedves társam, vajjon hol vagy?*
- V. *Két szép világi énekek* (é. n.) OSZK 803.113, valamint Sárospataki Tudományos Gyűjtemények SS 295. (kolligátum, 5. sz.) *EGY ASSZONYI ÁLLATRÓL, MIKÉPPEN AZ URA UTÁN KORCSMÁRA MENVÉN VELE PÖRÖL, ÉS AZ URA MIKÉPPEN FELEL NÉKI.* Ks.: *Kedves társam, vajjon hol vagy?*
- VI. *Világi énekek és versek B. P.* (1800) STOLL 557. 67a–69a. (114.) Ks.: *Kedves társom, vajjon hol vagy?*
29 vsz. Ponyváról másolt szöveg, legközelebb az I. forráshoz áll.

XIX. század eleji ponyvaváltozata: *Kettős dal a korcsmában Bormegissza Gergő és Szájás Kata szerelmes házaspárok között*, I. POGÁNY 1978, 194. (Részleteit közli UJVÁRY 1983, II. 125–126. egy sápi parasztagazda 1890-ben másolt kéziratos énekeskönyvéből, aki a címlapon egy aradi ponyvakiadásra hivatkozik.)

Korabeli, más versformájú szlovák változata (*Ach, múj mužu milý*) inkább énekünk tónusával mutat rokonságot. A házastársak szép szavakkal kérik egymást a kezdő strófákban, s csak később durvul el vitájuk (számos eredeti, a magyar rokon szövegekben nem szereplő ötlettel). A 17×5 soros versből a 14–16. strófát idézzük felzúzóul:

VIR	FÉRJ
Krčmár, vína dajte, Muzikanti, hrajte! Čo ma jest po babe, Jeduvanej žabe, Na ňu ništ nedbajte!	Korcsmásos, hozzon bort, Zenészek, játsszatok! Mi közöm a banyához, A mérges békához, Ne törődjetekek véle!
MULIER	ASSZONY
Pod' už raz, ty sviňa, A zostaň už doma! Čert by ťa prekotel, A do pekla sotel Na poltreťa rokal	Gyere már egyszer, te disznó, És maradj már otthon! Lökne föl az ördög, És taszítana a pokolba Két és fél évre!
VIR	FÉRJ
Juž, babo, ništ nemluv, Neb slyšš pif, paf, pufl	Már, banya, hallgass, Mert hallod: piff, puff, puff!

Daj, krčmár, pištole,
Dokud je pri stole,
Až vynde tu z nej duch!

Korcsmáros, add a pisztolyt,
Amíg az asztalnál vagy,
Hadd távozzon belőle a lélek!

Kiadta: MINÁRIK 1984, 81.

A Tálakat és fazekakat, / Fejedhez hányom azokat sorpár megtalálható az *Asszony, asszony, hi a házból* kezdetű, hasonlóan párbeszédes népdalban, pl. KODÁLY-VARGYAS 1952, Pt. 65. sz.

³⁴ *nincsen száz* – ti. pénz (tallér)

⁵⁴ *Nem mutatja azt plánéta* – a planétacédula-húzás a XVIII–XIX. századi vásároknban népszerű jóslási forma volt

⁶⁷ *Malmod ne ereszd hirtelen* – ne szájalj, tartsd a nyelved!

^{109–110} *A süveget becsüljétek* – ti. a férfiembereket; vö. a szólással: *Előbbre való a süveg a kontynál* (MARGALITS 1995, 458.)

*

A nótajelzés minden bizonnyal az RMKT XVII/3. 224. szövegére utal, melynek dallamos lejegyzése nem maradt fenn.

41.

Zsoldos Xavér versgyűjteménye (1768–98) STOLL 369. 96b–97a. *VERSENGŐ ÉNEK A PARASZT A FELESEGÉVEL*. Ks.: *Készítés, asszon, sós pogácsát*

A férfi szövegének egyik vsz.-át más egykorú kézirat is megőrizte, önálló korhely-dicsekvésként:

Kilenc fiam, kilenc lányom,
Ki jobb gazda már énnálom?
Jaj, korcsmárosnál jószágom,
Ugyanannál bor-rovásom!

Már megittam hat ökröcskét,
Kilenc borjas tehencskét,
Jószágomat elprédáltam,
Csak inget is alig hattam.

Én szolgálom így a császárt,
Noha nem őrzöm is a várt,
Jaj, korcsmárosnál rovásom,
Ott vagy on ájtatosságom!

Jankovich Miklós: Magyar világi énekek (1789–93) STOLL 383. 70b–71a.

¹ *sós pogácsát* – bodagot, lepénykenyeret

³ *márjást* – Szűz Mária és a kis Jézus képével díszített ezüsttallért, Magyarországon először I. Lipót (1655–1705) idejében vertek ilyen pénzt

⁴ *csutorát* – kulacsot, ami fából esztergált vagy faragott bor- vagy pálinkatartó edény; a *csutora* elnevezés inkább a Dunántúlon és a Felföldön, a *kulacs* pedig az Alföldön terjedt el

¹⁵ *fatarisznya* – vö: *zörög, mint a fatarisznya* (ÜMTSZ)

I. 1. f) Vénasszonycsúfolók

Mai ízlésünk szerint minden idetartozó dalszöveg durva és kétértelmű. A közköltészetben megénekelte öregasszonyok csúnyák, bűdösek, szereleméhesek, – egyedüli vigaszuk az ital. A műfaj népköltési megfelelőihez I.:

A vénasszony kását főz, mind megposzogtatja,
A vénember borjút őríz, mind elszalasztgatja,
Fut utána, fut utána, lebeg a gatyája,
Fut utána, fut utána, reszket a szakálla.

ERDÉLYI 1846–48, III. 174. sz.

42.

- + I. *Aranka György gyűjteménye* (1782–90) STOLL 345. I. 104b–105a. Ks.: *Két vénasszony szeretőm volt*
+ II. *Pálóczi Horváth Ádám: Ötödfélszáz énekek* (1813) STOLL 639. 368. sz. *KÉT SZERETŐ, KÉT KERÍTŐ*.
Ks.: *Két menyecske szeretőm volt*
Kiadása: BARTHA–KISS 1953, 432.
Dallammal.

Folklórvariánsa: ERDÉLYI 1846–48, III. 318. sz.

*

Dallamát a II. változat őrízte meg. Bartha Dénes átírata nyomán közöljük (BARTHA–KISS 1953, 700.):

Két menyecske sze - re - tőm volt, Mind a ket-tő sza - bó - né volt,
Két vénasszony ke - ri - tőm volt, Mind a ket-tő bo - szor - kány volt.

43.

- + I. *Aranka György gyűjteménye* (1782–90) STOLL 345. I. 102a. Ks.: *Tavalyi kórót kaszálék, úgy megége, hogy!*
II. *Jankovich Miklós: Magyar világi énekek* (1789–93) STOLL 383. 33a. Ks.: *Tavalyi kórót kaszálék, úgy megége, hogy!*
3 vsz. Közeli változata az I.-nek.
+ III. *Énekes Gyűjtemény I.* (1799) 63. sz. *VÉNASSZONYRÚL*. Ks.: *Száraz berket haszáltam, úgy megégett, hogy!*
Kiadása: MEZEI 1983, 535.

416

- + IV. Horváth András-ék. (1799–1800) STOLL 444. I. 25a. *VÉNASSZONYRÚL*. Ks.: *Száraz berket kaszál-
tam, úgy megégett, hogy!*
Szó szerint megegyezik a III.-kal, nyilván a nyomtatott kiadványból másolták.
- + V. *Thaly-kolligátum* (XVIII–XIX. század) STOLL 511. 157b–158a. *VÉNASSZONYRÚL*. Ks.: *Száraz
berket kaszáltam, úgy megégett, hogy!*
Szó szerint megegyezik a III.-kal, nyilván a nyomtatott kiadványból másolták.
- VI. Jankovich Miklós: *Nemzeti Dalok Gyűjteménye* (XIX. század eleje) STOLL 531. VIII. 70a. Ks.: *Tavali
kórót kaszálék, úgy megégett, hogy!*
3 vsz. A II. változat másolata.
- + VII. *Dávidné Dudája* (1809) STOLL 602. 213. *TUS*. Ks.: *Tavalyi réten bürköt kaszáltunk, szintügy füstölgött!*
- + VIII. Pálóczi Horváth Adám: *Ötödfélszáz énekek* (1813) STOLL 639. 263. sz. *FING ÉS FÜTTY*. Ks.: *Tavali
bürköt kaszálék, úgy megégett, hogy!*
Kiadása: BARTHA–KISS 1953, 375–376.; *ÉP* 210. (120. sz.)
Dallammal. Az énekszöveg kontaminálódott a *Hej, két tihom tavali* kezdetű mulatódallal.
- + IX. Csatáry József-ék. (1814–19) STOLL 645. 5. *TUS*. Ks.: *Én kimentem a mezőre bokrot kaszálni*
- + X. *Felvidító VI. Nóták II.* (1824) STOLL 720. 332. sz. Ks.: *Tavaly nyáron bürköt vágtam, úgy megégett, hogy!*

Tematikája és címe (III.) ellenére ez a szövegcsalád funkcióját tekintve tus, azaz pohárköszöntő, a rosszakarókra zúdított tréfás átkokkal. Metaforái – *száraz berek*-, ill. *bürrökhaszálás*, (III. és VII.), *a csoplárné megpatkolása* (X.) erotikus jelentést hordoznak, ha ez nem is minden változatból nyilvánvaló. Megfejtésükhöz l. a Pázmány által használt szóképet: *más ember tilalmas rélebe vágta a kaszáját* az, aki más feleségét elszerette; továbbá a Dugonics által feljegyzett szólásokat a közös szeretőtartásra: *egy rétet kaszálnak; egy zabot kaszálnak* (idézi BERNÁTH 1986, 49. és 54.). A szexuális metaforák jelentéséről (többek között a kaszálásról) az angol XVII–XVIII. századi közköltészetben l. REEVES, 1960; a XVIII. századi skót közköltészetben: CRAWFORD 1976.

A szellentő vénasszony vándormotívuma más korabeli csúfolókban is felbukkan (pl.: 38/IV. 4.; 72/10., 115/I. 7. vsz.). Azonos kontextusban szerepel a *Vásárhelyi daloskönyv* lakodalmi mulatató énekében:

Poszognak a bábák ő víg kedvekben,
Rossz szelet bocsátnak az alfelekből,
Ebet itassanak olyan pohárból!

RMKT XVII/3. 45. sz. 94–96. sor

Az 1820-as évekből való az alábbi, csak erre a motívumra épülő szöveg (talán csak tánczó, mivel a dallama egy népszerű verbunkos, melyet állítólag Bihari János is feldolgozott):

A vénasszony dér-dúr,
A seggiből szél fúj,
Verj be néki hátul,
Ne kívánja mástul.

Felvidító VI. Nóták II. (1824 után) STOLL 720. 258. sz.

Éppúgy erotikus allúziókat kelt a vénasszonnal kapcsolatban a *Pusztá lik* c. dal kezdete, mint a miénk:

Őszvejttek a banyák, pusztá likat vájnak;
Végigmenék az utcán, semmit sem adának.

Pálóczi Horváth Adám: Ötödfélszáz énekek (1813) STOLL 639. 299. sz.

Az alábbi, 1846-os népdalváltozatban már nem találunk vénasszonycsúfolást:

Egy kis kórót kaszáltattam, úgy megégett, úgy, úgy, úgy,
Egy kis tejet forraltattam, úgy megforrott, úgy, úgy, úgy,
Pap fogja kezemet, úgy szégyenlem, úgy, úgy, úgy,
Mester mondja: hozzámenjek, úgy akarom, úgy, úgy, úgy!

Ráth Károly gyűjteménye (Győr, 1846) MTAK Irodalom 8^r 206/138. 40. sz.

A fenti szöveg nyomtatott kiadása: ERDÉLYI 1846–48, III. 75. sz.

A III/1–2. sorát eltérő folytatással, csúfoló jelleg nélküli tréfás dalként gyűjtötte KÁLMÁNY (1881–82, I. 64., 20. sz.):

Száraz kórót kaszá'tam, úgy mögripögött-ropogott: hogy...!
Tüzet raktam belüle, úgy mögricsögött-rocsogott: hogy...!
Tejet töttem melléje, úgy mögsírott-fórott: hogy...!
Kinyeret aprítottam beléje, úgy mögdigidött-dagadott: hogy...!
Mellé ültünk ánygyommal, úgy jó liktünk-laktunk: hogy...!

A VIII/2. vsz. folklórvariánsai igen elterjedtek, pl.: KODÁLY–VARGYAS 1952, Pt. 39. és 290. sz.

*

Dallamát a VIII. kéziratból ismerjük. Bartha Dénes átírásában adjuk közre (BARTHA–KISS 1953, 640.):

Ta-va-li бүr-köt ka-szá - lék, úgy meg-é-gett, hogy!
Egy vénasszonyt fel-gyúj-ték, úgy meg-é-gett, hogy!

A - ki ne-kem rossz-a-karóm, úgy megigya, hogy, hogy, hogy,
A - ki ne-kem rossz-a-karóm, úgy megigya, hogy, hogy, hogy!

44.

+ I. *Jankovich Miklós: Magyar világi énekek* (1789–93) STOLL 383. 48a. Ks.: *Csak így élünk, amíg élünk*

II. *Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye* (XIX. század eleje) STOLL 531. VIII. 97a. Ks.: *Csak így élünk, amíg élünk*

4 vsz. Az I. másolata, apróbb ejtésbeli eltérésekkel.

A 27. sorban felbukkanó „zacskóba varrt ész” motívuma igen gyakran szerepel a kora újkori mulattatók repertoárjában, önsajnáztatásuk vagy riválisuk (esetleg a vendégsereg) ugratásának eszközei között. Pl.

Péter bátyám a szakállát félvállára vetette,
Ami kicsiny esze volt, zacskóba kötötte,
A zacskó zsíros vala, a kutya megette,
Jaj, szegény Péter bátyámnak egy csepp esze sincsen.

Címlap nélküli ponyváról kiadta THALY 1864, II. 384.

Értelemszerűen fennmaradt a deákos (iskolai) eredetű, adománykérő népszokások (betlehemezés, balázsjárás) tréfás szövegeiben (l. pl. MNGY XX. 314. – székelykeresztúri betlehemes játékban; *Figyelő* 1877, 372. – bakonyvidéki balázsolásban). A szájhagyományban előfordul még tréfás mesemotívumként (l. MNK 1962 C3^x) és szólásmondásként is: *Zsíros zacskóban van az esze* (Dugonics 1820, I. 106.); *Ha zacskóba kötné az eszt, megenné a kutya* (ERDÉLYI 1851, 121. 2452. sz.).

Mind a vénasszony-, mind a vénembercsúfolók fellelhetők a népköltészetben tréfás dalként, mulatódal részleteként, ill. táncszó-funkcióban, l. pl. MNGY III. 244. (12–19. sz., Háromszék).

A 25. sor folklórváriánása:

Olyan ráncos a bőre,
Félrehúz a vér tőle.

MNGY III., 241.

Közvetett módon vénembercsúfoló a *Vén ember* balladatfpus. L. VARGYAS 1976, II. 395., ill. KÁLMÁNY 1877–78, I. 33–34. sz.; vénasszonycsúfoló MNGY VIII. 192–194. (12–13. sz.), valamint

A kislányé cin, cin, cin,
A nagylányé pin, pin, pin,
Menyecskéé kitty, kotty, kotty,
Vénasszonyé litty, lotty, lotty.

Mernye (Somogy m.); MNGY VIII. 344.

¹⁷ *szucskóban* – kuckóban (vö. szuszkó, MTSZ)

45.

+ I. *Vass János-ék.* (1797–1812) STOLL 434. 41a. Ks.: *Mondd meg nékem, cserebogár, mikor lesz nyár?*

II. *Pálóczi Horváth Ádám: Ötödfejszáz énekek* (1813) STOLL 639. 287. sz. *MIKOR LESZ NYÁR?* Ks.: *Cserebogár, cserebogár!*

Kiadása: THALY 1864, II. 388.; BARTHA–KISS 1953, 386.; *ÉP* 227. (136. sz.)

Forrásairól l. HARSÁNYI 1927, 138–139. A hasonló kezdetű közismert (*Cserebogár, sárga cserebogár*) szerelmes vers tréfás travesztíája, a merengő 1–2. sort követő durva 3–5. sor ellentétére kihegyezve. A kéziratban több ilyen, kétféle dallamra énekelt, kétféle stílusú *csali nótát* találunk (a terminus megalkotója talán FRÄNKEL Bertalan, 1903), melyben a lassú, patetikus, poétikus kezdősorokat egy friss, táncos lüktetésű (kis szótagszámú sorokból álló) szakasz követi.

Az erdőbe, a mezőbe gerlicék zengedeznek,
Gyere be, rózsám, gyere be,
Csak magam vagyok idebe,
Addig a házamból ki nem mégy,
Míg három szál gyertyám el nem ég.

Kozma-ék. (1777–81) STOLL 327. 22b–23a
A szöveg folklórváriánsai pl. GÉCZI 1998, 63–64.; GÁGYOR 1999, 21–22. sz.

Cserebogár, mikor lesz nyár?
Majd megmondom húsvét után,
Mikor a fák virágoznak,
Tót asszonyok bolondoznak.

Vága (galántai járás)

Cserebogár, mikor lesz nyár?
Majd megmondom húsvét után,
Mikor a tők virágzik,
A vínasszony babázik.

Feketenyék (galántai járás)

További folklórváriánsok: ERDÉLYI 1846–48, III. 314. sz.; Ethn. 1927, 238.
A 3–4. sor változata, férjcsúfolóvá travesztálva épült be a népköltészetbe:

Csipkerózsa virágozik,
Az én uram bogározik,
Ij-hu, hu-hu-hu!

POZSONY 1994, 152. (158. táncszó)

³⁻⁵ *Majd ha a tők virágozik...* – e sorokat szólásként idézi az MTSZ I. 148. Udvarhely megyéből;
bogározik – l. a 13. szöveg 23. sorának jegyzetét

*

Dallamát, mely híven követi a szöveg hangnemének változását, a II. változat őrizte meg. Bartha Dénes átírata alapján közöljük (BARTHA-KISS 1953, 657. = *ÉP* 227.):

Cse-re-bo-gár, cse-re-bo - gár, Mondd meg nekem, mikor lesz nyár?

Mi-kor a tők vi-rá-go-zik, A vén-asszony bo-gá-ro-zik, Ak-kor lesz nyár.

+ I. *Világi nóták* (XVIII. század vége) STOLL 516/A 17a. Ks.: *Azt akarnám, a vénasszony*

+ II. *Tóth István: Áriák és dallok* (1832–43) STOLL 786. 145. (234. sz.) Ks.: *Azt akarnám, a vénasszony*

Kiadása: PAKSA 1988, 16. sz.

Az I/1–2. és a 18–19. sor változata, dallammal.

A szövegcsalád alapstrófái éppúgy 1 sorpárból állnak, mint a *Bánom, hogy megházasodtam* (60. sz.) vagy az *Eladnám a(z) leányomat* (7. sz.) refrénes vsz.-ai. Nem véletlen, hogy ez utóbbiban is találunk kontaminált vénasszonycsúfoló strófákat (l. a 7/VI. jegyzetében).

Korszakunkból a szövegcsaláddal rokon vándorstrófákat az alábbi helyekről ismerjük:

1. Azt akarnám, a vénasszony
Mind pokolba ülne láncon,
Hajja, hujja haj!
Hajja, hujja haj!
2. Azt akarnám a menyecske
Mind lábomhoz vóna kötve,
Hajja, hujja haj!
Hajja, hujja haj!

Veress Márton-ék. (1793) STOLL 419. 57b–58a.

(*Más a poltra, más a tallér* 10–11. vsz.)

1. Azt akarnám, a vénasszony
Mind pokolba ülne láncon.
Dédallom, adédallom, uccu dallom,
Adédallom, didamálom!
2. Tüzet enne, vasat szarna,
Patkószegeket fingana.
Dédallom, adédallom, uccu dallom,
Adédallom, didamálom!

Budai Zsuzsánna-ék. (XIX. század eleje) STOLL 520. 15b.

(*Fut az oláh hegyoldalon* 4–5. vsz.)

A vénasszony bogározik,
Ide s tova kalandozik,
Tüzet eszik, vasat szarik,
Patkószeget okádozik.

Pálóczi Horváth Ádám: Ötödfélszáz énekek (1813) STOLL 639. 272. sz.

1. Egy-két tehén nem nagy csorda,
Az asszony csak oldalborda,
Haja-huja huj!
2. Azt akarnám, a vénasszony
Mind pokolba ülne láncon,
Haja-huja huj!

3. Tüzet inna, vasat --,
Patkószegeket -- --,
Haja-huja huj!
4. Azt akarnám, a menyecske
Rámugranék, mint a kecske,
Haja-huja huj!
5. Azt akarnám, a szép leány
Ragadna rám, mint bojtorján,
Haja-huja huj!

Almási Sámuel: Magyar Dalnok (1834) STOLL 795. 33. sz.

1. A báránynak négy a lába,
Többnyire mind vén a bába,
Hejje, hujja, hajja, hujja, hejje, hujja, hajja hal
2. A vénasszony köszörűkő,
Zireg-zörög, mint a mennykő,
Hejje, hujja, hajja, hujja, hejje, hujja, hajja hal
3. Sok vénasszony nem kár volna,
Ha pokolban láncon volna,
Hejje, hujja, hajja, hujja, hejje, hujja, hajja hal
4. A pinának nincsen álla,
Mégis kinőtt a szakállá,
Hejje, hujja, hajja, hujja, hejje, hujja, hajja hal

*Gödör József népdalgyűjtése (1846) MTAK Irodalom 8^r 206/113. 45. sz.
(Szend, Komárom vm.)*

Folklórváriánsok pl. BARTALUS 1873–96, IV. 138. sz. (2. vsz.); BERZE NAGY 1940, I. 643.;
KODÁLY-VARGYAS 1952, Pt. 250. sz.

*

Dallamát a II. variáns alapján, Paksa Katalin átíratában adjuk közre (PAKSA 1988, 16. sz.):

Azt a-karnám, a vén - asz-szony Mind po-kol-ba ül - ne lán - con,
Ke-ze - lá-ba meg ne áll - na, Ö-rök-ké-tig mo - tol - lál - na.

I. 1. g) Legénycsúfolók

Kevés ide sorolható szövegcsaládunk van, és az a néhány, amelyet találtunk, sem volt olyan népszerű és variálabilis, mint a nőket gúnyoló szövegek. A legénycsúfolók valószínűleg a nőcsúfolók mintájára születtek.

47.

- + I. *Új világi énekek* (é. n.) OSZK PNY 723. Ks.: *Van egy fiam, neve Pál*
Nj.: *Húgomasszony, ha kend úgy*
- II. *Tíz új világi dalok* (é. n.) OSZK 821.157. Hetedik. Ks.: *Van egy fiam, neve Pál*
Kiadása: HARGITTAY 1983, 35. sz.
Nj.: *Húgomasszony, ha kend úgy*
Csaknem szó szerint megegyezik az I.-vel.
- III. *Magyar- és erdélyországi kalendáriom* (Komárom, 1813) OSZK 1518. Ks.: *Leányomnak az ura mesterember, mészáros*
Nj.: *Húgomasszony, ha kend úgy*
6 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 22–24., 18–20. Ponyvai eredetű, redukált változat.
- IV. *Mindszenty Dániel: Nemzeti Dalgyűjtemény* (1832) 64b–65a. Ks.: *Van egy fiam, neve Pál*
6 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1., 3–4., 6–8.
- V. *Mindszenty Dániel: Nemzeti Dalgyűjtemény* (1832) 58b. Ks.: *Ángyomasszony leánya*
3 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 23–25.

A főszöveg romlott, kontaminált ponyvavers. Nagobbik része korábbi motívumok felhasználásával készült névsoroló legénycsúfoló (1–17. vsz.), amelyhez egy félbeszakított szerelmi kalandot elbeszélő dal (18–20. vsz.), majd három, egymástól független témájú csúfoló (21., 22., 23–25. vsz.) kapcsolódik.

A XVII–XVIII. századi közköltészeti névsoroló csúfolók többsége lányokat, asszonyokat énekel ki. Az *Egykor két leány virágot szedni* kezdetű XVIII. századi legényválogató dal (legkorábbi feljegyzése az 1745 körüli *Halasi jegyzéknyom*ban) talán már ezek mintájára, ill. a legényeket oktató lakodalmi énekek (l. RMKT XVII/3. 262. sz.) női párjaként született. Ebben a lányok sorolják fel név szerint kérorók ilyen-olyan tulajdonságait és mérlegelik a velük kötenő házasság előnyeit és hátrányait. Mivel ez a legényválogató seregszemle nem mulattató jellegű, még csak nem is gunyoros, ezt az énektípust – bár formája, szerkezete rokon a 47. szövegcsaláddal – itt nem tárgyaljuk bővebben.

A gyermekfolklórban ugyan sok névre csúfoló van, ezek azonban abban különböznek a közköltészeti alkotásoktól, hogy nem megkomponált versfüzérben, hanem egyenkint, legfőljebb 4 soros terjedelemben gúnyolják a kipécézett fiú- vagy leánynév viselőjének magatartásbeli vagy küllemi hibáját. A 47. szövegcsaláddal tartozó közköltészeti szövegek tehát csak elemeikben folklorizálódtak, maga az alműfaj nem.

Hasonló legénysorolók és csúfolók a korszakban inkább prózai szövegek (tréfás conventiók, cigány prédikációk és effélék) nyitó- vagy záróverseiként bukkannak föl, mint képtelen hősök „névsora”, tréfás enumerációja. Íme két változat:

I.

Madarász János,
Lófutó Dömötör,
Senki Palkó,
Eszed-iszod Miklós
Néked 8 finggal adós.
Nyári Balázs,
Téli Bertalan,

II.

Szarhentergető Miklós
Néked 8 finggal adós.

Szépen szaró Jakab,
Seggébe a nyakad,
Az orrod is beleakad.
Kertkerítő oláj
Szarik az orrod alá.
Kúvágó Sándor,
Jégrontó Mátyás,
Istentelen Kristóf,
Akaratos Kelemen,
Edd meg a szart melegen!
Tehénfűró Balázs,
Razdsás fogú takács,
Sörke seggű Imre,
Nyúlszalasztó Ferdinánd,
Rókaagyógyító Domonkos,
Borjúfejű Ádám,
Verébpátkoló Geci,
Fos Dani, nyalod azt.

Konkoli Jakab
Seggibe a nyakad.

Erdőkerítő oláh
Szarik az orrod alá.

Akaratos Kelemen,
Edd meg a szart melegen!

Semmiházi kaszás,
Edd meg a szart, mint más! [...]

I. Szárnyai Márton-ék. (1772–76)

Részlet a 32. oldalon lévő tréfás prózai conventióból

II. Cigány prédikáció és cigányoknak furcsa lakodalma (é. n.)

OSZK PNY 2.923 (bevezető vers)

A 47/I. 19–20. vsz.-ában talán a szerbek magyar kiejtését parodizálják.

³⁵ *figlár* – figurás (?)

⁴² *ingyen* ... *hever* – tétkendik, lustálkodik

^{53–54} *Fülöp* ~ *üllöp* – Fülep ~ ülep

48.

+ I. Veress Márton-ék. (1793) STOLL 419. 54b. Ks.: *A szárazon ne úszkálj*

A kéziratban 4 soros szakaszokban.

+ II. Pálóczi Horváth Ádám: *Ötödfélszáz énekek* (1813) STOLL 639. 283. sz. *FENYÓFA LEGÉNY*. Ks.:

A szárazon ne úszkálj

Kiadása: BARTHA–KISS 1953, 384–385.

Dallammal.

Néhány sora – talán az azonos dallam és a rokon szemléletmód miatt – cigánycsúfoló változatban is megtalálható, l. *A fehér cigánynak ékes formája* kezdetű szöveget (100. sz.).

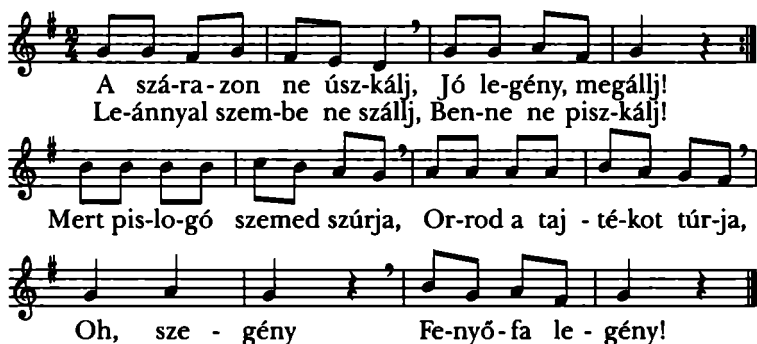
Tartalmilag a 8. sz. vénlánycsúfolóval is rokon a 48. szövegcsalád. I/2–3. vsz.-ának travesztiját l. a 8/1–2. strófájában.

I.

¹⁸ *véka* – nagy, dongás faedény, száraz úrmérték (itt: hasonlatként)

*

Dallamát a II. változat őrizte meg. Saját átiratban közöljük (BARTHA–KISS 1953, 384.):

A szá-ra-zon ne úsz-kálj, Jó le-gény, megállj!
Le-ánnyal szem-be ne szállj, Ben-ne ne pisz-kálj!

Mert pis-lo-gó szemed szúrja, Or-rod a taj - té-kot túr-ja,

Oh, sze - gény Fe-nyő-fa le - gény!

I. 1. h) Férjcsúfolók

Egyetlen ide sorolható szövegünk tematikusan az erotikus mesterségcsúfolókkal rokonítható csali-nóta (ilyen még a 45. sz.). A kéziratos változat (III.) formai mintája a városcsúfolók között közreadott 112. szöveg, amely félreérthető, dadogós sorvégeivel korszakunk egyik legnépszerűbb közköltészeti alkotása volt.

49.

+ I. *A rendes pipázás privilégiumjai...* (é. n.) OSZK 820.783. Második. Ks.: *Micsoda mesterember a kend ura, kincsem, komámasszony?*

II. *Szeel Imre-ék.* (1790–94) STOLL 404. 151. Ks.: *Micsoda mester a kend ura, kincsem, galambom?*
Csak a kezdősor, a folytatás hiányzik.

+ III. *K. R. gyűjteménye* (1839–43) STOLL 833.VIII. 31a–b. Ks.: *Micsoda mester a kend ura, kincsem, galambom?*

I.

²⁴ *sakter* – „metsző”, aki a zsidó vallás előírásai szerint vágja le az állatokat

I. 2. a) Vénlánypanaszok

A férjet nem találó vénlányok helyzete olyan osztársadalmi probléma volt, amelyet a legkülönbözőbb műformákban – de mindig nőellenes szemlélettel, csúfolódva – ábrázolt a kora újkori közköltészet és irodalom.

A vénlánypanasz már a XVII. századi közköltészetnek is kedvelt alműfaja, a mindenkori populáris szórakoztatás bevált repertoárdarabja (l. az RMKT XVII/3. 46., 106. és 244. versét és azok jegyzeteit). Feltehetően a vénlánypanasz is egy-egy dramatikus játék betétdalaként hangzott el eredetileg, a XVIII. századi iskoladramákból legalábbis több hasonló példát ismerünk; l. az 56/I. szöveget, továbbá az alábbi Faludi-travesztiát (*A feszülethez*):

Szüzek, ifjak, sírjátok,
Rajtam szomorkodjatok,
Víg tanácsot adjatok,
Mert búm s bánatim nagyok.

Vajon ki meg nem szánna?
Több esztendőim száma,
Mint szoknyámnak az ránca,
Lábam is rossz a tánkra.

Éltem holtig szomorú,
Fejemen a koszorú,
Száraz, mint a vén kórú,
Hasam s faram domború.

Harminc fárságot értem,
Krónika lehet éltem,
Sok pendelt öszvényírtem,
Még senki sem jött értem.

Bárcsak immár jönnének,
Ha nem ifjú legények,
Akármely rozsdás vének
Az ördögben vinnének!

Omnia vincit amor (1765) (*Kocsonya Mihály házassága*) 443–462. sor
RMDE XVIII. 3. 164–165.

E panaszos dal utolsó két verszaka (egy harmadikkal megtoldva) már folklorizálódott formában bukkan fel egy emberöltővel később *Rumy Károly György* gyűjteményében *Vén (nagy) leányra* címmel.

A XVIII. századi közköltészeti vénlánypanaszok minden jellegzetes motívuma – a rövid farsang és a párta szidalmazása; a főköltő, ill. férj utáni sóvárgás; a fogadkozás, hogy a bárkihez hozzámenne, dolgos, hű és alázatos feleség lenne – megtalálható Csokonai *Dorothyájának Egek! Már én tehát csak azért születtem, / Hogy férfi sohase fekiüdjék mellettem?* kezdetű siralmában. A monológ első 44 sorát (11×4 soros szakaszokban) a szerző megjelölése nélkül jegyezte fel Szirmai Antal 1812-ben (STOLL 633. 6a–7b.) *Egy megaggott leánynak végső panasza* címmel. Mi sem mutatja szebben, hogy a kéziratosság révén Csokonainak ez a műve is megindult a folklorizálódás útján, mint az, hogy Szirmai e vénlánypanasz elé az *1812-ik esztendőre* című, a mesterembereknek is fölöttébb káros rövid farsangot kárhozható verset másolta, ami viszont nem más, mint egy másik 16 soros részlet a *Dorothyá IV.* könyvéből.

50.

- I. *Bocskor-kódex* (1716–39) STOLL 180. 28a. Ks.: [*Nehéz volta szívemet szorítja...*]
2 és fél vsz.-nyi töredékes szöveg, az 1. vsz.-nak csak 3–4. sora van meg.
+ II. *Bocskor-kódex* (1716–39) STOLL 180. 54a. Ks.: *Ó, átkozott s megdühödött párta*

A hosszú, dramatikusan és komikusan bővelkedő vénlánypanaszok két jellegzetes motívumát: a pártagyalmazást és a legények kárhozthatóságát tartalmazza ez a rövid ének, amely valószínűleg nem önálló alkotás, hanem csak részlet. Tematikusan rokon, de líraibb az alábbi, párta miatti keserűség, amelyet dallammal együtt jegyeztek fel korszakunk végén.

Keserű annak lefekte, felkölte,
Aki a pártába már húsz esztendőt tölte.
Mert a szívét bánat árja
A szerelem miá járja.

Szkárosi-Járdánházi-melodiárium (1787–92) STOLL 375. 232.
Kiadta HARSÁNYI 1913, 2. sz.; BARTHA 1935, 112. sz.

Folklórvariánsait l. az 51. szöveg jegyzetei között!

51.

- + I. *Halasi jegyzetkönyv* (1745–57) STOLL 211. I. 9. sz. *CANTIO ELEGANS*. Ks.: *Látom, azok világokat élék*
Kiadása: THÚRY 1901, 76–77.; RMKT XVII/3. 577. (5 sor).
7 vsz. A kézirat jelenleg ismeretlen helyen van, a verset THÚRY nyomán közöljük. Félig párta-
szidalmazó, félig mesterségsúfoló (átmeneti forma a XVII. és XVIII. századi változatok között).
- + II. *Aranka György gyűjteménye* (1782–90) STOLL 345. I. 94a–b. Ks.: *Egy éneket hallék Új-Tordában*
Félig párta-szidalmazó, félig mesterségsúfoló (átmeneti forma).
- + III. *Balás József-ék.* (1784–87). STOLL 357. 100a–101b. *CANTIO OPTIMA*. Ks.: *Egy éneket hallék Ó-Tordában*
Részleges kiadása: KANYARÓ 1903, 500–501.; RMKT XVII/3. 577. STOLL Béla a 46. sz. jegyzetében
közli az 1–3. és 9–11. strófákat, és a szöveg kéziratosa, ill. folklórváltozatait is megemlíti.
A szöveg végén: „Amen. Vége. Finis.”
- IV. *Makói kézirat* (XVIII. század vége–1826) 65. sz. 38b–39a. Ks.: *Azt hallottam Kőrös városában*
6 vsz., sorrendjük a II.-hoz képest: 1^v, E1, 25–26. + 9–10. sor, 13–14. + 17–18. sor, E2, E3. Egyedi
strófáit jegyzetben közöljük. E1 a pártagyűlölet motívumát variálja, az E2 szerelmi vallomás, míg
az E3 vsz. csupán hangulati asszociációval kapcsolódott a szöveghez:

E1 = 2.   A pártáját ő gyakran elveszti,
Déliig-déliig bánattal keresi,
Hogy ő bizony mindjárt megégeti,
Ha ráakad, szomorún felkötí.

E2 = 5.   A meggyfám is veressel bimbózik,
Majorannám zölddel levelezik,
Az én szívem soha meg nem nyugszik,
Éjjel-nappal rólad gondolkozik.

E3 = 6.   Bort nem iszom, fogadásom tartja,
Sert sem iszom, mert anyám hozatta.
Vizet iszom, ha galambom adja,
Még azt is úgy, ha szájából adja.

V. *Horváth György-ék.* (1813) STOLL 638. 26a–b. *LÉÁNYOK ÉNEKE* 1813. Ks.: *Egy éneket hallék Új-Tordában*
10 vsz., a II. és a III. kombinációja. Sorrendjük: II/1–5., III/5., III/7., III/6., III/8., III/11.

VI. *Rumy Károly György gyűjt.* (1807–29) 2b. Ks.: *Amoda le, messze, Kolozsvárban*
2 vsz.: II/1^v + E1.

1.   Amoda le, messze, Kolozsvárban,
A templomon alól, egy kis várban
Két szép leány sírdogál magában,
Hogy férjhez nem mehet a fársáingban.

2. A pártáját el-el, el-elveszti,
 Délig, délig kelletlen keresi:
 Ej, ej, ej, ej, ebugatta párta,
 Mért nem vesztél régen a Dunába?!

Vénlánypanaszba burkolt erotikus (trágár) mesterségcsúfoló, mely főként erdélyi kéziratokból ismert. Az ének a XVII. századi vénlánypanaszok versformáját (4×10) és néhány vsz.-át is átörökíti. Előképe: RMKT XVII/3. 46. sz. (*Bánatja nincs ez világon annak*); jegyzeteit I. 577–578., továbbá SZABÓ T. 1981b, 181–182. Különösen népszerű és hosszú életű volt az *Elszaggattam harminchárom pártát* és a *Legyen elég ez néhány versecske* kezdetű XVII. századi strófa, amely több XVIII. századi kéziratos énekben is felbukkan. A pártagyűlölő szakasz az I. közköltési forrásban még a XVII. századi szöveget variálja (I. I/4. vsz.), a népköltésben pedig III/10. vsz.-ával kapcsolódott össze (I. MNT III/A 92. sz. 2–3. vsz. és 859. sz. 1. vsz.). Csak az I. főszöveg tartalmazza a XVII. századi ének elmékedő sorait a páros élet szépségéről.

A III/11. szerint – mely ugyancsak a XVII. századi záróstrófa változata – ezt a kétértelműségeket tartalmazó erotikus mesterségcsúfolót egy férfi írta, mintegy a vénlány bőrébe bújva. A szövegcsalád 4 strófás, töredékes változatát a tordai provenienciájú *Solymosi József-ék.*-ből (STOLL 216.) közölte KANYARÓ (1903, 91–92.) a következő megjegyzéssel: „Szemmel látható, hogy e verset gúnyversek töredékeiből toldozták össze.” Ebben is szerepel néhány mesterség (varga?, kupás, csiszár) képviselője, a férj után vágyódás motívuma, valamint a III.-ból ismert záróstrófa.

A vénlánypanasz alműfaj életképességét bizonyítja, hogy a szövegcsalád néhány sora egy későbbi, stilizált, kontaminált, 4 strófás, XIX. századi szerelmi dalban (és természetesen a népköltésben) is előfordul. Ezúttal csak a rokon strófát idézzük:

1. Eluntam már az kéréket várni,
 Magam megyek szerencsét próbálni!
 Esztendeje, miolta várom őket,
 De az ördög mind elvitte őket.

G. S.-ék. (1828 k.) STOLL 753. 116a–b.

Az egyik kezdősor (*Azt hallottam N városában*) kései variánsa szintén felbukkan egy XIX. századi vénlánycsúfoló dalban:

Mit hallottam Gömör vármegyében,
 Hogy a vénlányt megégetik tűzben...

Majer István küldeménye Muzsláról (1845?)
 MTAK Irodalom 8^r 206/69. 4. sz.

További folklórvariánsok: *Pintér Endre népdalgyűjteményének 2. folytatása* (1846 k., MTAK Irodalom 8^r 206/40.) 426. sz.; KRIZA 1863, 247. és 360. sz.; BARTALUS 1873–96, II. 88. sz. (2–6. vsz.), 89. sz. (2–3. vsz.); LIMBAY 1880–88, V. 852/1. sz.; MNT III/A 83–84. sz., 91. sz., MNT VII. 286. sz., ill. 743. (290/b.); FARAGÓ-JAGAMAS 1974, 76. sz.; SERES 1984, 115. (108. sz.); DOBSZAY 1984, 175. sz. (III. szövegcsoport); ZSÓK 1995, 11. sz., ill. 228.

Kontaminált változata: *Népr. Ért.* 1940, 134., melyben az 54. szöveg motívumai is megtalálhatók.

II.

⁷ szer – sor

¹⁵ *guzsalyaskodnék* – a guzsalyosba (fonóba) járna udvarolni

¹⁸ *kamoka* – a kamuka mintás szövésű kelme, kockás damasztöszövet, brokát

¹⁹ *kuttogna* – (otthon) gubbasztana (MTSZ I. 1261.)

²⁴ *cicét futtatna* – fogócskázna, itt: megkergetne

III.

- 22 *cirkalomra tenne* – a *cirkalom* körzöd (vö lat. circulus), átvitt, eufemisztikus értelemben
 25 *bélteleni* – bélelni
 27 *marót* – szótáraink nem ismerik
 42 *dali* – deli, csinos, nyalka

52.

- I. *Két új világi énekek* (é. n., 1754 k.) FSZEK Sz 4815. *A FÁRSÁNGBAN SZERENCSES, ÉS ÖRÖMET TALÁLT BÚS ÉS IDŐS LEÁNYZÓRÓL*. Ks. *Sirathatom, amik rajtam estek, lettek* 14 vsz., a 3. csonka.
- II. *Szolga Mihály Diáriuma* (1745–63) STOLL 249. 95a–99b. Ks. *Sirathatom, amik rajtam estek, lettek* Kiadása (csak a 13. vsz.): BAROS 1905, 98.
A Mostan hevertemben kezdetű szöveggel (kötetünkben 1/I. sz.) együtt, ponyváról másolt szöveg-párként saját főcíme is van: *Két Uj Világi Enekek. Az Első. Az ditséretes és jeles mostani időben élő, serényen és hűségesen éjjel nappal tisztelet [!] végben vivő Fonókról. A Második: A' Fársángban szerentsét és örömet talált és üdös Leányzóról. Iratott az 1754. esztendőben.*
- III. *A régi és a máj fonyók históriája* (é. n.) OSZK PNY 729., valamint FSZEK Sz 4849., OSZK 190.547/8; OSZK 803.114; OSZK 820.784. Ks. *Sirathatom, amik rajtam estek, lettek* 11 vsz. A VI.-hoz képest hiányzik a 3., 13–14. vsz.
- IV. *A mostani időben élő fonók históriája* (é. n.) OSZK 819.063. Ks. *Sirathatom, amik rajtam estek, lettek* 11 vsz. A VI.-hoz képest hiányzik a 3., 13–14. vsz.
- V. *A mostani időbeli fonyók históriája* (é. n.) Kolozsvár, R. K. Misc. LVII. 475. (128943) Ks. *Sirathatom, amik rajtam estek, lettek* 11 vsz. A VI.-hoz képest hiányzik a 3. és 13–14. vsz.
- + VI. *Három szép világi énekek* (é. n. 1792 k.) OSZK PNY 2.947., valamint OSZK Fol. Hung. 1390/I. 165a–b. *A FÁRSÁNGBAN SZERENCSET ÉS ÖRÖMET TALÁLT BÚS ÉS IDŐS LEÁNYZÓRÓL*. Ks. *Sirathatom, amik rajtam estek, lettek*
- VII. *Jankovich Miklós: Magyar világi énekek* (1789–93) STOLL 383. 50a. Ks. *Sirathatom, amik rajtam estek, lettek* 14 vsz. Jankovich valószínűleg ponyváról másolta apróbb kifejezésbeli eltérésekkel. A vsz.-ok sorrendje megegyezik a VI. szövegével, de hiányzik belőle a VI/40. sor.
- VIII. *Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye* (XIX. század eleje) STOLL 531. VIII. 101a–b. Ks. *Sirathatom, amik rajtam estek, lettek* 14 vsz. A VII. másolata.
- IX. *Világi énekek és versek B. P.* (1800) STOLL 557. 179. sz. Ks. *Sirathatom, amik rajtam estek, lettek* 14 vsz.-nyi ponyváról másolt szöveg, a VI.-hoz képest apróbb kifejezésbeli eltérésekkel, a 39–40. sor fölcserélve; az 53. sor pedig felező 12-essé alakult.

Ez a dal az előző ének pozitív travesztíája, a férjet talált exvénlány boldog dicsekvésével. A kissé erőltetett sorvégi, 2 szótagú echózás más, eredetileg szintén 4×10-es énekekben a félrehallás eszköze, ahol a „visszhang”, lehetőséget ad az obszcén célozgatásra vagy a részeg dadogásra:

Megetted a három icce kását, kását,
 Mégse láttad szerelmünknek mássát, mássát.

Ne nézd azt, hogy rongyos a nadrágom, -rágom,
 Csak azt nézzed, hogy jár az én lábom, lábom.

Másvilágra sem mék bolondjába, -gyába,
 Száz kulacsot kötök a nyakamba, -kamba.

Énekeskönyv (XIX. század 1. fele) STOLL 853. 121.

A kéziratos följegyzések mindegyike különböző kiadású ponyvaszövegekre vezethető vissza. Folk-lórvariánsai pl.: ERDÉLYI 1846–48, II. 443. sz.; MNT III/A 85. sz. (echózás nélkül); MNGY XVII. 234.:

Az a kislány várja a farsangot,
Mert megunta a magánosságot.
Kikönyököl rózsás ablakára,
Úgy kacsingat szóké-re-barnára.

Kispalád, Szatmár m.

VI.

- ⁷ *singe mérésre* – itt: eufemisztikus, erotikus értelemben
³⁸ *Dühödjél meg* – rohadj meg, pusztulj el! (vö. *döhödik*, MTSZ I. 421.)

53.

Solymosi József-ék. (1748–51) STOLL 216. 84b. *SZÍVET VIDÁMÍTÓ ÉNEKEK. A VÉN LEÁNY ÉNEKE.*
Ks.: *Ifjú legény mennyi vagyok*
Kiadása: KANYARÓ 1892, 556.

Vénlánypanasz eleje; a szöveg nem folytatódik a 85a oldalon. Egyelőre nem találtuk változatát. Tematikusan az ugyancsak legényeket szidalmazó 50. szöveg rokona.

54.

- + I. *Mészáros Ignác versgyűjteménye* (1765–95) STOLL 280. I. 131a–b. Ks.: *Bágyadoz én szívem, nincsen erőm*
Kiadása: HARGITTAY 1983, 9. sz.
6+4 vsz. Az ének záróstrófiája az 1765-ös esztendő jelöli meg keletkezése idejeként. A romlott versfők (BDRSOS JANS) Borsos vagy Boros Jánosra utalnak (I. a III. forrást). A quasi-kolofon (6. vsz.) csak itt szerepel.
- II. *Herschman István-ék.* (1773–90) STOLL 310. 102–103. Ks.: *Bágyodt az én szívem, nincsen erőm*
7 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1., 4., 2., 7., E1 (III/9., IV/4.), E2, 10. Két egyedi vsz.-át jegyzetben közöljük:
E1 = 5.	Ó, nem köll énnékem semmi orvos! Csak ebség bántogat, igen koros, Hogy pártám fejemen nagyon poros, Nem lehet oly eső, aki megmos.
E2 = 6.	Ó, bárcsak jönne már ez a János, Ki tavál Bécsbe volt a fővámos! Az semmi dolgában nem héjányos, Meggyógyít az engem, mert jó orvos.
- III. *Világi énekek és versek B. P.* (1800) STOLL 557. 26. sz. Ks.: *Bágyadoz én szívem, nincsen erőm*
5+5 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1–3., 5., 4., 7–9., E1, 10. A versfőkben: BOROS IANOS.
Egyedi vsz.-a (a II/5. és a IV/4. vsz. változata):

E1 = 9. Ó, nem kell énnékem semmi orvos,
Csak ebség bántogat, ama koros,
Főképpen, hogy pártám igen poros,
A rózsám közepe igen szoros.

IV. Pálóczi Horváth Ádám: *Ötödfélszáz énekek* (1813) STOLL 639. 302. sz. MEGUNT PÁRTA. Ks.: *Bágygyad az én szívem, nincsen erőm*

Kiadása: BARTHA-KISS 1953, 395–396.; ÉP 237. (146. sz.)

7 vsz., dallammal. Sorrendjük az I.-höz képest: 1., 2., 7., E1., 9., 8., 9+10. és 39+40. sor. A dal párbeszédessé vált. Egyedi vsz.-a a II/5. és a III/9. vsz. változata:

E1 = 4. Ó, nem kell énnékem semmi orvos,
Csak szükség háborgat, ama koros,
Főképpen, hogy pártám igen poros,
S nem lehet oly eső, amely megmos.

Két részből, a vénlány panaszából és az anya vigasztaló szavaiból álló alkotás, mely némely változatokban párbeszédessé dallá alakult. Az anya biztatása, hogy a leányát az ügyes borbélylegény majd meggyógyítja, félreérthetetlen erotikus allúziókat kelt, kiváltképp a többi közköltészeti erotikus mesterségcsúfoló ismeretében (vö. 51. sz.).

Az 1830-as években Karácsony Lázár által összeírt népdalok között egy hasonló tematikájú, egészen balladisztikus párbeszédessé dalt találunk. Csakhogy ebben már a póruljárt leány kúrálására hívják a borbélyt:

1. – Leányom, leányom, mi a bajod,
Talán igen nagy nyavalyád vagy?
Szaladj, te kisgyermek, a barbélyért!
Szaladj, te kisgyermek, a barbélyért!
– Nem kell nékem, anyám, semmi orvos,
Mert az én nyavalyám igen titkos!
2. Minapában úgy jártam egy legénnyel,
Nem aludtam tőle egész éjjel.
– Leányok, leányok, tanuljatok,
Másoknak is példát mutassatok!
Legényekkel szembe ne álljatok,
Regulákon kívül ne járjatok!

Karácsony Lázár: Magyar népdalok, első száz
MTAK Irodalom 8^r 206/37. II. 71.

I.

- ⁸ *codli... ne fűgyögne* – cofli, hajfonat, varkocs – ami a leányság jelképe – ne fityegne (SZT I.);
HARGITTAY olvasatában *csodli* – pártá
¹⁸ *mind jelen áll* – mindig jelen van, ott van
²⁸ *catarus* – gyulladás, hurut (lat. catarrhus)
³⁴ *dolgában nem encen-benc* – munkája nem hitvány (vö. encsen-bencs MTSZ I. 489.)
³⁵ *fűrgenc* – gyors

III.

a rózsám közepe – eufemisztikus célzás a vénlány szüzességére

*

Dallamát a IV. változat őrizte meg. Domokos Mária átíratában közöljük (ÉP 237.):

Bágy-gyad az én szí-ve-m, nin-csen e-róm,
Mert tél és nyár el-múlt, nem volt ké-róm,
Jön - ne bár ak - ko-ra, mint egy kö-röm,
Meg-len-ne a lak-zi s min-den ö - röm.

55.

- + I. János Gergely: *Világi Énekek* (XVIII. század közepe) *A VÉN LEÁNY ÉNEKE*. Ks.: *Ez mái világban minden férhez mégyen*
Kiadása: KANYARÓ 1903, 504–505.
3 vsz., közülük többnyire csak a 2–3. szerepel a későbbi változatokban. A kézirat jelenleg ismeretlen helyen van.
- II. Kulcsár Pál *melodíariuma* (1775–85) STOLL 319. 77–78. Ks.: *A két xxet, tudom, régen meghaladtam*
Kiadása: BARTHA 1935, 123. sz.; BOROS 1981, 62. sz. (csak az 1–2 vsz.); BARSÍ-SZABÓ 1984, 187. (csak az 1–2. vsz.); BARSÍ 1988, 65. sz. (csak az 1–2. vsz.)
4 vsz., dallammal. Megegyezik a III.-kal. Vsz.-ai a XII.-hez képest: 2., 1., 3., 5.
- III. *Zempléni-kézirat* (1775–85) STOLL 320. 39. Ks.: *A két íxet, tudom, régen meghaladtam*
4 vsz., dallammal. Megegyezik a II.-kal. Vsz.-ai a XII.-hez képest: 2., 1., 3., 5.
- IV. *Kozma-ék.* (1777–81) STOLL 327. 46b. Ks.: *A két íxet, tudom, régen meghaladtam*
4 vsz., sorrendjük a XII.-hez képest: 2., 5., 4., 6.
- V. *Aranka György gyűjteménye* (1782–90) STOLL 345. I. 97a–b. Ks.: *A négy íxet, tudom, régen meghaladtam*
3 vsz., sorrendjük a XII.-hez képest: 2., 5., 6^v. Idézzük a 6^v (3.) vsz.-ot a 31–32. sor egyedi megfogalmazása miatt:

Senki ez világon soha úgy nem járna,
Mint aki engemet feleségül magára levarrna!
Mint a szamár úgy dolgoznám,
S az tenyerebben hordoznám,
Csak kedvét lelhetném,
És hasznát vehetném!

- VI. *Salamon József-ék.* (1783–97) STOLL 353. 57a–b. Ks.: *Be kár, be kár nekem a pártát viselnem*
7 vsz., sorrendjük a XII.-hez képest: 1., 2., 4., 5., 3., 6., 7.
- VII. *Tolvay István-ék.* (1788–91) STOLL 381. 19b. *VÉN LEÁNYRÓL NÓTÁJA*. Ks.: *Be kár, be kár nekem az pártát viselnem*
7 vsz., sorrendjük a XII.-hez képest: 1., 2., 4., 3., 5–7.

432

- VIII. Nagy Iván-ék. (1790–93) STOLL 401. 104b–105a. *VÉN LEÁNY ÉNEKE*. Ks.: *Be kár, be kár nékem a pártát viselnem*
Kiadása: HARGITTAY 1983, 14. sz.
7 vsz., sorrendjük a XII.-hez képest: 1., 2., 4., 3., 5–7. Megegyezik a XIX.-kel.
- IX. Szeel Imre-ék. (1790–94) STOLL 404. 127. *SUSPIRIUM VIRGINIS IN CAPILLIS RELICTÆ*. Ks.: *Be kár nékem, be kár, a pártát viselnem*
7 vsz., sorrendjük a XII.-hez képest: 1., 2., 4., 3., 5–7. A 35–36. és 41–42. sorok helyet cseréltek.
- X. Novák Lajos-melodiárium (1791–92) STOLL 408. 135–136. Ks.: *Be kár, be kár nékem a pártát viselnem*
10 vsz., sorrendjük a XII.-hez képest: 1–3., 5., 7., 6., 8–11. A kéziratban 4 soros strófákba van leírva.
- XI. Miskolci melodiárium (1792) STOLL 414. 2a. *VÉN LEÁNY SIRALMA*. Ks.: *Be kár, be kár a pártát viselnem*
11 vsz.
- + XII. Veress Márton-ék. (1793) STOLL 419. 50a–b. Ks.: *Be kár, be kár nékem a pártát viselnem*
A leghosszabb variáns.
- XIII. Énekes Gyűjtemény I. (1799) 12. sz. *VÉNLEÁNY ÉNEKE*. Ks.: *Be kár, be kár nékem a pártát viselnem*
8 vsz., sorrendjük a XII.-hez képest: 1–3., 5., 6., 10., 9., 11.
- XIV. Thaly-holligátum (XVIII–XIX. század) STOLL 511. A: 141b–142b. *VÉN LEÁNY ÉNEKE*, B: 189b–190b. *VÉNLEÁNY ÉNEKE*. Ks. (A–B): *Be kár, be kár nékem a pártát viselnem*
8 vsz. A két különböző kéztől származó másolat csaknem szóról-szóra azonos. Vsz.-ai a XII.-hez képest: 1–3., 5., 6., 10., 9., 11. (A XIV. másolata.)
- XV. Makói kézirat (XVIII. század vége–1826) 1b. Ks.: *A két íxet régen meghaladtam*
12 sornyi töredék. Sorainak rendje a XII.-hez képest: 7–8. + 13–14. sor, 15–16+ 29^v–30. sor, majd a 6. vsz. szövegváltozata.
- XVI. Vásárhelyi daloskönyv (1672–XVIII. század) STOLL 96. 359. Ks.: *A négy íxet immár rég feljülhaladtam*
Kiadása: FERENCZI 1899, 233.
2 sornyi töredék. A XVII. századi kézirat üres oldalaira XVIII. század végi kézzel bejegyzett vers-töredékek között szerepel.
- XVII. Pápai ék. (1800–1806) STOLL 555. 14a. Ks. *Be kár, be kár nékem a pártát viselnem*
3 vsz., sorrendjük a XII.-hez képest: 1., 2., 3. (csak 1–4. sora.)
- XVIII. Énekes Gyűjtemény II. (1803) 12. sz. *VÉNLEÁNY ÉNEKE*. Ks.: *Be kár, be kár nékem a pártát viselnem*
8 vsz., sorrendjük a XII.-hez képest: 1–3., 5., 6., 10., 9., 11.
- XIX. Nagy Ferenc-ék. (1812–16) STOLL 631. 15b–17a. *VÉN LEÁNY ÉNEKE*. Ks.: *Be kár, be kár nékem a pártát viselnem*
7 vsz., sorrendjük a XII.-hez képest: 1., 2., 4., 3., 5–7. Megegyezik a VIII. változattal.
- XX. Pálóczi Horváth Ádám: *Ötödfélszáz énekek* (1813) STOLL 639. 118. sz. *APÁCA, ANYÁCA*. Ks.: *A két íxet immár régen meghaladtam*
Kiadása: BARTHA–KISS 1953, 248–249.; *ÉP* 96. (50. sz.)
2 vsz., dallammal. Sorrendjük a XII.-hez képest: 2., 3.
- XXI. Pesti ék. (1825) STOLL 730. 103b–104b. *VÉN LEÁNY ÉNEKE*. Ks.: *Be kár, be kár nékem a pártát viselnem*
8 vsz. Sorrendjük a XII.-hez képest: 1–3., 5., 6., 10., 9., 11. Talán a XVIII. másolata.
- XXII. Kún Sámuel-ék. (1831–32) STOLL 776. 8b–9b. Ks.: *E mai világban minden férjhez mégyen*
4 vsz. (a kéziratban 10 számozott strófába írva). Érdekessége, hogy egyedül itt bukkan fel az I. nyitóstrófája. Vsz.-ai az I.-höz képest: 1., 2., XII/6., E1. Ez utóbbi nehezen olvasható:

E1 = 4. Valamikor níki arra volna kedve,
Hogy megbüntetene és befüggyurelne [?],
Bátran szép testem engedném,
És semmi ellent nem vetném,
Csak pártám pendülne,
Főkötőt rendelne!

Nótajelzésként szerepel:

Neptunus és Bacchus vetélkedése (iskoladráma, Sárospatak, 1792 k.) Ó, mit bolondoztok? (RMDE XVIII. 1/2. 1375.)

A műfaj és e szöveg korabeli ismertségére utal, hogy Nagy György *Konok pereshedők* c. darabjában, amelyet Marosvásárhelyt 1780. április 29-én adtak elő, Hanzsfurst – csúfolván a férjhez igyekvő lányokat – ezt mondja :

Már nem a legények kérik a szüzeket,
Sőt inkább a szüzek minden legényeket...

Scena sextá; 2021–2022. sor

Éppen, mint a szamár, keményen dolgoznom,
És a tenyeremben szüntelen hordoznom.

Amint ez éneket minap éneklette,
Egy négy íxes leány magát kesergette, ha, ha, ha!

Scena sextá; 2041–2044. sor; RMDE XVIII. 1/1. 720.

Az 1840-es évekből sajátos átdolgozását ismerjük (a 3. vsz. a XII/10. vsz.-ára vezethető vissza):

1. Talán engem az anyám megátkozott,
Hogy én rajtam senki csak nem kapott,
Elmúlt rajtam tizennyolc esztendő,
Sohasem volt a házamnál kérő.
2. Nyári napokban kertemben sétálok,
Ha leülök, keservesen sírok,
Lábom közé gyakran kandikálok,
Esztenőre jobb szerencsét várok.
3. Bárcsak engem valaki elvenne,
Akar csikós, akar gul-ás lenne,
Nem bánnam én, ha fél keze lenne,
Csak a gatyájában jó nagy hühü lenne.

*Pintér Endre népdalgyűjteményének 2. folytatása (1846 k.)
MTAK Irodalom 8^F 206/40. 426. sz.*

E vénlánypanasz komikumát fokozta, hogy a XII/8. vsz.-ban a lány férfimunkákat is „felvállalt”, sőt erről frást is kész lett volna adni, csak hogy asszony lehessen. Ez a gesztus a hagyományos nemi szerepek, az évszázadok óta rögzült munkamegosztás megváltoztatását, az érvényes normák áthágását jelentette. Olyan abszurd ötletnek számított, hogy alkalmas volt a mulattatásra.

A XIX. század első évtizedeiből való e szöveg tréfás travesztíája, mely az agglegény és a házasember panaszait szedi hasonlóképp versbe:

Az agglegény

Be kár, *be kár* nékem így egyedül élnem,
Árva gerliceként nincsen kit szemlélnem,
Mint a siralmas pelikán
A vad erdőnek derekán,
Sóhajtok szívemben,
Sóhajtok szívemben.

A ház

Egy maroknyi korpán bezzeg megfejének,
Szabad életemre kötelet kötének,
Bezzeg van már perló-társom,
Szívem szúró hegyes nyársom,
Kész lánc lábomnak,
Békója száromnak.

Rumy Károly György gyűjt. (1807–29)
MTAK Irodalom 8^r 206/172/a, 13. sz.

További folklórváriánsai: ERDÉLYI 1846–48, I. 295. sz.; Kodály Zoltán gyűjtése (Mohi, Bars vm., 1912), kiadva: BARTHA–KISS 1953, 626.; LAJTHA 1954, 84. sz. Vegyes metrumú, kontaminált változat: Népr. Ért. 1940, 134. (az 50–51. szövegcsalád motívumai is felbukkannak).

I.

- 7 A három íxet is – túl a 30-on; a római számok ilyenként felhasználása – ami diákos műveltségre és írott alapszövegre mutat – más vénlánycsúfolókban is megfigyelhető (I. pl. a 7. énekben az *Általugrotta az L-et* kezdetű szakaszt)

XII.

- 13 *comendálják* – javasolják
17 *kordához* – corda: a szerzetesek kötél öve (lat.), átvitt értelemben: rend, fegyelem

*

Dallamát a a II–III. és a XX. kézirat csaknem azonos változatban őrizte meg. Domokos Mária átírata alapján adjuk közre (ÉP 96.):

A két i - xot im - már ré - gen meg - ha - lad - tam,
Még - is az át - ko - zott pár - tá - ban ma - rad - tam.
Nincs szívemnek re - ménysé - ge, Hogy va - la - ha fe - le - sé - ge
Va - la - ki - nek lé - gyek, Jaj, jaj, ho - va lé - gyek?

- + I. *Kertso Czirják: Borka asszony és György deák* (Kanta, 1773) Ks.: *Mely nagy öröm telé el szívetem*
Kiadása: RMDE XVIII. 2. 506–507. (228–277. sor). Az éneket e kiadás alapján közöljük.
A forrás rendezői utasítása szerint: „Ének a végin, már konty lévén a fejiben.” Az ének végén:
„Finis 19-na Maji 1773. Amen.”
- II. *Aranka György gyűjteménye* (1782–90) STOLL 345. I. 81b–82a. Ks.: *Mely nagy öröm telé el szívetem*
5 vsz., a II/1–22 sorának szövegváltozata. A vers etc. jelöléssel félbeszakad.
- + III. *Adorján Imre-ék.* (XVIII. század 2. fele) STOLL 446. *A VÉN LEÁNY ÖRÖMÉRŐL.* Ks.: *Jaj, nagy öröm fogta bé szívetem*
Kiadása: GYALUI 1895, 82–83. Az éneket e kiadás alapján közöljük.
14 vsz., változó sorképlettel, ingadozó szótagszámmal. Több helyütt romlott szövegrészek.

A férjhezment vénlány kontydicserő, pártaátkozó, dicsekvő örömeke. Valamennyi változata Erdélyből való. A III. terjengős, „széténekelt” változat, csak a refrén utal hajdani dal voltára.
A szöveg XVII. századi előképt, mely egyetlen 6 soros strófa, I. RMKT XVII/3. 58. sz.

I.

- ⁵ *elárultam* – túladtam rajta
¹⁶ *kapnék* – találnék

III.

- ⁴⁰ *csidma* – csizma (MTSZ I. 334–335.)

- + I. *Salamon József-ék.* (1783–97) STOLL 353. 54a–b. Ks.: *Szép a rongy, szép a rongy, de cigánynak*
- II. *Dávidné Soltári* (1790–91) STOLL 393. 145. sz. Ks.: *Szép a rongy, szép a rongy, de cigánynak*
4 vsz. Csaknem szó szerint megegyezik az I.-vel. Az I/44. sor itt jobb: *Még az urak nyársban.* A 4. vsz. *Egyed Mihály* nevét említi hitvesként, aki egyébként e kézirat több szövegében is fölbukkan.
- III. *Szeel Imre-ék.* (1790–94) STOLL 404. 149. Ks.: *Szép a rongy, szép a rongy, de cigánynak*
3 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1–3.
- IV. *Veress Márton-ék.* (1793) STOLL 419. 79a–b. Ks.: *Szép a rongy, szép a rongy, de cigánynak*
4 vsz. A 4. vsz. aktuális címtettje *Fülöp István.*
- V. *Komoróczy Terka-ék.* (1796–1810) STOLL 427. 58b–59a. Ks.: *Bámulva bámultam az apácán*
4 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 3., 1., 2., 4.
- VI. *Akadémiai verseskönyv* (XVIII. század 2. fele) STOLL 447. 16b–17a. Ks.: *Bámulván bámultam az apácán*
Kiadása: SZABÓ T. 1985b, 196.
4 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 3., 1., 2., 4.
- VII. *Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye* (XIX. század eleje) STOLL 531. III. 147a. Ks.: *Szép a rongy, szép a rongy, de cigánynak*
4 vsz. A II. másolata.
- VIII. *Felvidítő VI. Nóták II.* (1824) STOLL 720. 121. sz. Ks.: *Szép a rongy, szép a rongy, de cigánynak*
Csak 1 vsz., lánydicserétté travesztálva:

Szép a rongy, szép a rongy, de cigánynak!
Szép a konty, szép a konty, de szép lyánynak!
Nem ez-amaz lyánnak,
Holmi cafrinkának,
De szép lyánnak!

IX. *Ercsey Dániel népdalgyűjteménye* (1833) 54a–b. Ks.: *Bámultam, bámulok amaz friss apácán*
4 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 3., 1., 2., E1. A vsz.-ok eredetileg 10 szótagú 1–2. sora 12-esre bővült. Egyedi vsz.-a talán kontamináció:

E1 = 4.   A minap házadba hogy béültem,
Már a kisbírótól csak elhültem,
De csinállok oly zárt,
Melyben nem tehet kárt
Az apja is.

Nótajelzésként szerepel:

Nagy István-gyűjt. (1782–96 k.) STOLL 347. 167. (*Nosza hát, nosza hát, jó pajtások*); 175. (*Miként felleg után fénylik az ég*)

Erdélyi (I–II.) eredetű, de később Sárospatakon (? IV., VIII.) és Debrecenben (III., V.) is felbukkanó szövegcsalád. Az ének szövege alig változik, csak a szakaszok sorrendje módosul a terjedés során.

Nem tudjuk, hogy a II. forrásban emlegetett Egyed Mihály volt-e az eredeti címzett, vagy aktualizálás során került neve az énekbe úgy, mint a IV. változatba egy bizonyos Fülöp István.

I.

3 *balustyának* – együgyűnek (TESZ)

4 *krivustyának* – sántának, görbének (játékos szóképzés a szlovák *krivost'* – görbeség, hamisság szóból)

58.

I. *Kresznerics Ferenc dalgyűjteményei* (1790–1809) STOLL 399. I. 48b–49b. *A GYÓRI LEÁNYOK SZOMORÚ DALJA*. Ks.: *A győri leányok*

A szövegcsalád legrégebb tagja műköltői fordulatokban gazdag, de néhol romlott szöveg, ezért csak jegyzetben közöljük:

1.   A győri leányok
Mastan verbuválnok,
Verbungplaccot állnak,
Szomorún kiáltnak,
Trala trillom hap, hap, hap!
2.   Hét tél és annyi nyár
Elfolytanak immár,
Szfvünk csak várton vár,
Szerencsénk távul jár,
Trala trillom, hap, hap, hap!
3.   Szidhatnánk azokat,
Ama rossz gazokat,
Fent tartják magokat,
Nem szánják sorsunkat,
Trala trillom hap, hap, hap!

4. Ilyen recrutáknak,
Mint egy aszúágnak,
Melyre sokan hágnak,
Nem böcsös az árok,
Trala trillom hap, hap, hap!
5. Lássák, amit nyerne,
Ily megrongyult kertek
Mí ugyan mit szúzek
És ártatlan tüzek [!]
Trala trillom hap, hap, hap!
6. Vette el kedvünket
Szomorít bennünket
És szűz seregünket
Meggáta ügyünket
Trall trillom hap, hap, hap!

+ II. *Baky Rudolf-ék.* (1813) STOLL 634. 16b–17a. Ks.: *A győri leányok*
Az I. rövidített változata. A szöveg végén: „Vége”

Figyelemre méltó a dalok változatos refrénje, amely a verbunkot járó vénlányok táncát idézi.
A dalszöveg párosítottvá, ill. gyermekjátékdallá alakult ritmikai párja dallammal:

Várba harangoznak, városba dobolnak,
A ghymesí legényék táborba indulnak,
Nagy a híre, hop, hop, hopp!

MNT I. 867. sz. (Ghymes, Nyitra m.)

I. 2. b) Férfipanaszok

Ebbe az alműfajba házasesemberek szájába adott, panasz formájú asszonygyalázó szövegek tartoznak. Ugyanazokat a női vétkeket és rossz tulajdonságokat sorolják, mint az asszonycsúfolók, csak megérett férfi közönségre (hallgatóságra) számító monológ formájában.

A XVIII. századi közköltészeti férjpanaszok nagyobbik részében a házasesember felesége erkölcstelen viselkedése és szexuális kielégíthetlensége miatt kesereg. Szaporítja gondját az is, ha az asszony lusta, részeges, ráadásul csak az esküvő után derült ki róla, hogy várandós. Ezekben a tréfásan komoly férjpanaszokban a gyermek (ha szóba kerül egyáltalán) sohasem áldás, csak kenyérpusztító fattyú.

Az alműfaj XVII. századi költészeti előképéről és folklorisztikus utóéletéről l. az *Új hírt mondok, minden reá hallgasson* kezdetű kéziratos verset (RMKT XVII/3. 42. sz.) és jegyzetanyagát (uo. 574–575.). Ebben az 1636-ra datált lakodalmi mulattató énekben egy háromszor is szerencsétlenül nősült vénember nevében adja elő házasesmélyeit az énekmondó.

A férjpanaszok tulajdonképpen a házaseslektől elvárt hagyományos társadalmi szerepek, a csak a nőkre vonatkozó szigorú viselkedési szabályok és a hagyományos nemi erkölcs megerősítését szolgálják. Azzal, hogy az asszonyok normasértéseit (lustaság, italozás, pletykálkodás, szeretőtartás stb.) kiénekeltek, a gyenge, a feleségénél jóval idősebb, esetleg impotens férjet is nevetségessé tették. Mentől több volt a szóban forgó asszony vetke, hibája, annál komikusabb lett a mindezt elszenvető férj. A versekben szinte refrénszerűen tér vissza a gondolat: „a házasság holtig való rabság”, tehát: *Bánom, hogy megházasodtam, nyűgöt nyakamra vállaltam!* (A magyar férjpanaszokkal azonos tartalmú és hang-

vételű a XVIII. századi skót közköltészet egyik tréfás dala, a sokgyerekes szegényember kesergése: *O that I had ne'er been married!* – Ó, bárcsak sose házasodtam volna meg! – kiadta CRAWFORD 1976, 144–145, 143. sz.)

A férjpanaszok tematikája alkalmas volt arra, hogy másokat intő, oktató funkcióval szóljanak a házasság buktaóiról, pontosabban: az asszonyok gonoszságáról. *A házasság által elvesztett szabadságnak megsíratása* a címe és témája Amade László versének, amely (több más Amade-dallal együtt) a kéziratosság révén megindult a változatoképződés útján, bekerült a közköltészetbe. THALY (1864, II. 316–319.) már egy kéziratos változatát adta ki. *Szakmári Ötves János jegyzőkönyvében* (XVIII. század 1. fele) két, barokkos hosszúságú címmel megfejtett verses példázatot is találunk. Az *Egy embernek keserves panasza, kiben az ő feleségének halála után életében ő rajta eltölt bosszúságot előbeszéli az ő kedves komájának, és oktatás egy embernek, hogy hi-ki az afélettől magát megoltalmazza* (kiadta DÉKÁNI 1918) 45×6 soros tanítás, mely az

Édes komám, hallgasd meg,
Mire való, tanuld meg!

– felszólítással kezdődik, XVIII. századi változata annak a szövegnek, amelyet az erdélyi provenienciájú *Vásárhelyi daloskönyvbe* (1672 k.) jegyeztek föl.

A másik, 35×4 soros vers témája és hangulata Amade költeményéhez hasonlít:

Mikor ifjú legény voltam,
Bokrétáson, frissen jártam...

és mind a XIX. századi közköltészetben, mind pedig a népköltészetben vannak szövegváltozatai (vö. BARTALUS 1873–96, I. 119. sz.; LIMBAY 1880–88, I. 196. 148/1. sz.; ERDÉLYI 1846–48. III. 285. sz.)

Tematikus rokonságuk ellenére ebben az antológiában azért nem közöljük egyikőjüket sem, mert elsődleges funkciójuk nem a szórakoztatás, mulattatás, hanem valóban a példaadás, az oktatás volt. A másik központi témája ennek az alműfajnak az öreg (ámde gazdag) feleség miatti kesergés, panaszkodás, ami viszont a férfiak normasértésének a következménye. Ez a téma szorosan összekapcsolja a férfi-panaszokat a vénlány- és vénasszonycsúfolókkal, de olyan közköltészeti műformája is kialakult, mint a házasság és legénycimborája közötti párbeszédű láncmese (AaTh 2014A – „*Szervusz, pajtás!*” – *Nem szervusz, pajtás!*” MNK 9. 74–75.). E tréfás dialógusnak az a csattanója, hogy a férfinak ugyan sok baj szakadt a fejére azzal, hogy megnősült, legutóbb pl. leégett a háza, de nem sajnálja, mert felesége is benneégett. A XX. századi színhagyományban mulattató funkcióban (fonóbeli alakoskodásként) még sok helyütt gyűjthető tréfás párbeszéd gyökerei az antik irodalmi hagyományig, a Lollius és Theodoricus találkozását felidéző vándoranekdotáiig nyúlnak vissza, amely részint egy 1698-ban bemutatott iskoladráma közjátékaként, részint Kónyi anekdotagyűjteménye (1796), majd a XIX. századi kalendáriumok és ponyvanyomtatványok révén folklorizálódott. (Szakirodalommal és recens folklóradatokkal együtt l. UJVÁRY 1983, III. 143–148.)

Az 1822–25 közötti években jegyezte föl kéziratos katonakönyvébe Csöbrös István (kopácsi paraszt-legény) a következő verset, mely korábbi férjpanasz-motívumokat, frázisokat és részben a házastársi veszekedésekben olvasható szidalmakat (kötetünkben a 38–41. sz.) variál:

Az pokolra való asszonyokról való

1. Vagyon nekem is már bezzeg feleségem,
Kiért sok búbánat gyötri az én szívem:
Odavagyon böcsületem, békességem,
Hucfút, akasztófára való az nevem.
2. Ördögunta gazdasszonya de megtépett,
Ahogy régen az pokolban meg nem égett,
Az serpenyőt hozzámvágtá, mikor főzött,
Enni kértem – az moslékkal nyakon öntött.

3. Korcsmárosné egy igaz jó, drága lény,
Néha ennem-innom is ad, hogyha kérem,
De az tigrisfejével tartott gonosz lélek
Azt is megirigylötte, hogy így élek.
4. Minapában az szomszédban hogy beléptem,
Ó, bizony én aztat semmi rosszból nem tettem,
De az árát annak drágán megfizettem,
Mert az feleségem tüstént eljött értem.
5. „Te kurafi, mit követsz itt, kurvanyádban?”
Ez volt szava, hogy belépett a szobában,
Oroszlán módon ordított haragjában,
Ijedtemben színem vált halál formában.
6. Ó, Lucipernek szerszáma, meddig gyötresz?
Hogy már a sok pálinkától meg nem döglesz!
De tudom, hogy az ördögnek sem kellesz,
Mégis pedig temetésed pokolban lesz.
7. Ó, bár egyszer meggebednél, te tékozló,
Örömben úgy ugrálnék, mint kényös ló!
Visszanyerném becsületed, igaz való,
Nem lenne nevem akasztófárávaló.

KATONA-LÁBADI 1993, 40. sz.

Kelecsényi József gyűjteménye (1832–40) STOLL 783. 103b. oldalán apróbb módosításokkal ugyanennek a (valószínűleg közös forrásra visszavezethető) dalszövegnek 1–6. vsz.-át találjuk.

59.

- + I. *Kövényessy Mihály-ék.* (1747 után) STOLL 214. 1a. Ks.: *Én elvettem egy vén lányt, mit csináljak véle?*
Az énekhez egy más témájú strófa is kapcsolódik (*Bujdosik a dísznő kilenc malacával*). Mivel refrénje már a következő *MULATÁSHOZ VALÓ NYÁJAS ÉNEK*re utal, itt nem adjuk ki.
- + II. *Pápai ék.* (1800–1806) STOLL 555. 23a. Ks.: *Elvettem én egy vén lányt, mit csináljak véle?*
- III. *Szirmay Antal: Quodlibet* (1812) STOLL 633. 20a. Ks.: *Elvettem én a nagy lányt, mit csináljak véle?*
Kiadása: KÓNIG 1902, 77.

Elvettem én a nagy lányt, mit csináljak véle?
Jézus, József, Szűz Mária, szabadíts meg tőle!

- IV. *Kovács József-ék.* (1815) STOLL 652. 56a. Ks.: *Elvettem egy vén leányt, mit csináljak véle?*
A II. variánsa.
- V. *Tahy Gáspár: Hasznos Mulatságok* (1821) 205a. (*TÖREDÉKEK*) Ks.: *Elvittem egy vén leányt, mit csináljak véle?*

Elvittem egy vén leányt, mit csináljak véle?
Hej, Istenem, teremtdöm, szabadíts meg tőle,
Mert ha meg nem szabadítasz, poklot élek véle!

- + VI. *Felvidtő VI. Nóták II.* (1824) STOLL 720. 391. sz. Ks.: *Elvettem én egy vén asszont, mit csináljak véle?*

440

VII. *Felvidtő VI. Nóták II.* (1824) STOLL 720. 403. sz. Ks.: *Van nekem egy vén asszonyom, mit csináljak véle?*
4 sor, csak az 1. sora különbözik a VI.-tól.

VIII. *Udvardy János népdalgyűjteménye* (1832) 41a. Ks. *Elvettem egy vén leányt, mit csináljak véle?*
A II. variánsa.

Folklorvariánsai pl. ERDÉLYI 1846–48, III. 206. és 316. sz. Az első (győri) változat forrása: *Ráth Károly gyűjteménye* (1846; MTAK Irodalom 8° 206/138. 16b):

Elvettem egy vénleányt, mit csináljak véle?
Kiszeg-koszog a papucs, majd meghalok tőle.
Vagyon esküdt, vagyon bíró, válasszon el tőle,
De én – isten teremtése – meg nem élek vele!
Télen, mikor hideg van, ülök a kuskóba,
Nyáron, mikor meleg van, heverek a porba.

Továbbá: KRIZA 1863, 304. sz.; BARTALUS 1873–96, IV. 143. sz.; LIMBAY 1880–88, III. 405/3. sz.; MNT III/A 571. sz. (2. vsz.); KODÁLY–VARGYAS 1952, Pt. 287. sz. (kötetünk 5/III. szövegtípusára emlékeztető, egysornyi „friss” szövegből és *Hm, hm, haj, haj* kezdetű belső refrénből álló vsz.); ZSÓK 1995, 58. sz. (2–3. vsz.). Tartalmában azonos, szövegében eltérő dunántúli változat: MNGY VIII. 350.

60.

+ I. *Bölöni Kozma István-ék.* (1765–68) 49a–50b. Ks.: *Bánom, hogy megházasodtam*
A vers végén: „Elmondám.”

+ II. *Lócsei ék.* (1768) 62–64. *ARIA DE DUCTA UXORE.* Ks.: *Bánom, hogy megházasodtam*

III. *Kozma-ék.* (1777–1781) STOLL 327. 4b. *NOTA ELEGANS.* Ks.: *Bánom, hogy megházasodtam*
11 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1., 15., 3., 8., 2., IX/7., 5., II/10., II/15., E1, IX/9.

E1 = 10. Nem elégszik egy személlyel,
Többet kíván más legénnyel.
Haj, dínom-dánom,
Még élek is bánom
Házasságom!

IV. *Alsókubini kézirat* (1779–82) STOLL 344. 1b–2a. Ks.: *Bánom, hogy megházasodtam*
10 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1., II/5., 2., II/6., E1, 5., II/14., E2, 3., 15.

E1 = 5. Nála van az váras lyuka,
Oda jár tekerni Gyurka.
Jaj, dínom-dánom,
Még ...

E2 = 8. Estve fekszik négy óraker,
Már ő részeg, mint az disznó.
Jaj, dínom-dánom
Még ...

V. *Kresznerics Ferenc dalgyűjteményei* I. (1790–1809) STOLL 399. 87a–b. 97. sz. Ks.: *Isten áldja azt a papot*
2 vsz., minden bizonnyal a X. másolata, apróbb változtatásokkal.

VI. *Szeel Imre-ék.* (1790–94) STOLL 404. 154. Ks.: *Bánom, hogy megházasodtam*

12 vsz., sorrendjük a II.-hoz képest: 1., 2., 7., 5., I/2., 6., I/5., 10°, 15., III/10., E1, E2. Két egyedi vsz.-a hangulati asszociáció, tematikusan nem tartozik ide:

E1 = 11. Ha szeretőm volna nékem,
Kedvem is úgy volna nekem.
Haj, dínom-dánom,
Még élek is bánom
Házasságom!

E2 = 12. De szeretőm mivel nincsen,
Kedvem nékem egy csepp sincsen.
Haj, dínom-dánom,
Még élek is bánom
Házasságom!

Az eredetiben minden strófa 2 sorba volt írva.

VII. *Miskolci melodiárium* (1792) STOLL 414. 2a. Ks.: *Bánom, hogy megházasodtam*
3 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1., 15., II/5.

VIII. *Világi nóták* (XVIII. század vége) STOLL 516/A 34a. Ks.: *Bánom, hogy megházasodtam*
6 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1., 4., E1, E2, 15., 2. (a refrénjük azonos).

E1 = 3. Első éjjel hogy elháltam,
Ottan mindjárt kedvét untam.

E2 = 4. Aki nálam elébb kapta,
Farát mindjárt elébb kapta.

+ IX. *Makói kézirat* (XVIII. század vége–1826) 39a–40a. 66. Ks.: *Bánom, hogy megházasodtam*

X. *Legújabb Magyarország fő Buda városi új és ó magyar kalendárium* (1807) OSZK 1491/1807 (az anekdoták között) Ks.: *Isten áldja azt a papot*

Jegyzetben közöljük:

Lássa a kalendáriumnak olvasója, mint ítéljen emez énekről!

Isten áldja azt a papot,
Aki minket egybeadott:
Jaj, dínom-dánom,
Még élek is, bánom
Házasságom!

Reggel felkél tíz órakor,
Olyan feje, mint a bokor:
Jaj, dínom-dánom,
Még élek is, bánom
Házasságom!

XI. *Horváth András-ék.* (1813) STOLL 637. 8b. Ks.: *Bánom, hogy megházasodtam*

17 vsz., sorrendjük a IX.-hez képest: 1., 2., 5., 6., 14^v, 10., 11^v, 12., 13., 3., 8., 7^v, E1, 15., 16., II/3., 17. Egyedi vsz.-a a X/1. változata: *Vigye ördög azt a papot* kezdettel.

Mint már a műfaji bevezetőben is jeleztük, e szövegcsalád tartalmi, motívumbeli variánsai, ill. azok továbbfejlesztett metaforikus képei, változatai számos más közköltészeti műfajban és alkotásban is felbukkannak. A *Budai Zsuzsanna-ék.* (STOLL 520. 15b.) egyik 9 vsz.-os kontaminált dalának 4 vsz.-a is kapcsolódik ehhez a férjpanaszhoz, ill. a 33. számú asszonycsúfolóhoz. [ ]-ben idézzük a megfelelő variáns strófaszámát is:

6. Én aratom a szép búzát,
Más eszi meg a pogácsát.
Dé-dallom, adédallom,
Uccú dallom, adédallom
Didamálom!
7. [II/5^v] Ha elmegyek a vásárra,
Más fekszik fel a hasára,
Dé-dallom, adédallom,
Uccú dallom, adédallom
Didamálom!
8. [I/2.] Ördög vigye a vendéget,
Másnak vettem feleséget!
Dé-dallom, adédallom,
Uccú dallom, adédallom
Didamálom!
9. [33/I. 6.] Hazajövén nagy későre,
Addig megfolyat a sóre.
Dé-dallom, adédallom,
Uccú dallom, adédallom
Didamálom!

Műfaját tekintve hasonlóképpen átmeneti jellegű, az 58. és a 32. szövegcsaláddal, valamint a *Budai Zsuzsanna-ék.* idézett 7–9. szakaszaival is rokon a Jankovich Miklós által a XIX. század elején feljegyzett, sorpárokra bomló, kontaminált mulatódal alábbi néhány vsz.-a:

8. Többet keres a farával,
Mint az ura, hat lovával.
9. Csak annyit hajt az urára,
Mint a pendelymadzagára.
10. Ha elmegyén az erdőre,
Más fekszik a lepedőre.
11. Ha elmegyén a vásárra,
Más pattan fel a hasára.
12. Mikor visszajön sokára,
Más hágott fel a kancára.

*Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye (STOLL 531) III. 101a–b.
(Egy pár füles tallért adnék)*

A II/5 vsz. motívuma egy korabeli iskoladrámában is felbukkan, figyelmeztetésképp:

Ha te vadászni mész egyszer a mezőre,
Addig majd más kakas ül fel az ülőre.

Szathmári Paksi Sámuel: *Elvádolt ártatlanság* (1773 k.)
RMDE XVIII. 1/2. 1027.

Illei Kristóf *Tornyos Péterében* (1789) a kezdőstrófa diák-parafrázisa szerepel.

Bánom, hogy deákat láttam,
És a könyvbe belévtágtam,
Oda vagyon az erszényem,
Erszényemmel vendégségem,
Haj, dínom-dánom,
Míg élek is, bánom
Deákságom!

NAGY P. 1981, 961.

A refrén könnyen rokontható a 20. szövegcsalád refrénjével. Egyik kéziratunkban a két refrén összekapcsolódik és értelme is megváltozik (mivel a közköltészetben ritka enjambement keletkezik), s egy egészen más témájú alapszöveghez társul (*Csak azért szeretem a magyar menyecskét*).

Hej, dínom, dánom,
Töltsd teli, nem bánom
Házasságom.

Tahy Gáspár: Hasznos Mulatságok (1821) 36b.

Egy 1796-os kalendáriumi anekdotához toldott vers-mottó olyan travesztia, mely áttételesen utal erre a szövegcsaládra:

A bor Csájágon fél tallér,
Egy lófark egy forintot ér,
Haj, dínom-dánom,
Míg élek, is bánom
Farkvágásom!

Házi és úti ó és új kalendárium (Győr, 1796) OSZK 1496/1796

Az alábbi, 1840-es években Erdélyben följegyzett variáns már 4×8-as, *aabb* rímű strófákba komponálja a régi sorpár + refrén szerkezetet (hasonló a helyzet az *Amely leány sokat szeret* szintén rokon szövegtípusával; I. kötetünkben 33. sz.):

1. Bánom, hogy megházasodtam,
Magamnak nyúget válloltam,
Másnak vettem feleséget,
Magamnak keserűséget.
2. Ha kimegyek a mezőre,
Más fekszik a lepedőre,
Hazajövek, nincsen senki,
A csűrben játszik valaki.

Békási József küldeménye (1840-es évek) MTAK Irodalom 8^r 206/75. 3. sz.

Igen közeli variáns, mely a 2×8 + refrén szerkezetét is őrzi: BARSÍ 1984, 156–57. (*Illik a tánc a rongyosnak*). Ebben azonban az asszonyt jellemző strófák az *Eladnám a leányomat* szövegcsaláddal (7. sz.) rokonok.

További folklóradatok: KRIZA 1863, 57–58. sz.; MNGY II. 226., MNGY XIV. 101–102. (16. sz.); LAJTHA 1962, 477–478.; MNT VIII/A 953., 972. sz. (3. vsz.); ÁG 1974, 64. sz.; DOBSZAY 1984, 176. sz.; SERES 1984, 113. (105. sz.); B. KOVÁCS 1994, 169. sz.

Gyakran a kezdősor és a szüzsé megmarad, a szöveg azonban átalakul 4×8-as, páros rímű strófákká, pl. *Weiss József népdalgyűjtése* (1867) MTAK Irodalom 8^r 149. 83. sz.; BERZE NAGY 1940, I. 627.; ISTVÁNFY 1963, 44–45. és 47.; MNT VI. 599. sz.; ZSÓK 1995, 129. sz.; GÉCZI 1998, 216., 218.

Bánom, hogy megházasodtam,
A fejemre nagy bút hoztam!
Csalfa lett a feleségem,
Húsz gyereket hagyott nékem:
Kettőt fogtam két karomba,
Hármat meg a kis kocsimba,
Hat a földön citorázik,
Kilenc a ládán kártyázik.

Bánfa (Baranya m.) BERZE NAGY 1940, I. 609–610.

ALMÁSI 1979, 263. (18. sz. jegyzete) átalakult változat (a szöveg 2. vsz.-a):

Jaj, de bánom, hogy megházasodtam,
A nyakamra nyugót akasztottam,
Jobb lett volna legénynek maradni,
Amíg élek, a menyecskékhez jární.

Csak az *Elátkozom azt a papot* motívuma: BARTALUS 1873–96, VII. 137. sz.

Az énektípus és a szüzsé XIX. századi népdalváltozata *Bánom én a házasságot, amíg élek* kezdettel a lakodalmi multság során gyakran összekapcsolódik az asszonyokat móresre tanító népdallal, a *Tanuld, asszony, az uradat megbecsülni* kezdetűvel (vö. MNT III/A 874–875. sz.), melynek közköltészeti előképe *A rossz asszonyok leckéje* címmel ponyván és kéziratos énekeskönyvekben (*Kresznerics dalgyűjteményei*, a váci *Énekes Gyűjtemény*, *Thaly-kolligátum*) is megjelent a XVIII. század végén. Ezeket kötetünkben a 25. szövegcsalád tagjaiként mutatjuk be.

Szövegcsalád összefüggései miatt a 33. számú asszonycsúfoló jegyzeteiben is vannak még ide kapcsolódó folklórváriások.

I.

- 21 *Ha török csupra, fazaka* – a fazéktörés kétértelmű: a primer jelentésen túl eufemisztikus utalás a közösülésre. L. a XVI. századi *Pajkos énekben*

Bánod, bíró, bánod, hogy lányoddal hálók,
Regvel inkább bánod, ha fazekat török.

STOLL 1984, 8.

- 26 *Másokat tart pogácsával* – a korabeli (és mai paraszti) felfogás szerint a szeretőtartás, a szexuális kapcsolat jele, ha a leány „pogácsázza”, jó falatokkal eteti és borral itatja a legényt (I. a XVII. század első feléből származó marosvásárhelyi periratokat: VIGH 1980)

- 32 *Párnát ragaszt a farára* – utalás a nők (párnával feljavított) derekát kiemelő szoknyák divatjára
51 *pucikban* – a kucik, kuckó, pucok stb.: kemencesut, ill. a kemence padkája (vö. MTSZ 1233–1234.)

II.

cím *Ária a feleségül vett asszonyról* (lat.)

- 46 *Szereti más hússal főzni* – eufemisztikus célzás a közösülésre

III.

cím Finom nóta

IX.

42 Cserepes – kocsmá, fogadó neve

61.

+ I. *Alsókubini kézirat* (1782 k.) STOLL 344. 28b–29a. Ks.: *Feleséget vettem én*

1. strófája I sorral rövidebb, mint a többi.

+ II. *Dunántúli verseskönyv* (1802) STOLL 563. 30a–b. Ks.: *Ifjú legén voltam, kevély leányt elvettem*
Kiadása: MNGY VIII. 195–196.

Szabálytalan strófaszervezetű, kontaminált dalszöveg, amelyet a refrén fog össze. Utolsó előtti vsz.-a lánycsúfoló, az utolsó pedig kétértelmű, latrikánus.

A gógös feleség típusnéven ismert vígballadánk első feljegyzése. (Magyar és európai rokonságáról l. VARGYAS 1976, II. 456–460.) Valójában nem is ballada, hanem epikus dal: a férj eldicsekszik, hogyan tanította mósresre önhitt feleségét.

A XVIII. századi angol közköltészetben is megvolt ez az alműfaj, sőt ugyanez a szövegcsalád is. *The Husband's Complaint (A férjpanasz)* c. dalban, miután a férj az Edinburghban vett drága ruhával sem tudja nejét megszéldíteni, az erdőbe viszi, s ott jól megveri (kiadta CRAWFORD 1976, 143–44., 141. sz.).

A gógös feleség változatait l. BARTÓK 1991, 147/d (= MNT IV. 37. sz.); MNGY VIII. 196–198.; MNT X. 770. sz.; FARAGÓ–JAGAMAS 1954, 21a–b; DOMOKOS–RAJECZKY 1961, II. 4. sz., 6/a.; KALLÓS 1973, 125–126. sz.; KALLÓS–MARTIN 1989, 115. sz.; SERES–SZABÓ 1991, 106/a–b; VÁRI FABIÁN 1992, 12. sz.

II.

8 *pántoflit* – papucsot

13 *üst-aranyos láncot* – ezüstös-aranyos láncot

27 *Gyórrt* – Győrbe

62.

+ I. *Szkárosi–Járdánházi-melodiárium* (1787–92) STOLL 375. 248. Ks.: *Kincsem, feleségem*

Kiadásai: HARSÁNYI 1913, 363.; BARTHA 1935, 48. sz.; BARSÍ 1988, 25. sz.

1 vsz., dallammal.

II. *Miskolci melodiárium* (1792) STOLL 414. 15b. Ks.: *Kincsem, feleségem*

Kiadásai: MURÁNYI 1968, 157.

1 vsz., dallammal.

*

Az I. dallamát Bartha Dénes és Barsi Ernő átírata nyomán adjuk közre (BARSÍ 1988, 25. sz., az utolsó sor ritmizálása tőlünk):

Kincsem, fe - le - sé - gem, Mért nem szeretsz engem?
 Lám, ak - kor sze - ret - tél, Mi - kor hoz - zám jöt - tél,
 Jaj, kincsem, fe - le - sé - gem!

A II. dallamát Murányi Róbert Árpád átírata nyomán közöljük:

Kincsem, fe - le - sé - gem, Mért nem szeretsz en - gem?
 Lám, ak - kor sze - ret - tél, Mi - kor hoz - zám jöt - tél,
 De már nem szeretsz en - gem!

63.

- + I. *Jankovich Miklós: Magyar világi énekek* (1789–93) STOLL 383. 70b. *AZ URA ELHAGYJA RÉSZEGES FELESÉGÉT*. Ks.: *Élek, élek, amint élek*
- II. *Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye* (XIX. század eleje) STOLL 531. VIII. 146a. Ks.: *Élek, élek, amint élek*
 4 vsz., az I. másolata cím nélkül, ejtésbeli és szótagszám-eltérésekkel (a 3. és 13. sorban).
- + III. *Énekeskönyv* (1810-es évek) STOLL 684. 45a–b. *VÉN FELESÉGŰ FIATAL FÉRFI ÉNEKE*. Ks.: *Élek, élek, amint élek*
 8 vsz. Csak az 1–2. vsz. közös az I.-vel, a többi pedig szemléletében rokon. A 2. vsz. 2–3. sora itt helyet cserélt.

Az *Itt hagyom a vén fejedet* sorpár más szövegekörnyezetben is előfordul: pl. *Komoróczy Terka-ék*. STOLL 427. 38. sz. 5. vsz., *Veress Márton-ék*. (1791) STOLL 419. 59b–60a. 8. sz. 3–4. sor.

A *Megittad már hat ökrömet* kezdetű I/2. strófa olyan közhelysorokat tartalmaz, amelyek ugyanebben a Jankovich-kéziratban egy 3 vsz.-os *Ivó ének* c. dal 2. szakaszában is felbukkannak egy korhely férfi dicsekvéseképp:

Már megittam hat ökröcskét,
 Kilenc borjas tehencskét,

447

Jószágot elprédáltam,
Csak inget is alig hattam!

Jankovich Miklós: *Magyar világi énekek* (1789–93) 70b–71a.

A katonaeletbe „menekülő” férj panasza a XIX. szlovák népköltészetből is ismert:

Ifjú ember vagyok, a feleségem vén,
Pozsonyba elmegyek, huszárnak állok én ...

SZEBERÉNYI 1866, 194. sz.

III.

- ¹⁶ *a tuskén megégetnék* – a sor értelme: bárcsak megégetnének, mint a boszorkányokat szokták!
¹⁹ *megdühödjek* – rohadjon meg, pusztuljon el! (vö. MTSZ I. 421. *dühödik*)

64.

Kresznerics Ferenc dalgyűjteményei (1790–1809) STOLL 399. II. 128a. Ks.: *Kincsem, feleségem! Nincs kire keresnem?*

Egyelőre társtalan, 2 sornyi panaszos sóhaj.

65.

Miskolci melodiárium (1792) STOLL 414. 28a–b. Ks.: *Egyik bajom, nincsen feleségem*

Jól látható, hogy ez a XVII. századtól ismert szövegcsalád, a vénlánypanaszok közt kiadott *Ó, átkozott s megdühödött párta* (50. sz.) nőtlen legényre travesztált változata.

- ⁶ *bátor* – noha, ámbátor

66.

+ I. *Őt újdonon új világi énekek* (é. n.) OSZK PNY 2.942, valamint MTAK Irodalom 8^r 206/172/a. 66a–69b. Első. Ks.: *Az én Katóm éjjel-nappal pöröl vélem*

Nj.: *Hol lakik kend, húgomasszony*

II. *Őt újdonon új világi dallok* (é. n.) OSZK PNY 2.943 Első Ks.: *Az én Katóm éjjel-nappal pöröl vélem*

Nj.: *Hol lakik kend, húgomasszony*

6 vsz. Szövege megegyezik az I.-vel.

A házsártos feleség miatti férjpanasz örökzöld és univerzális műfaj.

Ennek a szövegnek ugyan egyelőre még nem bukkantak fel a magyar kéziratok és folklórváltozatai, de angol szövegpárhuzama igen. Egy ponyvaballadában a férj pontosan így panaszkodik arról, hogy az ő „Katója” a „mosási napokon” valóságos ördög, veszekedős, verekedős boszorkány, aki elől jobb a kocsmába menekülni (l. kiadva: SOLA PINTO–RODWAY 1957, CLXXX. *Washing Day*).

A 38–39. sor (*S vígan élem világom...*) kontaminálódott vendégszöveg; egy igen népszerű, először az 1770-es évek végén feljegyzett mulatódal kezdete. Nótajelzésként is gyakran idézik, l. kötetünk 67. szövegét.

¹⁵ *húsvétkor is lencsét főz még* – a sovány, böjtös koszt húsvétkor már a zsgoriság jele

Folklorvariánsai nincsenek, mindössze egy ponyváról készült másolatát találtuk meg *Kelecsényi Pál Antal küldeményében* (1840-es évek) MTAK Irodalom 8^r 206/92. 30a–b.

•

Nótajelzése megadja dallamát, melynek utolsó félsorát háromszor ismételni kell, sorvégi felkiáltásokkal. L. a 25. szöveg jegyzetében!

67.

- + I. *Őt újdnonon új világi énekek* (é. n.) OSZK PNY 2.942, valamint MTAK Irodalom 8^r 206/172/a. 67a–69b. Második. *A ROSSZ FELESÉGŰ EMBERNEK PANASZA*. Ks.: *Bujdosol, árva legény*
Nj.: *Vigan élem világom*
- II. *Őt újdnonon új világi dallok* (é. n.) OSZK PNY 2.943 *A ROSSZ FELESÉGŰ EMBERNEK PANASZA*.
Ks.: *Bujdosol, árva legény*
Nj.: *Vigan élem világom*
17 vsz. Szövege pontosan megegyezik az I.-vel.
- III. *Horváth András-ék.* (1799–1800) STOLL 444. II. 46a–48a. *A ROSSZ FELESÉGŰ EMBER PANASZA*.
Ks.: *Bujdosol, árva legény*
17 vsz. Az I. másolata.
- IV. *Magyarországi vagyis györi kalendárium* (1817) OSZK 1517/1817. a belső és a hátsó borítólapon;
BÖLCS TANÁCS. Ks.: *Bujdosol, árva legény*
15 vsz., hiányzik a I/12–13. vsz.
- V. *Bándi Péter-ék.* (1837) STOLL 819. 62. [= 66.] Ks.: *Bujdosol, árva legény*
17 vsz. Ponyva-másolat, apróbb szövegeltérésekkel.

A gyenge férj panasza zsarnok, erőszakos feleségére, házassági tanács formájában. Az ének több sora (pl. 19–22., 71., 90.) zsolttárok és egyházi énekek parafrázisa.

Ponyváról készült másolatai az 1840-es évekből: *Szvorényi I. dalküldeménye Fehérvárról* 1. füzet, 19b *Bölcs tanácsadás* (MTAK Irodalom 8^r 206/167.); *Karátsonyi Antal gyűjtése* (1846) MTAK Irodalom 8^r 206/132. 4. sz.; *Bigelbauer Károly gyűjtése* (1846) MTAK Irodalom 8^r 206/136. 41. sz. *Házassági tanács*; részleges másolata: *Haas Mihály küldeménye Pécsről* (MTAK Irodalom 8^r 206/32. 10. *Én is voltam ily virág*). Egy szintén Erdélyi Jánosnak küldött gyűjteményben kontaminálódott strófákból álló népdalfűzér 10. vsz.-aként szerepel a 15. vsz. 1–4. sora:

Én Istenem, mit adtál,
Mikor megházasítottál?
Adtál egy nagy keresztet,
Hogy ez Győrben nem veszett!

Pintér Endre gyűjtése Csornáról (MTAK Irodalom 8r 206/15. 63. sz.)
vö.: *Kiss Lajos kézírata* (1864–79) OSZK Ms. mus. 483. II. 573. sz. (5. vsz.); *BARTALUS* 1873–96, II. 95. sz.

További folklorvariánsok: LIMBAY 1880–88, VI. 1043. sz.; MNGY VI. 211–212.; MNGY XVII. 239.

- 17 *áspis* – vipera
26 *huszítom* – uszítom, hergelem
56 *csörgét* – csörögéfánkot
61 *meszely* – változó nagyságú bormérték, az icce fele, 0,35–0,45 liter

- 68 *kotág* – kotkodácsol, átvitt értelemben: fecseg, locsog. Az ÚMTSZ egyik példaszövege épp a 67–68. sor népi változata:

Nyelvő ollan, mint lapát,
Uccáro áll, úgy kotág...

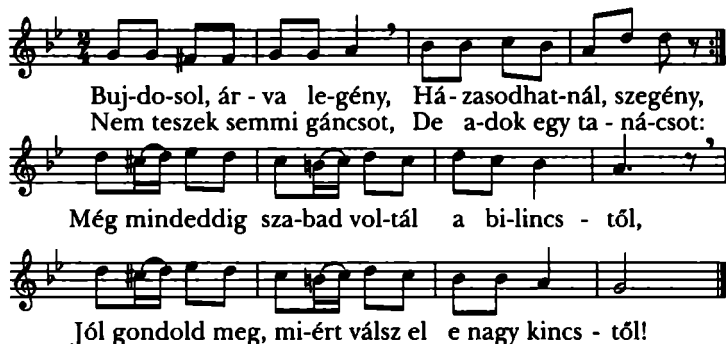
Kapuvár

- 75 *fődelet* – helyet a takaró alatt

- 76 *Kiméri a házhelyet* – régi, tájnyelvi szólásmondás: elagyabugyál, elver (O. NAGY 1982, h547.)

*

Dallama nótajelzése alapján feloldható. Tóth István kottás gyűjteményéből (STOLL 786. 64.) saját átiratban közöljük:

Buj-do-sol, ár - va le-gény, Há- zasodhat-nál, szegény,
Nem teszek semmi gáncsol, De a-dok egy ta - ná-csol:

Még mindeddig sza-bad vol-tál a bi-lincs - től,

Jól gondold meg, mi-ért válsz el e nagy kincs - től!

68.

+ I. *Horváth András-ék.* (1799–1800) STOLL 444. II. 7b. Ks.: *A győri leányok most vannak verbungon*
8–9. vsz.-ai kontaminált szerelmi strófák.

+ II. *Énekeskönyv* (1810-es évek) STOLL 684. 44a–45a. Ks.: *A győri leányok indulatba vannak*

A szövegcsalád mindkét változata kevert műfajú, kontaminált szöveg, melyet a refrén tart egyben. Az I. vénlánycsúfoló strófáihoz (1–2.) házassági tanács (3.) ürügyén előadott férjpanasz (4–7.) és szerelmi népdal (8–9.) kapcsolódott. (A II.-ban nincsenek szerelmi strófák.) Figyelemreméltó a szövegek változatos, hangutánzó refrénje, amely a verbunkot járó vénlányok táncát kíséri.

A szövegcsaládot a kezdőstrófa rokonítja a tisztán vénlánycsúfoló 58. sz. dallal. Abban a 6 szótagos sorokat következetesen rímeltetik, itt viszont csaknem mindenütt 12-esekké alakították azokat. Az I/7. vsz. metrikája eltér a dal többi strófájától: a második sor két 8 szótagos sorra esik szét.

Folklorvariánsai pl. ERDÉLYI 1846–48, III. 317. sz.; MNGY II. 215–216.; MNT I. 867. sz. – zoborvidéki párosító, versformája megegyezik a XVIII. századi változatokéval. Rokonszakaszát idéztük az 58. sz. jegyzetében.

Az I/5. vsz. folklorvariánsa:

Kitanultam feleségem minden hamisságát,
Megtaláltam a zsebébe az üveg pálinkát...

DOBSZAY 1984, 228. (2. vsz.)

A szövegcsalád dunántúli ismertségének bizonyítéka, hogy egy Marcaliban (Somogy m.) Gönczi Ferenc által gyűjtött, balázsjáró rigmusban felbukkan a II. 4–6. vsz.-ban megfogalmazott férjpanasz rövidített változata:

KAPITÁNY:

.....

Én megházasodtam, olyan leányra kaptam,
Nem kell neki sem szita, sem rokka,
Reggel korán bévenné bort, pálinkát a torka.

.....

MNT II. 90. sz.

69.

- + I. *Makói kézirat* (XVIII. század vége – 1826) 20b–21a. Ks.: *Halld meg, pajtás, panasziomat*
Az utolsó vsz. versformája különbözik az 1–3.-tól. Azok 8, 8, 8, 8, 4-esek, ez pedig 4x8-as.
II. *Ercsey Dániel népdalgyűjteménye* (1833) 38a. Ks.: *Halld meg, pajtás, panasziomat*
3 vsz., az I/1–3. változata. Az I/10. sor refrénként ismétlődik minden vsz.-ban.

A strófatípus és a rím felbukkan egy szerelmi-moralizáló énekben is a XVIII. század második felében (az 1–2. és a 3–4. sor dallama azonos):

Nézd el az egész világot,
Nem találhatsz oly országot,
Melybe titkos barátságot,
Ne kapnál ily társaságot.
Akár falu, akár város,
Vénus előtt de nem záros,
Noha káros.

Veress Márton-ék. (1791) STOLL 419. 51a (12. vsz.)
Kiadása: BARTHA 1935, 70. (uó. a 8, 8, 8, 8, 4-es strófaváltozatát is közreadja, 71.)

I.

⁸⁻¹⁰ *Ajtó megébe nem záros...* – értsd: feleségem viszonya nyilvános, nem lehet titokban tartani

I. 3. a) Mesterségcsúfolók

Minden bizonnyal nemzetközi, diák eredetű alműfaj, amelynek több típusa alakult ki: anya és leánya párbeszédese dala a kívánatos férjről; eladó leány szájába adott mesterségisoroló; házassági tanács; csúfondáros dal vagy rigmus és a vándorló mesterlegény „kesergése”. A szövegek többségében a diákság a legvonzóbb „foglalkozás”, a tanult ember (a XVII. századi versekben még a katona is!) a legkívánatosabb férj. (Erről összefoglalóan ír SZABÓ T. 1941.) Ezeket a csúfolókat valószínűleg társas férfimulatságokban, de gyakran nagyobb (pl. lakodalmi) vendégsereg szórakoztatására adták elő. Az előadás alkalmá, a környezet és funkció magyarázza a szövegek kétértelműségét, az egyébként szintén nemzetközi ún. *lingua franca* használatát, melyben az egyes foglalkozások, mesterségek félreérthetetlen szexuális jelentéssel bírnak. A magyar köz- és népköltészet „ezoteriko-erotikus” metaforáinak értelmezéséhez l. VARGYAS Lajos tanulmányát (1984), összefoglaló nemzetközi és magyar szakirodalommal BERNÁTH Béla könyvét (1986), valamint egy, az angol közköltészet (*popular poetry*) legfontosabb műfajairól és jelképnyelvéről szóló tanulmányt (REEVES 1960).

A kora újkori diákság egyértelműen lekicsinylő, negatív véleménye a különböző kézműves mesterségekről a XVIII. század protestáns iskolai színjátékaiban is tükröződik. Erről bővebben l. a 72. dal jegyzetét!

70.

Világi nóták (XVIII. század vége) STOLL 516/A 36b. Ks. *Huszonketten voltak a vargák*

A szöveg a XVII. században fölbukkanó varga-vendégség csúfoló-szüzséjének folytatása, kiegészítése. Korábbi változatait l. RMKT XVII/3. 262. sz. (*Sok ideje, miulta hallgatok*). E daltípus kapcsán l. még a 75. sz. jegyzetét!

71.

+ I. *Solymosi József-ék.* (1748–51) STOLL 216. 46a–48b. *ALIA SIMILIS*. Ks.: *Kedves rajom, szép leányom, kertem rózsaszála*

Kiadása: (csak az 1–6. vsz.): STOLL 1956, 68. sz., KOMLOVSKÍ 1990, II. 529–530.; GÁBOR Cs. 1998, 113–114.; (csak a 7. vsz.-tól): CSANÁDI 1966, I. 242.

A 7–15. vsz. töredékstrófa; elmarad belőlük az 1–2. nagysor (az anya kérdése). Az ének végén: „Finis”

II. *Énekeskönyv* (1761) STOLL 263. 11b–12a. *LUSUS ANIMI*. Ks.: *Kedves rajom, szép leányom, herti rózsaszálom*

17 vsz. Az ének végén: „Finis hujus operis” (Vége ennek a műnek). Minden szakasz első sora a következőképpen van rövidítve: „Kedves R. Sz. L. K. Rosa Szálom.”

Vsz.-ai az I.-höz képest: 1., 4., 3., 2., 5–7., E1, 12., 13., 11., E2, 8., E3, E4, E5, 15. Hiányzik tehát a 9–10. és 14. vsz. Egyedi strófái a diákdicsérő részt gazdagítják.

E1 = 8. Karjai ölelgetők,
Ujjai tapogatók,
Lábai szépen járók,
Nem gödörbe hágók
Deáknak.

E2 = 12. Lábra való kötője
Nem kendernek csepűje,
Hanem az is drága,
Selyem a virága
Deáknak.

E3 = 14. Violaszín nadrága,
Mely deáknak nem drága,
A papucs egy tallér,
Mellette van a fillér
Deáknak.

E4 = 15. A kesztyűje sokféle,
Igen puha a béle,
Viola színű, sárga,
Selyem a virága
Deáknak.

E5 = 16. A deák kellemetes,
Mindennek szerelmetes,
Minden csalogatja,
Magához hódítja
Deákot.

III. Romy Károly György gyűjt. (1807–29) 32. Ks.: *Adj el, anyám, adj el*

Elnagyoltan leírt, javított szöveg. A legények közt válogató leány és anyja párbeszéde után következnek *Végre dicséreti a deáknak*: (eredetileg: *mészárosnak*, utólag áthúzva). A *gerebény* szó kapcsán a másoló megjegyzi: „régén a Deákok azt viseltek.”

Fűsűje sem gerebény,
Hanem elefánt-tetem,
A papucs egy tallér,
Nem is adja hátér,
Most hozatta Pozsonyból,
Az árát is megadta
A deák, a deák.

Az ének után egy másik diákdicséret is olvasható:

Nézd meg, rózsám, nézd meg jól,
Ki kocogat az ajtón?
A deák, a deák,
Olyan, mint a gyöngyvirág!

Az énektípus középkori vágáns gyökereiről, közköltészeti és népi változatairól l. KANYARÓ 1893, valamint SZABÓ T. 1981a, 174., 1981b, 176–181. A szűzsé eddig ismert legkorábbi változatát *Filia vis mi-litem bene equitatem* kezdettel már a *Rostocker Liederbuch*ban megtaláljuk (1478 k., kiadása: RANKE-MÜLLER-BLATTAU 1927, 51. sz.).

Az ÖÉ-ben (376. sz.) szereplő tematikus változat közelebb áll a recens népköltési variánsokhoz, mint az idézett főszöveg.

Az anya és lánya közötti párbeszéd a különböző foglalkozású férjjelölteknek a női nemhez való viszonyát, valamint szexuális képességeit veszi számba, szembeállítva őket a diákkal mint ideális partnerrel.

A XVII–XVIII. századi angol és skót közköltészetben meg folklórban a szántóvető parasztember és a kertész a lányok kedvence, munkájuk termékenységgel kapcsolatos kétértelműsége okán.

Ez az ének nem kifejezetten foglalkozáscsúfoló, mert a leány döntését nem a különböző mesterségek, hanem a szóban forgó jelöltek férfiassága motiválja, – viszont épp emiatt nem soroltuk a diákköltészet daltípusai közé az efféle diákdicséretet.

Folklórváriánsai kisebb-nagyobb eltérésekkel, de azonos szerkezettel: *Tóth János gyűjtése* (1846) MTAK Irodalom 8^r 206/125. 37. sz. *Lányom, lányom, gyöngyvirágom*; ERDÉLYI 1846–48, III. 4. és 262. sz.; *Kiss Lajos kézírata* (1864–79) OSZK Ms. mus. 483. II. 502. sz.; BARTALUS 1873–96, I. 18–19. sz.; LIMBAY 1880–88, VI. 1199/2. sz.; MNGY II 19., 136–138.; MNGY III. 104–105.; BERZE NAGY 1940, I. 141.; KODÁLY-VARGYAS 1952, Pt. 224. sz.; MNT I. 1013. sz., MNT III/B 182. és 184. sz.; FARAGÓ-JAGAMAS 1954, 87. sz.; BURA 1978, 35–36. sz.; VÁRI FABIÁN 1992, 17. sz.; RÉTHEY PRIKKEL 1992, 8. sz.; B. KOVÁCS 1994, 151. sz.

SZEMERKÉNYI 1980, 548–549. szövegében a leány immár nem a diákot, hanem a kertészt választja! Szintén hiányzik a diák egy moldvai csángó variánsból (KALLÓS 1973, 126. sz.), itt a mestereket latrikánus éllel, eufemisztikus célzásokkal gúnyolják.

I.

cím Más hasonló [ének] (lat.)

1 *rajom* – gyermekem

- 9 *pellises* – pilises, a pilis (tonzúra) a szerzetesek borotvált fejtetője
 10 *csuda* – szörny
 20 *Dali* – deli, nyalka, csinos
 59 *márió* – márió, Szűz Mária és a kis Jézus képével díszített ezüsttallér, Magyarországon először I. Lipót idejében (1655–1705) vertek ilyen pénzt
 60 *palléroza* – csiszolta, fényesítette
 64 *mnem* – egyforma (vö. az *egy bordában szótük* szólással) – KANYARÓ jegyzete
 65 *Slésyában* – Sziléziában
 73 *gereben* – a megtört kenderszálak kifésülésére szolgáló durva fogakkal ellátott munkaeszköz
 74 *elefánt-tetem* – elefántcsont

II.

cím *szeszélyeskedés* (lat.)

72.

- + I. *Mólnár-ék.* (1784–1826) STOLL 359. 102a–b. (XVIII. század végi kéz) Ks.: *Kérnek ugyan, kérnek, kérnek*
 + II. *Barra János-ék.* (1796–97) STOLL 431. 48a–49b. Ks.: *Jaj énnékem, jaj, jaj, jaj, jaj*
 Az ének alcíme után szereplő dátum: 1797 Die 1ma Aprilii.
 Az 1. vsz. 3. sorában a „bis” szócska olvasható, mely a belső réja kettőzésére utal.

A záróstrófa szerint a szöveg lakodalomban elmondott tréfás, erotikus mesterségcsúfoló volt. (Formailag és tartalmilag is közel áll hozzá a kötetünkben közölt 71. szöveg.) Hasonló kétértelműségekkel jellemzi a különböző mesterembereket a XVII. századi *Vásárhelyi daloskönyv* egyik csúfondáros latrikánus szövege, amely ugyancsak lakodalmi szituációt idéz (l. RMKT XVII/3. 129. sz.). Az énektípus másik XVII. századi közköltészeti előképét – amelyben a diák bizonyul a legjobb szeretőnek a különböző foglalkozású mesteremberekkel szemben – a *Szentségi-daloskönyvből* ismerjük (l. RMKT XVII/3. 225. sz.).

A diákság egyértelműen negatív véleménye a különböző kézműves mesterségekről a protestáns iskolai színjátékokban is tükröződik. Bökényi János *Actus a mesteremberekről* (1768, Ekel, Komárom m.) c. darabjában a szűcs, varga, csizmadia, szabó, kovács, takács, ács, asztalos, borbély, molnár, fazekas, mészáros és paraszti munkával, életformával szemben választják a fiúk a mendikálásból élő diákok életét (RMDE XVIII. 1/1. 17. sz.). Kevesebb mesterség felsorolásával, de a katona, a prókátor és az inas foglalkozás szerepeltetésével l. még a *Komédia egynémely mesterségekről* c. darabot (RMDE XVIII. 1/1. 10. sz.; Ákos, XVIII. század 2. fele), valamint Szilágyi Sámuel *A poéták búcsúvételekor játszott játékát* (RMDE XVIII. 1/1. 12. sz.), melyben az eddigiekhez képest új foglalkozások (újabb társadalmi rétegek), a kalmár, az ötvös, a gulyás és a juhász jelennek meg.

Az I/10. vsz. utolsó sorai vénasszonycsúfolók, amelyek tus-funkcióban kötetünk 43. szövegében bukkannak fel.

Folklórváriánsa pl. KÁLMÁNY 1881–82, I, 24. 53. sz. (a lakatos és a gyűrűs zsidó elutasításával).

I.

- 6 *mester* – iskolamester, protestáns tanító
 16 *nótárius pennája* – a jegyző lúdtolla
 26 *pöszlék* – pöszlés, szörme-hulladék
 32 *cserbe* – az állatbőrök kikészítéséhez szükséges megtört tölgyfagubóból és -kéregből készített lébe
 37 *ehetsz elég dukhát* – romlott sor, de konzekvens mindkét variánsban. Valószínűleg az *ehetsz elég hurkát* és a *kaphatnál sok dukhát* összevonásával keletkezett

II.

- 5 *lopot tuppót* – értelmetlen, hiányos sor, a vége olvashatatlan

- + I. *Új világi énekek* (é. n.) OSZK PNY 723 Hatodik. Ks.: *Apám ki volt, nem tudhatom*
 II. *Tíz új világi dallok* (é. n.) OSZK 821.157 Hatodik. Ks.: *Apám ki volt, nem tudhatom*
 15 vsz.
 III. *Vass János-ék.* (1797–1812) STOLL 434. 6a. Ks.: *Atyám ki volt, nem tudhatom*
 20 sornyi szöveg, 2 soros strófkába írva. Sorrendjük az I.-höz képest: 1–10., 13–16., 23–26. sor + V/10.
 IV. *Bakó Karolina-ék.* (1799) 13b. *VILÁGI ÉNEK.* Ks.: *Apám ki volt, nem tudhatom*
 4 és fél vsz., 22 sor. Sorrendjük az I.-höz képest: 1–10., 13–16., 25–26. + V/10. (kétyszer!):

Auvé! Mi vagy te most, szegény?
 Egy vándorló varga legény!

- V. *Énekes Gyűjtemény I.* ([1799], 1803) 4. sz. *VÁNDORLÓ VARGALEGÉNY.* Ks.: *Apám ki volt, nem tudhatom*
 Kiadása: SEBESTYÉN Gy. 1913, 108.
 9 és fél vsz., 38 sor. Az I/1–9. vsz. továbbá egy záró fél vsz. Esetenként a sorpárok sorrendje (25–26; 29–32; 27–28.) eltér a ponyvaszövegétől:

10. Ja vé! mi vagy most, te szegény,
 Ó, vándorló vargalegény!

- VI. *Horváth András-ék.* (1799–1800) STOLL 444. I. 20a. *VARGALEGÉNY VÁNDOROL.* Ks.: *Apám ki volt, nem tudhatom*
 9 és fél vsz. Szerkezete és záróstrófiája azonos a V.-kel, minden bizonnyal annak másolata.
 VII. *Thaly-kolligátum* (XVIII–XIX. század) STOLL 511. 137a–b. *VÁNDORLÓ VARGALEGÉNY.* Ks.: *Apám ki volt, nem tudhatom*
 9 és fél vsz. Szerkezete és záróstrófiája azonos a V.-kel, minden bizonnyal annak másolata.
 VIII. *Különféle versek és dalok* (XIX. század eleje) STOLL 534. 15a–b. Ks.: *Apám ki volt, nem tudhatom*
 20 sor; az I.-höz képest: 1–10., 13–16., 23–26. sor + a záradék (V/10. vsz.) Szerkezete megegyezik a III. és a IX. változatával.
 IX. *L. J.-ék.* (XIX. század eleje) STOLL 535. 21a. Ks.: *Atyám ki volt, nem tudhatom*
 20 sor. Szerkezete azonos a III.-ével. A záró sorban borbélylegény szerepel.
 X. *Kriza Borika-kolligátum* (1812–21) 24b. Ks.: *Az apámat nem mondhatom*
 2 vsz. Csak az ének 1. vsz.-a, továbbá 11–12. és 15–16. sora. A kézirat jelenleg ismeretlen helyen van.
 XI. *Énekeskönyv* (1810-es évek) STOLL 684. 31b. Ks.: *Apám ki volt, nem tudhatom*
 20 sor. Szerkezete azonos a III.-ével.
 XII. *Dávidné Soltári* (1814–28) STOLL 647. 56. sz. Ks.: *Apám ki volt, nem tudhatom*
 Szinte szó szerint megegyezik az V–VI. változatokkal.
 XIII. *Gáspár György-ék.* (1829–31) STOLL 761. 20a–21a. Ks.: *Apám ki volt, nem tudhatom*
 7 vsz. A ponyvaszöveg 1., 4–9. vsz.-ának szövegváltozata (de hiányzik a 27–28., 31–32. sorpár!), továbbá az alábbi záróstrófa:

7. Ím, én mire juték, szegény,
 Rossz, vándorló suszterlegény,
 Rongyos pedig hátul-elöl,
 Haramia minden felől.

- XIV. *Almás Sámuel: Magyar Dalnok* (1834) STOLL 795. 107. sz. Ks.: *Apám ki volt, nem mondhatom*
 2 és fél vsz. A kéziratban két szövegváltozat szerepel, dallammal. Ez csak az ponyvaszöveg 1., 4. vsz.-át és 23–24. sorait tartalmazza.
 XV. *Almás Sámuel: Magyar Dalnok* (1834) STOLL 795. 107. sz. Ks.: *Apám ki volt, nem tudhatom*
 4 vsz. Teljesebb szövegváltozat; az I/1^v és 2. vsz. után következnek a 13–14. + 23–24. sor, majd a 25–26. sor + az V.-nél említett záróformulával: *Au weh, mi vagy most, te szegény.* Másutt nem szereplő 3–4. sora:

Nagy nemzetből kellett lenni,
Mutatják a levelei.

Ez a fordulat a nemeslevél helyett előrángatott adósságlevelekre utal (vö. 79. szövegünk 2. vsz.-ával).

Vándorló német mesterlegényt csúfoló dal. (Ennek ellenére az I. záróvsz.-a szlovák makarónikus szöveg.) Humorát a kétes hírű szülőkkel és származással való hengegés és a kisszerű kalandok dicsekvő felsorolása adja. A kéziratot változatok mintája többnyire valamelyik ponyvakiadás volt.

XIX. század közepi előfordulásai: *Kupay Bálint küldeménye* (1846) MTAI Irodalom 8^r 206/131. 9. sz.; ERDÉLYI 1846–48, III. 212. sz. A későbbi folklórvariánsok rövidek és egyértelműen csak német-ellenesek. Pl.: KÁLMÁNY 1877–78, I. 178.:

1. Apám ki volt, nem tudhatom,
Hogy nagy úr volt, állíthatom,
Nagy nemzetségből való volt,
Bécsben talyiga'toló volt.
2. Mért is jöttél magyar földre?
Vesztél volna ott fenn, Bécsben!
Ott is elég béka vagyon,
Hogy a ... rágjon agyon!

Az alantas mesterségeket űző ősök, valamint az „előkelő” származás gúnyos emlegetése a dramatikus népi játékokban, különösen a temetési paródiákban gyakori (vö. MNT III/B 126. sz. – Kúnszentmiklós), valamint:

Ezen megboldogult származott nagy ágból,
Mert az anyja küldte egy rossz ráncos zsákból.
Ennek az apja is igen nagy gazda volt,
Hol puttont hordozott, hol meg talyigát tolt.

Tápiószecső (UJVÁRY 1978, 81.)

- ⁹ *tituláris nagy tár* – címtár. A XVIII. század végén a középosztály (középnemesség és tehető városi polgárság) számára nyomtatott kalendáriumok külön része
- ¹³ itt és a továbbiakban (31, 41) félreértett, fel nem ismert német és magyar beszélő nevek (más változatokban is); *Regl Fló* – talán: rege Floh (fürge bolha)
- ¹⁹ *krajcer virsli* – krajcáros, olcsó virsli
- ³¹ *Meister Stiknek* – Stik mesternek, egyúttal szójáték a Meisterstück (mesterdarab) kifejezéssel
- ³⁶ *experenciával* – tapasztalattal (lat.)
- ^{49–50} A korabeli iskolarendszerben az osztályokat aszerint különböztették meg, hogy milyen szinten tanulták a latint. Ez a felsorolás kb. a 4 eleminek felel meg
- ⁵⁸ *jemu prundri* – rajta a rongy (szl.)
- ⁶⁰ *Averu vám teráz zmrznyem* – Averu vám teráz zmrznen: 'És biza most megfagyok (nektek!)' (szl.)

*

Dallamát a XIV–XV. változatnál találjuk meg. Saját átíratban közöljük (eredetileg A-dúrban, E-finalissal):

A-pám ki volt, nem mond-ha-tom, Mert sen-ki-re sem fog - ha-tom,
 Hogy hol s mi-kor szü-let - tet-tem, Tí-tok volt e - gész é - le-tem.

74.

Horváth András-ék. (1799–1800) STOLL 444. I. 51a. Ks. Ne menj férjhez mészároshoz

Didaktikus, házassági tanács jellegű mesterségcsúfoló. Az énekszöveg a polgárosuló mezővárosi társadalom rétegzettségét mutatja, a hagyományos foglalkozások mellett olyan újak szerepeltetésével, mint a vándorköszörüs, a zsbivásáros és a kávé. Ez is az értelmiséginek számító diákság negatív véleményét tükrözi a különböző kézműves mesterségekről. Feltűnő, hogy a szabót a közvélekedés mindig tolvajnak tartotta.

⁴ *bihacsek* – bikacsök, a bika szárított hímvesszőjéből készült pálca (MTSZ I. 129.)

⁸ *ízek* – tagjuk

²⁰ *poltúrát* – másfél krajcár értékű (lengyel) ezüstpénzt

75.

Papszász György gyűjteménye (1777 után) 5a. Ks.: Tu es sutor csizmadia

A különböző kézműves mesterségek rangsorában az utolsó helyen álltak a nyers bőrrel dolgozó cserzővargák, ill. a lábbeli-javításokat végző foltozóvargák, cipészek. A csizmadia mesterségnek ezeknél jóval nagyobb volt a tekintélye, rangja. Ha tehát egy csizmadiát cipésznek neveztek, az csúfolás-számba ment.

Egy XIX. század első felében keletkezett kézirat *ima-travesztia* formában eképpen csúfolta a csizmadiákat:

Üdvözlég, csizmadial
 Csirizzel vagy teljes,
 Te vagy áldott a kaptafák között,
 És áldott a te bicskádnek rút metszése.
 Fekete fogú csizmadia,
 Csizmáknak doktora,
 Musta a lelked,
 Szurkos fonál az életed,
 Kerekűtő a reménységed,
 Baszd meg a mesterséged!
 Baszom a csizmadia üdvösséged! Amen.

Névtelen, Ráday-kt. K. 1.478.;
 népi variánsa: MNT III/B 126. sz. (részlete)

1 *Tu es sutor* – Te cipész vagy (vö. lat. sutor, -oris 'varga', 'cipész')

3 *pius, pia* – kegyes, jámbor, istenfélő (lat.)

4 *bicskia* – bőrvágó kés

I. 3. b) Barátcsúfolók

A katolikus klérus tagjainak (a szerzeteseknek és papoknak) álszent viselkedése már a középkori vágáns költészetnek is fontos témája volt. A reformáció korában a különböző vallásfelekezetek egymás elleni indulatai természetes módon csapódtak le a hitvitázó irodalomban, ill. az egymást gyalázó közköltészeti alkotásokban: a röpiratokban, pasquillusokban és csúfolókban. A *Vásárhelyi daloskönyv*: egyik éneke a szolgálólányának fattyút csináló rákosi papot pellengérezi ki (RMKT XVII/3. 128. sz.). A felvilágosodás századának magyar közköltészetéből viszonylag kevés papcsúfoló maradt ránk. Itt és a népköltészetben is elsősorban a papi (szerzetesi) fogadalmat áthágó, a testiséget és a világi örömeket élvező, vagy az azokból kizárt és azok után vágyakozó egyházi embereket, klerikusokat gúnyolják – meglehetősen szabadszájúan, ilyen és ehhez hasonló dalocskákkal:

Midőn mentem a malomba lassan,
Láttam papot a molnárné hasán.
Mennél jobban kiáltottam: „Barát!”
Annál inkább billegette farát.

Tahy Gáspár: Hasznos Mulatságok (1821) 205a
(változata: *Felvidítő VI. Nóták II. 1824, 19. sz.*)

Talán azzal is magyarázhatjuk azt, hogy nemigen találtunk kifejezetten protestáns papokat gúnyoló XVIII. századi közköltészeti alkotásokat, hogy a kéziratos énekeskönyvek összeírói között több volt a protestáns – református és unitárius – diák, iskolamester és pap, mint a katolikus.

76.

+ I. *Eheli gyűjtemény (1767–90) 272b. Ks.: Sirasd meg azt az időt, melyben barátta lettél*

II. *Szűveket Újító Bokréta (1770) STOLL 299. 89. sz. Ks.: Sirasd meg azt az időt, melyben deákká lettél*

Kiadása: VERSÉNYI 1914, 169.

Diákcsúfolóvá travesztált szöveg. Jegyzetben közöljük:

1. Sirasd meg azt az időt, melyben deákká lettél,
Sassal prémezett tógát nyakadban kerítettél,
Jaj, szegény, odavagy,
Rémtítő csuda vagy,
Ezer bajad meg kettő,
Gyászos az esztendő!
2. Mert napos idejére éltednek nem jutattál,
Hanem havas időben tudatlanul maradtál,
Jaj, szegény, odavagy,
Rémtítő csuda vagy,
Ezer bajad meg kettő,
Gyászos az esztendő!

+ III. *Kulcsár Pál melodiáriuma (1775–85) STOLL 319. 78–79. Ks.: Sirasd meg azt az időt, melyben barátta lettél*
Kiadása: BARTHA 1935, 136. sz. (dallammal és más sortördeléssel)

Megegyezik a IV. változattal.

IV. *Zemplényi-kézirat (1775–85) STOLL 320. 37. Ks.: Sirasd meg azt az időt, melyben barátta lettél*

Dallammal. Eredetileg 4 soros szakaszokba írva.

V. *Tolnay István-ék. (1788–91) STOLL 381. 15a–b. Ks.: Sirasd meg azt az időt, melyben deákká lettél*

5 vsz. Azonos szövegsémában a deákon kívül (vö. VI/1.) a barátón (vö. VI/2.) és a bakancsos

katonasorsán is gúnyolódik (E1), majd két – moralizáló jellegű – szervesen vsz. kapcsolódik hozzá. Ezeket nem közöljük a jegyzetben:

E1 = 3. Sirasd meg azt az időt, melyben bokancsos lettél,
Kendermagszín darócot nyakadba kerítettél,
Jaj neked, szegénynek,
Bakancsos legénnek,
Púderhez, pomádéhoz nem szokott fejednek!
Ezer bajod meg kettő, meg kettő,
Meg-meg kettő, meg kettő,
Gyászos az esztendő.

- + VI. *Dávidné Soltári* (1790–91) STOLL 393. 5. sz. Ks.: *Sirasd meg azt az időt, melyben deákká lettél*
+ VII. *Makói kézirat* (XVIII. század vége–1826) 19b–20a. Ks.: *Sirasd meg azt az időt, melyben barátta lettél*
+ VIII. *Énekes Gyűjtemény I.* (1799) 60. sz. A *BARÁTRÚL*. Ks.: *Sirasd meg azt az időt, melyben barátta lettél*
Kiadása: MEZEI 1983, 543.
3 vsz. A későbbiekben ezt a változatot másolják le a legtöbbször.
IX. *Horváth András-ék.* (1799–1800) STOLL 444. II. 21b. *BARÁT*. Ks.: *Sirasd meg azt az időt, melyben barátta lettél*
3 vsz. A VIII. másolata.
X. *Thaly-kolligátum* (XVIII–XIX. század) STOLL 511. 144a–b., 193a. A *BARÁTRÚL*. Ks.: *Sirasd meg azt az időt, melyben barátta lettél*
3 vsz. Két különböző kéz által lejegyzett azonos szöveg. Nyilván a VIII. másolata.
XI. *Versek a XVIII–XIX. századból* (kolligátum) 72b–73a. Ks.: *Sirasd meg azt az időt, melyben barátta lettél*
3 vsz. Megegyezik a VIII.-at követő másolatokkal, de echózás nélküli refrénje egyszerűbb, a *Gyászos egész esztendő* sorral zárul. Továbbá egyedi megoldás a 3. vsz. csúfondáros, trágár záradéka:

Mert, szegény, oda vagy,
Félre van a valagad!
Mindaddig is félre lesz,
Még a lófasz benn nem lesz!

- XII. *Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye* (XIX. század eleje) STOLL 531. III. 6a. Ks.: *Sirasd meg azt az időt, melyben deákká lettél*
A VI. szöveg hű másolata.
XIII. *Szirmay Antal: Quodlibet* (1812) STOLL 633. 105. sz. A *SZÜRKE BARÁTRÓL*. Ks.: *Ó, te szerencsétlen barát! Mire adtad magodat?*
Tömörített átdolgozása a barátcsúfoló alapstrófának. Jegyzetben közöljük:

Ó, te szerencsétlen barát! Mire adtad magodat?
A te fejér fogadat mért lencsére szoktattad?
Jaj, barát, odavagy,
Rémítő csuda vagy,
Ezer bajod, meg kettő,
Gyászos az új esztendő!
A te veres nadrágodat fekete szürrel cserélted,
A te szabadságodat egy kötélben kötötted,
Jaj, barát, odavagy,
Rémítő csuda vagy!

- XIV. *Jászberényi ék.* (1819) STOLL 680. 22a. Ks.: *Sirasd meg azt az időt, melyben barátta lettél*
3 vsz., refrénjében a szokásos *Meg kettő, meg kettő* sorok és a VIII.-hoz hasonló módon emelkedő számok szerepelnek.

- XV. *Kelecsényi József gyűjt.* (1832–40) STOLL 783. 73a. *BARÁT-TÁNC.* Ks.: *Sirasd meg azt az időt, melyben barátta lettél*
3 vsz. Megegyezik a XI.-kel, refrénje viszont a XIV.-nek felel meg.
- XVI. *Tóth István: Áriák és dallok* (1832–43) STOLL 786. 116. (52. sz.) Ks.: *Sirasd meg azt az időt, melyben barátta lettél*
1 vsz. A VIII/1. változata, dallammal.

Nótajelzéseként szerepel:

Szathmári Paksi Sámuel: *Pandora* (1773) Chorus: *Immáron elvégeztük a mi mulatságinkat* (RMDE XVIII. 1/2. 967.)

Nagy István-gyűjt. (1782–96 k.) STOLL 347. 1. (*Radiante corona – Ragyogó koronával ékeskedő szerencse*); 168. (*Csak ezek voltak azok, melyekre most érkezünk*); 173. (*Jaj, elvesztém élttemnek hajnali szép világát*)

Veress Márton-ék. (1791) STOLL 419. 38. (*Jertek, Múzsák, neveljük e mai nap kedvünket*); 64. (*Távozzatok, bajoknak szüvepesztő árjai*)

Egy közelebbről meg nem jelölt, 3 alapvsz.-ből álló változatot kiadott CSANÁDI 1966, I. 342.; Nagy János szerzeményeként hivatkozik rá, bár nem tudni, milyen alapon; Nagy János 1790-es *Nyújas Múzsza* c. kötetében ugyanis nem szerepel. Csanádi egyébként az asszonypanasz-travesztiát is kiadta (*Férjhezmenését bánó*, uo. 373.).

A szövegcsalád jellegzetessége, hogy nemcsak a barátokat, hanem – esetenként – az asszony-, a katona- és a diákéletet is csúfolja.

Megsiratod azt az időt, melyben asszonnyá lettél! kezdettel l. pl. *Jankovich Miklós: Magyar világi énekek* (1789–93) 38a–b; *Horváth János-ék.* (1790) 38b–39a, ennek hű másolata *Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye* (XIX. század eleje) VI. 51a.

Sirathatod az napot, melyben deákká lettél kezdettel csak deák-tematikával jegyezték fel a *Jánosi Sándor-ék.*-be (1802) 117b; valamint ennek változatát a sárospataki *Felvidűő V. Nóták I.* kötetében (1824) 68. sz. *Sirasd meg azt az időt, melybe deákká lettél* kezdettel.

Az alábbi szöveg (1832-ből) azt mutatja, hogy a barátságúfó dal refrénje németcsúfó tartalommal is kitöltődhetett:

Országunkban kóborló ebadta menyétje!
Átkot mond a fajtádra is minden ember nyelve,
Mert megeszed kenyérünket, kövér pecsenyénket,
Nálunk nélkül meg nem élhetsz, mégis gyötörsz minket.
Jaj, hazánk, odavagy,
A menyétnek rabja vagy,
Ezer bajod meg kettő,
Gyászos az esztendő!

Udvardy János népdalgyűjteménye (1832) III. szakasz 46.

Ebben a dalban az 1820-as évektől ismert, igen durva németcsúfó (*Országunkban futkározó ebadta németje*) kontaminálódott a barátságúfó 2. felével. Külön érdekessége a mindenki által ismert szövegnek, hogy óvatosságból a *német* helyett következetesen *menyé*tet mond – így egy kártékony, ragadozó állathoz hasonlítja a megszállókat.

A refrén – más metrumú nyitó sorokhoz kapcsolódó – szerelmi témájú travesztiáját is ismerjük egykorú forrásból:

Nem vagyok én öreg legény, csak a ló rázott meg,
A dámáknak, szép lányoknak szerelme rontott meg.
Jaj, szívem, odavagy,
Galambodnak rabja vagy,

Ezer bajod meg kettő,
Nincs szabad esztendő!

Szeel Imre-ék. (1790–94) STOLL 404. 156.

A refrénben megfigyelhető fokozás az egyre növekvő számú bajokkal más korabeli szövegekben is előfordul (l. a 37. szöveg jegyzetében idézett *Elmégyek én a pápához tanácsot kérdeni* kezdetű töredéket!)

Ennek a barátságúfolónak nem szatirikus asszonypanaszszá alakított XVIII. századi változatát l. még *Áthozott az az óra, melyben asszonnyá lettem* kezdettel: *Herschman István-ék.* (1773–90) STOLL 310. 141–142.

Szövegcsaládunkkal azonos a témája, de monologikus a formája, és valóban kesergő, panaszos a hangütése annak a versnek, amely *Gyászos én életem ~ Siratom esetem, / Bánom cselekedetem, hogy én baráttá ~ pappá lettem* kezdettel a XIX. század eleji kéziratosságban bukkan fel. (l. *Márkos Mózes-ék.* 1812, STOLL 630. 96b.; *Kún Sámuel-ék.* 1831–32, STOLL 776. 34b–35b.; *Márkus István-ék.* 1836, STOLL 816. 94–95. stb.)

Szövegcsaládunk folklórvariánsát l. pl. *Kelecsényi József népdalgyűjtése* (1846) MTAK Irodalom 8^r 206/63. 11a.

Recens népi változatában már mesterségsúfolóvá alakult:

Jaj, takács, oda vagy,
Rémítő csuda vagy!
Megy a takács az utcába,
Lotyog a tej a hasába,
Jaj, takács, oda vagy,
Rémítő csuda vagy!
Hjába takács az apád,
Mégis rongyos a gatyád.

Szepetnek-Cseresmajor (Zala) MNT III/B 242. sz.
(vö. MNT III/B 246–247. sz.)

Kálmány Lajos gyűjtésében bukkan fel a refrén változata, szerelmi tematikával, önálló, a dalon belül háromszor ismétlődő strófaféleként:

Hej, rúzsám, oda vagy,
Szerelőmnek rabja vagy,
Ezör a baj, mög kettő,
Elmúlt szabad esztendő.

KÁLMÁNY 1877–78, II. 122. (Joó Pál nótái között a 2. sz.)

I.

3 *csuda* – fatalpú sarun járó szörny, csúfolkodás tárgya (SZT II. 180.); vö. *fabotos* (VIII/7. sor)

III.

20 *harát* – szőracsuhát, durva darócruhát

VI.

2 *dóhát* – félhosszú posztókabátot (vö. *tóga*)

6 *jászos* – gyászos

VII.

36 *preecelni* – imádkozni, könyörögni (lat. *precor*; *preces*)

37 *visificalni* – verset írni

44 *edesi Asticus* – érthetetlen kifejezés, szövegromlás

VIII.

- 2 szürke mákos gubába – pettyegetett szürke posztóból készült csuhába
 7 *fabatosod* – gyapjúharisnyára húzott fatalpú sarud vagy fatalpú sarura húzott nemez lábbelid

•

Dallamának alapváltozatát a III. nyomán közöljük, saját átíratban:

Si-rasd meg azt az i - dőt, melyben ba-rát - tá let-tél,
 Ist-ráanggal kö-tött zubbont nya-kad - ba ke - rí - tet-tél.

Fán já - ró csu-da vagy, Gatyád nincsen, in-ge-d nagy,

E - zer ba-jod meg ket - tő, meg ket - tő,

Meg meg ket-tő, meg ket-tő, Meg meg harmincket - tő.

Díszített XVI. változatát Bartha Dénes átíratában adjuk közre (BARTHA-KISS 1953, 578.; rokon-dallama, a Horváth Ádám-feljegyezte *Ó, mely ktnos gyötrelem* – ŐÉ 131. sz. – jegyzeteiben):

Si-rasd meg azt az i - dőt, melyben ba-rát - tá let-tél,
 Szürke má-kos ru-há-ba mi-dőn fel-öl - töz-köd-tél,

Jaj, sze-gény, o - da-vagy, Ré - mí-tő csu-da vagy,

E - zer ba-jod meg ket - tő, meg ket - tő,

Meg meg ket-tő meg ket-tő, Meg meg harmincket - tő.

Kresznerics Ferenc dalgyűjt. I. (1790–1809) STOLL 399. 43b–45a. QUESTÁS BARÁTOK. Ks.: Ne bánkódjunk, ne aggódjunk

Kolduló szerzetesek tréfás panasza fáradságos munkájukról, kolostorbeli testvéreik lekezelő bánásmódjáról. A szerzetesi életforma plasztikus leírását kapjuk még két másik, időhatárainkon már kívül eső kéziratos énekből. Az egyiket állítólag papi személy írta (*Egri ék.*, 1806, kiadva MÉSZÁROS 1975, 41–42.), a másikat itt közöljük, mert szűzsége megegyezik szövegünkkel:

A barátok letrása

1. Sokat beszél a barát,
Midőn koldul szalonnát.
Nem sajnálja a járást,
Sem nagy sárban gázolást,
Mert házaknál szépen látják,
Jó borokkal is kínálják.
Sokat búsul a barát,
Mikor kéri az árát.
2. Három utcát már eljárt,
Csak bort adtak és tojást,
Nem mer kérni friss kolbászt,
Mert péntek van, mondják azt.
Már tojással hazamégyen,
Sárban csúszik lába mélyen,
Minden tojás odavan,
Csak meg nem hal nagy búban.
3. Kérdik otthon: mit hozott?
Eddig hol mulatozott?
Talán ugyan csak ivott,
Mínhogy sokszor tántorgott!
Felel barát nagy reszkedve:
„Nagy sár lévén arra nézve,
Mind eltörtem a tojást,
Megérdemlem áldomást.”
4. Mondja szakács a barátnak:
„Nem érdemelsz, csak áquát!”
Kapja szakácsnak haját,
Miért mondja néki azt?
Őszvevesznek ott a konyhán,
Rajtok megyen a gvárdián:
„No, ti lurkók! mit csináltok?
Itt többé nem maradtok!”

Énekeskönyv (XIX. század első fele)
STOLL 853. 184–186.

cím *questás* – kolduló barátok; a lat. *querulus* jelentése: panaszkodó, kéregető; – a címben és a szövegben mindkét jelentés bennfoglaltatik

- 15 *takarodni* – összeszedelődzkődni
 18 *kveszlát* – kolduló tarisznyát(?)
 19–29 *Ajándékért, olvasóért...* – az adományokért cserébe apró kegytárgyakat, ajándékokat adtak
 23 *nota bene* – jól jegyezd meg! (lat.)
 33 *Cresusnak* – Krózusnak, Kroiszosz Lüdia utolsó, mesés gazdagságú királya volt (i. e. 560–546)
 45 *fognának* – fogadnának
 47 *köszönténk* – köszöntenének

78.

- + I. *Veress Márton-ék.* (1793) STOLL 419. 55b. Ks.: *Mondják a barátoknak: táncoljék!*
 + II. *Kiss Pál-ék.* (1807–8) STOLL 587. 17. Ks.: *Mondják a barátoknak: táncoljék!*
 III. *Felvidtő VI. Nóták II.* (1824) STOLL 720. 129. sz. Ks.: *A barátoknak mondják: táncoljék!*
 3 vsz. A II. változata. A vsz.-ok utolsó sora „dadogós”. Az 1–2. vsz.-ban: *Ma ba-ba-barátoknak táncolni*; a 3. vsz.-ban: *A ba-ba-barátoknak táncolni*.

A szerzetesek álszentségét gúnyoló dalt számos népköltési változata van, mindig ugyanevvel a csattanóval, amelyet esetenként még több ígéret előz meg.

Folklórváriánsai pl.: KODÁLY–VARGYAS 1952, Pt. 263. sz. (*Járjad, pap, a táncot!*); BERZE NAGY 1940, I. 243.; ÁG–SIMA 1979, 47. sz.

I. 3. c) Rang- és státuscsőfolók

Az alábbi versek a birtok nélküli, vagyontalan, de előjogaival és rangjával hivatkozó kurtanemesség (pl. a nyíri nemesek), ill. a korrup, részeges falusi tiszttségviselők kipellengérezésére készültek. Kevés az idetartozó szövegcsalád, de a kéziratok változatok nagy száma jelzi korabeli népszerűségüket és a gúnydalként megfogalmazott társadalomkritika hosszantartó aktualitását. Ezekben a csűfolókban is a diák–értelmiségi lét, ill. a parasztság természetes életformája képviseli a jobbnak tartott, nemegyszer idealizált „ellenvilágot”.

79.

- + I. *Dugonics András-ék.* (1760–63) STOLL 260. 11b Ks.: *Nem vagyok én parasztember, reám úgy nézettek*
 II. *Furuglyás-ék.* (1764 k.) STOLL 272. 8–9. Ks.: *Nem vagyok én szlovák ember, reám úgy nézettek*
 Többszörösen áthúzva, álcíme után megjegyzésként: „Male est” (hibás).
 5 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1., 3–6. vsz. (A 2. vsz. kezdősora az eltérő rímű 3. vsz. 2. sorával folytatódik.)
 III. *Herschman István-ék.* (1746–97) STOLL 310. 21–22. Ks.: *Nem vagyok én parasztember, reám úgy nézettek*
 10 vsz. Apróbb kifejezésbeli eltérésekkel megegyezik I. szövegünkkel. Az ének végén: „finis”
 IV. *Erdélyi-ék.* (1779) STOLL 332. 47a–b. Ks.: *Nem vagyok én parasztember, reám úgy nézettek*
 10 vsz., megegyezik az I.-vel, de az 5 és 6. vsz. helyet cserélt.
 V. *Lócsei ék.* (1768) 80. *ARIA DE VIRO NOBILI.* Ks.: *Nem vagyok én parasztember, reám úgy nézettek*
 Csak az I/1–3. vsz.
 VI. *Szablik Istvány Ájtatos Oskolabeli Szerzetes szakácskönyve* (1769) OSZK Quart. Hung. 1373. a címlap verzóján mottóként. Ks.: *Addig voltál virágodban, boldog Magyarországon*
 Kiadása: SCHRAM 1961, 268.
 1. vsz. (csak az I/10.). Bejegyzés egy kéziratban szakácskönyvbe.

- VII. *Alsókubini kézirat* (1771–1782) STOLL 344. 29a–30a. Ks.: *Nem vagyok én parasztember, reám úgy nézettek* 10 vsz. Apróbb kifejezésbeli eltérésekkel megegyezik I. szövegünkkel.
- VIII. *Aranka György gyűjt.* (1782–90) STOLL 345. 101a–102a. Ks.: *Nem vagyok én parasztember, reám úgy nézettek* 9 vsz. Az I/7–8. vsz. helyet cserélt, a 9. vsz. pedig hiányzik.
- IX. *Jankovich Miklós: Magyar világi énekek* (1789–93) STOLL 383. 92. sz. Ks.: *Nem vagyok én parasztember, reám úgy nézettek* 10 vsz., sorrendjük azonos az I.-vel. Érdekessége, hogy régi, halványabb tintás változatát Jankovich később (talán egy nyonya nyomán) végigjavította.
- X. *Kresznerics Ferenc dalgyjút.* (1790–1809) STOLL 399. I. 72. sz. *NEMES LEVÉL*. Ks.: *Nem vagyok én parasztember, reám úgy nézettek* 9 vsz., csak az I/10. hiányzik.
- XI. *Nagy Iván-féle kolligátum* (1790–93) STOLL 401. 64a–b. Ks.: *Nem vagyok én parasztember, reám úgy nézettek* 7 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1–2., 4., 6., 9., amelyek kontaminálódtak a *Nékem egy szép gondolat* 2 teljes és egy csonka vsz.-ával. Részletesen l. 20/VI.-nál.
- XII. *Iskolajáték a tanuló-életpályára való törekedésről* (1790–91) II. jelenet [Ks.]: *Igaz magyar fickó vagyok, reám úgy nézettek* Kiadása: RMDE XVIII. 1/2. 1250. (24–35. sor) Larvatus monológja, melyben több tréfás dicsekvő és mulatódal-töredéket találunk. Csak az I. szöveg 1–3. vsz.-a.
- XIII. *Szép új világi mulatságos énekek* (é. n.) OSZK PNY 2.959, valamint Sárospataki Tudományos Gyűjtemények SS 295 (kolligátum 4. sz.) *A PARASZTEMBERRŐL*. Ks.: *Nem vagyok én parasztember, reám úgy nézettek* 7 vsz., sorrendjük az I.-höz képest mindhárom ponyvaváltozatban: 1., 2., 4–6., 9., 10.
- XIV. *2 szerecsennek furcsa históriája...* (é. n.) OSZK 803.112. *A PARASZTEMBERRŐL*. Ks.: *Nem vagyok én parasztember, reám úgy nézettek* 7 vsz., sorrendjük azonos, de szövege nem mindenütt egyezik meg a XIII. ponyváival.
- XV. *Horváth András-ék.* (1799–1800) STOLL 444. I. 22b–23a. *PARASZTEMBERRŐL*. Ks.: *Nem vagyok én parasztember, reám úgy nézettek* Ponyváról (XIII–XIV.) készült másolat kisebb eltérésekkel.
- XVI. *Dugonics-Analekta* (1790-es évek) 62. sz. Ks.: *Nem vagyok én parasztember, reám úgy nézettek*
- XVII. *Miskolci melodárium* (1790-es évek) STOLL 414. 21. sz., Ks.: *Nem vagyok én parasztember, reám úgy nézettek* 10 vsz.
- XVIII. *Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye* (XIX. század eleje) STOLL 531. IV. 96a–b. Ks.: *Nem vagyok én parasztember, reám úgy nézettek* A IV. másolata. Az 5 és 6. vsz itt is fordított sorrendben.
- XIX. *Pater Vitus verseskönyve* (1800 k.–1831) 75–77. *FRIS KEDVŰ EMBERRŐL*. Ks.: *Nem vagyok én parasztember, reám úgy nézettek* 10 vsz., igen közel áll a IV. (XVIII.) változatokhoz.
- XX. *Nemzeti kalendáriom* (Pest–Pozsony, 1801) OSZK 735. *MAGA HÁNYÓ EMBERNEK LANTJA*. Ks.: *Nem vagyok én parasztember, reám úgy nézettek* 8 vsz., mely megegyezik az I. szöveg 1–8. vsz.-ával.
- XXI. *Szirmay Antal: Hungaria in parabolis* (1804) 54–55.; (1807) 63–64. [Ks.:] *Első része ételünknek ama káposztás hús* Csak az I. szöveg 4–6. vsz.-a és 33–35. sora. A verset Szirmay a magyar étkezési szokásokat bemutató latin szövegben idézi, strófaként bemutatva az ételeket: Oriza et carne repleta dicitur töltött káposzta, cum vino autem, et pipere kolosvári káposzta: quod Claudiopropolitani eam ita coquant, cum anetho, et flore lactis: Kapros káposzta, et vetus est de ea qualitercunq; cocta Hungarorum cantilena: [Első része ételünknek ama káposztás hús...] Caulium cibum immediate sequitur bospor, quia hunc tanquam orientem Phosphorum suspexerunt Hungari, nec aliud est: quam caro suilla prius assata, dein cum aceto, allio, pipere, et micis panis frixa. [Másodika ételünknek ama jó bosporos...]

Sunt præterea cibi nationales *kaszás-lé*, sive caro suilla fumigata cum aceto, pipere, et flore lactis cocta, a falcatoribus fœni in mensas Nobiliorum translata. [*Harmadikát ételünknek mondják kaszás lének...*]

Demum pultes ex millio cum lardo tosti, vocantur etiam *hajdú-kása*, quod hoc quoque cibo Haidones, sive pedites Hungari celeri itinere usi fuerint, et exclamarint: [*Ó, fordított kása...*]

XXII. *Mindszenty Dániel: Nemzeti Dalgyűjtemény* (1832) II. 133b–134b. *TÖRZSÖKÖS NEMES*. Ks.: *Nem vagyok én parasztember, reám úgy nézettek*

8 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1–7., 9.

XXIII. *Ercsey Dániel népdalgyűjteménye* (1833) 49. Ks.: *Nem vagyok én parasztember, reám úgy nézettek* 7 vsz. A XIII. ponyva másolata.

Jozef MINÁRIK (1966) említése szerint az ének megtalálható még a *Slovenskie národnie spievanky* (1786) néven ismert kétnyelvű kéziratban (Turócszentmárton, Matica Slovenská Lit. archív 176.).

A 20. szövegszaláddal való kontaminációt – a rokon versforma és a hatalmas étvággal és szomj-jal dicsekvő hangnem mellett – az is segítette, hogy az egyik ponyvakiadásban (XIV.) együtt szerepel a *Néhem egy szép gondolat ütközött elmémben* szövegével. A XI. azonban nem ponyváról másolt szöveg, inkább a szóbeliségben kialakult kontamináció eredménye.

Rokon mentalitású, de más szövegszaláddhoz tartozó latordicsekvést találunk Szathmári Paksi Sámuel *Pandora* c. darabjában (1773; 1226–27. és 1246–57. sor; RDME XVIII. 1/2. 965–966.). A látor Morio itt nemesi „előjogaival” dicsekszik.

A nyáron megfagyott ember hazugság-motívumát egy katona és szállásadónője közti korabeli mulatódalban is megtaláljuk:

Iffjú legény vagyok, feleségem nem volt,
Aki volt is, szegény, már az régen megholt,
Pünkösdt tájban, aratáskor tavaly jég alá holt...

Jankovich Miklós: Magyar világi énekek (1789–93) STOLL 383. 48a–b
(*Jónapot, gazdasszony, vártál-e katonát?*)

E szövegszaládnak elsősorban az 1840-es évekből ismerjük feljegyzéseit; később a dal – az idézett magyar étek némelyikével együtt – kikopik a használatból. A XIX. század második felétől a nemzeti identitás más ételekhez, mindenekelőtt a paprikás húshoz, a gulyáshoz kapcsolódik.

Kéziratos adatok az Erdélyi Jánosnak beküldött gyűjteményekben: *Kelecsényi József: Népdalok és hortésdalok* (1845 k.) MTAK Irodalom 8^F 206/66. 1b; ERDÉLYI 1846–48, I. 288. sz.; THALY 1864, II. 377–379.

A nyitómotívum kontaminált népdalszövegben is megjelenik:

Magyar embőr gusztusa
A jó töltött káposzta,
Jajajajaj! A jó töltött káposzta.

Mert ha vele jóllakik,
Három hétig is alszik,
Jajajajaj! Három hétig is alszik.

Kaposvár (Somogy) MNGY VI. 219–220.

¹⁶ *káposztás hús* – mint a *magyarok címere* toposz már Lippay János *Posoni kert* c. munkájában (1664) megjelenik. Ő eleinktől örökölt, hagyományos ételnek nevezi, a csáktornyai Zrínyi-uradalom XVII. századi kéziratos szakácskönyve meg egyenesen így kezdődik: „Az káposztás húson kezdem el, úgy mint Magyar- és Horvátország címerén” (KIRÁLY-KOVÁCS S. I. 1981, 147.). A káposztás

- ételek fogyasztása a kora újkorban egyaránt mindennapos volt a legkülönbözőbb társadalmi osztályokban, rétegekben. A káposztás hús a proverbiumokban is szerepel, pl.: *Nagyobb a bölcsesség a káposztás húsnál* (SZIRMAJ 1804, 52.)
- 21 *bosporos* – borsporos; sült alá való mártás, fokhagymával és borssal ízesítve (KIRÁLY–KOVÁCS S. I. 1981, 454.; MTSZ I. 170.)
- 25 *Annyit használ, mint ebnek fakéreg* – semmit sem használ (I. MARGALITS 1995, 212.; O. NAGY 1982, e157.)
- 26 *haszás lének* – füstölt hússal készült ecetes-fokhagymás levesnek
- 30 *Kálvinista mennyországnak vallja* – a variánsokban más felekezetek és közösségek neve is előfordul
- 33 *fordított kása* – szabad tűzön, bográcsban főzött kásaféle (a *fordított* jelző az elkészítésével járó gyakori mozgatásra utal, így készül pl. az öhöm, slambuc)
- 35 *Scythiából vagy származása* – utalás a magyar–szkíta kontinuitás (XVIII. századi történelem-felfogásunkat meghatározó) hagyományára
- 39 *lat* – országos súlymérték, 1,4–1,95 kg
- 43 *ármális* – nemesi levél (csak címert, de birtokot nem) adományozó királyi okirat
- 49 *tortáta* – torta
- 46–50 *Addig valál virágokban...* – Az utolsó versszak panaszával egybehangzó véleménye volt Apór Péternek: „...ab anno 1687, az mely esztendőben az német legelsőbben bejöve, azoltától fogva látom minden esztendőben új-új mód, avagy amint az német mondja, *nájmódi* vagyon, úgyhogy mentől inkább szegényedünk, annál nagyobb titulusra és cifrább paszamántos köntösökre vágyunk, és már az atyáink szokott eledelit meg sem ehetjük, hacsak német szakácsunk nincsen és különbönlé különbféle étkeket nem főz” (*Metamorphoses Transylvaniae*, 1736; APOR 1978, 25.).

80.

- + I. Kovács Ferenc-ék. (1777–1801) STOLL 326. 24a–b. *EGYNÓTA A NYÍRSÉGBEN LAKÓ DÁMÁKRÓL*. Ks.: *Olyan fürge, mint az ürge, a nyíri dáma*
Kiadása: BÀN–JULOW 1964, 23–24.; CSANÁDI 1966, I. 335.
I. sorát a II. és egyéb változatai nyomán javítottuk.
- II. Kolligátum (1788 k.) STOLL 378. 52b–53a. *A NYÍRI DÁMÁKRÓL*. Ks.: *Olyan fürge, mint az ürge, a nyíri dáma*
3 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1., 3., 2.
- III. Szeel Imre-ék. (1790–94) STOLL 404. 157. Ks.: *Olyan fürge, mint az ürge, a nyíri dáma*
Nj.: *Ritka kertben találsz [télben kinyílt virágot]*
3 vsz., megegyezik az I.-vel.
- IV. Veress Márton-ék. (1793) STOLL 419. 54a–b. Ks.: *Igen fürge, mint az ürge, a nyíri dáma*
3 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1., 2., 3^v. A 4.-nek csak kezdősora szerepel, az is általában 2. szokott lenni (vö. I/3. vsz.):

A rozsenyért, ha kölcsön kért, eszi két kézzel, etc.

A 3. vsz. eltérő kezdősorai:

Majd a télen a sut szélén, mint a döglött légy,
Olyan komor és kedvetlen, soha ki sem lép,
Korog sokszor a gyomra,.....

- V. Kunszentmiklósi ék. (1797–98) STOLL 438. 30–31. Ks.: *Igen fürge, mint az ürge, a nyíri dáma*
6 vsz., az I.-höz képest: 1–3., E1–3. Egyedi strófái megegyeznek a XIII. változatával (kiadásukat I. ott).
- + VI. Budai Zsuzsánna-ék. (XIX. század eleje) STOLL 520. 18b–19a. Ks.: *Olyan fürge, mint az ürge, a nyíri dáma*

- VII. *Pápaiék*. (1800–1806) STOLL 555. 2a. Ks.: *Olyan fürge, mint az ürge, a nyíri dáma*
3 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1., 3., 2.
- VIII. *Battha Bálint kótatára* (1804–8) STOLL 572. 257. Ks.: *Olyan fürge, mint az ürge, a nyíri dáma*
3 vsz., sorrendjük megegyezik az I.-vel. A 3. vsz.-ban kisebb kifejezésbeli eltérések.
- IX. *Kiss Pálék*. (1807–8) STOLL 587. 26–27. Ks.: *Olyan fürge, mint az ürge, a nyíri dáma*
4 vsz., sorrendjük a VI.-hoz képest: 1., 3., 2., 4.
- X. *Fábián Gáborék*. (1810) STOLL 612. 5b–6b. Ks.: *Olyan fürge, mint az ürge, a nyíri dáma*
3 vsz. Az I. szövegváltozata.
- XI. *Sebestyén Gáborék*. (1810–13) STOLL 617. 108b., 119a. Ks. *Olyan fürge, mint az ürge, a nyíri dáma*
3 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 2., 3., 1. Az 1. vsz. után egy, a nyúlról szóló (3 szakaszos) vers
következik a kéziratban, majd a 2–3 vsz. Nyilván kettőt lapozott a másoló.
- XII. *Révész Pálék*. (1813–15) STOLL 640. 9a. Ks.: *Olyan fürge, mint az ürge, a nyíri dáma*
Nj.: *Ez az óra nem víg*
3 vsz., melyek megegyeznek a IV. változatával. A 3. vsz. is ugyanúgy kezdődik.
- XIII. *Dávidné Soltári* (1814–28) STOLL 647. 79. Ks.: *Igen fürge, mint az ürge, a nyíri dáma*
1–3. vsz.-a megegyezik az I. változatával; a továbbiakban azonban a deák és a parasztleány sor-
sának összehasonlítása következik:

4. Parasztleány, noha szegény, mint a hal, úgy él,
Eszik, iszik, házasodik, senkitől nem fél,
De a deák csak nyomorog,
Lencsén, borsón hasa korog,
Fel s alá jár a szobában, kesereg, morog.
5. Míg classista, syntaxista, ütik a farát,
Ha orátor vagy felsőbb sor, csapják a hátát,
Így a deák csak nyomorog,
Lencsén, borsón hasa korog,
Fel s alá jár a szobában, kesereg, morog.
6. Osztán végre a Nyírségre viszik papságra,
Kaszálása, kapálása a pulsatera,
Így a deák csak nyomorog,
Lencsén, borsón hasa korog,
Fel s alá jár a szobában, kesereg, morog.

- XIV. *Szerelemhegyi Istvánék*. (1820) STOLL 692. 21b. Ks.: *Olyan fürge, mint az ürge, a nyíri dáma*
2 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1., 3.
- XV. *Nótás Könyvecske* (1821) 7b. Ks.: *Olyan fürge, mint az ürge, a nyíri dáma*
4 vsz., sorrendjük megegyezik a VI.-kal.
- XVI. *Nótás Könyv* (1821–28) 155. Ks.: *Olyan fürge, mint az ürge, a nyíri dáma*
4 vsz., sorrendjük megegyezik a VI.-kal.
- XVII. *Kardos Antalék*. (1823) STOLL 712. 181. *Olyan fürge, mint az ürge, a nyíri dáma*
3 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1., 3., 2.
- XVIII. *Holmik és nóták* (1823–24) 56. Ks.: *Olyan fürge, mint az ürge, a nyíri dáma*
3 vsz., sorrendjük a VI.-hoz képest: 1–3.
- XIX. *Felvidtő V. Nóták I.* (1824) STOLL 720. 107. sz. Ks.: *Olyan fürge, mint az ürge, a nyíri dáma*
4 vsz., sorrendjük megegyezik a VI.-tal.
- XX. *Kecskeméthy Csapó Dánielék*. (1827–30) STOLL 744. I. 13a–b. Ks.: *Olyan fürge, mint az ürge, a nyíri dáma*
4 vsz., sorrendjük megegyezik a VI.-kal.
- XXI. *G. S.-ék*. (1828 k.) STOLL 753. 79a–b. Ks.: *Olyan fürge, mint az ürge, a nyíri dáma*
3 vsz., sorrendjük I.-höz képest: 1., 3., 2.

- XXII. *Udvardy János népdalgyűjteménye* (1832) 17b–18a. Ks.: *Olyan fürge, mint az ürge, a nyíri dáma* 4 vsz., sorrendjük megegyezik a VI.-kal.
- XXIII. *Tóth István: Áriák és dallok* (1832–43) STOLL 786. 135. (178. sz.). Ks.: *Igen fürge, mint az ürge, a nyíri dáma*
Csak az 1. vsz., dallammal. Bár széljegyzet utal a *Töldalékra* (ahol verskiegészítések szerepelnek), nem találjuk folytatását.
- XXIV. *Ercsey Dániel népdalgyűjteménye* (1833) 49a–b. Ks.: *Olyan fürge, mint az ürge, a nyíri dáma* 4 vsz., sorrendjük megegyezik a VI.-kal.
- XXV. *Vári Szabó Sámuel-ék.* (1834) STOLL 803. 163. Ks.: *Olyan fürge, mint az ürge, a nyíri dáma* 4 vsz., sorrendjük a VI.-hoz képest: 1., 3., 2., 4.
- XXVI. *K. R. gyűjteménye* (1839–43) STOLL 833. III. 20a–b. Ks.: *Olyan fürge, mint az ürge, a nyíri dáma* 3 vsz., sorrendjük a VI.-hoz képest: 1–3.

Nótajelzéseként szerepel:

Kunszentmiklósi ék. (1797–98) STOLL 438. 42. (*Álmunkból hogy fölébrednék éppen ma reggel*); 54. (*Boldog két pár, kezdődik már arany idejek*)

A paraszti sorban, ám rátarti, gőgös szegénységben élő nyíri kismesek egyik igen népszerű csúfolója, mely szövegszinten alig változik az egyes másolatokban. A másik, hasonló témájú, időben később elterjedt szövegcsaládot *Elment a hisasszony, Náni ~ Trézi* kezdettel l. BÀN–JULOW 1964, 157–58., jegyzetek: 261.

Folklórvariánsai pl. *Uszkay Mihály küldeménye* (1840-es évek, Tiszahát) MTAK Irodalom 8^r 206/120. 28. sz.; ERDÉLYI 1846–48, II. 447. sz.; *Kecskeméthy Csabó Dániel: Dalfüzérke* (1844–46) IV. 23. sz.; BARTALUS 1873–96, III. 92. sz.

Az ének 1. sorát idézi Arany János *A magyar népdal az irodalomban* c. tanulmányában.

I.

- ³ *Kantusba, cipőbe jár* – az egybeszabott női ruha- és cipőviseletre a parasztitól különböző, „uras” öltözködési módra utal gúnyosan. A parasztasszonyok ugyanis húzott szoknyát és külön fölsőrészt hordtak, tavasztól őszig mezítláb, télen pedig csizmában jártak. Hasonló célzás: *A sohonnai helységbe* (Magyar- és erdélyországi új és ó kalendarium, Rév-Komárom, 1827, 61. vsz.)
- ⁵ *réz a pendely* – rongyos az alsótestet takaró vászoning (*réz* = rongy)
- ¹² *eszi két héssel* – utalhat az urizálásra, de pl. a II., VI., VII.-ben a *két kézzel* kifejezés szerepel, azaz: mohón marcangolja
- ¹⁵ *potomra* – 1. potyára; 2. ingyen; 3. hiába (MTSZ II. 201.)

VI.

- ⁶ *sövényvárba* – sövényvár: a vesszőfalú (paticsfalú), pelyvás sárral tapasztott ház gúnyos megnevezése

XIII.

Míg classista, syntaxista, ütök a farát... – a latin tananyagról elnevezett alsóbb iskolai osztályokban mindennapos volt a testi fenyítés

Kapálása, kaszálása a pulsatera – a fizikai munka helyettesíti az iskolában megszokott ütlegeket

*

Dallama csaknem hangról hangra megegyezik a XVII. század második felében összeírt *Vietorisz-kódex* cím nélküli dallamváltozatával, ill. a *Ritka kertben találsz télen kinyílt virágot* kezdetű, XVIII. század végi lakodalmi énekkel (l. a III. nótajelzését). Ezt a dallamot kiadta BARTHA 1935, 128. sz. alatt további szöveg- és dallamjegyzetekkel.

A dallamot a XXIII. kézirat nyomán saját átiratban közöljük (eredetileg D-dúr):

I-gen für-ge, mint az ür-ge, a nyí - ri dá - ma.
 Öl-tö - ze - te, vi - se - le - te fe-szes, mint rá-ma.
 Kan-tusban, bundá-ban jár, A - kar tél van, a - kar nyár.
 Kan-tus a - latt réz a pen-del, csak az a nagy kár.

81.

+ I. Erdélyi-ék. (1779) STOLL 332. 19b. Ks.: *Köleskása rottyogása*

II. Jankovich Miklós: *Nemzeti Dalok Gyűjteménye* (XIX. század eleje) STOLL 531. IV. 40a. Ks.: *Köleskása rottyogása*

7 vsz. Az I. másolata, apró ejtésbeli és ragozási eltérésekkel.

III. *Pater Vitus verseskönyve* (1800 k.–1831) 83. SZABAD ÉLET. Ks.: *Köleskása rottyogása*

7 vsz., csaknem szó szerint megfelel az I.-nek. A kéziratban 2 soros szakaszokba van írva.

Ezt a nemesember szájába adott kérkedést épp a dicsekvés tárgyának kisszerúsége, alantassága teszi gúnydallá. Az 1840-es évek közköltészetéből egy rokon hangvételű és alműfajú szövegcsaládot ismerünk:

Kortesdal

1. Nemes ember vagyok,
Szabadságim nagyok,
Mit ér nekem a vén,
Akar az új törvény?
2. Kutyabőr van nálam,
Hajdan jó királyom
Ősapámnak adta,
Az meg nekem hagyta.
3. Nem parancsol senki,
Jussomból vessen ki,
Aki magát többnek
Tartja nemesebbnek.
4. Urak verbuválnak,
Velem inni állnak,
Mondja a factotum:
Öt forint a votum.
5. Hej, öt forint szép szó,
A votum csak egy szó,
Egy pár csizma ára
A kortes lábára.

6. Ha betörik fejem,
Kinek gondja velem?
Óseink is – mondják –,
Véreket ontották.

7. Éljen a szabadság,
Ha nincs is igazság,
Az legyen a vivát,
Aki legtöbb bort ad!

Pintér Endre népdalgyűjteményének 2. folytatása
(1846 k., MTAK Irodalom 8^f 206/40.) 308. sz.

Ugyanez az „úri betyár” mentalitás tükröződik Petőfi *A magyar nemes* c. (1845) satirikus versében is.

⁶ *porció* – természetben fizetett adó

²⁶ *betyár* – itt még eredeti jelentéséhez közelítve, a függetlenséget hangsúlyozva: 'állandó munka és ház nélküli nőtlen férfi'

82.

+ I. *Két szép világi énekek* (é. n.) OSZK 803.113., valamint Sárospataki Tudományos Gyűjtemények, SS 295. (kolligátum, 5. sz.) Második. Ks.: *Jerünk, koma, a horcsmára*

II. *Két szép világi énekek* (1777) OSZK 187.297 (kolligátum, 6. db.) Második. Ks.: *Jerünk, koma, a horcsmára* 19 vsz. (az I. újabb kiadása).

III. *Két szép új világi énekek* (é. n.) OSZK PNY 3.022, valamint OSZK PNY 3.025. Második. Ks.: *Jerünk, koma, a horcsmára* 18 vsz., hiányzik az I/9. vsz.

IV. *Magyarországi vagy pesti ó és új kalendárium* (1829) OSZK 1522/1829. Ks.: *Jerünk, koma, a horcsmára* 8 vsz., a főszoveghez képest: 1–5., 8., 11., 13.

V. *Mindszenty Dániel: Nemzeti Dalgyűjtemény* (1832) 71b–73a. Ks.: *Jerünk, koma, a kocsmába* 15 vsz. Hiányzik az I/6–7. és a 14–15. vsz.

A korrupt, ostoba és erkölcstelen falusi előljárókat kiéneklő gúnyvers. Témáját pontosan meghatározza a ponyvacímlopon szereplő alcím: *A falusi bírákról frissen leiratnak, ezek minémü dolgokat követnek el*. Egy alapszöveg terjedt ponyván és kéziratot másolatokban. A szájhagyományban számos prózaepikum – elsősorban a rátótiádák, trufák – dolgozták fel ugyanezt a témát (pl. *A rátóti csikótojás* AaTh 1319, MNK 6. 174.).

Ponyváról készült részleges másolata az 1840-es évekből: *Komáromi népdalok* (MTAK Irodalom 8^f 206/218.) I. sz. A nyitó sorpár népi változatát I. MNGY XVII. 196. (17/4. vsz.)

Tematikus rokonságban áll a szövegcsaláddal az alábbi, folklorizálódott csúfoló:

Kertek alatt fehér ló,
Behajtotta a bíró.
Úgy megrúgta a bírót,
Harmadnapra meg is hót.

Szegény bíró, be kár vót!
Be jó húzó-vonó vót!
Szegényektől elhúzta,
Gazdagokkal megitta.

Mindszenty Dániel: Nemzeti Dalgyűjtemény (1832) 89b. (131. sz.)

- 44 *ebleget* – öblöget
 47 *pintes korsó* – régi bormérték, 2 icce. Úrtartalma területenként és koronként változó. A pozsonyi pint 1593-ig 1,34 liter, utána 1,67 liter
 48 *iccés fickó* – az icceből kialakult kocsmai bormérték, 2 meszely. Kb. 0,65 l
 61 *porció* – természetben fizetett hadiadó-fajta
 62 *egzekúció* – végrehajtás (itt: végrehajtók)
 63 *Faluban már nincsen berdó* – nincs, aki „Wer da?”-t (Ki van ott?-ot) kiabáljon; itt: elment a német katonaság

Nemzetiségcsúfolók

A XVIII. századi közköltészetben még nincsenek a mai értelemben vett nacionalista felhangok, valószínűs nemzetiségi ellentétek. Nem is lehettek, hiszen a soknemzetiségű Magyarországon a „magyar nemzet” fogalma a területhez kötődött, és nem nyelvi-etnikai fogalom volt. A gúnyolódás oka minden esetben a másság; a komikum forrása: az idegen ember nevetséges, gyakran érthetetlen keveréknyelve, szokatlan öltözéke, szokásai, de sosem etnikus hovatartozása. A csúfolók gyakran kipellengérezik a követelődző, fosztogató, nyereségvágyó német katonák vagy a vándorló cigányok elhanyagolt, komikus ruházatát, éhenkórászágát, sajátos szokásait, vallástalanságát. Ezeken gyűlölködés nélkül is jól lehetett viccelődni.

A német katona, az üveges, gyolcsos vagy drótos tót, a sátorlakó, lócsiszár, kovács vagy muzsikusz cigány, a zsidó kereskedő stb. – mint zsánerfigura – a mindennapi élet természetes szereplőjeként jelenik meg a XVII. század utolsó harmadától az iskoladrámákban, a kéziratok énekeskönyvekben, a prédikáció-paródiákban és a ponyvákban.

A komikum egyik fő forrása a XVIII. századi közköltészetben: a tört magyarság. Így beszél pl. a Phædrától hamisan megvádolt Hippolitus kivégzését bonyolító német kapitány egy református színjátékban:

Halli, halli mint a picsiletes filák,
 Én most mekmontani szomorú nat újság.

Exempli gratia Hippolitus mekfólt,
 Aki most majt mintárt kolopissal mekholt,

Mert csuszik az anát meleg tunnájápa,
 A szopaban ott mekkapni a szopápa.

Nohát, ne sinálik ketek ily gonosság,
 Három flinétával herr bey katonasák!

Szathmári Paksi Sámuel: *Elvádolt ártatlanság* (1773 k.) 562–569. sor;
 RMDE XVIII. 1/2. 1044–1045.

vagy a zsidó kocsmáros egy másik iskoladrámában:

A szezhény zsidóknak rhéken a puszhabe
 Kheszikla athott fizt, nem phort a kánnábe.

The azért ha jó víz, púszhődjön hárkhabé,
 Khosert szeret thölni a zsidó torkhábe.

Felsőbb mintég a jó étes hegyaljai,
Amelyet nem hozták Khanaán halmái.

Csak akkor szorulok a fizre, ha mérekh
Phort, azután fizet, én érte pénzt kérek.

Te másszor, Neptúné, nem kell az ithalod,
Keserű hasamnak, csak tartsa asztalod!

Neptunus és Bacchus vetélkedése (1792 k.) 389–398. sor
RMDE XVIII. 1/2. 1391.

Az a mai fülnek szokatlan durvaság, amellyel az idegenek megszólalnak, vagy ahogyan róluk beszélnek, részint korstflus, mondhatni: diáktflus; és ugyanezen a szinten, ugyanebben a stflusban csúfolják egymást, a kurvákat, a vénlányokat és vénasszonyokat, az iszákosokat stb. is; részint pedig az „idegenek” társadalmi helyzetének szól a nyers, lekezelő, gúnyos hang. A *Volt tót kuruc dalával* bemutatott (103. sz.) magyar–szlovák katonacsúfolónál sokkal gyakoribb és változatosabb példáink vannak a kuruc kortól a labanccsúfolásra: kezdve a *Csónom Palkó* közismert soraitól a német katona groteszk magyarságú panaszáig (107–108. sz.). Ezekben a 103. szöveghez hasonló vagy azzal azonos költői motívumokat és poétikai megoldásokat találunk. A tört magyarsággal panaszkodó, rongyos, éhes német azzal is eldicsekszik, milyen jó dolga volt katona korában, magyarországi kvártélyain.

A háborúktól feldúlt, pestisjárványoktól szenvedő XVII. század végi – XVIII. század eleji Magyarországon, ahol a katonaság a társadalom számban is jelentős, nemes és jobbágy közötti, külön jogállású és erkölcsiségű rétegét alkotta, ez a mentalitás nem csupán az idegen zsoldosokat, hanem a *katonákat* jellemezte. Dálnoki Veres Gerzson 1704–22 között megverselt *Kuruc krónikájában* szépírtetés nélkül írta:

Katonásan az mint élhetek, úgy élek.

...

Az katona sem él, ha nem farag és fűr.

(VARGA 1977b, 663. és 666.)

Azaz: ha a szállásadó gazda eldugta előlük az enivalót, fel kell törni gabonás vermét, ládáját, addig kell kutatni (*fűrni és faragni*), míg nem találunk valamit.

A kuruc kori, XVIII. századi magyar versek – így Dálnoki krónikája is – természetesen a hazai szokások, ételek és italok, a magyar „urasabb” módi és erkölcs mellett tesznek hitet. Ezt emlegetik az idegen földön portyázó vagy beszállásolt magyar katonák nagy nosztalgiával, a szegényebb, elmaradottabb vidékeket és lakóikat pedig (nemzetiségükre való tekintet nélkül) leszólják:

Magyarocska nevű rossz orosz falucska
Regéc puszta várán túl van, egy árokba,
Att leszen szállásunk, de rossz volt az gazda,
Mert zab-krupa vala neki a jó kliba.

.....

Az tótak közt itt is koplalást szenvedtünk,
Mert az jó kenyérben keveset ehettünk.

.....

Egerhez csak közel egy faluban szálltunk,
Itt az nagy füst miatt meg nem maradhattunk.
Házában az tótnok hajolva kell járnunk,
Mert kémént az házan soholt is nem láttunk.

.....

Az erdélyi ember nem eheti főttit,
Nem érzi sem sovát, sem peniglen fzit;
Nem kívánja ennek az kenyere süttit,
Ha lehet, nem nyomom többször sovány földit.

VARGA 1977b, 665. és 667.

A XVIII. századi közköltészeti nemzetiségcsúfolók olvasásakor nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy ezeknek az énekszövegeknek jelentése és funkciója akkoriban más volt, mint manapság. A legutóbbi folklórgyűjtések szerint ma sokkal egyértelműbb nemzetiségi feszültségekről árulkodik pl. az a néhány sornyi töredék, ami 103. szövegünkben a szájhagyományban fennmaradt, mint a XVIII. században feljegyzett humoros, keveréknyelvű változatok.

I. 3. d) Cigánycsúfolók

A cigányok először a XVII. század utolsó harmadában bukkannak fel a magyar közköltészetben mint zsánerfigurák. Három olyan toposz kapcsolódik alakjukhoz, amely a későbbi populáris költészetben, majd a folklórbán is hozzájuk tapad: felfalt templomuk története (l. RMKT XVII/3. 196. sz., melynek II. változata épp a *Bocskor-kódexből* való, ahonnan 83/I. és 86/I. szövegünk is származik); balgaságuk és nem keresztényi hitük (l. RMKT XVII/3. 108. sz.); valamint félelmük a téli hidegtől (Miskolczi Zsigmond: *Cyrus kitétele*, 1689; és *Comœdia generalis de conflictu Turcorum et Hungarorum* – XVII. század vége, első közzététel). A XVII–XVIII. századi közköltészeti és népi műfajokat, ill. a korabeli közvélekedést a cigányokról összefoglalóan bemutatta GÖRÖG 1993, és KÜLLŐS 1993 tanulmánya. Ez utóbbiban néhány, kötetünkben is szereplő XVIII. századi közköltészeti szöveg, ill. műfaj első közlésben olvasható.

A cigánycsúfolók többsége a kéziratok hagyományban először egyházi szertartás, a temetés paródiájaként jelent meg. Erre utalnak az egyes dalszövegek címei és nótajelzései (83/VI–VII.; 84/III., VI., VII., 89/I., III., 90. sz.).

Recens folklóradatokat – némi történeti kitekintéssel – UJVÁRY Zoltán több szokásstudományában is találunk (1978 és 1983, III.). Mivel a (cigány) temetési prédikáció mint szórakoztató népi játék első sorban az alföldi református falvak lakodalmi szokásai között lehet fel (l. kötetünkben a 84. sz. jegyzetét), ismét csak a XVIII. századi protestáns diákköltészet kultúráközvetítő szerepére kell felhívunk a figyelmet.

83.

- + I. *Bocskor-kódex* (1716–39) STOLL 180. 9b–11a. *CIGÁNY TEMETÉS*. Ks.: *Avende, hol temetni a vén dáde*
Kiadása: FERENCZI 1898, 378–80.; VEKERDI 1962, 124–25; UJVÁRY 1978, 122–123..
- II. *Furuglyás-ék.* (1764 k.) STOLL 272. 11–13. *CIGÁN KÖVETÉS*. Ks.: *Jertek elő, ti cigán kölkök*
Csak nyitóstrófája tartozik ebbe a szövegtípusba. Főszövegként l. 87/II.
- III. *Lócsi ék.* (1768) 130–131. *ARIA DE REQUIEM SINGARORUM*. Ks.: *Gyertek elő, cigányok, purdék, ovende*
Csak nyitóstrófája tartozik ebbe a szövegtípusba. Részletesen l. 84/II.
- IV. *Kozma-ék.* (1777–81) STOLL 327. 53b–56a *CIGÁNY PREDICATIO*. Ks.: *Jertek elől, cigány lelkek, javorde*
Csak nyitóstrófája tartozik ebbe a szövegtípusba. Jegyzetben közöljük: 84/III.
- V. *Erdélyi-ék.* (1761–79) STOLL 332. 49b–50a. *CIGÁNY REQUIEM*. Ks.: *Szerelmes gyermekim, kérlek a lelketekre*
15 sor. Az I. bizonyos sorainak szövegváltozata (1–2. + refrén; 11–14. + refrén; 24–25^v + refrén).
Az utolsó strófát itt adjuk közre:

3. – Jobb lett volna még azelőtt elveszned,
Mérgecs bingá ragadjon el tégedet!
Mit válogatsz most itt benne?
Másvilágon valamit is megeszed!
Circum dedabule csororum bingande,
Most is csororum sordiche, circum dedabule.

VI. *Alsókubini kézirat* (1771–82) STOLL 344. 84a–b. *BÚCSÚZÓ ÉNEK*. Ks.: *Szerelmes gyermekeim, szépen osztozzatok*

Nj.: *Oremus pro fidelibus*

8 vsz.-ra tagolt, sortördelés nélküli szöveg. Érdekes, hogy nyitó sorspárja a *Búcsúzó szavaim nyújtom már hozzátok* kezdetű szövegből származik (86. sz.). A *Szerelmes gyermekeim, kérlek a lelkekre* sorspár keretmotívumként a 2. és a 8. vsz.-ban is visszatér. Közeli szövegváltozata a VII.

+ VII. *Alsókubini kézirat* (1771–82) STOLL 344. 100a. Ks.: *Gyertek elő, cigány hölkhöz, ávendé*

Nj.: *Venite exultemus Domino*

A VI. szöveghez közel álló, azonos forrásban található változat, mely egy teljes temetési szertartás (100a–108a.) részlete.

VIII. *Kresznerics Ferenc dalgyűjteményei* (1790–1809) STOLL 399. II. 91a–b. *GZSANETE CZIDE!* Ks.: *Jertek elé, cigán helkek, ávendé*

A *Czigán temetés ceremóniája* c. szövegegység 1. darabja (1. még: 87/VIII.).

6 vsz. A 83. és 87. szöveg ötvözete, cigányhalandzsa refrénje is ezt a két szövegcsaládot egyesíti:

Gzsane dikhesz bingeszkore kohole,
Csororum mardiches szurkum dedabule.

A 3. vsz. csak itt található meg, hangvételehez egyébként 84. szövegünk áll közel:

Ez mágá felül nagyot állított,
De a népe is felőle sokat tártott,
Mert midén bújában hozzá futott,
Egész földig előtte fejet hajtott.

Kenyered sincs... kezdetű 6. vsz.-ának 2. sorspárja szintén egyedi:

Talán az erdeg vitte el az eszedet,
Hogy nem maradhatsz a kohó mellett.

Ugyanebből a forrásból 1. még: 87/IX.

IX. *Veress Márton-ék.* (1793) STOLL 419. 69b. Ks.: *Jertek elő, cigány lelkek, avandé*

7 vsz. Csak az 1. és 7. vsz.-a tartozik ebbe a szövegtípusba (1. még: 84/VII).

X. *Új és ó kalendárium* (Győr, 1809) OSZK 1496/1809. *CIGÁNY PRÉDIKÁCIÓ*. Ks.: *Avandé, hol temetni el vén dádé*

A prózai cigány prédikáció után három összekapcsolódó versszöveg következik; ezeket saját szövegcsaládjukba soroltuk be. Sorspárjai megegyeznek az I. változattal. Cigány szavakból és halandzsából álló, változatos refrénsorait jegyzetben idézzük:

Surkum dedebole, bungeder nostri csarárum szardikhez
Surkum dedebole.

Dane dikhesz bingeszkore, csingaskore kuvále,
Csorórum szardikhesz, diszándre surkum dedabule.

Csororum szardikhesz surkum dedabule.

Csarárum szárdikhez bingyukhez most is surkum dedabule.

Piri piri porciale,
Natrabule kohole,
Csororum bingyukhez surkum Dedabule.

Surkum dedabule, bungeder nostri,
Csarárum szárdikhez surkum dedabule.

XI. *Miksa László gyűjt.* (XVIII. század vége – XIX. század eleje) STOLL 501. V. 135b. *CIGÁNY PRÉDI-CATIO*. Ks.: *Avánde, hol temetni el a vén dáde*

A X. másolata.

XII. *Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye* (XIX. század eleje) STOLL 531. IV. 103a. Ks.: *Szerelmes gyermekim, kérlek a lelketekre*

Az V. hű másolata.

Az I. főszöveg 11–28. sora tulajdonképpen siratás-, ill. siratóparódia. A férjét sirató cigányasszony és a hagyományos magyar temetési szokásoktól eltérő viselkedése egyik kedvelt témája volt a XVIII. századi közköltészetnek.

Folklórváriánsát I. *Kelecsényi Pál Antal* küldeményében (1840-es évek) MTAI Irodalom 8^f 206/92. 19b–20a (a többi verses cigány temetési szöveggel kontaminálva).

A XVIII. századi cigány(os) nyelvhasználatról – a *Bocskor-kóde*xbeli temetési búcsúztató-paródiáknak (l. 83/I. sz.) – részletesen ír VEKERDI 1962, hangsúlyozva, hogy e korból igen kevés a jelentéssel bíró cigány szövegmélekek száma. A makaronikus közköltészeti alkotásokban (elsősorban a kollégiumi eredetű temetési- és imaparódiákban) felbukkanó cigány(os) kifejezések többsége értelmetlen halandzsázás, melynek a hangulatteremtés a funkciója. Néhány cigányosnak ható kifejezés (dikhesz, mandro, dáde, csoro stb.) a románból került át a magyar nyelvbe még a XVII. században.

Tekintettel arra, hogy a cigány szövegek egy része diákhalandzsa, más része pedig már kihalt nyelvjárási szöveg, csak a többé-kevésbé értelmezhető, ill. megfajított szavakat, kifejezéseket közöljük variánsokként (megfejtésükért Berta Péternek és Tólos Endrének mondunk köszönetet).

I.

- 1, 7 *Avende* – gyertek, jöjjetek; *dáde* – cigány ember (eredetileg: apa)
3 *per oppricsán* – térdeljete le! (szó szerint: térdeljete fel!)
4, 6, 28 *Szurkunde dabule* – Baszd meg az anyád!
5 *Bingender meg szárdikhén...* – Ördögöt, meg ahogy látjátok is, szegény cigány...
10 *Sane dichesz...* – halandzsa az alábbi cigány elemekkel: *sane* – vékonyak; *dikhez* – nézed/látod; *bingez* – ördögöt
17 *Bulteszt karo* – baszd meg
21 *Dikhe* – nézd, lásd
23 *Csororum szárdikhe* – szegény cigány, ahogy látod
25 *bénga* – ördög
26 *mandróm* – kenyérem
27–28 *Aspengesz pane...* – Maradj magatoknak [?], nézd, az ördög is... [?]

III.

cím *Ária a cigány rekviemből* (lat.)

V.

binga – ördög
Circum dedabule... – profán allúzió a *Circumdederunt me* kezdetű temetési énekekre, itt: szegény cigány, az ördögöknél, most is, szegény cigány, ahogy látod, circum baszd meg anyád!
csororum soráriche... – szegény cigány, ahogy látod, circum baszd meg anyád!

VII.

- 1 *ávende* – gyertek, jöjjetek
 3 *dádé* – cigány (eredetileg: apa)
 4–5 *Csané bilinga bengeszkhore* – ördögök szegénye, szegény cigány, ahogy látod, baszd meg anyád! [?]
 4, 9 *csórhole* (helyesen: *chorrole*) – te szegény, te árva
 5, 8, 10 *debule* (helyesen: *dabule*) – anyád picsáját!
 5, 10, 15, 21, 24 *Csororum szardikhe...* – szegény cigány, ahogy látod, circum baszd meg anyád picsáját!
 7 *sune* – figyelj, hallgass ide
 12 *Menga* – vélhetően a ritmuskényszer teremtette halandzsa kifejezés; *binga* – ördög
 14 *kukherdát* – kakát (MTSZ I. 1239.)
 20 *bingender* – ördögtől

84.

- + I. *Furuglyás-ék.* (1764 k.) STOLL 272. 17. Ks.: *Jer, temessük el a vén, koszos dádét*
 + II. *Lőcei ék.* (1768) 130–131. *ARIA DE REQUIEM SINGARORUM.* Ks.: *Gyertek elő, cigányok, purdék, ovende*
 III. *Kozma-ék.* (1777–81) STOLL 327. 53b–56a. *CIGÁNY PREDICATIO.* Ks.: *Jertek elől, cigány lelkek, javorde*
 Átmenet a 83. és a 84. szövegcsalád között. Követi a prózai temetési szertartásszöveg, mely a prédikáció előtti *könyörgésből*, a *textusból* és egy verses *búcsúztatóból* áll.

1. Jertek elől, cigány lelkek, javorde,
 Mert megdöglött a borzos hátú vén dádé,
 Bingänder gule csororum szardicheles,
 Szarmangule gyábule.
2. Szerette a veres nadrágot, bingander,
 Nem kereste a mennyországot, csungänder,
 Istent könyörgésivel nem búsította,
 Templomból komáit ki nem szorította,
 Birgänder gule csororum szardicheles,
 Szarmangule gyabule pucsje.

- IV. *Erdélyi-ék.* (1779) STOLL 332. 50a. *ABSOLVÉRE.* Ks.: *Jer, temessük a vén, cigán dádét*
 9 kétsoros vsz. A I. közeli szövegváltozata. Egy teljes temetési szertartás részlete. Előtte a 83/V.,
 utána a 86/III. áll. A sorok rendje az I.-höz képest: 1–8., E1–12., 9–10., 17–19., E2. Záróvsz.-a:

E2 = 9. Csa, csa, more, megdöglött dádé,
 Effrendule, bingande csa, csa, more.

- + V. *Alsókubini kézirat* (1771–82) STOLL 344. 84b–85a. Ks.: *Temessük el ezt a vén dádét*
 Nj.: *Benedictus qui venit*
 A forrásban 6 vsz.-ra tagolt, sortördelés nélküli szöveg. A 3. vsz. rövidebb egy sorral.
 VI. *Alsókubini kézirat* (1771–82) STOLL 344. 100b. Ks.: *Temessük el a vén dádét*
 Nj.: *Benedictus Dominus Deus*
 8 vsz. Az V. menetét követi, apróbb szövegeltérésekkel. Viszont hiányzik annak 3. vsz.-a, és a 7. vsz.
 után először az alábbi – inkább a 108. és 111. szövegünkre emlékeztető – egyedi strofa következik,
 majd a szokásos *Szerelmes gyermekeim, kérlek a lelkekre* kezdetű imázrás.

E1 = 8. Derszen Devla disz a kodi a máró,
 Mert elfogyott sátorombúl a máró, a máró,
 Nincs immár, mert elfogyott a csóró,
 Harmadnapja hogy nem ettem, szuszkhéró, szuszkhéró.

- VII. *Veress Márton-ék.* (1793) STOLL 419. 69b. Ks.: *Jertek elő, cigány lelkek, avandé*
7 vsz. Strófái igen közel állnak a II. változat szövegéhez az alábbi sorrendben: 2., 8., 3–5.
Hiányzik az 1., 6. és 7. vsz. Cigány nyelvű refrénsorai:

Bilgan dergulész,
Csororum szardikhesz, szarmange dabule.

1. még: 83/IX.

- VIII. *Új és ó kalendárium* (Győr, 1809) OSZK 1496/1809. [CIGÁNY PRÉDIKÁCIÓ]. [Ks.:] *Ez éltében igaz mesterséggel élt*

Prózai cigány prédikáció versbetétének 2. része. Mivel a közismertebb sorokat már a prózai részbe beleszőtték, itt csak egyedi sorok maradtak (az 1–2. sor a 85. szövegben is szerepel):

Ez éltében igaz mesterséggel élt,
Esztendeig száz lovat is elcserélt,
Főképpen, ha cserére szállott, szemlélt,
Ha feladtak néki, úgy nem félt,
Dane dikhesz bingaszokre surkum dedabole.

Feleségét igen nagyon dicsérte,
Főképpen, ha nyereségét észrevette,
Esett marhát nyáron füstre kötötte,
Húst nyáron a verőfényre száradni kitette.
Csororum etc.

- IX. *Új és ó kalendárium* (Győr, 1809) OSZK 1496/1809. *AVANDE CSORORE!* Ks.: *Temessük el a vén dáddét*
10 sorpár. A temetési szertartás-paródia végén a kalendárium ismét részleteket közöl a szövegcsaládból (a X. gyűjteménybe ezt nem másolták le). Záradéka:

Jer, szent Devla, disakodi amáro,
Harmadnapja, hogy nem ettem, a szuszkero csáró.

- X. *Miksa László gyűjt.* (XVIII. század vége – XIX. század eleje) STOLL 501. V. 135b. *CIGÁNY PRÉDIKATIO*. [Ks.:] *Ez éltében igaz mesterséggel élt*
A VIII. másolata.

- XI. *Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye* (XIX. század eleje) STOLL 531. IV. 103a–b. Ks.: *Jer, temessük a vén cigán dáddét*
9 vsz. Az IV. másolata. A vsz.-ok sorrendje a II.-hoz képest: 1–4., 7., 6^v, 5^v, 9., 10^v.

A szövegcsalád legfontosabb (s a requiemes hangvételből következően ingadozó szótagszámú) soraiból prózai változat is készült – *Dalok és példabeszédek* (1791), vö. a VII–IX. változatokhoz kapcsolódó, kalendáriumban is megjelent prédikáció-paródiával.

Az I/7–9. soral azonos a motívum szerepel a kuruc szegénylegény-költészetben is:

Kurva már az anyja, mint élhetek, élek,
Kivetem hasamat az szép verőfénynek,
Csak úgy dohányozok, az midőn éhezek...

Mit búszulsz, kenyeres... (RMKT XVII/10. 90. sz. I/9. vsz.)

Szövegváltozata lakodalomban előadott siratóparódiaként:

1. Tizenhat esztendő korába férjhez ment a Lukas Kata,
Harminckét rajkóra szaporodott a familiája.
Csurururu dikhel, cirkomdeder more.
2. Gyertek elő, te fekete cigánrajkók,
Mert meghalva van a te öreg apátok,
Csurururu dikhel, cirkomdeder more.
3. Kizakadozott a lelke, mint a hárskötél,
Többet nem vesz szürke lovat, sem nem cserél,
Csurururu dikhel, cirkomdeder more.
4. Én már most elmegyek tőletek szép tündérországba,
Ahol a körmös angyalkák locsognak lenn a mocsárba,
Csurururu dikhel, cirkomdeder more.

Kiskunhalas (Pest m.) MNT III/B 135. sz.

A II/9–10. sorokhoz:

Szereti a cigány a veres nadrágot,
Hej, de nem szereti a szent igazságot.

Kisbacon, MNGY III. 223–224.

I.

- ¹⁴ *pogácsával* – a régiségben: (kovásztalan) lepénykenyér
¹⁸ *Csa, csa, more* – Menj, menj, hé!

II.

cím Ária a cigány rekviemből

- ¹ *purdék* – cigány gyerekek (valószínűleg a *phurde!* – fújjad, fújtasd igéből származó, cigány jövevényszó a magyarban, módosult jelentéssel); *ovende* – gyertek, jöjjetek
² *dádé* – cigány ember (eredetileg: apa)
^{3–4} és a többi refrén *Bingänder bule...* – Szegény cigány, ahogy az ördögök valagát látod, amint engem, baszd meg az anyádat!
⁵ *kiherekedett az ő lelke* – a „kipurcant” (meghalt) eufemisztikus kifejezése
³⁰ *kapishálásra* – lopásra (játékos szóképzés)

III.

javorde – gyertek, jöjjetek

dádé – cigány ember (eredetileg: apa)

Bingänder gule... – Szegény cigány, ahogy az ördögök valagát látod, amint engem, baszd meg az anyádat! (a II. szövegben található sorok változata, elhallásokkal)

bingänder – ördögöktől [való, származó]

csungänder – szó szerinti fordításban: köpésektől (valószínűleg összefügg a *chungar* – nyál, köpés, ill. a *chungar del* – leköp kifejezéssel)

pucsje – kérlek (eredetileg: kérdez)

IV.

cím Feloldozás

dádét – cigány embert (eredetileg: apát; vocativus)

Csa, csa, more... – Menj, menj, hé, megdöglött a cigány ember, [?] ördögöknek, menj, menj, hé!

V.

ad notam az Áldott, aki eljött.... dallamára

¹ *dádét* – cigány embert (eredetileg: apát)

VI.

Derszen devla... – halandzsa az alábbi cigány elemekkel: *devla* – Isten; *kodi a máró* – az a kenyér *máró*, *amáró* – a kenyér, a mienk

csóró – szegény

szuszkhéró, *szuszkhéró* – szép (?); *vö*: *suhár*–szép

VII.

avandé – gyertek, jöjjetek!

Bilgan dergulész... – vélhetően: Bilgander gullész [?], *Csororum szardikhesz...* – szegény cigány, ahogy látod, amint engem, baszd meg anyád!

85.

Kresznerics Ferenc dalgyűjteményei (1790–1809) STOLL 399. II. 91b–92a. *AVENDER CSURORUM*.

Ks.: *Bárcsak addig meg ne deglettél volna*

Nj.: *Laudate*

A 87. szövegcsaládba tartozó sorokkal kezdődő, de szinte kizárólag egyedi motívumokból összeállított alkalmi szöveg.

cím Gyertek, szegény cigányok!

ad notam A Dicsérjétek ... dallamára

¹³ *behénnnyét* – bendőjét, gyomrát (vö. MTSZ I. 177. *böhény* – a szarvasmarha gyomra; *böhös* – nagybélű)

86.

+ I. *Bocskor-kódex* (1716–39) STOLL 180. 15b–16b. *CIGÁNY BÚCSÚZTATÁS*. Ks.: *Búcsúzó szavaim nyújtom tihozzátok*

Kiadása: FERENCZI 1898, 378–80.; UJVÁRY 1978, 123–126.

II. *Furugylás-ék.* (1764 k.) STOLL 272. 16–17. Ks.: *Búcsúzó szavaim nyújtom tihozzátok*

5 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1., 2., 4., 5., E1. Záróstrófiája az I/6. egyedi változata:

E1 = 5. Szerelmes gyermekem, szépen osztozzatok,
A cigánkeréktől el ne távozzatok,
Lopástúl, csalástúl ne is irtózzatok,
Amit én níktek hagyok, örökké azt tartásátok!

III. *Erdélyi-ék.* (1779) STOLL 332. 50a–b. *BÚCSÚZTATÓ VERSEK*. Ks.: *Búcsúzó verseim nyújtom tihozzátok*
4 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1., 2., 4., 5.

IV. *Alsókubini kézirat* (1771–82) STOLL 344. 85a. *BÚCSÚZÓ*. Ks.: *Búcsúzó szavaim nyújtom tihozzátok*
A forrásban 6 vsz.-ra tagolt, sortördelés nélküli szöveg. Az V. rövidebb változata.

+ V. *Alsókubini kézirat* (1771–82) STOLL 344. 101a *BÚCSÚZTATÁS*. Ks.: *Búcsúzó szavaim nyújtom tihozzátok*
Nj.: *Cur mundus militat*

A legteljesebb, egyedi vsz.-okkal bővült szövegváltozat. 33–36. sora (*Amen finis operis*) vándorstrófa, egy ponyván is terjedő lakodalmi mulattató ének tréfás latin–magyar záradékával rokon.

+ VI. Kresznerics Ferenc *dalgyűjteményei* (1790–1809) STOLL 399. II. 92a–b *BÚCSÚZTATÁS PHEL.*
Ks: *Búcsúzó szavaim nyújtom tihozzátok*

A korábbi változatokban is szereplő vsz.-okon, közhelysorokon kívül számos egyedi strófája is van, amelyek mintegy felelnek a Mária Terézia-féle cigánytörvényekre, ill. az e törvények hatására született ponyvaének bizonyos strófáira (l. kötetünkben a 92. szöveget). Itt közöljük:

Búcsúztatás phel.

1. Búcsúzó szavaim nyújtom tihozzátok,
Megészilt fejemet már ne búsítsátok,
Inkább hová megyek, azt tudakozzátok,
Ha költségték léssen, utánom hozzátok!
2. Mennysországba megyek, túl az angyalokon,
De rátok is nézek a magas ablakon,
Erek dicsőségben az Istennel lakom,
Kedvemre sétálok a szép paripákon.
- E1 = 3. Szép járó lovamra hogyha felülhetnék,
Egy szempillantásban majd odarúgtatnék,
Ser, bor, pecsenyével csakhamar jóllaknék,
De a maradékból néktek is küldenék.
4. Látom, lelkem Kukkám, hogy megszorodtál,
Ne búsúll, ídes társ, hogy árván maradtál,
Mast ne haragudjál, ha eddig morgódtál,
Csak a kelkeimmel szépen mulatozzál!
5. Néked hagyom mind a kilenc gyermekimet,
Szépen ápolgassad az ebszülettéket,
Hogy szaporéthassák drága nemzetünket,
És ékesíthessék cigán seregünket.
6. Szerelmes gyermekim, szépen lakozzatok,
A cigány seregtől el ne távozzatok!
Erős paraszt munkát ti ne dolgozzatok,
Nyeréstől, csalástól se ne irtózzatok!
- E2 = 7. Ha nyerni akartok, szót szaporétsátok,
A szó kezt a hitet ti ne sajnáljátok!
Adtát-teremtettét ti ne utáljátok,
De mások nyakában aztat hajgáljátok!
- E3 = 8. Végső szavaimat jól meghallgassátok,
Amire tanítlak, azt jól megtartsátok!
A cserében egymást ti megcsalhatjátok,
Azt semmi véteknék ne is állítsátok!
- E4 = 9. Veleje pediglen az én beszédemnek:
Bocskort ne kössetek, szégyent nemzetünknek!
Mert királi vérből eleje e népnek
Azért úri módra visel öltözetet.

E5 = 10.   Hogy sátorban laktok, az sem paraszt szokás,
Mert a nagy urak is szellőzni azt tartják,
Még a táborban is méltóságok lakják,
Azért mondom végre: kastély – nyomorúság.

VII. *Nyáry Bálint-ék.* (1823) 46. lap. VIII. 66. sz. Ks.: *Búcsúzó szavamat nyújtom már hozzátok*
6 vsz., sorrendjük az V.-hez képest: 1^v, 2^v, 1/5^v, 4^v, E1, 6^v. Nagy Czirok László másolta le Nyáry Bálint 1823-as daloskönyvéből. A korábbiakhoz képest több helyen átfogalmazott szöveg. Nagy Czirok az ének egy változatát gyermekkorában hallotta és megjegyezte: „Egyes sorok ugyanazok”.

E15.   Tán e' vagyón hátra: testemet fogjátok,
A tarka kutyámat nyársra felvonjátok,
Az átkozott földbe bétakarítsátok,
Az első asztalra tisztesen adjátok!

VIII. *Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye* (XIX. század eleje) STOLL 531. IV. 103b. *BÚCSÚZÓ VERSEK.* Ks.: *Búcsúzó verseim nyújtom tihozzátok*
4 vsz. A III. másolata apró eltérésekkel (pl. a címben).

Temetési szertartás-paródiából kivált halotti búcsú-paródia. Tartalmánál fogva egyszersmind cigánycsúfoló.

A korabeli temetési szertartások csúcspontja a halott egyes szám első személyű verses búcsúja volt. Ez a halott nevében frott búcsú az egyik legnépszerűbb műfaja a XVII–XVIII. századi kéziratos költészetnek (pl. RMKT XVII/9. 43–45. és 193–219. sz.; RMKT XVII/10. 74. sz.). Struktúrája, tematikája állandó (erről bővebben l. KÜLLŐS 1992), és közhelysorai is igen hosszú életűek, egészen a XX. századi, kántorok által készített (és elmondott) halotti búcsúztatókig élnek. Ezek alkotják kötetünk paródiáinak alapját.

„...az oratio után voltak az búcsúztató versek; azokat vagy valami szép szavú két gyermek mondotta, vagy valami jó szavú deák; ott elbúcsúztatták feleségitől, gyermekitől, atyafiaitól, barátitól” (Apor Péter: *Methamorphosis Transylvaniae* X. cikkely; APOR 1978, 132.).

Ebben a műfajban a komikum egyik forrása a komoly („szent”) szituáció, a vallásos szertartás és a profán, illetlen viselkedés, gátlástalan érzelemnyilvánítás. A cigányság egyébként is a magyarokétól elütő, idegen szokásokkal rendelkező közösségként jelenik meg a közköltészetben, de viselkedésük, máságuk egészen karikatúraszerű ezekben a halotti búcsúversekben (l. pl. a *Cigányok históriájáról* szóló ponyvaszöveg 27–28. vsz.-át):

Ez is e nemzetnek jeles dicsérete,
Hogy halottaihoz van nagy szeretete,
Haját tépi, jajgat, kesereg, szünete
Nincsen riválásnak, ha egyet temete.

Minden haláltól ő ugyan tartózkodik,
De akasztófától kivált iszonyodik,
Lelke száján hogy ki nem mehet, bánkódik,
Mert ha alol mégyen ki, megocsmányodik.

A másik humorforrás az egyházi szertartáshoz és a műfajhoz kötődő kegyes frázisok és a vulgáris vagy trágár nyelvhasználat kontrasztjából fakad.

Komikus, – amint azt a diák versifikátorok elképzelik –, hogy cigányok kicsinyes dolgokról (ló, szekér, sátorfa, piros nadrág, ráncos pendely), valamint etnikus jegyek tartott magatartásformáikról (hitetlenség és a tolvajlásra, csalásra való hajlam) végrendelkeznek. Nemcsak az V. latin–magyar makaronikus záródéka, hanem két utolsó sora is nyilvánvalóvá teszi, hogy a cigányvajda halotti búcsúját mulattatásképpen adták elő – feltehetően diákok. Az excrementumokkal és ürítéssel való tréfálkozás abban a korban teljesen megszokott volt.

A halotti búcsú és a siratás paródiája – mint közköltészeti termék – természetesen nemcsak cigányokkal kapcsolatban adható. E külön műfaj más példáit I. kötetünk végén (150–152. sz.); valamint I. pl. *Tekintetes, nemzeti Csicseri Ferenc uram testamentumát*, egy a XVIII. század első évtizediből származó anonim pasquillust (LŐKÖS 1989, 85–90.).

Az I/2–3. és a V/8. vsz. frázisai nyilvánvaló travesztíái *Az én időm tm elmúla, eddig nyúla életemnek határa* kezdetű korabeli református halotti ének bizonyos szakaszainak:

5. Már a mennyei karokkal, angyalokkal,
Több dicsőült szentekkel
Vigadok nagy dicsőségben, fenn az égben
Örök dicséretekkel.
6. Testem is hát felvegyétek, elvigyétek
Ó temető helyébe,
Hol a sergekkel lakozzon, várakozzon
Trombita zengésére!

Novák Lajos-melodírium (1791–92) STOLL 408. 26–27. (dallammal)

I.

14 *Szürkundem* – baszd meg! (itt: személynévként, ill. megszólításképpen)

V.

^{nj} Dallam: Miért háborúzik a világ stb.

²² *rajzatomnak* – gyermekemnek

²⁸ *lejtőket* – lassú táncokat

^{33–36} *Amen Finis Operis...* – Amen. Vége (ennek) a munkának.

VI.

^{cím} *phel.* – a rövidítést nem tudjuk feloldani

Hasonló, de szövegszinten csak kevésé egyező rokon verset jegyzett fel Kelecsényi József saját ERDÉLYI 1846–48. példányába a 432–433 oldalakra (kiadta UJVÁRY 1978, 128–130.). Ezt a kötetet jelenleg Debrecenben őrzik.

A paródia népszerűségét mi sem mutatja jobban, mint az, hogy szórakoztató funkcióval még századunk közepén is élt a néphagyományban. „A kiskúnsági lakodalmak halottasjátékához ... gyakran kapcsolódik a cigányvajda temetése is. ... Kunszentmiklóson még a közelmúltban is elmondta a vőfély a halottasjáték után. Dallama itt már lekopott, de a rigmus sok azonos motívumot mutat a kiskunhalasi változattal.” Kunszentmiklós, Pest m. 1955. MNT III/B 135. sz. jegyzete (383–384.).

*

Nótajelzése közismert egyházi ének, mely a magyar hagyományban a XVI. század óta van jelen (RMDT I. 189., 190/I–II. sz.). Az utolsó sor első félsorát a latin változat – dallamvariációval – megismétli; szövegünket is ehhez igazítottuk (a dallamot modális olvasatban adjuk):

Bú - csú - zó sza - va - im nyúj - tom ti - hoz - zá - tok,
 Meg - ó - szült fe - je - met már ne bú - sít - sá - tok!
 In - kább ho - vá me - gyek, azt tu - da - koz - zá - tok,
 Ha költ - ség - tek lé - szen, ha költ - ség - tek lé - szen, u - tá - nam hoz - zá - tok!

87.

- + I. *Borzi Nagy Iván-ék.* (XVIII. század közepe) STOLL 235. 12b–13a. Ks.: *Megholt, megholt cigányoknak vajdája*
- + II. *Furuglyás-ék.* (1764 k.) STOLL 272. 11–13. *CIGÁN KÖVETÉS.* Ks.: *Jertek elő, ti cigán kölkök* 12 vsz.-ból és 8 sornyi toldalékból áll. Érdekes kombinációja a 83. és 87. szövegcsaládnak. A tetetésre hívó szavak után a vajdáné panasa és a búcsúzó halott szavai egyaránt helyet kapnak benne. 11. vsz.-a az I/5. átdolgozása. A változat megőrizte a cigányos, „selypes” beszédet, nyelvjárást (l. még: 83/II).
- III. *Lócsei ék.* (1768) 76–77. *ARIA DE SINGARIS.* Ks.: *Meghót, meghót a cigányok vajdája* 5 vsz.-nyi, sortördelés nélküli szöveg. A vsz.-ok sorrendje az I.-höz képest: 1., 2., 5., 3., 4. Refrénje (amely csak az 1. strófánál volt leírva, a többinél csak az első két hívfőszóval jelezve):

Csare, csukkes bange kure gaidore,
 Szakadenom tabeleszke szuszkere.

- IV. *Alsókubini kézirat* (1779–82) STOLL 344. 28a Ks.: *Megholt, megholt az cigányok vajdája* 3 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1., 5., 2. Refrénje:

Gyámipigyikes bingáskóres gájdites,
 A kodáre stáberunde suskere.

- V. *Cigány prédikáció és cigányoknak furcsa lakodalma* (é. n.) OSZK PNY 2.923., valamint OSZK 820.793. *KIKÍSÉRŐ ÉNEKE A SZÍP FÜSTÖS SEREGNEK.* Ks.: *Megholt, megholt a cigányok rajkjója* A cigányok selypes beszédét utánzó kontaminált szöveg; bár első 8 sora e szövegcsaláddal rokonítja, a 84. és a 99. szövegünk távoli variánsaiként is felfoghatjuk. Jegyzetben közöljük:

Megholt, megholt a cigányok rajkjója,
 Felesége sátorfáját számlálja.
 „Bárcsak addig meg nem holtál volna,
 Még egy fejr lovát nem loptál volna!”
 Serette ő a veres nadrágot,
 De nem serette azs igazságot.

484

Irgundum gule csororum sordikhéc,
 Sophengyule gagyule.
 Mikor a sép csigányságok,
 Egyiptomi rokonságok
 Egy nagy házsat építettek,
 Salonnából kerítettek,
 Gyékényponyva volt oldala,
 Teteje csak azs ég vala,
 Énekeltek egy foltból,
 Imádkoztak egy tálból,
 Azs ereg vajda taníta,
 Peti fia kántor vala,
 A füstös község hallgatta,
 Hogy azs frást magyarázsta.

L. még FSZEK Sz 4867 (*Cigány prédikáció*)

- VI. *Cigány prédikáció* (é. n.) OSZK 803.110. *KIKÍŚÉRTŐ ÉNEKE A SZÉP FÜSTÖS SEREGNEK.*
 Ks.: *Bárcsak addig meg nem holtál volna*
 23 sor. Egyedi zárósorai:

Hallgass, vajda, te ereg dade,
 Mert te csak vagy hamis morel!

- VII. *Bajmóci kézirat* (XVIII. század 2. fele) STOLL 448. 3b. *Megholt, megholt az cigányok vajdájda*
 4 vsz., sorrendjük az I.-höz képest : 1., 3^v, 5., 2.

- VIII. *Kresznerics Ferenc dalgyűjteményei* (1790–1809) STOLL 399. I. 91a. *GZSANETE CZIDE!* Ks.: *Jertek elé, cigány kelkek, ávendé*
 6 vsz. Csak a 2. vsz. tartozik ide (l. még: 83/VIII.). Jegyzetben közöljük:

Meghalt, meghalt a cigányok vajdája,
 És a keznép őtet igen nagyon sajnálja,
 Mert ő volt nekik a lopásra kalauzok,
 És a szent sereg őáltala sokat kapott.
 Csurorum mardiches szurkum dedabule.

- IX. *Új és ó kalendárium* (Győr, 1809) OSZK 1496/1809. *CIGÁNY PRÉDIKÁCIÓ.* [Ks.:] *Megholt, megholt a cigányok vajdájda*
 3 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1., 2., 5. A prédikációt követő versbetét 3., befejező része.
 Cigány nyelvű refrénsorai:

Csande pande apadunne okhedunde suskera surkunde et dabule,
 Bingende tutele, most is csororum szargyikhez surkum dedabule.

Dane dikhesz bingeszkore csingaszokore kuvále,
 Csororum szardikhesz margyikhesz diszándre surkum dedabole.

- X. *Miksa László gyűjt.* (XVIII. század vége – XIX. század eleje) STOLL 501. V. 135b. *CIGÁNY PRÉDIKÁCIÓ.* Ks.: *Megholt, megholt a cigányok vajdájda*
 A IX. másolata.
- XI. *Pálóczy Horváth Ádám: Ötödfélszáz énekek* (1813) STOLL 639. 294. sz. *CIGÁNY TEMETSÉG.*
 Ks.: *Megholt, megholt a cigányok vajdájda*
 Kiadása: BARTHA–KISS 1953, 390.
 3 vsz., dallammal. Sorrendjük az I.-höz képest 1., 2., 5. Refrénje a cigánytemetés nyitószövegéhez (84. sz.) hasonló:

Birgander gule csororum szardikhetz,
Szarmange dabule.

Cigánycsúfoló, egyben siratóparódia. BARTHA–KISS 1953, 847. jegyzetei szerint „a népnél ma is ismert cigánycsúfoló nóta rövidebb, refrénes változata. Feltehetőleg a »Cigánytemetés« c. ismeretlen eredetű, több részből álló ciklusból vált ki.”

Az V. (jegyzetben közölt) változat több csúfoló-szüzsé kontaminációjából keletkezett. Az 1–8. sor temetési és siratóparódia, míg a 9–20. sor a *cigányok temploma* vagy a *felfalt templom* néven emlegetett szüzsé. Ez utóbbinak XVII. századi ósváltozatát l. RMKT XVII/3. 196/I–II. sz. Közköltészeti, XVIII. századi variánsát *Fortélyos dolgot hallottam* kezdettel l. kötetünkben a 99. sz. alatt, népi variánsaival együtt.

Folklorvariánsai pl.: *Kiss Lajos kézírata* (1864–79) OSZK Ms. mus. 483. I. 174. sz., IV. 95. sz.; SEPRÓDI 1974, 349. (50. sz.); MNGY XVII. 260. (124. sz.); MNT X. 461., 463–466., 470., 476–477., 490. sz.; ÁC 1974, 114. sz.; ALMÁSI 1979, 108. sz. Pl.:

Meghótt, meghótt a cigányok vajdája,
Felesége a sátorfákat számlálja. –
Bár, édes uram addig még nē halsz vala,
Míg egy fejér kabalát nem lopsz vala,
Turóból egy kóvátat nem raksz vala.

Arad vm. monográfiája, Arad, 1912, III. 305.

Kimondottan ponyvahatásra keletkezett népi változatot idéz SERES 1984, 403–404. Ez a cigány prédikáció a kakaslövés alkalmával hangzik el.

Szlovák változata a XIX. század közepéről: GALKO 1958, 10. sz. (*Umrela cigánha v Segedtne*).

I.

- ² *ondriája* – valószínűleg az *órmádiája* (l. VII/2. sor) torzulása; itt: család, nemzetség értelemben
^{3–4} *Dále dicte bengaszkáre...* – halandzsa az alábbi cigány elemekkel: *Dále* – anyám (vocativus); *dicte* – nézd csak; *bengaszkáre* – az ördögöknek a...

II.

- ² *obra vajdátok* – ober vajdátok, azaz: fő vajdátok (l. még 29. sor)
⁵ *ókor* – olykor, néha
refrén *Surorem sardiches ... Csireum gye gyabole* – vö. a 83. szöveg rokon soraival
¹⁸ *fanom* – fan – fon: a nemzórész körüli szórzet (MTSZ I. 540.)
²² *dühessgben* – szójáték a *dücsösgbenre*; vö. 86/I. 5–6. sor
^{37, 41} *sepe lovam* – szepe lovam, azaz fehér vagy szürke lovam (MTSZ II. 538.)
⁴⁵ *Lószarbúl épített kóvát* – az egyik leggyakoribb közhelysor és toposz; oximoron. L. a *felfalt templom* szüzsénél (99. sz.)
⁴⁶ *gallérban sétáló marháimat* – tetűimet (vö. 106. németcsúfoló szövegünk I/3. vsz.-ával)
^{55–56} romlott sorok

III.

Csare, csukkes bange kure... – halandzsa az alábbi cigány elemekkel: *bange* – görbe, sánta; *kure* – *kurve*, kurva, kurvás
dádém – cigány emberem (eredetileg: apám)

IV.

Cyámipigyihes bingáshóres gájdítes... – halandzsa szöveg az alábbi cigány elemekkel: *bingáshóres* – az ördögöknek a..., *sushere* – szép (?)

V.

Irgundum gule... – talán: édes szegény cigány, ahogy látod, anyád picája (a *gyule gyagyule* valószínűleg variációja a *de dabule* vagy *gule de dabule* frázisnak)

*

Dallama a XIII. változatnál maradt fenn. Bartha Dénes átíratában közöljük (BARTHA-KISS 1953, 662.):

Megholt, megholt a ci - gá - nyok vaj - dá - ja,
 Fe - le - sé - ge sá - tor - fá - ját szám - lál - ja,
 Bir - gan - der gu - le, Csororum szardikhetz, Szar mange dabu - le.

88.

Furuglyás-ék. (1764 k.) STOLL 272. 14–15. *CIGÁNY KÖVETÉS.* Ks.: Ó, szomorú halál, de megszorítottál
 A vers végén: „Vége.”

A cigánytemetés szövegei közül ez az egyetlen, melynek egyelőre nem ismerjük több variánsát. Voltaképp a 86. és a 84. szövegcsalád kombinációja, melyben a halott vajda önmagát dicséri „ájtatos” életéért, s elbúcsúzik rokonaitól a XVII. század óta változatlan szerkezetű halotti búcsúversek módján. A szöveg komikumát a komoly, szertartásos műforma és a profán tartalom ellentéte adja.

- 4 *Füves gytkínnytrül...* – Vö. egy eufemisztikus szólással: *Kirántották alóla a gyékényt*, azaz meghalt (MARGALITS 1995, 289.)
 20 *Szemeteken telett...* – Vö. az *Élődik, mint Toldi Miklós lova a szeméten* (– tengődik, nyomorog) szólással (MARGALITS 1995, 719.)
 26–28 *háromfilű szamarat nem láttam (...)* Az mennyszágnak útját elhibáztam – talán csúfondáros, eufemisztikus megfogalmazása annak, hogy „nem hiszem a Szentháromságot, azért nem üdvözültem”

89.

- + I. *Herschman István-ék.* (1773–90) STOLL 310. 142–43. *CIGÁNY VAJDA FIÁNAK BÚCSÚZTATÓJA.*
 Ks.: *Vidd el, Uram, országodban*
 Nj.: *Seregeknek szent Istene*
 II. *Jankovich Miklós: Magyar világi énekek* (1789–93) STOLL 383. 50b. *CIGÁNYOKNAK A MEGHOLT VAJDAÉRT KÖNYÖRGÉSEK.* Ks.: *Vedd fel, Uram, országodban*
 5 vsz. Azonos az I.-vel., kivéve a 4. vsz. 1–2. sorát:

Ültesd szent fiad mellé,
 Cigányi szerszámok közé.

- + III. *Világi énekek* (1780-as évek) STOLL 390. II. 16a–b. *ÖRÖK ISTEN, NYUGODALMAT.* Ks.: *Örök Isten, adj irgalmat*
 Kiadása: HARGITTAY 1983, 63. sz.

+ IV. *Kresznerics Ferenc dalgyűjteményei* (1790–1809) STOLL 399. II. 93a. Ks.: *Vidd fel, Uram, országodban* [Nj.:] *Seregeknek szent Istene*
6 vsz., több egyedi strófával.

V. *Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye* (XIX. század eleje) STOLL 531. VIII. 102. Ks.: *Vedd fel, Uram, országodban*
5 vsz. A II. másolata, cím nélkül, kisebb eltérésekkel.

A négy szöveg nem mindig strófaszinten, inkább közös sorpárok révén rokon egymással.
A komikum egyik forrása, hogy a szöveg a cigányok magyar beszédét, szójejtését utánozza. A másik az, hogy a szövegcsalád a LXI. zsoltár (*Kiáltásom halld meg, Isten*) 2–3. vsz.-ának parafrázisaként is felfogható.

I.

18 *csutorából* – kulacsodból; a fából esztergált vagy faragott bor- vagy pálinkatartó edény *csutora* elnevezése inkább a Dunántúlon és a Felföldön, a *kulacs* pedig az Alföldön terjedt el

III.

10 *hállok* – háljak

IV.

16 *purdérrel* – (cigány)gyerekkel (vö. 90. sz. 16. sor)

17 *extro* – extra, különleges

*

A nótajelzés feloldása egy XVIII. századi temetési énekszöveg. A dallam – bár alább közreadott formájában szintén korabeli – XVII. századi gyökerekre vezethető vissza. Kiadása: RMDT II. 295/III. sz. (*Deák-Szentes-kézirat*, 1774, STOLL 318. 84.):

Vidd fel, U-ram, or-szá-godban, Fogadd bé szent sá - to-rodban,

Szárnyos szent an-gya - lid kö-zé, Tedd a szent ci- gányok mel-lé!

90.

Világi énekek (1780-as évek) STOLL 390. II. 15b–16a. Ks.: *Vigy, Uram, a messe földre*

Nj.: *Kiáltok én nagy mélységből*

Ez is egyike a cigányok selypes beszédét érzékeltető, bár nem következetes lejegyzéseknek.

Az előbbi szövegtpus továbbgondolása, és kombinációja a halálakor vagyonát felosztó cigány-vajda búcsúverseivel.

Nótajelzése protestáns temetési ének, a CXXIX. zsoltár (*De profundis clamavi*) XVII. század végi parafrázisa, melynek komoly, vallásos hangulata ellentétes a szöveg profanításával.

Az ének 10–12. sora a cigányokról szóló korabeli ponyvahistória egyik állításának 2. variációja:

Azért ritka, aki magára szűrt végyen,
Mert abba öltözni nékiek nagy szégyen,

Azon van, hogy veres ruhára szert tégyen,
Ha rongyos léssen is, csak selyemből légyen.

Cigányokról való história... (é. n.) OSZK 820.847. (I. rész 6. vsz)

*

A nótajelzésben említett zoltárparafrázis dallamát Illyés István *Halottas énekek* (Nagyszombat, 1693) c. kiadványában találjuk; ottani nótajelzése az RMDT II. 64/I. sz. dallamához vezet. Negyedik sorát – eredetileg 5 szótagú verssorhoz igazodó dallama miatt – a népi változatok figyelembevételével alakítottuk át:

Vigy, U - ram, a mes-se föld-re, Fa - lu mel-lé, a síg gyöp-re,
Ott is tégy en-gem vaj - dá-vá, Ci - gá-nyok ka - pi - tá - nyá - vá!

91.

Szádeczky Miscellania (1755) STOLL 251. 127–129. *AZ CIGÁNYRÓL*. Ks.: *Ebugatta cigányának be jól nagyon dolga*
Kiadása: VARGA 1955, 24–26.

Csúfondáros cigányidill, a korabeli, különböző társadalmi csoportok életét bemutató versek mintájára. Amade László költeményének (*A szép fényes katonának...*) parafrázisa. Ugyanebben a kéziratban a 184–186. oldalon egy másik, 9x5 soros parafrázisa is van *A kimustrált katonának nyomorúság dolga* kezdettel (kiadta VARGA 1955., 37–38.).

Folklorvariánsa pl. GÁGYOR 1999, 196. sz. (*Veszeküdt cigánygyerök, de jól mögy a dóga*); GÖNCZI 1948, 243. (a sortördelés tőlünk):

Szajha, kurva cigányának de helin van duóga,
Sátoráho düleszkédik, sémire sincs gongya:
Iszik, eszik, lovát patkutattya,
Csip a tetü, rug a buóha,
Igyá tē is, cigányok vajdájol

Gellénháza, Zala m.

- 7 *porcióval* – természetben fizetett hadiadó-fajtával
8 *executor* – egzekutor, végrehajtó; *kvártélyossal* – beszállásolt katonával
19 *Szent György hava* – április
21 *nyargodózik* – nyargalászik
23 *szerdék* – aludttej, friss tehéntúró (MTSZ)

- + I. *Cigányok végső romlása* (1769) OSZK PNY 2.884, valamint OSZK 187.297 (kolligátum, 7. db.); OSZK 194.671. Ks.: *Hatvannyolcadikban, ezerben, hétszázban*
- II. *Házi és úti új kalendárium...* (1769, Győr) OSZK 1496/1769. Ks.: *Hatvannyolcadikban, ezerben, hétszázban*
- III. *Balás József-ék.* (1784–87) STOLL 357. 60a–66b. [Ks.]: *Paraszti munkától ne ója kezeit*
Ponyvárról másolt, nyelvjárásba átírt, csonka, több helyen rongált szöveg, mely a 6. vsz. közepén kezdődik. A 71–82. soroknak csak az eleje, a 83–93. soroknak csak a vége olvasható a tépett kézirat-lapon. A 60a oldal alján „Varga Sándor írta” bejegyzés látható. A kézirat következő szövege egy prózai cigánytetetés „Singari pulchar racio et concio” címmel.
- IV. *Cigányok végső veszedelme rövid története versekben* (é. n.) OSZK PNY 2.924, valamint OSZK 820.794.; Kolozsvár, R. K. Mis. LVII. 475 l; LVII. 475 m. Ks.: *Hatvannyolcadikban, ezerben, hétszázban*
- V. *Cigányok végső romlásáról való szép história* (é. n.) Kolozsvár R. K. Mis. LVII. 475 (128939) Ks.: *Hatvannyolcadikban, ezerben, hétszázban*
„Nyomtattatott abban az Esztendőben,
Midőn Tzigányok voltak győtrelemben.”
- VI. *A cigányok végső veszedelme története* (é. n.) OSZK 803.109. Ks.: *Hatvannyolcadikban, ezerben, hétszázban*
Egy azonos című, szintén évszám nélküli ponyvanyomtatványról HÁNH Adolf számolt be, egy (talán Erdélyben őrzött) kolligátum darabjaként (HÁNH 1877, 363–364.). Az ott közölt 1–7. vsz.-ban e kiadvánnyal azonos eltérések mutatkoznak.

A cigányok végső romlása c. ponyvavers műköltői eredetű, cigányok szájába adott panasz, amely 1769-ben a győri nyomdából indult hódító útjára. A népszerű verszet nyíltan emelte fel szavát a Mária Terézia által 1761-ben és 1767-ben elrendelt letelepítési, „polgárisítási” intézkedések ellen. Úgy sorolta fel a felvilágosult uralkodó cigányokkal kapcsolatos rendeleteit, hogy közben el is siratta a hagyományos cigánymesterségeket, a független, vándorló életmódot, a cigány nyelvet, viseletet, szokásokat és mentalitást. A letelepült, paraszti életformára, földművelésre és asszimilációra képtelen etnikum kipusztulását jövendölte, miközben egy újfajta, felvilágosult szemléletet terjesztett, azt hirdette, hogy a cigányok a maguk különösségeivel együtt is fontos tagjai a korabeli magyar társadalomnak, és színesítik a magyar kultúrát.

Bár a szöveg szórakoztató – néhol a nyelvi humor is megcsillan benne –, nem a funkciója, hanem a témája miatt került ebbe a fejezetbe. A panaszos ponyva több motívuma és eleme beépült ugyanis a cigányokkal kapcsolatos későbbi mulattatókba, mert jól összeszedte azokat az etnikus és kulturális karakterjegyeket, amelyekre a cigánycsúfolók és paródiák épültek.

A variánsok pontosan követik az I. szöveg vsz.-ainak sorrendjét, de még az azonos című ponyvakiadások (melyeket egy forrásként jelöltünk) szövege sem teljesen egyforma. A szövegváltozás kritikus pontja a 24. vsz., ahol az összöveg csonka, csak háromsoros strófát ad. Erre a különböző kiadásokban az alábbi megoldások születtek:

a) Az eredeti, három soros vsz. követése: IV.

b) Beiktatott új sor (a 2–3. közé):

Kezeket vizsgáló hamis varázslástól (II., VI.)

A lócsiszárlástól, sátorban lakástól (IV.)

(vagy nyitósorként):

A nagy henyéléstől és a kőborlástól (V.)

c) A 3. sor után egy záróformula-sor:

S végre búcsút vegyünk az egész világtól (I.)

A III.-ban is négy soros strófa állt itt, de sajnos, a sérült lapszél miatt nem olvasható a szöveg.

A 19. vsz.-ot külön, a nagyidai veszedelemről szóló paragrafus betétenként közli SZIRMAY 1807, 168–89.

A ponyvanyomtatvány egykori népszerűségét mutatja, hogy egy 1796-os iskoladráma bevezetőjében két „körmönfont öreg legény” említenek, akik „nem egyebek, hanem valami Nyúl-históriát,

Cigányok romlását vagy Argirust dúdoló öreg hangú bőrrharangok” – azaz műveltségük csak az efféle, idejétmúlt szórakoztató olvasmányokból állt (Nagy István: *Lakodalmi játék*. Túrkeve, 1796. Első scena. RMDE XVIII. 1/1. 311.).

- 5 *Böjtelő* – február
12 *Szent János napjáig terminus adatott* – június 24. volt a (kiadott rendelkezések) határideje
17 *Prémezett* – értsd: peremezett, peremén (alján) díszített
20 *kankójok* – térdig érő kisszűrűk
60, 101, 161 *vaj* – de, bizony (MTSZ II. 897.)
122 *Segget lotyogtató táncokban ugrálni* – talán a szarkatánkra vagy a rókatánkra céloz, amit hagyományosan erotikus cigánytáncnak tartanak
124 *kancsuka* – rövid nyelvű, szjából font korbács (TESZ)
138 *esküvő* – esküdöző, fogadkozó
165 *tizedes* – falusi tisztségviselő
175 *Magam szemeten...* – vö. a közismert proverbiummal: *Minden kahas a maga szemeten hatalmas* (MARGALITS 1995, 391.)

93.

+ I. *A fárahó maradékinak keserves panasza...* (é. n., 1780 k.) OSZK 820.795. Ks.: *Edd meg, medve, a halált*
II. *A fárahó maradékinak keserves panasza...* (é. n.) OSZK 190.547/6. (kolligátum) Ks.: *Edd meg, medve, a halált*

Ez is ponyván kiadott cigánypanasz, mint a 92. sz., és úgyszintén a cigányok nehéz helyzetét ecseteli. Csakhogy a nagyrészt egyes szám első személyben elmondott, cigány–magyar makaronizmusokkal, káromkodásokkal, valamint a kollokvialis nyelv közönséges és humoros fordulataival tűzdelt vers a cigányok tragikus élethelyzetét is komikusra fordítja. Terjedelme miatt nem maradt fenn a szájhagyományban, és korabeli kéziratos változata sem került eddig elő, viszont szórakoztató olvasmánynak igen alkalmas volt.

A ponyvanyomtatványok hivatkoznak rá, hogy „ez a dall fródott, mikor Mária Terézia meghalt és a muzsikálás meg volt tiltva”, azaz 1780. november 29-e után. Pogány Péter szerint a II. változatban eredetileg szereplő *fene* szót egy óvatosabb és erkölcsösebb nyomda cserélte ki *medvére* (POGÁNY 1978, 201.).

I.

- 2 *királyt* – értsd: királynőt
3–4 *Legalább csak a böjtig...* – Az ádventi időszakban (András-nap, november 30. után a karácsonyi ünnepekig) tiltva voltak a zenés mulatságok, de azután, a böjt kezdetéig a cigánymuzsikusok is jól élhettek. Ezért sajnálkozik a ponyvavers azon, hogy a gyász miatt a karácsonyi, újévi és farsangi mulatságokban sem lehetett zenélni
6 *új magyaroknak* – a cigányok elnevezése Mária Terézia 1768-as rendelete óta. L. Nagy János szanyi plébános korabeli népszerű versét: *Én szegény új polgár, mint lukból költ bogár...* (*Nyájas Múza*, Győr 1790, 25. sz. *A kesergő cigány*)
20 *tót fene* – ma már csak szófordulatként ismert: *Bánnya a tót fene*: nem bánja, nem törődik vele (ÚMTSZ II. 412.)
75 *confecteket* – édességet
73 *kotyogóst* – kopogós, kocogós (?) táncot
85 *suntamorok* – talán a *shun-* (hallgat) tőre vezethető vissza
97 *Sokheresz* – talán személynév
112 *paradírozunk* – parádéztunk
106 *Másnál hegyesbet szartunk* – kevélyek voltunk; vö. a hasonló korabeli szólással: *hegyeset hugyozik* – kevély
135 *pallér* – munkafelügyelő

- 145, 147, 149 *Khúre, khura, khúra* – talán a *kurrel* 'közösül' romlott alakja, bár az nem hehezetes.
 153 *Nane szloboda roma* – nem szabad(ok) a cigányok
 155 *Pakhuléma, Duda* – talán: személynevek
 156 *voda* – víz (szláv)

94.

- + I. *Kulcsár Pál melodiáriuma* (1775–85) STOLL 319. 31–32. Ks.: *Árokszállásánál volt az veszedelem*
 Kiadása: BARTHA 1935, 116. sz. (dallammal.)
 + II. *Dávidné Soltári* (1790–91) STOLL 393. 4. sz. Ks.: *Árokszállásánál volt a veszedelem*
 Megfelel a ponyvaszövegeknek (IV–VII.).
 III. *Veress Márton-ék.* (1793) STOLL 419. 59a. Ks.: *Árokszállásánál volt egy veszedelem*
 A II/1–2. vsz.-át tartalmazza.
 IV. *Ne-Ne-Ne, azaz dinnom-dánnom* (é. n.) OSZK 820.789. Nyolcadik. Ks.: *Árokszállásánál volt az veszedelem*
 V. *Ne-Ne-Ne-Ne Ne-Ne-Ne azaz dinnom-dánnom(ok)* (é. n.) OSZK PNY 2.936, valamint OSZK 819.070
 Nyolcadik. Ks.: *Árokszállásánál volt az veszedelem*
 Kiadása: THALY 1864, II. 294–295. (forrását nem jelöli meg)
 VI. *Szép dallos dinnom-dánnomok* (1792) OSZK 819.037. Ötödik. Ks.: *Árokszállásánál volt az veszedelem*
 VII. *A gyenge ifjúság' dallos dallai* (é. n.) OSZK PNY 3.127. Hetedik. Ks.: *Árokszállásánál volt a veszedelem*
 VIII. *Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye* (XIX. század eleje) STOLL 531. III. 5a. Ks.: *Árokszállásánál volt a veszedelem*
 3 vsz. A II. másolata, apró ejtésbeli eltérésekkel és másolási hibával.
 IX. *Jánosi Sándor-ék.* (1802) STOLL 568. 19a–b. Ks.: *Árokszállásánál volt a veszedelem*
 Csak az II/1–2. vsz., de abból is hiányzik a 13. sor.
 X. *Szirmay Antal: Hungaria in parabolis...* (1807) 169. Ks.: *Nagyidánál volt a veszedelem!*
 Lerövidült szövegváltozat, mely az ének előadásmódjára is utal:

Adagio.

Nagyidánál volt a vesedelem!
 Ennek oka vala német fejedelem!
 Hajtott, hajtott, majd ráhajtott,
 Mint oroszlány, úgy ordított,
 Nem volt engedelem!
 Futva rugaszkodott amaz kormos fajta,
 Utánnok egy szürkét ugratott a vajda.

Allegro.

Hordd el, fiam, hordd a riszát,
 Ugord által Dunát, Tiszát,
 Rúgd a farmatringot,
 Meg ne fojtsd a fingot,
 A jó rozsmaringot!

A könyv 1804-es első kiadásában ez a szöveg még nem szerepelt.

- XI. *Rumy Károly György gyűjt* (1807–29) 172/a. *A CIGÁNYOK NAGYIDÁNAK (OSTROMOLTATÁSA-KOR) VÉDELMEZÉSEKOR 1557. LETT ROMLÁSOKRA SIRATÓ DALJOK NÉM. KIRÁLYIOK [!]*
 ELLEN. Ks.: *Nagyidánál volt a veszedelem*
 A cím kivételével a X. szó szerinti másolata.

- XII. Pálóczi Horváth Ádám: *Ötödfélszáz énekek* (1813) STOLL 639. 265. sz. *KOPASZ FEJEDELEM*. Ks.: *Árokszállásánál volt egy veszedelem*
Kiadása: BARTHA-KISS 1953, 376., ÉP 122. sz.
- XIII. *Felvidítő VI. Nóták II.* (1824) STOLL 720. 48. sz. Ks.: *Árokszállásánál volt a veszedelem*
2 vsz. Csak a II/1–5. sora és 3. vsz.-a, 5 soros, redukált formában. Egyedi sorai (8–10.):

Szedjed, vegyed sátorfádat,
Cigányember, botusnyádat,
Láttam az anyádat!

- XIV. Tóth István: *Áriák és dallok* (1832–43) STOLL 786. 125. (107. sz.) Ks.: *Nagyidánál volt a veszedelem*
Kiadása: PAKSA 1988, 21. sz.
Az I/1–5. sora, dallammal.
- XV. *Gyurkovics-gyűjt.* (1830–40-es évek) 23a–b. *NAGYIDAI NÓTA*. Ks.: *Nagyidánál volt a veszedelem*
A IX. köznyelvi másolata, kiegészítve 92. szövegünk Szirmay által idézett strófájával (l. alább!)

Szirmay Antal szerint az ének a nagyidai veszedelemre utal, a hozzá kapcsolódó szólással együtt: *Elfogyott a puskapora, mint a nagyidai cigányoknak* (SZIRMAY 1807, 168–169.).

A nagyidai cigányokról szóló népszerű XVIII. századi anekdota forrása (hibás évszámmal, ugyanis 1556 a helyes dátum!) a jezsuita Túróczi László latin nyelvű történeti munkája (*Ungária suis cum regibus*, 1729) volt. Túróczi művét 1744-ben és 1768-ban is kiadták. Ez utóbbi kiadást dolgozta át a történész Katona István, s ezt használhatta Szirmay, ill. Ab Hortig Sámuel, aki a németre fordított anekdotát közölte az *Anzeigen* 1776 májusi számában. Valószínűleg ez a közlés volt a magyar *Uránia* forrása is, amelyből viszont a pesti Patzko-féle kalendárium vette át, immáron magyarul. Egyébként az 1769-es Streibig-féle kalendáriumban már megjelent a *Tzigányok végső romlása* c. 45 strófás vers (l. kötetünkben 92/I. sz.), melynek 19. vsz.-a megemlékezik a nagyidai harcról. A téma tárgyátörténetéről és popularizálásáról l. SZILÁGYI M. 1995, 96. és 1998, 161–168.

Folklorvariánsa pl. LIMBAY 1880–88, IV. 628. sz.

A II/3. vsz.-ban az óriási béka képe olyan hazugságmese-motívum, mint az óriás szunyog, tetű vagy bolha (AaTh 1960A–Z).

II.

- ¹¹ *hordd a riszát* – fuss! (vö. MTSZ II. 297.; szólásként: *eltette a riszát, elhordta a ricát* – elszaladt)
- ¹³ *formatringot* – *farmatringot*; a farmatring farokleszorító lószerszám
- ¹⁹ *véka* – dongás faedény, száraz úrmérték
- ²⁰ *Hányd el fádát, tamburádat* – dobd el a hangszeredet! A tambura hosszúnyakú, nálunk török–dél-szláv közvetítéssel meghonosodott pengetős hangszer; a XVIII–XIX. században azonban valószínűleg a mai *citerát* is ez a szó jelölte
- ²¹ *turbuládat* – ?
- ²² *Láttam az anyádat* – (tréfás) szidalom, ráförmedés (O. NAGY 1982, a447.)

*

Dallama három változatban maradt ránk. Az I. kézirat dallamának ritmizálásában a XIV. volt segítségünkre (BARTHA 1935, 116/I. sz. nyomán):

Á-rok-szál - lá-sá - nál volt az ve - sze - de - lem,
 An-nak o - ka va - la ko-pasz fe - je - de - lem,
 Hajtott, hajtott, úgy rá-haj-tott, Mint a sárkány, úgy or - dí-tott,
 Fa-ra-hó-nak min-den né-pe, Mind a kan-ja, mind nőté-nye,
 Nem volt en - ge - de - lem.
 Mind el - sza - la - dá - nak.

A XII. változatot Bartha Dénes, ill. Domokos Mária átíratában közöljük (ÉP 122. sz.):

Á - rok - szál - lá - sá - nál volt az ve - sze - de - lem,
 Mely - nek o - ka va - la ko-pasz fe - je - de - lem,
 Hajtott, hajtott, haj - rá, haj-tott, Nem volt en - ge - de - lem.
 Mint a sárkány, úgy or - dí-tott,

A XIV, Tóth István-féle dallamváltozatot Paksa Katalin olvasatában (1988, 21. sz.) adjuk közre (eredetileg E-finalis):

Nagy - i - dá - nál volt a ve - sze - de - lem,
 En-nek o - ka va - la kül - ső fe - je - de - lem,
 Hajtott, hajtott, majd rá-haj-tott, Mint o-roz-lán, úgy or - dí-tott,
 Nem volt en - ge - de - lem.

- + I. *Eheli gyűjtemény* (1767–90) 358b. Ks.: *Egyszer a cigányok gyűlést hirdetének a városba*
 II. *Veress Márton-ék.* (1793) STOLL 419. 69a. Ks.: *Egyszer a cigányok gyűlést hirdetének a városba*
 Az I/5–6. és 9–10. sorai fordított sorrendben., hiányzik a 7. sor.
 III. *Pálóczi Horváth Ádám: Ötödfélszáz énekek* (1813) STOLL 639. 260. sz. *CIGÁNY TOR.* Ks.: *Egyszer a cigányok gyűlést hirdetének a városba*
 Kiadása: BARTHA–KISS 1953, 374.; *ÉP* 118. sz.
 Egy szakasz, dallammal. Ebből is hiányzik az I/7. sor.

A szövegmag már a XVII. századból ismert, a cigányok templomáról szóló tréfás história 2. vsz.-ának nyitóképe:

Esszer az cigányok az magyarok között derék gyűlést hirdettek

RMKT XVII/3. 196/I. sz.

A nyitó sorpár változata a ponyván is kiadott cigány prédikációparódia elején is szerepel, pl.:

Egykor a csigány sereg gyilést hirdettek egy városban,
 Éppen akkor történik halála rajkónak a sátorban...

Cigány prédikáció és cigányoknak furcsa lakodalma. (é. n.)
 OSZK PNy 2.923

Vegyes metrikájú, csúfolódó táncnóta.

I.

11 *padra* – padlásra

*

Dallamát a III. kézirat őrizte meg. Bartha Dénes és Domokos Mária átírata nyomán közöljük (BARTHA–KISS 1953, 639., *ÉP* 208.):

Egyszer a ci - gá - nyok gyűlést hir - de - té - nek a vá - ros - ban,
 Ép - pen ak - kor tör - tént ha - lá - la vaj - dá - nak a sá - tor - ban,
 Nosz - sza, Ju - lis! Kincsem, Ma - ris! Járd meg most! Rakd meg most!
 Nem ér ve - led ma - gyar le - gény, Járd meg most! Rakd meg most!
 Pad - ra, ci - cám, az any - já - val, Be - szél - tem én az ap - já - val,
 Járd meg, magam, a lyá - nyá - val,
 Tudom, hogy nem bán - ja, Tudom, hogy nem bán - ja.

Kozma-ék. (1777–81) STOLL 327. 23b. *NOTA ELEGANS*. Ks.: *Bezzeg felégett Rácz Zsuzska*

Csúfondáros dal töredékének tűnik. Egyetlen feljegyzésből ismerjük.

Alsókubini kézirat (1771–82) STOLL 344. 80a. *BAPTISMUS ZINGARICUS*. Ks.: *Ixom-piszom regnavit, van anyádnál egy nagy rét*

Kiadása: KÜLLŐS 1993, 141. (betűhív)

Keresztelési szertartásparódia, halandzsaszerű cigány és állatin kifejezésekkel kevert verses és prózai szöveggel. A vers közismert csúfolókból van összetoldva. A szertartásparódia humorát a nyelvi és jelentésbeli (szintagmatikai és szemantikai) ellentétekkel való játék adja.

Az ótörvényben... kezdetű szakasz (10–13. sor) megjelenik a 115. szövegcsaládban is (I/6. vsz.). Ez és a 2–4. sor eufemisztikus képe rokonítható Rabelais *Gargantuájának* antropomorf földrajzi világával. A XVIII–XIX. századi kéziratos diákköltészetben különböző témák ürügyén készültek hasonló, erotikus vagy kifejezetten trágár „testföldrajzot” leíró versek.

cím Cigány keresztelő

- 1 *Ixom pixom regnavit* – latin halandzsa: „ixom pixom uralkodott”
 9 *premondom* – előre megmondom; *Sánta Salamon* – játékos utalás Bölcs Salamonra
 11 *odó* – odú
 14 *Ve tibi cariasim, ve tibi Becsajda* – az első kifejezésben talán a lat. *carissime* rontott alakja szerepel: jaj neked, legkedvesebb, jaj neked, Becsajda!
 20 *turdum pecsmeg* – halandzsa, talán a lat. *turdus* (fenyőrigó) tárgyasetes alakjának és a *petymeg* (cibetmacska ~ görény) alakváltozatának felhasználásával

+ I. Horváth János-ék. (1790) STOLL 395. 30b. Ks.: *Árod a víz, míg elapad*

A kézirat a „repet.” megjegyzéssel utal a 4. sorok ismétlésére.

II. Jankovich Miklós: *Nemzeti Dalok Gyűjteménye* (XIX. század eleje) STOLL 531. VI. 44a. Ks.: *Árad a víz, meg elapad*

2 vsz. Az I. másolata, de szóhasználata 3 helyen eltér az I.-től és nem jelzi a 4. sorok ismétlését sem.

III. Jankovich Miklós: *Magyar énekek új gyűjteménye* (1800) STOLL 553. 18b. *ESZEVESZETT GONDOLATOK*. (250. sz. 3. darabja) Ks.: *Árod a víz, míg elapad*

2 vsz. Az I. másolata, a 3–4. és 8. sorban szótagszámhiánnyal.

Hangulata, ritmikája a csúfondáros táncszókra és mulatódalokra emlékeztet.

Panaszének-travesztiját 1819-ben adták ki (*Maros-melléki dal; Hasznos Mulatságok* 1819/I. félesztendő, 209.)

Kezdképpét az 1840-es évekből már nem cigánycsúfoló, hanem szerelmi férjpanasz betétstrófájaként jegyzik fel:

2. Tisza, Duna ki-kiárad meg elapad,
 Egyet-kettőt ugrik a nyúl meg elszalad,

Az én rózsám eljön hozzám, meg elballag,
Kedves babám, hiába sírsz, mert elhagylak.

Molnár József gyűjteménye (1844, Perkáta)
MTAK Irodalom 8^r 206/47. II. 7a–b. *Az ember panaszáruól nóta*

99.

+ I. *Szeel Imre-ék.* (1790–94) STOLL 404. 98–99. Ks.: *Fortélyos dolgot hallottam*

Az ének végén „Tantz” megjegyzés olvasható.

II. *Misholci Nemzeti Kalendárium* (1828) OSZK 1520/1828. *NÓTA A CIGÁNYOKRÓL.* Ks.: *Uccu, te cigány, mit ugatsz?*

5 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: E1, 2–4., 6. (Hiányzik az I/1. és 5. strófája). Első, egyedi vsz.-át jegyzetben közöljük:

1. Uccu, te cigány, mit ugatsz?
Mint a bagoly, mit huhogatsz?
Tudom történeteket,
És fortélyos esteket.
Majd előbeszéllem hát,
Tudom, megáll szemed-szád,
Megnémulsz és nem szólhatsz,
Fülelve hallgatsz.

A cigányok temploma szüzsé az *Eszter* c. evangélikus iskoladramában is felbukkan (Győr, 1724):

CARNIFEX (SERVUS)

Nem hittem, hogy olyan haragos légy, vajda,
És nemzetségednek oly magasztalója,
Holott papotokat a cigányok szája
Emészte meg, mivel étlen volt a gyomra.

Sajtból faragtatván lévén templomotok,
Annak oszlopai kövér disznólábok,
A lécek helyében voltak kolbászok,
Zsindel helyett eztet fedték be pomposok.

Szalonnából való volt ennek ajtaja,
Ennek rajta függő disznófő lakatja,
Egy tömlő bor vala az hallgatók papja,
Akit megemészte a cigányok szája.

Eszter (1724 k.) 1226–1237. sor; RMDE XVIII. 1/1. 76.

A felfalt templom témája megjelent egy XVIII. századi ponyvaversben is (vö. 87/V. sz.).

A 99/2–3. vsz.-ához l. a *Komédia a cigányról és a deákról* c. református iskoladramát (Debrecen? 1797 k.), amely, bár szimpatizál a cigánnyal, komikus figurának tartja, és vele mondhatja ki azt a korabeli közvélekedést, hogy a cigányok megeszik az ennivalóból készített házat. A darab helyzetkomikuma abból fakad, hogy a meglopott felperes cigány nem érti – ill. magyarnak vélvén folyamatosan félreérti – a bíróságon a tolvaj diák latin védőbeszédét és a bírák kérdéseit:

- VICEISPÁNY: Horum victus est malleus. (A kalapács ezeknek a kenyere.)
 CIGÁNY: Kell-e hús? Köszönöm az úr gráciáját, mert most parancsolta meg Lárbanus vagy plebanus uram a böjtöt.
 JUDEX: Nuper et ego a zingaris expellabar furca. (A minap engem is vasvillával kergettek a cigányok.)
 CIGÁNY: Egy vár hurka? No, hasam, jó lesz a' neked a farsángba!
 VICEISPÁNY: Ego sanguine horum liberabo volas has. (Mosom kezeimet ezeknek a vérétdől.)
 CIGÁNY: Kolbász ház? Jó is lesz, uram, nekem abba telelni, kivált, ha szalonna lesz a teteje.

98–105. sor; RMDE XVIII. 1/1. 360–361.

A cigányok csudálatos, ennivalóból rakott templomáról egy sárospataki, cigányhalandzsával kombinált karácsonyi kántáló is megemlékezik:

...
 A templomnak az oldala
 Mákos galuskával van kirakva,
 Az ajtaja két szalonna.
 Meguntuk már az éneklést,
 Nosza, te pap, tégy könyörgést!

....

Battha Bálint kótatára (1804–8) STOLL 572. 323. Cigány dall.
 Ks.: *Jer, siessünk mind a heten*

A 4. vsz népköltési párhuzama:

Egyiptomi rokonsági,
 Komáromi cigánysági
 Templomukat építették,
 Szalonából készítették.
 Kolbászbú az ódalát,
 Zsírral meszelték az falát.
 Ódalas vót az ajtófél,
 Kit nem jár a hideg szél.
 Disznólábbú tornyot raktak,
 Abba harangozók laktak.
 Két gombóc vót a harang,
 Abba vót a csuda hang.

Nagylége, Csallóköz,
Magyarország Vármegyei és Városai – Pozsony vm. népe, 246.

További variánsok: BARTÓK 1991, 257/b; MNT III/A 467. sz.

A túróból rakott vár motívuma hazugságversekben is gyakori, pl.: MNGY XX. 58. A cigányok vallásossága más csúfoló motívumokkal összekapcsolva:

Szereti a cigány a veres nadrágot,
 Hej, de nem szereti a szent igazságot.
 Ilyenképpen éltek a zsoldáros cigányok,
 Énekeltek egy tálból,
 Imádkoztak egy főtől.
 A vén vajda tanította,
 Peti fia kántor vala,
 A füstös község hallgatta,

Hogy az írást magyarázta:
Volt a pokol száján egy ágas-bogas fa,
Mely cigány lélekkel sűrűn meg volt rakva.
Hát, egyszer egy nagy szél csak nekizúdula,
S a sok cigány lélek mind pokolba hullta.

Kisbacon, MNGY III. 223–224.

Magyar nyelvű cigány népköltési változatát a Vajdaságból ismerjük (KIRÁLY 1992, 51. sz.)
A cigányok temploma szüzsé folklorisztikai feldolgozását először DÖMÖTÖR 1932b és 1935, 87–89.
végezte el, majd további köz- és népköltészeti változatokkal kiegészítette KÖLLŐS 1993, 132–150.

100.

Makói kézirat (XVIII. század vége–1826) 29a–b. Ks.: *A fehér cigánynak ékes formája*

Talán egy akasztás előtt álló cigányt csúfoló vers. Formai és tematikus változatait I. a legény- (48. sz.)
és a vénlánycsúfolóknál (8. sz.). Sajnálkozó refrénje, mely a siratozást imitálja, ellentétben áll csúfon-
dáros, nyíltan ellenséges szövegével.

Az 1. és 3. vsz sorhiányos, az 5.-ben pedig három kissor van. A mintaként szolgáló versformát
I. a 8. és 48. szám alatt!

³ *kordován(y)* – kecskebőrből készült (csizma)

¹¹ *berzeskedel* – berzenkedel, mérgeledsz (MTSZ I. 122.)

²⁷ *Rút Szerecsény országba* – utalás arra a korabeli közvélekedésre, hogy a cigányok egyiptomi származásúak

I. 3. e. Tótcsúfolók

101.

I. *Szentsei-dalokönyv* (1704) STOLL 168. 41a. *CANTIO ALIA DE SCHLAVIS*. Ks: *Tótok bírják az darab országot*
Nj.: *Ó, mely nehéz az szerelem*

Kiadásai: THALY 1864, II. 3–6.; BUDA 1943, 49–51.; VARGA 1977a, 18. sz. (jegyzeteit és szöveg-
javításait a jelen kiadásban is felhasználtuk).

II. *Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye* (XIX. század eleje) STOLL 531. II. 18. sz. Ks: *Tótok bír-
ják az darab országot*

Az I. másolata.

Legkorábbi tótcsúfoló szövegünk voltaképp még XVII. századi, hiszen – kolofonja szerint – „az ezer-
hét százban” szerezték (az ezerhatszáz nyilvánvaló elírás). A tótok szokásait a versszerző köztük lak-
tában ismerte meg, s a jobb körülmények között élő magyarok nézőpontjából gúnyolja (vö. a fejezet
műfaji bevezetőjében idézett Dálnoki Veres Gerzson krónikájával).

cím Más ének a tótokról

² *hajtmányok* – kapitányuk (vö. ném. Hauptmann)

⁶ *hanya* – ismeretlen szó

¹³ *Az homló is jobb néki szőlőnél* – értsd: a sör jobb a bornál

499

- 14 gyúrúmag – som (*Cornus mas*) vagy vörösgyúrúsom (*Cornus sanguinea*)
 20, 33 szaggatnak – vágyódnak
 22 Szörös máléban – penészes máléban
 23, 55 hajdina – kásanövény (*Fagopyrum vulgare*), melyet főként takarmányozásra használnak, hántolás után megfőzve pedig emberi fogyasztásra is alkalmas (ném. Heidekorn – pogány gabona). L. még: *pohánka*
 25 pogácsában – lepénykenyérben
 28 [a kenyér] savéért – a ciberéért (vízbe áztatott kenyérből készült böjtös, savanyú étel)
 27 vonyakosznak – küzdenek, harcolnak
 28 Két díbért kertet ugrándoznak – olyan éhenkórászok, hogy átugorják a kertet, azaz kerfést is. A motívum később németcsúfolókban is megjelenik:

Egy krajcárért a német
 Általugrik tíz vermet

*Verseik a XVIII–XIX. századból (kolligátum) 37a–b.
 Itt egy német a frakkba'*

- 31 szerdekért – aludttejért
 33 szaggatnak – vágyakoznak
 34 pohánkának – hajdinának l. a 25. sornál
 40 búzölnyi – szagolni
 44 kötés-cipóban – köttes, kelt cipóban
 47 kepecske – a kepe 50-60 gabonakévéből rakott kereszt
 48 Félen úgy áll – a csákovával, kalappal, konttyal ismert szólás mondás jelentése: becsípett, részeg (MARGALITS 1995, 246.), itt: semmi gondja, örül, büszke értelemben
 51 Bátor túros legyen – akár, még ha sebes is
 54 riskó – vörös
 58 kobillája – kobila, kanca (ló) (TESZ), VARGA szerint: lábbeli, de a szövegösszefüggésből a ló a valószínűbb
 61–63 Még akkor is úri ember... – a tótok szegényes, foltozott, vászon gatyaviselete és a zsinórral díszített magyar posztónadrág különbségének hangsúlyozása

*

Nótajelzését ez ideig nem sikerült azonosítani.

102.

- + I. Bocskor-hódex (1716–39) STOLL 180. 5b–9a. TÓTOKRÓL VALÓ ÉNEK. Ks.: *Magyar vitézek, hogyha tetszenék*
 II. Furuglyás-ék. (1764 k.) STOLL 272. 7. VILÁGI ÉNEK A TÓTOKRÚL. Ks.: *Magyar nemzetek, hogyha tetszenék*
 5 vsz. A vsz.-ok sorrendje az I.-höz képest: 1., 2., 5., 7+6+8., 9. A 4 vsz.-ban az I/7. vsz 1–2. sora után a I/6. vsz. 3. sora és az I/8 vsz. 3. sorának változata következik (tömörítés).
 + III. Lócsei ék. (1768) 148–150. ARIA DE SLAVO. Ks.: *Magyar vitézek, hogyha tetszenék*
 5 vsz.-ra tagolt, sortördelés nélküli szöveg. A vsz.-ok sorrendje az I.-höz képest: 1–3., 5., 6.
 IV. Dávidné Soltári (1790–91) STOLL 393. 131. sz. Ks.: *Magyar vitézek, hogyha tetszenék*
 7 vsz. A vsz.-ok sorrendje az I.-höz képest: 1., 2., 5., 6., III/6., III/7., III/8. A szöveghez kezdetleges dallamlejegyzés társul. 7. vsz.-ának utolsó sora eltér a többitől. Követve a többi vsz. mintáját, három összerímelő kissorra bomlik, de szótagszáma 5+5+5.
 V. Jankovich Miklós: *Nemzeti Dalok Gyűjteménye* (XIX. század eleje) STOLL 531. II. 134a–b. Ks.: *Magyar vitézek, hogyha tetszenék*
 Kiadása: THALY 1864, II. 7–8.
 A IV. másolata.

E tótcsőfoló ének kifejezetten a magyarok szórakoztatására készült – amint az 1–3. vsz.-ban az énekmondó jelzi.

A magyar néphagyomány duális példázataiban és teremtésmondáiban a fölösleges, rossz dolgokat Szent Péter (vagy az ördög) teremti, irigykedve Jézus teremtményeire. Erre az oppozíciós népi szemléltre vezethető vissza a lószarból lett tót ember motívuma, a Prométheusz-történet parafrázisa. A szegényebb és gazdagabb népek, a nemzeti nyelvek, ill. etnikumok, valamint a borszín különbségeinek magyarázatára a magyar folklórban (és más népeknél is) számos mitikus, biblikus, apokrif eredetmagyarázó monda született (vö. LAMMEL–NAGY 1985; GÖRÖG 1993). Görög Veronika 1980-ban Varsányban (Nógrád m.) gyűjtött olyan eredetmagyarázó mondát, mely a cigányokat származtatja lószarból (idézi GÖRÖG 1993, 101.). MARGALITS (1995, 407.) Szirmay Antaltól idéz egy énekünk hangvételéhez hasonló, becsmérőló szólásmondást: *Tót nem ember, bot nem fegyver, kása nem étel.*

I.

- 24 *Daj mi kleba...* – modern szlovák helyesírással: *Daj mi chleba, daj, pane Petro!* (Adj nekem kenyeret, adj, uram, Péter!)
- 31 *Pocskaj, sztari...* – modern szlovák helyesírással: *Počhaj, počhaj, starý, budeš ty [ešte] múdry!* (Várj, várj, öreg, leszel te [még] okos!)
- 34 *holott* – ahol; *pohánka-kását* – hajdina (Fagopyrum vulgare)-kását
- 46 *tapasztá hasát* – kevélyen kidüllesztí hasát
- 50 *vaxolás* – voxolás, szavazás (lat.)

III.

cím Ének a szlávról

27 *Tótnak vadalma fgéje* – korabeli becsmérőló szólás-mondás: *tótnak köhény a bora, vadalma fgéje* (SZIRMAY 1804, 70.)

27–28 *gégéje / Estrágra termett* – kötőfék való a nyakára, – ezt kétféleképp is lehet értelmezni: a) igavonásra való (mint az állatai); b) akasztófárávaló (l. a záróversszak betűkép-rejtvényét, amely egyúttal az ének írástudótól való származását is mutatja)

*

Dallamjegyzése a IV. kéziratban maradt fenn, igen sok hibával. Az azonos versforma és néhány kivehető dallamív rokonsága miatt igen valószínű, hogy a IV. kéziratban szintén szereplő *Nincs becsületi a katonának* kezdetű kései kuruc katonaeének dallamára énekelték. Modern, rekonstruált kiadása (SZABOLCSI 1955, 63.) nyomán közöljük:

Magyar vi-té-zek, hogyha tetszenék, Egy é-nekecskét néktek kezdenék,

Én el-hi-szem, é-ne-kem-nek, ha hoz-zá-fog-nék,

Ö-rül-né-tek, el-dól-né-tek, úgy ne-vet-né-tek.

- + I. *Eszter* (1724) 12a–13a. Ks.: *Nem tudom én tótul, mert én magyar vagyok*
Kiadása: VARGA 1987; RMDE XVIII. 1/1. 51–52. (kisebb hibákkal); KÜLLŐS 1995, VII. sz. (betűhív).
Morio szövege számos, másutt nem szereplő vsz.-a és németcsúfoló felhangja miatt érdekes. Jobbára felező 12-es sorokból áll. 2. vsz.-a csak első sorában emlékeztet későbbi változataira.
- + II. *Lócsei ék.* (1768) 93–94. *ARIA DE SLAVIS*. Ks.: *Hej, mikor én huszár voltam Rákóczy vojnában*
Kiadása: KÜLLŐS 1995, VI. sz. (betűhív).
Az eredeti strófabeosztást (mivel 4×4 és 1×2 soros szakaszokra osztja a szöveget) egységesen két-soros vsz.-okra cseréltük fel. Szótagszám-ingadozások jellemzik.
- III. *Alsókubini kézirat* (1771–82) STOLL 344. 11a–b Ks.: *Nem tudom én semmit tótul, mert én magyar vagyok*
Kiadása: REXA 1910, 120. (kisebb hibákkal); KÜLLŐS 1995, I. sz. (betűhív).
Vsz.-ai az I.-höz képest: 1., II/8., 3., 4., 6., II/2., E1, 8., 5., E2. Másutt nem szereplő vsz.-ai:

E1 = 7. Nem egyszer is szalajtottam, többször is szaladtam,
Ha nem adtak, sokszor strelát is magyarul megmondtam.

E2 = 10. De mikor én trencsánszka bitkájában nem lettem volna,
Bizony egész Magyarország u cserta lett volna!

- IV. [Forrásmegjelölés nélkül] *O SLOVACKEM UHROVI*. Ks.: *Nem tudom én semmit tótul, mert én magyar vagyok*
Kiadása: MIŠIANÍK 1964, 620. (jegyzete: 639.); KÜLLŐS 1995, II. sz. (betűhív).
6 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1., 3., II/8., 6., II/2., 9.
- V. *Lang Márton-ék.* (1789) STOLL 384. 9b–10b. *ALIA SIMILIS*. Ks.: *Ej, mikor én huszár voltam Rákóczi vojnában*
Kiadása: REXA 1910, 119. (kis hibákkal); MINÁRIK 1969, 165–166.; 1984, 175.; KÜLLŐS 1995, III. sz. (betűhív).
9 vsz., sorrendjük a II.-hoz képest: 1., 2., 4., 3., 6., 7., 5., 8., 9.
- VI. *Világi énekek és versek B. P.* (1800) STOLL 557. 86a–b. (145. sz.) Ks.: *Nem tudom én semmit tótul, mert én magyar vagyok*
Kiadása: KÜLLŐS 1985, 347–348. (részletek); 1995, IV. sz. (betűhív).
9 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1., II/8., 3–6., 8., 9., II/2.
- VII. *Ján Kollár: Narodnie spievanky II.* (1835) Ks.: *Nem tudok in semmi tótul, mert in magyar vagyok*
Modern kiadása: KOLLÁR 1953, II. 252. (4 soros szakaszokba tördelve); KÜLLŐS 1995, V. sz. (betűhív).
7 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1., 6., II/2., E1, II/8., 4., 5. Csak itt és a VIII.-ban szereplő vsz.-a:

E1 = 4. Seliakoktól, zemanoktól a sok pínz elloptam,
Ha nem adtak, a sok strelát magyarul mondtottam.

- VIII. *Horovicz Fülöp dalgýjteménye* (1837) STOLL 820. I. 4. *A KURUC*. Ks.: *Nem tudom in semi tótul, mer in magyar vagyok*
7 vsz. Megegyezik a VII.-kel. Talán épp Kollár kiadványából másolták?

A felvidéki eredetű szövegcsalád részletes elemzését a folklórvariánsokkal együtt l.: KÜLLŐS 1995.
Forrásmegjelölés nélkül idézett (ismert szövegeink egyikével sem azonos) kontaminált vsz.-a:

Hej, mikor én kuruc voltam Rákóczy vojnában,
V nedelában do korčmába na pivára jártunk.
Mad'arul spieváltunk,
Husát, kravát, sviňát, volát sedlákotul bráltunk.

Közli HUDEC 1941, 159. (J. VENCKO, *Dejiny štiavnického opástva*, Ružomberok, 1927, 115. nyomán).

A dalt Mikszáth Kálmán *Beszlerce ostroma* c. regényében is megemlíti: „István gróf intésére ráhúzta a lapustyai banda a Rákóczi korából maradt híres nótát, magyarba vegyített tót szöveggel:

Mikor még én kuruc voltam Rákóczi vojnában
Jártam szattyánból varrt cserveni csizmában.”

MIKSZÁTH Kálmán *Összes Művei* VI. 1958. 93.

Az ének kezdősorával rokon hangvételő XVIII. századi iskoladráma-részletben azt mondja a halandzsászó Morio:

Hiszem én is igaz magyar megvagyom (...)
Hát az én apám nem igaz sáfrányhordozó magyar tót megvolt? Tudják azok, akiknek sokszor olcsón adta a fanyelű bicskákat

Szathmári Paksi Sámuel: *Pandora*, 1195 és 1249–50. sor;
RMDE XVIII. 1/2. 964., 966.

Folklórvariánsainak részletes bemutatását I. KÜLLÖS 1995. Az ott felsoroltakon kívül: FERENCZI-MOLNÁR 1972, 43.; NEMCSIK 1979, 155., 20. kottapélda (*Mikor vótam, akkor vótam Kossuthi vojnába*). Csak az első két sora rokona e szövegcsaládnak.

A szlovák kifejezések jegyzéke ábécérendben
(előfordulási mód, szótári alak, magyar jelentés):

bitkajában (bitka) – csatában, ütközetben
bráltam (brat) – elvettem
breszkával, brecskával, brichával (brečka) – lórével, cefrével, kotyvalékkal
cserveni (červený) – piros
do Turocba a Szpisába (Turiec, Spiš) – Turócba és Szepes(ség)be
demikátot, gyermekátot, demikáttal – juhtúrós ételt, -lél)
fortis (fortaš) – (határőr) katona
gajdával, gajdákkal (gajdy) – dudával
gyabli v matyeri! (diabol, diabli) – ördögök az anyádba! (szitkozódás)
hityel sem, hitil szem (chytíl som) – (kézbe)fogtam
hlavába (hlava) – fején
holubákat, holubkákat (holúbok) – galamb(-ot, -ocskákat)
huszát (hus) – libát
huszlával, huszlákkal (husle) – hegedűvel
kapusztát (kapusta) – káposztát
kiszelicával, keszócét (kyselica) – korpa cibere, savanyú lé(-vel, -t)
klobukomra (klobúk) – kalapomra, süvegemre
kohutoknak (kohút) – kakasoknak
konyát (koň) – lovat
kozát (koza) – kecskét
korcsmára, do korcsmába, krčmába (krčma) – kocsmá(-ra, -ba)
krajnákat, krajnikon (krajina) – országokat (-on), vidékeket (-en)
kravát (krava) – tehenet
Liptovában, Luptovában (Liptov) – Liptóban
mlikával, mlyikával (mlyha) – tejjel
Morovába(n), Moravában (Morava) – Morvaországban
na slunce (slnce) – a napra
negyelában, v nedelába (nedeľa) – vasárnap

nohámra (noha) – láb(szár)amra
 Orovában, Oravában (Orava) – Árvában
 ostrohában (ostroha) – sarkantyúban
 Osztrihomban (Ostrihom) – Esztergomban
 ovcát (ovca) – juhok
 ousenák (ovoš) – zab
 palicával (palica) – pálccával, furkósbottal
 penyázát (peniaz) – pénzt
 pivára, pivával, na pijára, napiaban (pivo, pivá) – sör(-re, -rel)
 plundra – (bő, buggyos) térdig érő nadrág, „lompos gatyá”
 pohánkát – hajdina (köles) kását
 remenámval, remenekkel, remenyekkel (remeň) – (öv)szíjammal, szíjjakkal
 robotába (robota) – munkában, munkával
 seliákoktól (sedliak) – parasztoktól
 spieváltunk (spievat) – énekeltünk
 strelát (strela) – istennyilát (szitkozódás)
 svindát (švina) – disznót
 trencsánszka bukájában (trenčianska búka) – a trencsényi csatában
 u cserta (u čerta) – az ördögé
 ulicában, ulicákot, ulicákon (ulica) – utcá(-ban, -kat, -kon,)
 valaskámmal, valaskámot (valaška) – fokos(-ommal, -omat)
 vojnában (vojna) – háborúban
 volát (vol) – ökröt
 zabiáltunk, zobiálunk (zabit, zabivat) – öldöstünk, ölünk
 zásztavában (zástava) – zászló(-ban, -val)
 zemanoktól (zeman) – földesuraktól
 zlíncságok, zlí(ncs)ának (Žilina) – Zsolna, zsolnaiak
 zsebrák (žobrák) – koldus

I. 3. f. Németcsúfolók

104.

- I. *Bajmóci kézirat* (XVIII. század 2. fele) STOLL 448. 3a–b. Ks.: *Csak el nem ájultam, midőn hallottam*
 5 vsz., sorrendjük a II.-hoz képest: 1–3., 5. E1. A németet szerető magyar leány válaszstrófiája
 másutt nem szerepel. Itt közöljük:

Ne gondoldj te arról, akármit teszek,
 Hogy én németeket már csak szeretek!
 Mert németbe plundrán látszik hívség, keménség,
 Plundrájában nemessége és tisztessége,
 Aki el nem hiszi, nízzen beléje!

- + II. *Dugonics András-ék.* (1760–63) STOLL 260. 9b. Ks.: *Csaknem elájultam, midőn hallottam*
 5 vsz., ez a később általánossá váló szerkezet.
 III. *Szokolczai István-ék.* (1762) STOLL 266. 132a–133a. Ks.: *Csaknem elájultam, mikor hallottam*
 5 vsz., sorrendjük azonos a II.-kal.
 IV. *Lócsei ék.* (1768) 187–88. *ARIA DE GERMANO.* Ks.: *Csak el nem ájultam, midőn hallottam*
 6 vsz. A 6. csak átok-formulákból áll; voltaképp nem önálló strófa, hanem a II/5. vsz. zárósorának
 négyszeres, variált ismétlése (a szokásos heterometrikus 11, 11, 13, 13, 11 helyett ez 4×11 szótagú
 izometrikus).

- V. *Balassa Elis-ék.* (1771–78) STOLL 302. 6–7. Ks.: *Csaknem elájultam, midőn hallottam*
5 vsz., sorrendjük azonos a II.-kal.
- VI. *Herschman István-ék.* (1773–90) STOLL 310. 38–39. Ks.: *Csak el nem ajultam, mikor hallottam*
6 vsz. Kisebb eltérésekkel megfelel a II.-nak. (A 6. vsz. a margón, toldásként szerepel; az átok-
formulát bővíti metrumvariációval: 11, 11, 13, 11, 11.) Itt közöljük:

6. Bújj, te bűdös német, a szaros zsákban!
Vigyen el az ördög Németországban!
Hogy vigyen el, egyen meg farkas a hóban!
Szarjon ki a medve Frankóniában!
Üssön meg a ménkű karácson tájba!

- VII. *Sándor-ék.* (1778) STOLL 331. [Ks.:] *Büdösséget a huncfutnak*
Kiadása: M. KOVÁCS 1908, 26.
Töredékes szöveg, a II/18–25. sorainak változata. Zárósora egyedi:

Talpra áll még magyar Erdélyországban!

- VIII. *Alsókubini kézirat* (1779–82) STOLL 344. 74a–b. *NÉMETEKRŰL VALÓ ÉNEK.* Ks.: *Csak el nem ajultam, midőn hallottam*
5 vsz., sorrendjük azonos a II.-kal
- IX. *Jankovich Miklós: Magyar világi énekek* (1789–93) STOLL 383. 40b. *VITTATÓ.* Ks.: *Csak el nem ajultam, hogy meghallottam*
5 vsz., sorrendjük a II.-hoz képest: 1., 2., 4., 3., 5. Több helyütt átjavítgatva a durva hangnemet enyhítő kifejezésekkel.
- X. *Horváth János-ék.* (1790) STOLL 395. 27b–28a. Ks.: *Csak el nem ajultam, midőn hallottam*
5 vsz., sorrendjük a II.-hoz képest: 1., 2., 4., 3., 5.
- XI. *Kresznerics Ferenc dalgyűjteményei* (1790–1809) STOLL 399. I. 68a. *A NÉMETHEZ MENT MAGYAR GRÓFNÉ ELLEN.* Ks.: *Csak el nem ajultam, midőn hallottam*
5 vsz., sorrendjük azonos a II.-kal.
- XII. *Négy szép új mulatságos világi énekek* (é. n.) OSZK PNY 2.929. Ks.: *Csaknem elájultam, midőn hallottam*
5 vsz., sorrendjük azonos a II.-kal.
- XIII. *Hat szép új mulatságos világi énekek* (é. n.) OSZK 821.155. Ötödik. Ks.: *Csaknem elájultam, midőn hallottam*
5 vsz. A II. változata, de a II/18–19. sorok fel vannak cserélve.
- XIV. *Nagy Iván-ék.* (1790–93) STOLL 401. 65a. (kézirat-kolligátum). Ks.: *Csak el nem ajultam, midőn hallottam*
5 vsz., a II. változata, melyben a 8–9. és 18–19. sorpár, továbbá a 3–4. vsz. sorrendje fölcserélődött.
- XV. *Dugonics-Analekta* (1790-es évek) 59. sz. Ks.: *Csak el nem ajultam, midőn hallottam*
5 vsz. Igen közeli változata a II.-nak (mely szintén Dugonics András nevéhez fűződik).
- XVI. *Akadémiai verseskönyv* (XVIII. század 2. fele) STOLL 447. 12a. Ks.: *Aki tudja, meg ne mondja*
10 sornyi rövidített szöveg, az I/1–4. és 19–21. sora, XIX. századi kézírással. A kézirat előző oldalán (11b) kezdődő vers első sorai egy másik csúfolóhoz tartoznak. Itt idézzük:

Aki tudja, meg ne mondja,
Merre lakik Pista bátya,
Sintúgy megugrik a sárba.
Csaknem elájultam, hogy meghallottam,
...

- XVII. *Világi énekek gyűjteménye* (XVIII. század vége) STOLL 516. 3b–4a. Ks.: *Csak el nem ajultam, midőn hallottam*
5 vsz., sorrendjük a II.-hoz képest: 1., 2., 4., 3., 5. Sor- és strófatördelés nélküli lejegyzés.

- XVIII. *Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye* (XIX. század eleje) STOLL 531. VI. 48a. Ks.: *Csak el nem ájultam, midőn hallottam*
5. vsz., sorrendjük a II.-hoz képest: 1., 2., 4., 3., 5. A X. szöveg Jankovich-féle másolata.
- XIX. *Énekeskönyv* (XIX. század 1. fele) MTAK Irodalom 8^f 206/X. 193/22. 15a–b. Ks.: *Majt el nem ájultam, hogy meghallottam*
5 vsz., sorrendjük a II.-hoz képest: 1., 2., 4., 3., 5. Hibákkal és félrehallásokkal teli másolat, melyet sortördelés nélkül jegyeztek le.
- XX. *Világi énekek* (XIX. század eleje) STOLL 546. 20b–21a. Ks.: *Csak el nem ájultam, midőn hallottam*
5vsz., sorrendjük megegyezik a II.-kal.
- XXI. *Világi énekek és versek B. P.* (1800) STOLL 557. 116b–117a. (205. sz.) Ks.: *Csak el nem ájultam, midőn hallottam*
Kiadása: HARGITTAY 1983, 66. sz.
5 vsz., sorrendjük azonos a II.-kal.
- XXII. *Dunántúli verseskönyv* (1802) STOLL 563. 29a. Ks.: *Jaj, csak elájultam, midőn hallottam*
12 sornyi szöveg, minden sora a II. variánsa, de az 1. vsz.-ot kivéve a sorok önkényes rendben követik egymást. Romlott változat.
- XXIII. *Egri ék.* (1806) Ks.: *Csaknem elájultam, hogy meghallottam*
Kiadása: MÉSZÁROS 1975, 42.
6 vsz., a II. változattal rokon. A szakaszok sorrendje: 1., 2., 4., 3., 5., E1. Utolsó sorára önálló vsz. épül, válogatott átkokból, mint a VI/6. (I. a jegyzetben).
- XXIV. *Pálóczi Horváth Ádám: Ötödfélszáz énekek* (1813) STOLL 639. 286. sz. *NÉMET CORRIVALIS*.
Ks.: *Csaknem elájultam, hogy meghallottam*
Kiadása: BARTHA–KISS 1953, 386.; *ÉP* 226. (135. sz.)
2 vsz., a II/1. és 5. változata; dallammal.

A fizikai (öltözetbeli) külsőségeket hangsúlyozó németcsúfolóknak egyik legjellegzetesebb és legnépszerűbb szövegcsaládja volt az itt közreadott.

A XVIII. században a közvélemény gyakran felhőrdült arra a hírre, hogy egy magyar nemes vagy polgárkisasszony német úrhoz, katonatiszthez ment férjhez. Még inkább gúnyolták azt, aki a délceg, bajszos magyar férfiak ellenében kopasz szájú, idegen ruhákban járó, nevetséges külsejű és beszédű német udvarlót, szeretőt választott. A leghíresebb ilyen tárgyú pasquillus Erdélyből való: *Az erdélyi úri-asszonyokról, kik némethez mentek férjhez 1700-nak elején* (Miksa László gyűjt., XVIII. század vége – XIX. század eleje, STOLL 501. IV. 212a.).

A szövegcsalád tagjai – bár némelyik ponyván is megjelent – számos, nehezen rendszerezhető eltérést mutatnak egymáshoz képest. A ponyvaváltozatokkal teljesen egyező kéziratos lejegyzést nem ismerünk. Ebből a vasokos hangú, rebellis énekek elsősorban orális terjesztésére következtethetünk. Minden lejegyző szabadon variálta a viszonylag zárt szöveg sorait, azonban rímhelyzetben álló kifejezései többnyire állandósultak.

A *Nagy Iván-ék.*-ben ugyanaz a kéz, amely a XIV. változatot följegyezte egy másik németcsúfolót is beírt, I. kötetünkben a 106/II. sz-on.

A németcsúfolók divatja még Arany János korában is eleven volt, ő maga két egysztrófásat jegyzett fel 1874-ben (I. KODÁLY–GYULAI 1957, 7. sz. *Oh, te csodálatos német és* 48. sz. *Országunkban fulkározó ebadta németje*).

II.

²³ *táclijában* – *tászlijában*; csipke, fodor az ing nyakán (MTSZ II. 671.)

IV.

cím Ének a németről

*

Dallamát a XXIV. variáns őrizte meg. Bartha Dénes átírata nyomán közöljük (BARTHA-KISS 1953, 656.):

Csaknem el - á - jul - tam,   hogy meghallot - tam,
Hogy né-me-tet sze - retsz,   el - i - szo-nyod-tam,
Ma-gyar-túl lett pár-to-lá -sod, hidd el, megbá-nod,
Hogy bu-gyogó - ba sze-ret-tél, még meg-u - tá - lod,
Mi - kor fol - toz - ga - tod,   ak - kor meg-lá - tod.

105.

+ I. *Erdélyi-ék.* (1779) STOLL 332. 52a–b. Ks.: Ez a világ hümora

II. *Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye* (XIX. század eleje) STOLL 531. IV. 106a–b. Ks.: *Ez a világ hümora*

8 vsz. Az I. szöveg másolata apró ejtésbeli és szótagszám-eltérésekkel.

E németellenes, sokszor igen durva hangú szatírákban a német haj-, ruhaviselet és a magyartól eltérő viselkedés, morál gúnyolása mögött ott munkált a valós politikai ellentét és a hazafias gondolat: a magyar nemzet azóta hervad, amióta a némettel paktál és túri, hogy az diktáljon neki. L. azt a korabeli, nyomdafestéket alig tűrő 23 strófás anonim pasquillust *Az Nemes Nemzetes Dupés Urakról*, mely 104. és 105. szövegeink tartalmi párhuzama (csak részleteket idézünk):

6.   Megutálta magyar már az maga népit,
      Tolvaj mézen élt már, rakja német lépít,
      Nem is hágy már bajuszt, csinosgatja képit,
      Kitül lehetne is, nemzetin nem épít.
      ...
8.   Némely magyarok is oly bolonddá lettek,
      Hogy jó nemzetüktől elpártulást vettek.
      Gondolom, hogy ezek mind német szart ettek,
      Vagy német valagra magyar éket tettek.
9.   Gyöngyös süveg helyett immár kalap vagyon,
      Természet haj helyett lófark csügg az agyon,
      Ily magyart a nemes bassza meg a fagyon,
      Valaki parókán kapkod ilyen nagyon.
      ....
11. Jó magyarban a vért ez is megszorítja,
      Hogy sok tüzes vassal haját fodorítja,
      Fodorított haját liszttel megborítja,
      Hogy a molnárokat majd megháborítja.

507

12. Ez lovász formára hajválasztékot hágy,
Ez kerék kuglikra, amaz dupéra vágy,
Nálunk van egy vak ló, valaga rothadt, lágy,
Tekerje meg, ennek nem kell paplanos ágy.
...
15. Országunkban aki bugyogót hordozol,
Alkalmatosságra gatyát nem oldozol.
Mancsét, stiflit, strimflit száradhoz toldozol,
Tudom, hogy pokolban serpenyút foldozol.
16. Kocserde volt a kard, németet követnek
Sok magyarok, arra pántlikát szövetnek.
Minden magyarságot, látom, félrevetnek,
De félek, még végre seggünkbe lövetnek.

LÓRÓS 1989, 116–117.

A Nyitra megyei Kelecsényi József által feljegyzett 6 strófás, hazafias szemléletű pasquillus ugyan-
ezt a témát variálja, hasonlóan durva stílusban:

4. Hej, Kristóf Erdődy, baszom az anyádat,
Ne csúföld a magyart, változtasd ruhádat!
Vedd fel nadrágodat, tedd le a plundrádat,
Bassza meg az ördög az alsó pofádat!
6. Ezt én nemcsak írák egyedül magadnak,
Hanem minden dupés, plundrás magyaroknak,
Kik hozzád hasonlók. Megmondhadd azoknak,
Hogy huncfut a nevek, baszom az anyjokat!

Kelecsényi József gyűjteménye (1832–1840) STOLL 783. 32b–33a.

I.

- ⁶ *zsellér* – saját ház nélküli gyalogjobbágy
⁸ *muskatér* – muskétás katona (ném. Muskateller)
³¹ *plundra* – eredetileg: buggyos térdnadrág; később: ócska, rossz ruha (ném.)

12. vsz. *dupé* – paróka (bodorítással a fül fölött)

15. vsz. *stifli*, *strimfli* – csizma, harisnya

106.

+ I. *Lócsei ék.* (1768) 6–7. *ARIA DE GERMANO*. Ks.: *Hol vagy te már, tetves német?*

II. *Nagy Iván-féle kolligátum* (1790–93) STOLL 401. 65a–b. Ks.: *Hol vagy te most, tetves német?*

5 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1–3., 6., 5.

Refrénsora variálja a becsmérlő kifejezéseket. 1–3. vsz. *tetves, taknyos, rühes*; 4. vsz. *tetves, taknyos, rongyos*; 5. vsz. *tetves, taknyos, huncfut*.

Az ének feltételezhető mintája az azonos metrumú (8, 8, 8, 8, 4), szintén megszólítással kezdődő gúnydal, a *Hol vagy te most, nyalka kuruc*, mely a Rákóczi-szabadságharcnál mindenképp későbbi, először 1728-ban bukkan fel (VARGA 1977b, 652–654., 218. sz.).

Néhány évtizeddel későbbi változata: *Gödör József népdalgyűjtése* (1846) MTAK Irodalom 8r 206/113. 24. sz. (Szend, Komárom vm.). Kiadva: KODÁLY-GYULAI 1952, 50.

1. Hol voltál te akkor, német,
Mikor Bécsben az ég zörgött?
Hogy a fene meg nem evett,
Hogy a mennykő meg nem ütött,
Huncfut német, cudar német!
2. Minek jöttél magyar közé,
Mikor Bécsben élélhettél,
Bécsben elég béka vagyok,
Melyből élhetsz úri módon,
Huncfut német, cudar német!
3. Hol vetted a bugyogódat,
Ezer ráncú hacukádat,
Melyben hízlaltad marhádat,
Baszom, német, kurvanyádat,
Huncfut német, cudar német!

A szövegcsalád folytatása az *Ó, te csudálatos német* kezdetű szöveg. Többek között: *Arany János népdalgyűjteménye* (1874) 7. sz. (dallammal együtt), jegyzetei: KODÁLY-GYULAI 1952, 109–110.

cím Ének a németről

- 4 *pecselttél* – becsülttél
8 *parolára* – kézfogásra; itt: becsületszóra
12 *plundrádat* – eredetileg: buggyos térdnadrágodat (ném.); később: ócska, rossz ruha jelentésben is

107.

- I. *Vegyes gyűjtemény* (1767) STOLL 287. 7a–b. Ks.: *Szegény puntra német*
6 vsz., sorrendjük a III.-hoz képest: 1., 2., 3^v, 6., 5., 7. Bár ez a legkorábbi vers, melynek szövegét variálják, bővítik a későbbiek, a helyenként olvashatatlan, szótagszámhibás lejegyzés miatt nem közöltük.
- II. *Ekeli gyűjtemény* (1767–90) 252b–253a. Ks.: *Szekény puntra németi*
7 vsz., sorrendjük a III.-hoz képest: 1–7. Ebben jelenik meg először a magyar ételekről szóló 4. vsz. Szerkezete tulajdonképpen még az I.-vel azonos.
- + III. *Dávidné Soltári* (1790–91) STOLL 393. 133. sz. Ks.: *Szekén puntra németi*
Kiadása: KÜLLŐS 1995, 175–76. (részletek)
Más a szerkezete, mint az előző két változatnak.
- IV. *Rákosi Sámuel Holmija* (1785–91) STOLL 409. 78b–79b. *VILÁGI ÉNEK*. Ks.: *Szegény puntra németi*
7 vsz., sorrendjük a III.-hoz képest: 1–4., 6., 7., 5.
- V. *Veress Márton-ék.* (1793) STOLL 419. 60a-b. *NÉMETH ORDASSÁG*. Ks.: *Szekén puntra németi*
6 vsz., sorrendjük a III.-hoz képest: 1., 3., 4., 6., 5., 7.
- + VI. *Adorján Imre-ék.* (XVIII. század 2. fele) STOLL 446. 1. sz. *MIKOR A NÉMET BEJÖTT CSÍKBA*.
Ks.: *Enim pluntrát németi*
Kiadása: T. NAGY 1877/II. 154–155.
Számos új, a székelyföldi viszonyokra utaló strófiával bővült változat.
- VII. *Gúnyversek kézírata* (XVIII. század vége) STOLL 492. 83a–84a. *EGY NÉMETES MAGYAR ÉNEK*.
Ks.: *Enim puntra némete*
6 vsz., sorrendjük a III.-hoz képest: 1., 2., 6., 4., 7., 5.

- VIII. *Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye* (XIX. század eleje) STOLL 531. III. 135a–b. Ks.: *Szekén puntra Némethy*
7 vsz. A III. szöveg Jankovich-féle másolata apróbb ejtésbeli és szótagszámhibákkal.
- IX. *Pálóczy Horváth Ádám: Ötödfélszáz énekek* (1813) STOLL 639. 310. *NÉMET KATONA*. Ks.: *Mikor én kátuna folt*
Kiadása: BARTHA–KISS 1953, 403.; *ÉP* 248. (152. sz.)
4 vsz., dallammal. A vsz.-ok sorrendje a III.-hoz képest: 6., 2., 7., 3.
- X. *Családy József-ék.* (1814–19) STOLL 645. 57–58. Ks.: *Szekény puntrás németik*
4 vsz., sorrendjük a III.-hoz képest: 1., 6., 3., 2. Az 1. vsz. négysorossá redukálódott.
- XI. *Énekeskönyv* (1810-es évek) STOLL 684. 16b. Ks.: *Szekén puntra németi*
7 vsz., sorrendjük megegyezik a III.-kal.
- XII. *Kecskeméthy Csapó Dániel Holmija* (1826–30) STOLL 735. III. 4b–5a. *A NÉMET DALLJA*. Ks.: *Szekén puntra németi*
7 vsz., sorrendjük megegyezik a III.-kal.

A német katona tört magyarságú panaszéneke őt magát teszi nevetségessé. A makaronikus vagy rosszul beszélt nyelv az egyik legtöbbet használt humorforrás és stilisztikai fogás a XVII–XVIII. századi közköltészetben. (Erről bővebben I. KÜLLÖS 1995.)

A VI. változatot először közlő T. NAGY Imre azt írta: „Ebben a maró gúny még a nyelvezettel is fokozódik. Szerzője bizonyosan nem a legalsóbb osztályba tartozott, mert sok helyen némileg felismerhető az is, mintha a német szókötést is ismerte volna. Eredete azon időszak elejére tehető, mikor a madéfalvi veszedelem után, az erőszakos fegyverletételkor, a székelység közé német katonatisztek alkalmaztattak.” (1877/II. 155.)

A III/31–36. sorai a *Lóskay-kódex*ben önállóan is felbukkannak. Ez tűnik az ének legismertebb közhelystrófájának:

Mikor én kátuna fút,
Piszon Isten, nát úr fút.
Kufárvelba mikor meg fúlt,
Tuk hus, lud hus én is mekprancsolt.
Kosztanik sekbe ruk fult,
Kusztaszszonnak fekszik fult.

Lóskay-kódex (a XVIII. század 2. fele) STOLL 500. 122b.

Nyilvánvaló, hogy az idegen, zsoldos hadsereg ellátása komoly társadalmi probléma a XVII–XVIII. században, s ez a közköltészet különböző műfajaiban és műformáiban is megjelent. (Itt természetesen csak a téma komikus oldalát érinthetjük.) A bekvártélyozott német katona (Germanus) követelőzése és szöváltása a parasztemberrel (Rusticus) a *Nagy Sándor és Diogenész* c. (Kolozsvár, 1720) református iskoladráma egyik közjátéka. A magyar paraszt a beszállásolási kötelezettség miatt panaszodik. A német katona tört magyarsággal válaszol:

Csak tikmona, tikhús te nekem meghozza,
Jó bor, fejtér kenyér enyim has megtartsa.
Meleg ház, lágy párnát ha te nékem adja,
Úgy én parasztember soha is nem bántja.

RMDE XVIII. 1/1. 21. sz., 488–491. sor

A paraszt, mivel már semmije sincs, mindenét felették a katonák, nagy botjával akarja „kedvét keresni” a németnek, aki így fenyegetőzik:

Ó, tu, pernehajder, gonosz parasztember,
Mégis te énelem csinálni csak sok per!
Ha nincs tikhús, abrak, nesze enyim fegyver,
Te menj el a tábor, nem léssen én rajter!

RMDE XVIII. 1/1. 21. sz., 504–507. sor

A magyar nyelvet csak törve beszélő német katona figurája a korszak műköltészetében is helyet kapott. Leghíresebb előfordulása Gvadányi József *Aprékaszionja*, a *Falusi nótárius* 2. része (a részeg németek mulatozása), továbbá KAZINCZY Ferenc *A német fiú* c. verse (RMKT XVIII/II. 48. sz.).

. Egészen hasonló motívikájú, szegénységéről tört magyarsággal panaszkodó szlovák éneket is ismerünk az 1830-as évekből:

1. Jaj, én szegény tótocksá,
Nincs gátyámba fótocská,
Zenyim szűröd is zócska,
Nincs van kenyer tariszná,
Hiába vágyom tótjá,
Nem jól meg ván a kocká.
2. Zenyim nadrág ugy fázni,
Májdnem belékákálni.
Csizmáziá zeb tojtá
Zenyim csizmad nem várrtá,
Mert ázt tudjá, há vártná,
Zereg háráng fizetná.
3. Mikor megyem a konyhá,
Juskulicá megkinnyá,
Zurkos leány ázt mondjá:
Hogy ő szárjá, tót kápjá.
Jaj, én zegény tótocksá,
Zerdeg téged há hoztá!
4. Mást á Jánkó nincs penyáz,
Zenyim zapád messzi ház,
Mikor zengem elkuldtá,
Egy polturá megádtá,
Sztrela tvoje matyeri,
Mást ázt is visszakéri.
5. Jáj, én zédes jó májkó,
Deglik a tied Jánkól
Ha te engem mást látnád,
Zabkalácská megsutnád,
Sós vizeddel megkennád,
Zenyim gyomrod megráknád.
6. Én több könyve nem rontjá,
Csak leszem zegény tótjá,
Gyuca veszi hátará,
Csipke tárisnyájába,

Ha megveszi zasszonyka,
Májd ádjá kis szálonká.

Pintér Endre népdalgyűjteményének 2. folytatása
(MTAK Irodalom 8^r 206/40.) 274. sz. *Tót diák panasza*

Főszövegünk folklórváriánsai pl.: *Uszkay Mihály küldeménye* (1840-es évek, Tiszahát) MTAK Irodalom 8^r 206/120. 29. sz. (*Szegény panyókás németi*), ennek nyomán kiadta ERDÉLYI 1846–48, III. 181. sz.; BARTALUS 1873–96, IV. 46. sz.; HODOSSY 1940, 75.

III.

- 1 *puntra* – plundra, buggyos trédnadrág
10 *komplementir* – kompliment (fr.–ném.), bók, meghajlás köszönésképpen
27 *Herr Jézusz* – Úrjézusz
28 *prót* – kenyér (ném. Brot)
33 *Kofártilyban* – kvártélyban, szálláson (lat.); laktanyák híján a katonákat magánházaknál szállásolták el
37 *strimfli* – harisnya (ném.)
39 *kaputrák* – kaputrokk, hosszú katonaköpeny, később felsőkabát (ném.)

VI.

- 28 *Stipli* – csizma (ném. Stiebel)
40 *tróger* – szállító-, rakodómunkás, hordár (ném. Träger)

•

Dallamát a IX. változat nyomán közöljük, Bartha Dénes átíratát követve (BARTHA–KISS 1953, 668.):

Mikor én ka - ti-na folt, Is-ten ugyseg nad ur folt,
Tu-ros tas-ka nem szeret folt, Bor, pecse-ne én megprancsolt,
Kasztasszonnak fekszik volt, Kasztának sek - be rug folt.

108.

Alsókubini kézirat (1771–82) STOLL 344. 57a–b. *A NÉMETEKRŐL SZÉPARIA*. Ks.: *Mindjár enkem megfadi*

A 107. szöveg parafrázisa, nyilván azonos dallamra (7, 7, 8, 8, 7, 7) énekelték. Írásmódját szándékosan nem modernizáltuk. Egyetlen forrása felvidéki eredetű.

Az utolsó versszakból arra következtethetünk, hogy ez a dal (utcán, vásárban?) ponyván árult és énekelt csúfoló volt, amit később másoltak be egy kéziratot füzetbe.

- 4 *nix ed lepén* – egy lepény sincs
 16 *Minden német fan nemzetes* – értsd: minden német nemes ember
 20 *plunter* – plundra; eredetileg: buggyos térdnadrág, később: ócska, rossz ruha
 31 *fílé* – vale, azaz: Isten hozzád! (itt: búcsút mondom)
 35 *enyim hausz elmedi* – elmegyek haza (ti. Németországba)
 42 *enim hausz spatirozom* – hazasétálok (ti. Németországba)

109.

- + I. *Világi énekek* (1780-as évek) STOLL 390. 8a. Ks.: *Minápon Döbröcönben Bécs felé utaztam*
 II. *Horváth András-ék.* (1799–1800) STOLL 444. II. 4b–5a. Ks.: *Minapában Döbröcönbül Bécs felé utazván*
 6 vsz., sorrendjük a IV.-hez képest: 1–5., 7. A IV. szöveg 11–12. sora itt (az I.-höz hasonlóan) a 4. vsz.-ban, a 15–16. sorban áll.
 III. *Vassdinyey Péter-ék.* (XVIII. század vége) STOLL 513. 6b–7a. Ks.: *Minapában Döbröcönben Bécs felé utaztam*
 4 vsz. Az I. változata.
 + IV. *Györi ék.* (XIX. század eleje) STOLL 527. 12–13. Ks.: *Nyár-tavasszal Debrecenből Bécs felé utazván*
 A leghosszabb variáns; 6. vsz.-a egyedi, másutt nem fordul elő.
 V. *Resetka János-ék.* (1801) STOLL 560. 20a–b. *A NÉMETEKRŰL.* Ks.: *Minapában Döbröcönbül Bécs felé utaztam*
 6 vsz., sorrendjük a IV.-hez képest: 1–5., 7.
 VI. *Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye* (XIX. század eleje) STOLL 531. X. 8a. Ks.: *Minapában Debrecenzből Bécs felé utaztam*
 6 vsz., sorrendjük a IV.-hez képest: I/1., 2., 3^v, 4., 5^v (az 1. sora hiányzik, a 4. megismételve), 7^v.
 VII. *Baky Rudolf-ék.* (1813) STOLL 634. 11a. Ks.: *Minapában Debrecenből Bécs felé utaztam*
 4 vsz. Az I. változatnak megfelelő sorrendben. Dunántúli feljegyzés.
 VIII. *Kelecsényi József gyűjt.* (1832–40) STOLL 783. 76a–b. *AZ EBADTA NÉMETEK.* Ks.: *Minapában Debrecenzbül Bécs felé utaztam*
 5 vsz., sorrendjük a IV.-hez képest: 1., 2., 5., 7., 4^v (a 9. + 14–16. sor)
 A 4. (= IV/7.) vsz.-ot még egyszer leírta a lap aljára ezzel a zárósorral:

Vigye ördög gonosz lelkét!

Kálmány Lajos szerint az ének történelmi háttere „az 1784–1789 közt lefolyt utolsó nagy német bevándorlás, amikor tömegével jöttek a rongyosok, akik itt kaptak felszerelést. [...] Láttukra a magyarság leigázásának képe vetődik fel. Ám a vers konklúziója itt is csak csendes rezignáció.” (KÁLMÁNY 1952, 238.)

Meglepő a több korabeli forrásban is előforduló Döbröcön hangalak. A 2. sor a legtöbb változatban romlott. A legvalószínűbb a IV. változatban olvasható verzió.

Folklorvariánsai pl.: *Népdalok névtelen beküldőtől* (1846) MTAK Irodalom 8° 206/108. 20. sz.; ERDÉLYI 1846–48, I. 300. sz.; KÁLMÁNY 1891, III, 261.; KÁLMÁNY 1952, 30/A (régi pécskai kéziratból); 30/B (Szóreg), ugyanitt további kiadatlan népi variánsokat is felsorol.

I.

- 9 *bugortariszna* – butyortarisznya, batyu (ÚMTSZ I. 622.)

IV.

- 11 *canda* – condra, durva gyapjúposztó. Itt: pejoratív értelemben, rongyos ruha
 21 *pentelben* – a pendely szoknya alatt viselt, vászon női ing (MTSZ I. 244.), itt gúnyosan a hosszú férfiingre mondják; *hacukában* – rövid vászon köntösben, felsőkabátban
 26 *karmazsinból* – finom, vöröses színű bőrből

I. 3. g. Vegyes idegenszófűlők

110.

Szádeczky Miscellania (1755) STOLL 251. 268. OLÁH. Ks.: *Vinyitz moj Unguri, oj szpuna vare tse!*

Román–magyar makaronikus koldusének, hallomás után leírva. A szerző, ill. lejegyző valószínűleg nem tudott jól románul. A felező 12-es versformába kényszerített, utcanyelvi román szavak magyar kifejezések helyett állnak. A hanyagul feljegyzett, szintaxisból kiszakított töredékek hipotetikus, modern olvasatáért Demény István Pál és Szilágyi N. Sándor kolozsvári kutatóknak mondunk köszönetet. Szószedet helyett a kijavított, mai helyesírású román és a „lefordított” magyar verziót adjuk közre.

1. Veniți, măi Unguri, voi spune oare cel După capre mai mult <i>soha</i> nu m-oi duce, Mai bune la <i>kunyha</i> cu <i>vágó kés</i> face Bucate din carne să mie bun pice [?]	1. Gyertek, hé, magyarok, vajon mit fogok mondani! Kecskék után <i>soha</i> többé nem fogok menni, Inkább a konyhában a <i>vágó késem</i> mel Darabokat vágok a húsból, hogy nekem jól essen.
2. <i>Nézzetek, mert vagyok círpit harisnyába,</i> <i>Erősen izzadva rongyos opincikába,</i> <i>A minap fektembe la vetre konyhába</i> <i>Elégett de n-apoi, s vakarom hejába.</i>	2. <i>Nézzetek, mert vagyok foltos harisnyába,</i> <i>Erősen izzadva rongyos bocskorban,</i> <i>A minap fektembe a tűzhely(ek)nél, a konyhában</i> <i>Elégett hátulról, s vakarom hejába.</i>
3. Rogu-mă, domnului, <i>nyomorúságimot,</i> Și doamna la mine, <i>șchiopu lábaimot,</i> Ajutorăți amu săracul <i>torkomat,</i> Să mă poți lecuri <i>bágyadt inaimot!</i>	3. Szánd meg hát, jó uram, <i>nyomorúságimat,</i> És te is, asszonyom, <i>sánta lábaimot,</i> Segítsétek mostan a szegény <i>torkomat,</i> Hogy megorvosoljad <i>bágyadt inaimot!</i>

111.

Kresznerics Ferenc dalgyűjteményei (1790–1809) STOLL 399. II. 128a. Ks.: *Gyere be, rongyos zsidó*

Míg a XVII–XVIII. századi iskoladrámákban a zsidó kereskedő és kocsmáros tört magyarságú beszédével vált komikus zsánerfigurává, ebben a közköltészeti rigmusban a vándorkereskedő (batus, tollas, rongyos, rőfös) zsidót a foglalkozása teszi idegenné, emiatt csúfolják. Ez a kicsit lenéző és távolságtartó szemlélet és hang él tovább a zsidó kereskedőkkel, kocsmárosokkal szemben a XIX–XX. századi magyar folklórban is.

Egyelőre társtalan szöveg, de az 1820-as években már vándorstrófa-ként találkozunk vele egy kontaminált dalban:

Józi zsidó, Józi zsidó,
Van-e nálad pirosító?
Vagyon nálam pirosító,
De nem galambodra való.

Hasznos Mulatságok (1824) I. félesztendő, 97.
Somgyi ének. Ks.: *Elhajtom a zsidókat a Sióra mezérláb* (3. vsz.)

Ugyanez a motívum az 1840-es évekből:

514

Hallod-e, te batyus zsidó,
Van-e nálad pirosító?
Az én rózsám olyan sárga,
Rámegegyen száz forint ára.

Bárany Ágoston küldeménye Nagybecskerekéről (1846)
MTAK Irodalom 8^r 206/101. 2. sz.

Folklorvariánsai pl.: *Szell Farkas: Népdalok (1863)* MTAK Irodalom 8^r 147. 135. sz.; *Kiss Lajos kézírata (1864–79)* OSZK Ms. mus. 483. I. 262. sz.; *BARTALUS 1873–96, IV. 66. sz.*; *LIMBAY 1880–1888, III. 600. sz.*; *MNGY II. 222., 10. sz. (lánycsúfolóként)*
MNGY II. 221., 9. sz.:

Hallja-e kend, Iczik zsidó,
Van-e kendnél pirosító?
Halvány a babám orcája,
Ráfér három forint ára.

A szentesi utca végén
Megégett a deszka bódé.
Benne égett Iczik zsidó,
Mindenféle pirosító.

KERÉNYI 1982, 147. „Egy időben egy pesti kuplé hatására országosan ismert volt ez a dallam”
(árusdalként):

Itt van az ócsó zsidó,
Nála a pirosító.
Kinek rücskös a pofája,
Vegyén pirosítót rája!
Hét, hét, minden darab hét!

I. 4. Város- és falucsúfolók

Hat, egymástól minden tekintetben különböző szövegcsaládot adunk itt közre. A témájuk közös: konkrét helységek, régiók, helyi szokások kifigurázása; de korabeli népszerűségük, ismertségük korántsem azonos. Közel ötven előfordulásával a *Van egy hitván, tetves, rongyos vá-, vá-, város* (112. sz.) viszi el a pálmát – jóllehet ez az ének nem is annyira egy város, inkább egy bizonyos közösség életének, moráljának kipellengérezésére szolgál. Dadogós sorvégei számos kétértelműség forrásává váltak; ez a verselési technika különösen jól érvényesül a latrikánus énekeknél. Ezzel szemben az igazi falucsúfolók stílusában költött 116. rigmust eddig sajnos csak egy feljegyzésben találtuk meg. A 115. számú tréfás geográfia a mendikáns mulattató versekkel mutat közeli rokonságot. Magában áll és csak jobb híján soroltuk ide a 114. verset, akárcsak a (kúnságiak korrupciós kalandján mulató) 113. számú verses anekdotát. A dunántúli és tiszántúli magyar nyelv és szokások összehasonlítását (117. sz.) – a jobb magyarnak tartott alföldiek, sőt kifejezetten a hajdúságiak javára – az ország nyelvi, kulturális megosztottságát jelző egyik első nyom közköltészetünkben. Az ének számos változatban volt ismert; válaszul a polgárosultabb dunántúli kultúrát dicséző énekek, parafrázisok is készültek.

- I. *Szolga Mihály diáriuma* (1745–63) STOLL 249. 109a. Ks.: ismeretlen
Jelenleg lappangó, eredetileg 19 sorból álló szöveg. Csak utolsó vsz.-át adta ki BAROS 1905, 100.
- + II. *Collectanea poetica* (1764–84) STOLL 271. 59b. *NOTA FACETA*. Ks.: *Van egy hitván, tetves, rongyos vá-, vá-, város*
- III. *Ekelí gyűjtemény* (1767–90) 107a–b. Ks.: *Vagyon egy rossz, tetves, rongyos va-, va-, város*
7 vsz., sorrendjük megegyezik a II.-kal.
- IV. *Lócsei ék.* (1768) 162–164. *ARIA DE CIVITATE*. Ks.: *Van egy tetves, rühes, rongyos vá-, vá-, város*
8 vsz., sorrendjük a IX.-hez képest: 1., 2., 4., 6., 5., 7., 8., 14. A máshol megszokott szótagszámok ingadoznak. Ez talán egy recitativabb előadásra utal. A sorvégi, félreérthető szókezdetek itt teljes trágár szavakká állnak össze, így több helyen elrontják az ének poénjait.
- V. *Szíveket Újító Bokréta* (1770) STOLL 299. 35. sz. Ks.: *Van egy hitvány, tetves, rongyos vá-, vá-, város*
Kiadása: VERSÉNYI 1914, 83.; HARGITTAY 1983, 62. sz.
8 vsz., sorrendjük a IX.-hez képest: 1., 2., 7., 4–6., 8., 14.
- VI. *Herschman István-ék.* (1773–90) STOLL 310. 92. Ks.: *Van egy koszos, tetves, rongyos vá-, vá-, város*
Nj.: *Pprium* (= *Proprium*, azaz a saját dallamára, a szokásos dallamra)
5 vsz., sorrendjük a IX.-hez képest: 1–3., 7., 14. A másoló jelzi, hogy a szakaszok két utolsó sorát meg kell ismételni.
- VII. *Erdélyi-ék.* (1779) STOLL 332. 10b–11a. Ks.: *Van egy híres-nevezetes va-, va-, város*
12 vsz., sorrendjük a IX.-hez képest: 1., 2., 4., 5., 10., 6., 11., 7., 12., 13., 8., 14.
- + VIII. *Verseghy Magyar Parnassusa* (1780) STOLL 338. 36a–37a. *RÁGALMAZÓ NÉP*. Ks.: *Van egy híres, hegyes-völgyes vá-, vá-, város*
Megegyezik a IX. változattal.
- + IX. *Verseghy-ék.* (1781) STOLL 343. 47a–b. *RÁGALMAZÓ NÉP*. Ks.: *Van egy híres, hegyes-völgyes vá-, vá-, város*
Megegyezik a VIII. változattal. Dallammal.
- X. *Alsókubini kézirat* (1779–82) STOLL 344. 20a–21a. Ks.: *Van egy híres, hegyes-völgyes vá-, vá-, város*
13 vsz., sorrendjük a II.-hoz képest: 1–4., IX/10., 5., IX/7., IX/11., IX/9., IX/12., IX/13., 6., 7.
- XI. *Mólnár-ék.* (1784–1826) STOLL 359. 101b. Ks.: *Vagyon egy rossz, hitván, rongyos vá-, vá-, város*
3 vsz., sorrendjük a II.-hoz képest: 1., 2., 7. Vö.: a XLIII. variánssal.
- XII. *Jankovich Miklós: Magyar világi énekek* (1789–93) STOLL 383. 29b. Ks.: *Van egy híres, tetves, rongyos vá-, vá-, város*
9 vsz., sorrendjük a IX.-hez képest: 1., 2., 4., 5., 12^v, 13., 7., 8., 14.
- XIII. *Jankovich Miklós: Magyar világi énekek* (1789–93) STOLL 383. 69b–70a. *RÁGALMAZÓ NÉP*.
Ks.: *Van egy híres, hegyes-völgyes vá-, vá-, város*
Szó szerint megegyezik a Verseghy Ferenc által lejegyzett VIII–IX. változattal, de itt következetes a sorvégi „dadogás”. Jankovich megjegyzése az énekről: „Faludinak tulajdonítják.”
- XIV. *Dávidné Solári* (1790–91) STOLL 393. 48. sz. Ks.: *Van egy hitván, rongyos, rühes vá-, vá-, város*
10 vsz., dallammal. Sorrendjük a II.-hoz képest: 1., 2., 9. + 18–20. sor, IX/7., E1–E5, 14. Az ének 3. strófája összevont. Az *Ott azért csakhamar megszól-, szól-, szólják* kezdősor folytatása az II/5. vsz. 2–4. sora. Csak az 1–4 és 14. szakaszok városcsúfolók, az egyediek latrikánus strófák. A legszelvidebb a XV. forrásban *kára ~ Sára* rímmel fordul elő:
- E1 = 5.   Deákoknak is van egy kis ká-, ká-, károk,
Mert elment az utcájukból sár-, sár-, sár-,
Sáros az út Tordára,
Nem mehetsz az aknára.
- XV. *Szeel Imre-ék.* (1790–94) STOLL 404. 155–56. Ks.: *Júliusban szépen peng a ka-, ka-, kasza*
4, főként latrikánus vsz.-ból áll. Záróstrófája megegyezik főszövegünkével.
- XVI. *Rákosi Sámuel Holmija* (1785–91) STOLL 409. 76b–77a. Ks.: *Van egy tetves, rongyos vá-, vá-, város*
8 vsz., sorrendjük a IX.-hez képest: 1., 2., 7., 4–6., 8., 14. Előtte a kéziratban egy kuruc kori városoroló vers: *Télben, nyárban tele sárral Enyednek utcája* (I. kiadva RMKT XVII/14. 179/II. sz.)

- XVII. *Miskolci melodírium* (1792) STOLL 414. 2a. Ks.: *Júliusban frissen peng a ha-, ha-, hasza*
3 vsz., latrikánus tartalmú ének. Záróstrófája megegyezik főszövegünkével.
- XVIII. *Veress Márton-ék.* (1793) STOLL 419. 82a. Ks.: *Van egy hitván, tetves, rongyos vá-, vá-, város*
7 vsz., sorrendjük a IX.-hez képest: 1., 2., 6., 5., 7., 8., 14. Záróvsz.-ának csak a kezdősora és a 2. sor fele van leírva.
- XIX. *Vass János-ék.* (1797–1812) STOLL 434. 17a–b. Ks.: *Van egy híres, nevezetes vá-, vá-, város*
13 vsz., sorrendjük a IX.-hez képest: 1., 2., 4–6., 10., 7., 11., 9., 12., 13., 8., 14. Csaknem szó szerint megegyezik a XXX. változattal.
- XX. *Énekes Gyűjtemény I.* (1799) 75. sz. *FURCSA ÉNEK.* Ks.: *Van egy koszos, tetves, rongyos vá- vá-, város*
8 vsz., sorrendjük a IX.-hez képest: 1–4., 6–8., 14. Kapcsolatban áll a IV. és VI–VII. változatokkal (ezek korábbiak), továbbá a XXI. variánssal (azt innen másolhatták).
- XXI. *Horváth András-ék.* (1799–1800) STOLL 444. I. 1b. Ks.: *Van egy koszos, tetves, rongyos vá- vá-, város*
8 vsz., valószínűleg a XX. másolata.
- XXII. *Horváth András-ék.* (1799–1800) STOLL 444. I. 36a–b. *EGY HÍRES VÁROSRÓL.* Ks.: *Van egy híres, hegyes-völgyes vá-, vá-, város*
14 vsz., sorrendjük a IX.-hez képest: 1–5., 10., 6., 11., 9., 12., 13., 7., 8., 14. Igen közeli szövegvariánsa a X.-nek.
- XXIII. *Finck-ék.* (XVIII. század vége) STOLL 491. 28a–b. *EGY VILÁGI ÉNEK.* Ks.: *Amott vagyon egy ringyos-rongyos vá-, vá-, város*
7 vsz., nagyobb részt latrikánus tartalmú, csak formája, valamint nyitó- és záróstrófája köti ehhez a szövegcsaládhoz.
- XXIV. *Thaly-kolligátum* (XVIII–XIX. század) STOLL 511. 154a–155a. *FURCSA ÉNEK.* Ks.: *Van egy koszos, tetves, rongyos vá-, vá- város*
8 vsz., sorrendjük a IX.-hez képest: 1–4., 6., 7v, 8., 14. Valószínűleg a XX. korrigált másolata.
- XXV. *Pater Vitus verseskönyve* (1800 k.–1831) 100–101. *A RÁGALMAZÓKRÓL.* Ks.: *Van egy híres, tetves, rongyos vá-, vá-, város*
14 vsz., sorrendjük a IX.-hez képest: 1., 2., 4., 5., 10., 6., 11., 9., 13., E1, E2, E3, E4, 14. (csak első sora). Egyedi vsz.-ai:

- E1 = 10. Korcsmán asszonyok torkokat mos-, mos-, mossák,
Ha jól isznak, inaikot fo-, fo-,
Fosógém a tó mellett,
Lócsere cigánt illet.
- E2 = 11. Lyánok is ott egytől egyig locs-, locs-, locskák,
A jóerkölcs-megtartásban pocs-, pocs-,
Pocséta, esős idő,
Borjatlan téhen meddő.
- E3 = 12. Mindenik, hogy dologtalan, lus-, lus-, lustul,
Hogy hamar nincs szerencséje, bú-, bú-,
Bunda, gallér, kacagány,
Nem kapós a vén leány.
- E4 = 13. Akkor írta egy ezeket, hall-, hall-, halljad,
Ha rosszul volt szilvalévtől, fal-, fal-,
Falu farkán bilíndek,
Bikát kerget szilíndek.

- XXVI. *Magyar- és erdélyországi Nemzeti Kalendárium* (1801, Pest–Pozsony) *ÚJ PANASZ.* Ks.: *Van egy rongyos, rihes, tetves vá-, vá-, város*
13 vsz., sorrendjük a IX.-hez képest: 1., 2., 4., 5., 10., 6–8., 11., 9., 12–14. Magányos változat, a későbbi kéziratok számára nem szolgált forrásul.

- XXVII. *Budai Zsuzsánna-ék.* (XIX. század eleje) STOLL 520. 14b. Ks.: *Júliusba szépen peng a ka-, ka-, hasza* 4 vsz., latrikánus. Záróstrófája megegyezik főszövegünkével.
- XXVIII. *Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye* (XIX. század eleje) STOLL 531. III. 48a–b. Ks.: *Van egy hitván, rongyos, rühes vá-, vá-, város* 10 vsz. A XIV. másolata.
- XXIX. *Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye* (XIX. század eleje) STOLL 531. IV. 20a–b. Ks.: *Van egy híres, nevezetes vá-, vá-, város* 12 vsz. A VII. másolata.
- XXX. *L. J. énekeskönyve* (XIX. század eleje) STOLL 535. 22a–b. Ks.: *Van egy híres, nevezetes vá-, vá-, város* 12 vsz., sorrendjük a IX.-hez képest: 1., 4–6., 10., 7., 11., 9., 12., 13., 8., 14. Egy vsz. híján (2.) csaknem szó szerint megegyezik a XIX. változattal. Ilyen „félrehallott” sorok is előfordulnak benne: *Báró módon rossz hárt tenne* (vö. a IX/13. vsz. kezdősorával).
- XXXI. *Nihelszki Dávid-ék.* (1806–24) STOLL 584. 125. Ks.: *Júliusban szépen peng a ka-, ka-, hasza* 7 vsz., latrikánus. Záróstrófája megegyezik főszövegünkével.
- XXXII. *Legújabb Magyarország fő Buda városi új és ó magyar kalendáriom* (1807, Buda) OSZK 1491/1807 Ks.: *Van egy híres, hegyes-völgyes vá-, vá-, város* 11 vsz., sorrendjük a IX.-hez képest: 1., 2., 4., 5., 10., 6., 7., 11–13., 8. Tördelési okokból a szokásos záróstrófa már nem fért a kalendáriumba. Az ének a mulatságos történetek között szerepel, az alábbi bevezetővel:
 „Még egyet majd elfelejtettem volna: szarándokságomban, midőn a jegek királyánál kém voltam, történt, hogy a Balaton tó mellé, Szamárdi faluba vetemedtem; minthogy annak a falunak neve is már idegenített, másképpen pedig a bélem felette nyertem, gondolván, hogy talám a kan füstösnél irgalmas és emberséges földimre találok, ki legalább tokorcso hasamat könnyen keresett alamizsnálkodásával megenyhítse. Mert másképpen az efféle szentesek teljes becsülettel szoktak lenni; de bezzeg másképp találtam itt a foltot füstös reménységemre vetni. Mindazonáltal, hogy tanult embernek és asztalához érdemesnek lenni esmérjen, tehát midőn nagy komplexummal süvegvetve hozzája járulnék, üdvözlésem után előlrántám csukahegedűmet, és ennek hangicsálása mellett eldanultam ama hajdani Busa nótáját ilyenképpen ...”
- XXXIII. *Wén József-ék.* (1809–10) STOLL 610. 82–83. Ks.: *Júliusban szépen peng a ka-, ka-, hasza* 5 vsz. A szokásos záróstrófa itt a 2. szakasz. Latrikánus strófái közt a városcsúfoló tematika is megmarad:

4. A városi vargák igen dur-, dur-, durvák,
 A leányi annál nagyobb kur-, kur-,
 Kurrogatni, kergetni,
 A szép leányt ölelni.

A hegedős-hagyományra utal a hallgatóság „megtréfálása” a záróstrófában:

5. Akik ezen verseket ha-, ha-, ha-, hallják,
 Az orrokat a seggembe du-, du-,
 Dugó kell a hordónak,
 Jó bor a magyarnak.

- XXXIV. *Sebestyén Gábor-ék.* (1810–13) STOLL 617. 110a–111a. Ks.: *Júniusban szépen peng a ka-, ka-, hasza* 11 vsz. Latrikánus változat, csak a szokásos záróvsz. (itt a 9.), továbbá a következő oldalon, nyilvánvaló toldásként szereplő 1–2. vsz. (itt 10–11.) tartozik szövegcsaládunkhoz.
- XXXV. *Pálóczy Horváth Ádám: Ötödfélszáz énekek* (1813) STOLL 639. 297. sz. *BA-BA-BARÁT.* Ks.: *Van egy hitván, tetves, rongyos vá-, vá-, város*
 Kiadása: BARTHA–KISS 1953, 392.; *ÉP* 234. (143. sz.)
 4 vsz., sorrendjük a IX.-hez képest: 1., 4., 5., 14. Dallammal.

XXXVI. *Révész Pál-ék.* (1813–15) STOLL 640. 16b–17a. Ks.: *Van egy hitván, tetves, rongyos vá-á-ros*
11 vsz. Ebben a változatban a városcsúfoló és a latrikánus énektípus egybekapcsolódott. Az 1–6.
és 11. szövegcsaládunkhoz tartozik, sorrendjük a IX.-hez képest: 1., 2., 4., 5., 7., 6., ill. 14. Az
ének 7–10. vsz.-a latrikánus. A szokásos záróstrófa utolsó szavai a lapszél miatt csak bizonytalanul
olvashatók.

XXXVII. *Holmik és nóták* (1823–24) 145. sz. Ks.: *Júniusban szépen peng a ka-, ha-, kasza*
11 vsz., sorrendjük a II.-hoz képest: E1, 1., 2., IX/3^v, 5^v, 4^v, E2, IX/7^v, 6., E3, 7. Kevert műfajú
szöveg, amelynek egyedi versszakai latrikánus tartalmúak. A kéziratban (ismeretlen kezdősorral)
egy másik latrikánus változat is volt, a 144. számon, ma azonban hiányzik a 142. szöveg közepétől
4 oldalnyi, ezért ebből csak 3 strófányi töredék maradt fenn.

XXXVIII. *Felvidtű VI. Nóták II.* (1824 után) STOLL 720. 95. sz. Ks.: *A hisasszonyt bántani nem me-, me-, merem*
10 vsz. Latrikánus tartalma miatt – változataival együtt – más műfajba tartozik. Záróstrófája
megegyezik szövegünkével.

XXXIX. *Melodiárium* (1820-as évek) 74–75. Ks.: *Egy hisleány bokrétát kötözött*
8 vsz. Latrikánus. Záróstrófája megegyezik szövegünkével.

XL. *Keller Antal-ék.* (1827) STOLL 745. 203–205. Ks.: *Vagyon egy híres, völgyes vá-, vá-, város*
9 vsz., sorrendjük a IX.-hez képest: 1–3., 5–9., 14.

XLI. *Tóth István: Áriák és dallok* (1832–43) STOLL 786. 121. (81. sz.) Ks.: *Van egy rongyos, hitván, tetves*
vá-, vá-, város
Csak a kezdőstrófa, dallammal.

XLII. *Udvardy János népdalgyűjteménye* (1832) 143. Ks.: *Van egy hitván, tetves, rongyos vá-, vá-, város*
3 vsz., sorrendjük a II.-hoz képest: 1., 2., 7. Vö: XI.

XLIII. *Almási Sámuel: Magyar Dalnok* (1834) STOLL 795. 56. sz. Ks.: *Van egy híres, nevezetes vá-, vá-, város*
8 vsz., dallammal. Sorrendjük a IX.-hez képest: 1., 2., 4., 7., E1, E2, E3. Az egyedi 5–6. vsz.-a
hasonló a XIV/E2 (6.) és E5 (9.) strófákhoz, de mivel itt egy konkrét városban, nevezetesen
a Marosvásárhelyt élő lányokat név szerint gúnyolja, itt közöljük:

E1 = 5. A városba lakik egy kis má-, má-, mágnes,
Ha kívánod nevét tudni, Ág-, Ág-,
Ágabogos ott az út,
Közepében egy nagy kút.

E2 = 6. Ott egy házba lakik egy kis nyú-, nyú-, nyúl is,
Ennek pedig az ő neve Ká-, Ká-,
Kánikulán kaszálni,
S a mezőben sétálni.

E3 = 7. Vásárhelynek vagyon egy kis vá-, vá-, vára,
Attól nem is igen messze Klá-, Klá-,
Klárís-gyöngy a nyakába,
Szép búzafő markába.

XLIV. *Horovicz Fülöp dalgyűjt.* (1837) STOLL 820. II. 38. DAL. Ks.: *Van egy koszos, tetves, rongyos vá-,*
vá-, város
8 vsz., sorrendjük a IX.-hez képest: 1–4., 6., 7., 14.

A záró sorpár kétértelmű poénja (*szarvastag ~ szar, vastag*) Szathmári Paksi Sámuel *Elvándolt ártat-*
lanság (1773 k.) c. iskoladrámájában is felbukkan (RMDE XVIII. 1/2. 1050.)

Az énektípus eredeti nyelvi leleményeitől is megváló, finomított variánsát az 1820-as évekből
ismerjük: *Síkra szállék, ott találék hincs-, hincsre* (*Hasznos Mulatságok* 1820, II. félészendő, 1.; angol
fordítása: BOWRING 1830, 233.)

Az ének közköltészeti és folklórváriánsai rendszerint az erotikus kétértelműségek felé tendálnak,
és latrikánus dalként élnek a hagyományban. Kezdősora rendszerint *Júliusban szépen peng a ka-, ha-,*

kasza; Mesterlegény fájjalja az i-, i-, inát. Pl.: *Gödör József népdalgyűjtése* (1846) MTAK Irodalom 8^r 206/113. 25. sz. (Szend, Komárom vm.); MNGY VIII. 342–343.; MNGY XVII. 246.; BARTALUS 1873–96, III. 117. sz.; *Arany János népdalgyűjteménye* (1874) I/80. sz.; *Ethn.* XII. (1901) 367–368.

Hasonló szerkezetű, az obszcén dadogással tréfálkozó szlovák népdalt is ismerünk: LAMI 1988, 284/a–b (*Saňime si rovno*).

II.

cím Tréfás, elménckedő nóta (lat.)

5 *burja* – burján, gyom (MTSZ)

IV.

cím ének a városról

VIII–IX., XIII.

5 *murva* – széna, szalma, takarmány vagy nád hulladéka, (félíg rohadt) törmeléke (MTSZ)

8 *jeszgetni* – ijeszgetni

42 *keszócétül* – erjesztett gabonalétől, ami a savanyú (böjtös) ételek alapanyaga

*

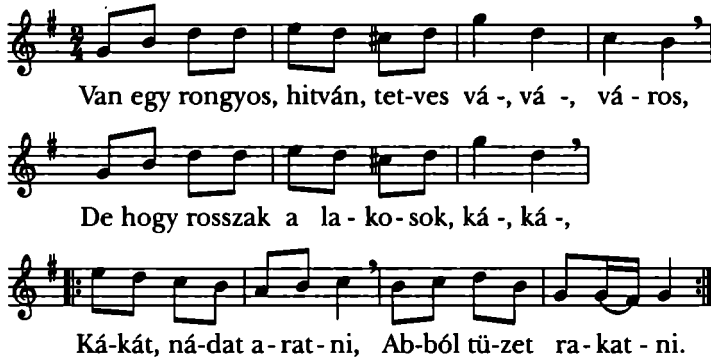
Dallama több forrásban is megvan. A legkorábbi dallamlejegyzés a IX. kéziratban található. Közli: BARTHA–KISS 1953, 665.:

Van egy hí-res, hegyes-völgyes vá -, vá -, vá - ros,
De hogy rosszak a la - ko - si, ká - ká -
Ká-kát, ná-dat a-rat-ni, Ab-búl tü - zet ra-kat-ni.

A XXXV. változat dallamát Bartha Dénes megfejtésében adjuk közre (BARTHA–KISS 1953, 664.):

Van egy hitvány, tetves, rongyos vá -, vá -, vá - ros,
Csakhogy nem jók a la - ko - si, ká - ká -
Ká-kát, ná-dat a-rat-ni, Ab-búl tü - zet ra-kat-ni.

A XLI. dallamváltozatát saját átíratban adjuk közre (eredetileg A-dúr):

Van egy rongyos, hitván, tet-ves vá -, vá -, vá - ros,
De hogy rosszak a la - ko - sok, ká -, ká -,
Ká-kát, ná-dat a - rat - ni, Ab-ból tü-zet ra - kat - ni.

A XLIII. változat dallamlejegyzését saját átíratban közöljük (eredetileg A-finalis, ütemezés tőlünk):

Van egy hí-res, ne-ve - ze - tes vá -, vá -, vá - ros,
Ab-ba pe-dig min-den la-kos ká -, ká -,
Ká-kát, ná-dat a - rat - ni, S ab-ból tü-zet ra - kat - ni.

113.

+ I. *Collectanea poetica* (1764–84) STOLL 271. 38a–b. Ks.: *Egyszer a nemes Kunság egy ártányt vetete*

II. *Miskolci melodiárium* (1792) STOLL 414. 2a. Ks.: *Egyszer a nemes Kunság egy ártányt vetete*
3 vsz., nagyjából egyezik az V.-kel, de 11–12. sorában az I/5–6. sor áll.

III. *Pálóczi Horváth Ádám: Ötödfélszáz énekek* (1813) STOLL 639. 271. sz. *A MÁDI ÁRTÁNY*. Ks.: *Egyszer a nemes Kunság egy ártányt vetete*

Kiadása: BARTHA-KISS 1953, 378–379.; *ÉP* 217–218. (127. sz.)

4 vsz., dallammal. Sorrendjük: V/1., I/2., V/3., E1. *A Jaj, jaj, édes komám* kezdetű sorok refrénként állnak az 1. ill. 2. sorpárból álló vsz.-ok után (vö. VI.).

E1 = 4. Szarka Péter pediglen nagy csérgéssel mondja:
Én, terem- úgy segítjen, nem vagyok az okál
„Jaj, jaj, édes komám, odavan, megdőglött az ártány,
Ahol fekszik döngölve, a szekér hátulján!”

IV. *Révész Pál-ék.* (1813–15) STOLL 640. 15a. Ks.: *Egyszer a nemes Kunság egy ártányt vetete*
3 vsz., szerkezeti változásai miatt itt közöljük:

521

1. Egyszer a nemes Kunság egy ártánt vitete
Hodosi kapitánynak a mádi szüretre,
Nyolc erős márvásokon kedveskedni vette,
A célra nem vihetik, az útban megdögle.
Jaj, jaj, édes komám, odavan, megdöglött az ártány,
Amott fekszik döngölve a kocsi hátulján!
2. Talám meg is haragszik Hodosi kapitány,
Hogy lában nem meheti elébe az ártány.
Jaj, jaj...
3. Nézzed, komám, az orrát, szuszog-e a segge,
Hát már ekkor az orra tajtékot is túra.
Jaj, jaj...

+ V. *Felvidtű V. Nóták I.* (1824) STOLL 720. 174. sz. Ks.: *Egyszer a nemes Kunság egy ártánt vitete*
VI. *Mindszenty Dániel: Nemzeti Dalgyűjtemény* (1832) 36b–37a. Ks.: *Egyszer a nemes Kunság egy ártánt vitete*
4 vsz., sorrendjük: I/1–2. sor + V/3–4. sor + refr., V/2., I/2., E1. Refrénes szerkezete a III. és V. változatéval azonos. A 2. vsz.-től csak a refrén hívószavait frták le.

Verses anekdota töredéke, mely a különleges jogállással rendelkező kunságiak meghíúsult „ajándékozási” kísérletén gúnyolódik. A XVIII. század végi énekeskönyvek a valós esetet rendszerint együtt idézik a *Csökmői sárkányhúzás* c. verses históriával, amely egy 1788–89 telén megtörtént szélhámosságról szól. Ennek szerzője, Szivos Mihály (szül. 1760) berekböszörményi jegyző, egykori debreceni diák, így kezdi históriáját:

Híres volt régen a nagykunsági nagy ártány,
Sokkal híresb még ennél a csökmői sárkány.

BÁN–JULOW 1964, 106.; jegyzetek: 248–251.

I.

1 *ártányt* – herélt kandisznót

V.

3 *márvásokon* – márvás: Szűz Mária és a kis Jézus képével díszített ezüsttallér, Magyarországon először I. Lipót idejében (1655–1705) vertek ilyen pénzt

*

Dallama a III. forrásban maradt fenn. Bartha Dénes átiratában közöljük (BARTHA–KISS 1953, 646.):

Egy-szer a ne - mes Kun-ság egy ártányt vi - tet - te
Nyolc e-rős már - já - so -kon a - ján-dé-kul vet - te,
Ho-do - si ka - pi-tánynak a má-di szü - ret - re.
A cél - ra nem vi - he - té, az út-ban megdög - le.
Jaj, jaj! É-des ko-mám, o -da-van, megdöglött az ár - tány,
A - hol fek-szik dö-göl -ve a sze-kér há - tul - ján.

114.

Furuglyás-ék. (1764 k.) STOLL 272. 2. Ks.: A, a, a

Ez a „kiéneklő” vers, diák-ének (?) egy településre vonatkozó tartalma miatt kapott helyet ebben a fejezetben. Funkciója szerint ez a forma (az ún. ábécé-nóta) általában mulatódal, ivónóta (pl. A, a, a, éljen a nagy csutora vagy A, b, c, d, luctus cede kezdettel), így nem tartozik ebbe a kötetbe.

2 Darasma – Kiskundorozsma

115.

+ I. *Herschman István-ék.* (1773–90) STOLL 310. 101–102. Ks.: Ó, mely sokat jártam széles e világon
9 vsz., közülük az 1–5. helységcsúfoló, a 6–7. az ótestamentumi vénasszonyt gúnyolja, a 8–9. pedig adománykérő-átkozó záróformula (hasonló vándorvsz.-okat l. a II. fejezetben, a hazugság-verseknél). A kéziratban sortördelés nélküli szakaszok, a végén: „finis”.

II. *Erdélyi-ék.* (1779) STOLL 332. 27b–28a. Ks.: Már belógtam, futottam az egész világot
10 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: E1, XII/2., 3., 4., XII/22., E2, 5., 6., E3, E4. A 2–7. vsz. a szokásos rátódiádákat idézi, a 8–10. pedig az ótestamentumi bábáról szóló hazugságmesét (csakúgy, mint az I. és VII.). Nyitóstrófája még a VIII.-ban és a X–XI.-ben fordul elő:

E1 = 1. Már belógtam, futottam az egész világot,
Csudálkozva szemlélttem sokféle országot,
De különbet nem leltem, mint Magyarországot,
Mert láttam sok helyeken sok furcsa újságot.

E2 = 6. Abanyon a sok birkék a vásárt megették,
Szentmiklóson pedig azt egy fazékba kötték.
A túri vásárokat de legjobbnak mondják,
Onnét nyárban a vajat tarisznyákkal hordják.

523

A IV.-kel összevetett E3 = 9. vsz.-a egyszersmind megmutatja a Jankovich-féle másolások módját (itt csak az eltéréseket idézzük):

II.

Amaz öreg, vén bába fut, ugrik, mint a nyúl,
A jó paplanos ágyon csak hosszúra elnyúl,
Hogyha jó reggel felkél, horottól majd megfúl,
Szárkányoknak dombjából sok titty-totty kifordul.

Mikor elfingja magát, azt mondja: „ahun la!”
Pirul asszony segglyuka, nem akarta vala.
Szalmatüzes puskapor légyen a dugója,
Üszköt néki, jó ángyó, ne járjon dúdolval

IV.

Amaz öreg, vén asszony
És a jó vetett ágyrúl majd hogy le nem fordul,
hurottúl
A sárkányok dobjából sok tritty-trotty kicsordul.

Hogyha
Pirul asszony seggluka, nem akartam vala.
Üszköt neki, jó annyok,
Szalmadugacs, puskapor legyen a dugója.

III. *Papszász György gyűjteménye* (1777 után) 4a. Ks.: *Pusztá Szikszó, nemes Jász, mentét köszörülnek*
Mindössze 5 sornyi töredék. Itt közöljük:

Pusztá Szikszó, nemes Jász, mentét köszörülnek,
Szabadiak a gombotát gereblyével tolják,
Vásárhelyen a rántottát vasvillával hányják.
Kecskeméten a nyulat reptiben meglőtték,
Nagyváradon a lencsét kétszer is megették.

IV. *Jankovich Miklós: Magyar világi énekek* (1789–93) STOLL 383. I. 49a–b. Ks.: *Jászság, Kunság mentiben szarkák kodácsolnak*

Kiadása: THALY 1864, II. 171–172.; STOLL 1984, 39.

6 vsz., ebből az 1–2. helynévszűfő, a 3–5. vénasszonycsűfő, a 6. pedig adománykérő záróformula.

A vers 6. sora egyedi:

A szomszédba, Jászdózsán csak el nem rémülnek

V. *Pannonhalmi ék.* (1796) STOLL 430. 22. Ks.: *Ó, mely sokat jártam széles ez világon*

Kiadása: GÁLOS 1930, 11.

3 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1., 2., 8.

VI. *Nagy Iván: Csipkebokor* (XVIII–XIX. század) *MINDENFÉLE IZÉ*. Ks.: *Uraim, kik nem botlottok meg minden kőbe*

22 vsz. Sorrendjük a XII.-hez képest: 1–14., 20., 15–19., 23., E1. Hiányzik belőle a XII/21–22. vsz.-a.

E1 = 22. Némely férjek a kantárt fejekbe tétetik,
Midőn asszonyaikat nyeregbe ültetik,
A kalapot, nadrágot, sarkantyút elvesztik,
Utóbb buba hajokat a szélnek eresztik.

Az éneket két részletben írták le. A 7. vsz.-ig az első, majd onnantól egy másik kéz írása. Néhol belejavítások is vannak a szövegben.

VII. *Borzi Nagy Iván által beküldött énekeskönyv* (MTA Irodalom 8^r 206/90/e) 1. sz. *MINDENFÉLE IZÉ*.

Ks.: *Uraim, kik nem botlottok minden kőbe*

Kiadása: DÖMÖTÖR 1932b, 187–189.

23 vsz., sorrendjük a XII.-hez képest: 1–14., 20., 15–19., E1, E2, E3. Hiányzik főszövegünk 21–23. vsz.-a. (Kivétel a 23. vsz. 1. sora, mely másként folytatódik.)

- E1 = 21. Mindszerten nincs helye szokott mátkatálnak,
Tóalmáson toronyból baglyok furulyáznak,
Györgyén üres veremből csillagot vizsgálnak,
Lőrincskátán bfbicek határt is strázsálnak.
- E2 = 22. Ecsegiek verembe kéntelen mulatnak.
Balházóknak fülbe lámpást is akasztanak,
Szentiványon ujjokhoz darab húst toldanak,
Midón örök földjékből araszttal osztoznak.
- E3 = 23. Sok helyt férjek a kantárt fejekbe tétetik,
Midón asszonyaikat nyeregbe ültetik,
A kalapot, nadrágot, sarkantyút elvesztik,
Végre buba javokat a szélnek eresztik.

VIII. *Borzi Nagy Iván által beküldött énekeskönyv* (MTA Irodalom 8^r 206/90/e) 2. sz. Ks.: *Azt mondják, hogy nem illik a tánc a magyarnak*
Kiadása: DÖMÖTÖR 1932a, 190. „a 2. sz. dal 4–6. versszaka”.
5 vsz., de ehhez a szövegcsaládhoz csak 3 tartozik. Az ének kontaminálódott Pálóczi Horváth Ádám énekének (ÖÉ 139/c) 1–2. vsz.-ával. Ez talán közös dallamra utal.

3. Már befutottam az egész világot... (vö. II/1., jegyzetben)
4. Jákóhalmán a vargák ködmönt köszörülnek... (vö. XII/21.)
5. Káposztát a vén kofák Tószegen hámozzák... (vö. XII/22.)

- IX. *Dunántúli verseskönyv* (1802) STOLL 563. 22b–23b. Ks.: *Amely sokat jártom széles a világon*
Az I.-höz közelálló szöveg. A vsz.-ok sorrendje: 1., E1, 3., 2., 6–9. Az I/4–5 vsz.-a hiányzik, az E1 vándorstrófa, mely a 123/V/19. és a 127/3. vsz.-ának variánsa.
- X. *Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye* (XIX. század eleje) STOLL 531. IV. 55a–b. Ks.: *Már belégtam, futottam az egész világot*
10. vsz. A II. Jankovich-féle másolata apróbb szó- és ragozási eltérésekkel.
- XI. *Pater Vitus verseskönyve* (1800 k.–1831) 71–72. *FURCSA TÖRTÉNETEK*. Ks.: *Már belégtam, futottam az egész világot*
7 vsz., igen közeláll a II.-hoz. Vsz.-ai: II/1., XII/2., I/3., XII/22., I/4., II/6., I/5.
- + XII. *Nagy Ferenc-ék.* (1812–16) STOLL 631. 90a–92b. *MINDENFÉLE IZÉ*. Ks.: *Uraim, kik nem botlotok minden kőbe*
Feltűnően ingadozó szótagszámú (11–14) sorokból álló szöveg.

Az I. és rokonai kettős szövegvilágot idéznek. Az 1–5. vsz. hegedős mulattató hagyományból kinőtt tréfás falucsúfoló vers, rátótiádák füzére, amely vénasszonycsúfolással (6–7. vsz.) és a szokásos, tréfás átkokkal teli fizetségkéréssel (8–9. vsz) zárul. A 3–5. vsz. változata megtalálható a XII. variánsban is, de míg az I. lényege a „felfordult világ” bemutatása, a képtelenségek sorolása, a XII. realitább, helyi ostobaságokat pellengérez ki. Ezek a szüzsék, vándormotívumok a szóbeliségben fennmaradt rátótiádák, falucsúfolóból kialakult szólások legkorábbi verses változatai.

A XII. néhány sora (55., 57., 80.) 149. szövegünk képeiben is felbukkan. Nem véletlenül: a két szövegcsaládot csaknem azonos forrásokból ismerjük.

Az I/8. vsz. mint jellegzetes adománykérő záróstrófa más mendikáns szövegekben is szerepel. L. kötetünkben 124/I. (23. vsz.); 125. (10. vsz.); 128. (9. vsz.); 135. (12. vsz.)

Népi változatát (elsősorban Pest környéki, Duna menti helységek falucsúfoló mondáira utaló szüzsék felvillantásával) 21×4+2 sorban Makóról közli KÁLMÁNY 1877–78, II. 178–180. 20. sz. Az I/3–4. vsz. motívumait egy több szüzséből összerakott hazugságvers első soraiként I. MNGY II. 327. (16. sz.). Idézzük a rokon sorokat (a sortördelés tőlünk):

Itkom-pitkom kis Pesten verebeket patkólnak,
Túl Szegeden, Dorozsmán a csikók táncolnak,
Cibakházán a kertészek kertészesen nadrágot is fejlenek...
(+ még 15 sor)

A megnyergelt, férfiasságukban megszégyenített férjek motívumát (vö. az VI–VII. változat jegyzetünkben közölt vsz.-aival) megtalálhatjuk a házastársi veszekedések szóváltásaiban is (I. kötetünk 38. szövegét).

A rákon szántás motívumát (I/3. sor) vö. ÁG 1974, 26. sz. (*Két nyúlón szántottam, Rókán boronáltam*) A szűzleány teje (I/5. sor) motívumához:

Sütöttem pogácsát „szűz” leány tejével,
Tele volt cukorral, tiszta szerelemmel...

Kopács (LÁBADI 1994, 507.)

A hazugságmese- és rátótiáda-motívumokat a könnyebb áttekinthetőség kedvéért alább, soronként mutatjuk be.

I.

- 7 *ökörkrábúl, rákfagyúbúl* – megvan egy XVII. századi halandzsában is (RMKT XVII/3. 169. sz. 25. sor); a képtelenségek non plus ultrája ezekből kemencét csinálni
- 12 *bojnék-táncot* – hajdú- vagy betyártáncot (szl. zbojnik 'betyár'). A sor korabeli variánsa (egy quodlibetből): *Vass János-ék.* (1797–1812) STOLL 434. 29b.
- 13 *a vargák ködmönt köszörülnek* – AaTh 1349J^x „Itt voltaképpen mesterségcsúfolóval van dolgunk: a bőrkikészítés egyik mozzanata tréfás nevével gúnyolják a vargákat, szűcsöket.” (MNK 6. 238.)
- 17 *bikacsékkal* – bikacsökkal, a bika megszártott hímvesszőjéből készített pálcával
- 25–28 *A vénasszony jó reguel...* – a szellentő vénasszony és a fardugó vándormotívumáról l. 43. szövegünk jegyzeteit!

XII.

- 5 *a lisztes hordót csapra verték* – a rátótiáda szűzséjét l. MNK 1319 VIII^x (l. még AaTh 1310 és 1315^{xx}). A három magyar prózai feljegyzésből Kálmány Lajosé a legkorábbi (MNK 6. 187.)
- 7 *Kókán pedig kétszer...* – a kókaik fukarságára utal. A MNK 1306^x I. nyolc szóbeli változatát ismeri a rátótiádanak, a legkorábbiak Jókai Mór és Kálmány Lajos feljegyzései (MNK 6. 148–149.)
- 8 *az ürget reptében meglőtték* – AaTh 1349, a magyar falucsúfolók között (MNK 1349P^x) még Kecskemét és Edelény említésével találkozunk (MNK 6. 240.)
- 9 *halcsíkot* – csíkshalat; *gerebélyel* – gereblyével
- 10 *a mennykővet hordóba taposták* – csak két feljegyzésben ismert rátótiáda-szűzsé: MNK 1349 XXI^x (MNK 6. 249–250.)
- 11 *a lepényt kendő helyett mosták* – a kimosott lepény története (AaTh 1273 C^x) eddig csak Kálmány makói gyűjtéséből (KÁLMÁNY 1877–78, II. 178–180.) volt ismert
- 12 *a bikát a templomba húzták* – olyan rátótiáda, mely a magyar folklórban különböző helységnevekkel ismert. Szűzséje: a község bikáját a fukar és ostoba községi előljárók a (leégett) templom tetejére húzták, hogy lelelje az ott kinőtt füvet. S mikor szegény állat a nyelvét kinyújtva megfulladt, elégedetten mondták: „Kanyarltja már!” (MNK 1210^x I.) A rátótiádból, ill. csattanójából szólás is született: *Lelegeltették a toronyról a füvet, mint a rátótiák; Kanyarlt, mint a kónyi bika a fűből* (MNK 6. 48–53.). További adatok: DUKA 1995, 34., 524–525. sz.
- 14 *a templomot borsón lejjebb tették* – egyike a legnépszerűbb, országszerte ismert falucsúfoló meséknek (AaTh 1326), amely tréfás mondás és szóláshasonlat formájában is él (MNK 6. 196–198.)
- 15 *a rákot vízbe süüllesztették* – az „emberként büntetett állatok” szűzséjű anekdoták (AaTh 1310) egyike. Dugonics *Magyar Peldabeszédek* c. munkájában (1820, II. 167.) tréfás szólásként fordul elő: *Megbüntette a rákot, vízbe vetette*
- 17 *marhahússal mennykővet esznek* – AaTh 1349 (MNK 6. 240.)

- 19 *jóbúl* – folyóból; a képtelenségek sorolásában a szöveg csak így következetes
- 24 *sült galambok készen tálba szállnak* – a lustaság szólásmondásos fomája: *Senkinek nem repül szájába a sült galamb* (Kis Viczay 1713); *Várja, hogy a sült galamb a szájába repüljön* (Dugonics 1820)
- 27 *Naszált* – Naszály-hegyet (Vác mellett)
- 28 *ternó* – sorsjáték
- 29 *a sült malacot jól megabroncsolták* – MNK 1349XI. – egy kosdi asszony ostobaságát kipellengérező memorat (MNK 6. 246.)
- 33 *a hurkát végével elnyelték* – peckestül ették meg a hurkát
- 34 *a nap fényét szákokban cipelték* – az ostobákról szóló mese egyik fontos epizódja, hogy száokban hordják be a világosságot az ablaktalan házba, de a motívum önálló falucsúfolóként is ismert (AaTh 1245; MNK 6. 84–85.)
- 43 *a krumplió torta gyanánt falják* – utalás a „krumplievők”-nek is csúfolt sváb telepes lakosságra (MNK 1319R)
- 44 *a szerdát egy héten kétszer tartják* – két böjtös (tésztás) napot tartanak
- 45 *szántóföldet szalonnával trágyálnak* – az ostobákról szóló mesék (AaTh 1231) egyik epizódja azokat az embereket csúfolja, akik szó szerint veszik a jótanácsot: „meg kell zsírozni a földet, hogy jobban teremjen”. A rátótiáda (MNK 1231^x) szólásként is ismert: *Megzsírozzák, mint csepelyiek a földet* (MNK 6. 67–68.)
- 55 *hering helyett disznólabát* – a két különböző dolog asszociatív összekapcsolását l. 149. szövegünk 12. vsz.-ában: *Hering, disznólab, nagy különbség*
- 56 *nótáriusnak bikát tetek* – valószínűleg ez a rátótiáda is az összetévesztésen alapul, bár a MNK 6-ban nem szerepel, csak olyan változat, mely szerint a csepelyiek a sötétben a bikát papnak nézték, és köszöntek neki (MNK 1319IV)
- 57 *a vasszeget is bombordának mondják* – a vasszeg helyett (miként az VI.-ban) *vén segg* szokott állni. A két „dübörgő” dolog asszociatív összekapcsolását ugyancsak megtaláljuk 149. szövegünk 13. vsz.-ában: *Víg segg, bombardá...*
- 58 *a lopótököt hosszú nyársra húzták* – az ismeretlen étellel kapcsolatos tréfás szüzsék egyike (AaTh 1339) A MNK 6. csak nyársra húzott szőlőgerezdről tud (MNK 1339CI), lopótökről nem.
- 60 *büneiket gyoicsos tótnak gyónták* – a MNK ezen kívül csak Kálmány Lajos változatát ismeri (MNK 6. 182.). A rátótiáda az összetévesztésen alapul, a gyoicsos tótot plébánosnak vélik (MNK 1319T).
- 61 *a kopót nyúlra bottal kergették* – visszájára fordítása egy szólásnak: *Amely ebet bottal úznek a nyúl után, nehezen fogja meg* (Kis Viczay 1713); *Nem kell a jó kutyát bottal kergetni a nyúlra* (SZIRMAJ 1804, 101.)
- 63 *a harangot hajdúval önlítették* – közismert szólás: *Ért hozzá, mint hajdú a harangöntéshez* (vagyis semennyire)
- 69 *a sós rántást kávéba habarják* – az ismeretlen ételekkel kapcsolatos botlásokat kicsúfoló rátótiádák egyike (AaTh 1339C). Az egyszeri asszony nem ismerte a szemes kávé, babnak vélte, kétszer is „ráhabart”, mégsem puhult meg neki. Közmondásgyűjteményeink szóláshasonlatként idézik a XVIII. század végétől, pl.: *Tud hozzá, mint a bajcsi asszony a kávéfőzéshez* (Kresznerics Ferenc kéziratából; MNK 6. 216–217.)
- 72 *Szent Dávid tánca* – Sámuel 6:14. Pálóczi Horváth Ádám szerint *Csak az ugrós magyar tánc a Szent Dávid tánca* (ÖÉ 139/c, 8. sor)
- 73 *a sok rókát nyúzzák* – az erős bortól ökredeznek, hánynak. A *rókát nyúz* szólást l. MTSZ 304., továbbá 82. szövegünk 15. vsz.-át
- 74 *csepu* – a kenderterés után kihulló pozdorja neve az Alföldön
- 79 *a bítrónál egy nyulat vesszöztek* – valószínűleg az „emberként büntetett állatok” típusba tartozik (AaTh 1310), de a MNK 6. nem ismeri ezt a szüzsét
- 80 *koldusfing* – több sorral rokonságot mutató 149. szövegünkben ezt is megtaláljuk (5. vsz.)
- 86 *menyecskék száz tí hosszát ugrálják* – vö. a szólással: *átugorja még a száz tí hosszát*, azaz jó erőben van, friss, fiatalos (O. NAGY 1982, t784.)
- 87 *Luca napján a tyúkot hoghya megtojatják* – utalás a Luca-napi termékenységvarázslásra (a tyúkokat abroncsból etetik, ill. megpiszkálják őket, hogy bőven tojjanak)
- 92 *hankó* – rövid szűr; a sor csak úgy illik bele a vers logikájába, ha a *varrmak* helyett *szarnak* áll

*

Dallama talán az *Azt mondják, hogy nem illik* kezdetű, népszerű Pálóczi-énekével azonos. (A XII/18. vsz.-ban emlegetett Szent Dávid tánca ebben a szövegben is előfordul. A két szöveg találkozására a VII. változat is példa.) A dallam nyilván nem Pálóczi Horváth Ádám szerzeménye. Modern kiadása: BARTHA–KISS 1953, 503.

116.

Kresznerics Ferenc dalgyűjteményei I. (1790–1809) STOLL 399. 26b. Ks.: *Salamvár szaromvár*

Az egyik legkorábbi, minősítő jellegű falucsúfolónk Zala megyei helységeket sorol. A legációba járó teológus diákoknál bevett gyakorlat volt a meglátogatott falvakról (és parókiákról) hosszú beszámoló verseket írni. A XVIII. századi kéziratosságból számos ilyen egyedi város- és falusorolót ismerünk; de ez az epigrammaszerű falusoroló formailag és szemléletében is közelebb áll a népköltészetből ismert falucsúfoló mondókákhoz.

Egy cigány mondotta Marosszéken:

Mikháza, Búzaháza, Demjénháza:
Ilyen adta sok kenyeretlen háza!

A megszőkött túri pap (Torda mellett) pedig ezt hagyta hátra az ő hallgatóinak írásban:

Ide vész, бүdös tó hátán hízott Túr!
Papod sem élhet, ha nem farag és fúr,
Akkor lássalak,
Mikor a kan repül
S a sas gyökeret tūr.

Aranyosrákosi Székely István följegyzése. Kiadva: *Ethn* 1902, 461–62.

Különböző vidékekről származó falucsúfoló rigmusokat l. KÜLLŐS 1994, 189–191.

117.

+ I. *Horváth János-ék.* (1790) STOLL 395. 22b–23a. *TISZÁN TÚL VALÓ CSIKÓSNAK A DUNÁN TÚL VALÓ MAGYAROKKAL VALÓ VETÉLKEDÉSE PESTEN.* Ks.: *Rákosnál a pesti vásárról*

+ II. *Kresznerics Ferenc dalgyűjteményei* (1790–1809) STOLL 399. I. 73b–75a. *AZ ALFÖLDI CSIKÓS.* Ks.: *Rákosnál a pesti vásárról*

17 vsz. Az I.-től némiképp eltérő, a csikós és a Duna-földi (dunántúli) magyar úr párbeszédére kihegyezett változat Megegyezik a IV.-kel.

III. *Csokonai Vitéz Mihály: Tempefői* (1793) 5. felvonás, 5. jelenés (záróének) Ks.: *Dorog hajdúváros Tiszán túl*

Kiadása: CSOKONAI 1981, III. 156.

1 vsz.-nyi töredék. Az egyik ittas hajdú éneкли:

Dorog hajdúváros Tiszán túl,
Hörpölik a jó veres bort csuporbúl,
Tiszán túl
Csuporbúl
Bor csordul.

- IV. *Pannonhalmi ék.* (1796) STOLL 430. 16–17. *ÉNEK A TISZA-FÖLDI CSIKÓSTÚL.* Ks.: *Rákosnál a pesti vásárrúl*
13 vsz., a II. redukált változata. Vsz.-ai a II.-hoz képest: 1+2., 3., 5., 6–9., 12., 13., 10., 11., 16. 17.
- V. *Vass János-ék.* (1797–1812) STOLL 434. 8a–9a. *EGY ALFÖLDI CSIKÓSRÚL.* Ks.: *Rákosnál a pesti vásárrúl*
17 vsz., a II. csaknem betű szerinti megfelelője.
- VI. *Thaly-kolligátum* (XIX. század eleje) STOLL 511. 134b. *DUNÁNTÚL.* Ks.: *Némelyek azt mondják, Dunán túl*
4 vsz., a kerettörténet nélkül, csak a két terület összehasonlítása. A verset a kéziratban utólag áthúzták.
- VII. *Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye* (XIX. század eleje) STOLL 531. VI. 43a–b. *TISZÁN TÚL VALÓ CSIKÓSNAK A DUNÁN TÚL VALÓ MAGYAROKKAL VETÉLKEDÉSE PESTEN.* Ks.: *Rákosnál a pesti vásárrúl*
13 vsz. Az I. – több helyen átalakított, néhol elrontott – másolata. A korrekció oka Jankovich megjegyzése szerint az volt, hogy az alapszöveget „hibás vers”-nek tekintette.
- VIII. *Világi énekek* (XIX. század eleje) STOLL 546. 53b–54a Ks.: *Rákosmezőn egykor, pesti vásárkor*
4 vsz., sorrendjük a X.-hez képest: 1–4. Az 1–3.-ból hiányoznak a rövid sorok, csak a 11 szótagosakat jegyezték föl.
- IX. *Jankovich Miklós: Magyar énekek új gyűjteménye* (1800) STOLL 553. 14a–15a. *TISZÁN TÚL VALÓ CSIKÓSNAK A DUNÁN TÚL VALÓ MAGYAROKKAL VETÉLKEDÉSE PESTEN.* Ks.: *Rákosnál a pesti vásárrúl*
Kiadása: THALY 1864, II. 308–311.
13 vsz. Az I. szövegváltozata, a VII. másolata
- + X. *Szirmay Antal: Hungaria in parabolis* (1804) 19., 134.; (1807) 29–30. Ks.: *Rákosmezőn egykor, pesti vásárkor*
Kiadásai: HORVÁTH J. (1927) 1978, 83.; WEÖRES 1977, 388. (csak az 1–4. vsz.)
Szirmay latin bevezetője: „Quod incorruptum sermonem Ungaricum conservent Tibiscani, sibi vendicant, uti patet ex sequenti eorum cantilena.” Több későbbi lejegyzést nyilvánvalóan e kiadványból másoltak.
- XI. *Kiss Pál-ék.* (1807–8) STOLL 587. 138. Ks.: *Rákos mezején egyszer, pesti vásárkor*
Megegyezik a X. változattal, de annak 5–6. vsz.-a helyett az I/7–8. vsz.-a szerepel. Az 1. vsz. 3. sora megegyezik az 5. sorral. A további vsz.-okban visszatér a szokásos szerkezet.
- XII. *Horváth András-ék.* (1813) STOLL 637. II. 7a–b. *TRÉFA.* Ks.: *Rákoson, nemrég, a pesti csárdából*
8 vsz. Érdekessége, hogy épp ellenkezőt állít, mint a többiek: a dunántúliak nyelvét mondja jobbnak és magyarabbnak, mint a Dunán inneniekét. (Az összeíró, Pázmándi Horváth Endre maga is dunántúli; lehet, hogy az ő travesztíája.) A strófaszerkezet is átalakul: a visszatérő nagysor nem más, mint a második. Az 1–4. vsz. a X. rokonsága, az 5–8. vsz. viszont az I/12. (V/15.), I/11. (V/14.), V/16., V/17. variánsa.
- XIII. *Pálóczi Horváth Ádám: Ötödfélszáz énekek* (1813) STOLL 639. 245. sz. *KLÁZLI ÉS KANCSÓ.*
Ks.: *Némelyek azt mondják, hogy Dunán túl*
Kiadása: BARTHA-KISS 1953, 362–363.; *ÉP* 186. (103. sz.)
4 vsz. (nagyjából az I/3–6. megfelelői, vö. VI.), dallammal. A csikós kerettörténete itt is hiányzik. Az ének eredeti, Nyugat- és Kelet-Magyarország nyelvállapotát gúnyoló hangvétele (a félreértett célzások miatt) már nem olyan éles, hisz Pálóczinál mindkét tájegységen „aki nem tud magyarul, megtanul”.
- XIV. *Énekes Gyűjtemény* (1818 után) STOLL: Bevezetés. 129. Ks.: *Rákosmezőn egykor, pesti vásárkor*
6 vsz. Nem kéziratlapon, hanem egy (egyelőre meg nem határozható) kalendáriumból kivágott és az énekeskönyvbe beragasztott lapon található. A X. szöveg nyomtatott változata.
- XV. *Sipos Péter melodiáriuma* (1818–24) STOLL 675. 176–177. Ks.: *Rákosmezőn egykor, pesti vásárkor*
6 vsz. A X. változata.
- XVI. *Felvidtő V. Nóták I.* (1824) STOLL 720. 34. sz. Ks.: *Dunán innen, Tiszán túl*
2 vsz., átalakult strófaszerkezettel, összevont szöveggel. Itt közöljük:

1. Dunán innen, Tiszán túl,
Dunán innen, Tiszán túl
Iszik magyar csuporbúl, kancsóbúl,
A gulyáshúst is megeszi bográcsbúl,
Dunán innen, Tiszán túl,
Dunán innen, Tiszán túl.
2. Tiszán innen, Dunán túl,
Tiszán innen, Dunán túl
Iszik német glászliból, glászliból,
A rostprádlit is megeszi cintáliból,
Tiszán innen, Dunán túl,
Tiszán innen, Dunán túl.

XVII. *Henczy József-ék.* (1831) STOLL 774. 119–120. Ks.: *Rákosmezőn egykor, pesti vásárkor*
6 vsz. Megegyezik a X. változattal.

XVIII. *Mindszenty Dániel: Nemzeti Dalgyűjtemény* (1832) 81a–b. Ks.: *Rákosmezőn egykor, pesti vásárkor*
6 vsz. Megegyezik a X. változattal.

XIX. *Kelecsényi József gyűjt.* (1832–40) STOLL 783. *RÁKOSMEZŐN.* Ks.: *Rákosmezőn egykor pesti vásárkor*
6 vsz. Megegyezik a X. változattal. Kelecsényi megjegyzése: „Szirmay Hungaria in parabolis
szímű könyvből [!] véve van.”

XX. *Szabó József-ék.* (1838) 29a–b. *MAGYAR DAL.* Ks.: *Rákosmezőn egyszer, pesti vásárkor*
6 vsz. Két szó különbséggel megegyezik a X. változattal.

XXI. *L. J. énekeskönyve* (XIX. század 1. fele) STOLL 864. 35b–6a. *MAGYAR DAL.* Ks.: *Rákosmezőjén*
egykor, pesti vásárkor
6 vsz. Megegyezik a X. változattal.

XXII. *Gyurikovics-gyűjt.* (1830–40-es évek) 22a–b. Ks.: *Rákosmezőn egykor, pesti vásárkor*
6 vsz. Megegyezik a X. változattal.

Nótajelzésként: *Kassai új és ó kalendárium* (1811) OSZK PKB 20/1811. *Így búsulnak a galambok: bú,
bú, bú* (l. a 145. szöveget).

Az I. változatra jellemző, a strófa végén visszatérő kissorokkal kibővült versforma a X. változatban
(s ennek nyomán szinte az összes későbbi előfordulásnál) leegyszerűsödik. A három belső kissor
helyett csak kettő marad, s a szakaszt egy nagysor zárja le. A XII. változat átmeneti formát mutat, három
belső sora megmarad.

Az ének szövege – bár hosszabb, rövidebb változatokban maradt ránk –, gyakorlatilag alig változik.

A XIX. forrásban (1835 körül) a szövegcsaládnak érdekes travesztíája is szerepel; ez talán Kelecsényi József szerzeménye:

Eszem-izom ember nótája

1. Dunyhán alul, dunyhán felül
Boldog, aki heverve ül.
Tésztán innen, tésztán túl
Piroslik a sütött nyúl.
Tésztán túl
Sütött nyúl
Kandikál a tányérbúl.
2. Dunyhán alól, dunyhán felül
Nem fázik, ki takartan ül.
Tésztán innen, tésztán túl
A gombóc az égből hull.

Tésztán túl
Gombóc hull,
Ez van ám jól magyarul...

3. Eszem-iszom alól-felül, ~ levegőből
Sült galamb hull onnan felül. ~ fellegekből
Akár innen, akár túl
Bort ihatok gyurkából. ~ csutorából
Innen túl
Gyurkából ~ kulacsból
Ez is jól van magyarul.

Kelecsényi József gyűjt. (1832–40) STOLL 783. 130a

Folklórvariánsai az 1840-es évekből: *Pintér Endre gyűjtése Csornáról* MTAK Irodalom 8^r 206/15., 39. sz.; a Szirmay-féle szöveg másolata); *Bárány Ágoston küldeménye Nagybecskerekéről* (1846) MTAK Irodalom 8^r 206/101. 33. sz.; *Dalok Henczy József kézírásában* (1847?) MTAK Irodalom 8^r 206/195., 15. *TISZAMELLÉKI DAL*; ERDÉLYI 1846–1848, I. 307. sz.:

1. Tiszán túl, Dunán túl
Láttam én egy magyar embert bundástul, bundástul.
2. Tiszán túl, Dunán túl
Kérdem tőle, ha tudna-e magyarul, magyarul.
3. Tiszán túl, Dunán túl
Kenyeret sem tudok kérni magyarul, magyarul.
4. Tiszán túl, Dunán túl
Láttam magyart kávét inni bográcsból, bográcsból.
5. Tiszán túl, Dunán túl
Láttam magyart csirkét enni cintálból, cintálból.
6. Tiszán túl, Dunán túl
A dorogi kocsmárosné majd megfúl, majd megfúl.

További előfordulásai: BOWRING 1830, 279.; Jókai: *Névtelen vár* (I. kiad. 197.); ERDÉLYI 1846–48, I. 306. sz.; THALY 1864, II. 308–310. (Fol. Hung. 1390. II. 284a); KÁLMÁNY 1881–82, I. 53. 5. sz. (formaváltozat)

I.

- ⁶ *icce* – ivóedényből kialakult kocsmai bormérték, 2 meszely, 0,65 liter
³³ *klázlíbul* (X.: *glászlibúl*) – pohárból (ném.)
³⁴ *roszprádlí* (II., X.: *roszprádlí*) – rostélyos (vö. ném. Rostbraten)
⁵⁸ *orosz pap* – görögkatolikus pap
⁷⁴ *Tököli* – Thököly Imre, Felső-Magyarország és Erdély fejedelme (1657–1705)

*

Dallamát csak a XIII. változatból ismerjük. Az *ÉP* 103. sz. nyomán, Domokos Mária átíratában közöljük:

Né-me-lyek azt mond - ják, hogy Du-nán túl
 A-ki nem tud magyarul, meg-ta-nul. Du-nán túl, Magya - rul,
 Eb ne legyenek, nem hazudok, meg-ta - nul ma -gya - rul.

I. 5. Vegyes csúfolók

Olyan változatos tartalmú szövegeket soroltunk ide, amelyek mulattató-csúfoló jellege vitathatatlan, de egy szövegen belül is több, különböző személyt, jelenséget említenek. Ez a keverék jelleg gyakran abból fakad, hogy ismert közhelystrófákat fűztek össze egy – kontaminált, tehát állandósult szerkezetű – mulattató dallá. (Ilyen pl. a 119. és 122. sz.) Van azért itt egyetlen személyre vonatkozó pasquillus is (a 121. sz.), amelyet két kéziratban is megtaláltunk. Hasonló gúnydalt már a *Kozma-ék*-ben is feljegyeztek, szövegváltozatai azonban mulatódalként maradtak fenn:

Hej, Mika, Mika, Mika,
 A Szemere szolgálja.
 A Szemere szeme fénye,
 Vak a fél szemére,
 Eb a tüzes lelke!

STOLL 327. 10a

A névreszóló pasquillusok igen népszerűek voltak a XVII–XVIII. századi magyar irodalomban, helyi ismertségű személyek viselt dolgainak kipellengérezésére. Elsősorban a reformáció korától állandósult felekezeti vagy az országgyűlési viták, politikai állásfoglalások alkalmi „melléktermékeként” születtek (vö. LÓRKÖS 1989), ideig-óráig közszájon is forogtak, de nem voltak olyan hosszú életűek, mint más mulattató csúfolók. Szövegük – érthető módon – nemigen variálódott, ezért ezek az alkotások ritkán kerültek be a széles néprétegeket szórakoztató közköltészetbe, hacsak alkotójuk nem eleve innen válogatta szóképeit és formuláit, mint pl. a *Kozma-ék* összeírója, akitől több névre szóló gúnydalt is idéztünk főszöveggé (az ún. kurvacsúfolók között l. a 10–14. sz. alatt).

118.

+ I. *Énekeskönyv* (1761) STOLL 263. 3a. Ks.: *Kecskemétre kéretének, oda nem adának*
 Kiadása: STOLL 1984, 219.

+ II. *Jankovich Miklós: Magyar világi énekek* (1789–93) STOLL 383. 64b. Ks.: *Most izentek Komáromból: köll-e leány vagy nem?*
 Kiadása: STOLL 1984, 172.

III. *Szép világi énekek* (Kolozsvár, Egyetemi Kt. LVII. 475e.) MTAK Mf. 271/II. Második. Ks.: *Most izenték Kolozsvárról, kell-e leány vagy nem?*
 Kiadása: SZABÓ T. 1985a, 144–145. (4 soros strófákban)

532

7 vsz. Szerkezetét és motívikáját tekintve megegyezik a II.-kal, de 1–3. vsz.-a más helységneveket emleget, mint a II. Itt közöljük:

1. Most izenték Kolozsvárról, kell-é leány vagy nem?
Most is azon gondolkodom, elvégyem-é vagy nem?
2. Ha tordai leányt veszek, olyan, mint a szamár,
De ha kolozsvárit vészek, olyan, mint a madár.
3. Vásárhelyre kéretének, oda nem adának,
A déési vén vargának, néki taszítának.

IV. *Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye* (XIX. század eleje) STOLL 531. VIII. 134a. Ks.: *Most izenték Komáromból: kell-e leány vagy nem?*

A II. másolata apró ejtésbeli és szótagszám-eltérésekkel (pl. a 8. sorban).

V. *Tóth István: Áriák és dalok* (1832–43) STOLL 786. 70. Ks.: *Azt izenték Komáromból: kell-é leány vagy se*
Csak a kezdőstrófa, deákos műveltségre valló, finomkodó zárósorral, dallammal.

Az I. változat egy akarata ellenére férjhez adott asszony panaszos, csúfondáros dala, amelyhez szervesen kapcsolódik a 9–10. sor „felfordult világ” toposza.

A II. változat három különböző szövegtípus mulatódalként állandósult kontaminációja. Az 1–2. vsz. férfi szájába adott csúfondáros lányválogató, a 3–5. vsz. egy kurvázkodó asszony dala, a 6–7. vsz. pedig legénypanasz. 5. vsz.-ának szövegpárhuzama az *ŐÉ* dallammal együtt közölt 309. darabja, amely a motívum = vándorstrófa jelleget igazolja:

Ángyom adott egy pogácsát, vajjon hol egyem meg?
– Kerülj hátul, kukorodj le, mintha szarnál, edd meg!

Az I/1. vsz. rokona: ERDÉLYI 1846–48, II. 460. sz.; KRIZA 1863, 304. sz.; KÜLLŐS 1994, 375. sz. (Rimóc, Nógrád m.). Recens variánsa továbbá:

1. Azt üzenték a malomból: kell-é leány vagy nem?
Uram Jézus, mit csináljak, elvégyem-é, vagy nem?
2. Olyan rongyos a szoknyája, megjijedtem tőle,
Szűz Mária és Szent József, ments még engem tőle!
3. Ördög vigye, ha elvészem, bajom meggyűl véle,
Ha a ménkű még nem üti, megüt engem vélél!

Béd (Nyitra m.) MNT III/A 571. sz.

Az I/3. vsz. *Megházasult a kemence, beledült a kiürtő* motívum a tréfás állat- és eszköz-lakodalom szövegvariánsai közé tartozik. L. pl.: POZSONY 1994, 113. sz. (2. vsz.), továbbá 140. szövegünk jegyzeteit!

A II. változat népköltési változatai:

A házasság legény tanácskérő dalával kontaminálódó, finomított változata az 1840-es évekből (vö. az V. változat eufemizáló szándékával):

1. Most izentek Komáromból? kell-é leány vagy sem?
Éppen arrúl gondolkoztam, el-e vegyem vagy sem?
Jaj, nékem, szegénynek,
Szegény árva legénynek!

2. Ha nagyszombati leányt veszek, olyan, mind [!] az angyal,
Ha falusi leányt veszek, olyan, mint a bárány.
Jaj, nékem, szegénynek,
Szegény árva legénynek!

3. Ha küsebb váras leányt viszek, nem győzöm ruházni,
Ha nagyobb váras leányt viszek, nem győzöm vigyázni,
Jaj, nékem, szegénynek,
Szegény árva legénynek!

Kelecsényi József népdalgyűjtése (1846) MTAK Irodalom 8^f 206/63. IV. 1a

A II/3. vsz. folklórvariánsai: DOMOKOS–RAJECZKY 1991, 118. sz.; KODÁLY–VARGYAS 1952, Pt. 289. sz.; gyermek körjátékdal 1. vsz.-aként: MNGY VIII. 374.; DUKA 1995, 258. sz.

A II/6. vsz. népi variánsai pl.: *Szirmay Antal: Quodlibet (1812) STOLL 633. 47. sz.; Szvorényi I. dal-küldeménye Fehérvárról (1847) MTAK Irodalom 8^f 206/167. 2. füzet, 4b (2. vsz.); Széll Farkas: Népdalok (1863) MTAK Irodalom 8^f 147. 78. sz. (3. vsz.); MNT III/B 220–222. és 224. sz.; MNT X. 459., 479. és 481. sz.; BARTÓK 1924, 259/d, 303/a; ALMÁSI 1979, 109. sz.; DOBSZAY 1984, 226. sz.; KATONA–LÁBADI 1986, 227., 8/a–b; KALLÓS–MARTIN 1989, 185. és 188. sz.; B. KOVÁCS 1994, 170. sz.; ZSÓK 1995, 58. sz.; GÉCZI 1998, 178.*

II.

- ¹¹ *kaputumban* – hosszú felső kabátban, a *kaput* a XVIII. század elejéig katonaköpeny

*

Dallamát az V. forrásban találjuk meg. Saját átíratban közöljük (eredetileg d-moll, dúr előjegyzéssel):

Azt i-zen-ték Ko-má-rom-ból: kell-é le-ány vagy se?

Most is a-zon gon-dol-ko-dom, el-ve-gyem-é vagy se?

Ha el-ve-szem, meg ta-lá-lok bü-dö-söd-ni tő-le,

Ne en-gedj hát, oh Hy-men, ősz-ve-vel-ni vé-le.

+ I. *Dávidné Soltári* (1790–91) STOLL 393. 140. sz. Ks.: *Állj fére innét, vén boszorkány, majd megbirbitéllek!*
Kiadása: STOLL 1984, 211.

A kéziratban csak az 1. és 6. vsz.-ban írták le a teljes refrént.

II. *Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye* (XIX. század eleje) STOLL 531. III. 125. Ks.: *Állj féltre innét, vén boszorkány, majd megbirbitéllek!*
6 vsz. Az I. másolata apróbb ejtésbeli eltérésekkel és másolási hibákkal.

Ezt a kontaminált dalfüzért csak a refrén fogja össze, és 6. strófa rokonítja az előző (118. sz.-ú) szövegcsaláddal. Az 1., 2. és 4. vsz. legény és öregasszony párbeszédesevődése, a 3. lánycsúfoló, az 5. feleségsúfoló. A 6. vsz. csak hangulatilag rokon az előző szakaszokkal.

Az ének kontaminálódott versszakai egyenként folklorizálódtak.

Az 1. vsz.-nak csak tematikus variánsát ismerjük:

A vénasszony babot ötet,
Azt akarja, baszd meg ötet.

Kelecsényi-gyűjtés (1846 k.)

MTAK Irodalom 8^f 206/157. toldalék 5a

A 2. vsz. rokona az 1820-as évekből:

Édes-kedves, kellemetes, csipás feleségem,
Be jó volnál motollának, ha görbe nem volnál
Ha az ördög olyan volna, kosárjába tenne,
Minél jobban visztánál, annál jobban vinne.

Felvidítő VI. Nóták II. STOLL 720. 420. sz.

Az 5–6. sor népi változataihoz l. még BARTALUS 1873–96, I. 151. sz.; KÜLLŐS 1980, 158.; ZSÓK 1995, 58. sz.; MNT IV. 650. sz.; MNGY XIV. 170.; MNGY XX. 210.; KALLÓS–MARTIN 1989, 188. sz. (3–4. sor); FARAGÓ–FABIÁN 1982, 2280–2282. sz. (az óriás szűnyog motívumával összekapcsolva); KATONA–LABADI 1986, 227. 8a.

A 10. sor változatát l. kötetünk 148. szövegében, valamint ÖÉ 376. sz. alatt.

A 5. vsz. mulató- vagy táncdalként énekelt változata:

Tarka-barka rokolyámnak elszakadt a ránca,
Rengesd, uram, a bitangot, hogy menjek a bálba,
Hogy menjek a bálba!

ZSÓK 1995, 40. sz.

További folklórváriánsai: DOMOKOS–RAJECZKY 1991, 27. sz. (2. vsz.); FARAGÓ–JAGAMAS 1974, 19–21. és 297. sz.; MNGY XX. 210. és 220.; POZSONY 1994, 21. sz.; KALLÓS–MARTIN 1989, 189. sz.; MNT X. 478. sz.

I.

- 1 *megbirbitéllek* – bibirkél, megbabrál, megmotoz (MTSZ) – itt: eufemisztikus kifejezésként, megizéllek értelemben
- 6 *vickándoznál* – fickándoznál
- 9 *pendelye* – szoknya alatt viselt, vászon női inge
- 10 *Tilinkó a tyepertője* – a női nemiszervek zeszerszámhoz való hasonlítására igen variábilis közhely a korabeli közköltészetben (l. pl. a 4/I. 18. vsz.-át), és a népdalokban is gyakori (vö. *Cimbalom a rózsám púdjája*)

- 13 *pozdorjája* – a kendertörés után kihulló törmeléke
 14 *megfittözöm* – megmelegszem
 21 *üüm* – valamely trágár szót helyettesít

120.

- + I. *Horváth János-ék.* (1790) STOLL 395. 30b. Ks.: *Egyszer egy ember volt*
 II. *Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye* (XIX. század eleje) STOLL 531. VI. 47a. Ks.: *Egyszer egy ember volt*
 Az I. másolata a strófazáró „*hüm, hüm*” nélkül, 8 sorban.
 III. *Jankovich Miklós: Magyar énekek új gyűjteménye* (1800) STOLL 553. 18b. (a 250. sz. első része) *ESZE VESZETT GONDOLATOK*. Ks.: *Egyszer egy ember volt*
 Az I. másolata apróbb szó- és szótagszám-eltérésekkel.
 + IV. *Horváth András-ék.* (1813) STOLL 637. Ks.: *Egyszer egy ember volt*
 A 4. strófával megbővített szövegváltozat, bonyolultabb formában, sajátos, táncréjaszerű, hangutánzó belső és strófazáró refrénnel.

121.

- + I. *Szeel Imre-ék.* (1790–94) STOLL 404. 153. Ks.: *Vida János a jó csósz*
 II. *Veress Márton-ék.* (1793) STOLL 419. 73a. Ks.: *Vida János a jó csósz*
 Egy szó hján azonos az I.-vel.

7 *potyogatja* – ütögeti, kiveri (vö. *potyol* MTSZ II. 202.)

122.

- I. *Kulcsár Pál melodíariuma* (1775–85) STOLL 319. 33–34. Ks.: *A báránynak négy a lába*
 2 vsz. A II/1. és 4. vsz.-ának változata. Ez a kontamináció még nem mulattató funkciójú csúfoló.
 + II. *Veress Márton-ék.* (1793) STOLL 419. 68b. Ks.: *A báránynak négy a lába*
 A 3. és 5. vsz.-ban az 1–2. sor ismétlőjellel.
 + III. *Énekeskönyv* (1810-es évek) STOLL 684. 25b–26b. *A báránynak négy a lába*
 9 vsz. Vegyes csúfoló, csak kezdőstrófája és hangvétele kapcsolja ehhez a szövegcsaládhoz. Főszöveggént közöljük.

Mindhárom változat különböző műfajú vándorstrófák összeéneklése.

II. 1. diákos–quodlibetes nyitóstrófa	III. 1. quodlibetes nyitóstrófa
2. vénlánypanasz	2. legény-dicsekvés
3. rátarti nő dicsekvése	3. tanács
4. rátarti nő dicsekvése	4. (tót) lánycsúfoló
5. legény-dicsekvés	5. csúfoló
6. lánycsúfoló	6. csúfoló
	7. asszonycsúfoló
	8. csúfoló
	9. meghatározhatatlan műfajú

A szövegcsalád még amorf, vándorstrófáinak változatait l. még az asszonycsúfolóknál, mivel a kezdőstrófa az *Amely leány sokat szeret* kezdetű szövegcsaládhoz is kapcsolódott (kötetünkben a 33. sz. alatt). Az ének 1–4. sora a II. forrásban az 56b. oldalon egy 16 vsz.-os szentenciákat tartalmazó ének 4. szakaszaként is felbukkan. Az 2. és 6. vsz. tematikus és műfaji variánsai ugyancsak előfordulnak

a II. forrásban a 61a–b. oldalakon a *Felnyitnám már bús szívtvemnek régen bezárt ajtaját* kezdetű 7 strófás vénlánypanaszban (különösen a 2., 6. és 7. vsz.-ok).

Folklorvariánsa: *Uszkay Mihály küldeménye* (1840-es évek, Tiszahát) MTAK Irodalom 8^F 206/120. 32. a II. változatot követi.

I.

- ⁹ a sor szó szerinti értelme: nehéz a kovakóvel és taplóval szikrát csiholni és tüzet gyújtani, ha nyers a fa; átvitt jelentése: nehéz szeretkezni, ha nincs (megfelelő) partner
- ¹³ *bagazia* – finom, rendszerint kékre festett pamutvászon
- ¹⁸ *koncét szoknya* – valószínűleg az angol „cover coat” elnevezésű anyagról van szó. Ez ui. halványszürke, tiszta gyapjú (vagy pamutfonállal kevert gyapjú) szövet volt

II. 1. Mulattató énekek, hazugságversek

Az ide tartozó énektípusok mind tartalmilag, mind funkciójukban igen szorosan kapcsolódtak a korabeli kollégiumi diákélethez, nevezetesen az adománykérő mendikáláshoz, az iskolai színjátszáshoz, ill. a diákság középkori hegedős hagyományokat folytató, alkalmi mulattató, sőt mindenes szerepéhez. Teljesen egyértelmű ez a szerep a párbeszédés, egymást becsméről vetélkedőkben, amelyeket nemcsak a lakodalomban, hanem kalendáris ünnepek (pl. a karácsony) alkalmával is előadtak. Ezekből a szövegekből itt csak azokat közöljük, amelyben a változatos sorrendben összekapcsolódó vándorversszakok (az eltúlzott gyalázkodások és a felfordult világ képzetének elemei, motívumai) között valamelyik hazugságmotívum is előfordul.

Altalánosan jellemző e műfajra, hogy az élet realitásait a fonák oldalról nézi, a valóságosnak az ellentétét mutatja, de azt is jócskán eltúlozva, karikírozva. Az előadott mesebeli kalandok távoli, eszemiszom országról, irreális méretű állatokról, hőstettként bemutatott tetűöldősérről szólnak, miközben a verselő minduntalan figyelmezteti hallgatóságát nagyon is valóságos nyomorúságára, testi szükségleteire: ételt és italt koldul, rongyos ruháit és lapos tarisznyáját, penészes erszényét mutatgatja. Ez az ellenpontozó szerkesztés, a vágyvilág képtelenségeinek ötletszerű halmozása, valamint a mulattató hengegése, személyének és pillanatnyi állapotának kontrasztja kelt komikus hatást. A meghökkentésen túl a szórakoztatás bevált módja volt az önsajnáltság, a dicsekvés, az erotikus célzások, a hízelkedés éppúgy, mint a rivális rigmusmondó diák lecepülése vagy a hallgatóság egy-két tagjának (különösen a mesterembereknek, az öregasszonyoknak és vénlányoknak) kifigurázása. (Ez utóbbi motívumok a *Vásárhelyi daloskönyv* lakodalmi mulattató énekében is fellelhetők. Vö. RMKT XVII/3. 45. sz.) Az adománykérő záróstrófa tréfás fenyegetései között gyakran szerepel – a mai ízlésnek durva formában – az emberi vagy állati ürülékkel való „ajándékozás” vagy a „károkozás”. A rigmusmondó diák klasszikus műveltsége (a latin kifejezések vagy latin–magyar makaronizmusok, a görög–római mitológia és mondavilág felidézése) ellentétben áll ad hoc koldus–bohóc szerepével, erőszakos viselkedésével és közönséges kiszólásaival. A lakodalmi szituáció, a közönség borközi állapota, a verselő személyisége, improvizációi nyilván befolyásolták e mulattató versek hatását; a rigmusok élészavas előadása másképp hatott, mint így írásba rögzítve, olvasva. Itt érezzük igazán, hogy nemcsak a humor, hanem a durvaság és közönségesség is viszonylagos és hogy mennyire kor- és kultúrafüggő. Ám a hasonló stílusú szövegek nagy számából kitetszően a XVIII. században sokak számára ez és ilyen (is) volt a szórakozás.

Idézett szövegcsaládjainkkal mentalitásában, poétikai eszközeiben és funkciójában is rokon a *Szentsei-daloskönyvbe* (1704) feljegyzett *Fenékkal felfordult már az széles világ* kezdetű hazugságvers (variantúrájával együtt kiadva I. RMKT XVII/14. 180. sz. alatt), valamint a csúf és szegény házasulandó legény, Morio tréfás dicsekvése Szathmári Paksi Sámuel *Pandora* c. iskoladrámájában (Sárospatak, 1773; RMDE XVIII. 1/2. 964–967.).

A műfaj utóéletéről azt mondhatjuk, hogy a XIX–XX. századi folklór bizonyos területein – a vőfély-versekben és a különböző kalendáris ünnepek (karácsonyi játékok, balászás, gergelyjárás) dramatikus

szokásaiban – érzékelhetően megmaradt e szövegek alkalmi „szerepjátszó” jellege; a hasonló motívumokból álló, színhagyományból gyűjtött hazugságmesékben, obsztosztörténetekben viszont nem.

123.

+ I. *Bocskor-kódex* (1716–39) STOLL 180. 22a. *CANTIO SCLAVONICA*. Ks.: *Jó napot, vitézek, ide hallgassatok* 1 vsz., csak a beköszönő formula. Az erdélyi kézirat lejegyzője szláv (értsd: szlovák), azaz felvidéki szövegnek titulálta.

II. *Furuglyás-ék.* (1764) STOLL 272. 6. *VÉLÁGÉ ÉNEK AZ ZSÍROS KONDÁSRÚL*. Ks.: *Szerencsés jó napot mindkigyelmeiteknek!*

4 vsz., sorrendjük az V.-hez képest: E1, E2, 1., 2.

E1 = 1. Szerencsés jó napot mindkigyelmeiteknek!
Bezzeg ha megoldom kerekít nyelvennek,
Hogy N. B. hirdessek előszer mindennek,
Azután mondjam, mi volt íftemnek.

E2 = 2. Valakik itt vagytok, ide hallgassatok,
Valamíg én locsogok, meg sem mozdollatok!
Majd ollakot mondok, csak sok pínzt adjatok,
Apátok, anyátok, N. B tik sem hallottatok!

III. *Lócsei ék.* (1768) 117–120. *ARIA DE MILITE PAUPERE*. Ks.: *Jó napot, vitézek, ide hallgassatok* 15 vsz. A címben szereplő szegény, rongyos, hetvenkedő katona hazugságverse. Sorrendjük az V.-hez képest: 1., E1, 4., 6., 7., 12–15., 21–23., 24., E2 (= IV/11., VII/16.), E3. Egyedi strófái vándorvsz.-ok, főként az adománykéréshez kapcsolódnak:

E1 = 2. Katonának élte sok próbákon fordul,
Néha végan vagyon, néha könyve csordul,
Tarsolyába néha sok pogácsa fordul,
Néha pedig üres, a hasa is kordul.

E2 = 14. Eb hazudjon többet, mert már meguntatok,
Jobb, ha pincéteknek száját megnyitjátok,
A sok palackokat rámhajigáljátok,
Két-három üveggel torkom bégyugjátok!

E3 = 15. Aki e versekér' énnékem nem fizet,
Amott az erdőben láttam egy nagy őzet,
Attól imétt-amott otthagyatott *rezet*
Szedje fel, egye meg, mint a lépes mézet!

IV. *Zsoldos Xavér versgyűjteménye* (1768–98 k.) STOLL 369. 112b–113a. *LAKODALOMRA VALÓ MULAT-SÁGOS VERSEK*. Ks.: *Jó napot, vitézek, ide hallgassatok*

Az ének után: „23 Julii 1792 Sümeghim.”

11 vsz., sorrendjük az V.-hez képest: 1., 4., 2., 3., 24., 8., 9., 12., 15., 19., E1. Egyedi vsz.-a adománykérő formula (vö. III/14., VII/16.):

E1 = 11. Eb hazudjon többet, mert már meguntatok,
A sok garasokat énreám hányjátok!
Jobb, hogy erszénteknek száját megnyissátok,
Egy vagy két forintot zsebembe nyomjátok!

- + V. *Jankovich Miklós: Magyar világi énekek (1789–93)* STOLL 383. 20b–21a. Ks.: *Jó napot, vitézek, ide hallgassatok*
 Kiadása: (több hibával) STOLL 1984, 32–36.
 29 vsz., a szövegcsalád legteljesebb tagja. A számos egyedi vsz.-on kívül szinte az összes, másutt megjelenő strófa is szerepel benne. A kézirat teli van javításokkal. Jankovich bizonyos kifejezésekhez, sorokhoz alternatív megoldásokat is feljegyzett, de ezekből csak kettőt másolt át a VI.-ba. L. a főszövegnél, a vers végén.
- VI. *Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye (XIX. század eleje)* STOLL 531. VIII. 39a–40b. Ks.: *Jó napot, vitézek, ide hallgassatok*
 29 vsz., az V. másolata apróbb ejtésbeli, szó- és szótagszámeltérésekkel. Az egész vers köznyelvi, kevésbé régies (pl. a névelő használata), mint az V.
- VII. *Új és ó kalendárium (Győr, 1809)* OSZK 1496/1809. *EGY OBSITOS KATONÁNAK ÉNEKE*. Ks.: *Jó napot, vitézek, ide hallgassatok*
 Kiadása: SZILÁGYI F. 1983, 155–158. (részletek)
 22 vsz., sorrendjük az V.-hez képest: 1–4., 6–15., 19., 21–24., 28., E1 (vö. IV/11.), E2 (vö. III/15.).
- VIII. *Miksa László gyűjt. (XVIII–XIX. század fordulója)* STOLL 501. V. 134a. *EGY OBSITOS KATONÁNAK ÉNEKE*. Ks.: *Jó napot, vitézek, ide hallgassatok*
 19 vsz., sorrendjük az V.-hez képest: 1–4., 6–15., 19., 22–24., 28. A vers 3 strófa híján megegyezik a VII.-kel; részben talán a győri kalendárium Erdélybe került példányából másolták. 2. vsz.-a (a kalendáriumban csonkán szereplő strófa továbbköltése miatt) ilyené alakult:

Mikor az erdők közt én sokat bujdosom,
 Juhok s disznók között én sokat forgottam,
 Rongyos bocskoromat gyakran nyársra húztam,
 Megázott kalapom vizét iddagoltam.

- IX. *Nagy Ferenc-ék. (1812–16)* STOLL 631. 93a–b. Ks.: *Jó vitéz barátim, ide hallgassatok*
 8 vsz., sorrendjük az V.-hez képest: 1., 2., 4., 3^v, 6^v, 24., 22., 9. Néhány alapvsz.-a már átalakult; egy-egy sor kiesett, és többnyire a strófa végére került új sor (vö.: 92/24. vsz.)

- 3^v = 4. A veréb árnyékát halálra üldöztem,
 Nyúlnek az fekvésit bottal agyonlőttem,
 Nyírfa csikorgását tarisznyára szedtem,
 Disznó rőfögését süveggel hörpöltem.
- 6^v = 5. Mikor Szent Lászlónak hírit én hallottam,
 Haj, még akkor világon sem voltam,
 Himlőhelyes baltám vállamon hordoztam,
 Zsíros tarisznyámat vállamon hurcoltam.

Közeli változata egy vőfélyvers, melyet a *Nyr* 1886-os évfolyamában adtak ki. Pontos másolata: *Mátra és Zagya vidéki népdalok*. Közli Nagy Iván. (MTAK Irodalom 8^r 206/50.) 5. sz.

Jellegzetes, mendikáló diák szerezte hazugságvers, mely a hivatásos mulattatók hagyományos költői, előadói fogásaival (túlzások, szabadszájúság, dicsekvés, mások leszólása, vitatkozás, ill. vetélkedés) és poétikai eszközkészletével (paradoxon, oximoron) él. Nemzetközi népmesei változatait I. AaTh 1935 a *Fenékkel felfordult világ* típusnál, egyes motívumait önállóan I. AaTh 1960A–Z, *Óriás állatok (ökör, szűnyog)*, *A zacskóba zárt ész*, *A tetű temetése*, *Küzdelem az óriás bolhával* címszavakkal. A magyar hazugságmesei változatokat felsorolja a MNK 8. Néhány motívuma a kézirat hagyományban kontaminálódott az *Ó, mely sokat jártam* kezdetű falucsúfoló énekkel (115. sz., I. MNK 8 1935A^x). A szöveg XVI. századi hegedős énekekre visszavezethető jellegzetes témái: az énekes maga-sajnálattása, nyomorúsága (sántasága) emlegetése, de hencegése is „vitézségével”, világot járt, képtelen tapasztalataival, továbbá a hallgatóságnak címzett durva kiszólások, az ének végeztével pedig a szokásos étel-ital és pénzkérés. E két utóbbi motívumot

a farsang idején aktuális vénlánycsúfolás és az adománykérés tartotta fenn a szájhagyományban, pl. balázsjáró rigmusként. A hetvenkedés, hazudozás (álmólátásként előadva) a betlehemező pásztorok egymással vetélkedő párbeszédében gyakran prózává oldódva maradt fenn, de az eredeti szövegelemek még így is felismerhetők, pl. MNT II. 365. sz. (IV. rész).

A vándormotívumok korabeli megfelelői:

V/23–24 az előidejűség megfordítására példa még: RMDE XVIII. 1/2., 1250.

V/49–56 a képtelen ételek a recens folklórban is a lakodalmi vőfélyversek legállandóbb motívumai. L. még *A sohonnai helységbe* kezdetű kalendáriumi versfolyam részleteit (*Magyar- és erdélyországi új és ó kalendárium*, Rév-Komárom, 1827, pl. 17. vsz.).

V/57–60 a a császártól kapott ajándék motívumának irodalmi továbbélését l. Garay *Obsitosában*, ill. Kodály *Háry Jánosában*.

V/75 hasonló kép vö.: *Hol a kovács? Hadd reszeljen egy nyusztos kalpagot!* (Szathmári Paksi Sámuel: *Pandora* RMDE XVIII. 1/2. 1213. sor).

V/93–96 *a zacskóba zárt ész motívumához* l. 44. szövegünk jegyzetét.

Az V/24. vsz.-a közhelystrófa, fő motívuma, a „megevett ész” más mulattató csúfolókban is előfordul.

Kelecsényi József 1844-es küldeménye (MTAK Irodalom 8^r 206/26. 7a–b) alapján adta ki szöveg-változatát ERDÉLYI 1846–48, I. 170. sz. (a vőfélyversek közt). Ebben a következő lakodalmi mulattatók egy-egy jellegzetes frázisa, motívuma is felbukkan:

1. Jó napot, vitézek! ide hallgassatok,
Ha tormás csukával engem jól tartotok,
A szűröm ujjából majd nektek papokok,
Ha penészes garast nekem bőven hánytok.
2. Csitt, patt! minden ember szónak békét hagyjon,
Ha van jó gazdasszony, a konyhához lásson;
Úri magam alá gazda hintót adjon,
Hogy az utcára is gyalog ne fíradjon.
3. Eljártam, kerültem széles e világot,
Helikon hegyéről néztem az országot,
Hogy miként kaphatnék egy kis uraságot,
Mendikások között kalefaktorságot.
4. Eljártam Ázsiát, nagy Brandenburiát,
Hétszer absolváltam a filozofiát,
És oly nagyon tudtam a napoknak számát,
Hogy más mondotta meg a karácson napját.
5. Édes jó asszonyom, mit nevensz szemembe,
Tán belészeretél úri személyembe?
Hidd el, hogy nem juthatsz addig szerelmembe,
Míg vagy harminc garast nem nyújtasz kezembe.
11. Római úr vagyok, elég van tallérom,
Rubintom annyi van, a gatyám sem bírom.
Úri személyemnek kankós a gallérom,
Magam szép természetét sok ezrekre írom.

12. Teli boros kancsó legyen ti köztetek,
Húsz borjat fiadzzék minden tehenetek,
Csak azt nézni jöttem: van-e mit ennetek?
De megengedjétek, hogy így beszélgetek!

Egy 1863-ban, Sárhidán (Zala m.) összeírt népi kéziratban (EA 8.743, Gönczi Ferenc hagyatékából) *Szl. Balázs Éneke s versei* címmel számozott szakaszokban, de sortördelés nélkül, félig prózává oldódva, különböző szereplők szájába adva a 123. ének minden fontosabb motívuma megjelenik dallam nélküli rigmusként. Az olvashatatlan szavak helyén (...) áll.

VITÉZ VERS KEZDETE

7. Jónapot, vitézek, ide hallgasatok,
Engem a somlai borbóly igen jótartsatok!
Mikor én a hadban főkapitán voltam,
Nyírág paripámon magamat hantottam,
A temető kertben sok bodzát levágtam.
Püspök uram mellett annyira dolgoztam,
Hogy lovam hátáról lefordultam,
Ilyen derék gyerek voltam.
...

PÜSPÖK KATONÁJA FELEL

11. De lásd, te, pajtás,
Mikor én a hadban főkapitán voltam,
Már gyenerálisnak kinevezve voltam,
Fűzfa paripámon kevélen magamat hántottam,
Jóllehet még akkor a világon sem voltam,
Mikor egy nagy tarisznyát a nyakamba vontam.
Mindjárt megláttam én a fényes holdvilágnál,
Tarka kakasoknak görbe tojásával,
Útra indultam egy más tarisznya makkaly.
Bujdosásomban mentem egy városban,
Láttam egy nagy csudát,
Hogy egy ökör nem tudott bebújni egy óba,
Hanem bújt egy egérlyukban,
Csudálkozásomban csaknem seggre estem.
Tudod-e, pajtás (...),
Szűrömet a hideg lölyi
Pókhállyós üngömet a takács mast szövi,
Csákó süvegemet az ötvös reszeli,
Így szép öltözetem Bécsbül hozott semmi.
Nadrágom kivarrott, széllal van bélelve,
Csizmám is sarkantyús, melynek a pöngése,
(...) városra hallyik a zöngése.
(...) a városát a minap hogy megjártam,
Mondják, az arant lapáttal mérték,
Az én tarisznyámat úgy megterhelyték,
Teli volt üressel, ott felejtették.

MÁSİK VITÉZ

16. Pajtás, de póruljártál te a minapában,
Egy nagy tetű legelt a gatyád ráncában,
Száz mázsa hatvan funt volt a szalonnája,
Akkora volt a hája, nem fért a pallásra.
De tudom, a bőrit mostan készítik néked bugyogónak,
Mert nagyon szereted,
Abban lészen hatalmas üleped,
(...) mindig emlegeted...

A népköltési változatok olyan kevéssé térnek el a kéziratos szövegektől, hogy feltételezhető a közös ponyvai vagy kalendáriumi eredet. L. BORÚS 1998, 107–108.; MNGY II. 332–333. (11 vsz.); KÁLMÁNY 1881–82 I. 71–73. (15 vsz.); BERZE NAGY 1940, III. 134–136.; SEBESTYÉN Á. 1972, 137–138. (két huszár karácsonyi vetélkedése):

– Jó estét, vitézek, ide hallgassatok,
Jó tormás tyúkhússal engem jóltartsatok,
A sárgarépból nekem is hántsatok,
S majd ha sok pénzem lesz, fizetni is fogok!

– Állj félre, barátom, hadd szóljak én egyet,
Helyén van az eszem, nem ettem vad meggyet,
Bort sem ittam, kupát hármat-négyet,
De ha volna, innék páras huszonnégyet!

– Hallgass, te féllügyű, meszes üstökű,
A fejed olyan, mint egy üres kúpül
Hiába dicseksz, nem hallgatja senki,
Jó lesz, ha elkotródsz, hogy ne lökjenek ki!

– Mit! Amikor én 48-ban főkapitány voltam,
A temető dombján sok huszárt levágtam,
S amikor lovamra felülni akartam,
A felhők ágasan majdnem felakadtam. (...)

A szöveg több strófáját megtaláljuk egy népi temetési paródia kéziratos feljegyzésében (*Kiss Sándor vőfélykönyve*, Kokad, Hajdú-Bihar m.; közli UJVÁRY 1978, 52–53. Karcagról is közöl hasonló szöveget, uo. 78–79.).

A *Jó napot, vitézek, ide hallgassatok!* kezdőstrófa folklórváltozata pl. MNGY XX. 77. (karácsonyi játék hazudozó katonái).

A *Mikor én a hadba főkapitány voltam* (4. vsz.) változatai: MNGY XX. 77. és 42. (dicsekvészlet betlehemes játékból):

Mikor 1848-ban főkapitány voltam,
A tetűkőn ugráltam, a bolhákön szaladgáltam,
Még az öregapámat is hátra gázoltam.
Így telt meg a tarisnyám fényes holdvilággal,
Cifra kappankakas görbe tojásával.

Micske, Bihar m.

Ez a dunántúli balázsjáró szövegekben is gyakori motívum. Pl.: *Figyelő* 1877, 281. (Nyalka, Győr m.); *Figyelő* 1877, 374. Lesence-Istvánd (Zala m.), EA 8743, 4. (Sárhida, Zala m., 1863).

Az V/10., 12. és 13. vsz.-ok népköltési változatát a Nógrád megyei Becskén (1922-ben) még rigmusban mondták a betlehemes játék pástzorai (MNT II. 381. sz. II. rész); prózává oldódott változatát l. egy konyári (Hajdú-Bihar m.) betlehemesben (MNT II. 359. sz.).

A képtelen ételek (V/13–14. vsz.) megjelenéséről vőfélyszövegekben a lakodalmi vendégek szórakoztatására l. BAKÓ 1987, 167.; GÁGYOR 1999, 311.

A *Rákóczi (a király) ebédje* (15. vsz.) motívumának folklórváltozatai: LIMBAY 1880–1888, V. 952/2. sz.; MNGY XX. 77. (karácsonyi játék két hazudozó katonája), MNT III/A 414. sz.

A 22. strófához: BARTÓK 1991, 32a (2–3. vsz.) *Az óriási tetű temetése* mint hazugságmese-motívum ismert MNK 1960C₁ (MNK 8. 193.).

A *Bátyám (bátyád) a szakállát...* (24. vsz.) folklórváltozataihoz l. BERZE NAGY 1940, I. 612. (önállóan); SERES 1984, 375.; az V/28. vsz.-ával kombinálva mint a balázsjáró „közvitézek” egymással csúfolódó szövege:

1-ső Ismertem apádat, szőrös bocskorban járt,
Fekete kutyaszarral kente ki a bajsztát.

2-dik Bátyád a szakállát félvállra vetette,
Ami kis esze volt, erszénybe kötötte.
Az erszény zsíros volt, a macska megette,
Jaj, szegény bátyádnak odalett az eszel

Sokorókajár, Bakony-vidék, *Figyelő* 1877, 372.

Az V/28. vsz. csúfoló motívumához:

Ösmértém apádat, hogy minyüő gazda vuot,
Faluvígén lakott, száz balyu rongya vuot.

MNT III/A 177. és 201. sz.

A záróstrófa (*Aki ez versemért nékem meg nem fizet*) változataihoz pl.: MNGY XX. 77.

I.

3 *dutkát* – 3 garasos aprópénzt (SZT II. 506.)

V.

14 *bocfát* – bodzát

21 *Szentlászlónak* – itt: helységnev

30–32 *egy ökör ölban / Bé nem tudott bújni...* – vö. a hasonló ellentmondáson alapuló hazugságmeseivel:
Az óriás méh és a szokásos méretű kaptár (AaTh 1920G – MNK 8. 93–94.)

48 *singekkel* – sing: régi hossz mérték

56 *mézellert* – mézzel fésztett, megmézezett

61 *Lucrétia neve* – itt a XVI. századi *Eurialus és Lucretia* széphistória későbbi ponyvaváltozatának ismertsége sejlik

71 *Az öcsém a lyukon szemléli a várat* – eufemisztikus célzás a lyukas nadrágból kilógó falloszra

73 *orbáncos* – bőrgyulladásos, beteg

78 *az bársony mint a hátamra illik* – vö. a közismert szólással: *Nem illik számárna a bársony nyereg* (Szenci Molnár, 1604) vagy csúfondáros formában: *Bársony nyereg számárna* (Erdélyi, 1851)

83 *Kúpon* – helység Veszprém megyében; Kupfalva Burgenlandban – de lehet, hogy itt csak a rím kedvéért szerepel

99 *meddőre* – a paraszti állattartásban külön legeltették az ún. meddő-gulyát. Meglehetősen durva ez a sovány lányokra vonatkoztatott képzetársítás

108 *füstös lyuk címerű* – kedvelt becsmérlő frázis (vö. a 31/II. szöveg katonák címere kifejezéséhez írt jegyzettel)

- + I. *Benkő György Diáriuma* (1738) 39a, 40b–41b. *TRÉFÁS STRÓFÁK*. Ks.: *Itt érkezik az úrfi, minden félreálljon*
BERECZ 1991 szerint két külön szöveg; a 8. vsz. előtt (39b. és 40a.) azonban egy magyar ünnepi köszöntő és egy áthúzott latin vers áll, tehát az összeíró az *Itt érkezik az úrfi* szöveg folytatásának szánta, csak lapozott egyet – ide később kerültek a közbülső szövegek). Érdekes, hogy 1–3. vsz.-a még 7+6-os osztású 13-as sorokból áll, de a későbbi sorok már 12-esek.
- + II. *Diák versek, mondókák* (1745–49) STOLL 454. 78a–b. Ks.: *Bomboruty, jó pajtás, minden félreálljon*
Csak 4 strófával kapcsolódik az alapszöveghez. Egyedi strófái és cigány (?) halandzsászása miatt főszövegben közöljük.
- + III. *Diák versek, mondókák* (1745–49) STOLL 454. 76b–77a. *JOCOSI*. Ks.: *Uram s jó asszonyom, hallgass beszédemre*
Az alapszöveggel ez is csak 4 vsz.-ában érintkezik. Egyedi megoldásai miatt főszövegben közöljük. 3. vsz.-a Erdélyinél is felbukkan, a *Jó napot, vitéltek* (123. sz.) jegyzetében idézett versben. (Ott a 4. vsz.)
- IV. *Deák Miklós-ék.* (1786–95) STOLL 366. 38–41. *LAKODALMI VERSEK*. Ks.: *Itt érkezik úrfi, minden félreálljon*
20 vsz. Az I. egységesen 4×12-es szövegváltozata. Hiányzik belőle az 1/7–8., 10. és 24. vsz.
- + V. *Dersi István-ék.* (1793–97) STOLL 418. 21b–22b. *NUPTIALIS*. Ks.: *Nemesi virtussal tündöklő uraim*
Érdekes, egyedi vsz.-ai miatt főszövegben közöljük.

XVIII. századi mendikáló-vers, melynek számos fordulata folklorizálódott – hazugságmesként, lakodalmi versként, valamint balázsjárás, lucázás stb. verses betéteiként.

Az I. szövegváltozat a legépebb és leghosszabb, néhány egyedi strófája is van, a 7. és a 10. A 8. strófa jellegzetes vándorversszak, a 24. pedig szokásos, fizetséget kérő záróstrófa. Az V. variáns végén a másoló latin nyelvű „használati utasítása”: *Adde plura si volueris* (Tégy hozzá többet, ha akarsz). Ez arra enged következtetni, hogy a közismert motívumokból tetszőlegesen összetoldott mulattató rigmusok a korabeli lakodalmi szokásrend, az ünnepi köszöntők és a nemzedékről-nemzedékre örökített (pénzszerező) diák hagyomány részei voltak.

Az I/14. vsz.-hoz: a XVIII. századi debreceni diákirodalomban *János pap országa* néven ismerték és foglalták verse az Európa-szerte népszerű Eldorádó (Schlaraffenland) képzetet, amely Arany János hasonló című versét is ihlette (vö.: BÀN–JULOW 1964, 77. sz., jegyzetei: 272–273.). A képzet európai összefüggéseiről I. TÚRÓCZI–TROSTLER 1943, valamint MNK 8. 103–105.). Első magyar irodalmi előfordulása Valkai András *János pap-császár birodalmának krónikája* (1573). A mű Heltai Gáspár *Cantionaléjában* jelent meg. A tejjel-mézrel folyó, „eszem-iszom” ország képzete országosan ismert volt a folklórban: mesékben, szólásokban és a lakodalmi dalok (*Gyerünk, menjünk vendégségbe*) között bukkannak fel motívumai. Az idegen országokban átélt kalandok szövege gyakran kontaminálódik a rátótiádaszerű helységcsúfolókkal (l. kötötünkben 115. sz.).

A lakodalmi vendégsereg szórakoztatása hasonló stílusú versekkel, képtelen hazugságokkal, dicsekvésekkel, erotikus célzásokkal és a vendégek csúfolásával a XIX–XX. századi vőfélyversek között maradt meg, pl. KÜLLŐS 1994, 249. sz.; MNT III/A forrásjegyzék és bibliográfia.

Az Eldorádó-szüzsé főként a szokásköltészetben gyakori: pl. MNGY XX. 234. (István-napi köszöntő-vers); de tréfás dalként is megtaláljuk, pl. LIMBAY 1881–88, V. 189. (952/3. sz.)

A *Jártam oly országban, hol ráhon szántanak* kezdetű sorok folklórváriánisa pl.: MNGY XX. 162.; SERES 1984, 358–359. (karácsonyi köszöntő utáni adománykérés):

Jártunk oly országba, hol tetűn szántottak,
Bolhán boronáltak,
Ahol a nagy ínségtől fűzött bocskort rágtak,
Én es ott valék,
Nagyon megéhezék,
Egy nagy döglött tyúkot heten üttünk agyon,
Az es az a hitvány úgy megrúgott hasba,
Esem én hanyután szállására!

Mikor én a sotba főkapitány voltam,
Fűzfa paripámon magamot hánytattam,
Gömböc volt a nyergem, disznóláb fegyveröm,
Kolbász az ostorom,
Ahol megszorultam, a végit haraptam.

Felelet

Állj félre, barátom, ne hazudozz többet,
Nem öttem én erdei vadmöggyet,
Bort sem ittam kupát kettőt, hármat, négyet,
De ha bémöhetők, mögiszok kétször huszonnégyet.

Krizba, Brassó m.

I.

- 4 *minden* – mindenki
6 *Burgundiát* – Franciaország híres borvidékét; *kőrösi főakadémiát* – tréfás túlzás, valószínűleg a nagykőrösi református gimnáziumra utal
8 *Diana* – a Hold és a vadászat szűz istennője a római mitológiában
12 *galambtartaja* – eufemizmus: gatyapócc vagy az egész gatyá
34 *korca hetven singből álló* – tréfás túlzás a gatyá övrészenek bőségére (1 sing = 0, 63 m). A felhasznált ruhaanyag mennyisége természetesen a módot is tükrözte, státusszimbólum értékű volt
39 *Azt tudták* – úgy hitték
40 *másoknak csizmájokat kentem* – kezdetben szolgadiák voltam
46 *helyett* – helyütt
48 *hagymázba* – lázas önkívületi állapotba (eredetileg tífusz)
56 *vesse szűrűjébe* – itt az ún. befenekelt ujjú szűrőről van szó, amit zseb gyanánt használtak
58 *kapék a dónáton* – Donatus Aelius római nyelvtaníró és rétor (i. sz. IV. sz.) *Ars grammatica* c. művét az egész középkoron át kézikönyvként használta a deákos műveltségű világ. Magyarországon is többször megjelent. A szerző neve – németesen hosszított alakjában – a magyarban köznevesült (SZT II. 465.); *nyomozó kucsámat* – vadászkutyaamat
65 *prærogatívája* – előjoga, elsősege (lat.)
84 *márjásokat* – Szűz Mária és a kis Jézus képével díszített ezüsttallérokat, Magyarországon először I. Lipót idejében (1655–1706) vertek ilyen pénzt
87 *kamura* – kamra
90 *Dukát* – 3 garasos aprópénz, már a XVI. század végén használják (SZT II. 506.); *poltrát* – a poltúra másfél krajcár értékű (lengyel) ezüstpénz

II.

- 1 *bomboruty* – hasonló hangutánzó, figyelemfelkeltő köszöntéssel kezdődik 22. énekünk 3. vsz.-a is: „*bórum buty*”
5 *...rdoni kotsáni pirparató mántsó* – cigány-halandzsa
6 *márekkó* – cigány halandzsa
8 *hurkó* – furkó, görcsös bot
15 *pucokban* – kemencezugban; másként: *pucik, pucok*
18 *bürgöt* – bürköt (vastagszárú gyomot)

III.

- cím Tréfások (ti. a versek) (lat.)
5 *Tiáides* – talán Tüdeusz, a Thébai ellen harcoló aitoliai királyfi nevének elferdítése; *darabonytja* – a darabont a XV. századtól gyalogos katona, testőr, a XVIII. századtól: megyei hajdú

- 6 *Vulcanus* – a római mitológia kovács istene
 7 *Dardanidesnek* – valószínűleg Dardanosz, a római nép ősatya; *gargoncás deákja* – garabonciás, eredetileg vándordíák, akit a néphagyomány varázserejűnek tartott
 9 *Brándenburgiát* – az egykori Poroszország magja, Berlin és környéke, itt talán a wittenbergai egyetemjárásra utal a rigmusmondó
 10 *absolváltam* – bevégeztem, -fejeztem, itt: teljesítettem (lat. *absolvo*), gúnyos értelemben
 11 *más mondotta meg a Karácson napját* – azaz még a csíziót (az ún. öröknapárt) sem tudta
 26 *Fariment cum májós* – lisztes étel (lepény?) májás hurkával (vö. lat. *farina* – liszt, vagy: darával és májjal töltött hurka
 28 *petákkal* – 5 krajcár értékű aprópénz

V.

- cím lakodalmi (lat.)
 23 *aérrel* – levegővel
 26 *pest megett* – a kemence mögött (az I/46. sorban a kontextus miatt azonban inkább helynévre kell gondolnunk)
 39 *szikjából* – sárgájából
 43 *karcát* – korcát
 44 *nyílamadzagját* – nyitó madzagját
 49 *Adde plura si volueris! Amen* – Tegyéél hozzá (még) többet, ha akarsz. Ámen

125.

Szikszai András-ék. (1746–52) STOLL 239. 29b–30b. Ks.: – *Ez házban kik vagynak, reám hallgassanak*

Lakodalmi mendikáns-rigmus, amelyet valószínűleg két, egymással vetélkedő diák mondott el. A 8–9. vsz. (*Borzas Minervának* kezdetű motívuma) nyitószakaszként egy néhány évtizeddel későbbi erdélyi kéziratban újra felbukkan (I. kötetünkben a 133. sz.), továbbá ugyanott egy másik szöveg záróstrófája (I. kötetünkben a 129. sz. alatt) és a 124/I. 23. vsz.-a is e vers 10. vsz.-ának szövegvariánsa.

- 6 *öszvegalázoltan* – összejártan (MTSZ I. 670.)
 9–12 l. a 124. sz. és a 130. sz. jegyzetét
 18 *Soha tebelőled nem válik gállickó* – a szólás értelme: nem lesz belőled semmi, sikertelen leszel (vö. egy csíki szólással: *Ebből es bajosan lesz gállickó!* – aligha sikerül! MTSZ I. 671.)
 20 *kolbász-vesztegető* – kolbászpisztító (haszontalan)
 29 *Minervámba* – Pallasz Athéné római megfelelője; a bölcsesség istennője. Hasonló sor olvasható a 133. sz. 1. sorában is. A „borzas” és „cserebokros” részint szójáték, részint „félrehallás”
 30 *Dámétás* – Dametas, Vergilius Eclogáiban szereplő pásztor neve a XVII. századtól Magyarországon is ismert, betlehemes játékokban fordul elő
 31 *Motzénak* – talán a vergiliusi eredetű Mopsus pásztornev romlott alakja
 39 *ballyak* – baglyok
 40 *ne lászon hármát se* – ne üdvözüljön (ne lássa a Szentháromságot?)
 41 *dixi* – elmondám (lat.), elég gyakori megjegyzés a diák kéziratokban

126.

Tsorik András-ék. (1750–51) STOLL 240. 321–323. Ks.: *Gyémántköből pattant fris, úri termetem*

Befejezetlen hazugságvers, egy mendikáns rigmus eleje. Egyelőre társtalan szöveg.

- 1 *fris* – szép
 4 *lám* – talán
 5 *aërben* – levegőben
 10 *Vidombaknál* – Weidenbach (ma Ghimbav, Románia, Brassó megye)
 12 *gágyámbe béraktam* – gatyámba csináltam
 15 *pucokba* – kemencezugba

127.

Diák versek, mondókák (1745–49) STOLL 454. 77b. *JOCOSI*. Ks.: – *Bune zeo, vitézek, meg ne ijedjete*

A *Jó napot, vitézek* (123.) szövegcsalád mellékhatása. 3. vsz.-a a 123. V/11., 6 vsz.-a pedig a 123. V/19. vsz.-ának variánsa. Vándorstrófaírói, folklorizálódott motívumairól l. még annak jegyzeteit.

cím *Tréfások* (ti. versek)

- 1 *Bune zeo* – Jó napot! (rom. Bună ziua!)
 3 *ad edendum* – evésre (ennivalót)
 5 *frater* – testvér (lat.)
 6 *szípától* – banyától, szipirtától (MTSZ II. 567.)
 8 *attenti* – figyelmes, odafigyelő (vö. lat. attentus)
 20 *mesés itallal* – szójáték a mézes ital kifejezéssel; jellegzetes és általános szokás volt Erdélyben a mézzel édesített bor- és pálinkaivás (SZT IX. 191.)
 23 *nestes* – nyest-prémes
 27 *Udvaral a görcsös...* – a sor jelentése ebben a kontextusban nem világos
 28 *mácsiktól* – metélt tésztától
 31 *márjását* – Szűz Mária és a kis Jézus képével díszített ezüsttallérját, Magyarországon először I. Lipót idejében (1655–1705) vertek ilyen pénzt

128.

Diák versek, mondókák (1745–49) STOLL 454. 78b–79a. Ks.: *Jó napot, uraim, meg ne ijedjete*

Úri származásával, kapitányi rangjával dicsekvő diák mulattató versének eleje. Töredék. A kézirat az „Alter respondet” (A másik válaszol) megjegyzés után „Experimenta” című (magyar nyelvű) receptgyűjteménnyel folytatódik.

- 13 *Páris Hélenaért* – Páris Helénáért. Feltűnő a trójai mondakörre és a római mitológia alakjaira való hivatkozás az erdélyi mendikáns-szövegekben. Azzal magyarázhatjuk, hogy a trójai veszedelemről szóló história az évszázadokon át igen népszerű, Haller János fordította *Hármas história* (első kiadása 1695) egyik története volt.

129.

Diák versek, mondókák (1745–49) STOLL 454. 76a. Ks.: *Persiából jöttem, mert medicus vagyok*

A karácsonyi ünnepkörben az ún. háromkirályozás, ill. csillagjárás szokásában a Boldizsárt játszó mendikáns vándorstrófaból kompilált ünnepköszöntő verse lehetett ez a szöveg.

11–12. sorának változatát l. 134/11. vsz.

5. vsz.-ának szövegváltozatait, mely a *fölfordult világ* egyik legnépszerűbb képe l. RMKT XVII/14. 180. sz. (1/2. vsz.)

6. vsz.-ának szövegváltozatát l. 123.V/10. vsz.
7. vsz.-ának szövegváltozatát l. 132/3. vsz. Népköltési változatát l. pl. egy szekszárdi, 1921-ben leírt balázsjáró szövegben *Lám, farkas az anyád* torzulással (EA 1694.)
Záróstrófájának szövegváltozatait l. 124/I. 23. és 125/10. vsz.

- 1 *medicus* – orvos
9 *hodie natalis* – ma vagyon (Jézus) születésnapja (lat.)
25 *Kócc, farkas!* – sicc, te macska! (Erdélyben ismert macskaúzó szó, vö. ném. Katze); szövegváltozatát l. 132/3. vsz.
28 *dutkát* – 3 garasos aprópénzt; már a XVI. század végén használják (SZT II.)
29–30 *sitis hac attentí...* – latin makarónikus sorok, kb. „figyeljetek erre ide, ne csak befelé a pohárba”
31 *Priváki* – akárki? (akár Pribék is)
34 *poltrát* – másfél krajcár értékű ezüstpénzt; *márjást* – Szűz Mária és a kis Jézus képével díszített ezüsttallért, Magyarországon először I. Lipót (1655–1705) idejében vertek ilyen pénzt

130.

Diák versek, mondókák (1745–49) STOLL 454. 75b. *VERSUS JOCOSI*. Ks.: *Halljátok meg, új hírt mondok*

Kisdiák karácsonyi köszöntőverse Eldorádó-szüzsével, amely visszatérő, kedvelt témája a mendikáns-verseknek (vö. pl. 124. sz. I/14. vsz.). Az Eldorádó-kép és a mendikálás összekapcsolódásának korai példáját találjuk egy iskoladramában, ahol az arany-időre és a vas-időre emlékeznek:

Mellesztve heverték az kövér kappanok,
Pulyákkal s récékkel kendermagos tyúkok,
Alig járhattak el zabon hízatt lúdok,
Sülve s töltve jártak az kevér malacok.

Volt itt az skólában egy kásahalam is,
Annak közepiben egy bő tejforrás is,
Kürölle bor, mézes, folytak egyebek is,
Ily boldog állapot volna bár még ma is!

(105–112. sor)

Nem ment ám kántálni akkoron a pajtás,
Nem tudta, mi legyen az sovány koplalás,
Nem nézte szemével, hogy ad-é neki más,
Mert neki is kijárt tormával a zsfufás.

Mit mondok? Kántálni? Sőt még az vízre is
Nem ment, mert bor elég volt az skólában is,
A pince tele volt, úgy, mint most, akkor is,
Fenesit az kulcsár adta csak ingyen is.

Akkor Kolozsváratt az Nadas tejjel folt,
A Szamos szájszínű festett borral buzgott,
Ha penig eső lőtt, musttal megáradott,
A csatornákból is aquavita csorgott.

(311–322. sor)

A világ változásai, az emberi nem megújítása (Kolozsvár, 1702)
RMDE XVIII. 1/1. 105.

A *Halljátok meg, új hírt mondok* kezdősor gyakran előfordul a népi betlehemes énekekben, pl.: MNT II. 363/VI. és 391. sz. (*Hallod, pajtás, Új hír-mondás*)

cím tréfás versek (lat.)

10 *puckon* – a kemence főzólajján

13 *kolbász-hert* – kolbászkerítés

28 *Poltrákkal* – másfél krajcár értékű ezüstpénzzel

29-30 *Mert én ingyen nem tanultam...* – sokba van nekem, sokszor megverték, míg ezt a rigmust megtanultam, – én sem mondom ingyen!

131.

Szádeczky Miscellanea (1755) STOLL 251. 268–270. Ks.: *Hogy ideérkezém, lám, én is itt vagyok*
Kiadása: VARGA 1955, 61–62. (a 23–24. sor hján)

Kalendáriumi jövendölés, az ún. *prognosztikon* paródiája, hisz teljesen magától értődő, ok-okozati kapcsolatban álló dolgokat „jósol meg” előre. A babonás asztrológiai előrejelzéseket Mária Terézia rendelkezése tiltatta ki a kalendáriumokból, de már a XVII. századból ismerjük a kétes értékű jóslatok paródiáit (bővebben l. DUKKON 1988, 300–301., SZELESTEI NAGY 1988, 317–318.).

Folklorvariánsa pl. MNGY XX. 169. (Lőrincfalván karácsonyi rigmus 3. vsz.-a a bekalandozott országok és a tanulás emlegetésével és Lukafalván önálló karácsonyi gyerekrigmusként). A félrehallott mitológiai és városnevek, eltorzult latin kifejezések jól mutatják e karácsonyi rigmus diákeredetét az erdélyi néphagyományban.

Én vagyok Titres híres darabontja,
Hurkárus kovácsnak vasverő inasa
Ki kis országoknak voltam vándorlója.
Bejártam Ázsiát, nagy Bárdanburgiát,
Hétszer róváltam a filezófiát,
De én olyan jól tudtam a napoknak számát,
Hogy más mondta meg nagykarácsony napját.
De nem legyen elég, többé nem órálok,
És ezután nektek bő áldást kívánok:
Minden jót, egy nagy tinós kecskét,
Annak húsából főznivaló lencsét!

MNGY XX. 162. Lukafalva, Maros-Torda m.

- 6 *Wittenbergát* – Wittenberg, egyeteméről híres német város, a magyar protestáns vándordíjak egyik legfontosabb úticélja a XVI. századtól
7 *Cuttembergát* – Kuttenberg (Kutná Hora), város Csehországban
8 *föttig kitanoltam* – fogytig, teljesen kitanultam
14 *Boldogasszony hava* – január; *Böjtelő* – február
23 *felakad* – felakasztják. Ugyanezt az eufemisztikus kifejezést l. a korabeli *Tobzódóhé* c. erdélyi latorénekekben:

Mi szokásunk felkelni, öt-hat lovat lopni,
...
Azután felakadni, az egeket nézni,
Végzetlen csudára ég-föld között függni.

STOLL 1984, 68.

28 *Szent György napja* – április 24.

35–36 *planéták... jövendölők* – ti. az asztrológus a bolygók állásából

39 *Mely lovat az idén ebek eltemetnek* – a népi szövegekben gyakori ez a rossz halálra utaló, eufemisztikus kép: emberek és gyászszerartás helyett vadállatok, „égi madarak” siratják meg (egyben falják fel) az elhunytat. Komikus átkozódásként l. pl. kötetünk 115/I. versének 8. és 125. szövegének 10. vsz.-ában

40 *prusszust* – poroszt – utalás az osztrák örökösödési háborúra (1740–1748)

47 *mas'* – most

48 *doctrínátok* – doktrina: tan, tudományos elmélet, itt: tudástok, tudományotok (általában)

132.

Bölöni Kozma István-ék. (1765–68) 55b–56b. *VERSUS NATALIS*. Ks.: *Hozz Isten jó napot, lám, én is itt vagyok*

Kántáló diákok karácsonyi köszöntője hazugságokkal, végén a szokásos adománykéréssel, jókívánásokkal.

A beköszönő formula (1. vsz) népi variánsa:

Itt van nagykarácsony, hopp, én is itt vagyok,
Úgy fázik a lábam, hogy szinte megfagyok.
Adjanak egy garast, akár egy petákat,
Vettessek a csizmámra egy nagy bolond tákot!

MNGY XX. 147. IX. Atosfalva, Maros-Torda m.

A 3. vsz. legközelebbi szövegváltozatát (*Kácc, farkas*) l. kötetünkben 129/7. vsz., egy ugyancsak erdélyi diákkversben. Ritmikus prózává oldódott változata felbukkan egy bonchidai betlehemezésben, melyet a szokást gyakorló, de magyarul nem jól tudó cigánylegényektől jegyezték le a '30-as években:

Kácc, macska, kácc!
Komámasszon, leányom,
Kergesse le azt a rühes macskát az asztrálrúl,
Hogy ne dútsön fel asztot a kancsó borocskát,
Mert avval kenik meg a szegin pakulárnak a torkát!

MNGY XX. 129. Bonchida, Kolozs m.

cím karácsonyi rigmus (lat.)

7 *márjást* – Szűz Mária és a kis Jézus képével díszített ezüsttallért; Magyarországon először I. Lipót idejében vertek ilyen pénzt

12 *dutkát* – 3 garasos aprópénzt, már a XVI. század végén használják

133.

Bölöni Kozma István-ék. (1765–68) 56b–57b. *VERSUS NATALIS*. Ks. *Bokros Minervának cserebokros fia*

Kántáló diák(ok) karácsonyi köszöntőverse, olyan fantasztikus kalandokkal kombinálva, amelyek szűszéi az európai népmesei hagyományban gyökereznek (erről bővebben l. a hazugságversek műfaji bevezetőjét és e szövegcsalád tárgyi magyarázatait). Hasonló kalandokról beszél a *Dersi István-ék.*-ben (1793–97) feljegyzett lakodalmi mulattató vers is (l. 124/V., főszövegben). A nyitóstrófák a 125. szövegünk 8–9. strófaiként is előfordulnak, de ott egyes szám 2. személyre vonatkoztatva.

A 3–5 vsz. szövegváltozata a 124/V. sz. 8–10. vsz.

A beteg, éhes, penészes, hideglelős erszényre, lapos tarisznyára való hivatkozás az adománykérő népszokások (betlehemezés, háromkirályozás, balázsolás, farsangköszöntés stb.) kedvelt motívuma maradt. L. pl. egy vízkeresztli háromkirályozás szövegében (MNT II. 43. sz. Mohács, 1936).

cím karácsonyi rigmus (lat.)

- 1 *Bokros Minervának* – talán: Okos Minervának (Minerva – Pallasz Athéné római megfelelője; a bölcsesség istennője). Hasonló „félrehallás” és szójáték van a 125. sz. 29. sorában is
- 2 *Domokos* – Dametas, a Vergilius Eclogáiban szereplő pásztor nevének magyarítása
- 7–8 *amit két szemem meglát az ládába...* – rokon sorok a *Fanchali Jób-kódex Pajkos énekében* (vö. STOLL 1984, 7.)
- 10–16 *A sós tenger partján...* – az *óriás fa és árnyéka* kedvelt hazugságmese-motívum (AaTh 1960 G)
- 17–20 *Ennek az más ágán...* – az *óriás tojás* hazugságmese-motívum (AaTh 1960 J és L)
- 19 *székiből* – (a tojás) sárgájából
- 21–28 *egy kis fő háposztát...* – az *óriási háposzta* (AaTh 1960 D) és az *üst* (AaTh 1920 A) hazugságmese-motívumok

134.

+ I. *Bölöni Kozma István-ék.* (1765–68) 58b–60b. *LAKADALMI*. Ks.: *Ádámot az Isten mikor teremté*
II. *Dersi István-ék.* (1793–97) STOLL 418. 18b–20a. *NUPTIALIS*. Ks.: *Ádámot az Isten mikor teremtette*
14 vsz., sorrendjük azonos az I.-vel, de a 11–12. sor megcserélve.

A két változat igen közeli rokona egymásnak, még közös akríbiát is találunk bennük (10. sor). Talán közös mintára vezethetők vissza.

Az 1–5. vsz. a komoly lakodalmi didaktikus költészet hagyományához kapcsolódik, folytatása azonban a hazugságvers műfajához, a szokásos adománykérő motívumokkal.

A diftongusok szótagértéke – melynek ekkoriban még nincs egységes szabályrendszere – változó:

Cau-ca-sus hegyénél | jobb túl sokkal menni (I/15. sor)

Ca-u-ca-sus hegyén | jobb szaladva menni (II/15. sor)

I.

- 2 *ingyen sem* – egyáltalán nem, éppen nem (SZT V. 653.)
- 18 *qucumque tibi merem commendálni* – (akármelyik nőszemélyt) merem neked ajánlani (lat.)
- 33–40 *Láték egy szűnyogot...* – gyakori hazugságmese-motívum az óriási szűnyog zsírja, hája. MNK 1960 M₄ (MNK 8. 139–140.), I. még *A sohonnai helységbe* kezdetű kalendáriumi versfolyamban (*Magyar- és erdélyországi új és ó kalendárium*, Rév-Komárom, 1827, 16. vsz.)
- 37 *vaccája* – tehene (lat.)
- 43 *két singes kolbászt* – kb. 1,26 méteres kolbászt! (a sing régi hossz mérték = 0,633 m). Gyakran emlegetett (vágý)álma ez a népi betlehemes játékok pásztorainak is
- 50 *márjást* – Szűz Mária és a kis Jézus képével díszített ezüsttallért, Magyarországon először I. Lipót idejében (1655–1705) vertek ilyen pénzt
- 57 *dixi* – elmondám (lat.)

II.

cím Lakodalmi (lat.)

Kozma-ék. (1777–82) STOLL 327. 15b–16a. TRÉFÁS VERSEK. Ks.: Jó napot kívánok, nagyságos uraim
Kiadása: STOLL 1984, 30–31. (részletek)

Hegedős hagyományokat folytató, vegyes tartalmú mulattató vers, végén a szokásos durvaságokkal, adománykéréssel és tréfás átkokkal.

A mendikáns-szövegekben ritkán mesélnek szexuális kalandokat. Legfeljebb az adománykérő diák bókól és udvarol a háziasszonynak a nagyobb fizetség reményében. Itt mégis férfiaságával dicsekszik a rigmusmondó, majd – ami még szokatlanabb – a 9. vsz.-ban a gazdasszonynak is ajánlatot tesz a „természetbeni” fizetésre.

A 10. vsz.-hoz l. a 44. ének jegyzetét a zacskóba varrt ész motívumáról.

A záróstrófa tréfás átkának szövegváltozatait l. más diákköszöntőkben, pl. a 124/l. 23. és a 125. sz. 10. vsz.-ában.

- 5 *diétára* – országgyűlésre, itt: társas összejövetelre
16 *megbírbitéltem* – bibirkél, (meg)babrál, megmotosz (MTSZ) – itt eufemisztikus kifejezésként: megizéltem
33 *petáhodot* – a peták 5 krajcár értékű XVII. századi aprópénz
43 *szélfosám* – széjjelfostam

+ I. *Bölöni Kozma István-ék. (1765–68) 57b–58b. VERSUS NATALIS. Ks.: Én vagyok az híres dativi cum verbo*

II. *Dersi István-ék. (1793–97) STOLL 418. 18a–b. NUPTIALIS. Ks.: Ha a teneremet pénzzel megraknátok*
6 vsz. A kezdőstrófa híján azonos az I.-vel.

III. *Czombó Mózes-ék. (1801) STOLL 558. 203–205. VERSUS NUPTIALIS. Ks.: Ha az tenyeremet pénzzel megrakjátok*

Kiadása: KÓCZIÁNY 1957, 201–202.

6 vsz. A kezdőstrófa híján azonos az I.-vel.

XVII. századi alapszövegének kiadása (többek közt az I. forrás egyik rokon versének közreadásával): RMKT XVII/14. 180. sz.

Az I. változatot karácsonykor, a II–III.-at lakodalomban mondták el. Mindegyik szövegváltozat erdélyi, Czombó Mózesről azt is tudjuk, hogy unitárius diák volt, de gyanítjuk, hogy a többi kézirat másolója, szerkesztője is.

A szövegcsalád belterjes életét, a vándorstrófák, motívumok szabad asszociáción alapuló láncokba kapcsolódását figyelhetjük meg, ha összevetjük egymással a variánsokat. Mindig a rigmusmondó deák tehetségén, ügyességén múltott, hogy az állandó (szerkezeti) motívumokat – beköszöntés, bemutatkozás, adománykérés – meg tudta-e toldani önsajnáltató, dicsekvő vagy hazudozó motívumokkal, esetleg rögtönzött csipkelődéssel vagy az adott ünnepi szituációra történő utalással.

A nyitóversszakot l. *Szentsei-dalokkönyv* 79. sz. 7. vsz. (VARGA 1977a, 367.). E latin–magyar keveréknyelvű strófa jelentése KÓCZIÁNY magyarázata szerint: „Az énekes azt akarja mondani, hogy a boroskancsó tartalmát olyan könnyedén tudná a torkán lecsorgatni, mit ahogya a latinosok szájából folyik a sok, nehéz szerkezetű mondat.”

A bolhafogás folklorizálódott motívumát l. pl. MNGY XX. 43. (betlehemes játék), 162. (karácsonyi rigmus). Hazugságmesé motívumaként „küzdelem az óriási fejr bolhával (tetűvel)” MNK 1962 C₂^x.

I.

cím Karácsonyi rigmus (lat.)

- 1 *dativi cum verbo* – igei részeshatározó (lat.) itt: dicsekvésképpen, diák volta érzékeltetésére nevezi így magát a köszöntőt mondó

- 2 *caro* – hús (lat.)
 4 *constructio* – mondat szerkesztés (lat.); itt: evés-ivás után jobban menne a verselés
 12 *fejér bolha* – tetű
 15 *peticule* – tetű (a latin *pediculus* megszólító esete)
 19 *kovártélyára* – szállására (lat. *quartil*)
 21 *csúvában* – börcszerző lében
 22 *csontmozsárban* – a fogaim között, ráharapva (eufemizmus)
 23 *vékás* – véka: dongás faedényről elnevezett, változó nagyságú száraz úrmérték. Az erdélyi véka 1823-ig 21,8 liter, 16,35 kg. A 60 vékányi szétroppantott tetű erős túlzás
 25 *orálást* – szónoklás, itt: verselés
 27 *orálni* – itt: verselni

II., III.

cím Lakodalmi vers (lat.)

137.

Dersi István-ék. (1793–97) STOLL 418. 25b–26a. *VERSUS NUPTIALIS*. Ks.: *Én vagyok az híres dativo cum verbo*

Kezdő- és záróstrófája azonos az előző szövegcsaláddal. Tematikusan is rokon a két mulattató vers. A kéziratban utólag az egész szöveget áthúzták.

cím Lakodalmi vers (lat.)

- 1 *dativo cum verbo* – helyesen: *dativi...*, igei részeshatározó (lat.); itt: dicsekvésképpen, diák volta érzékeltetésére nevezi így magát a köszöntőt mondó
 4 *constructio* – mondat szerkesztés, (lat.) itt: evés-ivás után jobban menne a verselés
 12 *fejér (bolha)* – tetű
 13 *condorámat* – condra: durva gyapjúposztó, ill. az ebből készült kabátféle felsőruha. Főként férfiviselet. Pejoratív értelemben: rongyos ruha

138.

Dersi István-ék. (1793–97) STOLL 418. 20a–21a. *NUPTIALIS*. Ks.: *Még eddig hol jártom, voltam becsületben*
 A szöveg végén: „Finis” (Vége)

Az adománykérésre építő lakodalmi mulattató vers 6., 8. vsz.-a az egy generációval korábbi, szintén erdélyi eredetű *Bölöni Kozma István-ék.* (1765–68) 66b–71b. oldalára írt hosszú *Versus Natalis* (Karácsonyi vers) 8–9. vsz.-ával tematikusan és szövegszinten is rokon:

8. Minap ittjártomban egy nagy kolbászt láték,
 Fejem felett függvén a nyakamban esék.
 Gondolám, hogy kígyó, s innen elszaladék,
 Egynéhány versekkel most idekerülék.
9. De most jobban vagyok kolbászhoz készülve,
 Az erszényem korrog, megveszett a béle,
 Az emberek előtt félek járnai véle,
 Félvén, hogy én esem miatta szégyembe.

A diákok hagyományos, verses, ünnepi köszöntésének szokására utal ugyanennek a szövegnek egy másik strófája:

11. Az ilyen versmondót meg kéne becsülni,
Bélessel, pánkóval, garassal terhelni,
Másson is ez házat nem fogná kerülni,
Kívánok kenteknek jó karácsont érni!

Az adománykérő népszokásokban is gyakran emlegetik a hosszú kolbászt, mint vágyálmot, pl. a betlehemes pásztorok (MNGY XX. 129.); továbbá:

Én, pajtás, azt álmodtam, hogy eggy akkora kalbász tekeredett a nyakam köré, mint az öregharang kötele...

Somlóvásárhely, Veszprém m.; MNT II. 379. sz.

cím Lakodalmi (lat.)

1-4 sor értelme: kis diák vagyok ugyan, de mindenütt megbecsültek, bár még nem sokat tudok; itt sem akarok felsülni

9-16 sorok értelme nem teljesen világos, helyi ismertségű személyekre és aktualitásokra történik benne utalás

10 *tankófolvi* – tankófalvai (a mai erdélyi magyar helységnévtár nem ismeri)

11 *Városfolva* – Városfalva (Orășeni) Udvarhelyszék (ma Hargita m.)

15 *karsai* – lehet, hogy személynév és nem helynév

18 *máriást* – Szűz Mária és a kis Jézus képével díszített ezüstallért. Magyarországon először I. Lipót idejében (1655–1705) vertek ilyen pénzt

23 *azt tudám* – azt hittem

139.

Pál István-ék. (1796–1800) STOLL 429. 27a–b. *LAKADALMI VERSEK.* Ks.: *Állj féré, barátom, hadd szóljak vaj egyet*

Nehezen olvasható, hanyag kézírású szöveg.

Meglehetősen romlott vers; különössége, hogy az eszem-izom ország (Eldorádó) képzetét (4–5. vsz.) öszekapcsolja a tréfás útibeszámolóval (3. vsz.). A megszólított személyek (vőlegény, menyasszony, násznagy) és a záróstrófa egyértelművé teszik, hogy lakodalmi mulattató.

A vers nyitómotívumát betlehemes játékokban is megtaláljuk az egymással vetélkedő pásztorok vagy Heródes katonája szövegeként. pl. MNGY XX. 77. Dévai csángó székely telepeseiktől lejegyzett István-napi köszöntőben Eldorádó-képpzel és hazugsággal kombinálva l. MNGY XX. 234.

A 3. vsz. népköltészeti változatát l. LIMBAY 1881–88, V. 189. (952/3. sz.)

Sok országot bejártam, sok mindent is láttam:
Két agáron szántottak, macskán boronáltak;
Fenyőmagot elvetettek, vízen aratgattak;
Az ürgékkel takaroztak, egérrel nyomtattak.

Szúnyog volt a vellásuk, varjú a kapásuk:
Cserebóg a kanászuk, balha a bojtárjuk;
Éltek mindig vigalomban, mint kutya a kútban.
Sok országot már bejártam, párját még nem láttam.

- 1 *vaj egyet* – legalább egyet
 3 *kupát* – a kupa: ivóedényből lett bormérték, kb. a pintnek felel meg. 1823-ig 1,36 liter
 8 *orációm* – beszédem
 13 *ártány* – herélt kan disznó
 14 *morvány* – speciális lakodalmi fonott kalács
 15 *laskafánk* – laskafánkó (Aranyos-Torda m.) – forgácsfánk, csöröge (ÚMTSZ III. 741.)
 19 *De mikor Trójának...* – zavaros, értelmezhetetlen sorok
 22 *condra* – durva gyapjúposztó, ill. az ebből készült kabátféle felsőruha. Főként férfiviselet. Pejoratív értelemben: rongyos ruha
 23–24 *E sovány országban...* – olyan nyomorult vagyok, mintha (sátoros) cigány lennék
 24 *azt tudjátok* – azt hiszitek
 34 *márjást* – Szűz Mária és a kis Jézus képével díszített ezüsttallért. Magyarországon először I. Lipót idejében (1655–1706) vertek ilyen pénzt
 36 *póltrákból* – a poltúra másfél krajcár értékű (lengyel) ezüstpénz
 41 *versifkálást* – alkalmi versfaragást, rigmusmondást
 46 *solenitást* – ünnepséget, ünnepet (vö. lat. sollemne)

II. 2. Tréfás dalok

Változatos tematikájú műfaj; minden olyan vidám dal idetartozik, ami paradoxonokkal, abszurd képekkel, jelenetekkel van teli, de nem halandzsza, mert önmagában van értelme (mint pl. az állatlakodalmak szüzsének). Erdélyi János „képtelenségi költészet”-nek nevezte az ilyen fantáziadús, humoros alkotásokat (ERDÉLYI 1846–48, I. 475.).

140.

- + I. *Jankovich Miklós: Magyar világi énekek* (1789–93) STOLL 383. I. 71a. Ks.: *Szegény legény a prücsök, készül házasodni*
 Jankovich megjegyzése: „N. B. Faludi Ferencnek tulajdonítják.”
- + II. *Pál István-ék.* (1796–1800) STOLL 429. 38a–b. Ks.: *Incog-vincog a prücsök, meg akar házasulni*
 Kiadása (csak az 1–6. sor): RMKT XVII/3. 693.
 6 vsz. Igen nehezen és bizonytalanul olvasható, hanyag kézírású szöveg. (Az *e*, *é*, *i*, *t* betűket teljesen egyformán írta.)
- III. *Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye* (XIX. század eleje) STOLL 531. VIII. 149a. Ks.: *Szegény legény a prücsök, készül házasodni*
 Az I. csaknem egyező másolata.
- + IV. *Szirmay Antal: Quodlibet* (1812) STOLL 633. 121b. Ks.: *Házasodna a prücsök, nem tud kit elvenni*
 Kiadása: KÖNIG 1902, III. 5.
 1 vsz. Az első kezdőstrófájának változata.
- + V. *Magyar- és erdélyországi kalendáriom* (1824, Komárom) OSZK 1518/1824. Ks.: *Csereg-bereg a szarka, násznagy akar lenni*
 Prózai komédia-szöveg (*Kérő és kiadó násznagyok hivatalokról*, 2. rész), versbetéte: *A Gyermek (damulva)*.
 A szövegben szereplő 7-es sorok más forrásokban más műfajokkal kontaminálódnak.

Tréfás állatlakodalmak, mely a „felfordult világ” Európa-szerzte ismert képzetét dolgozza fel (AaTh 1935). Első kéziratot előfordulását a *Szentsei-dalokkönyvből* (1704) I. RMKT XVII/3. 255. sz. (14–31. vsz.; jegyzetek: 693.). A téma kultúrtörténetéhez l. TURÓCZI-TROSTLER 1942 passim, 1943, 353–363.; VARGYAS 1976, II. 585–586.; valamint MNK 8. 113–116.

Érdekes travesztíáját közli az eszközök lakodalmának a *Magyarországi vagy pesti ó és új kalendáriom* (1826) Bak havánál didaktikus lapalji versként.

Férjhez ment már a meszelő, elvette a reszelő,
S minthogy nincs sajtja szegénynek, rozskenyeret vesz elő.
Nagy baj, mikor a kettőből csak azért leszen három,
Hogy több nyakat nyomjon holtig a nyomorúság s járom.

Az eszközök lakodalmáról szóló rokon szövegtípus sosem önállóan, hanem mulató, szerelmi vagy latrikánus strófákkal kontaminálva szerepel. Pl.:

1. Házosodik a lapát,
Elvette a piszkafát,
Tiló alja, tiló alja, tiló alja, tiló alj!
2. Férjhez ment a reszelő,
Elvette a meszelő,
Tiló alja, tiló alja, tiló alja, tiló alj!
3. Azért adtam egy bankót,
Hogy a csókod édes vót,
Tiló alja, tiló alja, tiló alja, tiló alj!

Udvardy János népdalgyűjteménye (1832) 138. sz.
(a refrénsort trágárabb szövegek környezetben I. kötetünk 2/V. énekénél)

A szüzsé műköltői, több műfajjal kontaminálódott, átfogalmazott feldolgozását a *Semmi lakodalmáról* 177. vsz.-os összhosszúsággal (!) három évfolyamán át közölte a *Magyar- és erdélyországi új és ó kalendáriom* (Rév-Komáromban) OSZK 1.518/1826–28.

Folklorvariánsa az 1840-es évekből:

Kicsiny ember a tücsök, házasonnyi készül,
Ölelgeti a legyet, el akarja venni.
„Te szép leány, elvonnék, ha borzas nem volnál!”
„Te szép legény, hozzád mennék, ha csinosabb volnál!”
Elölgrik a bolha, vófény akar lenni,
Csiszeg-csoszog a tetű, táncba akar menni.
Kutya ül a pócikon, borsót akar törni,
Macska ül a tűzhelyen, szakács akar lenni,
Mindenféle bűdösbogár vendég akar lenni.

Ráth Károly gyűjteménye (Győr, 1846) MTAK Irodalom 8^r 206/138. 9. sz.

A *Tücsöklakodalom* típusú szövegek népköltési változataihoz l.: *Márki István gyűjtése* (1862) MTAK Irodalom 8^r 149. I. 13. sz.; *Kiss Lajos kézírata* (1864–79) OSZK Ms. mus. 483. III. 681. sz.; BARTALUS 1873–96, I. 120. sz.; LIMBAY 1880–88, II. 283/1–2. sz.; MNGY II. 327–330.; KÁLMÁNY 1877–78, I. 207–208. (59. sz.); KÁLMÁNY 1881–82, I. 97–99. (2–3. sz.), MNT III/B 253. sz.

Szlovák variánsának (*Ked' homára ženili*) legkorábbi feljegyzése: MINÁRIK 1984, 40–41. (*Liptószentmiklósi kézirat*, 1761–81). Tematikus változata a farkas lakodalmáról: *uo.*, 37–40., az előzővel azonos forrásból. Ennek XIX. század eleji magyar változata: *Csöbrös István-ék.* (1823), 41. sz. (KATONA–LÁBADI 1993, 138–140.).

További folklorvariánsai pl.: MNT VIII/B 1584–1585. (987/3. sz.); MNT IX. 174., 176., 180. és 185. sz.; BERZE NAGY 1940, I. 685.; MNGY XVII. 40.; KODÁLY–VARGYAS 1952, Pt. 271. sz.; FARAGÓ–JAGAMAS

1954, 145. sz.; KALLÓS 1973, 148. sz.; FARAGÓ–JAGAMAS 1974, 29. és 263. sz.; KALLÓS–MARTIN 1989, 197–198. sz.; DOMOKOS–RAJECZKY 1991, 28. és 119. sz.; VÁRI FÁBIÁN 1992, 16. sz.; POZSONY 1994, 113. sz.; ZSÓK 1995, 57. sz. és 239.; GÁGYOR 1999, 46–47. sz.

A népköltésben a háztartási eszközök, edények lakodalmi (LJMBAY 1880–88, IV. 686/1. sz., V. 886. sz.; KÁLMÁNY 1881–82, II. 73., 40. sz.; KISS Á. 1891, 47.; MNT III/B 16. sz. Zsére, Nyitra m.; FARAGÓ–FÁBIÁN 1982, 5759. sz.; B. KOVÁCS 1994, 121a–b), ill. az ételek mulatsága (KÁLMÁNY 1881–82, I. 64–65., 23. sz. és II. 73., 39. sz.; LAJTHA 1962, 446.) szüzsé is szerepel a tréfás és csúfolódó dalok között.

I.

- 9 *vőfény* – vőfély, a lakodalmi irányítója, szertartásmestere
10 *zászlót* – zászlót; utalás a helyenként szokásban volt zászlós lakodalmi menetre
16 *járja a lejtőt* – régi, lassú magyar táncot jár
17 *bongocsot* – böngöly
19–20 *fiing, fiing...* – a *fiing* – *trink!* ('igyáll' ném.) rímpár minden közösségessége ellenére nagyon népszerű volt a korabeli ivónótákban, tusokban

II.

- 9 *nyoszolyóasszonynak* – nyoszolyóasszony, idősebb nő, a násznagy felesége ~ a menyasszony nőrokona, a menyasszonnyal kapcsolatos lakodalmi szokások (kontyolás, fektetés, ajándékozás) fő női tisztviselője
10 *moszlicát... kicsi nyoszolyónak* – a muslicát (hívogatja) a nyoszolyóasszony helyettesének, a menyasszony kísérőjének, esetleg koszorúslánynak
13 *máron* – immáron
26 *Mint Vak László...* – tréfás szólás-mondás, vö. *Örül neki, mint vak ló a félszemének; Örül neki, mint Oláh Geci a félszemének* (Dugonics, 1820)

V.

- 10 *táska* – béles, valamivel (káposzta, túró, hús stb.) töltött, sült tészta
16 *mezglazsnakonál* – megverni

141.

Kresznerics Ferenc dalgyűjteményei II. (1790–1809) STOLL 399. 127b. Ks.: *S elindulék Gyállára*

Töredékes vers, képtelenségek halmaza.

142.

Kresznerics Ferenc dalgyűjteményei II. (1790–1809) STOLL 399. 128a. Ks.: *Elveszett a pudli kutyám*

143.

+ I. *Kresznerics Ferenc dalgyűjteményei II.* (1790–1809) STOLL 399. 128a. Ks.: *Elesett a húd a jégen*
Izometrikus 4×8-as.

+ II. *Énekes Gyűjtemény* (1818 után) 80. STOLL 1963, Bevezetés. Ks.: *Elesett a tyúk a jégen*
Heterometrikus (8, 8, 6, 7), vö. IV.

+ III. *Felvidtű VI. Nóták II.* (1824 után) STOLL 720. 281. sz. Ks.: *Elesett a tyúk a jégen*
Erotikus célzással kiegészült, töredékes változat.

IV. *Almás Sámuel: Magyar Dalnok* (1834) STOLL 795. 148. sz. *NÉPDAL.* Ks.: *Elesett a tyúk a jégen*
1 vsz., dallammal. 3–4. sora kicsit más, mint a III.-é. Idézzük:

Ityalat, patyolat,
Mi van a bundád alatt?

Nótajelzéseként szerepel:

Tíz új világi dalok (é. n.) OSZK 821.157. Tizedik; *Új világi énekek* (é. n.) OSZK PNY 723. Tizedik
(*Kedves angyalom, mint vérzett*)

Az alapszöveget (I.) kiadták egy keltezetlen ponyva (*Legislegújabb négy világi énekek*, OSZK PNY 2.926) 2. szövegének (*Komáromból jön az eső*) 8. strófájaként.

Kálmány Lajos gyűjteményében egy férjpanaszterű népdalfűzér 2. vsz.-a kezdődik így:

Elesett a lúd a jégen,
Elhagyott a feleségem,
Hazajön a jövő héten,
Bizony nem kell már énnékem.

KÁLMÁNY 1877–78, I. 198–199. 41. sz

További folklórvariánsok pl.: *Weiss József népdalgyűjtése* (1867) MTAK Irodalom 8^f 149. 34. sz.;
BARTALUS 1873–96, V. 161. (3. vsz.); MNT III/B 277. sz.; ISTVÁNFY 1963, 43.; ZSÓK 1995, 32–33. sz.

*

Dallamát a IV. kéziratból ismerjük. Saját átíratban közöljük (eredetileg A-dúr):

El - e - sett a tyúk a jé - gen, Majd fel - kél a jö - vő hé - ten,
I - ty - a - lat, pa - ty - a - lat, Mi van a bun - dád a - latt?

II. 3. Quodlibetek, halandzsák

Olyan műfaj, amely szándékoltan zagyva. Latin neve is erre utal: *bármiféle, ahogy tetszik*. Elsősorban a nyelvi, hangzásbeli játékoságra és a paradoxikus képalkotásra épül. Egyik legkorábbi, XVII. századi előképét a *Vásárhelyi daloskönyvben* (1672 k., STOLL 96.) jegyezték fel. Az ének számos paradox képe, motívuma, formulája és ironikus hangvétele fellelhető a XVIII. századi közköltészetben. Ízeltől csak első szakaszát idézzük:

Az vénasszony borjút őriz, mind elszalasztgatja,
Icec széna, nyaláb szerdek, korpa harisnya,
Szórfurkó, daróci kalán, vászon cipellós,
Az apád is, vargamester, lóbőr gelezna.

RMKT XVII/3. 169. sz.

A képi, nyelvi heterogenitást gyakran a keveréknyelvű frázisok is fokozzák. A halandzsa nem-egyszer formai, máskor képi paródiája egy másik énektípusnak.

A quodlibet-stílus kitalálói az iskolai feladatként kötelező jelleggel megadott tárgyra (pl. egy szentenciára) vagy rímre verset rögtönző diákok voltak. A halandzsaszövegek fontos terjesztői a XVIII. században a kéziratos énekeskönyvek és a versifikáló diákokat parodizáló iskoladramák, amelyekben a nyelvi-költői játékok, asszociációk sorában a teljesen összefüggéstelen képhalmozásra (esetenként pedig az erotikus, trágár allúziókra) és – idézett szövegünkben is megfigyelhető – látványos semmitmondásra is találunk példát:

VAD MÚZSA (*versifikál*)

Mondják, hogy sok arany volt Ámerikában.
Cifra szár s csutora kell tajtékpipában.
Mínek meleg bunda a fűtött szobában?
Sok tokot és vizát fognak a Dunában.

Szenyedett sok ágyúlövést Munkács vára,
Nem minden ember kap az ugorkafára,
Most egy icce bornak négy krajcár az ára,
Nehéz felülni a dacos paripára.

Igen nagy becsi van a jó pályinkának,
Nézd meg csak, be veres, körmét a vargának,
Ékessége hosszú farka a rókának,
Minuétet járni nehéz a sántának.

Sok baj van ezekkel a rossz legényekkel,
Szoktam beszélgetni néha a szüzekkel,
Teli volt a hordó, már feláll fenékkal,
Semmit nem gondolok a kofa-nyelvekkel.

Nem lesz fakarika a vaskarikából,
Egy-két pintet ittam, fejem máris kábul,
Fő-, vicipány ritkán lesz a kisbíróból,
De derék menyecske vált, nézd el, Kriskából.

Lásd csak, komámnak be félre áll a szája,
Húgomnak be piros alól a csizmája,
Talám le is szállott alól a mádrája,
Oláhországi ló, mint vagyon formája.

Szénégető szemét csak tókére veti,
Hogy kijózanodtam, alig van egy heti,
Csitt, egy szépet mondok, eb, aki neveti,
Nincs esze, ha bor van, ki a sert szereti.

Be hitván, be rosszul telet ez a sőre,
Elszalad a kutya, ha téssen a kőre,
Többet perorálok mához esztendőre,
E versnek jutalma lesz egy gaty a lőre.

Szathmári Paksi Sámuel: *Pandora* (1773) 1135–1166. sor;
RMDE XVIII. 1/2. 962–963.

144.

Beregszászi Tóth Péter gyűjteménye (1736–38) STOLL 197. II. 24a–b. *CERNE QUID*. Ks.: *Egy*

Az iskolai frás-olvasás tanítására szolgáló betű-versek mintájára készült diákos rímjáték, következőképpen szövege részben halandzsa. A 8. vsz. egy sorral rövidebb, mint a többi.

A gyermekfolklór kiszámoló és hintáztató rigmusaiban találkozunk a számokra hasonlóképp felelő rímekkel:

Egy – megérett a meggy.
Kettő – feneketlen teknő.
Három – majd hazavárom.
Négy – biz oda nem mégyl
...
Nyolc – zsíros a gombóc.
Kilenc – Kis Ferenc.
Tíz – tiszta víz,
Ha nem tiszta, vidd vissza,
Ott a számár, megisszal

KISS Á. 1891, 51. (6. sz.)

- cím Találd ki, hogy mi az! (lat.)
27 utalás a bibliai Jónás történetére (Jón. 4: 6)
46 *Bajnoc* – Bajmóc (ma: Bojnice, Szlovákia)
51 *encsenbens* – értéktelen, semmiség
52 *Kosztanczi szehermenc* – tréfás káromkodás, talán: szakrament
56 *teper méz* – megcukrosodott, ikrás méz (?); szótáraink nem ismerik

145.

- + I. *Ekei gyűjtemény* (1767–90) 113a–b. Ks.: *A gúzs legjobb, legerősebb tekerve, tekerve*
A legépebb, egyedi strófákban leggazdagabb variáns.
+ II. *Kozma-ék.* (1777–82) STOLL 327. 44a–b. Ks.: *A gúzs legjobb, legerősebb tekerve*
Nehezen olvasható, hiányos, erotikus kétértelműségek felé hajló szöveg. Csak három strófája (1., 2., 9.) és néhány sora (20., 21., 27.) változata az I.-nek.
III. *Veress Márton-ék.* (1793) STOLL 419. 57a–b. Ks.: *Sexták mondják, hogy atrium pitvartyú*
3 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 4^v, (a 2. sora hiányzik) 3^v, 1.
IV. *Makói kézirat* (XVIII. század vége – 1826) 35b. Ks.: *Augusztus [!] legjobb, erősebb tekerve*
5 vsz., sorrendjük a II.-hoz képest: 1., 2^v, 5^v, 7., 9. Erősen romlott szöveg, magyartalan ragozással.
Mintha a gnómikus költészet paródiájaképpen szentenciákból és anti-proverbiumokból szótték volna össze ezt a verset. Magvas gondolatok, hétköznapi megállapítások, tréfás latin–magyar szómege-

felelések és teljes értelmetlenségek váltakoznak benne. A II. és IV. változatban hemzsegnek a félreértések, elírások, – valószínűleg maguk a lejegyzők sem mindig értették a másolt vagy hallott szöveget.

Az I/3. vsz. első sora vendégszöveg, eredetileg a *Rákosmezőn egykor* (117. sz.) dallamára szerzett ének részlete:

Így búsulnak a galambok: bú, bú, bú,
Búval élük világokat, bú, bú, bú,
Bú, bú, bú,
Bú, bú, bú,
Búval élük világokat, bú, bú, bú.

Kassai új és ó kalendárium (1811) OSZK PKB 20/1811

I.

- 1 *gúzs* – vessző- vagy iszalagfonadék, -kötél (SZT IV. 680.). Régi büntetésforma a „farkasgúzsba” kötés vagy „gúzsakötés”
- 2 *borda* – szövéshez használt eszköz, amellyel a keresztfonalakat tömörítik, „összeverik” (vö. a szó-lással: *Egy bordában szőtték*), de itt vonatkozhat az oldalbordára, a feleségre is
- 4 *ungia* – zsiradék, kenőcs, olaj (vö. lat. unguen)
- 5 *tubus catapulleris* – kilövő cső (vö. lat. catapultarius)
- 8 *buválgatják* – buválgatják, vagyis csitítgatják, altatják. A *buva-buva* gyermekringató szó
- 10 *sexták* – 6. osztályba járó tanulók (lat.); *atrium* – belső udvar, itt: pitvar (lat.)
- 11 *lábtyű* – lábbeli (nyelvújításkori szó)
- 17 *hæcen kezdik declinálni a mensát* – utalás a *hæc mensa* (ez az asztal) latin szintagmára. Ezt a mutató névmással ellátott kijelölő jelzős kifejezést így kezdik el ragozni
- 23 *fenkő* – fenőkő

II.

- 7-9 *Ki-ki mondas...* – értelmetlen, romlott sorok
- 11 *baszárlája és pálcája* – ? és pálcája
- 12 *Karó hegyin...* – vö. a közismert szólással: *Láttam én már karón varjút*
- 17 *gyakik* – közönsül
- 25 *buválgatják* – I. I/8. (a másoló nem ismerte a szót, ezért *búval tartjákot* frt helyette)

146.

+ I. *Sándor-ék.* (1778) STOLL 331. [?] Ks.: *Sárga csizma, veres nadrág*
Kiadása: M. KOVÁCS 1908, 26.

A kézirat jelenleg ismeretlen helyen van.

II. *Dersi István-ék.* (1793–97) STOLL 418. 26b–27a. *KOLOSVÁRI ÉNEK.* Ks.: *Sárga csizma, veres nadrág*
Kiadása: KANYARÓ 1903, 497–498.

22 sor, mely a kéziratban 5 négy soros strófából és egy záró sorpárból áll. Hiányzik az I/17–18. sor megfelelője. Indokoltabbnak látszik M. Kovács strófatördelése (8, 8, 8, 8, 8, 7, 7); a főszöveg-nél ezt követtük.

A szövegcsalád forrásai erdélyi kéziratok.

A vers poétikai eszközei – a szinte kizárólag statikus képekből álló listaszerű, asszociatív felsorolás (rejtett moralizálással, jelen esetben a hivalkodó viselet és viselkedés elleni felhangokkal) – különösen a *Farsang, dudaszó* kezdetű szövegcsaláddal (149. sz.) mutatnak rokonságot.

Hasonló költői megoldással, tárgy-asszociációs, igei állítmány nélküli felsorolással kezdődik egy ismeretlen szerzőjű *Mars* c. ének, amelyet – többek között – az *Ekeli gyűjteménybe* (1767–90, 252b) is feljegyezték:

Bölcsőhintó, cafrangos ló, társzekér, hámos kanca,
Négy nem derék kocsikerék, fakó targonca,
Alag lektika [!], rezes hám,
Piros csalmás úti szerszám,
Úgy készüljetek,
Hogy utaimhoz kezdhessetek,
Tántorgás nélkül mehessek,
Katonáson és pompáson járassak veletek!

A szöveg egy divatos úr és egy fiatal hölgy báli ruhájának, küllemének és viselkedésének karikatúraszerű rajza, csak látszólag halandzsa, hisz az egymás után rakott szavaknak van belső kohéziója és értelme. Egyedül a záróstrófa jelentése nem egészen világos. Kanyaró azt írta az énekről: „A két utolsó sort ma is hallani egy kis szókimondó változtatással. Úgy látszik, mintha egy főúr mellett szolgáló »ifjú« párról szólna a ma már fölöttébb homályos »kolosvári ének«, vagy inkább pasquillus...”

I.

- 2 *tortyos* – torty: „buggyanós része a bőre szabott ruhának” (Krizsa); a tortyos nadrág: lecsüngő, bő üleplű
3 *sujtás* – zsinórdíszítés
11 *pézsma pikszis* – illatszeres dobozka
12 *mint a peták* – mint a pecék (tehát feszesen); vö. az ismert szólás-mondással: *Úgy áll, mint a pecék* (MARGALITS 1995, 609.), ti. a feszesen befűzött, mideres ruhaderék
14 *szügyellő, farmatring* – bőrből készült lószerszámok. Itt gúnyosan a divatos női ruhadarabokra céloz

147.

Aranka György gyűjt. I. (1782–90) STOLL 345. 84b. Ks.: *Amaz bokor, messze bokor, jaj, de megfémlik*
Kiadása: RMKT XVII/3. 588.
A kéziratban 4×4 sorba van leírva.

Két különböző műfajú strófa kontaminációja: az 1. vsz. párosító, a 2. tusszöveggént is ismert. Csak ebben a kontaminált formában nevezhetjük halandzsának.

Az 1. vsz. motívuma gyakran előfordul párosítóinkban. Valószínűleg már a XVIII. században így ismerték; erre utal a *Dunántúli verseskönyv* (1802) STOLL 563. 19b-n olvasható szövege:

Ama bokor csipkebokor, igen zöldellik,
Virágjátúl, bimbajátúl messzi tündöklük.

Egyik ágán kis sár-madár fönt állva sétál,
Másik ágán kis gerléce verset fújtoгал.

Arta méne az a legín nagy álnoksággal,
Utánamegy az a leány nagy szív fájással.

Jól rávigyázz, édes Trésim, hogy meg ne csallon,
Mézes szónak szűne alatt mérget ne adjon!

Minden ember csak azt mondja: kár néki, kár,
De bizon nem kár,
Isten tudja ő szüveket régen együtt jár.

Kiadása: RMKT XVII/3. 588.

Folklorvariánsai a párosító-motívumokat őrizték meg, pl.: MNT I. 1109. sz.; MNT IV. 171–181., 318., 320–321. és 325–328. sz., valamint Játékrend 1/1. sz.; GÖNCZI 1948, 79.; GÁGYOR 1999, 150. sz. (2. vsz.)

5 *vakorca* – vackor (?); *pesméte* – pöszméte, köszméte, egres

148.

+ I. *Szkárosi–Járdánházi-melodiárium* (1777) STOLL 375. 231. Ks.: *Dínom-dánom, kákató, kóró billentyűje*
Kiadásai: HARSÁNYI 1913, 295.; BARTHA 1935, 127. sz. dallammal.

+ II. *Szkárosi–Járdánházi-melodiárium* (1777) STOLL 375. 426–433. *A leendő Múzsákat edesgető játék* (1791–92)
Ks.: *Dínom-dánom, kákató, kóró billentyűje*
Kiadása: RMDE XVIII. 1/2. 1314.

Egy hosszabb mulatódal (*Az én kincsem arany tőke*) 5. szegmentuma, melyet a nyitó jelenetben Larvatus énekel. (Hasonló drámai szituációban és kontextusban hangzik el a 79/XII. ének is.)

Mindkét változatot csak ebben a formájában nevezhetjük halandzsának.

Az I/1–2. sora halandzsaszöveg, a 3–6. sora asszonycsúfoló.

A II. lényegileg diákcsúfoló; a nyitósor makaronikus nyelvhasználata és drámabeli funkciója teszi halandzsává.

A nyitósorhoz hasonló motívummal kezdődik a 71. számú diákdcisérő–mesterségcsúfoló szövegünk Pálóczi Horváth Ádám lejegyzésében ismert parafrázisa: *Tá túró, tepertő, kóró billentyűje* (Pálóczi Horváth Ádám: *Ötödfele száz énekek* 1813; STOLL 639. 376.)

I.

5 *megszakadt* – itt: megszült

II.

3 *Esurio mendikás* – az éhes szolgáladiák (lat.)

5 *Ampulla csecs, amulétum kulacs* – (a bor és víz tárolására szolgáló) misekancsó csecs, nyakban hordozható, mágikus erejű kulacs – profán szójáték

*

Dallamát Bartha Dénes nyomán adjuk ki (BARTHA 1935, 127. sz., saját átírat):

Dínom, dánom, ká - ka - tó, kó - ró bil - len - tyű - je,
Húgomasszony, el - ve - szett kendtúl a gyú - szű - je.

El - ej - tet - te, be - ve - tet - te mi - nap a dun - ná - ba,

De rá - akadt, mert megszakadt, csakhamar a bá - ba,

Nyif, nyaf, cif, caf, ér - te ken - det e - zen nya - va - lyá - ba.

- + I. *Nagy Iván-ék.* (1790–93) STOLL 401. 50a. *MAGYAR ZŰRZAVAR – MINUET.* Ks.: *Farsang, dudaszó*
- II. *Nagy Ferenc-ék.* (1812–16) STOLL 631. 70a–72a. *MAGYAR ZŰRZAVAR.* Ks.: *Farsang, dudaszó*
18 vsz. Csaknem szó szerint megegyezik az I.-vel.
- III. *Kérdés: Micsoda fa terem legjobb gyümölcsöt a tüdőknek? A tréfa.* (1819) OSZK 820.785. *QUODLIBET DALL.* Ks.: *Farsang, dudaszó*
4 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1., 6. (6–7. sora az I/2.-ből), 7., E1. Egyedi vsz.-a több részletében egyezik a főszoveggel; jegyzetben közöljük:

Hajdúkaposzta,
Síp, dob, ritka rosta,
Jóízű, víg hang, fordítófa,
Szakállós vén kecske,
Kék szemű menyecske,
Tátott száj,
Bölcső, háj,
Kétélű pallos, mendergő fű.

- IV. *Jankovits László-ék.* (1823) STOLL 711. 8a–9b. *MAGYAR ZŰRZAVAR.* Ks.: *Farsang, dudaszó*
18 vsz., az I–II. változata. Mivel a vers egy kolligátumban található, és írásképe elüt a kézirat többi szövegétől, viszont hasonló Nagy Ferencére, nem kizárt, hogy ide is ő jegyezte fel a 15–16. vsz. híján. Ezeket a strófákat utólag írta be egy másik kéz az ének végére, és *-gal jelezte a szokott helyüket.
- V. *Benitzky Antal-gyűjt.* (1825) STOLL 725. 70b–72a. *CONCINATUM PRO FERIIS BACHI 1808US.* Ks.: *Farsang, dudaszó*
18 vsz., az I. közeli variánsa.
- VI. *Magyarországi vagy pesti ó és új kalendárium* (1828) OSZK 1522/1828. *MAGYAR ZŰRZAVAR (QUODLIBET).* Ks.: *Farsang, dudaszó*
6 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1–6. Az utolsó előtti frázis belső refrénként minden versszakban megismétlődik.
- VII. *Magyarországi vagy pesti kalendárium* (1830) OSZK 1510/1830. *MAGYAR ZŰRZAVAR (QUODLIBET).* Ks.: *Farsang, dudaszó*
7 vsz., sorrendjük az I.-höz képest: 1., 7–12. A 6–7. sor fölcserélve.
Az utolsó előtti frázis belső refrénként minden versszakban megismétlődik.
- VIII. *Szabó József-ék.* (1838) 30a–b. *QUODLIBET.* Ks.: *Farsang, dudaszó*
7 vsz., a VII. másolata.

A „leltárversek” formájára készült, igei állomány nélküli, soroló halandzszerű versek közé tartozik. Az V. változat szerint farsangra (Bacchus ünnepére) készült egyveleg.

A VI–VII. szöveg két pesti kalendáriumban jelent meg, két év különbséggel. Jól látható, hogy – bár a nyitóstrófát mindkettő tartalmazza – a főszoveget két részletben közlik; az 1828-asban a 2–6. vsz.-ot, az 1830-asban pedig a 7–12.-et találjuk. (Nem kizárt, hogy később a 13–18. strófa kiadását is tervezték; erre azonban nem került sor.)

A versforma – az I. címe nyomán – énekelt *menüett*, azaz hármas lüktetésű nyugati táncforma. (Sajnos konkrét dallam nem maradt fenn a szöveghez.) A VI–VIII. variánsban egyébként a strófák 8. sorának első felsorát megismétlik. Pl.:

Farsang, dudaszó,
Szánút, vén, sánta ló,
Jókedv, koplalás, tót multság,
Hajdina, bab, borsó,
Seres pintes korsó,

Kövér bál,
Üres tál,
Vastag szalonna,
Vastag szalonna,
Nagy hasú pap.

A rövid sorokat összerímelő, mesterkéltszerű strofaszerkezet (s a feltételezhetően épp ilyen dallam) valamint a szövegben szereplő alantás vagy hétköznapi tárgyak, személyek, állatok képei érdekes ellentmondásban állnak. A kor szórakoztató költészetében ez mindennapos stílusfogás volt. (Faludi és Amade rokokó formájú, vulgáris témát feldolgozó verseire, ill. kötetünk 8. szövegére gondolhatunk.)

A I. szöveg csaknem pontos másolatát l. *Nagy Iván által beküldötték.* MTAK Irodalom 8^r 206/90/e. 3. sz. *Magyar zürzavar; Szvorényi I. dalküldeménye Fehérvárról* (1847) MTAK Irodalom 8^r 206/167. 4. füzet 10a; LIMBAY 1880–88, VI. 1075. sz.

Az 1840-es évekből származó másolatok egyikében egy, a többi strofa finom asszociációs hálóját felszakító, erőltetetten logikus divatcsúfoló vsz. bukkan fel:

3. Borzas, nagy, rút fő,
Harcsaorrú, nagy cipő,
Szőrös, rút orca, boggyos nadrág.
Nemzetségtagadó,
Farkas ruha hordó,
Idegent majmodzó,
Mondd meg már, mi? Bohó,
Módi magyar!

Karátsonyi Antal gyűjtése (1846) MTAK Irodalom 8^r 206/132. 27. sz.

I.

- 4 *hajdina* – kásanövény (*Fagopyrum vulgare*), melyet főként takarmányozásra használnak, bár hán-
tolás után megfőzve emberi fogyasztásra is alkalmas. L. még: *pohánka*
5 *pint* – régi bormérték, 2 icce, kb. fél liter, de úrtartalma területenként és koronként változó
9 *csörgés* – csöröge fánk
13 *purgé* – purdé, cigánygyerek; *dádé* – öreg cigány (eredetileg: apa)
19 *pozdorja* – a kendertörés után kihulló törmelék
21 *póka* – pulyka
28 *kolompár* – rézműves, bádogos
29 *bibula* – itató, itatószelvény (SZT I. 893); vagy: bibola – hajfűrt, rojt (MTSZ I. 127.)
33 *cserebók* – cserebogár
35 *mennydörgő fű* – házi kövirózsa
41 *gvárdián* – ferences, minorita, kapucinus rendházfőnök
42 *keszőce* – erjesztett gabonalé, a savanyú (böjtös) ételek alapanyaga
60 *képtör* – festő
66 *Titus-fej* – fűrtös férfi hajviselet
75 *flinta* – kovás puska; *patvarista* – ügyvédbojtár
76 *penna* – lúdtoll; *halamáris* – tintatartó
77 *corpus juris patris* – az atya törvénykönyve
79 *erdölés* – favágás, fakitermelés
82 *podagra* – (láb)kőszvény
89 *bikacsek* – bikacsök, a bika megszártott hímvesszőjéből készített pálcá (MTSZ I. 129.)
97 *bombárda* – bomba
101 *fundus* – itt: telek
105 *pézsma* – illatszert; *csigavér* – a szövegösszefüggésből következően a bíborcsigából készült drága
festékanyag

- 123 *kristély* – beöntés, ill. az erre szolgáló eszköz
 131 *hombár* – hambár, gabonatarató épület vagy kamra
 132 *ispita* – ispotály, kórház
 133 *liszláng* – finom őrlésű liszt

III. (E1)

hajúkápósza – húsos kápósza-étel (l. 79/XX.)
fordítófa – csizmadiaszerszám

V.

^{c1m} összerakott ének Bacchus 1808-as ünnepére (ti. a farsangra)

III. Paródiák, travesztiák

Ebben a fejezetben egy búcsúének-paródián (153. sz.) és két pipabúcsúztatón (154–155. sz.) kívül kizárólag a halálesethez kapcsolódó énektípusok szerepelnek. Hasonló típusú alkotásokat a cigány-csúfolók között is közreadtunk. A XVIII. századi közköltészetben szép számmal előforduló imaparódiákat és -travesztiákat a történelmi-társadalmi tematikájú énekekhez soroltuk, ezért nem közöltük ebben a kötetben.

A paródiának az a lényege, hogy a konvencionális, komoly műhöz képest minden negatív előjelű, a parodizált minta ellentettje. Csak azok számára voltak ezek az énekek, rigmusok szórákkozottak, akik tudták, hogy mit és hogyan kellett volna mondani, tenni az illendőség szerint. Egy mű ellentétére fordítását többféleképpen oldották meg az alkalmi költők: részint úgy, hogy profán (kisszerű, nevetéses, mindennapi) hőst (pl. cigányokat) vagy tárgyat (pl. a pipát) választottak a komoly, magasztos műfajhoz. Jó példa erre az 1780 körüli *Zala megyei cigány tolvaj búcsúéneke*, amelyet a hős komikus kalandjai és selyes beszéde miatt kivégzés előtti búcsúének-paródiának tekinthetünk (KÜLLŐS 1992, 624–625.).

Más esetben a parodizált műfaj stílusát, eredeti frázisait, szóképeit, előadási módját fordították a visszájára, és ezzel tették nevetéssé (l. a 151. számú halotti búcsúztatót, vagy a 152. sirató szövegét, amelyben: a férj nem meghalt, hanem megdöglött; nem a mennybe, hanem a pokolra jutott; nem jó volt, hanem fősvény disznó, maga az ördög, aki nem szerette a feleségét, hanem verte, és az is viszont; ezért nem gyászolni kell a halála miatt, hanem borral, tánccal és lakomával ünnepelni.) A siratóparódiára a 150. szövegcsaládban a kétféle nyelv játéka ad lehetőséget. A hamis, (ál)szent magyar nyelvű konvencionális magatartással szemben a profán, szókimondó, hiteles, latin szövegű ellenvilág áll. A magyar szöveget a kevesek által értett latin felsorok kiforgatják, megkontrázzák, eltúlozzák – ezáltal nemcsak a feleségét sirató férj gyászát semmisítik meg, hanem magát a halottat is nevetéssé, ellenszenvenné teszik. Vagyis ezzel a rendkívül népszerű verses paródiával a „halotról vagy jót, vagy semmit” szabályt szegik meg.

Minden siratóparódia modellje elsődlegesen egy nagyobb dramatikus szokás, az életfordulóhoz kapcsolódó ún. *átmeneti ritus* része volt. Mivel az alábbi műfajok mind a vallásos, mind a világi szövegeket és szokásokat, valamint ezek résztvevőit is kifigurázzák, feltételezzük azt is, hogy kezdetben az egész szertartást parodizálták, profanizálták mulattatás céljából, – önálló szövegeink tehát egy komplex egységből szakadtak ki. Ennek bizonyossága pl. a főszöveggként idézett XVIII. századi pálos iskoladráma közzjátéka (151. sz.), valamint az, hogy a korabeli kéziratos énekeskönyvekbe a liturgiának megfelelő (többé-kevésbé teljes), cigány temetési, esketési és keresztelési paródiákat is feljegyeztek (pl.: *Szikszai András-ék.*, 1746–52, 62b–63b.; *Kozma-ék.* 1777–81, 53b–56a.; *Alsókubini kézirat*, 1782 körül, 100a–108a.; *Balás József-ék.* 1784–87, 67a–69a.), ill. hogy ezekből ponyván is kiadtak (vö.: *Cigány prédikáció és cigányoknak furcsa lakodalmá* OSZK PNY 2.923).

+ I. *Szádeczky Miscellania* (1755) STOLL 251. 217–18. Ks.: *Megholt feleségem, satis tarde quidem*

II. *Lócsi ék.* (1768) 4–5. *ARIA DE MORTE UXORIS*. Ks.: *Megholt feleségem, satis tarde quidem*

11 vsz., sorrendjük a XI.-hez képest: 1., E1, 2., I/4^v, 3^v, 6^v, E2, E3, 9^v, 12., E4. Egyedi vsz.-ai:

- E1 = 2. Mégsem reménlettem, fortunatus eram,
Majd megreped szévelem, id non qvasi vero.
- E2 = 7. Gyászbán öltözködöm, cras ducam uxorem,
Szerencsétlen vagyok, talem geram morem.
- E3 = 8. Mások példájára secundentur vota,
Hirtelen halálon domus gaudet tota.
- E4 = 11. Kibocsátom lelkem fiat procul a me,
Égy végzem éltemet vivam diu. Amen.

III. *Kozma-ék.* (1777–81) STOLL 327. 48a–b. Ks.: *Megholt feleségem, satis tarde quidem*

7 vsz., sorrendjük a XXIV.-hez képest: 1., 2., 6., 7., 3., 5^v, 15.

IV. *Alsókubini kézirat* (1779–82) STOLL 344. 27b–28a. Ks.: *Megholt feleségem, satis tarde quidem*

9 vsz., leginkább a XXIV.-hez áll közel, de több sorpár össze van keverve; elrontott rímekkel, de így is hatásos poénokkal lejegyzett szöveg.

V. *Jankovich Miklós: Magyar világi énekek* (1789–93) STOLL 383. 138. sz. Ks.: *Megholt feleségem, satis tarde quidem*

6 vsz., sorrendjük a XXIV.-hez képest: 1–3., 4^v, 5^v, 15.

VI. *Hat vidámító víg nóták* [1792] OSZK 819.067 Harmadik Ks.: *Megholt feleségem, satis tarde quidem*

6 vsz. sorrendjük a XXIV.-hez képest: 1., 2., 6., 7., 15^v, E1 (a 9. + 5. sor változata).

VII. *Hat vidámító víg nóták* (é. n.) OSZK 820.835 Harmadik Ks.: *Megholt feleségem, satis tarde quidem*

6 vsz. sorrendjük a XXIV.-hez képest: 1., 2., 6., 7., 15^v, E1 (a 9. + 5. sor változata).

VIII. *Hat vidám nóták* (é. n.) Kolozsvár, EK LVII. 475/h Ks.: *Megholt feleségem, satis tarde quidem*

6 vsz., sorrendjük a XXIV.-hez képest: 1., 2., 6., 7., 15^v, E1 (a 9. + 5. sor változata).

IX. *Dávidné Soltári* (1790–91) STOLL 393. 15. sz. Ks.: *Megholt feleségem, satis tarde quidem*

6 vsz., összevont sorpárokkal. Nyilván ponyváról készült másolat, az utolsó strófa kontaminációja is ponyva-eredetű. A VI–IX. változatok megegyeznek.

X. *Veress Márton-ék.* (1793) STOLL 419. 57a. Ks.: *Megholt feleségem, satis tarde quidem*

7 vsz., de csak az 1–4. tartozik ehhez a szövegcsaládhoz. Sorrendjük a XXIV.-hez képest: 1., 2., 6., 15. Az 5–7. vsz.-ok témája: asszonycsúfoló és diákdicserő (latinul és magyarul):

5. Szép asszony a szűcsné, szurtos a kovácsné,
Büdös a pacaltól Mészáros Andrásné.
6. Si vis hac ætate frui voluptate,
Nunquam aliorum, sed studiosorum.
7. Akarsz e világban élni boldogságban?
Soha ne állj máshoz, hanem csak deákhoz!

Az 5. vsz. kontaminálódását az azonos dallammal magyarázhatjuk; *Pálóczi Horváth Ádám: Övödfél-száz énekek* (1813) STOLL 639. 379. szám alatt megtaláljuk ezt a strófát, melyhez a lejegyző a *Megholt feleségem* dallamát rendeli nótajelzésében (BARTHA–KISS 1953, 436.).

+ XI. *Pannonhalmi ék.* (1796) STOLL 430. 55. sz. Ks.: *Megholt feleségem, satis tarde quidem*

Kiadása: TOLNAI 1930, 241–242.

12 vsz. Egyedi vsz.-ai miatt főszövegben közöljük. (Némelyikük már korábban, a IV–V.-ben is felbukkan.)

- XII. *Miksa László gyűjt.* (XVIII–XIX. század fordulója) STOLL 501. IV. 186a. *EGY JÓ FELESÉG HALÁLÁN VALÓ BÚSLÓDÁS.* Ks.: *Megholt feleségem, satis tarde quidem*
5 vsz., sorrendjük a XXIV.-hez képest: 1., 15^v (a 29. sor első és a 30. sor 2. fele összevonva) 2., E1, 6^v.

E1 = 4. Az ő kacagása ut rupta campana,
Az ő szép járása, velut fracta rota.

- + XIII. *Ráth Károly-ék.* (XVIII. század vége) STOLL 504. 41b–42a. Ks.: *Meghalt feleségem, satis tarde quidem*
Egyedi vsz.-ai miatt főszövegben közöljük. A 3. és 4. latin félsor fel van cserélve.

- XIV. *Makói kézirat* (XVIII. század vége–1826) 42. Ks.: *Megholt feleségem, satis tarde quidem*
4 vsz., sorrendjük a XXIV.-hez képest: 1., 2., 10., 6^v + 7. (összevonva)

- XV. *Világi énekek gyűjteménye* (XVIII. század vége) STOLL 516. 2b. Ks.: *Megholt feleségem, satis tarde quidem*
6 vsz., sorrendjük a XXIV.-hez képest: 1–5., 15. A kézirat arra utal, hogy az összeíró 2 strófát tekintett egynek, talán egy ilyen beosztású dallam nyomán.

- XVI. *Énekek gyűjteménye* (XIX. század eleje) STOLL 523. 35. sz. Ks.: *Megholt feleségem, satis tarde quidem*
Kiadása: JENEI 1943, 23. (35. sz.)
4 sorpár, strófatagolás nélkül leírva. Sorrendjük az I.-höz képest: 1., 2^v, E1, 4^v.

E1 = 3. Az ő szép szemei: veluti bubonis,
Kegyes tekintési: sicut Pharaonis.

- XVII. *Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye* (XIX. század eleje) STOLL 531. III. 15a. Ks.: *Megholt feleségem, satis tarde quidem*
6 vsz., a IX. szöveg másolata.

- XVIII. *Világi énekek* (XIX. század eleje) STOLL 547. 4b. Ks.: *Megholt feleségem, satis tarde quidem*
A kézirat jelenleg nem található.

- XIX. *Világi énekek és versek B. P.* (1800) STOLL 557. 79a. Ks.: *Megholt feleségem, satis tarde quidem*
5 vsz., strófatördelés nélkül, több sajtós latin félsorral. Sorrendjük a XXIV.-hez képest: 1., 3^v, E1, E2, XI/11^v.

E1 = 3. Jó gazdasszony vala, cuncta perpotavit,
Engemet szeretett, alios servavit.

E2 = 4. Be jól gazdálkodott, cuncta expillavit,
Egy inget sem hagyott, totum perpotavit.

- XX. *Resetha János-ék.* (1801) STOLL 560. 46b. *FELESÉGÉT SIRATÓ ÉNEK.* Ks.: *Meghalt feleségem, satis tarde quidem*

5 vsz., sorrendjük a XXIV.-hez képest: 1., 2., XXVI/7^v, 7., 15. A ponyvákhoz közeli szövegváltozat.

- XXI. *Dunántúli verseskönyv* (1802) STOLL 563. 25a. Ks.: *Megholt feleségem, satis tarde quidem*
6 vsz., négy soros strófákba írva. Sorrendjük a XXIV.-hez képest: 1–5., 15. Megegyezik a XV. változattal.

- XXII. *Thaly Lajos-ék.* (1807) STOLL 590. 75b–76a. Ks.: *Megholt feleségem, satis tarde quidem*
8 vsz., sorrendjük a XXIV.-hez képest: 1., 2., 6., 7., XXVI/3., XI/11^v, 15., E1. Az utolsó, egyedi strófa nem kapcsolható a többihez, csak asszociatív illeszkedik ehhez a szövegcsaládhoz:

E1 = 8. Szegény kaszás legény majd megöli magát,
Mégis felesége magas szókére vágy.

- XXIII. *Szirmay Antal: Hungaria in parabolis* (1807) 164. (*Uxor* címszó) Ks.: *Megholt feleségem, satis tarde quidem* 4 vsz. Érdekes, hogy nem az egykorú kéziratos és ponyvaváltozatokkal, hanem a 2–3 évtizeddel korábbiakkal rokon szöveg. A könyv 1804-es kiadásában még nem szerepel. Sorrendjük az I.-hez képest: 1., 2., XVI/3. (I. a jegyzetben), 4^v.
- + XXIV. *Fa Imre-ék.* (1809 után) 18a–b. Ks.: *Megholt feleségem, satis tarde quidem* Főszövegben közöljük, mivel a leggyakrabban előforduló strófiákat egyesítő szöveg.
- XXV. *Gaal Miklós-ék.* (1810) STOLL 614. 25. sz. Ks.: *Megholt feleségem, satis tarde quidem* 4 vsz. A 3. egyedi vsz.-a a XII/4. jegyzetben közölt változata.
- + XXVI. *Kriza Borka-kolligátum* (1812–21) 3a–4a. Ks.: *Megholt feleségem, debuisset pridem* Egyedi vsz.-ai miatt főszövegben közöljük. Az első vsz. latin félsorai fel vannak cserélve. A 10. vsz. két másik kontaminációjával jött létre. (Időközben a kézirat eltűnt az OSZK-ból.)
- XXVII. *Pálóczi Horváth Ádám: Ötödfejszáz énekek* (1813) STOLL 639. 256. sz. **MEGHOLT FELESÉGEM.** Ks.: *Megholt feleségem, satis tarde quidem* Kiadása: BARTHA–KISS 1953, 371.; *ÉP* 202. (114. sz.) 5 vsz., dallammal. Sorrendjük a XI.-hez képest: 1., 2., 9., 11^v, E1 (vö. XXVI/8^v).

E1 = 5. Be megcsókolgatnám, tractarem ictibus!
Be megölelgetném per dorsum fustibus!

- XXVIII. *Nótás Könyvecske* (1821) 8b. Ks.: *Megholt feleségem, satis tarde quidem* 7 vsz., sorrendjük a XXIV.-hez képest: 1., 3., 2., 6., 7^v, 5^v, 15.
- + XXIX. *Tahy Gáspár: Hasznos Mulatságok* (1821) 106a–b., 109a–b. Ks.: *Megholt feleségem, debuisset pridem* Számos egyedi vsz.-a miatt főszövegben közöljük.
- XXX. *Kardos Antal-ék.* (1823) STOLL 712. 72–73. Ks.: *Megholt feleségem, satis tarde quidem* 7 vsz., sorrendjük a XI.-hez képest: 1., 2., 9^v, 12^v, 11^v, 3.
- XXXI. *Felvidtű V. Nóták I.* (1824) STOLL 720. 219. sz. Ks.: *Megholt feleségem, satis tarde quidem* 7 vsz., sorrendjük a XXIV.-hez képest: 1–3., 6^v, 7., 5^v, 15^v. A XXVIII.-hoz közeli szöveg, szerkezeti rokona a XXXIV. és a XLII.
- XXXII. *Kecskeméthy Csapó Dániel: Holmi* (1826–30) STOLL 735. III. 5b–6a. **ENYELGŐ DAL.** Ks.: *Megholt feleségem, satis tarde quidem* 6 vsz., sorrendjük a XXIV.-hez képest: 1., 2., 6^v, 7., 15., 9. sor + 5. sor változata összevonva. Ugyanebben a kéziratban egy témaváltozat is szerepel (l. alább a jegyzetekben).
- XXXIII. *G. S.-ék.* (1828 k.) STOLL 753. 86b. Ks.: *Megholt feleségem, satis tarde quidem* 4 vsz., sorrendjük a XXIV.-hez képest: 1., 2., 5., 6^v (a latin félsorok fel vannak cserélve)
- XXXIV. *Balogh Péter-gyűjt.* (1829–36) STOLL 760. 244. **A BÚS ÖZVEGY.** Ks.: *Megholt feleségem, satis tarde quidem* 7 vsz., sorrendjük a XXIV.-hez képest: 1., 2., 6^v, XXVI/8., 5^v, 3^v, 15.
- XXXV. *Gáspár György-ék.* (1829–31) STOLL 761. 44b. Ks.: *Megholt feleségem, satis tarde quidem* 4 vsz., sorrendjük a XXIV.-hez képest: 1–3., 5.
- XXXVI. *Kún Sámuel-ék.* (1831–32) STOLL 776. 10a–11a. Ks.: *Megholt feleségem, satis tarde quidem* 7 és fél vsz., sorrendjük a XXVI.-hoz képest: 1–3., 7., 8., 9. (csak a 2. sora), 10., 6.
- XXXVII. *Udvardy János népdalgyűjteménye* (1832) 40. Ks.: *Megholt feleségem, satis tarde quidem* 7 vsz., sorrendjük a XXVI.-hoz képest: 1., 3., 2., 7., 8., E1, XXIV/15^v.

E1 = 6. A templomba járok, ibo in tabernam,
Érte imádkozok, tota die bibam.

- XXXVIII. *Almási Sámuel: Magyar Dalnok* (1834) STOLL 795. 28. sz. Ks.: *Megholt feleségem, satis tarde quidem* 6 vsz., sorrendjük a XXVI.-hoz képest: 1., 2., 7., 8., XVI/3^v, I/4. Dallammal.
- XXXIX. *Vári Szabó Sámuel-ék.* (1834) STOLL 803. 165. Ks.: *Megholt feleségem, satis tarde quidem* 6 vsz., sorrendjük a XXVI.-hoz képest: 1^v, 2., 3., XXIV/6., XXIV/5^v, XXIV/15^v. Igen közeli variánsa a (szintén pápainak tartható) XLII.

- XL. *Czupor Andor énekgyűjteménye* (1836) STOLL 810. 24a–b. Ks.: *Megholt feleségem, satis tarde quidem* 6 és fél vsz., igen közeli rokona a XXVI.-nak. Sorrendjük a XXVI.-hoz képest: 1–3., 7., 8. (2 sora hiányzik) 9., 10.
- XLI. *Fodor János-ék.* (1836) STOLL 811. 83–84. Ks.: *Megholt feleségem, satis tarde quidem* 6 és fél vsz., igen közeli rokona a XXVI.-nak. Sorrendjük a XXVI.-hoz képest: 1–3., 7., 8. (2 sora hiányzik) 9., 10. (a záró sor latin fele hiányzik).
- XLII. *Márkus István-ék.* (1836) STOLL 816. 104. Ks.: *Megholt feleségem, satis tarde quidem* 6 vsz. Csaknem szó szerint megegyezik a XXXIX. variánssal.

Nótajelzéseként:

Pálóczy Horváth Ádám. Ötödfélszáz énekek (1813) STOLL 639. 379. sz. *SZÉP ASSZONY*. Ks.: *Szép asszony a papné*

Az egyik legnépszerűbb XVIII. századi latin–magyar makarónikus dalszöveg, siratóparódia. Komikumát az adja, hogy a latin felsorok a magyar sirató ellenkezőjét állítják. A műfaj és e szövegcsalád korabeli kedveltségére utal, hogy kezdősorát Nagy György is beemelte *Legények intése* című, Marosvásárhelyt 1781. áprilisában előadott darabjának sirató-jelenetébe:

Megholt feleségem, jaj, de be későre...

5. felvonás, 5. jelenet 1601. sor; RMDE XVIII. 1/1. 803.

Kónyi János *Furcsa történetei* (1782) között olvashatunk egy hasonló esetet, melyben részeges feleségét az alábbi sírverssel búcsúztatja a megkönnyebbült férj. Jóllehet az állítás–tagadás játéka nem olyan következetes nála, mint a közköltési magyar–latin versben, még frazeológiai egyezéseket is találunk a két örvendező feleség-búcsúztatóban:

Itt fekszik az én kedves Annám,
Kit többé látni sem kívánám.
Mindennap megitta magát,
S meg sem tűrte a bor szagát.

Kenderében nem tett sok kárt,
Mindég rongyos pendelben járt.
Józan fővel sohasem volt,
Tehát mely nagy kár, hogy megholt!

KÓNYI 1981, 29–30.

A XXXII. változat kéziratossor forrásában egy azonos tematikájú, állítólag franciából fordított, rondó szerű vers is szerepel *De profundis. Franciából* címmel. (Az összeíró, Kecskeméthy Csapó Dániel saját bejegyzése szerint a *Koszorú* 1829. évfolyamának 157–160. lapjáról másolta.) A versnek ez a 6 sor a vissza-visszatérő szakasza:

De profundis... hahaha!
Feleségem meghala,
Ó, be szép asszony vala!
De profundis... hehehe,
Paradicsomba vele!

Kecskeméthy Csapó Dániel: Holmi (1826–30)
STOLL 735. III. 64b–65b. (1. vsz.)

Az ének szlovák–latin változatát a XVIII. század végéről ismerjük, magyar szövegét nyersfordításban adjuk:

Žena umrela

Zomrela mi žena,
Hæc fuit crux mea.
Ó smrť, mé nešťastí,
Quam tarde venisti!

Ach, má milá žena,
O turpis bestial!
Škoda ŕa nastrokát,
Stultus, qui te fleat!

Všeckas' dobrá byla,
Sed te peior nulla.
Nemela si roveň,
Omnis mali omen.

Čistotná si byla,
Ut in merda pila,
Tvár tvoja spanilá,
Turpior quam Lia.

Oči jako hvězdy,
Non bene vidisti,
Rovné všecky kosti,
Male ambulasti.

Včas vstávalas' ráno,
Ante nonam raro,
Nekoros' lihala,
Semper sexta hora.

Za takéto čnosti,
Plus non habuisti.
Vždy te plakat' budem,
Do in saltum pedem.

Čo už robít' budem?
Est tristari crimen,
Radu si dať nevím,
Ducam meliorem!

Meghalt az asszony

Megholt feleségem,
Ez volt a keresztem.
Ó, halál, engem elkeserítettél,
Milyen későn jöttél!

Ó, én édes feleségem,
Ó, te rusnya állat!
Szörnyű kár ért téged,
Bolond, aki sirat!

Mindennél jobb voltál,
De nálad senki se rosszabb.
Nem akartál magadnak többet (az egyenlő résznel),
Minden kínom oka.

Igen tiszta voltál,
Mint szarban a tartóoszlop,
Szép volt a te orcád,
Rútabb, mint Leáé.

Szemeid, mint a csillag,
Nem láttak jól,
Éppúgy minden tagod
Rosszul járt.

Kora reggel keltél,
Csak nagyritkán kilenc előtt,
Nem feküdtél le hamar,
Mindig hat órákor.

Ilyen erényes voltál,
De semmid se volt.
Örökké siratni foglak,
Szökdösök örömbenben.

Már mit cselekedjem?
Vétek volna búsulni,
Semminek se fogok örülni,
Csak egy jobb asszonynak!

*Dionyz Kubík: Cantiones slavonicæ (1791), kiadása: MINÁRIK 1969, 192–193.
Másik 5×4 soros szlovák változatát kiadta J. KOLLÁR I. [1834]
1953. 251. (45. sz. Umrela mi žena...)*

A XIX. század elején műköltői átdolgozását is feljegyezték:

A jeles asszonynép
Quo mundus nil fert turpius,
Valóban igen szép,

Sed quis potest extollere?
Est pejor omni dæmone,
Megvallja minden nép,
Megvallja minden nép.

Pater Vitus verseskönyve (1800 k.–1831) 118.
Hungarico–latina de mulieribus malis (1. vsz.)

Kéziratos előfordulásai a XIX. század közepén: *Haas Mihály küldeménye Pécsről* (1844) MTAK Irodalom 8^r 206/32. 9.; *Magyar Mihály dalgyűjteménye* (1846) MTAK Irodalom 8^r 206/ 96. 3. sz. *A férfi siralma*; *Gödör József népdalgyűjtése* (1846) MTAK Irodalom 8^r 206/113. 43. sz. (Szend, Komárom vm.); *Oláh Dániel gyűjtése* (1846) MTAK Irodalom 8^r 206/155. 26. sz. *Feleség-sírató nóta* (Hegyalja); *Arany János népdalgyűjteménye* (1874) 27. (44. sz.; csak az 1. vsz.)

Nyomatott kiadásai pl.: ERDÉLYI 1846–48, II. 453. sz.; SZÍNI 1872, 138. sz.; BARTALUS 1873–96, III. 165. sz. További kiadásainak jegyzékét l. KODÁLY–GYULAI 1952, 126.

II.

cím Ének a megholt feleségről (lat.)

XXVI.

6 *véd* – vetted

A latin félsorok (kifejezések) fordításait abc-rendben adjuk, változattól függetlenül.

A *-gal megjelölt sorok, kifejezések a jegyzetben idézett egyedi vsz.-okban, címben találhatóak:

abibo popinam – kiiszom a kocsmát
ad anforam plenam – a teli kancsóhoz
adibo popinam – elmegyek a kocsmába
ad infernos duccam – a pokolba küldöm
Æsopi figura – Æsopushoz hasonló (ti. púpos, nyomorék)
Æternum affligat – légy örökké kárhozott
aliam quærendo – mást keresve
alios servavit – másokat szolgált
arbores frangebat – a fákat tördelte
capitálisa, super quo sedebat – ősi öröksége, melyen ült
continuo hesit – állandóan tétlenkedett
coquere non scivit – főzni nem tudott
* cras ducam uxorem – holnap feleséget veszek
criminum fustibus – gyilkos füttykösökkel
criminum tractibus – vádakkal illetve
cuncta dissipavit – annyi mindent eltékozolt
* cuncta expillavit – annyi mindentől kifosztott
cuncti gratulemur – mindannyian hálát adunk
cur sero venisti? – miért jöttél későn?
cur tarde venisti? – miért jöttél (ilyen) későn?
debuisset pridem – korábban kellett volna
demon rape eam! – vigye el az ördög!
* de profundis clamavi – „A mélységből kiáltok hozzád, Uram!” (a 130. zsoltár kezdete)
Djabolus (Diabolus) rapiat! – az ördög vigye!
domi autem ego – én pedig otthon
denique – ugyanis
* domus gaudet tota – az egész ház örül
ducam juniorem / meliorem / pulchriorem – fiatalabbat / jobbat / szebbet fogok elvenni

duriori pelle – vastag volt a bőre (a képen)
ebibam mediam – megiszom a felét
ebibo mediam – megiszom a felét
* est pejor omni dæmone – rosszabb minden ördögnél
et jucundissime – és igencsak vidáman
* de mulieribus malis – a rossz asszonyokról
fatebat ut capra – bűzlött, mint a bakkecske
* fiat procul a me – legyen tőlem távol
* fortunatus eram – szerencsés voltam
funde vinum frater – önts bort, testvér
gloriosissime – ó, dicsőséges
hoc optassem pridem – ezt kívántam volna már régen
hodie effluxit – még ma szertefoszlott
hodie refluxit – ma visszafolyt/eltűnt
* hungarico-latina – magyar–latin
ibo ad popinam – megyek a kocsmába
* ibo in tabernam – megyek a kocsmába
* id non quasi vero – ami nem egészen igaz
in optimo lecto – a legjobb ágyban
inhabilis fuit – mindenre alkalmatlan volt
maneas ibi – (jobb) ott maradnod
meliozem – jobbat
meretrix cunctorum – mindenki kurvája
merum murmur erat – csupa morgás volt
mixta erat felle – epével volt vegyítve
monstrum inane – felfuvalkodott szörnyeteg
mors me liberavit – a halál megszabadított engem
ne det mihi talem – nehogy ilyet adjon nekem
non finem a saltu – sose hagyom abba az ugrádozást
non redeat – (hogy) vissza ne térjen
nullum honoravit – semmit sem becsült
nunc mihi illuxit – most nekem felvirradt
nunquam aliorum, sed studiosorum – sohasem másoknak, csak a diákoknak
nunquam attrectavit – soha meg nem érintette
omnes collemur – mindannyian örvendezzünk
omnia neglexit – mindent elhanyagolt
per dorsum fustibus – a hátán ütlegekkel
plura perpotasset – sokat (pénzt) elivott
potuisset pridem – korábban kellett volna
prouti bubonis – mint a fülesbagolynek
queram juniorem / meliozem / pulchriorem – fiatalabbat / jobbat / szebbet fogok keresni
quiescens in pace – nyugodva békében
* quo mundus nil fert turpius – amelynél a világ rútabbat nem hordoz
quod avertat Deus – amitől Isten óvjon
quod Deus avertat – mitől Isten óvjon
quod pridem optavi – amit korábban óhajtottam
requiem cantavi – requiemet énekeltem
sat bene fecisti – igen jól tetted
satis tarde quidem – bizony elég későn
sæpe concertavit – állandóan zenebonált (harsogott, veszekedett)
sæpe usurpavit – állandóan osztozkodott
sæpe vastavit – állandóan háborgatott (zaklatott)
* secudentur vola – legyen meg az Úr akarata

sed maledicebat – de átkozódott (káromkodott)
sed non pro eadem – de nem óéerte
sed nunquam oravit – de sohasem imádkozott
sed praestantiorum – csak jelesebbet
* sed quis potest extollere? – de ki tudná magasztalni?
sed semper potavit – de mindig ivott
sed statim abiit – de nyomban el is ment
sed turpior felle – de rútabb az epénél
sed vinum amavit – de a bort szerette
semper potavit – mindig ivott
semper rixabatur – mindig civakodott
semper truculenta – mindig ádááz (volt)
si deesset cibus – ha nem volna étel
si sensit vacuum – ha észrevette, hogy üres
* si vis hac etate irni voluptate – ha akarsz ebben a korban élvezettel írni
sicut statens mare – mint az álló tenger
sicut umbra noctis – mint az éj árnyéka
sicuti buffonis – mint a bohócnaak
sicuti bastonis – mint a botnaak
sicuti porcelli – mint a malackáé
* sicut Pharaonis – mint a fáraóé
sic utinam semper – bárcsak mindig így lenne
similis anserum – hasonló a lúdhöz
soror furiarum – a fúriáak nővére
sum liber a fletu – megszabadultam a sírástól
sunt omnino curvi – egészen görbék
* talem geram morem – ilyen életet fogok élni
tanquam canis fustem – mint kutya a botot
tanquam scena prima – mint az első felvonás
tantum dissipavit – annyit eltékozolt
te non cogitando – rád nem gondolva
ter-quater per diem – naponta háromszor-négyszer
* totum perpotavit – mindent elivott
* tota die bibam – egész nap iszogatok
tractarem fustibus – fütükösökkel jól tartanáam
* tractarem ictibus – ütlegekkel jól tartanáam
tres molas habebat – három órlésnyi gabona termett rajta
tu crux sine face – te pofátlan akasztófaviráág
tu ibi pereas – te ott halj ~ döögölj meg
ubi vinum datur – ahol bort adtak
unum opto tibi – egyetlen dolgot kívánok neked
ut agneles necem (helyesen: *agnellus*) – mint bárányka a kést
ut canis cum fele – mint kutya a macskával
ut Deus avertat – hogy Isten tartsa távol
ut flumina anser – úgy, mint folyót a liba
ut ibi maneat – hogy itt maradjon
ut in sylvis aper – mint erdőben a vadkan
ut non appareas – hogy nem jelensz meg újra (nem térsz vissza)
ut tibi similem – hogy hozzád hasonlóat
* ut rupta campana – mint a repedt harang
uti est passerum – mint a veréb(nek)
* uxor – feleség
* velut fracta rota – mint a törött keréké

* *veluti bubonis* – akár a bagolyé
veluti buffonis – mint a varangyosbékának (bohócnak)
veluti draconis – mint a sárkánynak
 * *vivam diu* – soká éljek

*

Dallamát többféle változatban ismerjük.

XXVII. kéziratunk dallamát Bartha Dénes átíratában közöljük (BARTHA-KISS 1953, 635.):

Meg - holt fe - le - sé - gem, Sa - tis tar - de qui - dem,
 O - da - van re - mé - nyem, De - bu - is - set pri - dem.

A XXXVIII. változat dallamát saját átíratban adjuk közre (eredetileg C-dúr). A IX. forrás (másik szöveggel följegyzett) dallamváltozata minden pontatlansága ellenére egyértelműen ehhez áll közelebb:

Meg - holt fe - le - sé - gem, Sa - tis tar - de qui - dem,
 O - da - van re - mé - nyem, De - bu - is - set pri - dem.

151.

Omnia vincit amor (1765) közjátéka: *Kocsonya Mihály házassága* (1235–1256. sor) Ks.: *Pogány halál, mit csínyáltál? Ily rítul seggbe rúgtál*
 Kiadása: RMDE XVIII. 3. 199–200.; NAGY P. 1981, 716.

A részeges feleség búcsúszavait a kántor énekli el. A színpadi utasítás szerint a férj „Induit cum iracundia gubam, et stat tristis penes tumbam, comparet Cantor, et altissima, forti voce canit” (Gubát ölt haragosan, és szomorúan áll a sír közelében; előkerül a kántor, és igen mély, erős hangon énekel).

⁵⁻⁶ A sorok mintája talán Faludi Ferenc *Erdő* c. versének kezdete (*Magos hegyek, szelíd erdők*) volt
²² *pint* – régi bormérték, 2 icce, kb. fél liter, de úrtartalma területenként és koronként változott

152.

+ I. *Lócsei ék.* (1768) 10–11. *ARIA DE MORTE MARITI*. Ks.: – *Jaj, uram, jaj, Ködmön Jakab*
 + II. *Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye* (XIX. század eleje) STOLL 531. V. 73a–74a. Ks.: – *Jaj, uram, jaj, Ködmön Jakab*

575

Torbeli szituációban siratja pokolbeli ördöghöz hasonló, rossz férjét Erzsók asszony (I. változat). Siratozását a jelenlevők (a fia és egy szomszédasszony) felváltva kommentálják, az özvegygel együtt versenyt szidják a halottat (II. változat). A siratozás mulatóénekebe csap át. Tánc közben a halott férj viselt dolgait, a verekedésbe csapó veszekedéseket idézik fel anya és fia. A kezdő és záró siratózó strófa foglalja keretbe a vidám torozást. A dramatikus jelenet akár egy iskolai színjáték közjátéka is lehetne, akárcsak előző (151.) szövegünk, vagy mint a XVII. század végén keletkezett *Comœdia generalis de conflictu Turcorum et Hungarorum* 4. közjátéka. Ebben két komaasszony várja haza az urát a csatából, s az egyik – férjének halálhírére hallván – kezdi elsiratni őt. Rosszul megválogatott szavai, profán szóképei komolytalanná teszik gyászát, és nevetségessé őt magát is:

CZIBRE FILEPNÉ

(deplorat Maritum hoc modo – így siratja az urát)

Édes uram, Czibre Filep, jaj, jaj!
Hogy maradék nálad nélkül, haj, haj!
Hogy juték ily özvegyiségre, vaj, vaj?
Hogy felejtselek el, uram, jaj, jaj?!

(modo fabulatur – mesélő hangon)

Jaj, megláttam ezt álmomban, mert az éjjel olyan álmot láttam, hogy egy nagy farkas a roska kutyát elkapá.
A nagy farkas az Halál, a roska kutya te valál, édes uram, jaj, jaj!

(modo lamentatur – siratozva)

Hogy felejtselek el, édes uram?
A gatyádot a fejembe vonom,
Az lesz nékem gyászoló főrevalóm,
Amíg élek, soha meg nem mosom!

(modo fabulatur – mesélő hangon)

Jaj, meggondolám, mikor elindulál, hogy nálad nélkül maradok! Mert álmomba kidólt vala a kapulábunk!

(modo lamentatur – siratozva)

Czibre Filep, lelkem, édes uram!
Aki valál arany kapulábam,
Már kidóltél, s meghidegült ágyam,
Miattad száll holtig való gyász rám!

A közjáték csúfolódó tendenciája, paródia volta egyértelművé válik a csattanóval, amikor szintén megözvegyült komaasszonya, Csorba Bődörné saját férje halálán így örvendezik:

Mert sem fektem, sem felköltem
Nem volt vele kedvemre...

A jelenet végén a halárhírt hozó, sebesült katona házassági ajánlatára Czibréné is hamar felejté bánatát (NAGY P. 1981, 693–695.).

Egy barslédeci lakodalmi mulatódal-fűzér 11. vsz.-ában bukkan fel a siratóparódia kezdősora. A személynév itt csúfondáros köznévvé silányult:

Az én uram ködmön-jakab,
Azon biz az ördög sē kap.
Az én uram rēsta-kéreg,
Megcsókolom, ha ráérek.

MNT III/A 52. sz.

vö.: Széll Farkas: *Népdalok* (1863) MTAK Irodalom 8^f 147. 54. sz.

Egy mikóházi (Zemplén m.) betlehemes játékban a kis Guba nevű pásztor mondja:

Az én apám Ködmön Jakab, a jó bortól (ám a) nyaka dagad!

(MNT II. 370. sz. II. rész, vö. MNGY II. 225.)

Bernáth Béla azt állítja, hogy „a Dóka Laci... éppen olyan eufemizmus, mint a Ködmön Jakab vagy a Guba Jakab, melyekben a férfinevek a penis nevei... A Jakab jelentéséhez vö. *jakizik* 'közösül'.” (BERNÁTH 1986, 167.)

Lehet, hogy a népköltési szövegek már ezt az eufemisztikus jelentést is hordozzák, XVIII. századi közköltészeti szövegeink azonban még nem.

I.

cím Ének a megholt férjéről

¹² *fekete bak* – a néphit szerint az ördög egyik megjelenési formája

II.

³⁸ *kiálts három hippet-hoppot* – háromszor kiálts egy táncszót (vö. *Három a tánc!*)

⁴³ *Olybá tartom, mint egy babot* – a sor jelentése: semmibe veszem, nem becülöm sokra (vö. *Babot sem ér* – Erdélyi 1851)

⁴⁴ *sophot* – ?

⁴⁶⁻⁶⁵ *Sokszor véle egybeveszem...* – a jelenet ismerős a házastársi veszekedések alműfajából. L. kötetünkben a 38–40. szövegeket!

153.

Herschman István-ék. (1773–90) STOLL 310. 153. Ks.: *Szentmártonyi mákosrétes be jó volna*

Búcsúének paródiája. A műfajról l. BARNA Gábor tanulmányát, melyben a refrénhez XX. századi folklórvariánsokat is idéz (1993, 593.).

¹ *Szentmártonyi* – a mai Pannonhalma (Gyórszentmárton), a bencés rend egyik központi kolostora

¹² *somlaiban* – somlói borban

154.

I. *Furuglyás-ék.* (1764) STOLL 272. 10. Ks.: *Megharagudott pépa az urára*

Hiányos szöveg, összekevert sorokkal, ezért csak jegyzetben közöljük (az egyértelmű hibákat javítottuk):

Megharagudott pépa az urára,
Pépaszár a csutorájára,
És a zsecskójára,
Elbujdostak széllyel az országra.

Pépája ment Lengyelország felé,
Csutorája fehér hegyek mellyé,
A zacskója Törökország felé.

Nosza, küldjünk *utána postákat*,
Ki keresi drága jószágunkat,
Jaj, siratlak, kedves-édes pépám,
Jaj, jajgatlak, szerelmes csutoráml

Mink magunkra szőrzsákokat vonjunk,
Úgy keressük holtig mi pepánkat,
Noha pedig Panboch akarátja,
Hogy a pépa eresztett nagy örvént.

Finis reis operis,
Ma nem ettem egyszer is,
Holnap eszem kétszer is,
Ha kaphatom tízszer is,
Gatyám üllepibül.

Hasonló, tréfás záróstrófa, mint az adománykérő mulattatók egyik jellegzetes közhelye, egy cigány *Búcsúztatás* (86/V. sz.) végén is szerepel.

- + II. *Dávidné Soltári* (1790–91) STOLL 393. 177. sz. Ks.: *Csuda dolog, mely nem régen történt*
9 vsz. Bizonytalan olvasatú dallammal. A szöveg után: „Vége”
- III. *Rákosi Sámuel Holmija* (1785–91) STOLL 409. 87b–88b. Ks.: *Csuda dolog, csak nemrégen történt*
9 vsz. A II. szöveg igen közeli változata. Tévedésből a másoló kétszer írta le a 3. vsz első két sorát.
(Először hibásan a 9. és 11. sort másolta le, majd helyes sorrendben az egész szakaszt.)
- IV. *Adorján Imre-ék.* (XVIII. század 2. fele) STOLL 446. Ks.: *Csuda dolog, csak nemrégen történt*
Kiadása: GYALUI 1895, 81.
7 vsz. (a jelenleg ismeretlen helyen őrzött kéziratból Gyalui csak ennyit közölt). Sorrendjük a II.-hoz képest: 1., 2., I/1., 3., 8., E1, 9.

E1 = 6. Taligára, csillagok, üljetek!
Serény vadak, sajkán evezetek!
Poros úton, ti halak, menjetek,
Én pipámat, nosza, keressétek!

- V. *Jankovich Mihlós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye* (XIX. század eleje) STOLL 531. III. 168. Ks.: *Csuda dolog, mely nem régen történt*
9 vsz. A II. másolata apróbb ejtésbeli eltérésekkel és másolási hibákkal
- VI. *Dunántúli verseskönyv* (1802) STOLL 563. 24a. Ks.: *Csuda dolog, mely nem régen történt*
6 vsz., sorrendjük a II.-hoz képest: 1., 2., I/1^v, 3., 7., 5^v. A két módosult strófát itt közöljük:

3. (I/1^v) Megharagudt pipa az urára,
Pipaszára pedig csutorára,
Csutorája pedig az acélocskára,
Elbujdostak széles a világra.
6. (5^v) Jászt viselnék, ha ruhát kaphatnék,
Meg is hálnék, ha föltámadhatnék,
Mindenütt könnyhullajtással járnék,
Csak még egyszer pipámra akadnék!

Profán tárgyak – ráadásul a tilalmazott szenvedélynek, a tűzveszélyesnek számító dohányzás eszközeinek – siratója, mely a XVII. századi bujdosóénekek és keszervek toposzait és közhelysorait parodizálja 4-6. vsz.-aiban. E sorok költői előképét pl. a *Boldogtalan sorsa siralmas életnek* kezdetű XVII. századi kéziratos bujdosóénekekben is megtaláljuk. Kéziratos és folklórváltozataihoz l. RMKT XVII/14. 190. és 191. szöveg jegyzeteit (919–925.).

A szüzsét a MNK 8. kötete (Hazugságmesék) a „pipa románca” elnevezés alatt tárgyalja. A MNK 1930₁ mindössze 5 népi változatot ismertet, közköltészeti adataink ezeknél 80–100 évvel korábbiak.

Az önálló tettekre képes, varázslatos pipa a bűvös tűzszerszámok mesemotívumára is emlékeztet.

Folklórvariánsok pl.: KÁLMÁNY 1877–78, II. 169–70. (18. sz.); JAGAMAS 1984, 79–80. sz.; BARSÍ 1984, 192–193.; SERES 1984, 116. (110. sz.); KALLÓS–MARTIN 1989, 212. sz.

Móricz Zsigmond századeleji gyűjtéséből a szövegcsalád kikerekített változatát ismerjük (MNGY XVII. 40–41.):

Összevezett pipa a gazdával,
A pipaszár meg a csutorával,
El is indult ő a nagyvilágba,
Ferenc Jóska kegyes táborába.

A pipa ment Németország felé,
A csutora Lengyelország felé

– Csak még egyszer jönnél haza, pipám,
Véle együtt készsleges csutorám!
Úgy gondodat fogom viselgetni,
Zsebkendőbe foglak takaragatni.

Egyszer esett csütörtöki napon,
Békocogtat pipa az ablakon:
– Édes gazdám, van-é trafikdohány,
Mert ha nincsen, nem szíjsz többet, gazdám!

A gazdája muzsikást fogadott,
Hatvan krajcárt a trafikba adott,
Úgy megforgatta pipa a zacskót,
A csutorát, acélt, kovát, taplót!

A pipaszurkáló is felugrott:
– Hát én, édes gazdám, hová jutok?
– Ide, ide a zacskóm szélire,
Rákötlek a sallangom végire

Magosliget, Szatmár vm.

14 *Panboch* – Úristen (szlovák)

I.

7 *csutorája* – a pipaszár szopókája

II.

acélocskára – a szikracsiholáshoz szükséges eszközök (acél, kova, taplót) egyikére

VI.

+ I. Jankovich Miklós: *Magyar világi énekek (1789–93)* STOLL 383. 32b. Ks.: *Életemnek, víg kedvemnek tajlékpipája*

Az 1 vsz. kiadása: RMKT XVII/3. 622. (a 145. sz. jegyzete)

II. Jankovich Miklós: *Nemzeti Dalok Gyűjteménye (XIX. század eleje)* STOLL 531. VIII. 69a. Ks.: *Életemnek, víg kedvemnek tajlékpipája*

Az I. másolata apróbb szóeltérésekkel.

A paródia témája ebben a versben is a magasztos érzelem az élettelen, profán tárgyak és anyagi javak iránt. A komikum forrása a mindennapi használati tárgyak és a dicsőítő énekre emlékeztető hiperbolizált metaforák kontrasztja. Az ének panaszos, könyörgő hangvétele és az 1. vsz. szövege egy 1693-ban szerzett szerelmi panasz travesztálása. A XVII. században két szerelmes vers is ezzel a strófával indít:

Életemnek s víg kedvemnek fényes csillaga,
Ez világi dicsőségnek szép palotája,
Hová készülsz menni tőlem, lelkem hajloka?

RMKT XVII/3. 145/1. sz., jegyzetei: 622.

Életemnek, víg kedvemnek fényes csillaga,
Ez világi dicsőségnek friss palotája,
Hová készülsz mennyi tőlem, szüvem világa?

RMKT XVII/3. 228. sz.

6 *Herculesnek* – a nagyerejű mitológiai hősnek

9 *tokmánya* – a kaszakó szaruból, fémből stb. készült tartója

Mutatók

Kezdősormutató

- A báránynak négy a lába – 33/I–III., V.; 122/I–III.
A barátnak mondják: táncoljékl! – 78/III.
A csizmadia leánya – 4/VII., XII.
A dió is jó törve – 24.
A fehér cigánynak ékes formája – 100.
A gúzs legjobb, legerősebb tekerve – 145/II.
A gúzs legjobb, legerősebb tekerve, tekerve – 145/I.
A győri leányok indulatba vannak – 68/II.
A győri leányok most vannak verbungon – 68/I.
A győri leányok – 58/I–II.
A kassai szabó lyánya – 4/X.
A két ixtet régen meghaladtam – 55/XV.
A két ixtet, tudom, régen meghaladtam – 55/II–IV.
A két ixtet immár régen meghaladtam – 55/XX.
A kisasszony mind nagyra vágy – 4/XI.
A kisasszonyt bántani nem me-, me-, merem – 112/XXXVIII.
A leányok jók, nem rosszak – 29/I., III.
A leányok nem rosszak – 29/II.
A négy ixtet immár rég feljülhaladtam – 55/XVI.
A négy ixtet, tudom, régen meghaladtam – 55/V.
A patikárius leánya – 4/IV.
A részeges asszonyok – 22/I–III.
A szárazon ne úszkálj – 8/II. = 48/I., 48/II.
A szentmiklósi lányoknak – 6.
A, a, a – 114.
Ádámot az Isten mikor teremtette – 134/II.
Ádámot az Isten mikoron teremté – 134/I.
Addig voltál virágodban, boldog Magyarország – 79/VI.
Adj el, anyám, adj el – 71/III.
Aki tudja, meg ne mondja – 104/XVI.
Állj fére innét, vén boszorkány, majd megbirbitéllek – 119/I–II.
Állj fére, barátom, hadd szóljak vaj egyet – 139.
Állj fére, barátom, mit prédikálsz annyit? – 38/V.
Amaz bokor messze bokor, jaj, de megfémlik – 147.
Amely kislány sokat szeret – 33/X.
Amely leány sokat szeret – 33/IV., VI–IX., XIII–XIV.
Amely sokat jártom széles a világon – 115/IX.
Amoda le, messze, Kolozsvárban – 51/VI.
Amott vagyon egy ringyos-rongyos vá-, vá-, város – 112/XXIII.
Ángyomasszony leánya – 47/V.
Anyám, anyám, édesanyám – 34/II.
Apám ki volt, nem mondhatom – 73/XIV.
Apám ki volt, nem tudhatom – 73/I–II., IV–VIII., XI–XIII., XV.
Ári, ári, Szabó Sári nagy ringyó – 18/I–II.
Árod a víz, meg elapad – 98/II.
Árod a víz, mfg elapad – 98/I., III.
Árokszállásánál volt a/az veszedelem – 94/I–II., IV–IX., XIII.
Árokszállásánál volt egy veszedelem – 94/III., XII.
Atyám ki volt, nem tudhatom – 73/III., IX.
Augusztus legjobb, erősebb tekerve – 145/IV.
Avánde, hol temetni el a vén dáde – 83/XI.
Avande, hol temetni el a vén dáde – 83/X.
Avende, hol temetni a vén dáde – 83/I.
Az a legény csak szájahült – 30/III.
Az apámat nem mondhatom – 73/X.
Az asszony egy szükséges rossz, de a férje – 25/XIII., XXII.
Az én Katóm éjjel-nappal pöröl vélem – 66/I–II.
Azt akarnám, a vénasszony – 46/I–II.
Azt hallottam Kőrös városában – 51/IV.
Azt izenték Komáromból: kell-é leány vagy se – 118/V.
Azt mondják, hogy nem illik a tánc a magyarnak – 115/VIII.
Bágygad az én szívem, nincsen eröm – 54/IV.
Bágyadoz én szívem, nincsen eröm – 54/I., III.
Bágyodt az én szívem, nincsen eröm – 54/II.
Bámultam, bámulok amaz friss apácán – 57/IX.
Bámulva/bámulván bámultam az apácán – 57/V–VI.
Bánom, hogy megházasodtam – 60/I–IV., VI–IX., XI.
Bárcsak addig meg ne deglettél volna – 85.

+ I. *Jankovich Miklós: Magyar világi énekek (1789–93)* STOLL 383. 32b. Ks.: *Életemnek, víg kedvemnek tajtékpipája*

Az 1 vsz. kiadása: RMKT XVII/3. 622. (a 145. sz. jegyzete)

II. *Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye (XIX. század eleje)* STOLL 531. VIII. 69a. Ks.: *Életemnek, víg kedvemnek tajtékpipája*

Az I. másolata apróbb szóeltérésekkel.

A paródia témája ebben a versben is a magasztos érzelem az élettelen, profán tárgyak és anyagi javak iránt. A komikum forrása a mindennapi használati tárgyak és a dicsőítő énekre emlékeztető hiperbolizált metaforák kontrasztja. Az ének panaszos, könyörgő hangvétele és az 1. vsz. szövege egy 1693-ban szerzett szerelmi panasz travesztálása. A XVII. században két szerelmes vers is ezzel a strófával indít:

Életemnek s víg kedvemnek fényes csillaga,
Ez világi dűcsőségnek szép palotája,
Hová készülsz menni tőlem, lelkem hajloka?

RMKT XVII/3. 145/I. sz., jegyzetei: 622.

Íletemnek, víg kedvemnek fényes csillaga,
Ez világi dicsőségnek friss palotája,
Hová készülsz mennyi tőlem, szüvem világa?

RMKT XVII/3. 228. sz.

⁶ *Herculesnek* – a nagyerejű mitológiai hősnek

⁹ *tokmánya* – a kaszakó szaruból, fémből stb. készült tartója

Mutatók

Kezdősormutató

- A báránynak négy a lába – 33/I–III., V.; 122/I–III.
A barátnak mondják: táncoljékl! – 78/III.
A csizmadia leánya – 4/VII., XII.
A dió is jó törve – 24.
A fehér cigánynak ékes formája – 100.
A gúzs legjobb, legerősebb tekerve – 145/II.
A gúzs legjobb, legerősebb tekerve, tekerve – 145/I.
A győri leányok indulatba vannak – 68/II.
A győri leányok most vannak verbungon – 68/I.
A győri leányok – 58/I–II.
A kassai szabó lyánya – 4/X.
A két ixtet régen meghaladtam – 55/XV.
A két ixtet, tudom, régen meghaladtam – 55/II–IV.
A két ixtet immár régen meghaladtam – 55/XX.
A kisasszony mind nagyra vágy – 4/XI.
A kisasszonyt bántani nem me-, me-, merem – 112/XXXVIII.
A leányok jók, nem rosszak – 29/I., III.
A leányok nem rosszak – 29/II.
A négy ixtet immár rég feljülhaladtam – 55/XVI.
A négy ixtet, tudom, régen meghaladtam – 55/V.
A patikárius leánya – 4/IV.
A részeges asszonyok – 22/I–III.
A szárazon ne úszkálj – 8/II. = 48/I., 48/II.
A szentmiklósi lányoknak – 6.
A, a, a – 114.
Ádámot az Isten mikor teremtette – 134/II.
Ádámot az Isten mikoron teremté – 134/I.
Addig voltál virágodban, boldog Magyarország – 79/VI.
Adj el, anyám, adj el – 71/III.
Aki tudja, meg ne mondja – 104/XVI.
Állj fére innét, vén boszorkány, majd megbirbitéllek – 119/I–II.
Állj fére, barátom, hadd szóljak vaj egyet – 139.
Állj fére, barátom, mit prédikálsz annyit? – 38/V.
Amaz bokor messze bokor, jaj, de megfémlik – 147.
Amely kislány sokat szeret – 33/X.
Amely leány sokat szeret – 33/IV., VI–IX., XIII–XIV.
Amely sokat jártom széles a világon – 115/IX.
Amoda le, messze, Kolozsvárban – 51/VI.
Amott vagyon egy ringyos-rongyos vá-, vá-, város – 112/XXIII.
Ángyomasszony leánya – 47/V.
Anyám, anyám, édesanyám – 34/II.
Apám ki volt, nem mondhatom – 73/XIV.
Apám ki volt, nem tudhatom – 73/I–II., IV–VIII., XI–XIII., XV.
Ári, ári, Szabó Sári nagy ringyó – 18/I–II.
Árod a víz, meg elapad – 98/II.
Árod a víz, míg elapad – 98/I., III.
Árokszállásánál volt a/az veszedelem – 94/I–II., IV–IX., XIII.
Árokszállásánál volt egy veszedelem – 94/III., XII.
Atyám ki volt, nem tudhatom – 73/III., IX.
Augusztus legjobb, erősebb tekerve – 145/IV.
Avánde, hol temetni el a vén dáde – 83/XI.
Avande, hol temetni el a vén dáde – 83/X.
Avende, hol temetni a vén dáde – 83/I.
Az a legény csak szájahült – 30/III.
Az apámat nem mondhatom – 73/X.
Az asszony egy szükséges rossz, de a férje – 25/XIII., XXII.
Az én Katóm éjjel-nappal pöröl vélem – 66/I–II.
Azt akarnám, a vénasszony – 46/I–II.
Azt hallottam Kőrös városában – 51/IV.
Azt izenték Komáromból: kell-é leány vagy se – 118/V.
Azt mondják, hogy nem illik a tánc a magyarnak – 115/VIII.
Bágydad az én szívem, nincsen erőm – 54/IV.
Bágyadoz én szívem, nincsen erőm – 54/I., III.
Bágyodt az én szívem, nincsen erőm – 54/II.
Bámultam, bámulok amaz friss apácán – 57/IX.
Bámulva/bámulván bámultam az apácán – 57/V–VI.
Bánom, hogy megházasodtam – 60/I–IV., VI–IX., XI.
Bárcsak addig meg ne deglettél volna – 85.

Bárcsak addig meg nem holtál volna – 87/VI.
Be kár nekem, be kár a pártát viselnem – 55/IX.
Be kár, be kár a pártát viselnem – 55/XI.
Be kár, be kár nekem a/az pártát
viselnem – 55/VI–VIII., X., XII–XIV.,
XVII–XIX., XXI.
Beleesett a gödörbe – 7/XIV.
Bezzeg felégett Rácz Zsuzska – 96.
Bokros Minervának cserebokros fia – 133.
Bomboruty, jó pajtás, minden félreálljon – 124/II.
Boritalba vénasszonyt én sohase láttam – 21/XI.
Búcsúzó szavamat nyújtom már hozzátok – 86/VII.
Búcsúzó szavaim nyújtom tihozzátok – 86/I–VI.
Búcsúzó verseim nyújtom tihozzátok – 86/VIII.
Bűdösséget a huncfutnak... – 104/VII.
Bujdosol, árva legény – 67/I–V.
Bune zeo, vitézek, meg ne ijedjetek – 127.

Csak el nem ájultam, hogy
meghallottam – 104/IX.
Csak el nem ájultam, midőn
hallottam – 104/I., IV., VIII., X–XI.,
XIV–XV., XVII–XVIII., XX–XXI.
Csak el nem ájultam, mikor
hallottam – 104/VI.
Csak így élünk, amíg élünk – 44/I–II.
Csaknem elájultam, hogy
meghallottam – 104/XXIII–XXIV.
Csaknem elájultam, midőn hallottam – 104/II.,
V., XII–XIII.
Csaknem elájultam, mikor hallottam – 104/III.
Cserebogár, cserebogár! – 45/II.
Csereg-bereg a szarka, násznagy
akar lenni – 140/V.
Csuda dolog, csak nemrégén történt – 154/III–IV.
Csuda dolog, mely nem régen
történt – 154/II., V–VI.

De szép asszony a szabóné – 31/II–IV.
Dínom-dánom, kákató, kóró
billentyűje – 148/I–II.
Dorog hajdúváros Tiszán túl – 117/III.
Dunán innen, Tiszán túl – 117/XVI.

Ebugatta cigányának be jól vagyon dolga – 91.
Edd meg, fene, a halált – 93/II.
Edd meg, medve, a halált – 93/I.
Édes vérem, komámasszony! – 27/I.
Egy éneket hallék Ó-Tordában – 51/III.
Egy éneket hallék Új-Tordában – 51/II., V.
Egy kisleány bokrétát kötözött – 112/XXXIX.
Egy, / Barát, Bécsben eredj – 144.
Egy-két pár csók nem a világ – 33/XII.

Egybegyűltek, egybegyűltek a miskolci
lyánok – 5/IV.
Egybengyűltek, egybengyűltek a miskolci
dámák – 5/III.
Egyik bajom, nincsen feleségem – 65.
Egyszer a cigányok gyűlést hirdetének
a városba – 95/I–III.
Egyszer a nemes Kunság egy ártányt
vetete – 113/I.
Egyszer a nemes Kunság egy ártánt
vitete – 113/II–VI.
Egyszer egy ember volt – 120/I–IV.
Egyszer egy embernek nem vala egyebe – 32/I.
Egyszer egy embernek volt két
tehenkéje – 32/II–III.
Egyszer egy szép gondolatom ütközött
elmémbe – 20/V., IX.
Egyszer egy szép gondolatom ütközött
eszembem – 20/IV.
Ej, mikor én huszár voltam Rákóczi
vojnában – 103/V.
Eladnám a/az leányomat – 7/I., III–V.
Élek, élek, amint élek – 63/I–III.
Elesett a lúd a jégen – 143/I.
Elesett a tyúk a jégen – 143/II–IV.
Életemnek, víg kedvemnek
tajtékpipája – 155/I–II.
Elmegyek én a szomszédba tanácsot
kérdeni – 37/I.
Elmentem én a szomszédban tanácsot
kérdezni – 37/II.
Első része ételünknek ama káposztás
hús – 79/XXI.
Elveszett a pudli kutyám – 142.
Elvettem én a nagy lyányt, mit csináljak
véle? – 59/III.
Elvettem én egy vén lányt, mit csináljak
véle? – 59/II.
Elvettem én egy vén asszont, mit csináljak
véle? – 59/VI.
Elvettem/elvittem egy vén leányt, mit csináljak
véle? – 59/IV–V., VIII.
Én elvettem egy vén lyánt, mit csináljak
véle? – 59/I.
Én kimentem a mezőre bokrot kaszálni – 43/IX.
Én vagyok az híres dativi cum verbo – 136/I.
Én vagyok az híres dativo cum verbo – 137.
Enim pluntrát németi – 107/VI.
Enim puntra némete – 107/VII.
Ez a világ húmora – 105/I–II.
Ez az asszony be szájahült – 30/II.
Ez az asszony bő szájjal szült – 30/I.
Ez éltében igaz mesterséggel élt – 84/VIII., X.

Ez házban kik vagynak, reám hallgassanak – 125.
Ez/E máj világban minden férhez
mégyen – 55/I., XXII.

Farsang, dudaszó – 149/I–VIII.
Feleséget vettem én – 61/I.
Férhez adnám a lányomat – 7/II., XIII.
Férjhez adnám a lányomat/lányomat –
7/VII–XII., XV–XVIII.
Férjhez kéri a lányomat – 7/VI.
Fortélyos dolgot hallottam – 99/I.

Gálos Kati megbabázott – 15.

Gyémántkőből pattant fris, úri termetem – 126.
Gyere be, rongyos zsidó! – 111.
Gyere haza, édesanyám – 34/I.
Gyertek elő, cigány kölkök, ávende – 83/VII.
Gyertek elő, cigányok, purdék,
ovende – 83/III. = 84/II.

Ha a teneremet pénzzel megraknátok – 136/II.
Ha az tenyeremet pénzzel megrakjátok – 136/III.
Ha kérdik az utakon – 17/II–VI.

Ha másképp nem hisztek, majd példát
mondanék – 1/III.

Hajnal nincsen csillag nélkült – 4/IV.
Hall meg, pajtás, panaszimat – 69/I–II.
Halljátok meg, új hírt mondok – 130.
Hallottál-é oly esetet – 13.

Hát már a kontyomat hordoznom kell
mindég? – 35.

Hatvannyolcadikban, ezerben,
hétszázban – 92/I–II., IV–VI.

Házasodna a prűcsök, nem tud kit
elvenni – 140/IV.

Házasodni kellene – 2/II.

Házasodnom kellene – 2/I., III–VI.

Hej, mikor én huszár vótam Rákóczy
vojnában – 103/II.

Hogy ideérkezém, lám, én is itt vagyok – 131.

Hol jártál te, Kató lányom, hopp? – 14/VIII.

Hol lakik kend, húgomasszony?
Keresztúrbán – 25/II., VII–IX., XII.,
XIV–XV., XVII–XX., XXIII.

Hol lakik kend, húgomasszony?
Keresztúrott – 25/I.

Hol vagy te már, tetves német? – 106/I.

Hol vagy te most, tetves német? – 106/II.

Hol voltál te, Hancsus lányom, kedves
lányom, hol, hol, hol? – 14/II.

Hol voltál te, Kató lányom,
hopp? – 14/I., III., VI.

Hozz Isten jó napot, lám, én is itt vagyok – 132.
Huszonketten voltanak a vargák – 70.

Ifjú legény mennyi vagyok – 53.

Ifjú legén voltam, kevély leányt elvettem – 61/II.

Igaz magyar fickó vagyok, reám úgy
nézzetek – 79/XII.

Igen fűrge, mint az ürge, a nyíri
dáma – 80/IV–V., XIII., XXIII.

Ím most nékem szép gondolat ütközött
elmémbe – 20/XIV.

Incog-vincog a prűcsök, meg akar
házasulni – 140/II.

Isten áldja azt a papot – 60/V., X.

Itt érkezik az úrfi, minden félreálljon – 124/I.

Itt érkezik úrfi, minden félreálljon – 124/IV.

Ixom-piszom regnavit – 97.

Jaj énnékem, jaj, jaj, jaj, jaj – 72/II.

Jaj, csak elájultam, midőn hallottam – 104/XXII.

Jaj, nagy öröm fogta bé szívemet – 56/III.

Jaj, uram, jaj, Ködmön Jakab – 152/I–II.

Jászság, Kunság mentiben szarkák
kodácsolnak – 115/IV.

Jer, temessük a vén, cigán dádét – 84/IV., XI.

Jer, temessük el a vén, koszos dádét – 84/I.

Jertek elé, cigán kelkek,
ávende – 83/VIII. = 87/VIII.

Jertek elő, cigány lelkek,
avandé – 83/IX. = 84/VII.

Jertek elő, ti cigán kölkök – 83/II. = 87/II.

Jertek elől, cigány lelkek,
javorde – 83/IV. = 84/III.

Jerünk, koma, a kocsmába – 82/V.

Jerünk, koma, a korcsmára – 82/I–IV.

Jó napot kívánok, nagyságos uraim – 135.

Jó napot, uraim, meg ne ijedjetez – 128.

Jó napot, vitézek, ide hallgassatok – 123/I.,
III–VIII.

Jó vitéz barátim, ide hallgassatok – 123/IX.

Júliusban frissen peng a ka-, ka-,
kasza – 112/XVII.

Júliusban szépen peng a ka-, ka-,
kasza – 112/XV., XXVII., XXXI., XXXIII.

Júniusban szépen peng a ka-, ka-,
kasza – 112/XXXIV., XXXVII.

Kecskemétre kéretének, oda nem adának – 118/I.

Kedves rajom, szép leányom, kertem
rőzsaszála – 71/I.

Kedves rajom, szép leányom, kerti
rőzsaszálom – 71/II.

Kedves társom, Isten hozzád – 40/III.

Kedves társam, vajjon hol vagy? – 40/I–II., IV–VI.
Kérnek ugyan, kérnek, kérnek – 72/I.
Készéts, asszon, sós pogácsát – 41.
Két menyecske szeretőm volt – 42/II.
Két vénasszony szeretőm volt – 42/I.
Kincsem, feleségem – 62/I–II.
Kincsem, feleségem! Nincs kire keresnem? – 64.
Kincsem, komámasszony – 28/VI.
Kincsem, komámasszony, csak olyan
az asszony – 28/IV.
Köleskása rotyogása – 81/I–III.
Kovács Éva szomorú – 17/I.
Közpéldában szokta fejjérnép mondani – 1/XIII.
Kukorica hajtás, hajtás – 11/I–II.
Kurva vagy te, Kató lányom, lotty! – 14/IV.

Látom, azok világokat élík – 51/I.
Leányomnak az ura – 47/III.
Letettem már gondolatom az házasság
dolgáról – 23.
Léva táján, oda fel – 36/I.
Léva táján, oda föl – 36/II.

Magyar nemzetek, hogyha tetszenék – 102/II.
Magyar vitézek, hogyha tetszenék – 102/I., III–V.
Majt el nem ájultam, hogy
meghallottam – 104/XIX.
Már belógtam, futottam az egész
világot – 115/II., X–XI.
Maston egy szép gondolat ütközött
elmémbe – 20/XII.
Még eddig hol jártom, voltam becsületben – 138.
Meg nem innám én, elhidd, már az paraszt
vizet – 21/I.
Megharagudott pépa az urára – 154/I.
Meholt apám már anyámmal – 4/VI.
Meholt atyám már anyámmal – 4/I., III., V.
Meholt feleségem, debuiset
pridem – 150/XXVI., XXIX.
Meholt feleségem, satis tarde
quidem – 150/I–XXV., XXVII–XXVIII.,
XXX–XLII.
Meholt, megholt a cigányok rajkója – 87/V.
Meholt, megholt a/az cigányok
vajdája – 87/III–IV., VII., IX–XI.
Meholt, megholt cigányoknak vajdája – 87/I.
Mély a Hernádnak a széli – 19.
Mely nagy öröm telé el szívemet – 56/I–II.
Mely nagy öröm, vigasság engem
általjára – 21/IV., VI., VIII.
Mely nagy öröm, vigasság engem általjáró – 21/II.
Mely nagy öröm, vigasság, kik egymást
szeretik – 21/III.

Méért nem akarsz, édes uram, korcsmábúl
hozzajönni? – 39/I.
Méért nem akarsz, édes uram, korcsmárúl
hazajönni? – 39/II.
Méért nem akarsz, édes uram, korcsomából
hazajönni? – 39/III.
Mészárosné igen csinos – 31/I.
Micsoda mester a kend ura, kincsem,
galambom? – 49/II–III.
Micsoda mesterember a kend ura, kincsem,
komámasszony? – 49/I.
Míd fáj néked, Kató lányom, hopp? – 14/V., VII.
Mikor én katina folt – 107/IX.
Minapában Döbröcönbül Bécs felé
utaztam – 109/V–VIII.
Minapában Döbröcönben Bécs felé
utaztam – 109/III.
Minapában Döbröcönbül Bécs felé
utazván – 109/II.
Minapon Döbröcönben Bécs felé utaztam – 109/I.
Mindjár enkem megfadi – 108.
Mondd meg nékem, cserebogár, mikor lesz
nyár? – 45/I.
Mondják a barátoknak: táncoljék! – 78/I–II.
Most izenték Kolozsvárról: kell-é leány vagy
nem? – 118/III.
Most izentek/izenték Komáromból: köll-e
leány vagy nem/se? – 118/II., IV.
Mostan hevertemben egy dolgot
mondanék – 1/I–II., IV–VIII., X–XI.
Mostan hevertemben oly dolgot
mondanék – 1/IX., XII.
Nagy bánatban vagyok, édes kenyeres társ – 3.
Nagyidánál volt a veszedelem – 94/X–XI., XIV–XV.
Náni, a doktor leánya – 4/IX.
Ne bánkódjunk, ne aggódjunk – 77.
Ne menj férjhez mészárosához – 74.
Nehéz volna szívetemet szorítja – 50/I.
Nékem egy friss gondolat ütődék
eszembe – 20/XIII.
Nékem egy gondolat ütközött elmémbe – 20/I.
Nékem egy szép gondolat most jutott
eszembe – 20/III., VII–VIII.
Nékem egy szép gondolatom most jutott
elmémbe – 20/XI.
Nékem most egy szép gondolat ütközött
elmémbe – 20/X.
Nem jöttem volna én ide – 33/XI.
Nem tudom én semmi/semmit tótul, mert én
magyar vagyok/vagyok – 103/III–IV., VI–VIII.
Nem tudom én tótul, mert én magyar
vagyom – 103/I.

Nem vagyok én parasztlány, hogy néztek
 tik énrám – 20/II.

Nem vagyok én parasztember, reám úgy
 néztek – 20/VI. = 79/XI., 79/I., III–V.,
 VII–X., XIII–XX., XXII–XXIII.

Nem vagyok én szlovák ember, reám úgy
 néztek – 79/II.

Némelyek azt mondják, Dunán túl – 117/VI.

Némelyek azt mondják, hogy Dunán túl – 117/XIII.

Nemesi virtussal tündöklő uraim – 124/V.

Nyár-tavasszal Debrecenből Bécs felé
 utazván – 109/IV.

Ó, átkozott s megdühödött párta – 50/II.

Ó, gonosz szerencse, be megátkoztata – 38/IV.

Ó, gonosz szerencse, de
 megjátsoztattál! – 38/I–III.

Ó, mely sokat jártam széles e/ez világon – 115/I., V.

Ó, szomorú halál, de megszomorítál – 88.

Ó, te szerencsétlen barát! Mire adtat
 magadat? – 76/XIII.

Odavagy te, Csatáriné, galambom – 10.

Olyan fürge, mint az ürge, a nyíri
 dáma – 80/I–III., VI–XII., XIV–XXII.,
 XXIV–XXVI.

Olyan vagy, mint a béka – 8/I.

Örök Isten, adj irgalmat – 89/III.

Örömben a szívem éppen megmozdula – 21/V.

Örömben a szívem éppen megmozdula – 21/VII.

Őszvegyültek Döbröcönben az öreg leányok – 9.

Őszvegyültek, őszvegyültek a pápai lányok – 5/II.

Őszvegyültek, őszvegyültek a szentesi lányok – 5/I.

Paraszi munkától ne ója kezeit – 92/III.

Patikáros Juliánna – 4/VIII.

Persiából jöttem, mert medicus vagyok – 129.

Pogány halál, mit csináltál? Ily rútul seggben
 rúgtál – 151.

Pusztá Szikszó, nemes Jász mentét
 köszörülnek – 115/III.

Rákos mezején egykor, pesti vásárkor – 117/XXI.

Rákos mezején egyszer, pesti vásárkor – 117/XI.

Rákosmezőn egykor, pesti vásárkor – 117/VIII.,
 X., XIV–XV., XVII–XIX., XXII.

Rákosmezőn egyszer, pesti vásárkor – 117/XX.

Rákosnál a pesti vásárról – 117/I–II., IV–V.,
 VII., IX.

Rákoson, nemrég, a pesti csárdából – 117/XII.

S elindulék Gyállára – 141.

Salamvár szaromvár – 116.

Sárga csizma, veres nadrág – 146/I–II.

Sexták mondják, hogy atrium pitvarnyú – 145/

Sirasd meg azt az időt, melyben barátta
 lettél – 76/I., III–IV., VII–XI., XIV–XVI.

Sirasd meg azt az időt, melyben deákka
 lettél – 76/II., V–VI., XII.

Siratham, amik rajtam estek, lettek – 52/I–I]

Sok cifra lány van Patakon – 16.

Száraz berket kaszáltam, úgy megégett,
 hogy! – 43/III–V.

Szegény legény a prücsök, készül
 házasodni – 140/I., III.

Szegény legény, nem csuda, ha a bort
 szereti – 21/IX–X.

Szegény puntra német – 107/I.

Szegény puntrók németi – 107/IV.

Szekén pontra németi – 107/V.

Szekén puntra németi – 107/III., VIII., XI–X.

Szekény puntrás németik – 107/X.

Szekény puntra németi – 107/II.

Szentmártonyi mákosrétes be jó volna – 153.

Szép a rongy, szép a rongy, de
 cigánynak – 57/I–IV., VII–VIII.

Szerelmes gyermekeim, szépen
 osztozzatok – 83/VI.

Szerelmes gyermekim, kérlek
 a lelketekre – 83/V., XII.

Szerencsís jó napot mindkigyelmeteknek – 123/I

Tanuld/Tanulj, asszony, az uradat
 megbecsülni – 25/III–VI., X–XI., XVI., XX

Tavali bürköt kaszálék, úgy megégett,
 hogy! – 43/VIII.

Tavali kórót kaszálék, úgy megégett, hogy! – 43/V

Tavaly nyáron bürköt vágtam, úgy megégett,
 hogy! – 43/X.

Tavalyi kórót kaszálék, úgy megégete,
 hogy! – 43/I–II.

Tavalyi réten bürköt kaszáltunk, szintűgy
 füstölgött – 43/VII.

Temessük el a vén dádét – 84/VI., IX.

Temessük el ezt a vén dádét – 84/V.

Tótok bírják az darab országot – 101/I–II.

Tu es sutor csizmadia – 75.

Uccu, ringyó Szabó Sári – 12.

Uccu, te cigány, mit ugatsz? – 99/II.

Ugyan, pajtás, mit csináljak – 4/II.

Uraim, kik nem botlotok meg minden kőbe –
 115/VI.

Uraim, kik nem botlotok minden kőbe –
 115/VII., XII.

Uram s jó asszonyom, hallgass
beszédemre – 124/III.

Vagyon egy híres, völgyes vá-, vá-, város – 112/XL.

Vagyon egy rossz, hitván, rongyos vá-, vá-,
város – 112/XI.

Vagyon egy rossz, tetves, rongyos va-, va-,
város – 112/III.

Van egy fiam, neve Pál – 47/I-II., IV.

Van egy híres, hegyes-völgyes vá-, vá-,
város – 112/VIII-X., XIII., XXII., XXXII.

Van egy híres, nevezetes vá-, vá-,
város – 112/VII., XIX., XXIX-XXX., XLIII.

Van egy híres, tetves, rongyos vá-, vá-,
város – 112/XII., XXV.

Van egy hitván, rongyos, rühes vá-, vá-,
város – 112/XIV., XXVIII.

Van egy hitvány, tetves, rongyos vá-, vá-, város
– 112/II., V., XVIII., XXXV-XXXVI., XLII.

Van egy koszos, tetves, rongyos vá-, vá-,
város – 112/VI., XX-XXI., XXIV., XLIV.

Van egy rongyos, hitván, tetves vá-, vá-,
város – 112/XLI.

Van egy rongyos, rühes, tetves vá-, vá-,
város – 112/XXVI.

Van egy tetves, rongyos vá-, vá-, város – 112/XVI.

Van egy tetves, rühes, rongyos vá-, vá-,
város – 112/IV.

Van nekem egy vén asszonyom, mit csináljak
véle? – 59/VII.

Vedd fel, Uram, országodban – 89/II., V.

Vérem, komámasszony – 28/I-III., V.

Vérem, vérem, komámasszony! – 27/II-VIII.

Vida János a jó csósz – 121/I-II.

Vidd fel, Uram, országodban – 89/I., IV.

Vígy, Uram, a messe földre – 90.

Vinyitz moj Unguri, oj szpuna vare tse! – 110.

Voltál-é Kassán a patikába? – 26.

Ismertetlen – 112/I.

Nótajelzések

Benedictus Dominus Deus	84/VI.
Benedictus qui venit	84/V.
Cur mundus militat	86/V.
Ez az óra nem víg	80/XII.
Három nagy	4/I.
Hol lakik (kend, húgomasszony)	25/XVI., 35., 66/I–II.
Húgomasszony, ha kend úgy	47/I–III.
Isten hozzád, Magyarország, etc.	40/I.
Kiáltok én nagy mélységből	90.
Laudate	85.
Ó, mely nehéz a szerelem	101/I.
Oremus pro fidelibus	83/VI.
<i>Proprium</i>	112/VI.
Ritka kertben találsz télben [kinyílt virágot]	80/III.
<i>Sárgarépa, köménymag</i>	17/V.
Seregeknek szent Istene	89/I., IV.
Szerelmemnek	25/II.
Venite exultemus Domino	83/VII.
Vígan élem világom	67/I–II.

Forrásjegyzék

(A főszövegben kiadott versekre kurzivált számok utalnak.)

Kéziratok

- Adorján Imre-ék.* (XVIII. század 2. fele) STOLL 446. – Ismeretlen helyen. – 21/VII., 56/III., 107/VI., 154/IV. *Akadémiai verseskönyv* (XVIII. század 2. fele) STOLL 447. – MTAK Irodalom 8^f 206/207. Mf.: MTAK 3734/I. – 28/IV., 57/VI., 104/XVI.
- Almási Sámuel: Magyar Dalnok* (1834) STOLL 795. – MTAK Ms. 10,002 – 7/XVI., 14/VIII., 21/XI., 73/XIV–XV., 112/XLIII., 143/IV., 150/XXXVIII.
- Alsókubini kézirat* (1771–82) STOLL 344. – Alsókubin (Dolný Kubín, SK), Csaplovics-ktvár č. 3/117a. Mf.: MTAK 1078/IV. – 21/III., 60/IV., 61/I., 79/VII., 83/VI–VII., 84/V–VI., 86/IV–V., 87/IV., 97., 103/III., 104/VIII., 108., 112/X., 150/IV.
- Aranka György gyűjteménye* (1782–90) STOLL 345. – OSZK Fol. Hung. 126. Mf.: FM 1/372. – 21/IV–V., 42/I., 43/I., 51/II., 55/V., 56/II., 79/VIII., 147.
- Bajmóci kézirat* (XVIII. század 2. fele) STOLL 448. – Bajmóc (Bojnice, SK), mezőgazd. lt. Fons Nitrianska župa, fasc. Miscellanea. Mf.: MTAK 74/VII. – 87/VII., 104/I.
- Bakó Karolina-ék.* (1799) – OSZK Oct. Hung. 1805. – 73/IV.
- Baky Rudolf-ék.* (1813) STOLL 634. – MTAK Irodalom 8^f 206/172/d. – 58/II., 109/VII.
- Balás József-ék.* (1784–87) STOLL 357. – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), 3. sz. akad. kvtár 1183. Mf.: MTAK 183/IX. – 3., 7/II., 51/III., 92/III.
- Balassa Elis-ék.* (1771) STOLL 302. – Győr, Xantus János Múzeum [?], Mf.: MTAK 269/V. – 104/V.
- Balogh Péter gyűjt.* (1829–36) STOLL 760. – Prága (Praha, CZ), EK. Kubelfk-gyűjt. č. 90. Mf.: MTAK 161/VII. – 150/XXXIV.
- Bándi Péter-ék.* (1837) STOLL 819. – Csíksomlyó (Șumuleu, RO), ferences zárda – 29/III., 67/V.
- Barra János-ék.* (1796–97) STOLL 431. – Székelyudvarhely (Odorheiu Secuiesc, RO), Haáz Rezső Múzeum könyvtára 74.818. Mf.: MTAK 143/V. – 72/II.
- Battha Bálint kótalára* (1804–1808) STOLL 572. – Sárospatak, Sp. Kt. 1666. Mf.: MTAK 3267/II. – 80/VIII.
- Benitzky Antal-gyűjt.* (1825) STOLL 725. – MTAK Vegyes 8^f 17. Mf.: MTAK 3845/II., 3846/I. – 149/V.
- Benkő György Diáriuma* (1738) – Bp., Magyar Piarista Rendtartomány Központi Levéltára V 416/47. – 124/I.
- Beregszászi Tóth Péter gyűjteménye* (1736–38) STOLL 197. – Debrecen, ref. koll. R. 670/I–II. Mf.: MTAK 1182/V. – 144.
- Binetz József versfüzete* (1780) – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), 3. sz. akad. kvtár 1236/IV. Mf.: MTAK 298/II. – 38/V.
- Bocskor-kódex* (1716–39) STOLL 180. – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), EK 12. Mf.: OSZK FM 1/073 – 50/I–II., 83/I., 86/I., 102/I., 123/I.
- Borzi Nagy Iván által beküldött énekeskönyv* – MTAK Irodalom 8^f 206/90/e – 115/VII–VIII.
- Borzi Nagy Iván-ék.* (XVIII. század közepe) STOLL 235. – MTAK Irodalom 8^f 206/159/b – 87/I.
- Bölöni Kozma István-ék.* (1765–68) – OSZK Duod. Hung. 174. – 60/I., 132., 133., 134/I., 136/I.
- Budai Zsuzsánna-ék.* (XIX. század eleje) STOLL 520. – MTAK Ms. 201. Mf.: MTAK 990/V. – 80/VI., 112/XXVII.
- Canillena. Énekek. Pesnicki* (XVIII. század 2. fele) STOLL 452. – Pozsony (Bratislava, SK), Szlovák Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézete, Mf.: MTAK 1078/I. – 17/III.
- Collectanea poetica* (1764–84) STOLL 271. – OSZK Oct. Hung. 39. – 112/II., 113/I.
- Czombó Mózes-ék.* (1801) STOLL 558. – Székelykeresztúr (Cristuru Secuiesc, RO), múzeum 56. Mf.: MTAK 193/III. – 7/V., 136/III.
- Czupor Andor énekgyűjteményei* (1836–39) STOLL 810. – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), 3. sz. akad. kvtár 1246/III., XIII. Mf.: MTAK 367/X. – 150/XL.

Csatáry József-ék. (1814–19) STOLL 645. – Debrecen, ref. koll. R. 2757. – 43/IX., 107/X.

Dalok, versek, jegyzetek (1837–39) – OSZK Oct. Hung. 1167. – 7/XVIII., 25/XIX.

Dávidné Dudája (1809) STOLL 602. – Sárospatak, Sp. Kt. 1668. Mf.: 3268/V. – 17/V., 43/VII.

Dávidné Soldári (1790–91) STOLL 393. – Sárospatak, Sp. Kt. 630. – 4/I., 18/I., 25/II., 32/II., 33/II., 57/II., 76/VI., 94/II., 102/IV., 107/III., 112/XIV., 119/I., 150/IX., 154/II.

Dávidné Soldári (1814–28) STOLL 647. – Debrecen, Déri Múzeum Néprajzi Adattára 604. – 73/XII., 80/XIII.

Deák Miklós-ék. (1786–95) STOLL 366. – Ismeretlen helyen. – 124/IV.

Dersi István-ék. (1793–97) STOLL 418. – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), 3. sz. akad. kvttár 1224. Mf.: MTAK 189/V. – 124/V., 134/II., 136/II., 137., 138., 146/II.

Diák versek, mondókák (1745–49) STOLL 454. – Székelyudvarhely (Odorheiu Secuiesc, RO), Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára, 2037. – 124/II–III., 127., 128., 129., 130.

Dugonics András-ék. (1760–63) STOLL 260. – OSZK Quart. Hung. 235. – 79/I., 104/II.

Dugonics-Analekta (1790-es évek) – Bp., Magyar Piarista Rendtartomány Központi Levéltára, Manuscripta For. 5/79. (V 105.) – 79/XVI., 104/XV.

Dunántúli verseskönyv (1802) STOLL 563. – OSZK Quart. Lat. 700. – 20/XII., 61/II., 104/XXII., 115/IX., 150/XXI., 154/VI.

Egri ék. (1806) – Kerecsend, római katolikus plébánia [jelenleg nem található] – 37/II., 104/XXIII.

Ekeli gyűjtemény (1767–90) – OSZK Quart. Hung. 3651. – 2/I–II., 76/I., 95/I., 107/II., 112/III., 145/I.

Énekek gyűjteménye (XIX. század eleje) STOLL 523. – Győr, Papnevelő Intézet kvttára. – 150/XVI.

Énekes Gyűjtemény (1818 után) STOLL: Bevezetés. – MTAK Irodalom 8^f 43. Mf: MTAK 3701/I. – 117/XIV., 143/II.

Énekeskönyv (1761) STOLL 263. – OSZK Oct. Hung. 962. – 71/II., 118/I.

Énekeskönyv (1810-es évek) STOLL 684. – OSZK Oct. Hung. 1088. – 63/III., 68/II., 73/XI., 107/XI., 122/III.

Énekeskönyv (XIX. század 1. fele) – MTAK Irodalom 8^f 206/X. 193/22. Mf: MTAK 3733/III. – 104/XIX.

Ercsey Dániel népdalgyűjteménye (1833) – MTAK Irodalom 8^f 206/53. – 7/XV., 57/IX., 69/II., 79/XXII., 80/XXIV.

Erdélyi-ék. (1779) STOLL 332. – MTAK Irodalom 8^f 136. Mf: MTAK 3714/V. – 39/I., 79/IV., 81/I., 83/V., 84/IV., 86/III., 105/I., 112/VII., 115/II.

Eszter (iskoladráma) (1724 k.) – OSZK Quart. Hung. 2706. – 103/I.

Fa Imre-ék. (1809 után) – Budapest, magántulajdon. Mf.: MTAK 6549/IV. – 150/XXIV.

Fábián Gábor-ék. (1810) STOLL 612. – Ismeretlen helyen. Részleges másolata: MTAK Irodalom 8^f 206/98. Mf: MTAK 3728/I. – 80/X.

Felvidtő (1824–50) STOLL 720. – Sárospatak, Sp. Kt. 129–131., 133., 135–137. Mf.: MTAK 1569/II., IV. – 2/V–VI., 7/X., 14/VI–VII., 25/XII–XIII., 33/VII., 43/X., 57/VIII., 59/VI–VII., 78/III., 80/XIX., 94/XIII., 112/XXXVIII., 113/V., 117/XVI., 143/III., 150/XXXI.

Füdfalvi verseskönyv-töredék (1773) STOLL 308. – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), EK 2679. Mf.: MTAK 151/I. – 40/II.

Finck-ék. (XVIII. század vége) STOLL 491. – Debrecen, ref. koll. R. 2735. (5a–35a) – 112/XXIII.

Fodor János-ék. (1836) STOLL 811. – Torockó (Rimetea, RO), múzeum. Mf.: MTAK 199/V. – 150/XLI.

Furuglyás-ék. (1764 k.) STOLL 272. – Győr, papnevelő intézet H. XIX. b. 11. Mf.: MTAK 269/VIII. – 79/II., 83/II. = 87/II., 84/I., 86/II., 88., 102/II., 114., 123/II., 154/I.

G. S.-ék. (1828 k.) STOLL 753. – OSZK Oct. Hung. 769. – 21/X., 25/XIV., 80/XXI., 150/XXXIII.

Gaal Miklós-ék. (1810) STOLL 614. – MTAK Ms. 16. – 150/XXV.

Gáspár György-ék. (1829–31) STOLL 761. – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), EK 417. Mf.: MTAK 369/VII. – 73/XIII., 150/XXXV.

Gazdag Mihály-ék. (1822) STOLL 700. – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), magántulajdon. Mf.: MTAK 249/X. – 20/XIII.

Gúnyversek kézirata (XVIII. század vége) STOLL 492. – Székelyudvarhely (Odorheiu Secuiesc, RO), Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára 5318. – 107/VII.

- Győri ék.* (XIX. század eleje) STOLL 527. – Győr, Xantus János Múzeum [?] Mf.: MTAK 269/VI. – 109/IV.
- Gyulai Gaál Vince-ék.* (1821–23) – Turócszentmárton (Martin, SK), Matica Slovenská kvtára. Mf.: MTAK 1629/V; OSZK FM 1/1546. – 20/XIV.
- Gyurikovics-gyűjt.* (1830–40-es évek) – MTAK Irodalom 8^f 206/172/e. Mf.: 3731/II. – 94/XV., 117/XXII.
- Halasi jegyzetkönyv* (1745–57) STOLL 211. – Ismeretlen helyen. – 51/I.
- Henczy József-ék.* (1831) STOLL 774. – MTAK Irodalom 8^f 206/165. Mf.: MTAK 3730/II. – 117/XVII.
- Herschman István-ék.* (1773–90) STOLL 310. – Sárospatak, Sp. Kt. 1664. Mf.: MTAK 3268/I. – 1/III., 24., 25/I., 54/II., 79/III., 89/I., 104/VI., 112/VI., 115/I., 153.
- Holmik és nóták* (1823–24) – Debrecen, magántulajdon. Xeroxmásolata: uo. EK Ms. 160. – 2/IV., 4/XI., 7/IX., 34/II., 80/XVIII., 112/XXXVII.
- Horovics Fülöp-dalgyűjt.* (1837) STOLL 820. – MTAK Irodalom 8^f 206/89. Mf.: MTAK 3727/II. – 103/VIII., 112/XLIV.
- Horváth András-ék.* (1799–1800) STOLL 444. – MTAK Irodalom 4^f 121. Mf.: MTAK 3633/I. – 9., 20/VII., 28/III., 30/II., 36/I., 43/IV., 60/XI., 67/III., 68/I., 73/VI., 74., 76/IX., 79/XV., 109/II., 112/XXI–XXII.
- Horváth András-ék.* (1813) STOLL 637. – MTAK Irodalom 8^f 206/181. Mf.: 3732/II. – 117/XII., 120/IV.
- Horváth György-ék.* (1813) STOLL 638. – Székelyudvarhely (Odorheiu Secuiesc, RO), Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára, 74.811. Mf.: MTAK 143/VI. – 51/V.
- Horváth János-ék.* (1790) STOLL 395. – OSZK Oct. Hung. 1158. – 20/V., 31/II., 98/I., 104/X., 117/I., 120/I.
- Jankovich Miklós: Magyar énekek új gyűjteménye* (1800) STOLL 553. – OSZK Quart. Hung. 178. – 31/IV., 98/III., 117/IX., 120/III.
- Jankovich Miklós: Magyar világi énekek* (1789–93) STOLL 383. – OSZK Quart. Hung. 175. – 1/IX–X., 20/IV., 29/I., 33/I., 43/II., 44/I., 52/VII., 63/I., 79/IX., 89/II., 104/IX., 112/XII–XIII., 115/IV., 118/II., 123/V., 140/I., 150/V., 155/I.
- Jankovich Miklós: Nemzeti Dalok Gyűjteménye* (XIX. század eleje) STOLL 531. – OSZK Quart. Hung. 173. – 1/XII., 4/V., 14/IV., 17/IV., 18/II., 20/IX., 25/VII., 29/II., 32/III., 39/III., 43/VI., 44/II., 52/VIII., 57/VII., 63/II., 76/XII., 79/XVIII., 81/II., 83/XII., 84/XI., 86/VIII., 89/V., 94/VIII., 98/II., 101/II., 102/V., 104/XVIII., 105/II., 107/VIII., 109/VI., 112/XXVIII–XXIX., 115/X., 117/VII., 118/IV., 119/II., 120/II., 123/VI., 140/III., 150/XVII., 152/II., 154/V., 155/II.
- Jankovits László-ék.* (1823) STOLL 711. – OSZK Oct. Hung. 1143. 12a–15b. – 149/IV.
- Jánosi Gergely: Világi Énekek* (XVIII. század közepe) – Ismeretlen helyen. – 55/I.
- Jánosi Sándor-ék.* (1802) STOLL 568. – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), 3. sz. akad. kvár 1058. Mf.: MTAK 24/II. – 94/IX.
- Jászberényi ék.* (1819) STOLL 680. – Ismeretlen helyen. Másolata: MTAK Irodalom 8^f 206/90/b. Mf.: MTAK 3728/I. – 76/XIV.
- József István-ék.* (1827) STOLL 743. – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), 3. sz. akad. kvár 1128/I. Mf.: MTAK 367/V. – 33/VIII.
- K. R. gyűjteménye* (1839–43) STOLL 833. – Debrecen, Déri Múzeum Néprajzi Adattár 209–216. – 25/XXII., 33/XIII., 49/III., 80/XXVI.
- Karácsony László: Magyar népdalok, első száz* (1830-as évek) – MTAK Irodalom 8^f 206/37. – 4/XII., 25/XXIII.
- Kardos Antal-ék.* (1823) STOLL 712. – Debrecen, ref. koll. R. 2730. – 7/VII., 80/XVII., 150/XXX.
- Kecskeméthy Csapó Dániel-ék.* (1827–30) STOLL 744. – MTAK Irodalom 8^f 206/55. – 80/XX.
- Kecskeméthy Csapó Dániel: Holmi* (1826–30) STOLL 735. – OSZK Oct. Hung. 53. – 107/XII., 150/XXXII.
- Kelecsényi József gyűjt.* (1832–40) STOLL 783. – OSZK Oct. Hung. 497. – 17/VI., 25/XX–XXI., 76/XV., 109/VIII., 117/XIX.
- Kelemen László: Világi Énekes Könyv* (1828) – OSZK Oct. Hung. 1874. – 33/IX.
- Keller Antal-ék.* (1827) STOLL 745. – Kiskunfélegyháza, múzeum. Mf.: MTAK 115/II. – 112/XL.
- Kiss József-ék.* (1826) STOLL 736. – MTAK Irodalom 8^f 129. Mf.: MTAK 75/I., 2204/IV. – 7/XI.
- Kiss Pál-ék.* (1807–1808) STOLL 587. – Hódmezővásárhely, gimnázium. Mf.: MTAK 1988/II. – 78/II., 80/IX., 117/XI.

- Kolligátum* (1788 k.) STOLL 378. – OSZK Oct. Hung. 919. – 80/II.
- Komoróczy Terka-ék.* (1796–1810) STOLL 427. – MTAK Irodalom 8^f 123. – 57/V.
- Kovács Ferenc-ék.* (1777–1801) STOLL 326. – MTAK Irodalom 8^f 62. – 4/VII., 80/I.
- Kovács József-ék.* (1815) STOLL 652. – OSZK Oct. Hung. 56. – 59/IV.
- Kozma-ék.* (1777–81) STOLL 327. – OSZK Oct. Hung. 685. – 10., 11/I., 12., 13., 14/I–II., 26., 55/IV., 60/III., 83/IV. = 84/III., 96., 135., 145/II., 150/III.
- Kökönyessy Mihály-ék.* (1747 után) STOLL 214. – OSZK Oct. Hung. 960. – 59/I.
- Kresznerics Ferenc dalgyűjteményei* (1790–1809) STOLL 399. – MTAK Irodalom 8^f 206/184. Mf: MTAK 3732/II., 3733/I. – 25/III., 28/II., 58/I., 60/V., 64., 77., 79/X., 83/VIII. = 87/VIII., 85., 86/VI., 89/IV., 104/XI., 111., 116., 117/II., 141., 142., 143/I.
- Krizsa Borka-kolligátum* (1812–21) – OSZK Ernyey József-hagyaték Fond. 75. XVII. fasc. – 73/X., 150/XXVI.
- Kulcsár Pál melodiáriuma* (1775–85) STOLL 319. – Sárospatak, Sp. Kt. 1770. Mf.: MTAK 113/VI. – 55/II., 76/III., 94/I., 122/I.
- Kún Sámuel-ék.* (1831–32) STOLL 776. – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), EK 3109. Mf.: MTAK 151/III. – 55/XXII., 150/XXXVI.
- Kunszentmiklósi ék.* (1797–98) STOLL 438. – Debrecen, ref. koll. R. 656. – 14/III., 80/V.
- Különféle versek és dalok* (XIX. század eleje) STOLL 534. – OSZK Quart. Hung. 239. – 73/VIII.
- L. J.-ék.* (XIX. század eleje) STOLL 535. – OSZK Oct. Hung. 1228. – 73/IX., 112/XXX.
- L. J.-ék.* (XIX. század 1. fele) STOLL 864. – OSZK Oct. Hung. 1697. – 117/XXI.
- Lang Márton-ék.* (1789) STOLL 384. – Alsókubin (Dolný Kubín, SK), Csaplovics-kvtár č. 318. Mf.: MTAK 1078/III. – 28/I., 30/I., 103/V.
- Lóshay-kódex* (1760–61) STOLL 500. – OSZK Oct. Hung. 706. – 6.
- Lócsi ék.* (1768) – Magántulajdon, mf.: Pozsony (Bratislava, SK), Ústav Slovenského Jazika L. Štúra, S. 256. – 20/II., 60/II., 79/V., 83/III. = 84/II., 87/III., 102/III., 103/II., 104/IV., 106/I., 112/IV., 123/III., 150/II., 152/I.
- Makói kézirat* (XVIII. század vége–1826) – Makó, Református Egyház Irattára, Makó M. 151. – 2/III., 33/IV., 51/IV., 55/XV., 60/IX., 69/I., 76/VII., 100., 145/IV., 150/XIV.
- Márkus István-ék.* (1836) STOLL 816. – OSZK Zeneműtár, Ms. Mus. 2300. – 150/XLII.
- Melodiárium* (1820-as évek) – Szatmárnémeti (Satu Mare, RO), Szatmár Megyei Könyvtár, MS II. 20. – 112/XLI.
- Mészáros Ignác versgyűjteménye* (1765–95) STOLL 280. – OSZK Quart. Hung. 208. – 54/I.
- Miksa László gyűjt.* (XVIII. század vége – XIX. század eleje) STOLL 501. – Székelyudvarhely (Odorheiu Secuiesc, RO), Haáz Rezső Múzeum Tudományos Könyvtára, r. j. Y 58. – 4/IV., 83/XI., 84/X., 87/X., 123/VIII., 150/XII.
- Mindszenty Dániel: Nemzeti Dalgyűjtemény* (1832) – MTAK Irodalom 8^f 206/56. Mf: MTAK 3726/II. – 33/X., 47/IV–V., 79/XXII., 82/V., 113/VI., 117/XVIII.
- Miskolci melodiárium* (1792) STOLL 414. – Miskolc, megyei levéltár – 4/II–III., 55/XI., 60/VII., 62/II., 65., 79/XVII., 112/XVII., 113/II.
- Mólnár-ék.* (1784–1826) STOLL 359. – OSZK Oct. Hung. 1075. – 72/I., 112/XI.
- Nagy Ferenc-ék.* (1812–16) STOLL 631. – OSZK Oct. Hung. 1162. – 55/XIX., 115/XII., 123/IX., 149/II.
- Nagy Iván-ék.* (1790–93) STOLL 401. – OSZK Quart. Hung. 1931/I. 101a–122b – 20/VI., 55/VIII., 79/XI., 104/XIV., 106/II., 149/I.
- Nagy Iván: Csipkebokor* (XVIII–XIX. sz.) – OSZK Fol. Hung. 1330. – 115/VI.
- Nagy Lajos-ék.* (1815) STOLL 654. – OSZK Oct. Hung. 703. – 33/VI.
- Nihelszki Dávid-ék.* (1806–24) STOLL 584. – Sárospatak, Sp. Kt. 1707. – 33/V., 112/XXXI.
- Nótás Könyv* (1821–28) – Debrecen, EK Ms. 167. – 80/XVI.
- Nótás Könyvecske* (1821) – OSZK Oct. Hung. 1752. – 80/XV., 150/XXVIII.
- Novák Lajos melodiáriuma* (1791–92) STOLL 408. – Sárospatak, Sp. Kt. 1717. Mf: MTAK 3274/I. – 33/III., 55/X.

Nyáry Bálint-ék. (1823) – Néprajzi Múzeum, EA – 7/VIII., 86/VII.

Pál István-ék. (1796–1800) STOLL 429. – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), 3. sz. akad. kvttár 603. Mf.: MTAK 172/VI. – 1/XI., 139., 140/II.

Pálczi Horváth Ádám: *Ötödfélszáz énekek* (1813) STOLL 639. – MTAK Irodalom 8^r 46. – 5/IV., 11/II., 14/V., 21/IX., 27/VIII., 28/V., 30/III., 36/II., 42/II., 43/VIII., 45/II., 48/II., 54/IV., 55/XX., 87/XI., 94/XII., 95/III., 104/XXIV., 107/IX., 112/XXXV., 113/III., 117/XIII., 150/XXVII.

Pannonhalmi ék. (1796) STOLL 430. – Pannonhalma, főapátsági kvttár 10a E 8/1. – 31/III., 115/V., 117/IV., 150/XI.

Pápai ék. (1800–1806) STOLL 555. – OSZK Oct. Hung. 926. – 5/II., 55/XVII., 59/II., 80/VII.

Papszász György gyűjteménye (1777 után) – Debrecen, Irodalmi Múzeum K. X. 75.114. – 75., 115/III.

Pater Vitus verseskönyve (1800 k.–1831) – OSZK, Oct. Hung. 1986. – 20/XI., 37/I., 79/XIX., 81/III., 112/XXV., 115/XI.

Pereci József-ék. (1755) STOLL 250. – Győr, papnevelő intézet, H. XIX. b. 11. Mf.: MTAK 269/VIII. – 20/I.

Pesti ék. (1825) STOLL 730. – OSZK Oct. Hung. 49. – 28/VI., 55/XXI.

Rákosi Sámuel Holmija (1791) STOLL 409. – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), EK 353. Mf.: MTAK 151/V. – 21/VI., 107/IV., 112/XVI., 154/III.

Rapos József gyűjteménye (1837–41) – OSZK Quart. Hung. 4219. – 33/XII.

Ráth Károly-ék. (XVIII. század vége) STOLL 504. – MTAK Irodalom 8^r 206/140. Mf.: MTAK 3729/II. – 150/XIII.

Resetka János-ék. (1801) STOLL 560. – OSZK Quart. Hung. 174. – 4/VI., 109/V., 150/XX.

Révész Pál-ék. (1813–15) STOLL 640. – MTAK Ms. 206. Mf.: MTAK 1212/III. – 25/XI., 80/XII., 112/XXXVI., 113/IV.

Rumy Károly György gyűjt. (1807–29) – MTAK Irodalom 8^r 206/172/a. Mf.: 3731/II. – 51/VI., 71/III., 94/XI.

Rumy-féle versgyűjtemény (1830-as évek) – MTAK Irodalom 8^r 206/172/g. Mf.: 3731/II. – 33/XIV.

Salamon József-ék. (1783–97) STOLL 353. – MTAK Irodalom 8^r 138. – 55/VI., 57/I.

Sándor-ék. (1778) STOLL 331. – Ismeretlen helyen. – 104/VII., 146/I.

Sebestyén Gábor-ék. (1810–13) STOLL 617. – OSZK Oct. Hung. 543. – 80/XI., 112/XXXIV.

Sipos Péter melodiáriuma (1818–24) STOLL 675. – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), 2. sz. akad. kvttár 1241. Mf.: MTAK 369/I. – 7/VI., 117/XV.

Solymosi József-ék. (1748–51) STOLL 216. – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), 3. sz. akad. kvttár 1180. Mf.: MTAK 18/III. – 7/I., 53., 71/I.

Száblik István Ájtatos Oskolabéli Szerzetes szakácskönyve (1769) – OSZK Quart. Hung. 1373. – 79/VI.

Szabó József-ék. (1831) STOLL 779. – OSZK Oct. Hung. 917. – 7/XII.

Szabó József-ék. (1838) – OSZK Oct. Hung. 1449. (22a–36b) – 117/XX., 149/VIII.

Szádeczky Miscellanea (1755) STOLL 251. – Szeged, EK MS 844. Mf.: MTAK 5509/VII. – 21/I., 91., 110., 131., 150/I.

Szakolczai István-ék. (1762) STOLL 266. – OSZK Oct. Hung. 1085. – 104/III.

Szárnyai Márton-ék. (1772–76) – Turócszentmárton (Martin, SK), Matica Slovenská, knj. Mf.: OSZK FM 1/1543. – 39/II.

Szeel Imre-ék. (1790–94) STOLL 404. – MTAK Irodalom 8^r 141. Mf.: MTAK 3714/IX. – 7/III., 34/I., 49/II., 55/IX., 57/III., 60/VI., 80/III., 99/I., 112/XV., 121/I.

Szentsei György daloskönyve (1704) STOLL 168. – OSZK Oct. Hung. 70. – 101/I.

Szerlemhegyi István-ék. (1820) STOLL 692. – MTAK Irodalom 8^r 206/190. Mf.: MTAK 3733/III. – 80/XIV.

Szikszai András-ék. (1746–52) STOLL 239. – MTAK Irodalom 8^r 137. – 38/IV., 125.

Szirmay Antal: *Quodlibet* (1812) STOLL 633. – OSZK Quart. Hung. 225. – 4/X., 25/VIII., 27/VII., 59/III., 76/XIII., 140/IV.

Szűveket Újító Bokréta (1770) STOLL 299. – Ismeretlen helyen. – 8/I., 21/II., 23., 76/II., 112/V.

Szkárosi-Járdánházi-melodiárium (1787–92) STOLL 375. – Sárospatak, Sp. Kt. 513. Mf.: MTAK 113/IV. – 15., 16., 17/I., 62/I., 148/I–II.

- Szolga Mihály Diáriuma* (1745–63) STOLL 249. – Ismeretlen helyen. Részleges másolata: Szeged, EK Ms. 843. – 1/II., 52/II., 112/I.
- Tahy Gáspár: Hasznos Multságok* (1821–39) – OSZK Oct. Hung. 1809. – 59/V., 150/XXIX.
- Thaly Lajos-ék.* (1807) STOLL 590. – OSZK Fol. Hung. 1390. (70a–93b) – 150/XXII.
- Thaly-kolligátum* (XVIII. század vége – XIX. század eleje) STOLL 511. – OSZK Oct. Hung. 73. – 25/VI., 43/IV., 55/XIV., 73/VII., 76/X., 112/XXIV., 117/VI.
- Tolvay István-ék.* (1788–91) STOLL 381. – OSZK Oct. Hung. 654. – 27/I., 55/VII., 76/V.
- Tóth István: Áriák és dallok* (1832–43) STOLL 786. – MTAK Irodalom 8^f 63. – 7/XIII–XIV., 25/XVII., 46/II., 76/XVI., 80/XXIII., 94/XIV., 112/XLI., 118/V.
- Tsonik András-ék.* (1750–51) STOLL 240. – Nagyenyed (Aiud, RO) Bethlen-kvtár 248. Mf.: MTAK 165/I. – 126.
- Udvardy János népdalgyűjteménye* (1832) – MTAK Irodalom 8^f 206/52. Mf.: 3726/I. – 25/XV–XVI., 33/XI., 59/VIII., 80/XXII., 112/XLII., 150/XXXVII.
- Vári Szabó Sámuel-ék.* (1834) STOLL 803. – Prága (Praha, CZ), EK, Kubelík-gyűjt. č. 23. Mf.: MTAK 162/IV. – 7/XVII., 25/XVIII., 80/XXV., 150/XXXIX.
- Vásárhelyi daloskönyv* (1672–XVIII. sz.) STOLL 96. – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), EK 9. Mf.: OSZK FM 1/074. – 55/XVI.
- Vass János-ék.* (1797–1812) STOLL 434. – OSZK Oct. Hung. 161. – 45/I., 73/III., 112/XIX., 117/V.
- Vassdinyei Péter-ék.* (XVIII. század vége) STOLL 513. – MTAK Irodalom 8^f 206/146/a Mf: MTAK 3730/I. – 109/III.
- Vegyes gyűjtemény* (1767) STOLL 287. – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), unitárius teológia. Mf.: MTAK 251/II. – 107/I.
- Verecs Márton-ék.* (1791) STOLL 419. – OSZK Oct. Hung. 496. – 5/I., 7/IV., 8/II. = 48/I., 17/II., 27/II., 35., 55/XII., 57/IV., 78/I., 80/IV., 83/IX. = 84/VII., 94/III., 95/II., 107/V., 112/XVIII., 121/II., 122/II., 145/III., 150/X.
- Verseghy Magyar Parnassusa* (1780) STOLL 338. – OSZK Oct. Hung. 764. – 112/VIII.
- Verseghy-ék.* (1781) STOLL 343. – OSZK Zeneműtár, Ms. Mus. 1824. – 112/IX.
- Versék a XVIII–XIX. századból* (kolligátum) – OSZK Oct. Hung. 1449. – 76/XI.
- Világi énekek* (1780-as évek) STOLL 390. – OSZK Oct. Hung. 600. – 31/I., 32/I., 89/III., 90., 109/I.
- Világi énekek* (XIX. század eleje) STOLL 546. – Debrecen, ref. koll. R. 2762. – 104/XX., 117/VIII.
- Világi énekek* (XIX. század eleje) STOLL 547. – Bp., Ráday-lt. K–O 1.510. [jelenleg lappang] – 150/XVIII.
- Világi Énekek* (XVIII. század vége–XIX. század eleje) – OSZK Analekta 10.357. – 21/VIII.
- Világi énekek és versék B. P.* (1800) STOLL 557. – OSZK Quart. Hung. 2910. – 20/X., 40/VI., 52/IX., 54/III., 103/VI., 104/XXI., 150/XIX.
- Világi énekek gyűjteménye* (XVIII. század vége) STOLL 516. – OSZK Quart. Hung. 1556. – 104/XVII., 150/XV.
- Világi nóták* (XVIII. század vége) STOLL 516/A – MTAK Ms. 846. Mf: MTAK 5349/III. – 19., 20/VIII., 46/I., 60/VIII., 70.
- Wén József-ék.* (1809–10) STOLL 610. – Sárospatak, Sp. Kt. a. 227. Mf: MTAK 5044/VII. – 4/IX., 5/III., 112/XXXIII.
- Zemplényi-hézirat* (1775–85) STOLL 320. – OSZK Zeneműtár, Ms. Mus. 112/a – 55/III., 76/IV.
- Zsoldos Xavér versgyűjteménye* (1768–98 k.) STOLL 369. – Pannonhalma, főapátsági kvtár BK 283/4. Mf: MTAK 349/IX. – 41., 123/IV.
- Forrásmegjelölés nélkül* – 103/IV.

Nyomtatott versgyűjtemények, ponyvák és kalendáriumok

- A cigányok végső veszedelme históriája* (é. n.) – OSZK 803.109 – 92/VI.
A fáraó maradékainak keserves panasza... (é. n.) – OSZK 190.547/6. (kolligátum) – 93/II.
A fáraó maradékainak keserves panasza... (é. n., 1780 k.) – OSZK 820.795 – 93/I.
A gyenge ifjúság dallos dallai (é. n.) – OSZK PNY 3.127 – 27/V., 94/VII.
A mostani időbéli fonyók históriája (é. n.) – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), R. K. Misc. LVII 475. (128943)
Mf.: MTAK 271/II. – 1/VII., 52/V.
A mostani időben élő fonók históriája (é. n.) – OSZK 819.063 – 1/VI., 52/IV.
A régi és a mai fonyók históriája (é. n.) – FSZEK Sz 4849 – 1/IV., 52/III.
A régi és a mai fonyók históriája (é. n.) – OSZK 190.547/8. – 1/V., 52/III.
A régi és a mai fonyók históriája (é. n.) – OSZK 803.114 – 1/V., 52/III.
A régi és a mai fonyók históriája (é. n.) – OSZK 820.784 – 1/IV., 52/III.
A régi és a mai fonyók históriája (é. n.) – OSZK PNY 729. – 1/IV., 52/III.
A rendes pipázás privilégiumjai... – OSZK 820.783 – 49/I.
- Cigány prédikáció* (é. n.) – OSZK 803.110 – 87/VI.
Cigány prédikáció és cigányoknak furcsa lakodalma (é. n.) – OSZK PNY 2.923 – 87/V.
Cigány prédikáció és cigányoknak furcsa lakodalma (é. n.) – OSZK 820.793 – 87/V.
Cigányok végső romlása (1769) – OSZK PNY 2.884 – 92/I.
Cigányok végső romlása (é. n.) – OSZK 187.297 (kolligátum, 7. db.) – 92/I.
Cigányok végső romlása (é. n.) – OSZK 194.671 – 92/I.
Cigányok végső romlásáról való szép história (é. n.) – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), R. K. Misc. LVII 475 (128939) Mf.: MTAK 271/II. – 92/V.
Cigányok végső veszedelme rövid históriája versekben (é. n.) – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), R. K. Misc. LVII. 475 I – 92/IV.
Cigányok végső veszedelme rövid históriája versekben (é. n.) – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), R. K. Misc. LVII. 475 m – 92/IV.
Cigányok végső veszedelme rövid históriája versekben (é. n.) – OSZK PNY 2.924 – 92/IV.
Cigányok végső veszedelme rövid históriája versekben (é. n.) – OSZK 820.794 – 92/IV.
- Egy szép história, melyben leirattatik, miként egy asszonyállat az ő urával veszekedik* (é. n.) – FSZEK Sz 4779 – 38/III.
Énekes Gyűjtemény (Vác, 1799, 1803) – 25/V., 43/III., 55/XIII., XVIII., 73/V., 76/VIII., 112/XX.
- Három szép világi énekek* (é. n., 1792 k.) – OSZK PNY 2.947 – 1/VIII., 52/VI.
Három szép világi énekek [1792] – OSZK Fol. Hung. 1390. 163b–164b. – 1/VIII., 52/VI.
Három világi új énekek (1813) – OSZK 803.103/2 – 25/X.
Hat szép új mulatságos világi énekek (é. n.) – OSZK 821.155 – 104/XIII.
Hat vidám nóták (é. n.) – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), EK LVII 475/h. Mf.: MTAK Mf. 271/II. – 150/VIII.
Hat vidámító víg nóták (é. n.) – OSZK 820.835 – 150/VI.
Hat vidámító víg nóták [1792] – OSZK 819.067 – 150/VI.
Házi és úti új kalendárium... (1769, Győr) – OSZK 1496/1769 – 92/II.
- Ján Kollár: *Národnie spievanky* (1835) – 103/VII.
- Kérdés: Micsoda fa terem legjobb gyümölcsöt a tüdőknek? A TRÉFA* (1819) – OSZK 820.785 – 149/III.
Két [2] szerencsennek furcsa históriája... (é. n.) – OSZK 803.112 – 22/II., 79/XIV.
Két história, egy dal. Vén kofái, Nánásié... (é. n.) – OSZK 820.779 – 38/I.
Két história, egy dal. Vén kofái, Nánásié... (é. n.) – OSZK Fol. Hung. 1390. 175a–178b – 38/II.
Két história, egy dal. Vén kofái, Nánásié... (é. n.) – OSZK PNY 2.247 – 38/II.
Két szép új világi énekek (é. n.) – OSZK PNY 3.022 – 40/I., 82/III.

Két szép új világi énekek (é. n.) – OSZK PNY 3.025 – 40/I., 82/III.
Két szép világi énekek (1777) – OSZK 187.297 (kolligátum 6. sz.) – 40/IV., 82/II.
Két szép világi énekek (é. n.) – OSZK 803.113 – 40/V., 82/I.
Két szép világi énekek (é. n.) – Sárospatak, SS 295. (kolligátum 5. sz.) – 40/V., 82/I.
Két új világi énekek (é. n., 1789 előtt) – FSZEK Sz 4815 – 1/I., 52/I.
Két újdonna új világi énekek (é. n.) – OSZK 821.149 – 40/III.

Legislegújabb négy világi énekek (é. n.) – OSZK PNY 2.926 – 25/IV.
Legújabb Magyarország fő Buda városi új és ó magyar kalendárium (1807) – OSZK 1491/1807 – 60/X., 112/XXXII.

Magyar- és erdélyországi kalendárium (1813, 1824, Komárom) – OSZK 1518 – 47/III., 140/V.
Magyar- és erdélyországi Nemzeti Kalendárium (Pest–Pozsony, 1801) – OSZK 735 – 79/XX., 112/XXVI.
Magyarországi vagy pesti kalendárium (1830) – OSZK 1510 – 1/XIII., 149/VII.
Magyarországi vagy pesti és új kalendárium (1828, 1829) – OSZK 1522 – 82/IV., 149/VI.
Magyarországi vagyis győri kalendárium (1817) – OSZK 1517 – 67/IV.
Miskolci Nemzeti Kalendárium (1828) – OSZK 1520 – 99/II.

Ne-Ne-Ne, azaz dinnom-dánnom (é. n.) – OSZK 820.789 – 27/III., 94/IV.
Ne-Ne-Ne-Ne Ne-Ne-Ne azaz dinnom-dánnom (é. n.) – OSZK PNY 2.936 – 27/III., 94/V.
Ne-Ne-Ne-Ne Ne-Ne-Ne azaz dinnom-dánnomok (é. n.) – OSZK 819.070 – 27/IV., 94/V.
Négy szép új mulatságos világi énekek (é. n.) – OSZK PNY 2.929 – 104/XII.
Négy újdonna új világi énekek (é. n.) – OSZK 821.152. – 4/VIII.
Négy újdonna új világi énekek (é. n.) – OSZK PNY 2.950 – 4/VIII.

Öt újdonna új világi dallok (é. n.) – OSZK PNY 2.943 – 66/II., 67/II.
Öt újdonna új világi énekek (é. n.) – MTAK Irodalom 8^r 206/172/a. Mf: MTAK 3731/II. – 66/I., 67/I.
Öt újdonna új világi énekek (é. n.) – OSZK PNY 2.942 – 66/I., 67/I.

Szép dallos dinnom-dánnomok (1792) – OSZK 819.037 – 94/VI.
Szép új világi mulatságos énekek (é. n.) – OSZK PNY 2.959 – 20/III., 22/I., 79/XIII.
Szép új világi mulatságos énekek (é. n.) – Sárospatak, Sp. Kt. SS 295 (kolligátum 4. sz.) – 20/III., 22/I., 79/XIII.
Szép világi énekek – Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO), EK LVII. 475/e. Mf: MTAK Mf. 271/II. – 27/VI., 118/III.
Szirmay Antal: Hungaria in parabolis... (1804, 1807) = SZIRMAY 1804, 1807 – 79/XXI., 94/X., 117/X., 150/XXIII.

Tíz új világi dallok (é. n.) – OSZK 821.157 – 47/II., 73/II.

Új és ó kalendárium (Győr, 1809) – OSZK 1496/1809. – 83/X., 84/VIII–IX., 87/IX., 123/VII.
Új világi énekek (é. n.) – OSZK PNY 723. – 47/I., 73/I.

[*Meg nem határozható ponyva, kolligátum része*] – 22/III.

•

A leendő Múzsákat édesgető játék (1791–92) – RMDE XVIII. 1/2. 40. – (ld. fentebb, a Szárosi–Járdánházi-melodiárium, 1777, STOLL 375. szövegeként is)

Csokonai Vitéz Mihály: Tempefői (1793) – 117/III.

Iskolajáték a tanulóéletpályára való törekedésről (1790–91) – RMDE XVIII 1/2. 38. sz. – 79/XII.

Kazinczy Ferenc: Tövisék és virágok (1810 k.) – 25/IX.

Kertso Czyryják: Borika asszony és György deák (Kanta, 1773. V. 19.) – RMDE XVIII. 2. 11b – 56/I.

Omnia vincit amor (1765) közbjátéka: *Kocsonya Mihály házassága* – RMDE XVIII. 3. 6. – 151.

Névmutató

- Aarne, Antti 50
Ab Hortig Sámuel 493
Abafi Lajos 43, 373
Abrahám l. Ábrahám
Adorján Imre 385, 436, 509, 578, 588
Almási István 43, 445, 486, 534
Almási Sámuel 32, 40, 41, 365, 368, 375, 385, 392, 422, 455, 519, 558, 569, 588
Amade László 22, 23, 30, 35, 439, 489, 565
Apor Péter 467, 482
Aranka György 32, 384, 385, 416, 427, 432, 436, 465, 562, 588
Arany János 17, 18, 24, 43, 45, 48, 369, 404, 469, 506, 509, 520, 544, 572
Aranyosrákosi Székely István 528
Archipoeta 382, 409
Argirus l. Árgirus
Asticus 213, 461
Abrahám (Abrahám) 300, 302
Ács Pál 47
Ádám 12, 241, 315, 424, 551, 581
Ág Tibor 43, 369, 405, 406, 445, 464, 486, 526
Ányos Pál 35
Árgirus (Argirus) 20, 49
- Æsopus 342, 572
- B. Kovács István 43, 445, 453, 534, 557
B. P. 32, 46, 381, 414, 429, 430, 502, 506, 568, 593
Bacchus 353, 354, 380, 433, 473, 564, 566
Bagó Márton 355
Baki Gábor 391
Bakó Ferenc 43, 543
Bakó Karolina 455, 588
Baky Rudolf 438, 513, 588
Balás József 358, 366, 427, 490, 566, 588
Balassa Elis 505, 588
Balassa József 43
Balassi Bálint 30, 49
Balázs, Szent 541
Balintitt János 384
Balogh Péter 569, 588
Baranyai Decsi János 355, 387
Barbély Ferenc 173
Barna Gábor 33, 43, 44, 46, 577
Baros Gyula 43, 354, 355, 429, 516
Barra János 454, 588
Barsi Ernő 43, 363, 369, 432, 444, 446, 579
Bartalus István 43, 362, 364, 369, 376, 379, 383, 386, 392, 394, 400, 405, 406, 413, 422, 428, 439, 441, 445, 449, 453, 469, 512, 515, 520, 535, 556, 558, 572
- Bartha Dénes 22, 32, 33, 41, 43, 356, 363, 364, 371, 373, 375–378, 385, 386, 394, 395–398, 405, 406, 416, 417–420, 424, 425, 427, 431–433, 435, 446, 451, 458, 462, 469, 485–487, 492–495, 506, 507, 510, 512, 518, 520–522, 528, 529, 563, 567, 569, 575
Bartók Béla 22, 41, 43, 364, 406, 412, 446, 498, 534, 543
Battha Bálint 364, 468, 498, 588
Bálint Sándor 43
Bán Imre 24, 33, 43, 467, 469, 522, 544
Bándi Péter 379, 397, 449, 588
Bárany Ágoston 383, 515, 531
Bec, Pierre 19
Becsajda 251, 496
Belitska-Scholtz Hedvig 18, 45
Benda Kálmán 26
Benedek Elek 46
Benedek Katalin 42
Beniczky Péter 17
Benitzky Antal 564, 588
Benkő György 43, 544, 588
Benkő Loránd 51
Berecz Ágnes 43, 544
Beregszászi Tóth Péter 560, 588
Bernáth Béla 43, 361, 363, 372, 374, 417, 451, 577
Berta Péter 42, 476
Berze Nagy János 41, 43, 364, 392, 406, 422, 445, 453, 464, 542, 543, 556
Bessenyei György 20
Békási József 444
Béládi Miklós 46
Bigelbauer Károly 449
Bihari János 417
Binetz József 410, 588
Bíró Ferenc 42, 45
Bocskor János 407, 408, 426, 474, 476, 480, 500, 538, 588
Bod Péter 43, 388
Bogya József 35
Boldizsár 309, 547
Boldogasszony 312, 549
Borbély Babi 406
Bormegissa Gergő 414
Boros (Borsos) János 430
Boros Zoltán 43, 432
Borsos János l. Boros János
Borsi Péter 275
Borús Rózsa 43, 542
Borzi Nagy Iván 484, 524, 525, 588
Bowring, John 43, 519, 531
Bökényi János 454

- Bölöni Kozma István 31, 441, 550, 551–553, 588
 Brednich, Rolf Wilhelm 23
 Buda Zsános 43, 499
 Budai Zsuzsanna 404, 421, 442, 443, 467, 518, 588
 Bunyitay László 404
 Bura László 43, 405, 453
 Burke, Peter 23, 24, 25, 26, 27, 43
 Busa 518
- Carnifex* 497
 Chartier, Roger 23
 Child, Francis James 375
 Cochrane, Lydia G. 23
 Crawford, Thomas 23, 44, 374, 417, 439, 446
 Cresus l. Kroiszosz
 Cyrus l. Kürosz
 Czenkné 28
 Czirbe Filep 576
 Czirbe Filepné 576
 Czombó Mózes 366, 552, 588
 Czupor Andor 570, 588
 Csanádi Imre 44, 452, 460, 467
 Csátáriné 6, 84, 371, 585
 Csatáry József 417, 510, 589
 Csáky 132
 Csenkeszfai Poóts (Pócs) András 22, 35
 Csicseri Ferenc 483
 Csillag Boris 46
 Csillag Náni 91, 378
 Csokonai Vitéz Mihály 23, 35, 44, 367, 372, 426, 528, 595
 Csomasz Tóth Kálmán 44, 47
 Csorba Bődörmé 576
 Csöbrös István 45, 356, 387, 439, 556
 Csörsz Rumen István 32, 44
- Dametas (Dámétás, Domokos)* 314, 546, 551
 Dante Alighieri 18
 Dardanides 303, 546
 Dardanosz 546
 Dálnoki Veres Gerzson 473, 499
 Dámétás l. *Dametas*
 Dávid (Szent Dávid) 280, 527, 528
 Dávidné 358, 359, 378, 379, 388, 400, 401, 417, 436, 455, 459, 468, 492, 500, 509, 516, 535, 567, 578, 589
 Deák Imre 488
 Deák Miklós 544, 589
 Debreczeni Attila 42
 Decsi Gáspár 47
 Decsi Mihály 47
 Demény István Pál 42, 514
 Dersi István 544, 550, 551, 552, 553, 561, 589
 Dégh Linda 22, 44
 Dékáni Kálmán 44, 439
 Diana 299, 545
 Diogenész 510
 Dobszay László 44, 398, 404, 428, 445, 450, 534
- Domokos l. Dametas*
 Domokos Mária 32, 42, 44, 45, 47, 376, 432, 435, 494, 495, 531
 Domokos Pál Péter 41, 44, 405, 446, 534, 535, 557
 Donatus Ælius 545
 Dorothya 426
 Dömötör Sándor 44, 499, 524, 525
 Dömötör Tekla 47
 Dronke, Peter 19
 Duda 248, 492
 Dugonics András 417, 419, 464, 465, 504, 505, 526, 527, 557, 589
 Duka János 44, 526, 534
 Dukkon Ágnes 44, 549
- Eckhardt Sándor 18, 27
 Egyed Mihály 436, 437
 Ercesey Dániel 368, 437, 451, 466, 469, 589
 Erdélyi János 26, 32, 41, 44, 355, 357, 364, 383, 386, 388, 391, 396, 401, 404–406, 413, 416, 418–420, 430, 435, 439, 441, 449, 450, 453, 456, 464, 466, 469, 470, 474, 477, 480, 483, 507, 512, 513, 516, 523, 531, 533, 540, 543, 544, 555, 572, 577, 589
 Erdődy Kristóf 508
 Ernyey József 591
 Eszter 497, 502, 589
 Euing 408
 Eurialus 543
- Fa Imre 569, 589
 Faludi Ferenc 17, 23, 35, 43, 45, 370, 425, 516, 555, 565, 575
 Fanchali Jób 365, 551
 Faragó József 44, 369, 405–407, 428, 446, 453, 535, 556, 557
 Faust 24
 Fazekas Mihály 23
 Fábíán Gábor 379, 468, 589
 Fábíán Imre 44, 535, 557
 Fejér Ignác 93
 I. Ferenc József (Ferenc Jóska) császár 579
 Ferenczi Imre 44, 503
 Ferenczi Zoltán 44, 433, 474, 480
 Finck 517, 589
 Fodor János 570, 589
 Fried István 23, 26, 29
 Fränkel Bertalan 44, 419
 Furuglyás Péter 31, 464, 474, 477, 480, 484, 487, 500, 523, 538, 577, 589
 Fúria (Fúriák) 412
 Fülöp István 436, 437
- G. S. 385, 389, 428, 468, 569, 589
 Gaal Miklós 569, 589
 Garay János 540
 Gargantua 496
 Gaz Péter 208
 Gazdag Mihály 382, 589

- Gábor Csilla 44, 452
 Gágyor József 44, 362, 420, 489, 543, 557, 563
 Gálos Kati 6, 90, 377, 583
 Gálos Rezső 44, 399, 524
 Gáspár György 455, 569, 589
 Géczai Lajos 44, 406, 420, 445, 534
 Gejzanovius József 368
 Gellért (Cellér), Szent 55, 355
 Gergey László 47
 Goethe, Johann Wolfgang von 18
 Gödör József 391, 404, 422, 509, 520, 572
 Gönczi Ferenc 44, 355, 383, 413, 451, 489, 541, 563
 Görög Veronika 44, 474, 501
 Guba 577
 Guba Jakab 577
 Guncza 234
 Gvadányi József 20, 35, 372, 511
 Gy. Szabó Béla 48
 Gyalui Farkas 44, 436, 578
 Gyapai 307
 Gyivicsán Anna 42
 Gyöngyösi István 17
 Gyórfly István 362
 Gyórfi 132
 György, Szent 238, 312, 489, 550
 Gyulai Ágost 45, 404, 506, 509, 572
 Gyulai Gaál Vince 382, 590
 Gyurián József 355
 Gyurikovits (Gyurikovics) György 493, 530, 590
- Haas Mihály 449, 572
 Haller János 547
 Hanszsfürst 434
 Hargittay Emil 35, 44, 354, 370, 374, 387, 396, 399, 423, 430, 431, 433, 487, 506, 516
 Harsányi István 44, 45, 377, 378, 400, 419, 427, 446, 563
 Hatvani István 24
 Háhn Adolf 44, 387, 394, 490
 Háy János 540
 Hegedűs Márton 47
 Helené (Heléna, Héléna) 66, 309, 547
 Heltai Gáspár 544
 Henczy József 530, 531, 590
 Hérahársz (Hercules) 349, 580
 Herder, Johann Gottfried 23
 Hermányi Dienes József 45
 Hernas, Czeslaw 33
 Heródes 554
 Herschman István 354, 388, 430, 461, 464, 487, 505, 516, 523, 577, 590
 Hippolitius 472
 Hodosi (Hodosy) 274, 275, 522
 Hodossy Béla 45, 400, 512
 Hodossy I. Hodosi
 Holloway, John 45, 408
 Homérosz (Homeros) 18
 Hopp Lajos 18, 23, 26, 33, 44, 46, 48
- Horovicz Fülöp 413, 502, 519, 590
 Horváth András 371, 381, 395, 398, 405, 417, 442, 449, 450, 455, 457, 459, 465, 513, 517, 529, 536, 590
 Horváth Ádám I. Pálóczi Horváth Ádám
 Horváth György 427, 590
 Horváth István 45
 Horváth Iván 18, 19, 369, 374, 406
 Horváth János 17, 22, 45, 381, 399, 460, 496, 505, 528, 529, 536, 590
 Hudec, Konstantin 45, 502
 Hurkárus I. Vulcanus
- Illei Kristóf 444
 Illyés István 489
 Ipolyi Arnold 45, 355
 I. István (Istvány), Szent 347
 Istvánffy Gyula 45, 413, 445, 558
 Iványi Maris 72
- Jagamas János 44, 45, 369, 405–407, 428, 446, 453, 535, 556, 557, 579
 Jankovich Miklós 18, 32, 45, 97, 298, 354, 355, 360, 375, 378, 379, 381, 389, 397, 399–401, 413, 415–418, 429, 436, 443, 447, 448, 459, 460, 465, 466, 470, 476, 478, 482, 487, 488, 492, 496, 499, 500, 505–507, 510, 513, 516, 518, 524, 525, 529, 532, 533, 535, 536, 539, 555, 567, 568, 575, 578, 580, 590
 Jankovics József 42, 46, 47
 Jankovits László 564, 590
 János pap 49, 306, 544
 János, Keresztelő Szent 239, 491
 Jánosi Gergely 432, 590
 Jánosi Sándor 460, 492, 590
 Járdánházi János 377, 378, 427, 446, 563, 592, 595
 Járdányi Pál 47
 Jenei Ferenc 568
 Jézus (Jézusz, Jézus Krisztus, Krisztus, Úrjézus) 182, 266, 322, 415, 440, 454, 501, 522, 533, 545, 547, 548, 550, 551, 554, 555
 Jókai Mór 526, 531
 Jónás 560
 József, Szent 182, 440, 533
 József István 401, 590
 Julow Viktor 24, 33, 43, 467, 469, 522, 544
 Jung Károly 45
 Jupiter 299
- K. R. 390, 403, 425, 469, 590
 Kallós Zoltán 45, 369, 398, 405, 412, 446, 453, 534, 535, 557, 579
 Kanyaró Ferenc 45, 358, 359, 427, 428, 430, 432, 453, 454, 561, 562
 Karácsony Lázár 361, 390, 431, 590
 Karadžić, Vuk 24
 Karap Sándor 379
 Karátsonyi Antal 565

- Kardos Antal 367, 468, 569, 590
 Kardos Tibor 47
 Katona Imre 45, 46, 356, 387, 440, 534, 535, 556
 Katona Tamás 32, 44
 Kazinczy Ferenc 47, 389, 391, 511, 595
 Kálmány Lajos 45, 364, 365, 369, 376, 379, 382, 396, 404, 405, 409, 418, 419, 454, 456, 461, 513, 525–527, 531, 542, 556, 557, 558, 579
 Kányádi Sándor 45, 405
 Kármán József 48
Kecske Demeter 299
 Kecskeméti (Kecskeméthy) Csapó Dániel 391, 404, 468, 469, 510, 569, 570
 Kelecsényi József 368, 378, 388, 390, 391, 440, 460, 461, 466, 483, 508, 513, 530, 531, 534, 535, 540, 590
 Kelecsényi Pál Antal 376, 405, 449, 476
 Kelemen László 402, 590
 Keller Antal 519, 590
 Kerényi György 45, 47, 362, 515
 Kertso Czirják 411, 436, 595
 Keszeg Vilmos 48
 Kilián István 33, 47
 Király Erzsébet 45, 466, 467, 499
 Kis Viczay (Kis-Viczay) János 388, 527
 Kiss Áron 45, 557, 560
 Kiss Dénes 41, 391, 393, 404
 Kiss József (1826) 367
 Kiss József 32, 33, 43, 356, 364, 371, 373, 375, 376, 385, 386, 394–398, 405, 406, 416–420, 424, 425, 431, 433, 435, 462, 485–487, 493, 495, 506, 507, 510, 512, 518, 520, 521, 522, 528, 529, 567, 569, 575
 Kiss Lajos 47, 383, 388, 392, 396, 405, 449, 453, 486, 515, 556
 Kiss Pál 464, 468, 529, 590
 Kiss Sándor 542
 Kis-Viczay János l. Kis Viczay János
Kitovitsné 76
Kocsonya Mihály 426, 575, 595
 Kodály Zoltán 17, 24, 27, 43, 45, 46, 364, 369, 398, 404, 405, 415, 418, 422, 435, 441, 453, 464, 506, 509, 534, 540, 556, 572
 Kollár, Ján 33, 45, 46, 502, 571, 594
 Komáromy Sándor 45, 388
 Komlóvszki Tibor 45, 452
 Komoróczy Terka 436, 447, 591
 Korompay Bertalan 45
 Kosáry Domokos 45
 Kossuth Lajos 503
Kovács Éva 6, 90, 378, 584
 Kovács Ferenc 360, 467, 591
 Kovács József 440, 591
 Kovács Sándor 43
 Kovács Sándor Iván 22, 45, 466, 467
 Kozárvári Mátyás 47
 Kozma Gábor 31, 371, 373, 374, 394, 420, 432, 441, 474, 477, 496, 532, 552, 560, 566, 567, 591
 Kozma Mihály 31, 371, 373, 374, 394, 420, 432, 441, 474, 477, 496, 532, 552, 560, 566, 567, 591
 Kócziány László 18, 33, 45, 366, 552
 Kónyi János 45, 374, 380, 439, 570
Ködmön Jakab 13, 344, 345, 347, 575, 577, 583
 Kögl, J. Szeverin 45
 Kökényessy Mihály 407, 440, 591
 Köllő Károly 18, 33
 Kőnig György 45, 360, 389, 394, 440, 555
 Kőszeghy Péter 19, 27, 42
 Kóváry Béla 43
 Kresznerics Ferenc 32, 359, 382, 389, 395, 411, 437, 441, 445, 448, 463, 465, 475, 480, 481, 485, 488, 505, 514, 527, 528, 557, 591
 Krisztus l. Jézus
 Kriza Borka 455, 569, 591
 Kriza János 41, 45, 46, 364, 369, 386, 388, 391, 398, 406, 428, 441, 445, 533, 562
 Kroiszosz (Cresus, Krózus) 215, 464
 Kubík, Dionyz 413, 571
Kuka (Kukha, Kúka) 229, 230, 481
Kukha l. Kuka
 Kulcsár Pál 432, 458, 492, 536, 591
 Kupay Bálint 456
 Kún Sámuel 433, 461, 569, 591
Kúka l. Kuka
 Küllös Imola 18, 23, 26, 28, 32, 33, 44, 46, 48, 383, 406, 408, 474, 482, 496, 499, 502, 503, 509, 510, 528, 533, 535, 544, 566
 Kürosz (Cyrus) 474
 L. J. 455, 518, 530, 591
 L. Simon László 32, 44
 Lajtha László 46, 369, 435, 445, 557
 Lami, Štefan 46, 520
 Lammel Annamária 46, 501
 Lang Márton 395, 398, 502, 591
Larvatus 465, 563
 Lábadi Károly 45, 46, 356, 387, 440, 526, 534, 535, 556
Lárbanus 498
 I. László, Szent 539
Leich lakatos 76
 Lihacsov, Dimitrij Szergejevics 29
 Limbay Elemér 46, 362, 379, 383, 392, 394, 404–406, 428, 439, 441, 449, 453, 493, 515, 543, 544, 554–557, 565
 I. Lipót császár 415, 454, 522, 545, 548, 550, 551, 554, 555
 II. Lipót császár 391
 Lippay János 466
Lollius 439
 Lóskay Benedek 364, 510, 591
 Lőkös István 46, 483, 508, 532
Lucifer (Luciper, Lucsifer) 232, 440
Lucretia 543
 Lucretia (Lucretia) 297, 543
Lucsifer l. Lucifer
 Lukácsy Sándor 20

Lukas Kata 479

Lutár Maris 73

M. Kovács Géza 46, 505, 561

Macdonald, Dwight 24

Magyar Mihály 396, 572

Majer István 428

Makkai Endre 46

Mandrou, Robert 22

Mapes, Gualterus de 382

Margalits Ede 46, 355, 359, 387, 388, 415, 467, 487, 491, 500, 501, 562

Marinković, Borivoje 33

Marót Károly 17, 18, 19

Maróthi György 44

Mars 66, 106, 387, 561

Martin György 45, 369, 398, 446, 534, 535, 557, 579

Mária, Szűz 182, 415, 440, 454, 522, 533, 545, 547, 548, 551, 554, 555

Mária Terézia császárnő 481, 490, 491, 549

Márk István 369, 556

Márkos Mózes 461

Márkus István 461, 570, 591

Márs *l. Mars*

Márta (*Mártha*) 359

Meister Stik 208, 456

Mezei Márta 46, 377, 416, 459

Mészáros Andrásné 399, 567

Mészáros György 46, 407, 463, 506

Mészáros Ignác 430, 591

Micsók 230

Miklós Gyurkáné Szályka Rózsa 45

Miksa László 360, 476, 478, 485, 506, 539, 568, 591

Mikszáth Kálmán 503

Minárik, Jozef 33, 42, 46, 372, 406, 413, 415, 466, 502, 556, 571

Mindszenty Dániel 32, 357, 402, 403, 423, 466, 471, 522, 530, 591

Minerva 12, 35, 306, 314, 546, 550, 551, 582

Mišianik, Ján 46, 502

Miskolczi Zsigmond 474

Moldovai Mihály 47

Molnár József 497

Molnár Mátyás 44, 503

Mona Ilona 47

Mopsus 546

Morio 358, 466, 502, 503, 537

Motze 306, 546

Mólnár 454, 516, 591

Móricz Zsigmond 46

Murád 47

Murányi Róbert Árpád 47, 446, 447

Múza (*Múzák*) 460, 491, 559, 563, 595

Müller-Blattau, J. M. 47, 374, 453

Nagy Czirok László 367, 482

Nagy Ferenc (1812–16) 433, 525, 539, 564, 591

Nagy Ferenc (1843) 360, 362

Nagy György 434, 570

Nagy Ilona 46, 501

Nagy István 437, 460, 491

Nagy Iván 381, 433, 465, 505, 506, 508, 524, 539, 564, 565, 591

Nagy János 460, 491

Nagy Lajos 401, 591

Nagy Ödön 46

Nagy Péter 47, 444, 575, 576

Nemcsik Pál 47, 503

Neptunus 354, 380, 433, 473

Nihelszki Dávid 401, 518, 591

Novák Lajos 401, 433, 483, 591

Novak, Vilko 33

Novikova, A. M. 33

Nyáry Bálint 367, 482, 592

Nyerges Judit 46

O. Nagy Gábor 47, 379, 412, 450, 467, 493, 527

Oláh Dániel 572

Oláh Geci 136, 412, 557

Olsvai Imre 47

Opre Tódor 18, 46

Orbán Balázs 46

Orpheus 382

Ortutay Gyula 18, 34, 45

Pajor Gáspár 48

Pakhuléma 248, 492

Paksa Katalin 47, 421, 422, 493, 494

Pallasz Athéné 546, 551

Pandóra (*Pandora*) 358, 460, 466, 503, 537, 540, 560

Papp Géza 47

Papszász György 457, 524, 592

Patikáros Juliánna 360

Patzko Ferenc Ágoston 493

Pauliny, Eugen 45

Pál István 354, 554, 555, 592

Pálfi 132

Pálóczi Horváth Ádám 23, 32, 35, 40, 41, 43, 44, 51, 356, 364, 371, 375, 382, 385, 394, 396, 398, 405, 409, 416, 417, 419, 421, 424, 431, 433, 462, 485, 493, 495, 506, 510, 518, 521, 525, 527–529, 563, 567, 569, 570, 592

Parisz (*Páris*) 309, 337, 547

Pázmán 369

Pázmándi Horváth Endre 529

Pázmány Péter 417

Perecz József 380, 592

Perényiek 48

Péter, Szent 257, 258, 259, 501

Petőfi Sándor 17, 471

Pécsi János 47

Phædra 472

Pikó 234

Pintér Endre 383, 428, 434, 449, 471, 512, 531

Pogány Péter 22, 27, 28, 33, 42, 47, 354, 410, 414, 491

- Pozsony Ferenc 47, 369, 398, 405, 406, 420, 533, 535, 557
Pócs Éva 47, 355
Pókos Edit 42
Priváki 310, 548
Prométheusz 501
- Rabelais, François 496
Rajeczky Benjámin 41, 44, 405, 446, 534, 535, 557
Randal (Lord) 375
Ranke, Friedrich 47, 374, 453
Rapos József 403, 592
Rácz Zsuzska 11, 250, 496, 582
Ráday Gedeon 382
Ráduly János 47, 405
II. Rákóczi (Rákóczy) Ferenc 33, 44, 46, 47, 143, 260, 315, 502, 503, 508, 543, 582, 583
Rákosi Sámuel 385, 509, 516, 578, 592
Ráth Károly 404, 418, 441, 556, 568, 592
Ráth Mátyás 17
Redfield, Robert 23, 24
Reeves, James 47, 374, 417, 451
Regl Fló 208, 456
Resetka János 360, 513, 568, 592
Rexa Dezső 47, 502
Réthey Prikkel Miklós 47, 453
Révai Miklós 17
Révész Pál 389, 468, 519, 521, 592
Réz Pál 46
Rodway, Allan Edwin 30, 48, 448
Rumy Károly György 391, 393, 403, 426, 427, 435, 453, 492, 592
- S. Sárdi Margit 45
Salamon 496
Salamon József 432, 436, 592
Sándor 505, 561, 592
Sándor, Nagy 510
Sándor István 17
Sánta Salamon 251, 496
Sárvári Bota Mária 371
Schram Ferenc 47, 464
Sebesi Jób 46
Sebestyén Ádám 47, 542
Sebestyén Gábor 468, 518, 592
Sebestyén Gyula 46, 47, 455
Sebő Ferenc 43
Seprődi (Seprődy) János 44, 48, 405, 486
Seres András 41, 48, 398, 412, 428, 445, 446, 486, 543, 544, 579
Shakespeare, William 18
Shepard, Leslie 33, 408, 412
Sima Ferenc 43, 405, 406, 464
Sipos Péter 366, 529, 592
Skaricza Máté 47
Sokheresz 247, 491
Sola Pinto, Vivian de 30, 48, 448
Solymosi József 366, 428, 430, 452, 592
- Somlyai Balázs 47
Spufford, Margaret 23, 29
Stoll Béla 18, 21, 27, 33, 37, 39, 40, 47, 48, 51, 354–360, 363–368, 370, 371, 373–375, 377–382, 384, 385, 387–391, 394–401, 403–408, 410, 411, 413–422, 424–433, 436–438, 440–443, 445–452, 454, 455, 457–461, 463–470, 474–478, 480–485, 487–490, 492, 493, 495–500, 502, 504–510, 512–519, 521–526, 528–536, 538, 539, 544, 546–549, 551–555, 557, 558, 560–564, 567–570, 575, 577, 578, 580, 588, 589–593, 595
Streibig család 493
Szabó Csaba 41, 48, 398, 412, 446
Szabó Ernő 43, 432
Szabó József 367, 530, 564, 592
Szabó Sára (Sári) 6, 71, 84, 85, 86, 92, 372, 373, 379, 581, 585
Szabó T. Attila 35, 48, 366, 371, 383, 394, 395, 404, 428, 436, 451, 453, 532
Szabolcsi Bence 48, 391, 393, 395, 501
Szakmári Ötves János 439
Szakolczai István 504, 592
Szarka Péter 275, 521
Szathmári Paksi Sámuel 358, 443, 460, 466, 472, 503, 519, 537, 540, 560
Szathmáry Károly 385
Szeberényi Andor 357
Száblik István 464, 592
Szácsuka 251
Szádeczky Lajos 33, 49, 384, 489, 514, 549, 567, 592
Szűjas Kata 414
Szárnyai Márton 357, 413, 424, 592
Szeberényi Lajos 48, 392, 448
Szeel Imre 366, 404, 425, 433, 436, 441, 461, 467, 497, 516, 536, 592
Szelestei Nagy László 48, 549
Szemere 532
Szemerkényi Ágnes 46, 48, 396, 453
Szenci Molnár Albert 543
Szendrey Zsigmond 46
Szentés Mózes 488
Szentgyörgyi Lajos 383
Szentsei György 33, 49, 454, 499, 537, 552, 555, 592
Szepesi György 47
Szerelemhegyi István 468, 592
Széll Farkas 396, 406, 515, 534, 577
Szigethi Mihály 408
Szigligeti Ede 404
Szikszai András 357, 410, 546, 566, 592
Szilágyi Ferenc 48, 380, 539
Szilágyi Márton 48, 493
Szilágyi N. Sándor 42, 514
Szilágyi Sámuel 454
Színi Károly 48, 383, 392, 572
Szinyei József 48, 50, 384

- Szirmay Antal (Antonius) 32, 48, 360, 389, 391, 394, 413, 426, 440, 459, 465, 467, 490, 492, 493, 501, 527, 529, 530, 531, 534, 555, 569, 592, 595
- Szivos Mihály 522
- Szkárosi István 377, 378, 427, 446, 563, 592, 595
- Szolga Mihály (V. Szolga Mihály) 43, 354, 429, 516, 593
- Szóllósy István 391
- Szperanskij, M. N. 33, 48
- Sztachovics, Remig 48
- Szürkunde* 229, 483
- Szvatopluk 258
- Szvorényi József 405, 449, 534, 565
- T. Nagy Imre 48, 385, 509, 510
- Tahy Gáspár 440, 444, 458, 569, 593
- Tardi György 47
- Tari Lujza 48, 396
- Tasnádi Péter 47
- Tálos Endre 42, 476
- Tempefői 528, 595
- Thaly Kálmán 33, 48, 260, 380, 381, 389, 410, 417, 419, 433, 439, 445, 455, 459, 466, 492, 499, 500, 517, 524, 529, 531, 593
- Thaly Lajos 568, 593
- Theodoricus* 439
- Thimár Attila 32, 44
- Thompson, Stith 50
- Thököly (Tököli) Imre 283, 285, 531
- Thúry 167, 427
- Tidides* 303, 545
- Titres* 549
- Titus 335, 565
- Toldi Miklós 20, 487
- Tolnai Fabricius Bálint 47
- Tolnai Vilmos 49, 567
- Tolvay István 394, 432, 458, 593
- Torda István 43
- Tornyos Péter* 444
- Tótfalusi Kis Miklós 45
- Tóth Balázné Csák Margit 43
- Tóth István 32, 41, 368, 373, 390, 421, 450, 460, 469, 493, 494, 519, 533, 593
- Tóth János 409, 453
- Tököli I. Thököly Imre
- Tsorik András 546, 593
- Turóczy-Trostler József 22, 24, 49, 382, 544, 555
- Tüdeusz* 545
- U. P. 28
- Udvardy János 32, 389, 390, 403, 441, 460, 469, 519, 556, 569, 593
- Ujváry Zoltán 22, 25, 49, 409, 413, 414, 439, 456, 474, 480, 483, 542
- Uszkay Mihály 469, 512, 537
- Újlaki Máris 87, 374
- V. Szolga Mihály I. Szolga Mihály
- Vadász Polikárp 359
- Vajdakamarási Lőrinc 47
- Vak László* 557
- Valkai András 544
- Varga Imre 18, 21, 27, 33, 47, 49, 257, 384, 473, 474, 489, 490, 499, 500, 502, 549, 552
- Varga Pál* 251
- Vargha Balázs 44
- Vargyas Lajos 45–47, 49, 369, 375, 398, 404–406, 415, 418, 419, 422, 441, 446, 451, 453, 464, 534, 555, 556
- Vári FABIÁN László 49, 446, 453, 557
- Vári Szabó Sámuel 368, 373, 390, 469, 569, 593
- Varjas Béla 49
- Vass János 419, 455, 517, 526, 529, 593
- Vassdinyey Péter 513, 593
- Vekérdi József 49, 474, 476
- Vencko, J. 502
- Venpai* 307
- Venus (Vénus)* 105, 106, 451
- Veress Márton 357, 363, 366, 370, 378, 391, 394, 405, 421, 424, 433, 436, 447, 451, 460, 464, 467, 475, 478, 492, 495, 509, 517, 536, 560, 567, 593
- Vergilius Maro, Publius 546, 551
- Verseghy Ferenc 393, 516, 593
- Versényi György 33, 49, 370, 384, 387, 458, 516
- Vénus I. Venus*
- Vida János* 12, 291, 536, 586
- Vietorisz 469
- Vigh Károly 49, 445
- Vikár Béla 46
- Vitus pater 382, 407, 465, 470, 517, 525, 572, 592
- Voigt Vilmos 18, 20, 23, 26, 33, 44, 46, 48
- Vulcanus* 35, 303, 546, 549
- Walls, Gayna 30
- Watt, Tessa 23, 29, 49
- Weiss József 388, 445, 558
- Weöres Sándor 35, 49, 529
- Wén József 360, 363, 518, 593
- Würzbach, Natasa 30
- Zemplényi 363, 432, 458, 593
- Zerpák Antal 391
- Zlinszky Aladár 24
- Zombori Antal 47
- Zonda Tamás 43
- Zrínyi Miklós 45, 466
- Zumthor, Paul 19
- Zsilák Mária 42
- Zsoldos Xavér 415, 538, 593
- Zsók Béla 49, 406, 428, 441, 445, 534, 535, 557, 558

Balassi Kiadó
Felelős kiadó Kőszeghy Péter igazgató
Felelős szerkesztő Róbert Zsófia
Műszaki szerkesztő Harcsár Magda
Tördelte Tóth Bernadett
Készült 54 (A/5) ív terjedelemben
A nyomdai munkálatok a DANÁR Nyomdában készültek
Felelős vezető Dancsó Árpád

MTA ITI
32306

